KONGRE TAM METİN KİTABI

ULUSLARARASI 5 OCAK SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERKONGRESİ

3-5 OCAK 2020 / ADANA

Editörler

DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ

MERVE KIDIRYÜZ

I S B N : '978-625-7954-36-6'

İ K S A D U L U S L A R A R A S I Y A Y I N E V İ

KONGRE TAM METİN KİTABI

ULUSLARARASI 5 OCAK SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

3-5OCAK2020/ADANA

Editörler
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ
MERVE KIDIRYÜZ

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications® (The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TR: +90 342 606 06 75
E posta: kongreiksad@gmail.com
www.iksad.com
www.iksadkongre.org
Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir.
İksad Publications - 2019©

Yayın Tarihi : 06.02.2020
ISBN : '978-625-7954-36-6'

ULUSLARARASI 5 OCAK SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

3-5 Ocak 2020
ADANA

DÜZENLEYEN KURUMLAR

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

DÜZENLEME KURULU ÜYELERİ

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr. Hacer HÜSEYİNOVA
Dr. Mevhibe SAVAŞ

KONGRE BAŞKANI

PROF.DR. HACER HUSEYNOVA

RESMİ DİLLERİ

TÜRKÇE, RUSÇA, İNGİLİZCE, AZERİCE,KAZAKÇA,ARAPÇA

KATILIMCI ÜLKELER

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Lübnan, Ukrayna, Cezayir

Kabul Edilen Bildiri Sayısı

85 bildiri

Reddedilen Bildiri Sayısı

12 bildiri

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Tüm başvurular çift kör hakem değerlendirme sürecinden geçmiştir.

GENEL KOORDİNATÖR

Merve KIDIRYÜZ

ULUSLARARASI KONUŞMACILAR/KATILIMCILAR

(özet kitabına bakınız)

SSawsan ABDUL KARIM GHANAWI (LÜBNAN) - 110. Sayfa

HANA SHARIFI (CEZAYİR) – 111. Sayfa

DERKACH OKSANA (UKRAYNA) – 113. Sayfa

A.M.ДИГАРБАЕВА (KAZAKİSTAN) – 114. Sayfa

Melahet ABDULLAYEVA (AZERBAYCAN) – 123. Sayfa

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü sunum

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Alia R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV

H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Dursun KÖSE

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Elvan YALÇINKAYA

Erciyes Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA

Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Dr. Hüseyin ERİŞ

Harran Üniversitesi

Dr. Kenan İLARSLAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Malik YILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Dr. Maira ESİMBOLOVA

Kazakistan Narkhoz Üniversitesi

Dr. Maira MURZAHMEDOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Mustafa ÜNAL

Erciyes Üniversitesi

Dr. Mustafa TALAS

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU

KSÜ

Dr. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Şara MAJITAYEVA

E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Vera ABRAMENKOVA

Rusya Aile ve Eğitim Çalışmaları Enstitüsü

Dr. Zeynullina AYMAN

S. Toraygırov Pavlodar Devlet Üniversitesi

Dr. Şeyda Ferah ARSLAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Murat KARA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Esra KIZILAY

Erciyes Üniversitesi

Dr. Ferdi AKBAŞ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Tugay AYAŞAN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

FOTOĞRAF GALERİSİ

Uluslararası
5 OCAK KONGRESİ
5 Ocak
ADANA'nın Kurtuluş

Uluslararası
5 OCAK KONGRESİ
5 Ocak

ULUSLARARASI 5 OCAK
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

Kongre Programı

KONGRE TARİHLERİ *: 3-5 OCAK ADANA*
KONGRE YERİ : *Adana şehir merkezinde bulunan SEYHAN OTEL'de yapılacaktır.*
Address: Reşatbey Mh., Turhan Cemal Beriker Bulv. 20/A, 01120 Seyhan/Adana
Phone: (0322) 455 30 30
KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI *:*
PROF. DR. HACER HUSEYNOVA

Kongre Hakkında
Başvurulan Bildiri Sayısı : 125
Red Edilen Bildiri Sayısı : 21
Kabul Edilen Bildiri Sayısı : 104
Katılımcı Sayısı : 6
Katılımcı Ülkeleri : Türkiye, Azerbaycan, Cezayir, Ukrayna, Kazakistan, Lübnan

KONGRE KURALLARI

- Program bilimsel DİSİPLİN'ler gözetilerek hazırlanmıştır. Lütfen programı dikkatlice kontrol ediniz. Programda çalışmanıza ilişkin eksiklik/hata olduğunu düşünüyorsanız en geç ***26 ARALIK 2019*** tarihine kadar **adanakongresi@gmail.com** adresi ile iletişime geçiniz. Programın yoğunluğu sebebiyle ***değişiklik taleplerinin karşılanamayacağını*** özellikle belirtmek isteriz
- Her bir sunum için ayrılan süre 15 dk'dır. **Lütfen sürenizi aşmamaya özen gösteriniz**
- Oturumun başlatılması, sunum sıralamasının belirlenmesi, soru cevap alınması, ara verilmesi oturumun kapatılması ve oturuma ilişkin tüm hususlarda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen **Oturum Başkanları TAM YETKİLİDİR**
- Katılım belgeleri, oturum sonunda **Oturum Başkanları tarafından** teslim edilecektir
- Kongre özet ve tam metin kitapları, kongre takviminde belirtilen süre içerisinde yayınlanacaktır
- Kongreyle ilgili her konuda düzenleme ve yürütme kurulu üyelerimiz ile koordinatörlerimizin sizlere hizmet etmekten kıvanç duyacağını ayrıca belirtmek isterim.

Çok değerli çalışmanızla kongremize katılarak katkıda bulunduğunuz için yürekten teşekkür ederim.
Düzenleme Kurulu Başkanı:
PROF.DR. HACER HUSEYNOVA

03.01.2020- SOSYAL BİLİMLER	
Oturum 1- Salon 1 **Saat 13:00 – 16:00**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Melahet Abdullayeva**
Arş. Gör. Ayşegül UYSAL GLİNİECKİ	*ÇEVİRİBİLİMİN KISA TARİHÇESİ VE TALİHSİZ ÇEVİRMEN ETİENNE DOLET*
Dr. Yeliz BOLAT Necibe KAYIRAN	*AKILLI SOKAK TABELASINDAN TARIHE AÇILAN PENCERE*
Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA	*TÜRKİYE'DE EĞİTİM HARCAMALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ (2006-2019)*
Sibel BULDUKLU	*"UNUTULMAYAN ÇOCUKLUK OYUNLARIMIZ" ADLI E-TWİNNİNG PROJESİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ*
Halil BOLAT	*ÜSTÜN ZEKALI VE YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE AÇILAN KAPI: BİLİM VE SANAT MERKEZLERİ*
Dr. Yeliz BOLAT	*İLKOKUL İKİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİKSEL KAVRAMA VE MATEMATİKSEL İŞLEM BECERİLERİ ARASINDAKİ FARKIN İNCELENMESİ*
Dr. Öğr. Üyesi Beyhan İNCEKARA	*TURKIYE'DE LOJISTIK SEKTORU VE IHRACAT ILIŞKISI UZERINE EKONOMETRİK BİR ANALİZ*
Dr. Öğr. Üyesi Rahmi İNCEKARA	*EKONOMİK SOĞUK SAVAŞ: TEKNOLOJİ SAVAŞLARI*
Dr. Öğr. Üyesi Serpil AYTÜRE	*ARKAİK DÖNEM'DE İONİA BÖLGESİ'NDEKİ POLİTİK DÖNÜŞÜMLER*
Dr. Öğr. Üyesi Nur TALUY	*ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRESEL RİSK ALGILARINI VE ÇEVREYE YÖNELİK TUTUMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER*
Arş. Gör. Mehmet Emin CEYLAN	*YARGISAL AKTIVIZM*
Dr. Öğr. Üyesi Arif ATALAY	*FIKIH USULÜNDE BEYAN ve ÇEŞİTLERİ*

04.01.2020 –	
Oturum-1, Salon-1 **Saat: 09:00- 11:00**	**Oturum Başkanı: Dr. Fahri ÖZSUNGUR**
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÇARIKÇI Zehra KILINÇ	*SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ DENETİMİNİN DENETÇİLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*
Arş. Gör. Dr. Simge YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Sinem EYÜBOĞLU	*GELIŞMEKTE OLAN ULKELERDE OKUL ONCESI EGITIM VE EKONOMIK BÜYÜME İLİŞKİSİ*
Dr. Seyit HAYRAN Sinan DURU Aykut GÜL	*PEANUTS FARMERS' AGRICULTURAL CREDIT USAGE FROM FORMAL SOURCES IN TURKEY: THE CASE OF OSMANIYE PROVINCE*
Dr. Öğretim Üyesi Emrah GÜLAY	*THE IMPORTANCE OF STOCK MARKET IN TURKISH ECONOMY UNDER MACROECONOMIC INSTABILITY*
Dr. Öğr. Uyesi Sinem EYUBOGLU Doç. Dr. Kemal EYÜBOĞLU	*FINANSAL GELIŞME VE YOKSULLUK ILIŞKISI: TURKIYE ORNEGI*
Prof. Dr. Zekai ÖZTÜRK Öğr. Gör. İlknur KIRAN MORKOÇ	*ÜNİVERSİTELERDE KADINLARIN CAM TAVAN ENGELLERİNE İLİŞKİN ÇALIŞAN TUTUMLARI: BİR KAMU ÜNİVERSİTESİNDE ARAŞTIRMA*
Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ	*"FREDO ETKİSİ" VE TÜRKİYE'DEKİ BİR BÜYÜK AİLE ŞİRKETİNİN OLASI "FREDO ETKİSİ İLE BAŞETME YÖNTEMİ*
Doç. Dr. Gökhan KERSE Doç. Dr. Oktay YANIK	*TÜRKİYE BAĞLAMINDA DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİĞİN DUYGUSAL BAĞLILIKLA İLİŞKİSİ: META- ANALİZ ÇALIŞMASI*
Dr. Fahri ÖZSUNGUR	*THE EFFECTS OF BOREOUT ON DEPRESSION, ANXIETY AND STRESS IN THE WORKPLACE*

04.01.2020- EĞİTİM BİLİMLERİ	
Oturum-1, Salon-2 **Saat: 09:00- 11:00**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Melahet ABDULLAYEVA**
Doç. Dr. Melahet ABDULLAYEVA	*MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE BİLGİSAYAR TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI DERS VERİMLİLİĞİNİN YÜKSELDİLMESİ ARACI OLARAK*
Doç. Dr. Serkan ÜNSAL Büşra ÜNSAL	*TEMEL EGITIMDE BIRINCI SINIF OGRETMENI OLMAK*
Doç. Dr. Serkan ÜNSAL Selçuk KABA	*ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN STATÜSÜNE YÖNELİK YAPILAN ARAŞTIRMALARIN EĞİLİMLERİ*
Okutman Sibel BARCIN	*ALTIN KÖPRÜ TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTABINDA (B2 SEVİYESİ) BULUNAN GÖRSELLERİN KÜLTÜR AKTARIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*
Doç. Dr. Yemliha COŞKUN Öğrt. Ahmet ÖNEM	*OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ ÖĞRENME MERKEZLERİNDE VE EVDE OYUN KURMA DAVRANIŞLARI*
Öğrt. Yılmaz AÇIK	*BİLİMKURGUNUN ALT TÜRÜ OLARAK MİZAHİ BİLİMKURGU VE SEÇİLMİŞ ROMANLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME*
Dr. Rukiye KONUK ER	*DEZAVANTAJLI GRUPTA OLAN VE OLMAYAN ÇOCUKLARIN OYUN VE SOSYAL BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*
Dr. Öğr. Üyesi Ferdi AKBAŞ	*UNIVERSITE-ŞEHIR ETKILEŞIMI VE ALGISI: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*
Dr. Öğr. Üyesi Selim GÜNDÜZ Arş. Gör. Ömür KILINÇARSLAN	*DELPHİ TEKNİĞİ KULLANILARAK YABANCI DİLDE ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN NİTELİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

04.01.2020 TARİH	
Oturum-1, Salon-3 **Saat: 09:00- 11:00**	**Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU**
Arş. Gör. Onurcan ERDAL	*BURÇ TASVIRLI BUYUK SELÇUKLU SERAMIKLERI*
Öğr. Gör. Dr. Murat KARATAŞ	*AMASYA HALKEVİ DERGİSİ: YEŞİLIRMAK BİBLİYOGRAFYASI*
Kevser AKTAŞ	*IÇ AKTORLER EKSENINDE IKI DEVRIMIN ANALIZI: 1979 IRAN VE 2011 MISIR DEVRİMLERİ*
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ Uzm. Burak Can UĞURLUAY	*MİLLİ MÜCADELE'DE ADANA MİLLETVEKİLİ İKİ DİN ADAMI ABDULLAH FAİK ÇOPUROĞLU VE MEHMET HAMDİ İZGİ*
Doç. Dr. Ayşe YANARDAĞ Merve Nil CANKURTARAN	*ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ADANA TİCARET ODASI TARAFINDAN HAZIRLANAN "ADANA'DA PAMUK MESELESİ" İSİMLİ ÇALIŞMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ*
Doç. Dr. Ayşe YANARDAĞ	*ABDULLAH CEVDET'İN ADANA SEYAHATİ İNTİBAALARI*
Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ	*El-URÂZA FÎ HİKAYETİ'S SELCUKİYYE'NİN ŞİİRLERE MÜRACAATI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

04.01.2020 EDEBİYAT	
Oturum-2, Salon-1 **Saat: 11:30- 14:30**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR**
Dr. Öğr. Üyesi Murat GÖK	*ÇUKUROVA VE ÇEVRE İL AĞIZLARINDAKİ ORTAK EDATLARIN SES, ŞEKİL VE ANLAM ÖZELLİKLERİ*
Dr. Öğr. Üyesi Ali DOĞANER	*ÇUKUROVA ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE OZAN DURANOĞLU'NUN YERİ*
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU Uzm. Öğrt. Gülcan KOÇ	*MESNEVİ- İ ŞERİF'TE YER ALAN HZ. NÛH İLE İLGİLİ BEYİTLERİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ*
Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT	*KOZAN YÖRESİ AĞITLARI ÜZERİNE BETİMSEL BİR ÇÖZÜMLE*
Arş. Gör. Dr. Bilge KARGA GÖLLÜ	*ŞEVKET-İ BUHÂRÎ'NİN VATAN ALGISI*
Doç. Dr. Zülfiyye İSMAYIL	*NAHÇIVAN VE DOĞU ANADOLU AĞIZLARINDAKİ BAZI ORTAK DİL ELEMENTLERİNE TEORİK BAKIŞ*
Doç. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR	*REŞAT ENİS'İN TOPRAK KOKUSU ROMANINDA FOLKLORİK UNSURLAR*

04.01.2020- ULUSLARARASI İLİŞKİLER	
Oturum-2, Salon-2 **Saat: 11:30- 14:30**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ceren YEGEN**
Dr. Mahir TERZİ	*FRANSIZ MODELİ VE ANGLOSAKSON MODELİ LAİKLİK TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE FETÖ/PDY*
Salih AYGÜN	*ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM VE BİLGİ AKIŞININ ÇALIŞANLARIN ADALET ALGISINA ETKİSİ*
Mehmet KUTLU	*SİYASAL İKTİDAR VE AHLAK İLİŞKİSİ: IMMANUEL KANT'IN ÖDEV AHLAKI ÜZERİNE BİR İNCELEME*
Arş. Gör. Ahmet Arda ŞENSOY	*FIRSATLAR VE TEHDİTLER ARASINDA İSRAİL VE SURİYE İÇ SAVAŞI*
Öğr. Gör. Ali GÖK	*ALGI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME: IRAK SAVAŞI (2003) ÖRNEĞİ ÇERÇEVESİNDE PROPAGANDA*
Dr. Mevlüt KARADAĞ	*SAĞLIK HİZMETLERİNDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİNİN KULLANIMI*
Doç. Dr. Ceren YEGEN Ali Can YEGEN	*PROPAGANDA: GÜÇ, LİDERLİK VE İHTİŞAM*

04.01.2020	
Oturum-2, Salon-3 **Saat: 11:30- 14:30**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Zuhal ERGEN**
Dr. Hacı Hayrettin TIRAŞ	*SEÇİLMİŞ GÖSTERGELER İLE TÜRKİYE'NİN G-20 İÇERİSİNDEKİ YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KOÇARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Erhan KILINÇ Murat DEMİREL	*KAMU KURUMU ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI DÜZEYİ İLE İÇSEL PAZARLAMA FAALİYETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KARA Öğr. Gör. Oğuz CİĞERLİOĞLU	*BÖLGESEL DÜZEYDE TEKNOLOJİ GELİŞİM POLİTİKALARI*
Doç. Dr. Zuhal ERGEN	*T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN ANAYASA MALİ HÜKÜMLERİMİZ VE KAMU MALİ KURUMLARIMIZDAKİ REVİZYON*
Doç. Dr. Zuhal ERGEN	*OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK SAYIŞTAYININ TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMİ VE GELİŞİMİ*
Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ	*DAİMİ KOVUŞTURMA AFFI: KANUN YOLUNDAN VAZGEÇME*
Doç. Dr. Neslihan COŞKUN KARADAĞ	*7194 SAYILI KANUNLA KABUL EDİLEN KONAKLAMA VERGİSİNİN ADANA İLİ TURİZM VERİLERİ VE POTANSİYELİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*
Arş. Gör. Dr. Rıfat KURT Prof. Dr. Selman KARAYILMAZLAR Öğr. Gör. Erol İMREN	*İŞLETME YÖNETİMİNDE KULLANILAN BAZI GÜNCEL KAVRAM VE TEKNİKLER*
Mehmet ORHAN	*TÜRKİYE İLE BRİCS ÜLKELERİNİN İNOVASYON PERFORMANSININ KIYASLANMASI*
Mehmet ORHAN	*LOJİSTİK İŞLETMELERİNDE FİLO YÖNETİMİ VE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE FİLO YÖNETİMİ YAZILIMININ SEÇİLMESİ*
Mehmet ORHAN	*BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN TURİZM İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ CRİRİC AĞIRLIKLI ARAS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ*

04.01.2020- **İLAHİYAT**	
Oturum-3, Salon-1 **Saat: 15:00- 17:00**	**Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmail ŞIK**
Prof. Dr. İsmail ŞIK Arş. Gör. Ömer FİDANBOY	*TACÜDDİN ES-SÜBKİ VE HALKU'l-KUR'ÂN MESELESİNE BAKIŞI*
Prof. Dr. İsmail ŞIK Arş. Gör. Ömer FİDANBOY	*TACÜDDİN ES-SÜBKİ VE RÜ'YETULLAH'A DAİR DÜŞÜNCELERİ*
Dr. Öğr. Üyesi Arslan KARAOĞLAN	*NAHL SÛRESİNİN 125. ÂYETİ PERSPEKTİFİNDE DİN DİLİNİN YENİDEN İNŞA EDİLMESİNİN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan DEMİR	*DİN ÖĞRETİMİNDE MOBİL TEKNOLOJİ UYGULAMALARI*
Arş. Gör. Tuba ERKUT	*KUR'ÂN-I KERİM'İN NÜZULÜNDE TEDRİCİLİK VE MEDİNE DÖNEMİNDE OLUŞTURULAN İSLÂM TOPLUMUNA ETKİSİ*
Öğr. Gör. Dr. Ebru OKUTAN AKALIN	*KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YEREL MEDYANIN ARTAN ÖNEMİ*
Doç. Dr. Deniz ZEREN Mehmet ÇELENK	*ÜLKE İTİBARININ ULUS MARKA DEĞERİ VE ÜLKE İMAJINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

04.01.2020- ULUSLARARASI İLİŞKİLER - TARİH	
Oturum-3, Salon-2 **Saat: 15:00- 17:00**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ**
Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ	*ULUSLARARASI İLK KADINLAR KONGRESİ'NE (1899) TÜRKİYE'DEN KATILAN KADIN MİSYONER MARY MILLS PATRICK (1850-1940) VE TANITIMINI YAPTIĞI OKUL: DARÜLMUALLİMAT*
Dr. Öğr. Üyesi Sedat BİLİNİR	*SURİYE BÖLGESİNDEKİ PARÇALANMIŞ YAPININ HAÇLI ORDUSUNA SAĞLADIĞI AVANTAJ*
Neslihan DERELİ	*TÜRK SİYASETİNDE KADIN*
Neslihan DERELİ	*TÜRKİYE-İNGİLTERE ARASINDAKİ ÇİFTE VERGİLENDİRMEYİ ÖNLEME ANDLAŞMASI'NDA BAĞLAMA KURALLARI*
Arş. Gör. Dr. Seda ARSLAN DURMUŞ	*İŞLETMENİN, İŞYERİNİN VEYA İŞİN GEREKLERİNDEN KAYNAKLANAN GEÇERLİ NEDENLE FESİH*
Arş. Gör. Dr. Seda ARSLAN DURMUŞ	*BİREYSEL SENDİKA ÖZGÜRLÜĞÜ VE KORUNMASI*
Dr. Çiğdem KAVAK ÇEKEN	*OSMANLI DEVLETİNDE İKTİSADİ ADALET YAKLAŞIMI VE TOPRAK HUKUKUNA YANSIMALARI*
Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN Kaan ÇEVİKER	*TURİZM FAALİYETLERİNİN YEREL HALK TARAFINDAN NASIL ALGILANDIĞININ ANALİZİ: ADANA ÖRNEĞİ*
Hüseyin ATAŞ İ.Efe EFEOĞLU	*SOSYAL KİRLİLİĞİN AZALTILMASINI VE KÜRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ SAĞLAYABİLECEK YENİLİKÇİ BİR LİDERLİK YAKLAŞIMI: AŞKIN LİDERLİK*

04.01.2020- SOSYAL BİLİMLER	
Oturum-3, Salon-3 **Saat: 15:00- 17:00**	**Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hüseyin GÜLER**
Dr. Öğr. Üyesi Zeliha TEKİN	*TARIM VE ENERJİ SEKTÖRLERİNDEKİ İŞLETMELERDE TİCARİ AMAÇLI DRONE KULLANIMI*
Dr. Öğr. Üyesi Zeliha TEKİN	*İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE YEŞİL İNOVASYON YÖNETİMİ*
Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER Didem KESKİN	*SOSYOTELİST OLMA VE SOSYOTELİZM*
Ceren BÖRÜBAN	*CİNSİYET PARİTESİ ENDEKSİ VE SANAYİLEŞME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*
Doç. Dr. Hüseyin GÜLER Selda SOYGÖZEN	*TÜRKİYE'DE GÖÇMEN SAYISININ MUTLULUK DÜZEYİ ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ*
Doç. Dr. Emine YILMAZ BOLAT Öğr. Gör. Dr. Kerim ÜNAL	*OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENİ ADAYLARININ RESİMLER ARACILIĞIYLA BİLİM İNSANI KAVRAMI KONUSUNDAKİ ALGILARI*
H. Zeynep YELKEN Dr. Öğr. Üyesi Günay DENİZ DURSUN	*İÇ KONTROL SİSTEMİNİN ETKİNLİĞİNDE MUHASEBE KONTROLLERİNİN ROLÜ VE BİR UYGULAMA*
Dr. Uğur ERDOĞAN	*THE PACIFIC ALLIANCE AS A LATIN AMERICAN TRADE BLOCK: AN ANALYSIS OF TURKEY'S ECONOMIC RELATIONS WITH THE ALLIANCE*

04.01.2020- SPOR BİLİMLERİ	
Oturum-4, Salon-1 **Saat: 17:00- 19:00**	**Oturum Başkanı:** **Prof. Dr. Yunus YILDIRIM**
Mahmut ULUKAN Prof. Dr. Mehmet ACET Yunus ŞAHİNLER	*14-16 YAŞ ARALIĞINDA LİSELERDE BASKETBOL OYNAYAN SPORCULARIN SPORA YÖNELİK BEKLENTİ VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİ*
Gülsüm YILMAZ Neşe GENÇ	*TEKERLEKLİ SANDALYE BASKETBOL SPORCULARININ SPORTİF SORUNLARLA BAŞA ÇIKMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ*
Dr. Öğr. Üyesi Mihriay MUSA Öğr. Gör. İbrahim DALBUDAK Gülsüm YILMAZ	*SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN MÜKEMMELİYETÇİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ*
Neşe GENÇ Gülsüm YILMAZ	*GENÇLER KATEGORİSİNDE YARIŞAN VOLEYBOLCULARDA SPORUN YAŞAM BECERİSİNE ETKİSİ*
Neşe GENÇ Prof. Dr. Yunus YILDIRIM	*FUTBOL TARAFTARININ EVANGELİZM DÜZEYİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: Adana Demirspor– Erzurumspor maçı örneği*
Emine DEMİR Doç. Dr. Ramazan ÇEKEN	*2017-2019 YILLARI ARASINDA ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN FEN EĞİTİMİNE YÖNELİK OLARAK GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ ARAŞTIRMALARIN İÇERİK ANALİZİ*
Emine DEMİR Doç. Dr. Ramazan ÇEKEN	*2000'DEN 2018'E FEN ÖĞRETİMİ PROGRAMLARINDA VÜCUT SİSTEMLERİ VE BEŞ DUYUNUN SARMAL YAPISININ İNCELENMESİ*
Ercan ŞİRİN Prof. Dr. Mehmet ACET Yunus ŞAHİNLER Engin ÇİNİBULAK Aşina USLULAR	*İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN SPORA KATILIM MOTİVASYONLARI VE YAŞAM DOYUMLARININ İNCELENMESİ*
Yunus ŞAHİNLER Prof. Dr. Mehmet ACET Ercan ŞİRİN Engin ÇİNİBULAK Aşina USLULAR	*ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA GÖREV YAPAN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARA YÖNELİK TUTUMLARI*

04.01.2020	
Oturum-4, Salon-2 **Saat: 16:00- 18:00**	**Oturum Başkanı:** Dr. Hana SHARİFİ
Sawsan Abdul Karim GHANAWİ (Jinan University)	قطاع في للعاملين الوظيفي بالأداء وعلاقتها المعلومات تكنولوجيا إستخدام الإتصالات
Dr. Hana SHARİFİ Dr. Jujika QAZWİ (University of Algeria)	العاملة وغير العاملة المرأة لدى المعرفية والمخططات الحياة جودة :المداخلة عنوان
Associate Professor Derkach OKSANA (Taras Shevchenko National University)	*STATE AND TENDENCİES OF DEVELOPMENT OF AİR TRANSPORT AS A COMPONENT OF TOURİST İNFRASTRUCTURE OF UKRAİNE*
А.М.Дигарбаева профессор м.а. Р.К.Жексембиев профессор м.а., Е.А. Кіршібаев А.А.Ибраимова	*БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНА* *ОТЫРЫП СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚАБІЛЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ.*
G. BOTABAYEV PROF. DR. N. TOKSANBAYEVA DR. H.NAUBAYEVA N. ZHUBANAZAROVA S. USENOVA	*ОҚЫТУШЫНЫҢ АРНАЙЫ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ* *ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ ӘСЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТАЛДАУ*
Baltabayev N.K. Prof. Dr. Toksanbayeva N.K.	*МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӘРТҮРЛІ КӘСІБИЛЕНУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ*

Prof. Dr. Madaliva Z.B. ToksanbayevA N.B. Ayazbayeva B.B.	
K.T.Bimenov Prof. Dr. N.K. Toksanbayeva S.K. Alimbayeva N.M. Sadykova U.B. Toleshova	*СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ӨЗГЕРТУГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ- АУҚАТТЫҢ ЫҚПАЛЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ*
Tumyshev B. Baybekova M.	*СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ЖАЙЛЫ ОЙЛАРЫНЫҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУҒА ЫҚПАЛДЫҚ ДИАГНОСТИКАСЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫ*
Spatay A.O. Baybekova M.M. Baynazarova L.A. Yessenkulova A.R.	*ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ*

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	II
FOTOĞRAF GALERİSİ	III
KONGRE PROGRAMI	IV
İÇİNDEKİLER	V

Yazar	Başlık	No
Sibel BULDUKLU	"UNUTULMAYAN ÇOCUKLUK OYUNLARIMIZ" ADLI E-TWİNNİNG PROJESİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ	1-5
Oğuzhan ÇARIKÇI Zehra KILINÇ	SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ DENETİMİNİN DENETÇİLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	6-17
Gökhan KERSE Oktay YANIK	TÜRKİYE BAĞLAMINDA DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİĞİN DUYGUSAL BAĞLILIKLA İLİŞKİSİ: META-ANALİZ ÇALIŞMASI	18-24
Ayşe YANARDAĞ	ABDULLAH CEVDET'İN ADANA SEYAHATİ İNTİBAALARI	
Melahet ABDULLAYEVA	MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE BİLGİSAYAR TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI DERS VERİMLİLİĞİNİN YÜKSELDİLMESİ ARACI OLARAK	25-31
Yılmaz AÇIK	BİLİMKURGUNUN ALT TÜRÜ OLARAK MİZAHİ BİLİMKURGU VE SEÇİLMİŞ ROMANLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME	32-38
Kevser AKTAŞ	İÇ AKTÖRLER EKSENİNDE İKİ DEVRİMİN ANALİZİ: 1979 İRAN VE 2011 MISIR DEVRİMLERİ	39-45
Ali SARIKOYUNCU Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ Burak Can UĞURLUAY	MİLLİ MÜCADELE'DE ADANA MİLLETVEKİLİ İKİ DİN ADAMI ABDULLAH FAİK ÇOPUROĞLU VE MEHMET HAMDİ İZGİ	46-72
MERYEM GÜRBÜZ	El-URÂZA FÎ HİKAYETİ'S SELCUKİYYE'NİN ŞİİRLERE MÜRACAATI ÜZERİNE BİR İNCELEME	73-80

Begüm KURT	KOZAN YÖRESİ AĞITLARI ÜZERİNE BETİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME	81-94
Sema ÇETİN BAYCANLAR	REŞAT ENİS'İN TOPRAK KOKUSU ROMANINDA FOLKLORİK UNSURLAR	95-99
Ali GÖK	ALGI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME: IRAK SAVAŞI (2003) ÖRNEĞİ ÇERÇEVESİNDE PROPAGANDA	100-112
Ceren YEGEN Ali Can YEGEN	PROPAGANDA: GÜÇ, LİDERLİK VE İHTİŞAM	113-126
Hacı Hayrettin TIRAŞ	SEÇİLMİŞ GÖSTERGELER İLE TÜRKİYE'NİN G-20 İÇERİSİNDEKİ YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	127-139
Rıdvan DEMİR	DİN ÖĞRETİMİNDE MOBİL TEKNOLOJİ UYGULAMALARI	140-152
Ebru OKUTAN AKALIN	KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YEREL MEDYANIN ARTAN ÖNEMİ	153-159
Seda ARSLAN DURMUŞ	İŞLETMENİN, İŞYERİNİN VEYA İŞİN GEREKLERİNDEN KAYNAKLANAN GEÇERLİ NEDENLE FESİH	160-172
Seda ARSLAN DURMUŞ	BİREYSEL SENDİKA ÖZGÜRLÜĞÜ VE KORUNMASI	173-188
Kaan ÇEVİKER Ceyhun Can ÖZCAN	TURİZM FAALİYETLERİNİN YEREL HALK TARAFINDAN NASIL ALGILANDIĞININ ANALİZİ: ADANA ÖRNEĞİ	189-195
Ceren BÖRÜBAN	CİNSİYET PARİTESİ ENDEKSİ VE SANAYİLEŞME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	196-204
Mihriay MUSA İbrahim DALBUDAK Gülsüm YILMAZ	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN MÜKEMMELİYETÇİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	205-214
Gülsüm YILMAZ Neşe GENÇ	TEKERLEKLİ SANDALYE BASKETBOL SPORCULARININ SPORTİF SORUNLARLA BAŞA ÇIKMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ	215-222
Neşe GENÇ Gülsüm YILMAZ	GENÇLER KATEGORİSİNDE YARIŞAN VOLEYBOLCULARDA SPORUN YAŞAM BECERİSİNE ETKİSİ	222-229
Salih AYGÜN Tolga ÖZ	ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM VE BİLGİ AKIŞININ ÇALIŞANLARIN ADALET ALGISINA ETKİSİ	230-243

Arif ATALAY	FIKIH USULÜNDE BEYÂN ve ÇEŞİTLERİ	244-260
G.Botabayev N. Toksanbayeva H.Naubayeva N.Zhubanazarova S.Usenova	ОҚЫТУШЫНЫҢ АРНАЙЫ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ ӘСЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТАЛДАУ	261-269
Baltabayev N.K. Toksanbayeva N.K. Madaliva Z.B. ToksanbayevA N.B. Ayazbayeva B.B.	МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӘРТҮРЛІ КӘСІБИЛЕНУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	270-276
K.T.Bimenov N.K. Toksanbayeva S.K. Alimbayeva N.M. Sadykova U.B. Toleshova	СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ӨЗГЕРТУГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТТЫҢ ЫҚПАЛЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	277-283
Tumyshev B. Baybekova M.	СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ЖАЙЛЫ ОЙЛАРЫНЫҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУҒА ЫҚПАЛДЫҚ ДИАГНОСТИКАСЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫ	284-290
Spatay A.O. Baybekova M.M. Baynazarova L.A. Yessenkulova A.R.	ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	291-296
Dilek GÖZE KAYA	KAMU SEKTÖRÜ EĞİTİM HARCAMALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ: TÜRKİYE 2006-2019	297-305

UNUTULMAYAN ÇOCUKLUK OYUNLARIMIZ" ADLI E-TWİNNİNG PROJESİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Sibel BULDUKLU
MEB

ÖZET

Bu çalışmada geçmişte daha çok oynanan günümüzde unutulmaya başlamış çocuk oyunlarına yönelik farkındalık oluşturulmuş ve oyunlar oynatılmış oyunların öğrenciler üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Araştırmanın amacı "Unutulmayan Çocukluk Oyunlarımız" adlı e-twinning projesine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerini belirlemektir. Bu bağlamda araştırma nitel bir çalışmadır. Çalışma 7 farklı şehirde(Adana, Mersin, Ankara, İstanbul, Ordu, Marmaris, Bursa, Giresun)eğitim gören 167 ilkokul öğrencisiyle yürütülmüştür. Proje 2018 Eylül ayında başlamış 2019 Mayıs ayında bitmiştir. Her ay iki oyun seçilmiş, seçilen oyunlar hakkında öğrenciler bilgilendirilmiş, her ay iki oyun oynanmıştır. Proje kapsamında Bezirgânbaşı, Arapsaçı, Dokuztaş, Beştaş, Sandalye Kapmaca, Mendil kapmaca, Nesi var? İsim Şehir, Hayvan, İstop, Topaç çevirme, Yakar top, İp atlama, Sek sek, İstop, Menekşe oyunları oynatılmıştır. Proje kapsamında yapılan bütün etkinlikler düzenli olarak projenin twinspace sayfasında yayımlanmıştır. Proje kapsamında okullar arası işbirliğini sağlamak için çevrim içi toplantılar düzenlenmiş öğretmen ve öğrencilerin bu toplantılara katılması sağlanmıştır. Proje bittikten sonra, projeye katılan öğrencilerden projeyle ilgili değerlendirmelerini sözlü, yazılı ve görsel yollardan ifade etmeleri istenmiş, projeyi yürüten öğretmenlerden proje ile ilgili görüşleri açık uçlu sorulardan oluşan anket ile toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Öğrenciler bu çalışmaya katılmaktan çok mutlu olduklarını okul dışında da bu oyunları oynadıklarını bazı oyunları anne ve babalarıyla da evlerinde oynadıklarını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğretmenler bu tür oyunların öğrenciler arasında iletişimi güçlendirdiği, motivasyonu arttırdığı, öğrencilere başkalarının haklarına saygı gösterme, sorumluluk alma özdenetim, işbirliği yapma disiplin kendine güven duyma yenilgiyi kabul etme kazananı kutlama, gibi davranışlar kazandırdığı, başkalarının haklarını ve kendi haklarını korumayı öğrendikleri, diğer derslerin işlenişi sırasında zaman zaman oyunları kazanımlarla ilişkilendirerek eğlenerek kalıcı öğrenme gerçekleştiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Çocuk oyunu, proje, öğretmen ve öğrenci görüşü.

Giriş
Bu çalışmada geçmişte daha çok oynanan günümüzde unutulmaya başlamış çocuk oyunları oynatılmış bu oyunların öğrenciler üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Araştırmanın amacı "Unutulmayan Çocukluk Oyunlarımız" adlı eTwinning projesine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerini belirlemektir. Bu bağlamda araştırma nitel bir çalışmadır. Çalışma 8 farklı şehirde eğitim gören 167 ilkokul öğrencisiyle yürütülmüştür. Her ay iki oyun seçilmiş, seçilen oyunlar hakkında öğrenciler bilgilendirilmiş, her ay iki oyun oynanmıştır. Proje kapsamında yapılan bütün etkinlikler düzenli olarak projenin Twinspace sayfasında yayımlanmıştır. Proje kapsamında okullar arası iş birliğini sağlamak için çevrim içi toplantılar düzenlenmiş öğretmen ve öğrencilerin bu toplantılara katılması sağlanmıştır, projeye katılan öğrencilerden projeyle ilgili değerlendirmelerini sözlü, yazılı ve görsel yollardan ifade etmeleri istenmiş, projeyi yürüten öğretmenlerden proje ile ilgili görüşleri açık uçlu sorulardan oluşan anket ile toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Öğrenciler bu çalışmaya katılmaktan çok mutlu olduklarını ifade etmişler çalışmaya katılan öğretmenler bu tür oyunların öğrenciler arasında iletişimi güçlendirdiği, motivasyonu arttırdığı oyunları kazanımlarla ilişkilendirerek eğlenerek kalıcı öğrenme gerçekleştiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Çocuk oyunu, proje, öğretmen ve öğrenci görüşü

Oyun ve Çocuk

Çocuk oyunları, çocuğun eğitiminde ve kişiliğinin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Oyun, aynı zamanda çocukların duygusal ve zekâ kabiliyetlerini geliştirecek ve olgunlaştıracaktır. Çocuğun oyundan aldığı zevk, deneyimlerini isteklere uyacak şekilde değiştirip yaşamasından kaynaklanır. Hemen hemen her oyunda çocuğun sosyal açıdan gelişimine faydası olabilecek davranışlar bulunur. Oyunda edinilen kendi haklarını savunma, diğer arkadaşlarına karşı saygı, işbirliği ve paylaşma, kurallara uyma iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını yaparak iyiyi-doğruyu özümseme ve mensubu olduğu gurubun çıkarlarını koruma ve kollama ile toplum kültürünü öğrenme gibi özellikler, toplumsal yaşamlarını sağlayan, öğreten sosyal değerlerdir. (Özer, Gürkan A. Ramazanoğlu O,2006).Oyunlar, çocukları sadece eğlendirmez aynı zamanda takım olma bilincini arttırır anlaşmazlıkları azaltır iletişimi sağlar, sıcak ilişkilere sebep olur, yarıştırarak rekabetin heyecanını yaşatır. Akandere'nin dediği gibi oyun, çocuğun en katkısız, en çok ruhsal doyumunu sağlayan uğraşısıdır.

Oyunla ve oyunun işlevi ile ilgili tanımlar incelendiğinde oyunun çocuk için bir öğrenme ortamı olduğunu anlıyoruz. Oyunun eğlendirme işlevinin dışında çocuğu toplumsal yaşama hazırladığını da anlıyoruz. Çam ve Bolat tarafından sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlerin kazandırılması amacıyla "Değerlerimle Değerleniyorum" oyunu hazırlanmıştır. Bu araştırmada, özgün bir eğitsel oyun olan "Değerlerimle Değerleniyorum" oyunuyla, sosyal bilgiler programında yer alan değerler kazandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın tartışma ve sonuç bölümünde Çam ve Bolat ''araştırma bulguları öğrencilerin "Değerlerimle Değerleniyorum" oyununa yönelik olumlu tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Öğrenciler "Değerlerimle Değerleniyorum" oyununun öğretici, eğlendirici, gerçek hayata yönelik, şaşırtıcı, hakları savunmaya yönelik ve yaratıcılığı geliştirmeye yönelik olduğunu belirtmişlerdir. Bu kategorilerdeki metaforlar öğrencilerin oyuna yönelik olumlu tutum içerisinde olduklarını göstermektedir. Kavramsal kategorilerin yüzdelerine göre, öğrenciler oyunun en çok öğretici ve daha sonra eğlendirici olduğu özelliğini ön plana çıkarmışlardır' 'ifadelerine yer vermişlerdir. Bu değerlendirmeden yola çıkarak oyunlar derslerle ilişkilendirildiğinde eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlanmış olur öğrenme isteğini arttırır diyebiliriz. Bu çalışmanın bulgular bölümünde yer alan öğretmen görüşleri yukarda bahsedilen çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Günümüzde yoğun yapılaşma nedeni ile açık alanların azalması, otomobil sahipliğinin artmasına bağlı olarak trafik yükünün artması ve ebeveynlerin sahip olduğu insan kaynaklı endişeleri nedeni ile çocuklar kent mekanında başta sokak olmak üzere oyun alanlarını ve doğal alanları kaybetmişlerdir Çocukların gelişimi açısından önemli olan oyun, hızlı kentleşme ile beraber yeteri kadar oynanamamakta çocuklar zamanının çoğunu evde veya alışveriş merkezlerinde geçirmek zorunda kalmaktadır. Kent yaşamı çocukların oyun alanlarını da ellerinden almış sokakta oyun oynama alışkanlığını yavaş yavaş bitmiştir. Üstelik birçok aile için sokaklar oyun oynamak için güvensiz mekânlardır. Dünyanın bir çok yerinde genel olarak çocukların evlerine yürüme mesafesinde yer alan okul bahçeleri, motorlu trafikten ayrılmış oldukları için kentsel mekânda çocuklar için güvenli mekanlardır okullar.(Okşan,2016). Günün büyük bir kısmını okulda geçiren bir öğrenci için okullar, oyun oynamak için güvenli mekânlara dönüşmüştür. Bu çalışma esnasında çocuklar güvenli bir ortamda öğretim yılı boyunca oyunlar oynamıştır.

Avrupa Okul Ağı

Avrupa Okul Ağı (EUN: European Schoolnet), Avrupa Okul Ağı, Brüksel merkezli 34 Avrupa Eğitim Bakanlığının ağıdır. 1997 yılında kurulduğundan bu yana, Avrupa Okul Ağı, eğitim bakanlıklarıyla olan bağlantılarını, okulların teknolojinin pedagojik kullanımında etkili olmasına yardımcı olmak için kullandı ve hem öğretmenleri hem de öğrencileri dijital toplumda gerekli becerilerle donattı. *(alıntı)*

Millî Eğitim Bakanlığımız 22 Nisan 2008 tarihinde Avrupa Okul Ağına üye olmuştur. Avrupa Okul Ağı ile ilgili faaliyetler Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülmektedir.
Avrupa okul ağının resmî web sitesi **http://www.eun.org** adresinden yayınlanmaktadır. Avrupa Okul Ağı, okulların bir araya gelerek ve birlikte çalışma yapmaları için fırsatlar sağlayarak, farklı ülkelerden eğitimcilerin ve öğretmenlerin eğitim alanında birbirleriyle yardımlaşarak öğrenmelerini sağlamak için çalışmaktadır. Bu amaçla Avrupa Okul Ağı tarafından gerçekleştirilen projeler den birisi de eTwinning projeleridir.

eTwinning

eTwinning Avrupa'daki okullar için oluşturulmuş bir topluluktur. Ülkemiz de bu topluluğun bir parçasıdır. eTwinning bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı vasıtasıyla okulların herhangi bir konuda kısa ve uzun vadeli ortaklıklar kurmasını kolaylaştırarak Avrupa'da okul iş birliğini teşvik etmektedir.2005 yılında Avrupa Komisyonunun öğrenme Programının ana hareketi olarak başlatılan eTwinning, 2014 yılından bu yana AB Eğitim, Öğretim, Gençlik ve Spor programı olan Erasmus 'a, sıkı bir şekilde entegre edilmiştir. eTwinning'in en önemli unsurlarından biri öğretmenler, öğrenciler, okullar, arasındaki işbirliğidir eTwinning'te, öğretmenler birlikte çalışır ve öğrencileri için aktiviteler düzenlerler. Aktif bir rolleri vardır, etkileşimde bulunurlar, araştırma yaparlar, karar alırlar, birbirlerine saygı duyarlar ve 21. yüzyıl becerilerini öğrenirler. eTwinning; topluluğun tüm üyeler için Avrupa düzeyinde çevrim içi eğitimler de sunmaktadır.(alıntı, https://www.etwinning.net › pub). Web 02 araçlarının eğitimde kullanılması Eğitimde Yeni Yaklaşımlar anlayışı ile birlikte yaygınlaşmıştır. E twinning projelerinin en önemli özelliklerinden birisi, web 02 araçlarının yaygın olarak kullanılmasıdır. Proje çalışmalarımız web 02 araçları kullanılarak düzenlenmiştir. Bu da öğretmenler için yeni öğrenmeler demektir. Bu açıdan çalışmada yer alan öğretmenler e twinning' in sunduğu online derslerden faydalanmış Eğitimde Yeni Yaklaşımlar (EYY) seminerlerine katılmışlardır.(FATİH EBA ve eTwinning Entegrasyonu kapsamında **http://etwinning.meb.gov.tr** adresinden de eğitim içeriklerine ulaşmışlardır. Etkinliklerinin sunumunda web 02 araçları kullanmışlardır. Çalışmanın afişinin ve logosunun hazırlanması ebook hazırlama, arttırılmış gerçeklik uygulamaları) Çalışmalarda

bilgisayar teknolojilerini kullanmışlardır. (Videolarda öğrenci yüzlerini bulanıklaştırma, video birleştirme, öğrenci fotoğraflarının düzenlenmesi, kolajlar vb.)E twinning projelerinin kalite etiketi ile ödülü alabilmesi için birtakım kriterler vardır.
Etkinlikler tartışılırken ve bilgiler paylaşılırken teknoloji ne kadar iyi kullanılmıştır? Paylaşımlarda e-güvenlik göz önünde bulundurulmuş mudur?
Projenin kalitesini, pedagojik amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığı kadar teknolojinin sorumlu bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı da belirlemektedir.

Bu çalışma sekiz farklı şehirlerden on yedi okulun birlikte yürüttüğü bir e Twinning projesidir.

Amaç

Bu çalışmada amaç eskiden beri oynanan çocuk oyunlarının öğrenciler üzerindeki etkilerini ortaya koymak "Unutulmayan Çocukluk Oyunlarımız" adlı eTwinning projesine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerini belirlemektir. Bu bağlamda araştırma nitel bir çalışmadır.

Uygulama

Proje süresince her ay iki oyun seçilerek oynatılmış oyunlar oyunların öğrenciler üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Çalışma 8 farklı şehirde (Adana, Mersin, Ankara, İstanbul, Ordu, Marmaris, Bursa, Giresun) eğitim gören 167 ilkokul öğrencisiyle yürütülmüştür. Proje 2018 Eylül ayında başlamış 2019 Mayıs ayında bitmiştir. Proje kapsamında Bezirgânbaşı, Arapsaçı, Dokuztaş, Beştaş, Sandalye Kapmaca, Mendil kapmaca, Nesi var? İsim Şehir, Hayvan, İstop, Topaç çevirme, Yakar top, İp atlama, Sek sek, İstop, Menekşe oyunları oynatılmıştır. Proje kapsamında yapılan bütün etkinlikler düzenli olarak projenin twinspace sayfasında yayımlanmıştır. eTwinning te projelerinde yer almak dijital eğitim araçlarını da kullanmayı gerektiren bir durumdur. Proje çalışmaları web 02 araçları kullanılarak düzenlenmiş proje sayfasında paylaşılmıştır Afiş ve logo tasarlarken, sesli kitap hazırlarken, animasyon oluştururken video düzenlerken web araçlarını kullanmışlardır. Proje kapsamında okullar arası işbirliğini sağlamak için çevrim içi toplantılar düzenlenmiş öğretmen ve öğrencilerin bu toplantılara katılması sağlanmıştır.

Bulgular

Projeyi yürüten öğretmenlerden proje ile ilgili görüşleri açık uçlu sorulardan oluşan anket ile toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. **Öğretmenlerimizin öğrencilerin oyun oynarken sergilediği davranışlarla ilgili gözlemleriniz nelerdir?** Sorusuna verdiği bazı yanıtlar şöyledir:

Birbirlerinin haklarına saygı gösterme davranışı gösterdiler. Mutlu meraklı, istekli heyecanlı ve sabırsızdılar. Birlikte hareket edebilme davranışı gösterdiler. Kazanma ve kaybetme duygusunu yaşadılar.

Projede yer alan oyunları hangi derslerle nasıl ilişkilendirdiniz? Sorusuna verdiği yanıtlar;

Projedeki arapsaçı oyunumuz matematik derslerinde ritmik saymada ileri ve geri sayma konusu ile ilişkilendirdik. Hazırladığımız yaka kartlarını öğrencilerin yakasına taktık. Üçerli ritmik saymada ebe 3 den başlayarak sırayla attı 30 gelince bu sefer geriye doğru ip atılarak arapsaçı olan ip çözülmeye çalışıldı. İsim şehir oyunumuz serbest etkinlikler dersi sınıf içi eğitici oyunlar oynar kazanımı ile ilişkilendirdik. İnsan Hakları ve vatandaşlık dersi "Haklarına kendi yaşamından örnekler verir." kazanımı ile oyun hakkı ile ilgili etkinlik düzenlenmiş kamu spotu videosu olarak proje sayfasında yayınladık. Öğrencilerden projeyle ilgili değerlendirmelerini sözlü, yazılı ve görsel yollardan ifade etmeleri istenmiş. Öğrenci röportajları yapılmış toplanan veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir.

Öğrenciler bu çalışmaya katılmaktan çok mutlu olduklarını okul dışında da bu oyunları oynadıklarını bazı oyunları anne ve babalarıyla da evlerinde oynadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencinin ‘’ Ama bazen yanabiliriz ama üzülmemize gerek yok yine bize sıra geliyor’ ’ifadelerinden de anlaşıldığı gibi yenilgiyi kabul etme başkalarının hakkına saygı gösterme davranışları kazandığı görülmektedir.

Değerlendirme

Çalışmaya katılan öğretmenler bu tür oyunların öğrenciler arasında iletişimi güçlendirdiği, motivasyonu arttırdığı, öğrencilere başkalarının haklarına saygı gösterme, sorumluluk alma özdenetim, işbirliği yapma disiplin kendine güven duyma yenilgiyi kabul etme kazananı kutlama, gibi davranışlar kazandırdığı, başkalarının haklarını ve kendi haklarını korumayı öğrendikleri, diğer derslerin işlenişi sırasında zaman zaman oyunları kazanımlarla ilişkilendirerek eğlenerek kalıcı öğrenme gerçekleştiği yönünde görüş bildirmişlerdir.
Çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşleri.(A. Özyürek, Z. Seda Çavuş, 2016) un “ İlkokul Öğretmenlerinin Oyunu Öğretim Yöntemi Olarak Kullanma Durumlarının İncelenmesi” adlı çalışmasının sonuç bölümünde belirttiği “ Çalışmaya katılan öğretmenlerin tümü, oyunun öğretimde kullanmanın gerekli olduğunu ve özellikle oyun sayesinde öğrenimin eğlenceli ve kalıcı hale geldiğini vurgulamışlardır.” ifadeleri ile benzerlik göstermektedir. Öğretmenler kendi öğrenmeleri açısından ise teknolojiyi kullanma becerilerini artırdığını, web araçlarını yakından tanıdıklarını kendilerini yeni projeler üretmeye teşvik ettiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Kaynakça

Akandere, Mehibe. Eğiticin Okul Oyunları. I. Basım. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

https://www.etwinning.net › pub (e twinning ile ilgili bilgilere adresinden erişildi)

www.eun.org (Avrupa Okul Ağı ile bilgilere ilişkin alıntılara bu adresten erişildi.)

http://etwinning.meb.gov.tr

BOLAT H. Değerlerimle Değerleniyorum Eğitsel Oyununun Metaforik Açıdan İncelenmesi. JCVET. 2018; 1(1): 29-39.

ÖZER A , GÜRKAN A , RAMAZANOĞLU O . OYUNUN ÇOCUK GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ. (DAD). 2006; 4(3): 54-57.

https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-92053-ARTICLE-TANDOGAN.pdf

Özyürek A Çavuş Z. İlkokul Öğretmenlerinin Oyunu Öğretim Yöntemi Olarak Kullanma Durumlarının İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi. 2016; 24(5): 2157-2166.

SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ DENETİMİNİN DENETÇİLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF THE CONTROL OF SOCIAL SECURITY PRACTICES BY THE CONTROLLERS

Dr. Öğretim Üyesi Oğuzhan ÇARIKÇI

Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Zehra KILINÇ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Sosyal güvenlik, bireylerin hayatları boyunca karşılaşabilecekleri risklere ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlara dair, ayrım ve ayrıcalık gözetmeksizin içinde bulundukları zaman diliminde ve gelecekte güvence altına alınmasını sağlayan bir sistemdir. Bu sistem içinde sunumu gerçekleşen hizmetler bütününü Emekli Sandığı, Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (Bağ-Kur) ve Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)'nın birleştirildiği Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından sürdürülmektedir. Söz konusu uygulamaların etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi ile vatandaşların ekonomik ve sosyal durumuyla ilgilenilmekte, bireylerin asgari bir yaşam düzeyini sağlanmakta, sosyal güvenliğe ilişkin adalet temin edilmekte ve sosyal devlet olma anlayışının yerine getirilmesi sağlanmaktadır. SGK adına denetim faaliyetleri sosyal güvenlik müfettişleri, sosyal güvenlik denetmenleri ve sosyal güvenlik denetmen yardımcıları tarafından yapılmaktadır. Çalışmanın amacı yapılan denetimlerin süreçlerine ait bilgi verilmesi, denetim faaliyetlerinin uygulanması ve sonuçlarına dair değerlendirmeler yapılmasıdır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılarak çalışmanın uygulama aşaması gerçekleştirilmiş, devlet adına denetim faaliyetlerini yerine getiren denetçiler ile yüz yüze görüşmeler yapılarak, çalışmanın amacına ilişkin sorular sorulmuş ve tespitler yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde ortaya çıkan bulgulardan bazıları; denetmenlerin yerinde denetim faaliyetlerinin etkinliğinin üzerinde durması, denetim faaliyetlerinin kayıt dışı ekonomi ile mücadele açısından önemli bir yer teşkil etmesi, lisans eğitiminin denetim faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından yetersizliği şeklinde tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Denetim, denetmen, sosyal güvenlik uygulamaları denetimi

ABSTRACT

Social security is a system that guarantees the risks that individuals face throughout their lives and the consequences, without considering the difference and privilege in the current period of time and the future. The whole services presented in the system have been carried out by the Retirement Fund, the

Union of Chamber of Merchants and Craftsmen, and other social insurance institution for independent self employed (Bag-Kur), and Social Insurance Institution (SKK) which has been combined as Social Security Institution. By carrying out these practices effectively and efficiently, the economic and social situation of the citizens have been taken care of, a minimum level of life has been provided to individuals, the justice is also available for social security and the understanding of being a social government is ensured. The control activities on behalf of the social security institution are carried out by social security inspectors, social security controllers, and social security vice controllers. The study aims to provide information about the processes of the controls conducted, to evaluate the practices and the results of the control activities. Regarding this context, using the interview techniques which is one of the qualitative research methods the application of the study was implemented, and performing face to face interviews with the controllers who are in charge of the control activities for government, the questions were asked in accordance with the aim of the study and the determinations were done. Some of the findings obtained as a result of the interviews have been determined that controllers pay attention to the effectiveness of the control practices, the control activities have the importance of struggling with the subterranean economy, and the undergraduate education has been insufficient for the sustainability of the control activities.

Keywords: Control, controller, control of social security practices

GİRİŞ

Sosyal güvenlik, insanların istek ve iradeleri dışında oluşan fiziksel ve sosyal risklerin, kendilerinin ve geçindirmekle yükümlü oldukları kişilerin üzerlerindeki gelir azaltıcı ve harcama artırıcı etkilerini azaltmak ve bireylerin sağlıklı ve asgari bir hayat standardını garanti edebilmek olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle sosyal güvenlik olgusu, insanların bulundukları toplumlarda insan onuruna yakışır bir şekilde, başka insanlara muhtaç olmadan yaşamalarının ve kişisel özgürlüklerinin teminatıdır (SGK, 2013). Sosyal güvenlik uygulamalarının etkin bir şekilde yürütülmesinin sağlanması doğrudan devletin görevi sayılmaktadır. Devlet anayasadan doğan bu görevini yerine getirerek çalışma hayatına ilişkin uygulanması sürecinde yasalar, hukuk kuralları ve mevzuatlardan destek almaktadır. Kamusal düzeni etkilemesi ve önemli sonuçlara sebep olması açısından sosyal güvenlik denetimi faaliyetlerinin sağlık bir şekilde yürütülmesi hem sosyal açıdan hem de ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır (Çavuş 2017:524).

Sosyal güvenlik sistemi genel olarak kaynak tahsisi sürecine dayanmaktadır. Mali ve iktisadi açıdan sistematik olarak işlemeyen bir sosyal güvenlik sisteminin etkin ve verimli bir şekilde devam etmesi çok mümkün olmamaktadır. Bu açıdan yukarıda bahsedilen amaçların gerçekleştirilmesi açısından yeterli kaynak bulunması ve bunun süreklilik arz etmesi önemlidir (Acar, Kitapcı, 2008: 78). Bu etkinliğin sağlanmasının önemli ilkelerinden biriside sosyal güvenlik uygulamalarının denetlenmesi sürecidir. İlgili faaliyetlerin denetimlerinin planlaması, kanıtların toplanması, denetim süreçlerinin yürütülmesi, denetim sonuçlarının raporlanması gibi işlemleri sürdüren, yön veren ve devlet adına gerçekleştiren personel ise müfettişler, denetmenler ve denetmen yardımcılarıdır. Teknolojik ilerleme ile beraberinde işletmelerde yaşanan ekonomik ve sosyal değişim denetimin

önemini daha çok ortaya çıkarmıştır. Eskiden olduğu gibi geleneksel denetim yöntem ve teknikleri teknoloji çağında ortaya çıkan bilgi yığınlarının denetlenmesinde yetersiz hale gelmektedir. Denetçilerin de değişen ve gelişen denetim fonksiyonları çerçevesinde sahip olmaları gereken yetkinlik ve bilgilerini de zaman içinde geliştirmeleri bir zorunluluk haline gelmektedir. Sosyal Güvenlik Denetmenlerinin yetki, görev ve sorumluluklarından bazıları şunlardır (Meriç ve Topaloğlu 2014:170);

- İşyerinin faali olup olmadığı, verilen bilgilerin doğruluğunun tespiti,
- İşyerinde yapılan iş ile gerçekte sürdürülen iş arasında fark olup olmadığı,
- Prim borçlarına ilişkin yaptırım ve düzenlemelere uyulup uyulmadığı,
- Sigortalıların ve sigortalı olması gerekenlerin Kuruma bildirilip bildirilmediğinin tespit edilmesi,
- Sigortalıların kimlik bilgilerinin, çalışma sürelerinin, ücretlerinin ve prime esas kazançlarının kontrolü,
- İşyerleri ve işverenlerin defter ve belgelerinin incelenmesi,
- Kurum alacağının tahsili amacıyla ilgililerin hacze kabil mal varlığının olup olmadığının araştırılması,
- Sağlık hizmet sunucularının denetiminde, denetim konusu ile ilgili olarak her türlü bilgi, belge ve kayıtların ibrazının istenmesi, bunların incelenmesi, gerektiğinde tasdikli örnek ve fotokopilerinin alınması,
- Sağlık hizmet sunucularının denetimi sonucunda tutanak veya rapor düzenlenmesi,
- Sosyal güvenlik mevzuatının uygulanmasıyla ilgili olarak işverenlere, sigortalılara ve diğer üçüncü kişilere hakları ve ödevleri konusunda bilgilendirme yapılması,
- İl müdürü veya görevlendireceği il müdür yardımcısı tarafından verilecek benzeri inceleme, araştırma, tespit, denetim ve tarama yapılması,
- Bu görevlerle ilgili olarak ilgililerin beyanlarını alarak tutanağa kaydedilmesi işlemlerini yürütür.

Ülke nüfusunun tamamına hizmet sunan Sosyal Güvenlik Kurumunun faaliyetlerinin sağlıklı, güvenilir ve etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için etkin ve hızlı işleyen bir denetim mekanizması oluşturulması, bilgi işlem teknolojileri ekseninde oluşturulan bir denetim ağı sistemi kurulması önemlidir. Buna bağlı olarak denetim işlemleri açısından yetki ve sorumlulukları olan denetim personelinin verimli olması da ülkenin sosyo-ekonomik durumuna olumlu katkılar sağlayacaktır (Çavuş 2017: 539).

LİTERATÜR TARAMASI

ARAŞTIRMACI	BULGULAR
Taşbaşı (2009: 1-181)	Çalışmasında, sosyal güvenlikte denetim ve teftişin ana hatlarıyla çerçevesini çizmiş ve bu alanda etkinliğin artırılmasının nelere bağlı olduğunu açıklamıştır. Sosyal güvenlikte denetim ile diğer denetim türlerini karşılaştırmıştır. Etkin denetim sistemini uygulayan ülkelerin incelenmesi ve bu sistemin de bizim denetim sistemimize entegre edilmesi bundan sonraki çalışmaların amacını yerine getirmesini kolaylaştıracağı sonucuna ulaşmıştır.
Keleş (2012:1-119)	Sosyal güvenlik için uygulanan denetim sistemini incelemiştir. Sistemdeki yapısal sorunlar üzerinde çalışmış ve bu yapısal sorunların çözüldüğü, denetim elemanlarının uzlaşmasını, denetim birimleri arasında işbirliği ve bilgi alışverişini sağlayacak daha etkin ve daha verimli bir denetim modeli önermiştir.
Çavuş (2017: 524-542)	Çalışmasında, sosyal güvenlik denetimi kavramı ve ilkelerini açıklamıştır. Ayrıca da, sosyal güvenlik müfettişleri ve denetim esasları ile bunların yetki ve görevleri üzerinde durmuştur.
Çürükoğlu (2019: 1-154)	Çalışmasında, sosyal güvenlik denetiminin yapısını incelemiş, denetime ilişkin yaşanan sorunları analiz etmiştir. Ayrıca, denetimde etkinliği artırmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunmuştur.
Söylemez (2019: 1-192)	Çalışmasında, sosyal güvenlik hukukunda denetim usulleri ve sisteminin işleyişini etkileyen denetim sorunlarını ele almıştır. Denetim sistemi üzerindeki dış sorunları ve denetim yapısından kaynaklı iç sorunlar şeklinde iki başlık altında toplamıştır. Denetim sisteminin iyileştirilmesine yönelik bilgi ve önerilerle denetim sistemi detaylı bir şekilde analiz etmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın genel amacı Sosyal Sigortalar Kurumu bünyesinde yürütülen denetimlerin sorunlar, devlete katkı, sistem, denetçiler ve mükellefler bağlamında denetçiler tarafından değerlendirilerek mevcut duruma yönelik saptamalar yapılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

- Denetim faaliyetlerinde karşılaşılan sorunlar

- Bilişim teknolojilerinin de ki gelişimin mesleğe etkisi
- Denetim uygulamalarına mükelleflerin bakışı
- Denetim konusunda mesleki eğitim yeterlilikleri

YÖNTEM

Araştırmada çalışmanın bulguları nitel araştırma yöntemlerinden olan yüz yüze görüşme tekniği ve nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılarak oluşturulmuştur. Nitel yöntemler metin ve imgesel verilere dayanır ve veri analizinde özgün adımlara ve farkı desenlere sahiptir (Creswell 2013:184). Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler yaklaşık olarak 30 dakika ile 45 dakika arasında sürmüş, kayıtların tutulmasında ses kaydedici cihaz kullanımı için katılımcılardan izin alınmıştır. Daha sonra elde edilen kayıtlar metine dönüştürülerek analize hazır hale getirilmiştir. Katılımcılara yöneltilen araştırma konusu ile ilişkili sınıflandırılmış genel dört soru araştırmanın amacı bölümünde verilmiştir. Yapılan çalışmada ilk olarak kurumun işleyişi, denetim uygulamaları ve denetmenlerin görev tanımlamaları incelenerek çalışmanın amacı doğrultusunda taslak sorular oluşturulmuştur. Söz konusu sorular daha sonra konu ile ilişkili deneyime sahip olan denetmenler ile görüşülerek netleştirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda elde dilen bulgulardan oluşturulan ana ve alt temalar yorumlanarak araştırma tamamlanmıştır.

EVREN, ÖRNEKLEM VE ARAŞTIRMA KISITLILIKLARI

Çalışmanın evrenini Isparta ili Sosyal Sigortalar Kurumu bünyesinde görev yapan denetmen ve denetmen yardımcıları oluşturmaktadır. Kurum bünyesinde 12 denetçi bulunmakta olup, görüşmelerin yapıldığı dönemde henüz göreve başlamamış iki denetmen ile görüşme imkanı olmamıştır. Araştırma 10 katılımcı ile görüşülerek tamamlanmıştır.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada denetmenlerin konu ile ilgili olarak beyan ettikleri görüşleri nitel analiz yapılarak test edilmiştir. İçerik analizi ile veriler incelenerek kodlamalar yapılmış, ana ve alt temalar oluşturularak yorumlamaları yapılmıştır. Katılımcıların gerek kişisel bilgilerini gizli tutmak gerekse analizlerin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi için katılımcı bilgilerine ait kodlamalar yapılmıştır. Çalışma verilerinin analizi bilgisayar destekli nitel veri analizi programından biri olan NVivo 12 Pro programı ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Mezuniyet	Deneyim	Katılımcı Tavırları
D1	44	Erkek	Kamu yönetimi	14 yıl	Bilgili ve sakin
D2	29	Erkek	İşletme	3 yıl	Gergin
D3	30	Kadın	İstatistik	6 yıl	Samimi ve İçten, Güler Yüzlü
D4	27	Erkek	Kamu yönetimi	1 yıl	Telaşlı, Gergin
D5	29	Kadın	Aktüerya	3 yıl	Yeterli bilgi ve deneyim eksikliği
D6	46	Erkek	İktisat	20 yıl	Olumlu, katkı sağlayıcı

D7	27	Kadın	İşletme	11 ay	Olumlu, katkı sağlayıcı
D8	28	Kadın	Kamu yönetimi	1 yıl	Güler yüzlü, ılımlı
D9	49	Erkek	Sağlık İdaresi	13 yıl	Yardımsever, güler yüzlü
D10	36	Erkek	Maliye	11	Sıcakkanlı, güler yüzlü

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların deneyim sahibi olunacak kadar yaş ve mesleki tecrübeye sahip olduklarını söylemek mümkündür. Katılımcılar açısından dikkat çekici bir başka husus ise çok büyük bir kısmının iktisadi idari bilimler fakültesi mezunu olmalarıdır. Yapılan mülakatlarda sadece 2 denetmenin nispeten gergin, diğerlerinin ise oldukça katkı sağlayıcı bir yaklaşım içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca D5 adlı katılımcının bilgi birikimi eksikliği nedenini ile soruları tam olarak cevaplamaktan kaçındığı görülmektedir. Söz konusu durumun nedeninin, denetmenlerin (1-3 yıl) tecrübe olarak diğer denetmenlerden daha az tecrübede olması olarak yorumlanabilir.

Şekil 1: Uygulamaların Değerlendirilmesine İlişkin Ana Temalar

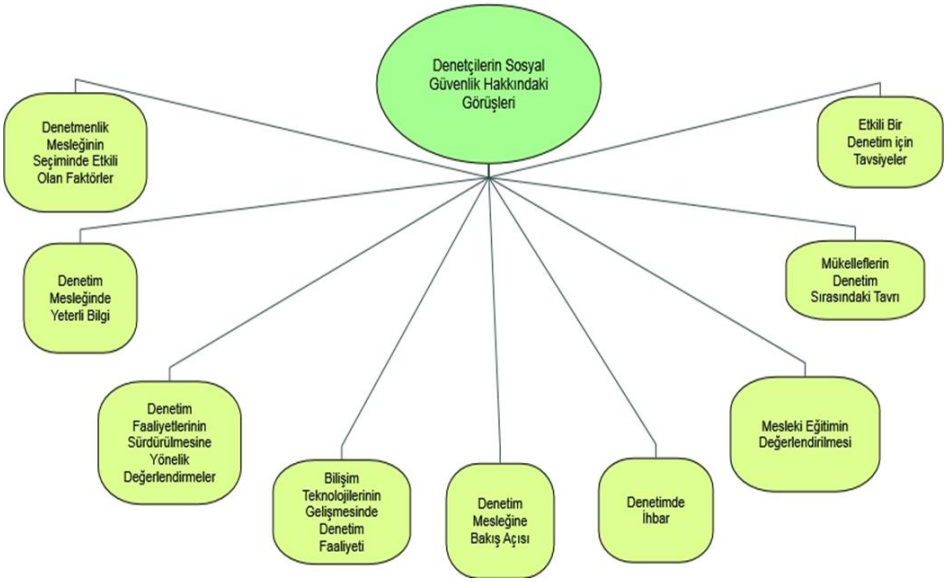

Katılımcılarla yapılan mülakatlar neticesinde ortaya çıkan ana temalar Şekil 1'de gösterilmiştir. Söz konusu ana temaların içeriği şu şekildedir:

- Denetmenlik mesleğinin seçimi
- Denetim mesleğinde yeterlilik
- Denetim faaliyetlerin sürdürülmesi
- Bilgi teknolojilerinin denetime etkisi
- Denetim mesleğine bakış
- Denetimde itibar
- Mesleki eğitimin denetim açısından değerlendirilmesi
- Mükellefler açısından denetim
- Etkili denetim önerileri

Şekil 2: Denetim Mesleğinin Seçimine İlişkin Alt Temalar

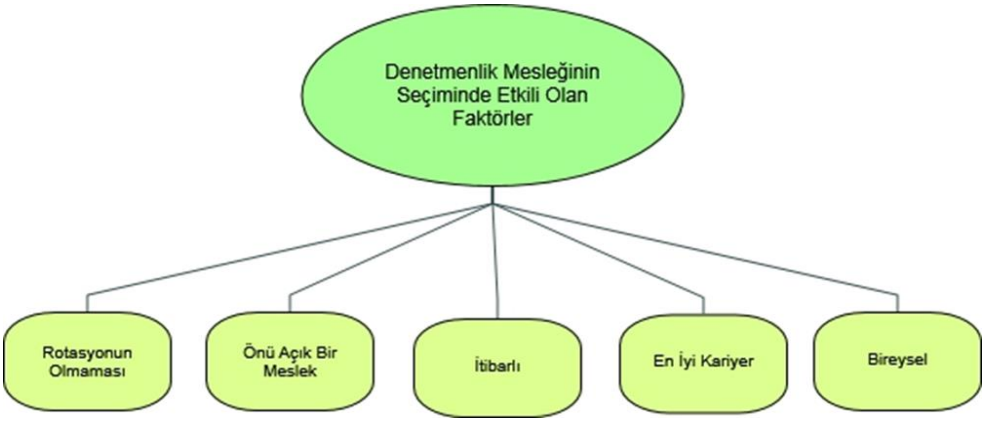

Katılımcılara ait mülakatlardan elde edilen bulgular incelendiğinde, denetim mesleğini tercih etmelerine yönelik olarak çıkan alt temalar Şekil 2'de görülmektedir. Bu bağlamda denetmenlerin mesleklerini gelecek vaat eden, itibarlı bir meslek olarak gördüklerini söylemek mümkündür.

Şekil 3: Denetim Mesleğinin Sürdürülmesine İlişkin Alt Temalar

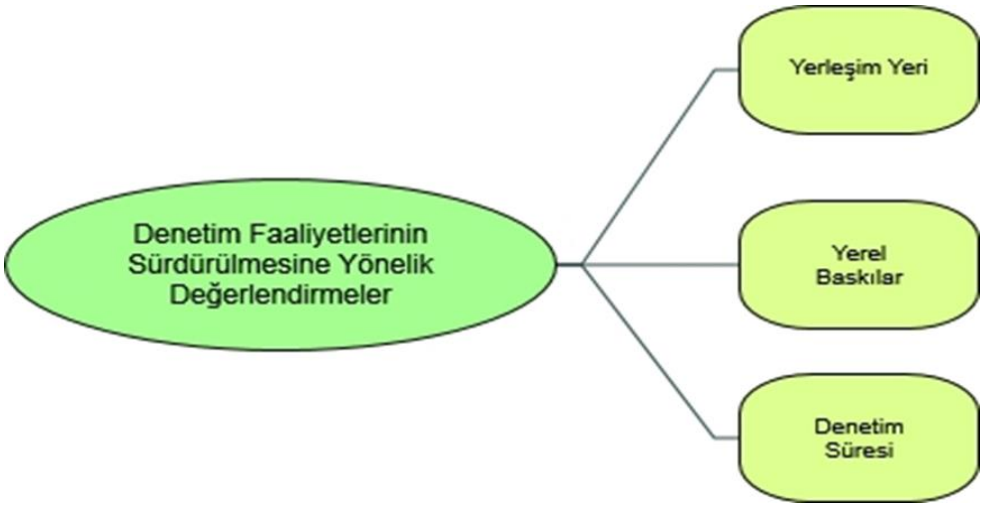

Katılımcılar denetim yaptıkları ilde yerleşme durumları olduğu için bu durumdan olumsuz etkilendiklerini, ayrıca söz konusu durumun sosyal yaşantılarına olumsuz yansımaları olduğunu belirtmektedir. Bu konuda denetim sürecinde bazı olumsuz baskılara maruz kalan denetmenler, denetim süresinin planlanamadığını söylemektedir.

Şekil 4: Bilişim Teknolojilerinin Denetime Etkisine İlişkin Alt Temalar

Şekil 4'de bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimin denetim mesleğine nasıl etki yaptığı hakkında denetmenlerin görüşlerinden oluşmuş alt temalar bulunmaktadır. Katılımcılar kullanmış oldukları dijital teknoloji ürünlerinin yapmış oldukları işe ciddi avantaj sağladığını, anlık kontrol yapabildiklerini, istedikleri bilgiye detaylı bir şekilde çok hızlı ulaşabildiklerini belirtmişlerdir. Ancak sistem kaynaklı sorunların olduğunu, alt yapının daha da geliştirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Şekil 5: Denetim Mesleğine Bakış Açısına İlişkin Alt Temalar

Şekil 5 denetim mesleğine katılımcılar gözüyle nasıl bakıldığını ortaya koymaktadır. Genel olarak katılımcılar toplumun denetim uygulamalarına karşı olumsuz bir psikoloji içinde olduğunu düşündükleri söylemişlerdir. Mükelleflerde karşılaşılması muhtemel cezaların tedirginlik yarattığını, ancak denetim esnasında her hangi bir sorunla karşılaşmadıklarını, toplum ve mükellefler tarafından saygı gördüklerini belirtmişlerdir.

Şekil 6: Denetimde İhbara İlişkin Alt Temalar

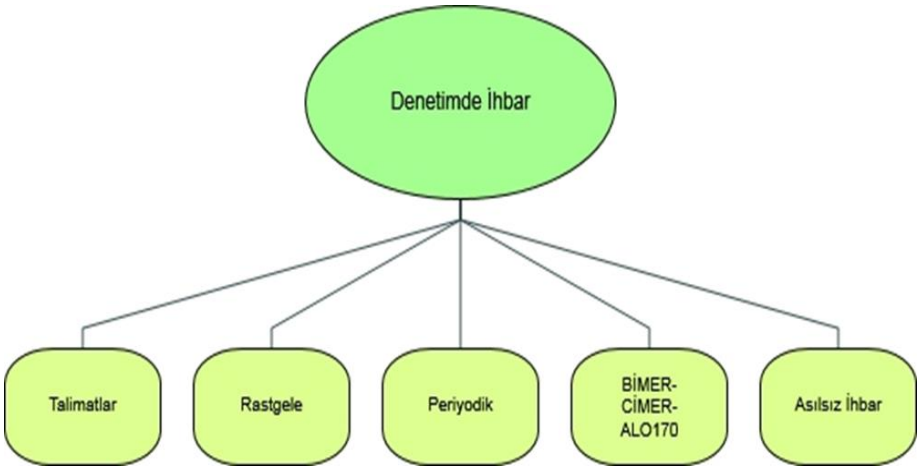

Katılımcılar SGK denetimlerinin genel olarak ihbar kökenli olduğunu söylemişlerdir. Bazı dönemlerde önceden belirtilen süreler içerisinde periyodik denetimler yapıldığı ancak rastgele yapılan denetimlerin uygulamada daha başarılı olduğu belirtilmiştir. Şekil 6'da alt tema olarak kuruma yapılabilecek ihbar türleri yer almaktadır.

Şekil 7: Mesleki Eğitimin Değerlendirilmesine ilişkin Alt Temalar

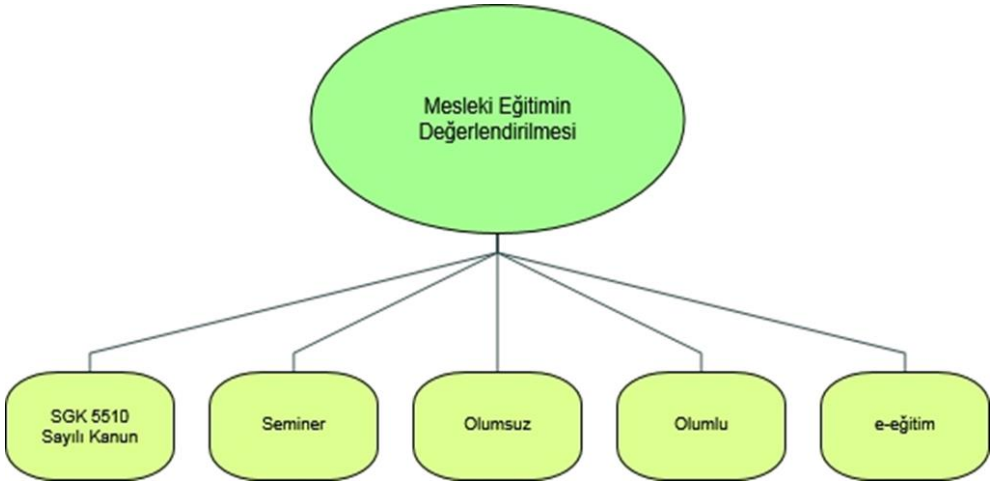

Katılımcıların denetmen olmadan önce almış oldukları mesleki eğitim konusunda düşünceleri üzerinden Şekil 7 de görülen alt temalar oluşturulmuştur. Üniversitede alınan eğitimin mesleki uygulamaların yürütülmesi hususunda yetersiz olduğu, bu nedenle gerek mezuniyet sonrasında gerekse denetmen olarak görev yaparken mesleki eğitimler alınması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu eğitimlerin periyodik olarak kurum tarafından da verildiği üzerinde durulmuştur. SGK 5510 Sayılı Kanuna hakim olmanın mesleğin gereklerinden biri olduğu, karmaşık ve özümsenmesi zor olan bu kanunun öğrenilmesi için seminer, konferans ve benzeri eğitim programlarından katkı alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Şekil 8: Mükelleflerin Denetim Sırasındaki Tavrına İlişkin Alt Temalar

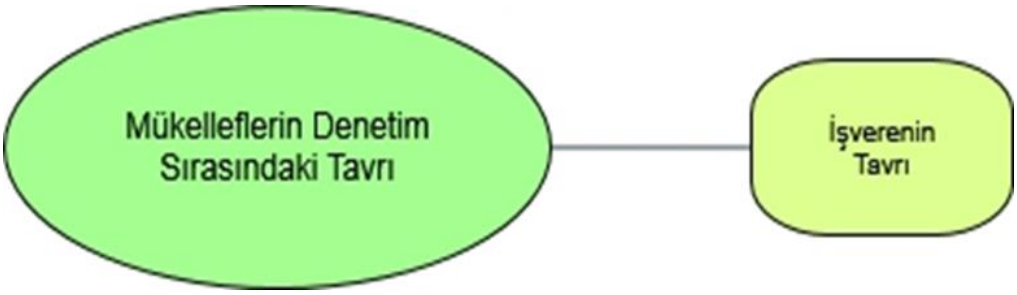

Katılımcılar denetim esnasında karşılaştıkları işveren tavrının bölgelere göre farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Ancak bölge ve sergilenen tavır konusunda bilgi vermek istemişlerdir. Katılımcılar denetimlerin genellikle gergin ve sıkıntılı geçtiğini ancak hazırlıkları tam olan ve kanunlara harfiyen uyan işletmelerde her hangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 9: Etkili Bir Denetime ilişkin Alt Temalar

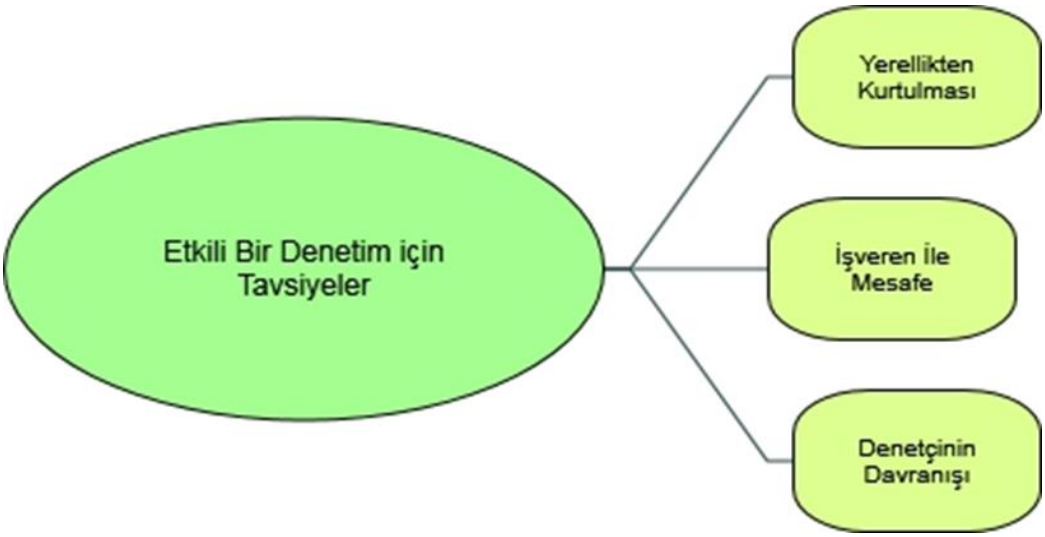

Katılımcılar denetim mesleğini sürdüren meslektaşlarının nasıl olması, hangi kişisel özellikleri taşıması ve yeterlilikleri hakkında görüşlerini beyan ederek yukarıda belirtilen alt temaları oluşturmuşlardır. Bu bağlamda denetmelerin kendilerini en iyi şekilde yetiştirmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, denetmenlerin kişisel olarak adaletli, dürüst, güler yüzlü, mesafeli olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Ana temalar içine yer alan "denetim mesleğinde yeterli bilgi" teması ile ilgili alt tema oluşmamıştır. Katılımcıların 4'ü konu ile bilgileri olduğunu belirtirken, 6'sı ise denetim mesleği ile ilgili olarak mezun olduktan sonra bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Günümüzde teknolojinin de artması ile birlikte ticaretin gelişmesi ve çok farklı şekillerde yapılmaya başlanması beraberinde ekonominin genişlemesine sebep olmuştur. Bu hızlı ilerleme ve ekonomik değişim ile birlikte bireylerin, işletmelerin ya da kurumların kontrol edilme imkân ve olanaklarında da bazı sıkıntılar görülmeye başlanmıştır. Söz konusu gelişme denetim mesleğinin de sürdürülmesine ilişkin olarak beraberinde bazı gereksinimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Denetim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde yürütülmesi günümüzde daha fazla bilgi, tecrübe ve teknolojik alt yapı etkenlerinin sağlanması ile tamamlanmaktadır. Dolayısıyla denetim işini ve faaliyetlerini yürütenlerin ilgili bilgi birikimini elde edebilecekleri organizasyonlarda ve çalışmalarda yer almaları mesleki yetkinlik açısından önemli bir husustur. Çalışmada denetim faaliyetlerini Sosyal Sigortalar Kurumu bünyesinde sürdüren denetmenlerin denetim süresince karşılaştıkları sorunları, mesleğin gereksinimleri ve ilerde meslekle ilgili oluşması beklenen durumlar hakkında tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda tespit edilen bulgulardan bazılar şunlardır. Denetmenlerin vergi denetimini gerçekleştiren denetçilerle kıyaslandığında denetim faaliyetlerini daha çok yerinde denetleyerek yaptıkları, denetim faaliyetlerinin kayıt dışı ekonomiyi ciddi manada azalttığı, denetim faaliyetlerinin periyodik olarak yapılmasının prim gelirlerine olumlu yansıdığı, denetim sürecinin çoğunlukla ihbar üzerinden yürütüldüğü gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen diğer bulgular ise şunlardır;

- Denetim mesleği toplum nezdinde itibar gören zor ve iş yükü fazla olan bir meslek grubudur.
- Denetmenler denetim faaliyetlerini sürdürdükleri dönemde zaman zaman mükelleflerden olumsuz davranışlar görmekte, bazı yerel baskılarla karşılaşabilmektedir.
- Bilişim teknolojilerinde meydana gelen değişim mesleği olumlu yönde etkilemiştir. Uygulamalar hem sızlanmış hem de daha sağlık yürütülür hale gelmiştir. Ancak alt yapıya ilişkin sıkıntılar halen bulunmaktadır.
- Yapılan denetim uygulamaları çoğunlukla ihbar üzerine yapılmaktadır.
- Denetmenlerin kendilerini sürekli olarak yenilemeleri ve mesleki açıdan bilgi birikimlerini artırmaları çok önemlidir.

Yapılan çalışmanın elde edilen bulgular açısından, ilgili alan yazında Sosyal Sigortalar Kurumu denetçileri ile ilgili yapılmış fazla sayıda çalışma olmaması nedeni ile literatüre oldukça fazla katkı yapacağı ve bundan sonra yapılacak çalışmalara da rehberlik açısından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Sosyal Sigortalar Kurumu (2013), "Denetim Standartları", http://www.sgk.gov.tr/yayinlar/06_denetim_standartlari_mayis.pdf, 22.01.2019

Çavuş, Ö. H (2017), Sosyal Güvenlik Sisteminin Denetim Yapısı ve Denetim Birimleri", Yönetim ve Ekonomi, 24(2), ss.523-542

Acar, A.İ Kitapcı, İ (28), "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'deki Emeklilik Sistemindeki Değişim", Maliye Dergisi, 154, Ocak-Haziran, ss. 77-98

Meriç, M., Topaloğlu, S., (2014), "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Denetimin Rolü ve İşlevleri", 29. Türkiye Maliye Sempozyumu, 16-20 Mayıs, Antalya.

Çavuş, H., (2017), "Sosyal Güvenlik Sisteminin Denetim Yapısı ve Denetim Birimleri", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 24, Sayı:2, ss. 523-542.

Creswell W.J. (2013), Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, araştırma Deseni, Eğiten Kitapevi, Ankara.

Keleş, M. S.,(2012), Sosyal Güvenlikte Yeni Bir Denetim Sistemi Model Önerisi, Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.

Taşbaşı, E., (2009), Sosyal Güvenlikte Denetim ve Teftiş, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çavuş, Hakan Ö., (2017), Sosyal Güvenlik Sisteminin Denetim Yapısı ve Denetim Birimleri, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim Ekonomi Dergisi, C.24, S.2, s. 524-542.

Çürükoğlu, C., (2019), Sosyal Güvenlik Denetiminde Etkinlik: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas

Söylemez, H., (2019), Sosyal Güvenlik Hukukunda Denetim Usulleri ve Uygulama Sorunları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TÜRKİYE BAĞLAMINDA DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİĞİN DUYGUSAL BAĞLILIKLA İLİŞKİSİ: META-ANALİZ ÇALIŞMASI

THE RELATİONSHİP BETWEEN TRANSFORMATİONAL LEADERSHİP AND AFFECTİVE COMMİTMENT İN THE CONTEXT OF TURKEY: A META-ANALYSİS STUDY

Doç. Dr. Gökhan KERSE
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay YANIK
Yüksek İhtisas Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki korelasyona dayalı meta analiz yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Kavramlar arasındaki ilişki Türkiye'de gerçekleştirilmiş makale niteliğindeki yayınlar değerlendirmeye alınarak incelenmiştir. Ulusal veri tabanları ve uluslararası arama motorları kullanılarak, araştırmaya konu olan kavramlar arasındaki ilişkiyi ele alan ve farklı sektörler ile meslek gruplarından oluşan örneklemler üzerinde gerçekleştirilen 13 çalışma belirlenmiştir. Meta-analiz CMA 3.0 istatistiksel paket programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada yayın yanlılığının tespiti için Huni Grafiği, Begg ve Mazumdar sıra korelasyonu değerleri ve Classic fail-safe N analiz değerlerine bakılmış ve yanlılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Müteakiben, heterojenlik testi değerleri ele alınmış ve heterojenliğin sağlandığı görülmüştür. Bu bulgunun elde edilmesi neticesinde, Fisher's Z rastgele etkiler modeli uyarınca dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında ilişkiye bakılmıştır. İlişkinin 0,535 etki değerinde ve pozitif yönde olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla dönüştürücü liderlik algısının duygusal bağlılığı güçlendirdiği belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Dönüştürücü liderlik, duygusal bağlılık, meta analiz.

ABSTRACT

In this study, the relationship between transformational leadership and affective commitment was determined using correlational meta-analysis. The relationship between concepts were examined to assess articles made in Turkey. Using the national databases and international search engines, 13 studies have been identified on samples of different sectors and occupational groups that deal with the relationship between the variables of this study. Meta-analysis was performed using CMA 3.0 statistical package program. In order to determine publication bias, funnel graph, Begg and Mazumdar rank correlation values and Classic fail-safe N analysis values were examined; and no bias was found. Then, heterogeneity test values were considered and heterogeneity was achieved. Following this finding, the relationship between transformational leadership and affective commitment was examined according to the random effects model Fisher's Z. It was observed that the relationship between the concepts was positive in the effect size of 0,535. Therefore, it was determined that the perception of transformational leadership strengthens affective commitment.

Keywords: Transformational leadership, affective commitment, meta-analyses.

1. Kavramsal Çerçeve

Liderlik insanlığın ilk dönemlerinden itibaren var olan, gerek toplulukların ve devletlerin gerekse işletmelerin kaderini belirleyen çok yönlü bir kavramdır. Başlangıçta sınırlı sayıda türü bulunduğu düşünülen (işe yönelik/kişiye yönelik veya otokratik, demokratik, serbestiyetçi) ve söz konusu sınırlı türler üzerinden değerlendirilen liderlik kavramı son zamanlarda çevresel değişim ve dönüşümlerle farklı türlerde çeşitlendirilecek şekilde (vizyoner liderlik, otantik liderlik, stratejik liderlik, etkileşimci

liderlik) ele alınmaya başlanmıştır. Bu liderlik türlerinden sıklıkla ele alınan ve çalışmalarda araştırma konusu edilenlerinden birisi ise dönüştürücü liderliktir.

Bass'a (1985) göre dönüştürücü liderlik takipçilerin kendisinden beklenilenin ötesine geçmesini ve ortak bir hedefe ulaşmak için kişisel çıkarlarını geri plana atmasını teşvik etmektir (Kerse ve Babadağ, 2019). Bu yönüyle dönüştürücü liderliğin sadece takipçilerin bünyesinde gelişim gösterecek olan kişisel bir dönüşümü değil, örgütün tamamını kapsayan köklü bir dönüşümü sağlayabilecek nitelikte bir liderlik tarzı olduğunu öne sürebilmek mümkündür. Dönüştürücü liderler örgütsel amaçlara bağlılığı sağlamanın yanı sıra takipçilerini güçlendirme süreci vasıtasıyla söz konusu örgütsel amaçlara ulaşılmasını da sağlamaktadırlar (Yukl, 1994). Bu sürecin arzu edilen sonucu verebilmesi açısından, dönüştürücü liderler farklı davranışlar sergilemektedirler. Bu kapsamda hayranlık, güven ve gurur duyulan kişi olma (idealleştirilmiş etki), takipçilerle vizyonu paylaşma ve motive edici olma (ilham verici motivasyon), takipçilerin zorlukların üstesinden gelmesini sağlama (entelektüel uyarım) ve takipçilere kişisel ilgi gösterme ve gerektiğinde danışmanlık yapma (bireysel ilgi) yönünde davranışlar sergilemektedirler (Abelha vd. 2018; Ahmed vd. 2019; Bednall vd. 2018).

Dönüştürücü liderlerin davranışları takipçilerin işlerinden tatmin düzeyini (Abelha vd. 2018), vatandaşlık davranışlarını (Soo Young, 2017) ve performansını artırmaktadır (Rita vd., 2018). İş becerikliliği davranışlarını güçlendirmekte (Kerse ve Babadağ, 2019) ve bilgi paylaşımı yoluyla onları yenilikçi davranışlara yöneltmektedir (Bednall vd. 2018). Dönüştürücü liderlik davranışı örgüte olan bağlılığı da güçlendirmektedir (Avolio vd. 2004). Örgütsel bağlılığın boyutlarından birisini teşkil eden duygusal bağlılık çalışanların üyesi olduğu örgütle özdeşleşmesi ve örgütsel faaliyetlere gönüllü olarak katılması şeklinde ifade edilebilir (Kerse vd. 2018). Duygusal bağlılığı yüksek olan bireyler kendisini örgütün bir parçası olarak hissederler (Akhtar vd. 2019) ve örgütün hedeflerini ve değerlerini içselleştirirler (Liu vd. 2019). Dönüştürücü liderin davranışları, aynı zamanda duygusal bağlılığın yukarıda değinilen çıktılarını ifade eden, takipçilerin kendisini örgütün bir parçası olarak hissetmesini ve örgüt ile psikolojik bir bağ kurmasını sağlayıcı niteliktedir. Nitekim yapılan çalışmalar (Aksu ve Balcı, 2009; Çakınberk ve Demirel, 2010; Hemedoğlu ve Evliyaoğlu, 2012; Akbolat vd., 2013; Erdoğan Morçin ve Bilgin, 2014; Akyurt vd., 2015; Eryeşil ve İraz, 2017; Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan, 2017; Demirer ve Polatçı, 2018; Teke ve Karalar, 2018; Bitmiş vd., 2018) dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, iki kavram arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını öne süren çalışmalar (Salepçioğlu ve Yeğin, 2018; Dede, 2019) da bulunmaktadır. Bu çalışma literatürdeki farklı araştırma sonuçlarını bir araya getirerek iki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak; diğer bir ifadeyle dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını araştırmalar esnasında elde edilen sonuç farklılıklarını göz önüne alacak şekilde belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de konuyla ilgili yayınlanan makalelerdeki sonuçlar meta-analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki meta-analiz yöntemi vasıtasıyla incelenmiştir. Meta-analiz araştırmaya konu edilen çalışmaların bütüncül olarak incelenmesine dayalı bir analiz yöntemidir. Söz konusu inceleme farklı yöntemlerle yapılabilmekle birlikte bu çalışmada kavramlar arasındaki korelasyon katsayılarının (etki büyüklüğünün) ve örneklem büyüklüklerinin ele alınması suretiyle gerçekleştirilmiştir.

a. Verilerin Toplanması

Çalışmada veri kaynağı olarak makale çalışmalarında yer alan sonuçlar tercih edilmiş ve Türkiye'de dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar kapsama alınmıştır. Verilerin tespiti için ulusal veri tabanları ve uluslararası arama motorları kullanılmıştır. Bu doğrultuda "dönüştürücü liderlik, dönüşümcü liderlik, dönüşümsel liderlik ve transformasyonel

liderlik" anahtar sözcükleri ile Türkiye'deki makale çalışmaları belirlenmiş ve bu çalışmalarda örgütsel bağlılığı ele alan araştırmalar tespit edilmiştir. Daha sonra bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki seçim ölçütlerine göre elenmiştir:

- Kavramlara ilişkin çalışmalar makale niteliğinde olmalıdır.
- Dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi ele almalıdır.
- Çalışmalar Allen ve Meyer (1990)'in örgütsel bağlılık sınıflandırmasıyla yapılmış olmalıdır.
- Çalışmalarda dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiye dair korelasyon katsayıları (veya korelasyonu elde etmeye yarayacak diğer sayısal değerler) ve örneklem büyüklükleri bulunmalıdır.
- Çalışmalarda dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişki tek boyutta ele alınmış olmalıdır.

b. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında ele alınan araştırmalar CMA 3.0 (Comprehensive Meta Analysis 3.0) programıyla analiz edilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle araştırmaların yayın yanlılığına göre seçilip seçilmediği incelenmiştir. Yayın yanlılığının belirlenmesi için Huni Grafiği, Begg ve Mazumdar sıra korelasyonu, Egger's regresyon ve Classic fail-safe N analiz değerlerine bakılmıştır. Analizde elde edilen Huni Grafiği saçılımları Şekil 1'de verilmiştir.

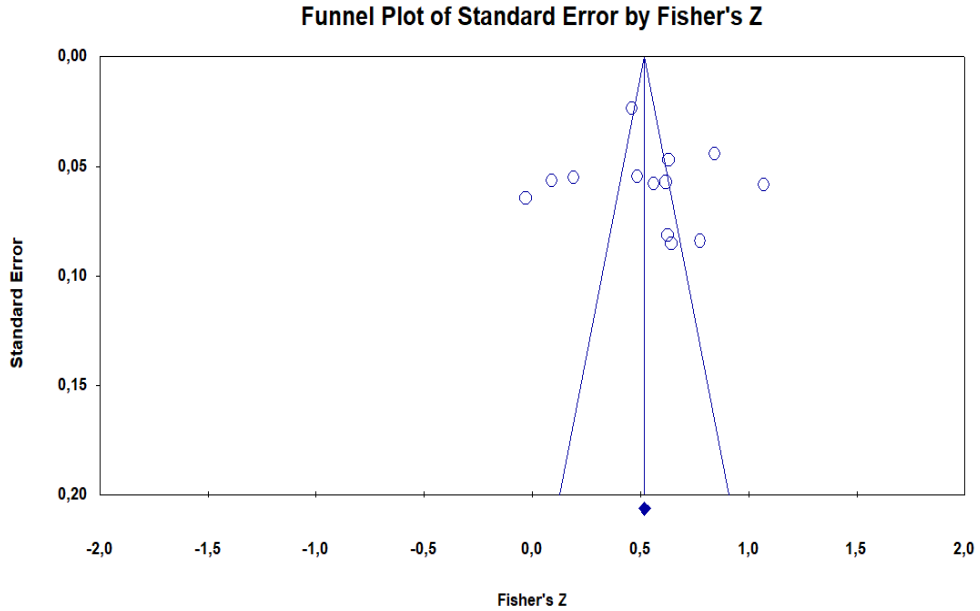

Şekil 1. Yayın Yanlılığının Tespiti: Huni Grafiği

Şekil 1'deki grafikten araştırma kapsamındaki 13 makalenin büyük bölümünün şeklin üst kısmında yer aldığı gözlenmiştir. Öte yandan bazı çalışmaların şeklin dış kısmına taşmış olduğu, ancak bu çalışmaların da üst kısma yakın bölgelerde bulunduğu belirlenmiştir. Gerek bu konumlanmalar gerekse dikey çizginin her iki yanında çalışmaların eşit sayıda dağılması hususu yayın yanlılığının olmadığını (kısmen) göstermiştir.

Yayın yanlılığının bulunup bulunmadığı Begg ve Mazumdar sıra korelasyonu değerleri ve Classic fail-safe N analiz değerleri incelenerek farklı bir açıdan belirlenmeye çalışılmıştır. Analizler sonucunda Begg ve Mazumdar sıra korelasyonu ve Egger's regresyon analizi p değerlerinin 0,05'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Classic fail-safe N analizinde ise p değerinin 0,05'den büyük olması için 4280 çalışmanın daha analize eklenmesi gerektiği ve söz konusu araştırma sayısına ulaşmanın olasılık dahilinde bulunmaması nedeniyle yayın yanlılığının bulunmadığına karar verilmiştir.

Çalışmada yayın yanlılığına ilişkin analizler yapıldıktan sonra heterojenlik testi aşamasına geçilmiştir. Test bulguları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Heterojenliğe İlişkin Bulgular

Q	Df(Q)	p	I^2
335,158	12	0,000	96,420

Araştırma kapsamında ele alan çalışmaların ortaya koyduğu heterojenliğe dair Tablo 1'deki bulgular incelenmiş, Q değerinin 335,158; df değerinin ise 12 olduğu görülmüştür. Elde edilen Q değeri (335,158), χ2 tablosundaki df değerine karşılık gelen değerden (21,026) büyük olduğu ve p değeri 0,05'ten küçük bir değer aldığı için (Dinçer, 2014: 128) heterojenlik kriterinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada heterojenliğin belirlenmesinde Q istatistiğinin tamamlayıcısı olduğu öne sürülen I^2 değerine bakılmış bu değer 96,420 olduğu için -%25 olması düşük, %50 olması orta; %75 olması yüksek heterojenliği ifade ettiğinden dolayı (Higgins vd., 599)- heterojenliğin yüksek olduğu, diğer bir ifadeyle etki büyüklüğüne ilişkin dağılımın yüksek düzeyde heterojen olduğu kanaatine varılmıştır.

Çalışmada dönüştürücü liderlik ve duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesi için yapılan korelasyona dayalı meta analiz bulguları Tablo 2'de sunulmuştur. Tablodaki bulgular rastgele etki değerleri referans alınarak yorumlanmıştır.

Tablo 2. Dönüştürücü Liderlik ve Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişki: Meta Analiz Bulguları

	Correlation	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value
Aksu ve Balcı, 2009	,190	0,084	0,292	3,478	0,001
Çakınberk ve Demirel, 2010	,790	0,743	0,829	18,340	0,000
Hemedoğlu ve Evliyaoğlu, 2012	,650	0,544	0,735	9,206	0,000
Akbolat vd., 2013	,559	0,492	0,619	13,379	0,000
Erdoğan Morçin ve Bilgin, 2014	,556	0,436	0,657	7,679	0,000
Akyurt vd., 2015	,430	0,391	0,467	19,414	0,000
Eryeşil ve İraz, 2017	,567	0,443	0,670	7,527	0,000
Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan, 2017	,550	0,467	0,623	10,800	0,000
Demirer ve Polatçı, 2018	,509	0,420	0,588	9,675	0,000
Salepçioğlu ve Yeğin, 2018	-,030	-0,156	0,096	-0,464	0,643
Teke ve Karalar, 2018	,687	0,638	0,730	18,927	0,000
Bitmiş vd. 2018	,450	0,360	0,531	8,845	0,000
Dede, 2019	,091	-0,020	0,200	1,612	0,107
Random (rastgele etkiler)	**0,489**	**0,367**	**0,595**	**6,979**	**0,000**

Tablo 2'de verilen bulgular dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında genel itibariyle pozitif yönde ilişkinin elde edildiğini göstermektedir. Buna rağmen, iki çalışmada (r= -0,030, p= 0,643; r=0,091, p=0,107) anlamlı düzeyde ilişkinin bulunmadığı da bulgular arasında gözlemlenmektedir. Rastgele etkiler modeline göre ise dönüştürücü liderliğin duygusal bağlılık üzerindeki etki değerinin 0,489 olduğu gözlenmiştir.

Araştırmada sentezlenen verilerin örneklem büyüklüğünü de dikkate alan Fisher's Z testi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Dönüştürücü Liderlik ve Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişki: Meta Analiz Bulguları (Fisher's Z)

	Fisher's Z	**Lower limit**	**Upper limit**	**Z-Value**	**p-Value**
Aksu ve Balcı, 2009	0,192	0,084	0,301	3,478	0,001
Çakınberk ve Demirel, 2010	1,071	0,957	1,186	18,340	0,000
Hemedoğlu ve Evliyaoğlu, 2012	0,775	0,610	0,940	9,206	0,000
Akbolat vd., 2013	0,631	0,539	0,724	13,379	0,000
Erdoğan Morçin ve Bilgin, 2014	0,627	0,467	0,787	7,679	0,000
Akyurt vd., 2015	0,460	0,413	0,506	19,414	0,000
Eryeşil ve İraz, 2017	0,643	0,476	0,811	7,527	0,000
Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan, 2017	0,618	0,506	0,731	10,800	0,000
Demirer ve Polatçı, 2018	0,561	0,448	0,675	9,675	0,000
Salepçioğlu ve Yeğin, 2018	-0,030	-0,157	0,097	-0,464	0,643
Teke ve Karalar, 2018	0,842	0,755	0,929	18,927	0,000
Bitmiş vd. 2018	0,485	0,377	0,592	8,845	0,000
Dede, 2019	0,091	-0,020	0,202	1,612	0,107
Random (rastgele etkiler)	**0,535**	**0,385**	**0,685**	**6,979**	**0,000**

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde Fisher's Z testine göre dönüştürücü liderliğin duygusal bağlılık üzerindeki etki değerinin 0,535 olduğu görülmektedir. Bu durum dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, dönüştürücü liderlik davranışının sergilenmesi örgüte olan duygusal bağlılığı artırmaktadır.

3. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de gerçekleştirilen ve dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında ilişkiyi ele alan 13 makale çalışması meta-analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve literatürde yer alan söz konusu çalışmalara bütüncül bir şekilde yaklaşılması suretiyle kavramlar arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında –mevcut araştırmaların sınırlılıklarından bağımsız- sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Değerlendirmeye alınan araştırmaların farklı sektör ve mesleklerden çalışanlar (sağlık çalışanları, hizmet sektörü çalışanları, seyahat acentesi çalışanları, bankacılık çalışanları, tekstil sektörü çalışanları, kamu sektörü çalışanları, havacılık sektörü çalışanları, öğretmenler, mühendisler, mimarlar gibi) üzerinde yapıldığı ve toplam katılımcı sayısının 5309 olduğu gözlenmiştir.

Çalışmada temel bulgulara ilişkin analizlere değinilmeden önce yayın yanlılığına ilişkin gerekli testler yapılmış ve yanlılığın olmadığı gözlenmiştir. Akabinde heterojenliğe ilişkin testler yapılmış ve yüksek düzeyde bir heterojenlik olduğu, bu nedenle de kavramlar arasındaki ilişkide rastgele etkiler yönteminin tercih edilmesi gerektiği belirlenmiştir. Yapılan incelemelerde (Fisher's Z) rastgele etkiler yöntemine göre dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasında pozitif yönde (0,535) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de yapılan farklı çalışmalarda olduğu gibi (Aksu ve Balcı, 2009; Çakınberk ve Demirel, 2010; Hemedoğlu ve Evliyaoğlu, 2012; Akbolat vd., 2013; Erdoğan Morçin ve Bilgin, 2014; Akyurt vd., 2015; Eryeşil ve İraz, 2017; Yıldız Bağdoğan ve Sarpbalkan, 2017; Demirer ve Polatçı, 2018; Teke ve Karalar, 2018; Bitmiş vd. 2018) bu çalışmada da dönüştürücü liderliğin örgüte olan duygusal bağlılığı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dönüştürücü liderlik ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi meta-analiz yöntemiyle belirlemeye çalışan bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan ilki kavramlar arasındaki ilişkinin korelasyona dayalı olarak incelenmesi ancak bu ilişkiye aracılık ya da düzenleyicilik yapması muhtemel değişkenlerin hesaba katılmaması olarak ifade edilebilir. İkincisi ise sadece makale çalışmalarının değerlendirmeye alınması, bildiri veya tez gibi farklı çalışmaların değerlendirme dışı bırakılmasıdır. Son olarak, çok sayıdaki liderlik tarzından sadece birisini ele almasının yanı sıra örgütsel bağlılığın diğer boyutlarını teşkil eden devam bağlılığının ve normatif bağlılığın göz ardı edilmesi de araştırmanın kısıtlılıkları arasında sayılabilir. Gelecek çalışmaların özellikle etkileşimci liderliği de dikkate alarak, örgütsel bağlılığı hem bütüncül hem de alt boyutlar düzeyinde ayrı ayrı ele alması önerilmektedir.

Kaynakça

Abelha, D.M., Carneiro, P.C.C. ve Cavazotte, F.S.C.N. (2018). Transformational Leadership and Job Satisfaction: Assessing the Influence of Organizational Contextual Factors and Individual Characteristics. *Review of Business Management*, 20(4), 516-532.

Ahmed, O.M., Ishak, A.K. ve Kamil, B.A.M. (2019). Transformational Leadership and Employee Psychological Wellbeing among Faculty Staff: The Mediating Role of Self-Efficacy. *International Journal of Management, Accounting and Economics,* 6(2), 184-197.

Akbolat, M., Işık, O. ve Yılmaz, A. (2013). Dönüşümcü Liderlik Davranışının Motivasyon ve Duygusal Bağlılığa Etkisi. *International Journal of Economic and Administrative Studies,* 6(11), 35-50.

Akhtar, M.W., Syed, F., Husnain, M. ve Naseer, S. (2019). Person-Organization Fit and Innovative Work Behavior: The Mediating Role of Perceived Organizational Support, Affective Commitment and Trust. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences,* 13(2), 311-333.

Aksu, A. ve Balcı, Y. (2009). Genel Liselerde Örgütsel Bağlılık ve Dönüşümsel Liderlik. *Education Sciences, 4*(4), 1468-1480.

Akyurt, N., Alparslan, A.M. ve Oktar, Ö.F. (2015). Sağlık Çalışanlarında Liderlik Tarzları-İş Tatmini-Örgütsel Bağlılık Modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* 6(13), 50-61.

Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W., ve Bhatia, P. (2004). Transformational Leadership and Organizational Commitment: Mediating Role of Psychological Empowerment and Moderating Role of Structural Distance. *Journal of Organizational Behavior,* 25, 951-968.

Bednall, T.C., Rafferty, A.E., Shipton, H., Sanders, K. ve Jackson, C.J. (2018). Innovative Behaviour: How Much Transformational Leadership Do You Need?. *British Journal of Management,* 29, 796-816.

Bitmiş, M.G., Ergeneli, A. ve Oktay, F. (2018). Dönüşümcü Liderliğin Duygusal Bağlılık Üzerindeki Etkisinde İşgören Sessizliğinin Rolü: Afet ve Acil Durum Yönetimi İşgörenleri Üzerine Bir Çalışma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (37), 48-62.

Cindiloğlu Demirer, M. ve Polatcı, S. (2018). Liderliğin İş Tatminine Etkisi: Bağlılık Odaklarının Aracılık Rolü. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 20(2), 5-20.

Çakınberk, A. ve Demirel, E.T. (2010). Örgütsel Bağlılığın Belirleyicisi Olarak Liderlik: Sağlık Çalışanları Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 24, 103-119.

Dede, N.P. (2019). Dönüşümcü Liderlik Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Lidere Güvenin Aracı Rolü Üzerine Bir Araştırma. *BMIJ,* 7(4), 1923-1943.

Dinçer, S. (2014). *Eğitim Bilimlerinde Uygulamalı Meta-Analiz.* Ankara: Pegem Akademi.

Erdoğan Morçin, S. ve Bilgin, N. (2014). Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Adana İlindeki A Grubu Seyahat Acenteleri Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23(2), 113-128.

Eryeşil, K. ve İraz, R. (2017). Liderlik Tarzları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 20(2), 129-139.

Hemedoğlu, E. ve Evliyaoğlu, F. (2012). Çalışanların Dönüşümcü Liderlik Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 58-77.

Higgins, J. P T, Thompson, S. G, Deeks, J. J ve Altman, D. G (2003). Measuring inconsistency in metaanalyses. *Bmj*, 327, 557-560.

Kerse, G. ve Babadağ, M. (2019). Dönüştürücü Liderliğin İş Becerikliliği Üzerindeki Etkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama. *İş ve İnsan Dergisi,* 6(2), 133-143.

Kerse, G., Kocak, D., ve Ozdemir, S. (2018). Does the perception of job insecurity bring emotional exhaustion? The relationship between job insecurity, affective commitment and emotional exhaustion. *Business and Economics Research Journal*, 9(3), 651-663.

Liu, W., Zhou, Z.E. ve Che, X.X. (2019). Effect of Workplace Incivility on OCB Through Burnout: the Moderating Role of Affective Commitment. *Journal of Business and Psychology*, 34, 657-669.

Rita, M., Payangan, O. R., Rante, Y., Tuhumena, R. & Erari, A. (2018). Moderating Effect of Organizational Citizenship Behavior on The Effect of Organizational Commitment, Transformational Leadership and Work Motivation on Employee Performance. *International Journal of Law and Management*, 60(4), 953-964.

Salepçioğlu M.A. ve Yeğin, A. (2018). Liderlik Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi ve Bir Uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 19(1), 60-77.

Soo Young, J. (2017). Mediating Effect of Social Capital between Transformational Leadership Behavior and Organizational Citizenship Behavior in Hospital Nurses. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 23(5), 558-566.

Teke, A. ve Karalar, R. (2018). Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Çalışan Performansının Rolü: Havacılık Sektöründe Bir Uygulama. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(21), 729-741.

Yıldız Bağdoğan, S. ve Sarpbalkan, D. (2017). Çalışanların Örgütsel Bağlılığını Etkileyen Bir Faktör Olarak Dönüşümcü Liderlik Algısı. *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 15(30), 335-352.

Yukl, G., (1994). *Leadership*. New Jersey: Pretice-Hall Inc.

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE BİLGİSAYAR TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI DERS VERİMLİLİĞİNİN YÜKSELDİLMESİ ARACI OLARAK

USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN TEACHING MATHEMATICS AS TOOL FOR INCREASING EFFECTIVENESS OF THE LESSON

Doç. Dr. M Abdullayeva Melahet
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

ÖZET

Küreselleşen dünyamızda, modern ihtiyaçlara uygun dersin yeniden yapılandırılması, kalitesinin yükseltilmesi çok karmaşık, ama zamanı gelen ve çözülmesi gereken bir konudur. Geleneksel şekilde çalışmaya alışkın olan öğretmenler, aynı zamanda öğrenci gruplarının çalışma yöntemi ve metotlarını tekrar yapıldırmaları, işte konuyu karmaşık yapmaktadır.

Okul ve liselerde öğretilen, öğrencilerin bilimsel yeteneğinin şekillenmesinde, düşüncenin gelişiminde temel öneme sahip derslerden biri matematikdir. Günümüzen matematik öğretmeni öğrencilere bilimin temeline ilişkin derin ve sağlam bilgilerin verilmesinin yanısıra matematiğin makinelerde pratik uygulanmasının yaygınlaştırılması ve derinleştirilmesi gerekiyor. Tüm bunlar matematiğin öğrenilmesine ilişkin çeşitli yöntemlerin uygulanmasına neden oluyor ve işte bunlardan biri de eğitimde bilgisayar teknolojilerin kullanılması konusudur.

Eğitim sürecinde bilgisayar teknolojilerinin kullanılması, bu tür araçlara öğretilen derslerin öğrencilerin aktivitesini yükselttiğini, dersleri daha ilginç yaptığını, öğrenilen konunun tam algılanmasına ve uzun süre akılda tutulmasına verimli ortam sağladığını bir kez daha teyit etmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin bilgileri algılamasına katkı sağladığı gibi hem de öğretmenin teknik işlevini düşürmektedir. Öğrencilerin aktivite denetimini güçlendirir, sadece statik araç olarak değil, aynı zamanda olayları dinamik açıdan yansıtarak canlandırıyor. Diğer yandan dersi modern, günün intiyaçlarından kaynaklanan güncel konularla koordine ediyor, dersler arasında entegrasyonu gerçekleştirmek fırsatı veriyor.

Matametik konularının öğretiminde bilgisayar teknolojilerinin uygulanması standartların gerçekleşmesini kolaylaştırır ve aynı zamanda yüksek kaliteli bir sonuç alınır. Geometri konuların öğreniminde bilgisayar teknolojilerinin kullanılması eğitimin görselliğini arttırır, öğretim kaynaklarının yanısıra nesne ve süreçlerin modellenmesi, öğretim araçlarının daha kolay algılanması fırsatı verir, öğrencilerin serbest öğrenme aktivitesini yükseldir.

Okullarda matematiğin yanısıra geometrinin öğretiminde bilgisayar kullanımı öğrencilerde dikkat ve sorumluluğu arttırıyor, hem de hayat bilgisi ve alışkanlıkların şekillenmesine büyük bir fırsat sunuyor.

Anahtar Kelimeler: Matematik, geometri, dörtgen, eşkenar dörtgen, bilgisayar teknolojileri, uygulama

ABSTRACT

In our globalizing world, reorganizing a class in accordance with present-day requirements and raising its quality is a complicated and pressing issue that has to be definitely solved. It is a complex issue because it is about teacher who are used to apply traditional ways as well as also rebuilding work methods of pupil groups.

Mathematics is one of the subjects that is taught in secondary schools as well as lyceum and plays an important role in developing scientific vision of the pupils. In addition to familiarizing pupils with extensive and robust knowledge on the basics of the science, a math teacher must nowadays expand and extend the practical use of math in technology. All these lead to the application of the various methods in learning math. One of them is the use of computer technologies in teaching.

The experience of using computer technologies in pedagogical process demonstrates that the classes conducted using these methods raises activeness of the pupils, makes the lesson more interesting and effective as well as facilitates the comprehension of the topic and retention in memory a long time. At the same time, it reduces the technical burden of the teachers in addition to helping pupils master the scientific knowledge. It strengthens supervision over student activities, visualizes the events not only in a static form, but also in a dynamic form. On the other side, it adapts the class to the current issues that arise from the demands of the modern day and offers new opportunities by conducting interdisciplinary integration.

The application of computer technologies in teaching math topics enables realization of the standards. At the same time high quality teaching results are obtained. A use of computer technologies in teaching geometry topics increases the clearness of the teaching, creates opportunities for modelling objects and processes, easily mastering the teaching materials and activates independent learning in pupils.

Besides increasing attention and responsibility in pupils, use of computer in teaching math and geometry in secondary schools creates wide range of opportunities for developing vital skills and habits.

Keywords: Mathematics, geometry, quadrangular, rhomb, computer technologies, application

GİRİŞ

Küreselleşen dünyamızda, modern ihtiyaçlara uygun dersin yeniden yapılandırılması, kalitesinin yükseltilmesi çok karmaşık, ama zamanı gelen ve çözülmesi gereken bir konudur. Geleneksel şekilde çalışmaya alışkın olan öğretmenler, aynı zamanda öğrenci gruplarının çalışma yöntemi ve metotlarını tekrar yapıldırmaları, işte konuyu karmaşık yapmaktadır.

Dersin modern ihtiyaçlar temelinde yeniden yapılanması yaşamımızın tüm alanlarında yaşanan bilimsel ve teknik bir devrimin, sosyal gelişimin objektif yasalarından ileri gelen konudur. Günümüzün öğretmeni yapılan reformların temel yönleri ile belirlenen ortamla uyumlu çalışmak için kendi işlerini nasıl yeniden yapılandırılacağı, öğretim yöntemlerinin nasıl iyileştirileceğini ve yeniden yapılandırma yönünde hangi önerilerde bulunması gerektiğini düşünmelidir.

Okul ve liselerde öğretilen, öğrencilerin bilimsel yeteneğinin şekillenmesinde, düşüncenin gelişiminde temel öneme sahip derslerden biri matematikdir. Günümüzen matematik öğretmeni öğrencilere bilimin temeline ilişkin derin ve sağlam bilgilerin verilmesinin yanısıra matematiğin makinelerde pratik uygulanmasının yaygınlaştırılması ve derinleştirilmesi gerekiyor. Tüm bunlar matematiğin öğrenilmesine ilişkin çeşitli yöntemlerin uygulanmasına neden oluyor ve işte bunlardan biri de eğitimde bilgisayar teknolojilerin kullanılması konusudur.

Eğitim sürecinde bilgisayar teknolojilerinin kullanılması, bu tür araçlara öğretilen derslerin öğrencilerin aktivitesini yükselttiğini, dersleri daha ilginç yaptığını, öğrenilen konunun tam algılanmasına ve uzun süre akılda tutulmasına verimli ortam sağladığını bir kez daha teyit etmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin bilgileri algılamasına katkı sağladığı gibi hem de öğretmenin teknik işlevini düşürmektedir. Öğrencilerin aktivite denetimini güçlendirir, sadece statik araç olarak değil, aynı zamanda olayları dinamik açıdan yansıtarak canlandırıyor. Diğer yandan dersi modern, günün (taleplerinden) intiyaçlarından kaynaklanan güncel konularla koordine ediyor, dersler arasında entegrasyonu gerçekleştirmek fırsatı veriyor.

Geometriye ait konuların derslerde konunun belirli özelliklerine bağlı olarak çeşitli çizimler, tertipler, ödevlerin çözümü ile ilgili türlü resimlerle çalışmak gerekliliği ortaya çıkıyor ve bilgi iletişim teknolojileri kullanmadan onları yerine getirmek ve üstün derece başarı kazanmak gayri mümkün oluyor. Matematik derslerinin yanısıra geometri konularının öğretiminde gerekli resimleri, tertipleri, tabloları vb. öğretmen tahtaya çizdiğinde çoklu zaman kaybettiği bilinmektedir. Geçen bu süre zarfında ise öğrenciler neredeyse pasif oluyor, bazen ise tahta üzerinde yazılanları öğretmenin işlediği andan göremedikleri için daha sonra algılanması çok zor oluyor. Tüm bu sorunların giderilmesinde en verimli araç işte bilgisayar teknolojilerinin kullanılmasıdır. Matematik öğretmenleri her bir konunun öğretilmesi için gerekli resimlerin, grafik modellerin, işaret modellerinin ve diğer malzemelerin slaytlarını önceden bilgisayar yardımıyla hazırlamalı ve ders sürecinde hazır kaynakları kullanması daha uygundur.
Mesleki uygulamadan geometriye ait bir çalışmanın çözülmesi metodiğini ele alalım.

ARAŞTIRMA

Örnek: Rombusun (eşkenar dörtgen) geniş açı tepesinden çizilen yüksekliği tarafı ile 30^0 açı oluşturuyor. Rombusun küçük köşegenin 5,2 *cm* olduğunu bilerek, çevre uzunluğu kaç eder.

Çözüm: Önce öğrencilerden çalışmada verilenlerle ilgili görüşlerini alalım. İlk önce rombusun verildiği kaydediyor ve hemen öğrencilere defterlerinde rombus çizmelerini söylüyorum. Her öğrenci defterinde rombus resmi çizmeleri sonrası 1.slaydı gösteriyorum (Resim 1). Bu, öğrencilere kesinleştirmek, incelemek ve aynı zamanda görüşlerini serbest söylemek fırsatı veriyor.

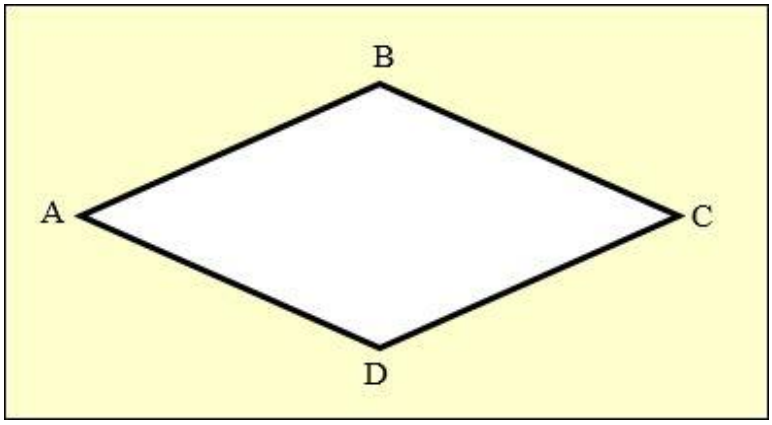

Resim 1.

Sonra diğer slaytlar animasyon yardımıyla gösteriliyor.

Slayt 2: Bilgisayar donanımı kullanarak resimin şeklini değişiyoruz (Resim 2).

Öyle ki, geometri çalışmalarının çözümünde bilgisayarın tüm öğretici yönlerini belirlemek ve yaygın şekilde kullanmak gerekiyor. Sadece böyle olduğu halde öğrencilerde anlama aktivitesi oluşturabilir ve düşünme işlemlerini geliştirebiliriz.

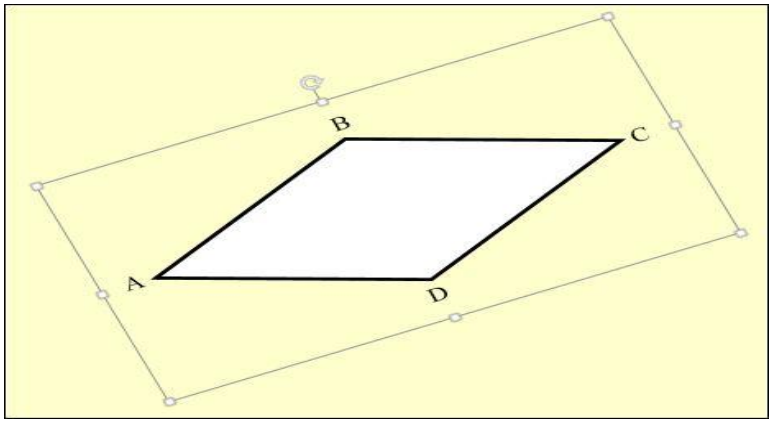

Resim 2.

Slayt 3: Rombusun B geniş açı tepe noktasından BK yükseliği çizelim: $BK \perp AD$, ΔABK`da $\angle AKB = 90°$, $\angle ABK = 30°$ (Resim 3).

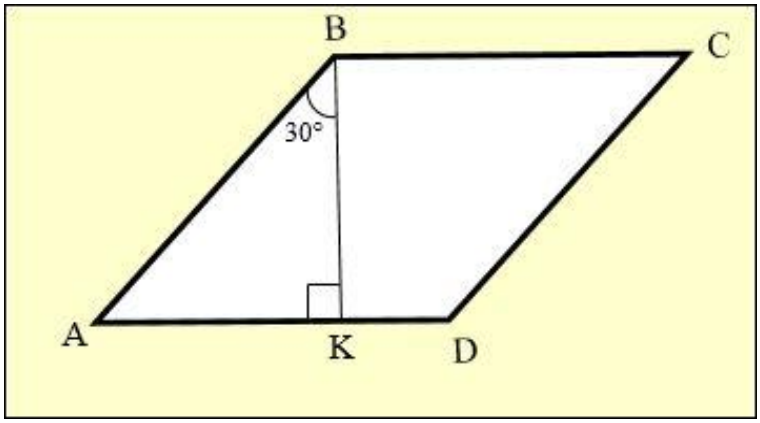

Resim 3.

Slayt 4: ΔABK`da $\angle A = 60°$ olur, o zaman $\angle B = 120°$, çünkü $\angle A + \angle B = 180°$, (Resim 4 *a*). Burada öğrencilere rombusun karşı açılarının bir birine eşit olduğunu da söylememiz gerekiyor: $\angle A = \angle C = 60°$ ve $\angle B = \angle D = 120°$ (Resim 4 *b*).

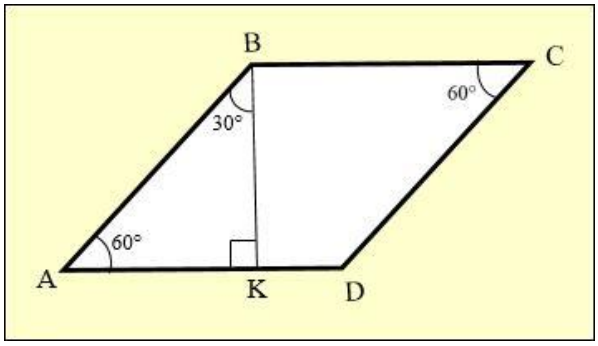

Resim 4 *a*.

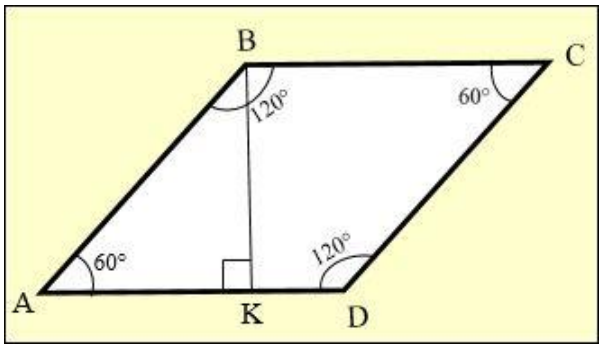

Resim 4 *b*.

Slayt 5: Rombusun *B* ve *D* tepe noktalarını birleştiren küçük köşegenini çizelim (Resim 5).

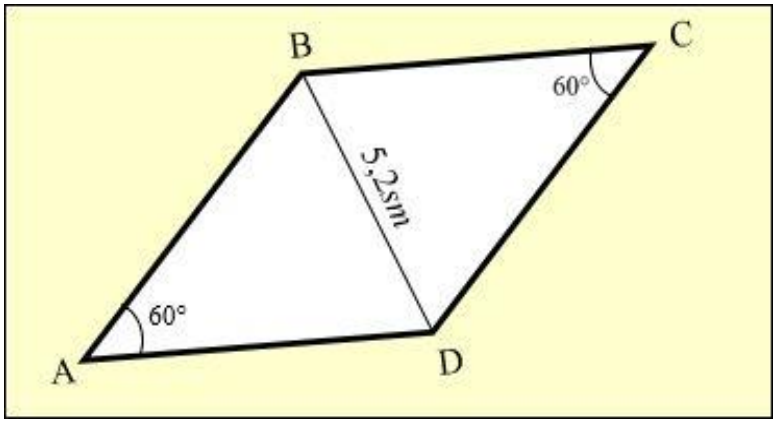

Resim 5.

Slayt 6: Burada rombusun özelliklerini öğrencilere sormamız gerekiyor. Köşegenleri rombusun açılarını yarıya böldüğünden $\angle ABD = \angle DBC = 60°$ olur (Resim 6).

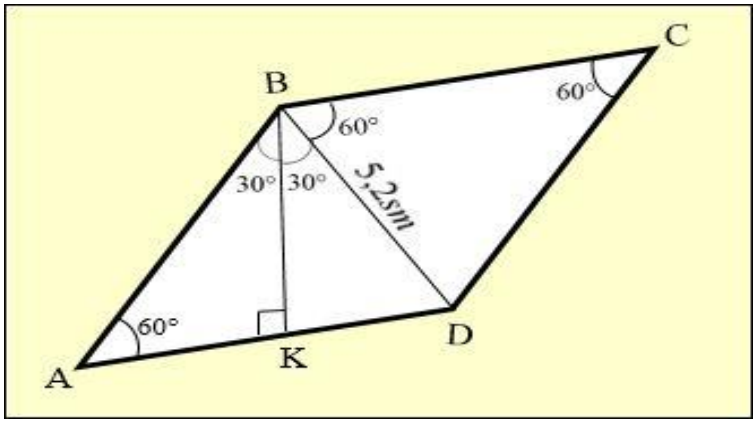

Resim 6.

Slayt 7: Onda, ΔABD`de $\angle ADB = \angle ABD = \angle A = 60°$ olur. Yani, *ABD* üçgeni eşkenarlıdır: *AB* = *BD* = *AD* = 5,2 *cm* (Resim 7).

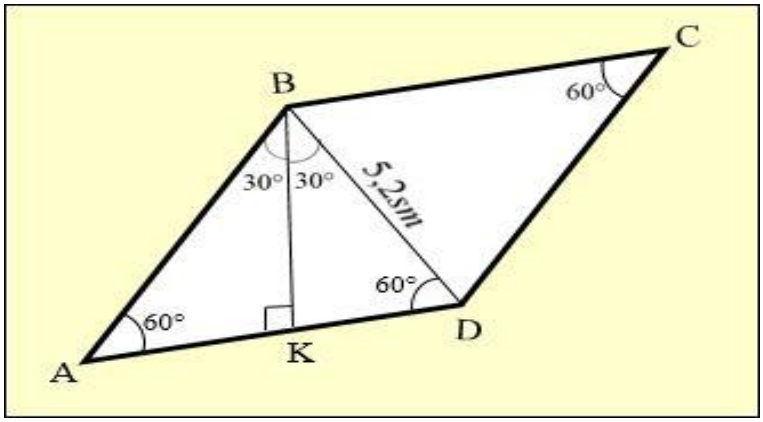

Resim 7.

Slayt 8: Demek ki, *AB* = *BC* = *CD* = *DA* = 5,2 *cm* (Resim 8).

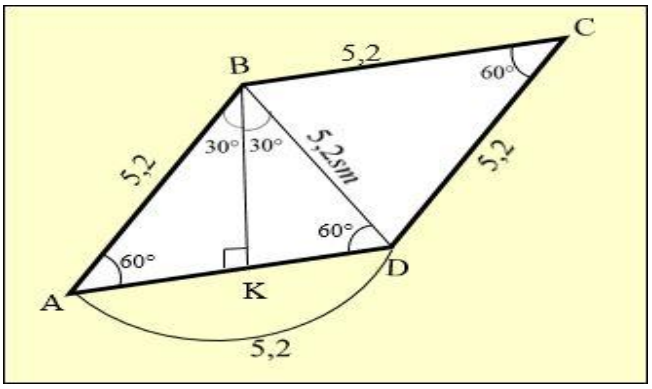

Resim 8.

O zaman rombusun çevre uzunluğu: P = 4·*AB* = 4·5,2 = 20,8 *cm.*

Cevap: Verilmiş rombusun çevre uzunluğu 20,8 *cm*`dir.

SONUÇ

Matametik konularının öğretiminde bilgisayar teknolojilerinin uygulanması standartların gerçekleşmesini kolaylaştırır ve aynı zamanda yüksek kaliteli bir sonuç alınır. Geometri konuların öğreniminde bilgisayar teknolojilerinin kullanılması eğitimin görselliğini arttırır, öğretim kaynaklarının yanısıra nesne ve süreçlerin modellenmesi, öğretim araçlarının daha kolay algılanması fırsatı verir, öğrencilerin serbest öğrenme aktivitesini yükseldir.

Öğretmenin içtenlikle basitten karmaşığa doğru seri olarak, önce kazanılan bilgilerle ilişkili şekilde hazırlamış olduğu slaytlar öğrencilerde heves uynadırmakla onları öğrenme sürecinin aktif katılımcısı yapıyor.

Zor algılanan ödevlerin çözümünde bilgisayar olanaklarını kullanarak sadece başarılı öğrencilerin değil, hatta başarısız öğrencilerin de düşünme yeteneği geliştirilebilir.ödevlerin çözümü sırasında tasnif etmek, karşılaştırmak, kıyaslamak, ilişkilendirmek, kanıtlamak, seri oluşturmak gibi yeteneklerin gelişiminde hareketli slaytların kullanılması yüksek verimlilik yapmaktadır. Aralıklarla slaytların sunumu öğrencilerde hem movivasyon oluşturur, hem de onları düşünmeye zorluyor.

Okullarda matematiğin yanısıra geometrinin öğretiminde bilgisayar kullanımı öğrencilerde dikkat ve sorumluluğu arttırıyor, hem de hayat bilgisi ve alışkanlıkların şekillenmesine büyük bir fırsat sunuyor.

Kaynakça

1. 2008-2012`li yıllarda Azerbaycan Cumhuriyeti`nde eğitim sisteminin bilgilendirilmesi alanında Devlet programı (2008). Bakü.
2. Azerbaycan Cumhuriyeti okulları için matematik dersinden eğitim programı (ders müfredatı) (I – XI. sınıflar), (2013). Bakü.
3. Tağıyeva Z., & b. (2011). Enformatik ve BİT, Bakü.
4. Qahramanova, N. & b. (2015). Matematik – Ortaokulların 8. sınfı için ders kitabı. Bakü: Radius.
5. Qehramanova, N. & b. (2015). Matematik – Ortaokulların 8. sınıf için matematik konu Öğretmeni için metodik el kitabı. Bakü: Radius.

BİLİMKURGUNUN ALT TÜRÜ OLARAK MİZAHİ BİLİMKURGU VE SEÇİLMİŞ ROMANLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME[1]

Öğrt. Yılmaz AÇIK

Milli Eğitim Bakanlığı (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Bilimsel gelişmelerin romana yansımasıyla ortaya çıkan bir tür olan bilimkurgu, Türk Edebiyatı'nda XIX. yüzyılda Jules Verne çevirileriyle görülmeye başlamıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Fenni Bir Roman yahut Amerikan Doktorları* (1888) adlı eseri, ilk telif eser olarak Türk Edebiyatı'nda yer alsa da çok uzun bir süre bu türe ilgi gösterilmemiştir. 1970'li yıllara kadar yayımlanan çok az sayıdaki eserle varla yok arasında varlığını sürdüren bilimkurgu, 1970'li yıllardan sonra çıkan bilimkurgu dergilerinin de etkisiyle 1980'lerde daha görünür hale gelmiştir. 1980 sonrasında da Amerika ve Avrupa'da yayımlanmış romanların Türkçeye çevrilmesi ve sinemadaki bilimkurgu filmlerinin etkisiyle de özellikle 2000 sonrasında giderek artan bir şekilde Türk Edebiyatı'nda yerini almaya başlamıştır.

Bilimkurgu sözcüğünün içindeki *bilim* sözcüğünün verdiği resmiyet ve ağırlıktan dolayı bilimkurgunun 'mizah'la pek işinin olmadığı zannedilse de aksine bilimkurgu, mizahla oldukça iç içedir. Bu iç içeliğin yansıması olan mizahi bilimkurgu, olayları mizahi bir dille ele alan, bilim ve teknolojiyi sık sık şaka ve hiciv konusu yapan, karmaşık bir yapıya sahip olmayıp okuyucuyu güldürmek için kurgulanmış bilimkurgunun öne çıkan alt türlerinden biridir.

Türk Edebiyatı'nda da mizahi bilimkurgu türünde eserler verilmiştir. Bu eserlerin bazılarında temel amaç, genel eğilime uygun olarak sadece okuyucuyu güldürmekken bazılarında da okuyucuyu güldürürken aynı zamanda toplumsal sorunları, aksaklıkları, yanlışları parodileştirerek, hicvederek, alaya alarak görünür kılmaktır. *3. Türden Yakın İlişkiler*, *Evrenin Türk Bekçileri*, *Yıl 2binyüz2*, *Zarkon Savaşları* adlı romanlar, bu amaçlarla kaleme alınmış mizahi bilimkurgu örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Bu bildiride, yukarıda verilen romanlar, mizahi bilimkurgunun özelliklerini ortaya koymak ve mizahi bilimkurgunun hangi amaçlarla kullanıldığı, nasıl ele alındığını göstermek amacıyla, mizahi bilimkurgu örnekleri olarak ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilimkurgu, Mizah, Parodi, Hiciv.

[1] Bu çalışma SDK-2019-11258 numaralı Doktora Projesi kapsamında Çukurova Üniversitesi tarafından desteklenmiştir

GİRİŞ

Bilimsel gelişmelerin romana yansımasıyla ortaya çıkan bir tür olan bilimkurgunun kökeni, milattan sonra II. yüzyıla kadar dayandırılıp Yunanlı yazar Lukianos'la birlikte başlatılsa da bilim ile bilimkurgu türünün gelişimi arasındaki güçlü bağ dolayısıyla ortaya çıkışı ve asıl gelişimi, Rönesans ve reform süreçlerini yaşamış, endüstri devrimini gerçekleştirmiş on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sıdır.

II. yüzyılda Yunanlı yazar Lukianos'la birlikte başladığı varsayılan bilimkurgunun Türk Edebiyatı'na girişi için Cumhuriyet öncesine Osmanlı dönemine kadar gitmek gerekmektedir. Bilimkurgu türünün bir ülkede gelişimi, sadece edebî türün gelişimiyle alakalı bir durum olmayıp o ülkedeki bilimsel gelişmelerle de alakalı bir durum olduğundan "Osmanlı ve bilim kurgu kelimelerini yan yana getirmek bile ilk bakışta büyük ölçüde yadırgatıcı ol[sa]" (Uyanık, 2013, s. 9) da bilimkurgu, Türk Edebiyatı'nda ilk defa XIX. yüzyılda Osmanlı'da Jules Verne çevirileriyle görülmeye başlamıştır.

Osmanlı döneminde bilimkurgu için '*fennî roman*' ifadesi kullanılmaktadır. M. Fatih Andı, fennî romanı "Konusunu fennî olaylardan, keşif ve icatlardan alan, ileride olması tahayyül edilen teknolojik gelişmelere yer veren, aya, gezegenlere, uzak kıta ve denizlere yapılan heyecanlı seyahatlerden bahseden roman türü" (Andı, 1993, s. 18) şeklinde tanımladıktan sonra bugünün bilimkurgu romanlarının ilk örnekleri olarak değerlendirebileceğimizi söyler.

Bu dönemde, Ahmet Mithat Efendi'nin *Fenni Bir Roman yahut Amerikan Doktorları* (1888) adlı eseri de ilk telif eser olarak Türk Edebiyatı'nda yerini almış olsa da çok uzun bir süre bu türe ilgi gösterilmemiştir. 1970'li yıllara kadar yayımlanan çok az sayıdaki eserle varla yok arasında varlığını sürdüren bilim kurgu, 1970'li yıllardan sonra çıkan bilimkurgu dergilerinin de etkisiyle 1980'lerde daha görünür hale gelmiş; 1980 sonrasında da Amerika ve Avrupa'da yayımlanmış romanların Türkçeye çevrilmesi ve sinemadaki bilimkurgu filmlerinin etkisiyle de özellikle 2000 sonrasında giderek artan bir şekilde Türk Edebiyatı'nda yerini almaya başlamıştır.

Bilimkurgu sözcüğünün içindeki *bilim* sözcüğünün verdiği resmiyet ve ağırlıktan olsa gerek ki bilimkurgunun mizah ile pek işinin olmadığı zannedilse de aksine bilimkurgu mizahla oldukça iç içedir. Bu iç içeliğin yansıması olan mizahi bilimkurgu, olayları mizahi bir dille ele alan, bilim ve teknolojiyi sık sık şaka ve hiciv konusu yapan, karmaşık bir yapıya sahip olmayıp okuyucuyu güldürmek için kurgulanmış bilimkurgu türüdür. Genellikle topluma yönelik mizahi bir eleştiri ortaya koymasa da bu, toplumun kusurları hakkında esprili veya alaycı bir şekilde yorum yapan bir yönünün olmadığı anlamına da gelmez. Yalnız bu yorumlarda mizahi bilimkurgu, insanlığa ve evrene karşı karamsar bir bakış açısına sahiptir. Bu alt türün en başarılı ve en popüler örneği ise Douglas Adams'ın filme de uyarlanmış olan *Otostopçunun Galaksi Rehberi* (1979) adlı romanıdır.

Türk Edebiyatı'nda yayımlanmış bilimkurgu romanlara bakıldığında bu türde, tamamı 2000 sonrasında yayımlanmış, dört romanın bulunduğu görülmektedir. Bu eserler, 2002'de yayımlanan Burak Özdemir'e ait *Yıl 2binyüz2*, 2006'da yayımlanan Uğur Uludağ'a ait *3. Türden Yakın İlişkiler*, 2007'de yayımlanan Metin Güçlü'ye ait *Evrenin Türk Bekçileri* ve 2017'de yayımlanan Yusuf Özşahiner'e ait *Zarkon Savaşları'*dır.

Yıl 2binyüz2 adlı eserde 2102 yılında yapılan bir kazı esnasında bulunan televole kasetlerini çözümlemeye çalışan 22 Şevk@'in yaşadıkları anlatılmaktadır. Mizahi bilimkurgu, yukarıda da belirtildiği gibi genellikle topluma yönelik mizahi bir eleştiri ortaya koymasa da bu eserde topluma yönelik mizahi bir eleştirinin olduğu görülmektedir. Türkiye'de 90'lardan sonra yaşanan kültürel çözülme ve yozlaşmanın, bunun sembolü haline gelen televole programı üzerinden işlenerek gelecekten geçmişe yöneltilmiş esprili ve alaycı bir bakışla verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

2030 yılında meydana gelen megadepremle İstanbul neredeyse yok olmuş ve buna eklenen Türk internet korsanlarının birbirleriyle rekabet ederken yaydıkları virüs de Türkiye'nin 1990-2010 arasındaki tüm dijital kayıtlarını sildiğinden 1990-2010 arası kültürel anlamda bir kara delik oluşturmuştur. 22. yüzyıl Türkiye'si tüm dünyaya yön veren güçlü bir ülke olsa da 1990-2010 arasındaki kültürel boşluk en büyük problemlerden biridir. Yalnız burada sunulan ütopik gelecek tasviri, nitelikli bir ütopik tasvir değil kültürel anlamda dünyanın Türkleşmeye başladığı absürt durumların öne çıktığı bir gelecek tasviridir. Evlilik hayatına 'kuma müessesi'nin girmesinden; dünya devlet başkanlarının diplomasi yerine yağlı güreş tutuşmalarına; satranca zar atma, zar tutma süreçlerini dahil edip tavla satranç karışımı tavranç adlı bir oyunun oluşturulmasına kadar birçok absürt durumun yaşandığı bir gelecek söz konusudur. Romanın ilk bölümlerinde yer alan bu absürt gelecek tasviri mizahın beslendiği temel kaynaktır.

22 Şevk@'in, televole kasetlerini çözümledikten sonra hazırladığı 'PopTürkler' adlı rapor, eserin asıl odaklanılacak bölümünü oluşturmaktadır. 22 Şevk@'in oluşturduğu raporda PopTürkler dönemi, "Milattan sonra 2102 yılında astro-arkeologlar, kazılarda manyetik Televole tabletlerini bulunca, dünyanın en rüküş mitolojisi ortaya çıktı" (Özdemir, 2002, s. 85). şeklinde nitelenerek ve mitolojiden yararlanılarak altı başlıkta verilmiştir. 'Cinsel Piyasa Tanrıçası: Estetya' başlığıyla dönemin güzellik algısının ele alındığı ve kadınlar üzerindeki baskılayıcı yönünün; 'Şöhret Tanrıçası: Midya' başlığıyla dönemin medyasının ele alındığı özellikle Biri Bizi Gözetliyor tarzı programların neden olduğu olumsuzlukların ve Andy Warhol'un "Bir gün herkes on beş dakikalığına ünlü olacak." sözünü haklı çıkarırcasına insanların anlık da olsa tanınma açlıklarının; 'Alışveriş Tanrısı: Nemarka' başlığıyla dönemin tüketim toplumuna dönüşmesinin; 'Şans ve Bereket Tanrısı: Totlo' başlığıyla

dönemin üretmeden kazanma derdine düşmüş bir toplumun şans oyunlarına boğulmuş halinin; 'İletişim Tanrıçası: Dedykoda' başlığıyla dönemin hem televizyon dünyasında hem de toplumdaki ikiyüzlülüğün; 'Değişime Direniş Tanrısı: Göreneka' başlığıyla da dönemin göreneklere bağlı gibi görünerek yeniliğe değişime karşı olan, engelleyen toplumun mizahi bir şekilde eleştirildiği görülmektedir.

3. Türden Yakın İlişkiler adlı eserde, çeşitli yanlış anlamalardan dolayı dünyalılar ve uzaylılar arasında çıkması muhtemel bir savaşın engellenmeye çalışılması anlatılmaktadır. Bu eserde ana mizah unsuru; uzaylı yöneticilerin, uzay gemisi kaptan ve mürettebatının klasik Türk tipi davranışlar içinde verilip Türkleştirilerek parodisinin yapılmasıdır. Bununla birlikte Amerikan filmlerinin uzay ve uzaylılarla ilgili söylemlerinin parodileştirilmesinden diğer bilimkurgu eserlerindeki uzaylı kahramanların komik versiyonlarının oluşturulmasına, dünyadaki ve Türkiye'deki bilindik olaylara ve kişilere kadar birçok unsurun da mizah malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir.

> *Aaaaaaaay! Yeter be yeter! Sen karışma Mars Allah'ını seversen! Şuna bak ya… Bu tavır ne be Allah'ın cücesi? Mars, bilmiyorum farkında mısın; atmosfere girdiğimizden beri aynı tavır içerisinde. Mars rica ederim karışma bak Allahın adını andım. Yolarım lan seni! Şuna bak ya… Çük kadar boyu var, türlü türlü huyu var! Aaaaaaa! Sorunun ne senin ha?! Tanımıyor musun beni? Benim ben, dostun. BKRKY54. 680 ışık yılının seni bu kadar değiştirmesi… Pes! Pes ki pes* (Uludağ, 2006, s. 134)*!!!!*

Yukarıda verilen örnekte de rahatça görülen uzaylıların Türkleştirilerek bunun başarılı bir şekilde mizahi bir unsur olarak kullanılmasıyla yetinilmemiş, normalde cinsiyetsiz olarak düşünülen robotların kadın-erkek cinsiyetlerden de öte gay bir kimliğe sahip olmaları ve bu yönelime sahip olan insanların sergilediği düşünülen tarzda davranışlar sergilemeleri de absürt bir durumun ortaya çıkmasını sağlamış, bu da eserin mizah unsurlarından birini oluşturmuştur.

Eserde özgün uzaylı kahramanlar gibi kült bilimkurgu filmlerinden biri olan *Yıldız Savaşları*'ndan (Star Wars) alınan Darth Vader ve Obi-Wan Kenobi gibi alıntı kahramanların da Türkleştirilerek parodileştirildiği ve roman boyunca mizah unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir.

Eserin temel amacı güldürmek olsa da bazı sorunların mizah kullanılarak hicvedildiği görülmektedir. Reha Muhtar tipi her şeyin içini boşaltan, provakatif habercilik ve işten çıkarılan gazeteciler üzerinden Türkiye'deki haberciliğin; her şeyi Türklüğe ve Türklere bağlayan anlayış üzerinden Türk narsisizminin mizahi bir şekilde eleştirildiği görülmektedir.

Evrenin Türk Bekçileri adlı eserde, tipik bir Türk ve dünyalı olan kahramanın dünya ve dünya benzeri gezegenleri o gezegenlere haber vermeden koruyan evrensel bir organizasyona katılışı ve bu organizasyonla beraber dünyayı kötü niyetli uzaylı ırkların saldırısından kurtarması anlatılmaktadır. Dört bölümden oluşan eserin özellikle ilk bölümünde

> *"O üç erkek, onu avlamaya çalışıyor belli. Yardım edelim onlara."*
>
> *"Silah mı vereceğiz onlara?"*
>
> *"Hayır sevgilim, avlamak yani şey etmek. Hay Allah, sana nasıl anlatacağım bunu. Yani bizim yaptığımız gibi işte"* (Güçlü, 2007, s. 33).

şeklindeki, özellikle uzaylı kahraman üzerinden yapılan, yanlış anlamalar/anlaşılmalar ve dünyalı kahramanın, Türk filmlerindeki bıçkın erkek karakter tadındaki tutum, davranış ve söylemleri eserdeki mizahın temel malzemesidir. Yalnız ilk bölümde görülen bu mizah, ikinci bölümden itibaren giderek azalır ve sonraki bölümlerde kaybolur.

Zarkon Savaşları adlı eserde, dünyayı ele geçirmek isteyen uzaylılara karşı yürütülen mücadele anlatılmaktadır. Özellikle H. G. Wells'in *Dünyalar Savaşı* (1898) adlı eseriyle başlayan uzaydan gelecek canlıların kötü niyetli ve istilacı olarak verilmesi ve dünyanın uzaylılar tarafından işgal edilmek istenmesi bilimkurgunun sıklıkla işlediği konulardan biri olmuştur.

Eserde dünyayı yok etmek için gelen uzaylıların gönderdiği sinyali üç ülke almıştır. Bu ülkelerden biri Batı'dır. Burada Batı olarak verilen ülke Amerika'dır ve romanda Amerikalıların parodisi yapılmaktadır. Sinyalin alınmasından sonra Batı'da Hollywood filmlerindeki gibi bir süreç yaşanır. Saldırının Batı'ya olacağı saplantısı, sinyalin sadece onların süper bilgisayarlarında çözülebileceği, saldırıyı sadece onların önleyebileceği inancı gibi birçok klişe parodileştirilerek verilir. Yalnız Amerika ve Rusya arasındaki uzay rekabeti unutulmamış bu rekabet de parodi malzemesi yapılmıştır.

Sinyali alan ülkelerden biri de Doğu'dur. Rusya'nın parodileştirilmiş hali olan Doğu'da da sinyal alındıktan sonra Batı'daki gibi en üst düzeye kadar tüm yönetim haberdar edilmiş gelen sinyalin çözülmesi için yoğun bir çaba harcanmıştır. Bu bölümde yaşananlar Doğu ve Batı arasındaki rekabetin parodileştirilmesi üzerine kurulmuştur. Bu rekabet, Doğu liderinin "Umarım, uzaylılar ilk önce batıya değil de bize saldırırlar (Özşahiner, 2017, s. 21)." şeklindeki temennisiyle en üst seviyeye çıktığı görülür.

Gelen sinyali alan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Sinyalin alınmasından sonra, ilgili bakanlığa kadar uzanan bir karmaşa yaşanır ki uzaylılardan sinyal alan çalışanların okey oynamaya devam ettiği, acil durumlar için bulundurulan kırmızı telefonun temizlikçi kadın tarafından dolaba kaldırıldığı için bulunamadığı, bakan sekreterlerinin durumu kavrayamayıp sorun çıkardığı, sorumlu bakanın dahi gizli tesisi ve parolayı hemen hatırlayamadığı bu karmaşa ortamı, parodileştirilerek mizahi bir dille anlatılmaktadır.

Romandaki mizahi yapı güldürmek üzerine kurulu olsa da bazı yerlerde mizahın hicvetmek için kullanıldığı da görülmektedir. Romanın kahramanlarından savunma bakanı üzerinden Amerikan kültürünün en önemli unsurlarından biri olan Hollywood sinemasının oluşturduğu algılara boyun eğen insanların; bakanın danışmanı üzerinden de Batı'ya dair her şeyi yücelten, Batı özentisi, aşağılık kompleksi içindeki insanların parodisi yapılarak mizah yoluyla hicvedildikleri görülmektedir.

SONUÇ

Bilimkurgunun içindeki *bilim* sözcüğünün verdiği resmiyet ve ağırlıktan olsa gerek ki bilimkurgunun mizah ile ilişkisinin zayıf olduğu düşünülse de yukarıda verilen dört romanda da görüldüğü gibi bilimkurgu, mizahla oldukça iç içedir. Bu iç içeliğin yansıması olan mizahi bilimkurgu, incelenen romanlarda da görüldüğü gibi olayları mizahi bir dille ele alan bir alt türdür. *Zarkon Savaşları* adlı eserde olduğu gibi bilim ve teknoloji sık sık şaka ve hiciv konusu yapabilmektedir. *3. Türden Yakın İlişkiler*'deki gibi genellikle, cesur ve kahraman bir uzay gemisi kaptanının yerine parodileştirilmiş bir kaptan, mürettebat, yöneticiler ve *Star Wars* gibi diğer bilimkurgu eserlerindeki kahramanların komik versiyonları kullanılarak da *Evrenin Türk Bekçileri*'ndeki gibi yanlış anlama/anlaşılma ve bıçkın Türk söylemi gibi basit yöntemlerle de; *Yıl 2binyüz2*'deki gibi absürt durumlar meydana getirilerek de mizah yapılabilmektedir.

İncelenen eserlerde de görülebileceği gibi mizahi bilimkurgu, karmaşık bir yapıya sahip olmayıp okuyucuyu güldürmek için oluşturulmuş basit yapılara sahiptir. Mizahi bilimkurgunun basit bir yapıya sahip olması bu alt türde toplumun kusurları hakkında esprili veya alaycı bir şekilde yorum yapılmadığı anlamına gelmez. Özellikle *Yıl 2binyüz2*'de görüldüğü gibi topluma yönelik mizahi eleştiri de yapılabilmektedir.

Türk Edebiyatı'nda mizahi bilimkurguda verilen eser sayısı az olmakla birlikte, bu az sayıdaki eserin türü örnekleyecek yetkinlikte olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Andı, M. F. (1993). Fennî Roman. *Dergâh*, S.37, s.11,18.

Güçlü, M. (2007). *Evrenin Türk Bekçileri*. İstanbul: Kilim Matbaası.

Özdemir, B. (2002). *Yıl 2binyüz2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özşahiner, Y. (2017). *Zarkon Savaşları: Başlangıç Hikâyesi İlk Temas, İlk Savaş*. İstanbul: Kavrayış Yayınları.

Uludağ, U. (2006). *3. Türden Yakın İlişkiler*. İstanbul: Kilim Matbaası.

Uyanık, S. (2013). *Osmanlı Bilim Kurgusu: Fenni Edebiyat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İÇ AKTÖRLER EKSENİNDE İKİ DEVRİMİN ANALİZİ: 1979 İRAN VE 2011 MISIR DEVRİMLERİ

Kevser AKTAŞ

Sakarya Üniversitesi/Ortadoğu Enstitüsü (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Bu çalışma; Ortadoğu'yu derinden sarsan bir devrim olan İran İslam Devrimi ile başlangıçta Arap isyanlarının en büyük kazanımı olarak ortaya çıkan Mısır devriminin, iç aktörler açısından karşılaştırmasını yapmayı hedeflemektedir. Her iki ülkede de diktatörlük dönemlerinin tecrübesiyle birçok grup ve halkın çoğunluğu tarafından desteklenen devrim süreçleri gerçekleşmiştir. İran'da devrimin ardından gelen süreçte Humeyni, devrimin liderliğini kazanmış ve diğer grupları elimine ederek yeni rejimin sürekliliğini sağlamıştır. Mısır'da ise devrim sonrası yönetimi ele alan Müslüman Kardeşler, devrimin ideolojik liderliği konusunda tam anlamıyla başarı sağlayamamış ve diğer aktörlerin Mursi karşıtı kanada geçmesiyle karşı darbe süreci gerçekleşerek Mısır devrimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu çalışmada cevaplanması hedeflenen soru; İran devrimi başarılı olmuş ve kurumsallaşabilmişken, Mısır devriminin neden karşı bir devrim ve darbe ile sonuçlandığıdır.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Devrimi, Mısır, Arap İsyanları, İç Aktörler.

GİRİŞ

Bu çalışma, özgürlük, demokrasi ve ekonomik refah gibi benzer taleplerle ortaya çıkmış iki devrim olan 1979 İran İslam Devrimi ile 2011 Mısır devriminin neden farklı sonuçlandığını incelemeyi hedeflemektedir. Öyle ki, İran'da devrim süreci başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve eski rejim yıkılarak yerine yeni bir düzen kurulabilmiştir. Bu yeni düzen de geçen 40 yılda varlığını devam ettirebilmiş ve devrimin kazanımları günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak diğer taraftan, Arap Ayaklanmalarının ilk planda en büyük kazanımı olan Mısır devrimi ise 2013 darbesi ile sona ermiştir. Bu dönemde İhvan ve Mısır'ın demokratik yolla seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi, devrimi kurumsallaştıramamış ve diğer sosyal ve siyasal grupları ortak bir düzlemde buluşturamamıştır. Bu da diğer siyasal grupların yeni iktidara karşı cephe oluşturmasına yol açarak darbe sürecine ortam hazırlamıştır. Tüm bunların sonucunda da devrimin kazanımları korunamamıştır.

Bu çalışma İran ve Mısır'daki devrimleri iç aktörler açısından karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Elbette ki, bölgesel ve küresel siyaseti derinden etkileyen bu iki devrim sürecinde küresel aktörlerin etkisi, konjonktürel gelişmeler veya sosyo ekonomik şartlar gibi başka birçok faktör aynı anda rol oynamıştır. Bu çalışmada iç aktörlerin üzerinde durulmasının sebebi ise iki devrim sürecinde de farklı aktörlerin aldığı pozisyonlara göre devrimlerin geleceğinin şekillenmesidir. Bu iki devrim süreci, süreçte etkili rol oynayan iç aktörlerin çeşitliliği açısından benzerlik göstermektedir. Bu yüzden de bu çalışma, iki devrim sürecindeki aktörlerin aldıkları pozisyonları ortaya koyarak iki devrimden birinin neden başarılı diğerinin ise neden başarısız olduğunu karşılaştırma yaparak açıklamayı amaçlamaktadır. Bu karşılaştırmayı yapmak adına öncelikle her iki devrimde rol oynayan iç aktörler hakkında bilgi verilmesi hedeflenmektedir. Her iki ülkede de iç aktörler seküler ve İslamcı olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu ayrımın yapılma sebebi aktörlerin ideolojik farklılıklarını açıklamaktır. Çalışma temel olarak, İran devrim sürecinin başarılı olmasında Humeyni'nin liderliğinin ve diğer siyasi aktörleri tasfiye ederek devrimi kurumsallaştırmasının öne çıktığını iddia ederken, Mısır'da ise devrim sonrasında Mursi yönetiminin farklı ideolojiye sahip iç aktörleri peşinden sürükleyecek ve devrimin kurumsallaşmasını sağlayacak siyasi adımları atamadığını öne sürmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde 1979 İran İslam Devrimi'nde rol alan iç aktörler anlatılacaktır. İkinci bölümde ise Mısır devrim sürecinde yer alan iç aktörler ortaya konulacaktır, Müslüman Kardeşler, Selefiler ve ordu gibi iç aktörlerin devrim sürecindeki pozisyonları belirtilecektir. Son bölümde ise iki devrim, iç aktörlerin pozisyonları açısından karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılacak, sonuç bölümünde belirtilen bulgular ile çalışma tamamlanacaktır.

1. 1979 İran İslam Devrimi ve İç Aktörler

İran'da devrim öncesi iktidarda bulunan Şah'ın baskıcı politikaları, halka uzak ve kopuk yaşantısı, Şah'ın Batı ile yakın ilişkileri ve halkın içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum İran'ı devrime götüren temel sebepler olarak sıralanabilir.[1] Babası Rıza Pehlevi'nin ardından 1941'den itibaren kendini kral ilan ederek yönetime geçen Muhammet Rıza Pehlevi'nin halkın isteklerine daha ılımlı yaklaşması bekleniyordu. Ancak bu gerçekleşmediği gibi Şah'ın baskıcı politikaları da artarak devam

[1] Ercan Çitlioğlu, *İran'ı Anlamak*, (Başkent Üniversitesi, 2015), 37.

etmiştir. İran devrim sürecinde Liberal, Marksist ve milliyetçilerin aynı anda rol oynaması da[2] halk nezdinde olan bu genel hoşnutsuzluk durumuyla açıklanabilmektedir.

Şah'ın Batı ile ilişkilerinin artması halktaki hoşnutsuzluğu da orantılı olarak arttırmaktaydı. Şah'ın 1963 yılında uygulamaya koyduğu "Beyaz Devrim" (Ak Devrim) olarak adlandırılan reform uygulamaları amacının aksi yönünde bir sonuç vererek Şah'ın halk desteğini yitirmesine neden olmuştur. Bu reform uygulamaları; toprak reformu, kadınlara oy verme hakkının tanınması, fabrikaların özelleştirilmesi gibi yenilikler öngörmekteydi. Köylüler topraklarının ellerinden alınması nedeniyle şehre göç etmek durumunda kalmışlar ve bu program özellikle arazi sahipleri ve din adamları tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. O dönemde Humeyni bu programı Batı'nın çıkarları doğrultusunda yapıldığını iddia ederek eleştirmiş ve "Bu devrimde beyaz olan tek şeyin Beyaz Saray etkisi olduğu"nu söylemiştir.[3]

Humeyni reformlara ve Şah'a olan sert eleştirileri nedeniyle Kum'da tutuklanmış ve bu haber tüm şehirlere yayılarak protesto gösterilerine sebep olmuştur. Olayların akabinde Humeyni "dini statüsüne duyulan saygı" nedeniyle idam edilmeyip önce Ankara, sonra Bağdat daha sonra Paris'e sürgüne gönderilmiştir.

63'te yaşananlar toplumun tüm kesimlerinde Şah'a karşı bir hoşnutsuzluk oluşmasına neden olmuştur. İran'da 70li yıllarda muhalefet; ulusal cephe içindeki laik aydınlar, solcu öğrenciler, liberal ulusçular ve Yazarlar Derneği üyelerinden oluşmaktaydı.[4] Bu süreçte toplumu yönlendiren kesim olarak öne çıkan en önemli aktörse ulemaydı.[5]

Ayetullah Humeyni'nin sürgünde olduğu dönem göreceli bir refah süreci yaşanmasını sağlamış, bu dönemde ekonomi düzelmiştir. Bu dönemde Şah'ın hedef aldığı muhalif kesim tırmanan Soğuk Savaş etkisiyle sol/komünizm yanlısı muhalefet olmuştur. 1957'de kurulan İran istihbarat servisi SAVAK bu dönemdeki tutuklama ve idamlarda rol almıştır. Bu dönemde SAVAK'ın komünizmle mücadele adına uyguladığı "acımasız" yöntemleri Şah'a karşı olan tepkiyi arttırmıştır. 1977'de Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları örgütleri, Şah rejiminin insan hakları ihlallerini kamuoyuna duyurması halktaki hoşnutsuzluğun dışa vurumu olmuştur.[6]

Şah ise bu dönemde kendisine karşı yönelen tepkiler yerine ekonomik reformlarla ilgilenmiş, orduyu modernize etmiştir. Bu maliyetleri karşılamak için 1974 yılında petrol fiyatına %14 zam yapan Şah yönetimi bu hamlesiyle Batı ülkeleriyle arasının açılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Şah'ın petrolden elde edilen tüm geliri reform programlarına harcaması ülkede yüksek enflasyon ve akabinde de halkın hoşnutsuzluğunu getirmiştir.[7]

---

[2] Fariba Adelkhah ,*İran'da Modern Olmak*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 12.
[3] "İran'da Devrimden Küresel Sömürüye", Genç Dergisi, 3 Mart 2017, http://gencdergisi.com/11447-iranda-devrimden-kuresel-somuruye.html
[4] Misagh Parsa, *Devlet, İdeoloji ve Devrim, İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 16.
[5] Mustafa Öztürk, "1979 İran Devriminin Bölge ve Dünya Dengeleri Üzerindeki Tesirleri", *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi 3*, sy.1, (2005): 7.
[6] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,*(İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 469.
[7] "İran İslam Devrimi" TESAD, 8 Ağustos 2015, http://gencdergisi.com/11447-iranda-devrimden-kuresel-somuruye.html

Muhammed Rıza Şah rejimi tarafından 1975 yılında iki partili sistemin terk edilip Diriliş Partisi'nin kurulması, 1976'da hicri takvimin Büyük Sirus zamanından kalma bir takvimle değiştirilmesi halkın çeşitli kesimleri ile rejimi karşı karşıya getirmiştir.[8]

İran Devrimi'ne yol açan gösterilerin en belirgin karakteri, sokağa çıkan grupların siyasi, ekonomik, ideolojik ve sosyal açıdan büyük bir çeşitlilik göstermesidir. Silahlı hareketlere dönüşmüş sol gruplardan, daha liberal ve demokratik talepleri olan öğrencilere ve hatta Şiiliğin katı bir yorumunu benimseyen ulemaya kadar birçok farklı grup ortak amaç uğruna bir araya gelmiştir. Bunu mümkün kılan ise tüm bu grupların temel güdü olarak Şah rejimine olan karşıtlıklarıdır. Her grubun bazı yönlerden benzer bazı yönlerden ise farklı sebepleri olsa da tüm gruplar ülkeyi Şah rejiminden kurtarmayı hedeflemektedir. Yani ilk aşamada, normal şartlarda bir araya gelmesi mümkün olmayan farklı siyasi ve sosyal gruplar, ortak düşmana karşı çok katmanlı bir devrim hareketine sebep olmuşlardır. Bu da, tıpkı Mısır'daki gibi devrimin ilk aşamada başarıya ulaşmasının en önemli sebeplerindendir.

1979 İran İslam devrimine giden yolda etkili olan gruplar, rejim karşıtı gösterilerin farklı aşamalarında ve farklı şekillerde rol alarak devrimde rol oynamışlardır. Örneğim, radikal sol gruplar, bünyelerindeki silahlı gerilla güçleri ile rejime karşı silahlı mücadeleye girişirken, özgürlük temelli istekleriyle üniversite gençleri ise gösterilerin büyük kitlelerini oluşturarak meydanları doldurmuşlardır. Ulema toplumsal örgütlenme ve kitlelerin mobilize olması noktasında rol alarak devrime desteği artırırken, işçi hareketleri ise grevler ve iş bırakma eylemleri ile rejimin ekonomik açıdan zor durumda kalmasına sebep olmuştur.

İran'da 1950lerden beri rejim tarafından yasaklı olan sol gruplar örgütlenme ve gösteri düzenleme konularında din adamlarına yardım ederek devrimin gerçekleşmesinde etkili rol oynamıştır. Sol kesimin ulema ile ortak dile ve aynı taleplere sahip olması bu işbirliğinin önünü açan etken olmuştur.

2. 2011 Mısır Devrimi ve İç Aktörler

17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp bir domino etkisi yaratarak birçok Ortadoğu ülkesini etki altına Arap Devrimlerinin 25 Ocak 2011'de Mısır'a sıçramasıyla birlikte gelişen süreç Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek iktidarının devrilmesiyle sonuçlanmıştır.[9] Mısır halkı ülke genelinde işsizlik, yoksulluk gibi sorunların sorumlusu olarak gördükleri diktatör Mübarek'e karşı protesto gösterileri düzenlemiş, yaşanan olaylar Mısır'da büyük bir kırılmaya sebep olmuştur.

Hüsnü Mübarek ülke çapındaki protestolara yalnızca 18 gün dayanabilmiş ve yardımcısı Ömer Süleyman 11 Şubat 2011 tarihinde Mübarek'in istifa ettiğini açıklamıştır. Mübarek'in istifası halk tarafından sevinçle karşılansa da, yönetimin Askeri Konsey'e devredilmiş olması ve bu sürenin uzaması da halkta tepkiye neden olmuştur.

Askeri Konsey'in yönetimi sivillere devretmesinin ardından Mısır'da ikinci turu Haziran 2012'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Müslüman Kardeşler adayı Muhammed Mursi kazanmıştır. İktidarı ele aldıktan sonra birçok sorunla karşı karşıya kalan Mursi yönetimine fazla süre geçmeden halktan tepkiler gelmeye başlamıştır. Mursi'nin Kasım 2012'de yayınladığı ve cumhurbaşkanının

[8] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 468.
[9] "25 Ocak Devrimi'nden bugüne Mısır", 25 Ocak 2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/25-ocak-devriminden-bugune-misir-/510169

yetkilerini artıran kararname büyük tepkiye neden olmuş, Mursi karşıtı eylemler düzenlenmeye başlamıştır.

28 Nisan 2013 tarihinde Mursi'yi görevden almak üzere 15 milyon imza toplamayı amaçlayan Temerrud hareketi başlatılmıştır. Ardından ülke çapında düzenlenen ve birçok insanın hayatını kaybettiği eylemlerin devam etmesi üzerine Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi komutasındaki Mısır Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur.

Mısır'da demokratik yolla seçilen ilk cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin iktidardan uzaklaştırılmasıyla devrim olarak başlayan süreç darbeye evrilmiştir. Bu süreçte başta ideoloji farkı gözetmeksizin Mübarek'in devrilmesi konusunda işbirliği yapabilen iç aktörlerden birçoğunun devrim sonrası desteklerini geri çekmeleri ve Mursi karşıtı kanada geçmeleri etkili olmuştur. Bu noktada iç aktörlerin devrim öncesi ve sonrasındaki tutumlarını anlamak adına detaylı bir inceleme faydalı olacaktır. Aktörler ideolojik temelli olarak seküler ve İslamcı şeklinde iki gruba ayırarak incelenmiştir.

3. Değerlendirme ve Karşılaştırma

Devrimler sosyal ve siyasal grupların dâhil olduğu koalisyonlar tarafından gerçekleştirilir ancak devrim sonrası süreçte bir grup veya hareket devrimin liderliğini üstlenerek kalıcılığını sağlar. Bu üstlenme sadece siyasal düzeyde kaldığında ve siyasi, askeri, ekonomik güçler ile desteklenmediğinde devrimin karşı devrimle bastırılması muhtemel iken, devrime liderlik eden grubun eski müttefiklerini yeni rakipleri olarak görüp tasfiye etmesi veya siyasi, askeri, ekonomik kaynakların tam kontrolünü sağlaması durumunda ise devrim kurumsallaşarak yeni bir siyasal düzen kurmayı başarabilir.

İran'da Şah'a karşı koalisyon sadece iç politik düzene karşı gerçekleşmemiştir. Şah'ın dış politikada temsil ettiği tüm değerler de muhalif kanat tarafından değiştirilmesi gereken dış politika tercihleriydi. Şah'ın batıcı ve özellikle de ABD yanlısı dış politikasına karşı çıkmak da devrimi gerçekleştiren grupların en önemli ortak noktası olmuştur.

Mısır'da ise devrim sürecinde bu konuda bir çeşitlilik söz konusu olmuştur. Devrim süresince Müslüman Kardeşler'e İran üzerinden yapılan suçlamalar da bunu net bir şekilde göstermiştir. Arap İsyanları sırasında Mısır'da net bir ABD veya Batı karşıtlığından bahsetmek mümkün değildir. Müslüman Kardeşler Batı ve özellikle İsrail karşıtı bir tutuma sahipken diğer devrimci aktörler de bu tutum öne çıkmamaktaydı. Bu durum da devrim sonrası yeni rejimin dış politika tutumunu belirlemesini ve sabit bir dış politika oluşturmasını zorlaştırmıştır. Bu da İhvan rejiminin kökleşmesini ve kendi politik çizgisini uygulamasını imkânsız kılmıştır.

İran'da ise yeni rejimin dış politika karakteri iktidara gelecek grubun ideolojisi fark etmeksizin antiemperyalizm olarak belliydi. Antiemperyalist söylemin dış politika uygulanması ve tüm aktörler tarafından bu yaklaşımın benimsenmesi ile Humeyni potansiyel eleştirileri elimine edebilmiştir. Kısacası İran devriminde Mısır devriminin aksine ABD-Batı ya da emperyalizm karşıtlığı tüm devrimci grupları kapsayacak bir çatı oluşturabilmiştir.

İran'da devrimin başarılı olmasının arkasında yatan en önemli sebeplerden biri Şah ve rejim karşıtı harekette muhalefetin Humeyni gibi karizmatik bir lidere sahip olmalarıydı.[10] Ulema sınıfı üzerindeki söylem gücü, dini kesimlerin de devrime katılmasına ortam hazırlamıştır. Paris'te sürgünde bulunduğu

[10] Gündoğan, *İran ve Ortadoğu,*138.

süreçteki söylemlerinde Şah rejimine karşı oldukça sert duran Humeyni, rejime karşı en ufak bir tavizde bulunulmamasını savunmuştur. Onun bu yönlendirmesi sayesinde gösteriler devam edebilmiş ve rejimden taviz koparmanın ötesinde rejimin varlığını tehdit edecek bir karaktere bürünmüştür.

Devrim sürecindeki kritik rolünden ayrıca Humeyni, yeni rejimin ideoloğu olarak da ön plana çıkmış ve "Velayet-i Fakih" gibi kendi dini ve siyasi görüşlerini devletin resmi yaklaşımı haline getirebilmiştir. Kısacası, İran'da Şiilik temelli bir teokrasi ortaya çıktı çünkü Humeyni ve destekçileri başarılı bir şekilde yeni rejimin kurumsallaşmasını sağlarken aynı zamanda "İslam" ve anti-emperyalizm gibi devrimin en temel iki kavramın birbirinden ayrılmasını da engellemeyi başarmışlardı. Şah karşıtı koalisyonun diğer üyeleri ise, Humeyni önderliğindeki ulema yeni bir devlet inşa ederken birbirleriyle mücadeleye girerek siyasal arenada temsil kabiliyetlerini yitirdiler. Bu mücadele sırasında Humeyni'nin yeni rejimin yeni kurumlarını kurması ve siyasal sistemi kendi arzuları doğrultusunda şekillendirmesi ile de bu grupların yeni siyasal rejimde temsil edebilecekleri bir pozisyon kalmamıştır. Burada kritik nokta ise Humeyni, devrim sürecindeki ortaklarına karşı, onları siyaseten ortadan kaldırabilecek kadar güçlenmeden ve kurumsallaşmadan önce harekete geçmemiştir. Örneğin, daha seküler ve batıcı değerlerle oluşturulmuş olan Ordunun alternatifi olarak ivedilikle Devrim Muhafızları'nı kurarak, rakiplerini tasfiye sürecinde karşılaşabileceği direnç noktalarını bu yeni kurumlar eliyle zayıflatmıştır. Yani Humeyni, devrimi kalıcılaştırmak ve kurumsallaşmayı sağlamak için esri rejimin siyasi aygıtlarını kullanmaktan kaçınmış, aidiyeti sadece ve sadece kendi siyasi grubuna olan yeni güç odakları ile bu mücadeleye girişmiştir.

2011 Arap Ayaklanmaları ve özellikle bu çalışmanın ana odağı olarak Mısır devrimi sürecinde ise hiçbir siyasi ve sosyal oluşumdan Humeyni'nin gösterdiği karizmatik liderliği gösterebilecek bir lider ortaya çıkamamıştır. Ne ideolojik olarak ne de aktivist olarak kitleleri peşinden sürükleyebilecek bir liderin ortaya çıkmaması ise devrim sürecinin özgürlük, eşitlik veya ekonomik refah gibi oldukça geniş anlamlı ve soyut hedeflere takılı kalmasına yol açmıştır. Ayrıca liderin olmayışı, liderin ideolojisi ve siyasi pozisyonu çevresinde toplanmayı ve devrimin ortak amaçlarını belirlemeyi de imkânsız kılmış, bunun sonucunda da tüm siyasi ve sosyal gruplar kendi hedefleri doğrultusunda farklı yönlere savrulmuşlardır. Bu da devrimin başsız kalması ve kolayca aksi istikamete yönlendirilebilmesine olanak sağlamıştır.

Buna ek olarak Müslüman Kardeşler, Mısır'daki diğer aktörleri peşinden sürükleyecek siyasi ve ideolojik liderliği tam anlamıyla gösterememiştir. Mısır'da iç aktörler İran'da olduğu gibi ortak bir dış düşmana sahip değildi. İç düşman olan Mübarek rejimine karşı olmak ise devrim sonrası aktörleri bir araya getirebilen bir karaktere sahip olamamıştır.

SONUÇ

Mısır ve İran devrimleri iç aktörlerin çeşitliliği açısından benzerlik göstermektedir. İki süreçte de "rejimin yıkılması" hedefi doğrultusunda birçok farklı kesimden aktör ortak hareket etmiştir.

İran ve Mısır devrimlerinin farkı devrimin amacı gerçekleşip eski rejimlerin yıkılması sürecinden sonra ortaya çıkmaktadır. İran İslam Devrimi'nde, ortak bir hedef doğrultusunda bir araya gelen iç aktörlerin fikir ayrılıkları başarılı bir biçimde elimine edilmişken Mısır'da durum böyle olmamıştır. Bu durumda yukarıda bahsedildiği üzere İran'da ulemanın, diğer siyasi aktörleri peşinden sürükleme ve siyaseten

tasfiye edebilmesi, devrimin antiemperyalizm gibi seküler ve dinci grupları ortak paydada buluşturabilen bir kimliğe sahip oluşu gibi sebepler etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

"25 Ocak Devrimi'nden bugüne Mısır", 25 Ocak 2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/25-ocak-devriminden-bugune-misir-/510169

"İran İslam Devrimi" TESAD, 8 Ağustos 2015, http://gencdergisi.com/11447-iranda-devrimden-kuresel-somuruye.html

"İran'da Devrimden Küresel Sömürüye", *Genç Dergisi*, 3 Mart 2017, http://gencdergisi.com/11447-iranda-devrimden-kuresel-somuruye.html

Adelkhah, Fariba. *İran'da Modern Olmak*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

Cleveland, William L.. *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Çitlioğlu,Ercan, *İran'ı Anlamak*, Başkent Üniversitesi, 2015.

Gündoğan, Ünal. *İran ve Ortadoğu*, Ankara: Adres Yayınları, 2016.

Öztürk, Mustafa "1979 İran Devriminin Bölge ve Dünya Dengeleri Üzerindeki Tesirleri", *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi 3*, (2005): 1-17.

Parsa, Misagh. Devlet, *İdeoloji ve Devrim, İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

MİLLİ MÜCADELE'DE ADANA MİLLETVEKİLİ İKİ DİN ADAMI ABDULLAH FAİK ÇOPUROĞLU VE MEHMET HAMDİ İZGİ

TWO RELIGIOUS MAN ADANA DEPUTY IN THE NATIONAL STRUGGLE ABDULLAH FAİK ÇOPUROĞLU AND MEHMET HAMDİ İZGİ

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Burak Can UĞURLUAY

Tarih Bilim Uzmanı

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Adana, önce İngilizler sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. İngilizlerin işgalinde Adana'da önemli hadiseler yaşanmamıştır. Ancak Fransızlar ve Ermenilerin her geçen gün artan saldırıları karşısında halkta işgale karşı bir tepki ve nefret oluşmuştur. Bu durumda, halk Fransız ve Ermenilere karşı mücadele etmek zorunda kaldı.

Din adamları da bu mücadelenin başta dini meşruiyetini ortaya koyarak bu mücadelede büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Çalışmamızda Adana Milletvekilleri Abdullah Faik Çopuroğlu ve Mehmet Hamdi İzgi'nin Milli mücadeledeki hizmetleri arşiv belgelerinden de yararlanılarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimler: Milli Mücadele, Müftü, Karaisalı, Adana, Abdullah Faik Çopuroğlu, Mehmet Hamdi İzgi

ABSTRACT

Ottoman State, which was defeated in the First World War, signed Mondros Treaty on October 30, 1918. Adana was first occupied by the English, then by the French. No important event occurred in Adana during the invasion of the English. In the face of increasing attacks of Armenian people with the French, a reaction and hatred occurred in people against the invasion. In this case, the locals had to struggle against the French and Armenians.

The religious men showed great benefit in this struggle by revealing the religious legitimacy of this struggle. In this study, Adana's deputys Abdullah Faik Çopuroğlu and Mehmet Hamdi İzgi the National Struggle will also be exploited through archival documents.

Key Words: National Struggle, Müfti, Karaisalı, Adana, Abdullah Faik Çopuroğlu, Mehmet Hamdi İzgi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatı ABD'nin savaşa dahil olmasıyla İtilaf devletleri lehinde olmuştur. Osmanlı ve ittifak grubu artık kazanamayacaklarını anlamışlardır. Bulgaristan'ın da savaştan çekilmesi ile ittifak bloğu barış görüşmelerine başlamıştır. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşında Kafkas, Çanakkale, Galiçya, Makedonya, Romanya ,Hicaz, Yemen, Irak, Kanal, Filistin, Suriye cephelerinde savaşmıştır. Sultan V. Mehmet Reşat'ın ölümüyle 4 Temmuz 1918'de VI. Mehmet Vahdettin padişah olmuştur. Padişah olduktan hemen sonra bir *"hattı hümayun"* yayınlayarak emir komutayı üstlendiğini bildiren Vahdettin 14 Ekim 1918'de Sadrazamlığa Ahmet İzzet Paşa'yı getirerek, İttihat ve Terakkicileri görevden uzaklaştırmıştı. 19 Ekim günü Osmanlı Meclisinde alınan kararlar gereği uygun bir barış anlaşmasının yapılması kararlaştırıldı. [1]

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Kut-ül Amare'de esir alınan ve halen İstanbul Büyükada'da tutukluluğu devam eden İngiliz General Townshend ile görüşerek kendisinden arabuluculuk teklifini üstlenmesini talep etmiştir.19 Ekim'de önce İzmir'e oradan da Midilli'ye geçen Townshend, Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope ile görüşmüştür. Yapılan görüşme sonrası Amiral Caltrope İngiliz Hükümetinden yetki almış ve devletinin anlaşma koşullarının imzasına yetkisinin kendisine verdiğini Osmanlı delegelerini Midilli'ye beklediğini belirtmiştir.[2]

Bahriye Nazırı Deniz Albayı Rauf Bey (Orbay), Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Kurmay Yarbay Sadullah, Heyet Katibi Ali Beyden (Türkgeldi) oluşan Osmanlı delegasyonu ile İngiltere Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope arasında 27 Ekim 1918'de görüşmeler başlamıştır.[3] Mütarekenin maddeleri görüşülürken özellikle yedinci maddenin müzakeresi sırasında Rauf Bey ve Amiral Calthrope arasında tartışmalar yaşanmış bu maddenin müzakeresi sonraya bırakılmıştır. Onuncu maddede açıkça belirtilen "Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali" hükmü ile Adana bölgesinin işgal edilmek istenmesi ortaya koyulmuştur. Sözü geçen tüm maddeler tartışılsa da nihayetinde 30 Ekim 1918 yılında anlaşma imzalanmıştır.[4]

Henüz Birinci Dünya Savaşı devam ederken, İngiltere Diş işleri bakanlığı müsteşarı Mark Sykes Picot ve Fransız meslektaşı Georges Picot arasında 29 Nisan 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Anlaşmasına göre: Adana, Suriye ve Lübnan Fransa'ya bırakılıyordu. Irak(Musul hariç) İngiltereye bırakılıyordu.[5] Petrolün bulunduğu Musul ve çevresini alamayan İngiltere verimli

---

[1]Selahattin Tansel,(1991), Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.3-4.;
E. Semih Yalçın, Sedef Bulut,(2011), Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri, Berikan Yayınevi, Ankara, s.153.
[2] Cemal Kemal,(2010), Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 46, ss.369-370.
[3] Kemal, a.g.e., s.370.
[4] Rauf Orbay,(1993), Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 1, Emre Yayınları, İstanbul, s.108. ; Nihat Erim,(1953),Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.521.
[5] Sayim Türkman, Birinci Dünya Harbi'nde Gizli Anlaşmalar ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'dan Tasfiye Süreci, Yeni Türkiye s.93. s.441.

toprakların olduğu Çukurova'yı da Fransa'ya kaptırmıştı. Mondros Ateşkesi imzalandıktan sonra İngilizler Musul'u ele geçirmek için Fransızların işgal bölgesinde olan Suriye, İskenderun, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal etmişlerdir.[6]

Fransızar bölgedeki çıkarlarını korumak istediğinden iki taraf arasında görüşmeler yapılmıştır. Clemanceu ile Lloyd George tarafından 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi imzalanmıştı.[7] 1919 Kasım'ında bölgedeki İngiliz kuvvetleri çekilerek yerlerini Fransız kuvvetlerine bıraktılar. Fransız işgal kuvvetleri komutanı General Hamelin Çukurova bölgesinin işgali için 6 tabur askeri yeterli görmüştür. Bu kadar askerin yeterli olmayacağına inanan İngiliz subayları ''*...Felakete gidiyorsunuz! Bir avuç adamla devralıyorsunuz*" demişlerdi.[8]

İşgali Fransa'nın devralmasında her ne kadar olay olmasa da sonrasında Fransızların Çukurova'da Ermenilere devlet kurma sözü vermeleri Ermenilerin kışkırtıcı faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Fransızlar, bölgede tampon görevi yapacak bir Ermenistan sayesinde hakimiyetleri alanındaki Suriye'nin güvenliğini sağlayacaktı.[9]

11 Aralık 1918'de çoğunluğu Ermeni kaçkınlardan bir araya getirilen 400 kişilik bir müfreze Fransız subayları komutasında Dörtyol'u işgal etmişlerdir. 17 Aralık'ta Mersin ve 21 Aralık 1918'te Fransız ve Ermeniler Adana'yı işgal etmişlerdir. İşgallerle birlikte bölgede zulüm ve vahşetler başlamıştır. 27 Aralık 1918'de Pozantı işgal edilmiş ve Amanos İşçi Taburu komutanı Yüzbaşı Mustafa Bey de şehit edilmiştir.[10]

Bölge'nin işgalinden sonra 9 Ocak 1919'da Albay Kolonel Norman Bremond Adana genel valisi olarak görevlendirilmiştir. Albay Bremond, ilçelere de "gouverneur" rütbesi ile subaylarını kaymakam olarak görevlendirmiştir. Posta pullarına Kilikya damgası vurulmuş, haberleşmeye sansür ve denetim getirilmiş ve Fransızca'nın kullanılması zorunlu kılınmıştır. Osmanlı mutasarrıf ve kaymakamlarını zorlayan Bremond'un amacı bölgede bir an önce Fransız hiyeyarşisini yerleştirmekti.[11]

Bremond ile Adana'da yayınlanan Ferda gazetesi, 8 Nisan 1920'de bir mülakat yapmıştır. Yayınlanan bu mülakatta Bremond; *"Kemalistlerin hudut baskınlarının asayişi bozamayacığını, Pozantı'yı muhasara eden Kemalistlerin kâmilen geri çekildiğini, Kozan dağlarında bulunan eşkiyanın harekete geçemediğini, Haruniye'de çetelerin etkisiz hale getirildiğini, Bahçe ve İslahiye taraflarında sükûnet olduğunu"*, belirtmektedir.[12]

Fransızlar, Çukurova'da Türk nüfusunu azaltmak maksadıyla gemiler dolusu Amerikalı, Mısırlı, Suriyeli ile birlikte Ermeni muhacirleri bölgeye getirmiştir. Adana Valisi Nazım Bey bu olayları telgraf çekerek İstanbul'a bildirmiş, sağlık durumunu gerekçe göstererek istifa etmiş ve daha

---

[6] Ramazan Erhan Güllü, (2017), *Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri*, Gaun Jss, s.491
[7] Ramazan Erhan Güllü, (2017), Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri, Gaun Jss, s.491
[8] Salih Özkan, (2013), Albayrak Gazetesine Göre Maraş Savunması, Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, s.136.
[9] Salahi R. Sonyel,(1972), "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", Belleten, c.XXXVI, Ankara s.141.
[10] Tansel, a.g.e., s.50.
[11] Erdem Çanak, (2013) Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal Ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956), Manisa, s.42.
[12] İbrahim İslam,(2009), Milli Mücadele'ye Muhalif Bir Gazete: "Ferdâ", Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, s.42.

sonra bir süre görevini vekaleten yürütmüştür. Buna ek olarak Fransızlar, sömürgelerinden getirdiği Tunus, Cezayir ve Senegalli askerlere Türklerin Bolşevik idaresini benimseyip Halifeye isyan ettiklerini söyleyerek kandırmışlar ve bölgenin işgali için kullanmışlardır.[13]

Fransız ve işbirlikçileri Ermeniler, işgal ettikleri yerlerde yerel ahaliye zulüm ediyorlardı. İtilaf Devletleri yapılan şikayetleri görmezden gelmektedir. Yapılan haksızlıklar karşısında özellikle İtilaf Devlet'lerine haklılıklarını göstermek isteyen bölge insanı mitingler düzenleyerek, protesto telgrafları çekerek seslerini duyurmak istemiştir.

Miting ve protesto telgraflarından sonuç alınamaması, Fransız ve işbirlikçileri Ermeniler'in bölge ahalisine yaptıkları mezalimlerin artması üzerine bölgede silahlı çatışmalar başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'da Adana'ya gelerek bu direnişi organize etmiştir. Kuşkusuz bu direnişte Türk halkı topyekün bir mücadele vermiş olup yaşlısı-genciyle, köylüsü-kentlisiyle, kadını-erkeğiyle, askeri-siviliyle, öğretmeni-öğrencisiyle din adamlarıyla topraklarını düşmana karşı korumuşlarıdır.

Özellikle kadınlar her türlü fedakarlık anlayışında bulunarak, cemiyetçilik ve dernek faaliyetleriyle, bağış toplamasıyla, mitinglerde hatiplik yapmasıyla, savaşlarda hemşirelik vazifeleriyle, kimsesiz ve göçmenlere yardım ederek, erzak ve mermi taşıyarak ve hatta eline silah alıp beldelerini korumuşlardır. Bu cümleden olarak Çukurova'nın düşmandan arındırılmasında Tarsus'dan Adile Hala, Saimbeyli'den Melek Hatun, Osmaniye'den Tayyar Rahime, Klavuz Hatice, Kamalı Fatma, Zeynep Hanım, Seher Hanım, Sultan Ana, Ceyhan'ın Haliliye Köyü'nden Emine Hatun, Tozkoparan Müfrezesinden Ulaşlı Hanım'ın üstün hizmetleri olmuştur.[14]

Diğer taraftan Çukurovalı din adamlarının da düşmanın yurttan kovulmasında önemli katkıları olmuştur. Bu sebeple, çalışmamızda Milli Mücadele'de bölgede büyük yararlılıklar göstermiş Adana Milletvekilliği yapmış din adamlarından Abdullah Faik Çopuroğlu ile Mehmet Hamdi İzgi'nin hizmetleri üzerinde duracağız. Amacımız Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük emekleri olan ancak ne yazık ki kendilerinden pek söz edilmeyen kahramanlarımızı tanıtmak, özellikle yeni nesiller tarafından anlaşılmasını sağlamaktır.

I. HAYATLARI

A. Abdullah Faik ÇOPUROĞLU

1273 (1857) yılında Adana'nın Karaisalı İlçesinin Aşağı Yirikler köyünde doğmuştur. Babası İbrahim Efendi, annesi Zeynep Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Karaisalı Rüştiyesinde alan Abdullah Efendi daha sonra medrese eğitimi almak üzere Kayseri'de gitmiştir. Burada eğitimini ve öğrenimini tamamlayarak müderrislik icazetini almıştır. Eğitimi bittikten sonra Karaisalı'da bir süre mahkeme üyeliği ve naib vekilliği yapmıştır. 13 Eylül 1908'de Karaisalı Müftülüğü'ne atanmıştır.[15]

Müftülük görevi sırasında Adana milletvekili Ali Münif Bey'in Ankara valisi olması üzerine 16 Kasım 1910'da Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Adana Mebusu olarak girmiştir. Mebusan Meclisin

[13] Süleyman Hatipoğlu, (2013), "Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri" , "Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu", Gaziantep, s.203.
[14] Burak Can Uğurluay, (2019), "Milli Mücadele'de Türk Kadınları ve Çukurovalı Kadınlar", Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya, s.71 vd.
[15] Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi I. Dönem C III, s.43.

Ocak 1912'de feshiyle meclisten ayrılmıştır. 28 Nisan 1912'de tekrar seçilerek II. Dönem Meclis-i Mebusan'a girmiştir.[16] Milletvekilliğinin sonra ermesiyle de memkeletine dönmüştür.[17]

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi çerçevesinde işgallerin başlaması üzerine Milli Mücadeleye bizzat katılmıştır. Karaisalı'da kurulan Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin başkanlığını yürütmüştür. Halkı, düşmana karşı bilinçlendirmiştir. Din adamı kimliğiyle direnişe destek vermesi bölge halkı üzerinde tesirli olmuş ve zaferin kazanılmasında büyük katkılar sağlamıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Millet Meclisi'ne 9 Mayıs 1920'de Adana Mebusu olarak girmiştir.[18]

I. Mecliste Şer'iye ve Evkaf Komisyon üyesi olarak çalışmalar yapmıştır. Meclis döneminin sona ermesi üzerine 16 Nisan 1923'te memleketi Karaisalı'ya dönmüş ve 17 Temmuz 1939'da vefat etmiştir. Sekiz çocuk babasıdır. Abdullah Faik Efendi'nin iyi derece Arapça bilgisine sahip olduğu Meclis Tercüme-i Hal dosyasında ifade edilmiştir. [19]

Abdullah Faik Çopuroğlu'nun Adana-Karaisalı Aşağıyirikler köyünde bulunan mezar baş taşında;

"Babası Hacı İbrahim- Annesi Zeynep. 1857 yılında Adana-Karaisalı İlçesi Aşağı Yirikler köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karaisalı Rüşdiyesi'nde tamamladıktan sonra Kayseri'de Medrese eğitim ve öğrenimi görerek müderrislik icazetini aldı. Karaisalı'da Mahkeme üyeliği ve Naib Vekilliği yaptıktan sonra 13 Eylül 1908'de Karaisalı Müftülüğe atandı. Bu görevde iken boşalan bir milletvekilliği için 16 Kasım 1910'da yapılan seçimde Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 1.'inci dönemine Adana Milletvekili seçildi. Meclisin feshi üzerine Ocak 1912'de Meclis'ten ayrıldı. 2'nci Dönemde 28 Nisan 1912'de tekrar Adana Milletvekili seçilerek yasama görevini dönem sonuna kadar sürdürdü. Milletvekilliği sona erince memleketine döndü.

I'inci Dünya Savaşı sonundaki Mondros Mütarekesi ile yöre düşman işgaline uğrayınca ulusal direnişe katılarak kurulan Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına seçildi. TBMM'nin 1.'inci dönemi için yapılan seçimde Adana Milletvekili olarak 9 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Şer'iye ve Evkaf Komisyonu'nda çalıştı. Dönemin sonra erdiği 16 Nisan 1923'te Karaisalı'ya döndü. 17 Temmuz 1939'da vefat etmiştir. Evli ve sekiz çocuk babası olan Abdullah Faik Efendi'nin Arapça bildiği kısa hal tercümesinde yazılıdır."[20] ifadeleri yer almaktadır.

Adı geçenin torunuyla yaptığımız röportajda çevresi tarafından sayılan ve sevilen birisi olduğunu mezarının geçtiğimiz yıllarda anıt mezar haline getirildiğini belirtmiştir.[21]

---

[16] Ayrıca bkz., EK:1

[17] Tekin İdem,(2015), Adana (Seyhan) Milletvekilleri Ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1960), Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, s.29. ; Ali Vehbi Teke,(2009), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I - V. Dönem Adana Milletvekilleri , Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.45.

[18] Gülistan Köse, (2012), Birinci Meclis'te Adana Milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s.27 ; Ayrıca bkz. EK:2,3

[19] Ali Sarıkoyuncu,(2007), Milli Mücadele'de Din Adamları I,Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.58. ; Çoker, a.g.e., s.43. ; Ayrıca bkz., EK:4

[20] Mezarı için bkz., EK:5

[21] Abdullah Faik Çopuroğlu'nun torunu Mehmet Kazım Çopuroğlu ile yapılan röportaj için bkz. EK:6

B. MEHMET HAMDİ İZGİ

1878 (1294)'de yılında Adana'nın Karaisalı İlçesi, Beydemir (Rumkuş) köyünde doğmuştur. Hacı Hüseyin Efendi'nin ve Ümmü Gülsüm Hanım'ın oğludur. İlköğrenimini ve ortaöğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra Konya-Karatay Medresesinde eğitimine devam etmiş ve bu medreseden icazet almıştır. Konya'dan sonra memleketi Karaisalı'ya dönen Mehmet Hamdi Efendi, bir yandan tarım ve ticaret yaparken diğer yandan fahri olarak imam-hatiplik yapmış ve müftü yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur.[22]

Milli Mücadele'nin başladığı tarihte İl Genel Meclisi üyesi olan Mehmet Hamdi Efendi, mücadeleye katılmıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Millet Meclisi'ne Adana milletvekili olarak girmiştir. 9 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelerek çalışmalara başlamıştır. Meclisin İrşad Encümeni'nde vazife alan Mehmet Hamdi Efendi, 20 Kasım 1922'de Halife Abdülmecid'e Kutsal emanetleri TBMM adına teslim edecek ve halifeyi tebrik edecek komisyonda görev almıştır. Meclis döneminin sona ermesi üzerine Adana'ya dönüp bir süre ticaret ile uğramıştır. Daha sonra da köyüne dönüp tarım ile meşgul olmuştur. 5 Ocak 1959'da ölen Mehmet Hamdi Efendi evli olup altı çocuk babasıdır. [23]

Arapça ve Farsça bilen Mehmet Hamdi, Muhammet Hamdi olan adını mahkeme kararı ile Mehmet olarak değiştirmiştir. Adı geçenin köyünde talebeleri ile yaptığımız röportajda çevresi tarafından daima saygıyla anılan, sevilen ve hürmet gören bir hoca olduğu belirtilmiştir.[24]

II. MİLLİ MÜCADELE FİKRİNİN DOĞUŞUNDA DİN ADAMLARI, ABDULLAH FAİK ÇOPUROĞLU VE MEHMET HAMDİ İZGİ

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı gün Milli Mücadele'nin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarını hazırlayan bu mücadele dönemi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bir halk hareketidir. O güne kadar devleti kurtarmak için birçok çözüm önerisi ortaya atılsa da bunlar ya bölgesel kurtuluş şeklinde olmuş ya da büyük devletlerin güdümüne girmeyi savunmuştur. Fakat Milli Mücadele'nin amacı olan tam bağımsızlık Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesiyle vücut bulacaktır.

Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastığında izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:[25] *"1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görünüşü şöyledir: Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük Savaş'ın (I. Dünya Savaşı) uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilâfet makamında oturan Vahdeddin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükûmet aciz, haysiyetsiz*

[22] Çoker, a.g.e., s.46. ;Sarıkoyuncu, a.g.e., s.58. ; Ayrıca bkz., EK:7
[23] Çoker, a.g.e., s.46. ; Sarıkoyuncu, a.g.e., s.58. Teke, a.g.t., s.48.; Köse, a.g.t., s.29.; Ayrıca bkz., EK:8
[24] Bkz., EK:9,10,11,12,13
[25] Mustafa Kemal Atatürk, (1970), Nutuk, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.1.

ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı. Ordunun elinden silahları cephanesi alınmış ve alınmakta. İtilâf Devletleri ateşkes antlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Uydurma birer nedenle itilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizlerce işgal edilmiş. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor..." şeklinde tespit yaptıktan sonra Milli Mücadele'nin fitilini ateşlemiştir.

25 Mayıs 1919'da Havza'ya geçen Mustafa Kemal ertesi gün başlarında ulemadan Hacı Mustafa Efendi'nin bulunduğu heyeti kabul ederek memleket hakkında sohbet eder. Daha sonra bu zatlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kuracaktır. 15 Haziran 1919 günü Amasya'da Paşa'yı karşılayanlar arasında Vaiz Abdurrahman Kamil Efendi ve Müftü Hacı Tevfik Efendi bulunmaktaydı. Müftü Tevfik Efendi, Mustafa Kemal Paşa'ya *"Paşam! Bütün Amasya emrinizdedir. Gazanız mübarek olsun" diyerek bir din adamının rehberliğini ve delaletini yerine getiriyordu.*[26]

Burada halka hitap eden Mustafa Kemal Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin düşman elinde esir olduğundan ve memleketin elden gittiğinden söz ederek başlamış, *"Düşmanların Samsun'dan yapacakları harekete karşı vatanımızı en son kayasına kadar savunacağız, Amasyalılar hep birden yemin edelim"* sözleriyle bitirmiştir. Amasya'daki bu konuşmasından sonra Amasya'daki halkın desteğini almıştı.[27]

Mustafa Kemal Paşa'yı Erzurum'a varmadan Ilıca'da karşılayan heyetin içerisinde 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve Vali Münir Beyin yanı sıra Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Erzurum Şubesi Başkanı Raif (Dinç) Hoca da bulunmaktaydı. Sivas'ta da Paşa'yı karşılayan heyette Müftü Abdurrauf Efendi bulunuyordu. Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi üyeliğine ve başkanlığa seçilmesinde büyük yardımlar gösteren Hoca Raif Efendi, Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olmak isteyen Reşit Paşa'ya karşı duran Abdurrauf Efendi gibi birçok din adamı Milli Mücadele için saflarında yer almıştır. [28]

Anadolu'da vatanın bütünlüğü milletin bağımsızlığı için toplanan diğer kongrelerde de yer alan din adamları, Kuva-yı Milli'yenin fitilini ateşlemişler ve hep ön saflarda yer almışlardır. İleriki yıllarda Konya'da yapacağı bir konuşmasında Din adamları hakkında şunları söyleyecektir: *"...Efendiler, bir fikri daha düzeltmek isterim. Milletimizin içinde hakiki din bilginleri, bilginlerimiz içinde milletimizin gerçekten iftihar edebileceği bilginlerimiz vardır. Fakat bunlara karşılık bilimsel kisve altında gerçekleri bilimden uzak, gereği kadar eğitim görmemiş, bilim yolunda gereği kadar ilerleyememiş hoca kıyafet-ii cahiller de vardır. Bunların ikisini birbiriyle karıştırmamalıyız. Seyahatimde bir çok gerçek aydın, din bilgini ile görüştüm. Onları çağdaş eğitim almış, sanki Avrupa 'da öğrenim görmüş bir düzeyde buldum. İslam'ın gerçeklerini ve özünü bilen din bilginlerimizin hepsi bu olgunluk kertesindedir. Şüphesiz ki, bu gibi din bilginlerimizin karşısında imansız ve hain bilginler de vardır. Lakin bunları onlara karıştırmak isabetli olmaz."*[29]

---

[26] Ali Sarıkoyuncu, Atatürk, Din ve Din Adamları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 2018, s.137.
[27] Serdar Sakin,(2004), Milli Mücadele Döneminde Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı Ve Uygulamaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 16, s.234.
[28] Sarıkoyncu, a.g.e, s.138.
[29] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,(1989) C. II, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi ss. 148-150.

Öte yandan Adana'nın işgal edildiği sıralarda Adana Müftüsü Mehmet Tahir Efendi başta olmak üzere Adana uleması bir araya gelerek durumu değerlendirmiş "Feryatname" adını verdikleri protesto bildirisini yayınlamışlardır. Adı geçen metinde bölgenin Müslüman çoğunlukta olduğundan bahsediliyordu.[30]

17 Nisan 1920'de Sadrazam Damat Ferit Paşa ve hükümetinin Milli Mücadele aleyhinde düzenletmiş olduğu fetva Beyrut'ta Fransız Yüksek Komiserliğince Fransızca'ya çevirilip Adana'ya gönderilmiştir. Fransız işgal kuvvetleri komutanı Albay Bremond fetvanın dinlenilmesi için Vali Celal Bey ve ulemayı davet etse de katılan olmamıştır.[31]

Yukarı da hizmetlerinden söz ettiğimiz Abdullah Çopuroğlu ve Mehmet İzgi Hocalar, Mustafa Kemal'in de belirtiği gibi vatanseverlik duygusuyla harekete geçen din adamlarındandır. Adıgeçen bu iki din adamı Adana ilinin Karaisalı ilçesinde halkın harekete geçirilmesi için fetvalar vermiş, düşmana karşı mücadele edilmesi gerektiğini söyleyip bizzat mücadeleye katılmışlardır.

Adana Müftüleri Mehmet Tahir ve Mehmet Hüsnü(Eren), Ceyhan Müftüsü Halil Hilmi, Bahçe Müftüleri; Mehmet Salim ve Abdurrahman Kavuncu, Kadirli Müftüleri Mehmet Bildirici ve Osman Nuri Altan, Osmaniye Müftüsü Yusuf Ziya, Saimbeyli Müftüsü Ebuzar Hayrettin Tufan ve Osman Yazar Hoca, Tarsus Müftüsü Hilmi ile Dörtyol'dan Emin ve Pozantı'dan Kasım Hocaların da Milli Mücadele'de Çukurova'da önemli hizmetleri olmuştur.

III. MİLLİ MÜCADELE'DE FETVALAR, ABDULLAH FAİK ÇUPUROĞLU VE MEHMET HAMDİ İZGİ

Bir iş ve eylemin İslam dini açısından doğru veya yanlışlığı, olur veya olmazlığı konusunda din bilginlerinin verdikleri sözlü veya yazılı cevaplara "fetva" denir.[32]

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da başlayan ve büyüyen Milli Mücadele Padişah ve İstanbul'daki hükümeti son derece rahatsız etmişti. Bu mücadelenin önüne geçmek için daha önceden türlü teşebbüslerde bulunan İstanbul hükümetinin çabaları sonuç vermemişti. Anadolu'da tekrardan otoritenin sağlamlaştırılmak istenmesi için Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliyecilerin yaptıklarının meşru olmadığının gösterilmesi gerekiyordu.

Özellikle Şehzade Cemalettin Efendi Trakya bölgesine ve Şehzade Abdurrahim Efendi' de Ege ve Akdeniz bölgesine gönderilerek bölge halkına nasihatler verilmek istenmiştir. Amaç Padişah'ın selamını ve onun kendileri gibi düşünmekte olduğunu bildireceklerdi. Ancak "*Heyet-i Nasihalar*" adı verilen bu durumdan da sonuç alamaması üzerine din akideleri bir silah olarak kullanılmış akabinde 11 Nisan 1920'de Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın *"Fetva-yı Şerife"* adıyla yayınladığı bölücü fetva devletin resmi yayın organı olan Takvim-i Vekayi ve İstanbul'da yayımlanan Peyam-ı Sabah gazetelerinde yayınlanmıştır.[33]

[30] Recep Çelik,(1999), Milli Mücadelede Din Adamları 2, Emre Yayınları, İstanbul, s.133.
[31] Çelik, a.g.e., s.134.
[32] Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları II, s. 13.
[33] Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları II, ss. 27-30.

Tamamı beş fetvadan oluşan fetvaların ortak noktası Kuva-yı Milliye'nin "Huruc'u alessultan" yani Sultana ve Padişaha karşı ayaklanma hareketi olarak görülmesidir. Kuva-yı Milliye, "Kuva-yı Bagiyye" yani eşkıya kuvvetleri olarak vasıflandırılmış, Padişah emri olmaksızın asker toplayan, halktan zorla haraç alan, yağmacı ve kan döken insanlar olarak tabir edilmiştir. Halife ve Padişah'a ihanet eden bu asilerin öldürülmesinin meşru ve farz olduğu, bu yolda Kuva-yı Milliye ile savaşanların gazi, eğer ölürlerse şehit olacakları açıklanıyordu. Bu emirlere uymayanların, mücadeleden kaçanların ise, günahkar ve suçlu sayılacakları, mahkemelerde en ağır şekilde yargılanacakları ayrıca ahirette en büyük azaplara uğrayacakları belirtiliyordu.[34]

Sözü edilen fetvada başta Mustafa Kemal olmak üzere Ali Fuat Paşa, Alfired Rüstem, Kara Vasıf, Doktor Adnan Beyler ile Halide Edip, Ankara Müftüsü Rıfat BÖREKÇİ, İsmet İnönü, Yusuf İzzet ve İsmail Fadıl Paşalar, Hüseyin Selehattin, Fahrettin, Abbas Hilmi, Bekir Sami (56. Fırka Komutanı), Hamidullah Suphi, Cami' ve Hakkı Behiç, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal, Fatin Bekir Sami (Beyrut ve Halep Sabık Valisi) Beyler ve Celalettin Arif ile Mustafa Fehmi (Sabık Karacabey Müftüsü) Efendiler gibi Milli Mücadelenin önde gelen kişileri gıyaben ölüme mahkum edilmişlerdir.[35]

Her ne kadar İstanbul Fetvası'nın Anadolu'da yayılmasını engellemek için tedbirler alınsa da pek başarılı olmamış işgal edilmemiş topraklarımız da ülke iyi ayrı kutba ayrılmıştır. Bab-ı Ali'nin beyannamelerine ve bölücü İstanbul Fetvasına kanan masum Türk halkı milli mücadele taraftarları ile karşı karşıya gelmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu ayaklanmalar Ankara'nın yakınlarına kadar ulaşmıştır. Öyle ki, *"Ankara'nın burnu dibinde Beypazarı isyanı patladı. İsyancılar Ayaş belinde Ankara'yı seyreder hale geldiler"* Türk Milli Mücadelesi için zor günler yaşanıyordu. İç ve dış ihanet odakları el ele vererek, Anadolu'da bir kardeş kavgası çıkarmak suretiyle, Türk halkını birbirine kırdırmak istiyorlardı.[36]

Bu tehlikeli durum karşısında hemen harekete geçen vatansever din adamları "*Padişah ve halife dahi esirdir. Makam-ı Hilafet ve Saltanatın kurtarılması lazımdır."* diyerek yayınlanan fetvanın İngiliz baskısı ile yayınlatıldığı söyleyip Anadolu halkının kafasındaki soru işaretlerini gidermek amacıyla karşı bir fetva yayınlanmışlardır. Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı M. Rıfat Efendi (Börekçi) öncülüğünde, vatansever 155 din adamının da imzasıyla "*Ankara Fetvası"* Hakimiyeti Milliye gazetesinde 5 Mayıs 1920 tarihinde yayınlanmış, mücadelenin meşru olduğu beyan edilmiştir.[37]

Böylece Milli Mücadele'de fetvalar da savaşmıştır. Bu savaşta, Dürrizade Abdullah'ın imzasını taşıyan *"İstanbul Fetvası"* bir tarafta, 155 imzayı aşkın Anadolu ulemasının *"Ankara Fetvası"* diğer taraftadır. Başta Abdullah Faik Çopuroğlu ve Mehmet Hamdi İzgi olmak üzere Adana Müftüleri'de Ankara Fetvası'nı benimsemiş ve kabul etmişlerdir. Bölge halkına İstanbul fetvası'nın meşru olmadığını ikna edici delillere dayandırarak anlatmaya çalışmışlardır. Onların bu üstün çalışmaları ve bölgedeki birlik

[34] Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları II, ss. 27-30.
[35] Ali Sarıkoyuncu; Esra Sarıkoyuncu,(2017), Milli Mücadele'de Bolvadinli Din Adamları, Uluslararası Bolvadin Sempozyumu, s.15.
[36] Esra Sarıkoyuncu Değerli, Ali Sarıkoyuncu,(2017), Milli Mücadele'de Kütahya Sancağı Müftüleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 59, s.17.
[37] Ali Sarıkoyuncu, Atatürk, Din ve Din Adamları, s.182.

ve beraberliği sağlamalarındaki katkılarından dolayı, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ye Adana Milletvekili olarak girmişlerdir.

IV. ABDULLAH FAİK EFENDİ VE MEHMET HAMDİ EFENDİ'NİN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

A. Abdullah Faik Çopuroğlu'nun Meclis Faaliyetleri

İlk defa 16 Kasım 1910'da Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Adana Mebusu olarak giren Abdullah Faik Çopuroğlu, Meclisin Ocak 1912'de feshiyle Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından ayrılmış, 28 Nisan 1912'de tekrar seçilerek II. Dönemde de Meclis-i Mebusan'a girmiştir. Milli Mücadele sırasında bölgedeki üstün hizmetlerinden dolayı 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Millet Meclisi'ne 9 Mayıs 1920'de Adana Mebusu olarak girmiştir.

TBMM Zabıt ceridelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre; Meclisin 13 Mayıs 1920 tarihli oturumunda Saruhan Mebusu Mahmud Celal Bey'le rüfekasının, muhtelif cephelerdeki milli kuvvetlerin iaşe ve sair ihtiyaçlarını tanzim için bir nizamname ihzar etmek üzere bir encümen teşkiline dair takrirde[38], 05 Temmuz 1920 tarihli oturumunda İçel Mebusu Ali Sabrı Efendi ve arkadaşlarının, memur olan mebusların esamisini havi bir cedvelin Heyeti Vekileden taleb edilmesine dair takrirde[39] , 2 Haziran 1920 tarihli oturumunda İçel Mebusu Ali Sabri Efendi ve rüfekasının, şimdiye kadar azil ve nasbedilen memurinin bir listesinin Heyeti Vekileden taleb edilmesine dair takrirde[40] , 15 Ağustos 1922 tarihli oturumunda Trabzon Mebusu Hasan Bey'le arkadaşlarının, Kırşehir sabık Mebusu Bekir Efendiye ait İstida Encümeni mazbatasının müstacelen müzakere edilmesine dair takrirde [41] , 14 Ekim 1922 tarihli oturumunda Adana Mebusu Zamir Bey'le arkadaşlarının, Ziraat makinalarında müstamel mevaddı müşteile ve damızlık hayvanat ve kimyevi gübrelerin Gümrük Resminden muaf olmasına dair kanun teklifinin Perşembe Ruznamesine alınmasına dair takrirde [42] Abdullah Faik Çopuroğlu'nun'da imzası bulunmaktadır.

B. Mehmet Hamdi İzgi'nin Meclis Faaliyetleri

Milli Mücadele sırasında Adana bölgesinin kurtarılmasında önemli hizmetleri olan Mehmet Hamdi İzgi ilk defa 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Millet Meclisi'ne Adana milletvekili olarak girmiş, 9 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelerek çalışmalara başlamıştır.

TBMM Zabıt ceridelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre; Meclisin 13 Mayıs 1920 tarihli oturumunda Saruhan Mebusu Mahmud Celal Bey'le rüfekasının, muhtelif cephelerdeki milli

[38] ZC, D.I, C.1, s. 289. ;Köse, a.g.t., s.37.
[39] ZC, D.I, C.2, s. 177-178. ;Köse, a.g.t., s.37.
[40] ZC, D.I, C.2, s. 178. ;Köse, a.g.t., s.37.
[41] ZC, D.I, C.24, s. 228. ;Köse, a.g.t., s.37.
[42] ZC, D.I, C.23, s. 402-403. ;Köse, a.g.t., s.37.

kuvvetlerin iaşe ve sair ihtiyaçların tanzim için bir nizamname ihzar etmek üzere bir encümen teşkiline dair vermiş oldukları takrirde[43], 2 Haziran 1920 tarihli oturumunda İçel Mebusu Ali Sabri Efendi ve rüfekasının, şimdiye kadar azil ve nasbedilen memurinin bir listesinin Heyeti Vekileden talep edilmesine dair vermiş oldukları takrirde[44] , 5 Temmuz 1920 tarihli oturumunda İçel Mebusu Ali Sabrı Efendi ve arkadaşlarının, memur olan mebusların isimlerini havi bir cedvelin Heyeti Vekileden talep edilmesine dair vermiş oldukları takrirde[45], 20 Haziran 1921 tarihli oturumunda Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey'le arkadaşlarının ve Muş Mebusunun, muhacirlerin bir an evvel yurtlarına şevklerine dair vermiş oldukları takrirde[46], 8 Aralık 1921 tarihli oturumunda İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'le arkadaşlarının, Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey'in, ciheti askeriye elinde bulunan lagar ve dermansız öküzlerin bilabedel fakir köylülere verilmesine dair kanun teklifinin ruznameye alınmasına dair vermiş oldukları takrirde,[47] 31 Aralık 1921 tarihli oturumunda Burdur Mebusu Akif Bey'in İstanbul'daki fezahati ahlakıyeye karsı bir beyanname neşrine dair vermiş olduğu takrirde [48], 14 Ekim 1922 tarihli oturumunda Adana Mebusu Zamir Bey'le arkadaşlarının, Ziraat makinalarında müstamel mevaddı müşteile ve damızlık hayvanat ve kimyevi gübrelerin Gümrük Resminden muaf olmasına dair kanun teklifinin Perşembe Ruznamesine alınmasına dair vermiş oldukları takrirde[49], 30 Ekim 1922 tarihli oturumunda Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey'le 78 arkadaşının, Osmanlı İmparatorluğunun münkariz olduğuna ve yeni Türkiye Hükümetinin onun varisi bulunduğuna ve Makamı Hilafetin esaretten kurtulacağına dair vermiş oldukları takrirde[50], 9 Nisan 1923 tarihli oturumunda; Konya Belediye Riyaseti intihabatı hakkında yedi zat imzasiyle verilen şikayeti mutazammın istida ile Kozan Mebusu Doktor Mustafa Bey'le arkadaşlarının Belediye rüesasının intihabı hakkındaki Kanunun tefsirine dair vermiş oldukları takrirde Mehmet Hamdi Efendi'nin de imzası bulunmaktadır.[51]

SONUÇ

Milli Mücadele'de Türk halkı bir ölüm kalım mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleye halk Orta Asya'dan beri süregelen Ordu-Millet anlayışıyla topyekün katılmış ve vatanın kurtarılmasını sağlamışlardır. Din adamları da Milli Mücadelenin dini meşruiyetini vurgulayıp haklılığını izah ederek bu mücadelede büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Bulundukları bölge de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluş ve faaliyetlerinde de görev almışlardır. Ayrıca bir çoğu eline silah alarak köy ve kasabalarını da korumuştur.

Mustafa Kemal Paşa da din adamlarının hizmetlerinden "*hakikati halka izah ettiler… doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı*" diyerek söz etmiştir. Birçok din adamı Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın bölücü fetvasına karşı dimdik durmuşlar ve bu hain fetvaya karşı çıkmışlardır. Din adamları "katillerinin vacip" olduğuna dair fetvalara rağmen mücadeleyi

[43] ZC, D.I, C.1, s. 289. ;Köse, a.g.t., s.39.
[44] ZC, D.I, C.2, s. 178. ; Köse, a.g.t., s.40.
[45] ZC, D.I, C.2, s. 177-178. ; Köse, a.g.t., s.40.
[46] ZC, D.I, C.10, s. 419. ; Köse, a.g.t., s.40.
[47] ZC, D.I, C.15, s. 63-64. ; Köse, a.g.t., s.40.
[48] ZC, D.I, C.15, s. 268-269. ; Köse, a.g.t., s.40.
[49] ZC, D.I, C.23, s. 402-403. ; Köse, a.g.t., s.40.
[50] ZC, D.I, C.24, s. 292-293. ; Köse, a.g.t., s.41.
[51] ZC, D.I, C.29, s. 19. ; Köse, a.g.t., s.41.

bırakmamışlardır. 155'i aşkın imzayla 'Ankara Fetvası' diye bilinen fetvayı imzalayarak yöre insanının kafasında, oluşan tereddüt ve kargaşayı bertaraf etmişlerdir. Pek çok din adamı gibi Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmet Hamdi İzgi ve Karaisalı Müftüsü Abdullah Faik Çopuroğlu da önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Bu vesileyle, Türk Milletinin vermiş olduğu var olma mücadelesine önemli katkıları olan başta Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşları olmak üzere canlarını feda eden tüm kahramanlarımızı rahmet, minnet ve şükran duygularımızla bir kez daha anıyoruz. Mekanları Cennet olsun.

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Mustafa Kemal , (1970), Nutuk, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

ÇANAK, Erdem, (2013) Cumhuriyet Döneminde Tarihi, Sosyal, Siyasal Ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri, (1923-1956), Manisa.

ÇELİK, Recep, (1999), Milli Mücadele'de Din Adamları-2, Emre Yayınları, İstanbul.

ÇOKER, Fahri, Türk Parlamento Tarihi I. Dönem C III, TBMM Yayınları.

ERİM, Nihat, (1953),Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, (2017), "Milli Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri", GAUN JSS, Cilt: 16, Sayı: 2, Gaziantep.

HATİPOĞLU, Süleyman, (2013), "Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri" , "Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu", Gaziantep.

İDEM, Tekin,(2015), Adana (Seyhan) Milletvekilleri Ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1960), Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

İSLAM, İbrahim,(2009), Milli Mücadele'ye Muhalif Bir Gazete: "Ferdâ", Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi.

KEMAL, Cemal,(2010), Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 46.

KÖSE, Gülistan, (2012), Birinci Meclis'te Adana Milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

ORBAY, Rauf, (1993), Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım 1, Emre Yayınları, İstanbul.

ÖZKAN, Salih, (2013), Albayrak Gazetesine Göre Maraş Savunması, Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep.

SARIKOYUNCU Ali; SARIKOYUNCU DEĞERLİ Esra,(2017), Milli Mücadele'de Bolvadinli Din Adamları, Uluslararası Bolvadin Sempozyumu.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra; SARIKOYUNCU, Ali,(2017), Milli Mücadele'de Kütahya Sancağı Müftüleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 59.

SARIKOYUNCU, Ali, (2018), Atatürk, Din ve Din Adamları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara.

SARIKOYUNCU, Ali,(2012), Milli Mücadele'de Din adamları I-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara.

SONYEL, Salahi R, (1972), "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", *Belleten*, C. XXXVI, Ankara.

TANSEL, Selahattin, (1991), Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

TEKE, Ali Vehbi, (2009), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I - V. Dönem Adana Milletvekilleri , Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

TÜRKMAN, Sayim, Birinci Dünya Harbi'nde Gizli Anlaşmalar ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'dan Tasfiye Süreci, Yeni Türkiye.

UĞURLUAY, Burak Can (2019), Milli Mücadele'de Türk Kadınları ve Çukurovalı Kadınlar, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

YALÇIN, Semih, (2011), Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri, Berikan Yayınevi, Ankara.

EKLER

EK:1

1.Yasama Dönemi Adana Milletvekilleri

Kaynak: TBMM Albümü, 1919-1920 1.Cilt 1920-1950, s.9.

Abdullah Faik Efendi (Çopuroğlu)	Dr. Eşref Bey (Akman)	İbrahim Bey (Kethüdazade)	Mehmet Hamdi Efendi (İzgi)	Tevfik Bey (Güleklizade)	Zamir Bey (Damar Arıkoğlu)	Zeki Bey (Aziz Zekai Apayd

EK:2

Abdullah Faik Efendi (ÇOPUROĞLU)

(Fahri ÇOKER, Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem, C.III, T.B.M.M Vakfı Yayınları, Ankara,1997, s.43)

ABDULLAH (FAİK) EFENDİ (ÇOPUROĞLU)
(ADANA)

EK:3

Abdullah Faik Bey'in Seçim Mazbatası Kaynak: TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 1.

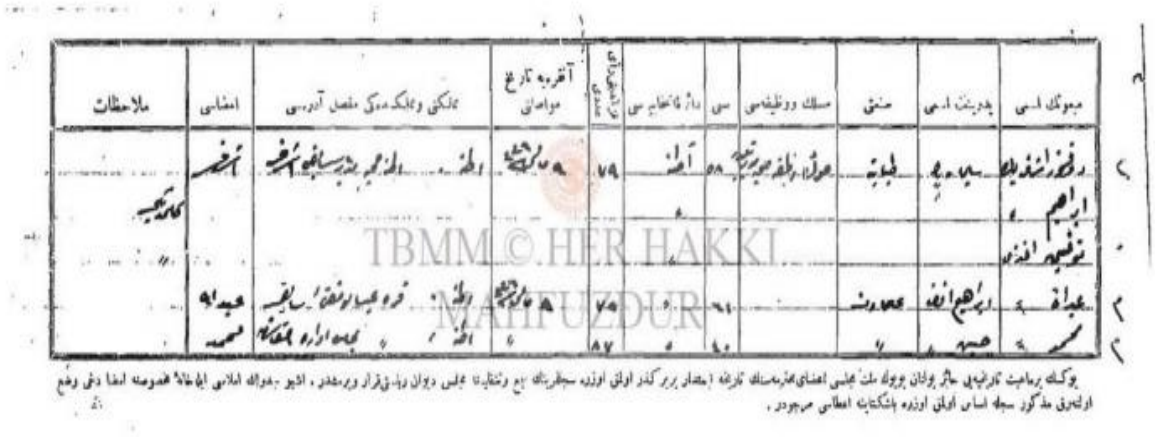

TBMM © HER HAKKI MAHFUZDUR

EK:4

Abdullah Faik Çopuroğlu'nun Tercüme-i Hal Kağıdı

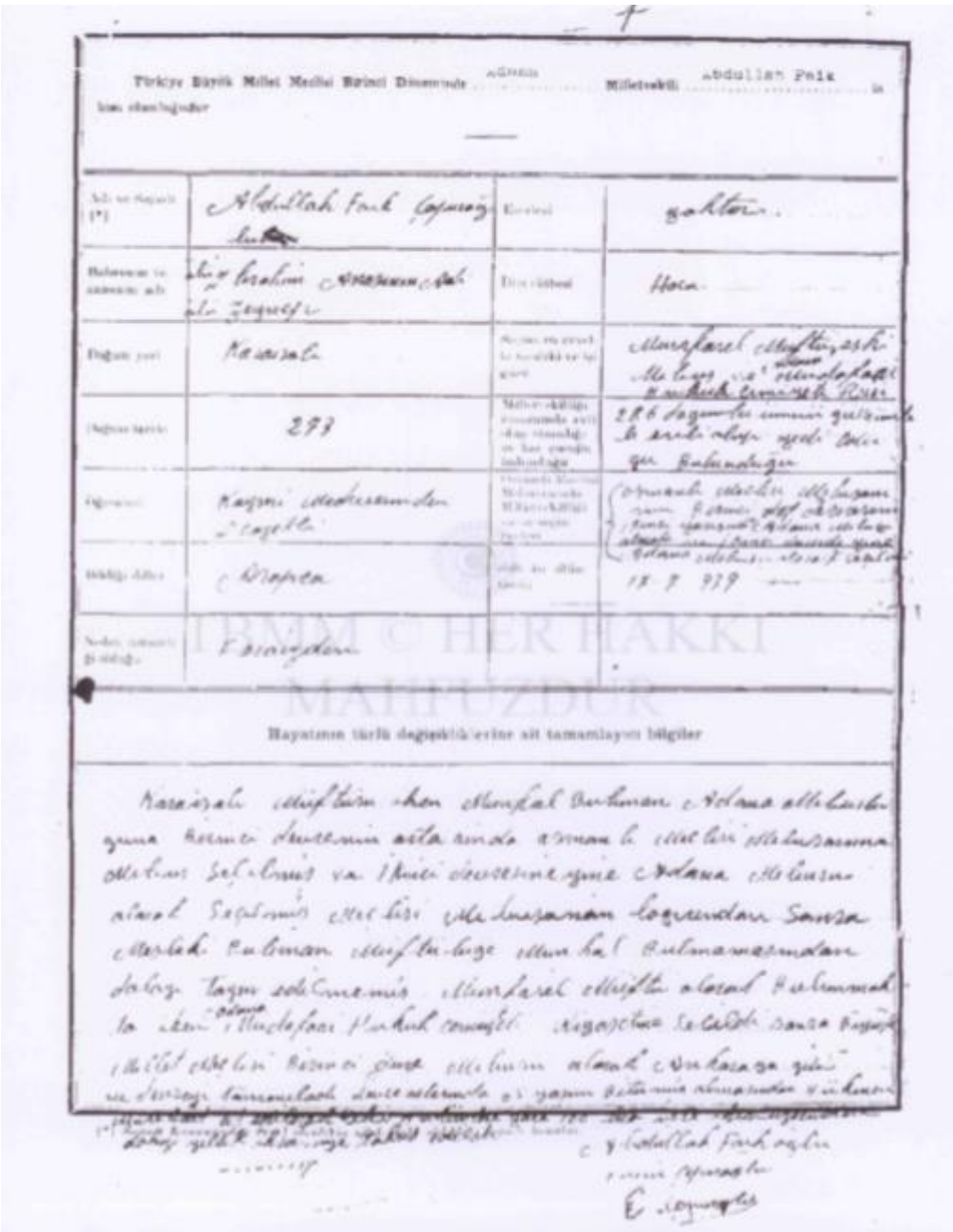

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönemde ..... Milletvekili Abdullah Faik

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

TBMM © HER HAKKI MAHFUZDUR

EK:5 Abdullah Faik Çopuroğlu'nun mezarında torunu Mehmet Kazım Çopuroğlu ve Burak Can Uğurluay (29.10.2019)

EK:6

29.10.2019 tarihinde Burak Can Uğurluay'ın Abdullah Faik Çopuroğlu'nun torunu Mehmet Kazım Çopuroğlu ile yaptığı röportaj

MEHMET KAZIM ÇOPUROĞLU'NUN ANLATTIKLARI

Adı Soyadı: Mehmet Kazım Çopuroğlu

Baba Adı: Mehmet Kazım Çopuroğlu

Doğum Yeri: Adana-Karaisalı Aşağıyirikler Köyü

Meslek: Çiftçi

İkametgahı: Aşağıyirikler Köyü

-Kendinizi tanıtır mısınız?

Abdullah Faik Çopuroğlu, benim dedemdir. Babamın adı da Mehmet Kazım, benim adım da Mehmet Kazım. 3 çocuğum var.

- Abdullah Faik Çopuroğlu'nun ailesi hakkında bildiklerinizden bahseder misiniz?

Babamlar 8 kardeşlerdi. 4'ü kız 4'ü erkek olmak üzere. Babaannem Ümmügülsüm ile dedem Abdullah Faik Çopuroğlu bazı anlaşmazlıklar yüzünden boşanmışlardı.

- Abdullah Faik Çopuroğlu'nun Milli Mücadele'ye katılması hakkında bilgi verir misiniz?

O, gerçek bir din adamıydı. Ömrü boyunca dini ve milleti için yaşamıştı. Her zaman gerçekçiydi. Babaanneme sürekli dedem Abdullah Faik Çopuroğlu'nu sorardım. O da sürekli devlet işleriyle uğraştığını, kendilerine zaman ayıramadığını söylerdi. Ama hiç şikayetçi olmazdı.

-Başka eklemek istedikleriniz var mı?

Mezarını anıt olarak yaptırmak istedim. Belediye ve kaymakamlıkla konuştuktan sonra benden bilgilerini alıp yaptılar. Açılışına Kaymakam, Belediye Başkanı, Savcı, Karakol Komutanı'da katıldı. Bir tören düzenlendi. Daha sonraki seneler de yapacağız denildi ama bir daha da yapılmadı. İnşallah olmasını temenni ederim.

-Teşekkür ederim.

EK:7

Mehmet Hamdi İZGİ

(Fahri ÇOKER, Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem, C.III, T.B.M.M Vakfı Yayınları, Ankara,1997, s.46)

MEHMET (HAMDİ) EFENDİ (İZGİ)
(ADANA)

EK:8

Mehmet Hamdi İzgi'nin Mazbatası

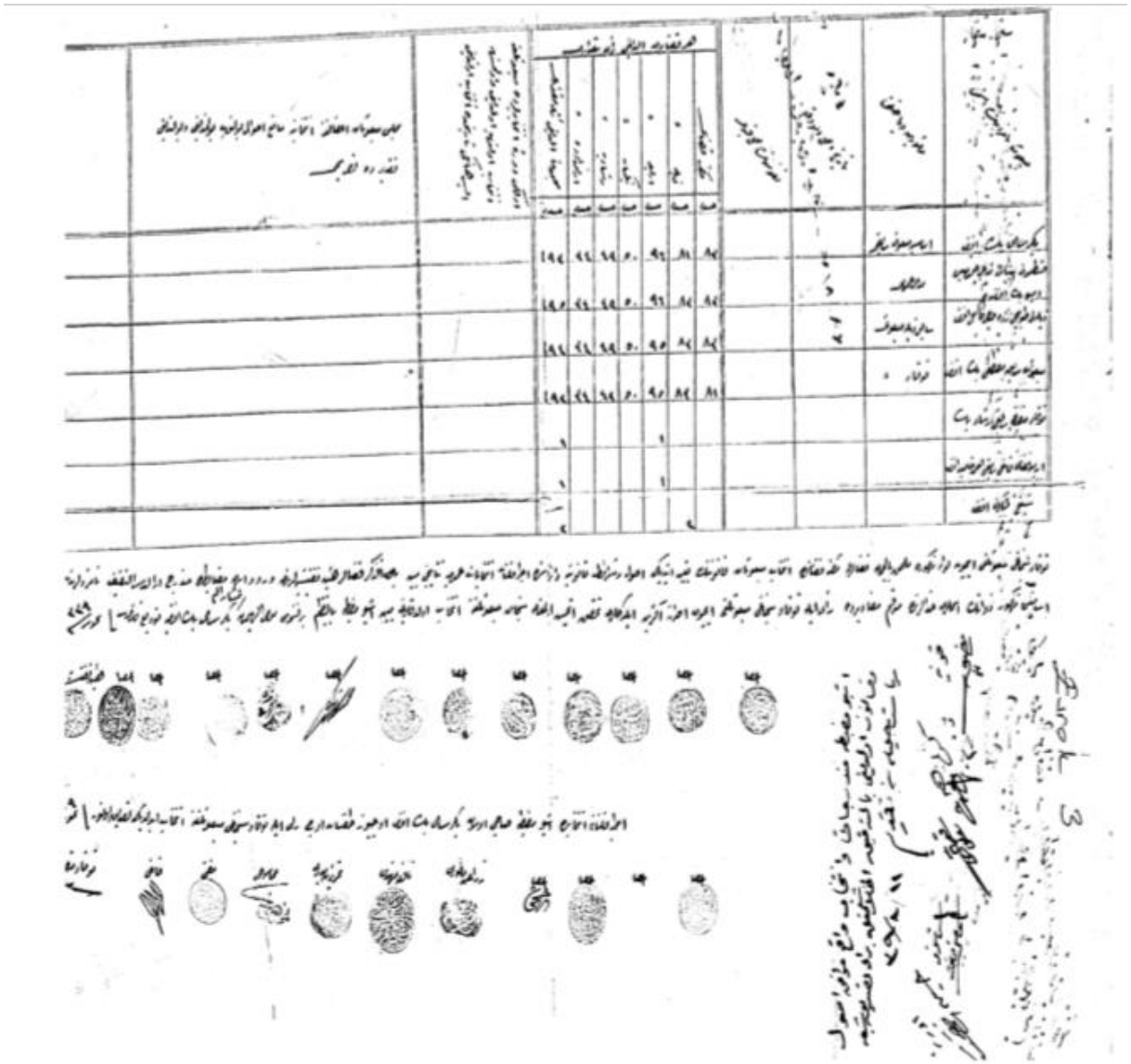

EK:9

Mehmet Hamdi İzgi'nin Tercüme-i Hal Kağıdı

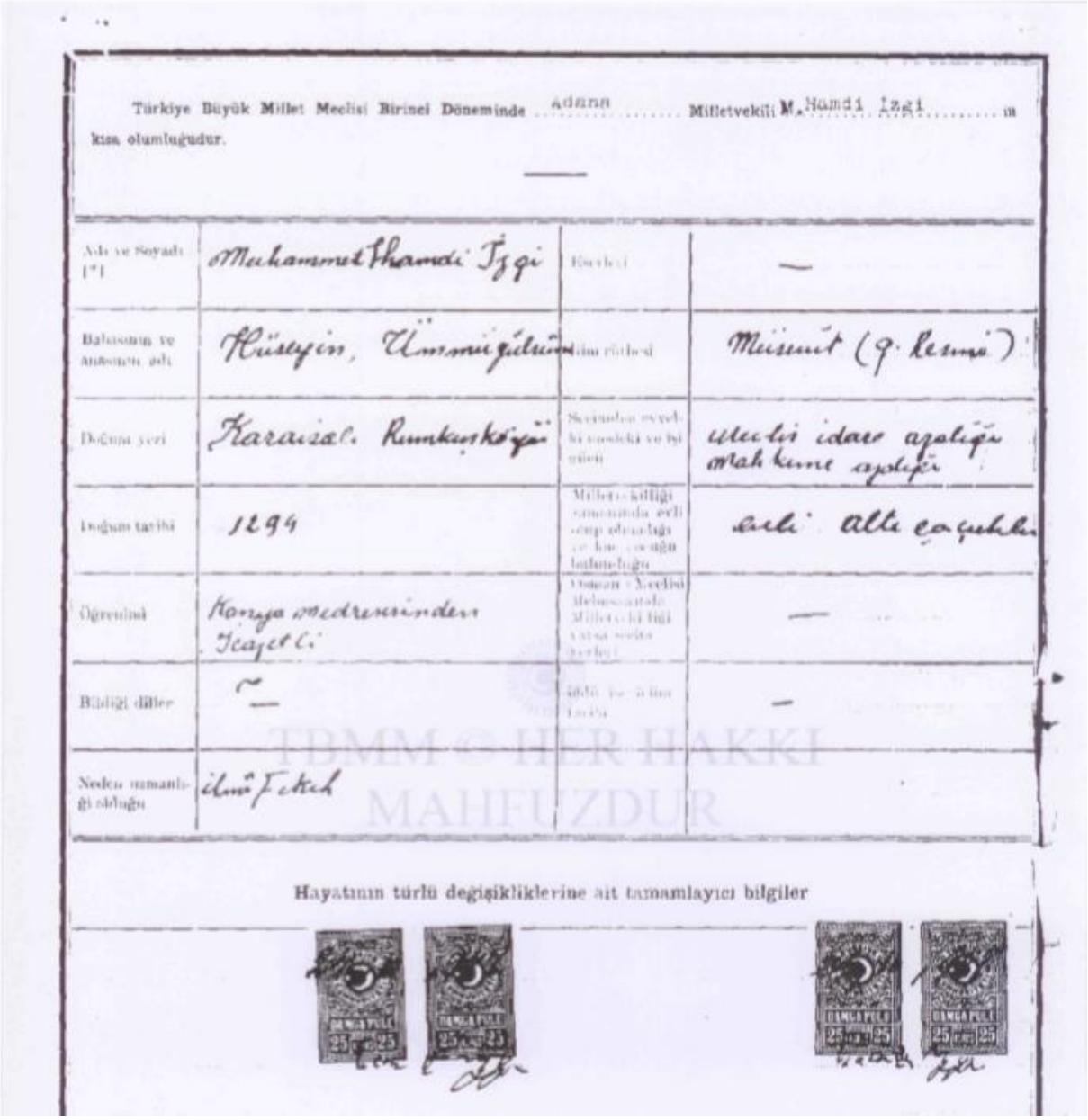

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Adana Milletvekili M. Hamdi İzgi in kısa olumluğudur.

Adı ve Soyadı (*)	Muhammet Hamdi İzgi	Evvelki	—
Babasının ve Anasının adı	Hüseyin, Ümmügülsüm	Kendisinin evvelki	Müsemmat (q. kesmesi)
Doğum yeri	Karaisalı Rumkaşköyü	Sicilinden evvelki ve bu sicilin	ulu'lu idare azalığı mahkeme azalığı
Doğum tarihi	1294	Millet vekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	evli altı çocuklu
Öğrenimi	Konya medresesinden icazetli	Osman Nevlisi Meclisinde Milletvekili iken yazılan tarihler	—
Bildiği diller	—	Aldığı ve [illegible] tarihler	—
Nedeni tamamlamadığı olduğu	ilmü fıkıh		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

TBMM © HER HAKKI MAHFUZDUR

EK:10

29.10.2019 tarihinde Burak Can Uğurluay'ın Mehmet İzgi'nin öğrencisi Mehmet Uçar ile yaptığı röportaj

MEHMET UÇAR'IN ANLATTIKLARI

Adı Soyadı: Mehmet Uçar

Baba Adı: Veli Uçar

Doğum Yeri: Adana-Karaisalı Beydemir Köyü

Doğum Yılı: 1944

Meslek: Şöför

İkametgahı: Beydemir Köyü

-Kendinizi tanıtır mısınız?

Mehmet İzgi benim hocamdır. Ben arabacılık ve postacılık yapardım emekli olmadan önce, Mehmet hocamla uzaktan akraba oluruz.

-Mehmet İzgi Efendi hakkında bildiklerinizden bahseder misiniz?

Sesi güzel ilmi bir kişiydi. Ben çocuktum Sübhaneke'yi bana ilk defa o okutmuştu. Tabi ben geçince de çok mutlu olmuştum O da beni tebrik etmişti. Öğreticilik kabiliyeti çok yüksekti, her şeyi öğrenmemizi isterdi. Hata yapanları Kuran'dan asla geçirmezdi. Çok hafız ve hoca yetiştirdi. İslamın buradaki temeliydi. Her insanla ilişkisi çok iyi olup geleni gideni eksik olmazdı. Tam bir cemiyet adamıydı. Her düğüne ve cenazeye katılırdı. Ailesi Emercik köyünden buraya gelmişti. Oğlu Ankara yolundan gelirken kaza geçirdi öldü köye mezar yerini yaptılar ama oğlunu Adana'ya defnettiler. Bu boş mezar yeri de annesine kısmet oldu.

-Başka eklemek istedikleriniz var mı?

Atatürk, hocama ve arkadaşlarına bizzat silah vermiştir. Kendisi Cumhuriyet'in kurucularındandır.

-Teşekkür ederim.

EK:11

29.10.2019 tarihinde Burak Can Uğurluay'ın Mehmet İzgi'nin öğrencisi Hüseyin Sapmaz ile yaptığı röportaj

HÜSEYİN SAPMAZ'IN ANLATTIKLARI

Adı Soyadı: Hüseyin Sapmaz

Baba Adı: Ali

Doğum Yeri: Adana-Karaisalı Beydemir Köyü

Doğum Yılı:1937

Meslek: çiftçi

İkametgahı: Beydemir Köyü

-Kendinizi tanıtır mısınız?

Ben Mehmet İzgi hocamın talebelerindenim. Ona burada "Müsevved Hoca" derlerdi. Bizde öyle derdik. 2 çocuk sahibiyim. Ben hoca olamadım fazla okuyamadım ama Yasin'i 10 dakikada okurum.

-Mehmet İzgi Efendi hakkında bildiklerinizden bahseder misiniz?

Arapçası su gibiydi. Yanlış okuduğumuz zaman çekişip iyi okumamızı tembihlerdi. Ama kıraata çok önem gösterirdi. Konya Medreselerinde benim kayınbabam ile okumuşlar. Biz ona müsevved hoca derdik. Hocam akşam oldu mu evine büyük bir sofra serer herkesi yedirip içirirdi. Geleni gideni hiç eksik olmaz gönlü çok zengin bir adamdı. Akşam ezanlarını her gün birimize sırasıyla okuturdu. Çok sevap olduğunu söylerdi. Şapkalıydı fesli değildi. Yatsıya doğru yorgun olduğumuz zaman "*terkedin sünneti*" der o zamanlar sadece namazın farzını kıldırırdı. Namazı şapkayla kıldırırdı. Buradaki civar köyler Çömelek, Taklı, Eğlence dahil her taraftan her köye gider, çocuk okuturdu. Çalışmayanı, boş duranı hiç sevmezdi. Hocam milletvekilliyim diye ahkam kesmezdi. Köyünde olduğu zaman gene işlerine devam ederdi. Çiftçilik yapardı hayvan güderdi. Kıratçıydı konuşmalarında demokrat partili olduğunu söylerdi.

-Başka eklemek istedikleriniz var mı?

Müsevved Hocam, diğer hocalar gibi değil bambaşka biriydi. Milletvekiliği yapmasına rağmen köyüne döndüğünde gene tarlaya çift sürmeye giderdi.

-Teşekkür ederim.

EK:12

Mehmet Hamdi İzgi'nin Karaisalı Beydemir Köyündeki mezarlığı (Burak Can Uğurluay'ın objektifinden 29.10.2019)

EK:13

Mehmet Hamdi İzgi'nin talebeleri Hüseyin Sapmaz, Mehmet Uçar ve Burak Can Uğurluay (29.10.2019)

El-URÂZA FÎ HİKAYETİ'S SELCUKİYYE'NİN ŞİİRLERE MÜRACAATI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ABOUT USAGE OF POEMS IN *El-URÂZA FÎ HİKAYETİ'S SELCUKİYYE*

Doç. Dr. MERYEM GÜRBÜZ

Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

ÖZET

Ortaçağ Türk tarihinin kaynak yazarları, eserlerinde çeşitli vesileler ile şiirlere müracaat etmişlerdir. Konumuz olan *el-Urâza fî hikayeti's Selcukiyye* de bunlardan bir tanesidir. *el-Urâza* 'nın müellifi, Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Nizâm el-Hüseynî el-Yezdî'dir. Eser, 1281-1282 yılında kaleme alınmıştır. Yazarı hakkında detaylı bilgimiz yoktur. Onun, İlhanlılar zamanında yaşadığını, müztevfî ve vezir olmasından hareketle iktidar çevresine yakın olduğunu, Olcaytu Han (1304-1316) ve Ebû Said Bahadır Han (1317-1335) devirlerinde devlet görevinde bulunduğunu ve 1342-1343 yılında vefat ettiğini biliyoruz. Şiî olan müellif, eserini Farsça yazarak, Reşîdüddin Fazlullah (ö. 1318)'a takdim etmiştir.

Yazar, eserinde Selçuklu tarihini, başlangıcından Tuğrul b. Arslanşah (1177-1194) zamanının sonuna kadar ele almıştır. Eser ilk kez, Karl Süssheim tarafından ilave notlar ve mukaddime ile şark baskısı olarak Kahire'de (1908) garb baskısı olarak da Leiden (1909) 'de tab edilmiştir . Biz bu çalışmamızda *el-Urâza* 'nın 1979 yılında Bağdat'ta yayınlanan, Abdülnaim Muhammed Hasaneyn ve Hüseyin Emin tarafından yapılan Arapça çevirisini kullandık.

Çalışmamızda amacımız, bir ortaçağ Türk tarihi yazarının eserinde şiirlere neden ve nasıl müracaat ettiğini ortaya koymaktır. Bunu yaparken de şöyle bir yöntem takip ettik: İlk önce eserin şiirlere müracaatını teker teker inceledik. Sonra, yazarın kaynaklarını da göz önünde bulundurarak şiirlere yaptığı atıfları devrin yazım geleneği içerisinde ele almaya çalıştık. Bu yöntemle incelemeye çalıştığımız *el-Urâza* 'nın yazımında şiire müracaatı nasıl yaptığını öğrenmeye çalıştık. Bunun sebeplerini tasnif ettik. Çalışmamızın sonunda da müellifin siyasi tarih anlattığı eserinde şiirlere başvurusunun günümüz tarihçisine ne öğreteceği sorusunu cevaplamaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: *el-Urâza fî Hikayeti's-Selcukiyye*, Selçuklular, şiir

ABSTRACT

Writers of the Medieval Turkish sources used poems for various reasons. Our subject *al-Uraza fi Hikayeti's Selcukiyye* is one of them. *al-Uraza*'s writer is Muhammad b. Muhammad b. Abdullah b. Nizam al-Huseyni al-Yezdi and the work was written at 1281-1282. There are no specific information about the writer. We know that he lived during Ilkhanate era, he was close to state administration because of being mustevfi and vizier, he served as statesman during Olcaytu Khan (1304-1316) and Ebu Said Bahadir Khan (1317-1335) eras and died at 1342-1343.The writer who was a Shia, wrote his work in Persian and introduced it to Rashuddin Fazlullah (death 1318).

Writer wrote about Seljuks History starting from Tugrul b. Arslanshah (1177-1194) from end of their time. The work was published in Kahire (1908) as eastern printing with Karl Süssheim's additional notes, and was published in Leiden (1909) as western printing. We used *el-Urâza*'s Arabic Translation by Muhammed Hasaneyn and Huseyin Amin, published in Baghdat 1979.

Our purpose on this study is to point out why and how a Medieval Turkish history writer uses poems in his work. We followed up this method: First, we examined uses of poems in this specific written work one by one. Then, we tried to study uses and references of poems and compared them to history writing tradition of the era while keeping writer's sources in mind. We tried to learn how poems used and referenced in el-Urâza, the work we are trying to examine carefully. We classified reasons of them. At the end of our work, we tried to answer this question: How can contemporary historians benefit from understanding usage of poem in writers work about political history of Seljuks?

Keywords: *el-Urâza fî Hikayeti's-Selcukiyye*, Seljuks, poem

GİRİŞ

XII-XIII. yüzyıllarda İslâm tarih yazıcılığı devlet bürokrasisi içinden olan memurlar kadar alimler tarafından da temsil edildi. *El-Urâza* müellifinin müztevfî ve vezir olması bu cümledendir. Bu yüzyıllarda tarih yazanların ortak özellikleri arasında din alimi olmaları gösterilebilir. Bu yüzyıllar İslâm tarih yazıcılığında bir safha olarak tanımlanır. Moğol etkisiyle Anadolu, İran ve doğusunda tarih yazım dili baskın bir şekilde Farsça'dır. Bu yüzyıllarda genel tarih yazım türü yeniden canlanır. Bu usul kaleme alınan eserlerde genellikle olayların anlatımı insanın yaratılışı veya İslâm'ın ortaya çıkışıyla başlatılır . Bunun yanında biyografiler ve hanedan tarihleri de bir tür olarak varlık gösterir. XIV. yüzyılda ise Anadolu'da önce Arapça ve Farsça'dan çevirilerle Türkçe tarih yazımı başlar. Sonraki yüzylda ise müstakilen Türkçe yazılmış tarih kitapları görmeye başlarız[1].

Bu çalışmada incelediğimiz *el-Urâza fî Hikâyeti's Selcukiyye* de Farsça yazılmış bir hanedan tarihidir .Selçuklular'ı tarih sahnesine çıkışlarından Tuğrul b. Arslanşah (ö. 1194)'ın sonuna kadar anlatır. Eser, Selçuklular'ın iktidarlarını açıklamak ve onların zamanını anlatmak kadar övmek için de kaleme alınmıştır.

El-Urâza, geçmiş olayların anlatısı üzerinden çoğunlukla dersler çıkarmayı, ibret almayı salık veren bir anlayış ile yazılmıştır. Eserde, olay örgüleri bu anlayışa uygun olarak âyetler ile ifade edilir ve okuyucu çıkarılacak dersler hususunda yönlendirilir. Ayrıca eserin yazım üslûbu, söylenecek sözü en güzel şekilde ifade etme kaygısı taşır. *El-Urâza* yazımında olayların neden-sonuç ilişkileri yeniden araştırılmamış, tarihi gerçekliği sorgulama veya analiz etme endişesi taşınmamış bunun yerine müellifin kaynaklarında verilen bilgilerin yeniden yazılması amaçlanmıştır. Bu yönüyle eser, daha önceden Reşidüddin Fazlullah ve Ravendî'(ö. 1207'den sonra)'nin verdiği bilgilerin müellifimiz tarafından yeniden yazılması özelliğini taşıyorsa[2] da *el-Urâza 'nın* Sultan Melikşah (1072-1092) zamanına ait bir kanunnameye yer vermesi orijinal kısmını oluşturur. Altı maddelik bu kanunnamenin üç maddesi kadınlar ile ilgilidir. Örneğin altıncı madde "kadınlar aleyhine alınan ifadelerde tedbirler alınmasına yönelik olarak suçlamaların kanıtlanması için birden fazla şahit ifadesine dayanılmasını"[3] emreder.

---

[1] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR yay., İstanbıl 1998, s. 111.
[2] Bkz. Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs'Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı Ve Sevinç Alâmeti*), çev. Ahmed Ateş, Ankara 1957, c. I, s.XXVII.
[3] Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Nizâm el-Hüseynî el-Yezdî, *el-Urâza fi'l- Hikâyet'is-Selcukiyye*, çev. Abdülnaim Muhammed Hasaneyn-Hüseyin Emin, Bağdat 1979, s. 70.

Eserin üslubu süslüdür. Olay anlatımı kadar ifade gücü de önemsenmiştir. Tasvirlere sıkça yer verilir. Ayet ve şiirlere atıfı ile ortaçağ İslâm tarih yazımında çeşitli örneklerini bildiğimiz tarz ile uygunluk gösterir.

El-Urâza' nın şiirlerini incelerken yazarının verdiği bilgilerin doğruluğunu konumuz olmadığı için dikkate almadık. Amacımız tarih yazımında şiirlere ne surette müracaat edildiğini anlayabilmek olduğu için sadece olayların anlatımı sırasında şiirlere yapılan atıfları değerlendirmeye çalıştık. Yazar hangi durumda ne maksatla şiire atıf yapmaktadır sorusunun cevabını bulmaya gayret ettik. Eserin tamamında şiire müracaatın aynı mantık ile yapıldığını fark ettiğimiz için de kitabın Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışlarının kaydedildiği kısımda şiir kullanımını konumuz açısından detaylı gösterdik. Latin harfli Türkçe çevirisi[4] de olan Malazgirt Savaşı'nın anlatıldığı bölüme de kolay ulaşılır olduğundan buradan istifade ile yer verdik.

ŞİİRE MÜRACAAT

el-Uraza, Selçuklu hanedanı tarihinin kronolojik olarak anlatıldığı bir eserdir. Yazar, eserinde Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışlarını oldukça etkili bir anlatım ile ele aldığı gibi onların iktidarının meşruiyetini ortaya koyma hususunda da fazlaca gayret sarf etmiştir. "Selçuklular'ın Başlangıçtaki Ahvali" başlığını taşıyan bölüm[5], "Cenab-ı Hak onları cennetlerinde iskan etsin" şeklindeki dualarla başlar. Sonra onları över. Selçuk'un oğullarını sayar ve onları "her işi kolayına bağlayan" olarak tanımlar. Birbirleriyle olan ilişkilerinin iyiliğini ve bunun onların gücü olduğunu ifade ederken kullandığı mısrada "kemerle bağlanmış gibi" olduklarına atıf yapılır. Onların birliğini kimsenin bozamayacağı ifade edilirken bir şiire müracaat edilir ve onlar her şeyiyle güzel olan meyveli bir ağaca benzetilir[6].

Yazar, Selçuklular'ın Mâveraünnehr hududuna gelmelerini anlatırken bahtlarının açık olduğunu ve artık onların zamanının geldiğini bildirirken "zamanın hep aynı kalmayacağı"nı belirten bir mısra ile bölgedeki siyasi durumun değişmekte olduğunu açıklamaya çalışır. Eserde Sultan Gazneli Mahmut (998-1030), Hindistan seferleri ile övülür ve "Allah için savaşın" âyetine uygun olarak inançsızlarla savaştığı bildirilerek onun yokluğunda ülkenin boş kaldığı ve Selçuklular'ın bölgede kendilerine faaliyet alanı bulabildiği anlatılır. Sultan Mahmud ve Karahanlı hükümdarının anlaşmasının ifadesinin ardından da Sultan Mahmud'un Selçuklular'a gönderdiği mesaj ve daveti kaydedilir. Yazar bu davet ve sonucunu Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkışlarının meşruiyeti olduğunu ifade edebilmek için olayda adı geçenlerin duygu ve düşüncelerine de yer vererek anlatmaya gayret etmiştir. Ayrıca gene bu anlatıda da şiirlere müracaat etmiştir. Sultanın, küffar ile savaştığını ancak Selçuklular'ın buna neden katılmadığını sorduğu, komşuluğa vurgu yaptığı ve dostluk çağrısı ile anlaşma teklifini ilettiği mesajı yazara göre "tatlı dilli bir elçi" tarafından iletilmişti[7]. Selçukoğulları aralarında müzakere ederek davete icabete karar verirler. İsrail, komutasındaki "dağları ve ovaları dolduran, mücehhez bir

[4] Mehmet Çalışkan, "El-Urâza'ya Göre Malazgirt Muharebesi", *Millî Mecmûa*, Temmuz-Ağustus 2018, sayı. 4, s. 31-34.

[5] *el-Urâza*, s. 20-44.
[6] *el-Urâza*, s.20.
[7] *el-Urâza*, s. 21

orduyla"[8] Sultanın yanına gitmek üzere harekete geçer. Her ne kadar Sultanın yardın talebine İsrail ordu ile gelerek bir iyilik yapmayı planladıysa da Sultan Mahmud bu askeri kuvvetten çekinir ve gönderdiği yeni bir mesajla "Biz şu an bir orduya veya askeri yardıma ihtiyaç duymuyoruz. Amacımız dost olmak, ordunu boşuna yorma"[9] diyerek onu huzuruna çağırır. Sultana inanan ve Allah'a güvenen İsrail de beraberinde bir avuç insan olduğu halde Sultan katına ulaşır. Yazar bu olayı anlatırken Sultan Mahmud'un yaptığını onaylamayan bir tavırla Farsça bir beyite müracaat ederek "kişinin bu fena tutumuna karşın talihinin ne ederse etsin bir neticesini bulamayacağını"[10] ifade eder. Buradan kasıt Mahmud'un devletinin inkırazı ve Selçuklular'ın baht açıklığı ile yükselişlerine vurgu yapabilmektir.

Neticede, İsrail, Mahmud'un huzuruna gelir. Sultan tarafından çok iyi karşılanır. Hatta Sultan onu tahtının yanına oturtur ve ona iltifat eder. Yazar burada sonradan olacakları bildiği için esasında hazırlanan bu güzel ortamın içinde bir tehlike barındırdığına işaret eder. "İsrail bilmedi ki" diyerek "Sultanların kapısına varmaktan çekinilmesi" gerektiği tavsiyesine uymadığını belirten bir mısraya yer verir[11]. Yazarın anlatısı İsrail'in hükümdarla görüşmenin tehlikesini bilmediği etrafında şekillenerek sonuca gider. Buna göre Sultan Mahmud, görüşme sırasında "Allah her yüzyılda İslâm'a yardım eden birini gönderir" dedi ve İslâm için inançsızlara karşı her sefere gittiğinde , Horasan'ı savunmasız bıraktığını, bunun neticesinde Sultanlığa karşı saldırılara da davetiye çıktığını söyleyerek , "yardıma ihtiyaç duyduğumuzda tüm cesur askerlerinizle gelir misiniz" diye İsrail'e sorar. Yazara göre Sultan, İsrail ile konuşmayı bu samimi ortamda basitleştirmişti. İsrail bu yardım isteğinden çok memnun kaldı ve gençliğin etkisiyle tam olan güveni yüzünden, "gençlik bir nevi deliliktir" sözüne uygun olarak askerleri ve zenginlikleri konusunda gururlandı. Sultana yardım için toplayabileceği asker sayısını iki yüz elli bine kadar çıkardı[12] . Burada da Farsça bir şiirden alıntı yapılarak İsrail'in iyi bir iş yaptığı zannına vurgu yapılmıştır. Sultan bu sayının çokluğundan korktu. İsrail'i önce öldürmeyi düşündüyse de sonra hapsetmeye karar verdi. Üç gün boyunca güzel yemekler yenildi, eğlenceler düzenlendi ve İsrail'e bolca içki içirildi.

Neticede Sultan onu hapsetti. Sarhoşluktan ayılan İsrail'in hali metinde bir beyit ile açıklanır: O, pişmandır ve "Sarhoşluktan kendini bilemediğini ve evinin yolunu bulamadığını" söyleyerek "evin yolu nerede" diye sorar ancak hapiste olduğu ve yanında hiçbir kimse bulunmadığı için herhangi bir cevap alamaz. Üzgündür ve kendi nefsine kızar. Bu durum da Arapça bir beyit ile " bazı kişilerin şer kapılarını bizzat kendilerinin açtığı" sözü ile ifadesini bulur. İsrail'in pişmanlığı ise Arapça bir şiire müracaat ile "susmaktan pişmanlık duyulmayacağı, konuşmaktan defalarca pişman olunacağı" içeriği ile pekiştirilir. Gerçekten de anlatım bu şekilde şiirler kullanılarak son derece etkili bir hale getirilmiştir[13].

İsrail'in hapse düşmesi aynı zamanda kader olarak yorumlanır ve bu içeriğe uygun Arapça bir şiirden alıntıya yer verilir. Onun kaçırılmaya çalışıldığı an anlatılırken de "çok karanlık bir gece olduğu, geceyi katran karasına" benzeten Farsça bir beyit ile ifade edilir. Ancak tedbirler hiç kâr etmez ve Arapça bir mısra ile anlatıldığı üzere "zamanın hükmünün tedavisi olmaz". İsrail yakalanarak tekrar hapse

[8] *el-Urâza*, s. 22
[9] Aynı yer
[10] *el-Urâza*, s. 22.
[11] el-*Urâza*, s. 23.
[12] *el-Uraza*, s. 24
[13] *el-Urâza*, s. 25.

götürülür ve artık buradaki şartları da daha ağırdır. Onun kendi kurtuluşundan ümidi keserek ailesine gönderdiği mesaj da kendi ağzından bir şiir ile ifade edilir. Buna göre O, hem nasihat hem de intikamının alınmasını vasiyet eder. Bir süre sonra da ölür. Oğlu Kutalmış (ö. 1063)'ın babasının öldüğü haberini alınca hissettikleri de şiir ile açıklanır: "yağan dolular gül fidanlarını o kadar tahrip etmiştir ki onların üzerinde bir yaprak bile kalmamıştır"[14].

Anlaşılacağı üzere şiirlere müracaat anlatımı öncelikle etkili bir hale getirmektedir. Yazarın amacı da budur. Aynı zamanda okuyucuyu dersler çıkarmaya da teşvik etmektedir. Şiirin benzetmeler ve söz sanatı ile var olan gücü siyasi tarih anlatısı ile birleştirilmiştir. Buraya kadar ifade ettiğimiz temel üzerine bütün metinde yazarınca uygun görülen yerlerde, şiirlere müracaat edilmeye devam edilmiştir.

Örneğin, Gazneli Sultan Mahmud'un ölümü "Oysa ahiret hayatı dünyadan daha iyidir ve süreklidir"[15] ayeti ile bir sonuca bağlanırken dünyanın geçiciliği, dert ve sıkıntıların da geçici olduğu mal, mülk ve saltanatın da kimse için sürekli olmayıp biteceği ifade edilen bir şiirle desteklenir. Benzer vurgu ölümün kaçınılmazlığını ifade etmek üzere Sultan Tuğrul Bey (1050-1063)'in vefatı anlatılırken de kullanılmıştır. Sultan Tuğrul Bey'in halifenin kızı olan eşi de beraberinde olduğu halde Bağdat'tan dönüşü anlatılırken ise onun saadeti, halife nezdinde itibarı ve ona duyulan güven şiir ile ifade edilir.

Sultan Alparslan (1064-1072)'ın saltanatı zamanı anlatılırken de beyit, mısra ve şiirlere müracaat edilmiştir. Örneğin yazar, Malazgirt Meydan Muharebesi'ni anlatmaya başladığında önce savaşın sebebini açıklar ve sultanın haklılığını ortaya koyar. Buna göre Roma Meliki Ermanos (Romanos Diogenes) üç yüz bin süvari ile harekete geçmiştir. Onun kastı İslâm memleketleridir. Amacı, Müslümanlara zarar vermektir. Müslüman malını yağmalamayı hedefleyen Ermanos, bu kötü niyetini hırsla gerçekleştirmeyi arzulamış ve bu uğurda "iradesinin dizginlerini hilekâr şeytanın ellerine vermişti"[16].

Allah yolunda cihat eden sultan, onu defedebilmek için harekete geçti. Sultan Alparslan'ın asker sayısı imparatorunkinden azdı. Ancak, Allah ona yardım etti. Yazar anlatısında, Müslüman bir bakış açısıyla yazdığını göstererek savaşan tarafları Müslim ve gayr-i Müslim olarak tanımlar. Hareketini meşru gördüğü tarafı bildirir. Zaten kitabın yazılış amacı Selçuklular'ı överek anlatmaktır. Yazar sultanın haklılığını *Kur'ân*'a atıf ile de pekiştirir. Rûm Suresi 47. âyete müracaat edilir.[17]

Yazar âyetten sonra ifadesini kuvvetlendirmek ve anlatmak istediğini vurgulamak için şiire yer verir:

"Kişiye çalışmak ve çaba harcamak borçtur.

Arştaki Allah'ın ezelde takdiri her ne ise onu kaza ve hükmeder"[18].

Her olayın Allah'ın takdiri sayesinde gerçekleştiği anlayışı metnin tamamına hakimdir. Allah'ın bildiği vardır ve ona göre hükmeder. Hadiseler bu noktadan bakılarak yazılmıştır.

---

[14] *el-Urâza*, s. 28.
[15] A'lâ, 17, www.kuran.diyanet.gov.tr, 1 Ocak 2020, 22:00.
[16] Çalışken, agm., s. 31.
[17] www.kuran.diyanet.gov.tr, 1 Ocak 2020, 22:00.
[18] Çalışkan, agm., s. 33.

Malazgirt Savaşı anlatısında başlangıçta Allah yolunda cihat eden Müslüman Sultan övülerek, Allah'ın ona yardım ettiği ifade edilir. Konu şiirle bağlanırken de Allah'ın hükmünü ezelden verdiği söylenerek O'nun irade ve takdirine ram olunması gerektiği hatırlatılır. Şiir seçimi ifade edilmek istenen ile uyumludur. Anlatımı zenginleştirir. Daha etkili hale getirir.

Yazar, Malazgirt Savaşı'nı ve sonucunu zaten biliyordu. Amacı savaşı teknik olarak inceleyerek anlatmak değildir. Amacı savaşı neden ve sonucu ile güzel bir şekilde ifade etmektir. Bunun için şiir kullanır.

Müellif aynı savaşı anlatırken orduların sayı farklılıklarını belirtir, muharebe sonunda Ermanos'un başına gelenleri anlatır ve zalimin azaba uğradığını ifade eder. Hemen ardından da bir beyite yer veririr. Farsça beyit ile, "önemli olanın görünüş ve sayıca fazlalığın ifade ettiği güç olmadığı, niteliğin asıl ve değerli olan olduğunu" vurgular. Bunun için de şu beyti kullanır:

"Senin köyünde uçan her sivrisinek

Şahinin avlayamayacağını avlar"[19].

Eserde, Sultan Melikşah (1072-1092) zamanı anlatılırken de şiire defalarca müracaat edilmiştir. Sultan Melikşah, yazara göre, zamanının en başarılısıydı, ahlaklı ve iyi huyluydu. Diğer yöneticilerden üstündü çünkü yönetimi adildi. Alimler, kafirler ve asilerden oluşan düşmanlarını yenmiş bir muzaffer hükümdardı. Aynı zamanda Cuma hutbelerinde övgüyle yad ediliyordu ve onun şanı her tarafa yayılmıştı. Öyle ki Feridun kadar meşhurdu. Onun adaleti bir şiirle vurgulanmıştır[20]. Melikşah devri anlatılırken şiirler daha çok onun övgüsü için kullanılmıştır. Buna göre; adaleti, iyi yönetimi, açtığı medreseler ve eğitime verdiği önem, Melik Kavurd ile savaş ve onun kaçışı, yaptığı düzenlemeler, Antakya'daki şükrü, Vezir Nizâmülmülk (ö. 1092) ile arasının bozulması, Nizâmülmülk' ün ölümü ve bunun uğursuzluk getireceğine inanılması ile Sultanın vefatı anlatılırken şiirlere müracaat edilmiştir.

Selçuklu tarihini kronolojik olarak anlatmaya çalışan yazar şiirlere müracaatını bundan sonraki bölümlerde de sürdürür. Vurgulamak istediği durumları şiirle ifade eder. Yazımın tesiri için kullanılan bu yöntem eserin anlatılan konunun araştırılarak, analiz edilmesi temeline dayanmadığını da gösterir. Bu yazım türünde önemli olan ifadedir. Nitekim başvurulan şiirlerin sahipleri arasında İran edebiyatının büyük şairlerinden Enverî (ö. 1189?)[21] gösterilebilir.

Eserin Sultan Sencer (1118-1157) zamanını anlatan kısmında onun Karahıtaylar ile savaşı ve Oğuz isyanı bahislerinde de şiire müracaat edilmiştir. Sultan Sencer'in, yaptığı iyi işler, İslâmi yönü, zamanında insanların refah içinde yaşaması, adaleti ve saltanatının büyüklüğü övgüsü ile verdiği mücadeleler şiirle süslenir[22]. Eserin sonunda ise Hârezmşah Alâeddin Tekiş (1172-1200)'in, Irak

[19] Çalışkan, agm., s. 33.
[20] *el-Urâza*, s.56.
[21] Abdülkadir Karahan, " Enverî, Evhadüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XI, s. 267-268.
[22] *el-Urâza*, s.96-113.

Selçuklu Sultanı Tuğrul ile savaşı ve Tuğrul'un ölümü anlatılırken gene şiir kullanılmıştır[23]. *El-Urâza,* Selçuklular'dan sonra Hârezmşahlar (1097-1231) hanedanının ortaya çıktığını bildirerek son bulur[24].

SONUÇ

el-Urâza fî Hikayeti's-Selcukiyye'de şiirlere müracaatı incelediğimizde bunun anlatıyı zenginleştirmek, bir temele dayandırmak, ispat etmeye çalışmak, sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymak, yazarın gerçekliğine vurgu yapmak, önemli görülenin altını çizmek gibi çeşitli nedenlerle dayandığını söyleyebiliriz. Şiir kullanımındaki temel amaç, söylenmek isteneni en güzel şekliyle ifade etmeye çalışmaktır. Bu sebeple esere sanatsal bir yön katar. Yazarın âyetlere yaptığı müracaatlar ile şiirlerin eserde kullanımı birlikte değerlendirildiğinde devrin anlatım tarzı daha iyi anlaşılabilir. Bu atıfları incelemek günümüz tarihçisine, kaynak yazarını yakından tanıtabilir, onun bakış açısı ve dünya görüşünü açıklayabilir. Böyle bir inceleme pek çok eser üzerinden mukayeseli bir şekilde yapılabilirse de sanırız Ortaçağ yazarlarının daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlanmış olur.

KAYNAKÇA

ÇALIŞKAN, Mehmet, "El-Urâza'ya Göre Malazgirt Muharebesi", *Millî Mecmûa*, Temmuz-Ağustus 2018, sayı. 4, s. 31-34.

el-YEZDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Nizâm el-Hüseynî, *el-Urâza fi'l- Hikâyet'is-Selcukiyye*, çev. Abdülnaim Muhammed Hasaneyn-Hüseyin Emin, Bağdat 1979.

er-RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-üs'Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı Ve Sevinç Alâmeti*), çev. Ahmed Ateş, Ankara 1957, c. I.

KARAHAN, Abdülkadir, " Enverî, Evhadüddin", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm A Bkz.

ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR yay., İstanbıl 1998.

[23] *el-Urâza*, s.157-167.
[24] *el-Urâza*, s. 167.

KOZAN YÖRESİ AĞITLARI ÜZERİNE BETİMSEL BİR ÇÖZÜMLEME

WITH A DESCRIPTIVE ANALYSIS ON THE LAMENTATIONS OF KOZAN REGION

Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT
Çağ Üniversitesi

ÖZET

Ağıtlar, insanın yaşam serüveni içerisinde, geçirdiği dönüm noktalarında duygusuna ifade imkânı sunan, türkü, mani, ninni, mersiye, fıkra, başta olmak üzere diğer edebi türlerle etkileşim içerisinde olan ve kültüre dair unsurları muhafaza ederek söylenme biçimi ve söylenme ortamı ile gelenek teşekkül ettirmiş özel bir türdür. Türkü sınıflandırmaları içerisinde lirik türküler grubunda değerlendirilen ağıtlar, genellikle ölüm ile yaşanan kayıplar, başa gelen dert ve uğursuzluklar, hastalıklar, maddi zarar ve ziyan ile ayrılık gibi konular üzerine söylenmiş, bununla birlikte farklı söylenme gerekçelerine de sahip olarak ezgi ve konunun eşit öneme sahip olduğu verimlerdir. Çukurova'nın Yukarıova denilen bölümünde konumlanan Kozan ilçesi, Adana ili halk kültürü içerisinde esaslı bir yere sahiptir. Zaman içerisinde birçok topluluğa ev sahipliği yapmış yörenin yaşam izlerini aksettirdiği edebi verimler kültürünü belirlemede önemli rol oynamıştır. Bu türden ürünler arasında yer alan ağıtlar dikkat çekicidir.

Bu araştırmada Kozan yöresine ait 220 ağıt metni biçim, içerik, dil ve üslup açısından incelenmiş, nitel ve nicel özellikleri tespit edilmiştir. Yapısal bağlamda ölçü, kafiye, hacim; dil ve üslup bağlamında içerdikleri söz varlığı, anlatım şekilleri, anlatım kalıpları ve edebi sanatlar; içerik bağlamında ise aktardıkları örf ve adetler, insanların yaşayışları ve statülerine dair verdikleri bilgiler, zaman, mekân, bitkiler, hayvanlar, eşyalar, aletler, giyim-kuşam kültürü unsurları ile ilgili işlenen öğeler değerlendirilmiştir. Kozan yöresi ağıt metinlerinin oluşturulma sebepleri arasında çeşitli nedenlerden dolayı yaşanan ölüm, şehitlik, kıyım, intihar, asker ayrılığı, sevda ayrılığı, gurbete gitme, gelin gitme, hastalık bulunmaktadır. Günlük yaşama, sosyal ve siyasi yaşama ve dine dair temalar ele alınmıştır. Yapı bakımından tamamına yakını dörtlüklerle kurulmuş, hecenin en çok 8'li ve 11'li kalıplarıyla düzenlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yas Kültürü, Türk Halk Edebiyatı, Ağıt, Kozan.

ABSTRACT

The lamentations of universal cultural products of human life in the adventure, offering the opportunity to express a sense of the turning points that he had, Turku, mani, lullaby, elegy, anecdotes, and other literary types, let's interact with, grumble grumble, while preserving elements of tradition and culture is a special type of format and environment was formed. The lamentations of the classifications evaluated in the group of Turku in Lyrical Ballads, usually with death, loss, sorrow and bad luck, illnesses, property damage and loss spoken on topics such as separation, however, has a different reason and the issue is of equal importance to melody as grumble in the data. Kozan district, located in the Yukarıova section of Çukurova, has an important place in the folk culture of Adana province. It played an important role in determining the culture of literary yields, which reflected the life traces of the region, which has been home to many communities over time. The lamentations included among such products are noteworthy.

The text-centered method was used in this research. 200 lament texts of Kozan region were examined in terms of form, content, language and style, and their qualitative and quantitative characteristics were determined. In the context of structural measurement, volume, rhyme, refrain; they

contain language and style in the context of the vocabulary, expression, expression patterns and literary arts; in the context of the content they pour, Customs, and their information about their status, their life style, people, time, place, plants, animals, objects, tools, clothing culture with respect to the elements of the processed items were evaluated. Among the reasons for the creation of the lament texts of Kozan region are death, martyrdom, slaughter, suicide, separation of soldiers, separation of love, going abroad, bride-to-be, disease. Themes related to daily life, social and political life and religion are covered. In terms of structure, nearly all of them were formed with quatrains and most of the syllables were arranged with 8's and 11's patterns.

Key Words: Mourning Culture, Turkish Folk Literature, Lament, Kozan.

1. Giriş

Toplumların sosyal mirası ve yaşam biçimleri olarak ifade edilebilecek kültür, kuşaktan kuşağa simge sistemleri ve özellikle de dil aracılığıyla aktarılır. Toplumun yaşam biçimi olarak kültür, dil aracılığıyla aktarılırken, edebi ürünlere yansır. Edebi bir ürünün özellikleri, içinden doğup geliştiği sosyo-kültürel bağlam hakkında fikir verir. Bu yaşam biçiminin toplumsal, ekonomik ve kültürel yönleri vardır. Toplumları kendi sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamları, diğeri toplumlardan ayırır. Bir toplumun ayırıcı özelliklerinden birisi, belirli bir tarzda hayat sürdürmesidir. Belirli bir tarzda yaşam, normları, değerleri, hayat algılarını kapsar. Toplumların meydana getirdikleri edebi ürünlerde normlar ve değerlerin izini sürmek mümkündür. Bu değer ve normlardan birisi de ağıttır (Özbolat ve Kartopu, 2012, s. 1960).

Milli kültürümüzün sözlü verimlerinden ağıtlar "İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığı kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler (Elçin, 2005, s. 290) biçiminde tanımlanmaktadır.

Türk milleti, her zaman şiire ve sanata önem vermiştir. Türk kültür tarihine baktığımızda, doğumdan ölüme, insan hayatının hemen her aşamasında şiirin yer aldığını görmekteyiz. Dünyaya yeni gelen bir çocuk ninnilerle büyümüş, tekerlemelerle oynamış; türkülerle, şiirlerle, marşlarla yaşamış ve gün gelmiş ağıtlarla ebediyete gönderilmiştir. Ancak bu şiirler içerisinde ağıtların yeri ayrıdır. Ağıt, Türk şiirinin ağlayan yanıdır. Acılarımızın, dertlerimizin, feryatlarımızın şiirleşmiş, nazma dökülmüş şeklidir (Şimşek, 2017, s. 20). Başta insanlar olmak üzere, ölen canlılar (hayvanlar) ve özlenen mekânlar (memleket, yurt, vs.) için yakılan ağıtlar genellikle manzumdur. Nesir olan ağıtların da manzum özellikleri ağır basmaktadır (Görkem, 2001, s. 26). Ağıtlarda dile gelen derin ve samimi duygular ölçülü, kafiyeli sözler ve geleneksel ezgilerle bir düzen göstermektedir.

İnsan hayatının beşikten mezara kadar olan zaman dilimi içerisinde, doğum, sünnet, okula başlama, düğün, gurbete çıkma, askere ve hacca gitme ile ölüm gibi birtakım geçiş törenleri yapılmaktadır. Ölüm hadisesinin geçiş töreni olarak kabul edilmesi, yaşayanların ölen şahısla ilişkilerini devam ettirmesindedir. Ölen şahıs ile yakınları arasında "anahtar" vazifesi gören en önemli unsur ağırlardır (Görkem, 1991, s. 489). Hayatta kalanlar, ölenlerle münasebet kurabilmek için birtakım vasıtalara ihtiyaç duyarlar. Bazı özellikleri sebebiyle ağıtlar, ölenleri hatırlamada önemli bir vasıta vazifesi görmektedir. Onları bu özellikleri sebebiyle birer sembol olarak düşünebiliriz (Görkem, 1990, s. XXI).

Ağıtlar, tıpkı dua, beddua, dilek ve öğütler gibi insanların bir arada yaşamaya başladığı ilk devirlerden itibaren var olan sözlü ürünlerdir ve insanlığın ortak özelliklerinden biridir. Çünkü insanlar, hangi inanç, hangi ırk ve hangi dilden olursa olsunlar ilk çağlardan beri ağıt söylemiş, böylelikle ıstırabını teskin etmek yoluna gitmiştir. Bazen de şahsi duyguların dile getirilmesinin yanında fanilik, toplumun dertleri, birtakım istenmeyen olaylar, düşmanlıklar ve bunların gereksizliği gibi konulara da yer verildiği olmuştur (Kaya, 1995, s. 24).

Bu şekilde dünya ölçeğinde bir kültür ürünü olan ağıtlar, diğer edebi türlerle etkileşim içerisinde olmuş kültüre dair unsurları muhafaza ederek söylenme biçimi ve söylenme ortamı ile bir gelenek oluşturmuştur. Bu da duygusal ağlama olayının insanlara özgü olmamak niteliğine karşılık kültürel ve toplumsal boyutuna dikkati çekmektedir. İzlenebildiği kadarıyla ağıtlar, çok eski dönemlerden günümüze farklı bölgelerde, farklı kültürlerde, birbirinden değişik inanç ve dine mensup çeşitli toplumlarda, insanın yaşam serüveninin dönüm noktalarında duygusuna ifade alanı yaratmıştır. Bu durum insanlığın genel yapısının bir özelliğidir. Farklı niteliklerde ve isimlerde ağıtlara pek çok toplumda rastlansa da Türk kültür hazinesi içerisindeki özel konumu ile kıyaslandığında ağıt geleneğimizin zenginliği ve verimliliği açıkça görülecektir.

Türklerde ağıt söylemek çok eski bir gelenektir. Geçmişten günümüze geniş bir sahada Türk töresinin bir davranış kalıntısı olarak çeşitli Türk boyları arasında ağıt söyleme geleneğinin var olduğu çeşitli kaynaklar aracılığıyla izah edilmiştir. "İlk örneğine M.Ö. ikinci asırda Hunlar arasında rastlanan, İslamiyet'ten önceki dönemlerde "yuğ" merasimine bağlı olarak terennüm edilen ve Orhun Yazıtlarında "sıgıt" teriminin karşılığı olan ağıt yakma geleneği, günümüzde de canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Anadolu sahasında; bayatı, deme, deşet, deyiş, deyişet, dil, las, lavik, olgulu, sabu, sızılama, şin, şivan, yakım, yas vb. kelimelerle de bilinen ağıtların en çok söylendiği yerlerden biri Çukurova bölgesidir (Şimşek, 2017, s. 19). "

Çukurova'nın Yukarıova denilen bölümünde konumlanan Kozan ilçesi, Adana ili halk kültürü içerisinde esaslı bir yere sahiptir. Zaman içerisinde birçok topluluğa ev sahipliği yapmış yörenin yaşam izlerini aksettirdiği edebi verimler kültürünün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu türden ürünler arasında yer alan ağıtlar dikkat çekicidir. Yaşanan kaybı, duyulan üzüntüyü, çekilen acıyı çevreye duyurmak, sözün ifadesinin sağladığı imkân ile yaşanan derde derman bulmak gibi psikolojik ve iletişimsel boyutunun yanı sıra geçmişin izlerini taşıyan kültürel bir öz dökümün yaratılarıdır. Bununla birlikte ağıtlar tamamen yas törenlerine bağlı ürünler değildir. Kaybını, üzüntüsünü hayatın içerisinde, gündelik yaşamında duyumsayan, hatırlayan insan herhangi bir işi gerçekleştirirken de acı ve özlem duygularıyla ağıt söyleyebilir.

"Ağıtların kendine has edebî ve törensel bir değerinin olduğu açıktır. Ancak ağıtları sadece edebî ve törensel değeri ile birlikte düşünmek, onun muhtevasında barındırdığı zenginliğe haksızlık olur. Çünkü bir tür olarak ağıtları diğer edebî türlerden ayıran en önemli özellik, yaşanmış üzücü bir hadiseden sonra söylenmesi ve metin içinde, işlenen hadisenin ayrıntılarının verilmiş olmasıdır (Gezer, 2016, s. 660). "

Kozan yöresi ağıtları da sosyal ve kültürel bağlamından izler taşıyarak yöre insanının hayat görüşüne, yaşam şekline, manevi değerleriyle çerçevelediği davranış biçimlerine, geçmişe dair duygularına, gelecekle ilgili kaygılarına vb. pek çok konuda önemli detayları bünyesinde taşıyarak bir nevi o yörenin ve üzerine ağıt söylenen kişinin tercümeihali olmuştur.

2. Kozan Yöresi Ağıtlarının Betimsel Çözümlemesi

İçerik ve yapı analizine tabi tutulacak ağıt metinleri araştırmacı Emin Yüce tarafından derlenerek *Kozan Yöresi Ağıtları* ismiyle yayınlanmış çalışmadan seçilmiştir. Çalışmada yer alan ağıtlar kaynak kişileri ve söylenme hikâyeleriyle birlikte verilmiştir. Kozan yöresi ağıtları büyük oranda Hayriye'nin Ağıtı, Veli Efendi'nin Ağıtı, Seyfettin'in Ağıtı şeklinde kişi adı üzerine isimlendirilmiştir. Bunların bir kısmında kişilerin lakaplarıyla birlikte yer aldığı görülmektedir. Örneğin *Angızoğlu Süleyman'ın Ağıtı* (s. 21), *Arap Halil'in Ağıtı* (s. 37), *Karaoğlu İbrahim'in Ağıtı* (s. 64), *Kekeç Hacı'nın Ağıtı* (s. 147), *Topuz'un Ağıtı* (s. 250), *Çöllo Koca'nın Ağıtı* (s. 202) vb. gibi. Bir kısım ağıtların ise *Usta Ali'nin Ağıtı* (s. 73), *Öğretmen Zeki'nin Ağıtı* (s. 158), s. *Eşkıya Karabıyık'ın Ağıtı* (s. 197), *Kasap Hacı'nın Ağıtı* (s. 150), *Binbaşı Nazmi Bey'in Ağıtı* (s. 246) örneklerinde olduğu gibi kişilerin makam, meslek ve görevlerinin üzerine ya da *Kırksu Ağıtı* (s. 22), *Hacın Ağıtı* (s. 162) gibi ölüm olayının gerçekleştiği yer ile *İdam Edilen Bahçe Müftüsü'nün Ağıtı* (s. 51), *Sürgüne*

Gönderilenlerin Ağıtı (s. 86), *Şehit Mehmet'in Ağıtı* (s. 171) örneklerinde olduğu gibi ölüm şekline göre isimlendirildikleri görülmektedir.

2.1. Yapılarına Göre Kozan Yöresi Ağıtları

2.1.1. Biçim Özelliklerine Göre Kozan Yöresi Ağıtları

a. Üçlüklere Eklenmiş Tek Mısralı Bağlantılardan Kurulu Ağıtlar: Bu türden ağıtlar müstakil üçlüklere eklenmiş sabit tek dizelerin tekrarı ile oluşturulmuştur. Bu yapıda 3 ağıt bulunmaktadır; (s. 131, s. 161, s. 194). Bunlara örnek olarak Aynur'un Ağıtı verilebilir:

(…)

Dost ağladı düşman güldü Yağlı kurşun değdi cana
Çiçeği burnunda öldü Aynur belendi kana
Sevgisi yarıda kaldı Yuvarlandı döne döne
Nasıl kıydın Aynur'uma Nasıl kıydın Aynur'uma (…) (Yüce, 2009, s. 131).

Bu düzendeki ağıtların kafiye düzeni aaa b-ccc b-ddd b-eeee b; aba b-ccc b-ddd b-eee b; aab b-ccc b şeklindedir.

b. Üçlüklere Eklenmiş İki Mısralı Bağlantılardan Oluşan Ağıtlar: Bu yapıda üç ağıt (s. 13, s. 99, s. 195) bulunmaktadır. Bunlardan kaynak kişi Hacı İbrahim Küçükyüce tarafından Sami Açıkgöz'e söylenmiş ağıttaki bağlantı ikilikleri aynı tekrarda değil farklı ifadelerle kuruludur. Bu ağıt şöyledir (Yüce, 2009, s. 99):

Hastaneden ilişkimi kesmişler Yavrularım yetim ağlaşır gezer
Hatıramı duvara asmışlar Eşimin feryadı yürekler ezer
Gecikince dostlar bana küsmüşler Mezarcı köyümde kabrimi kazar
Küsmeyin dostlarım gelemiyorum Canlarımla birlik olamıyorum
Kalkıp namazımı kılamıyorum Halleri ne olur bilemiyorum (…)

Diğer iki ağıtta ise bağlantı mısraları sabittir. Bunlardan ilki şu şekildedir:

Dağlara çıktım da dağlar alaca Taştan inmiş bu çeşmenin yapısı
Karşı handan gelir kanlı salaca düşman imiş bu köyün hepisi
Bir kardeşim yok ki salam ilaca Kilit kaldı yiğenin kapısı
Ben vuruldum al kanlarım akıyor Ben vuruldum al kanlarım akıyor
Düşmanlarım gelmiş meydan okuyor Düşmanlarım gelmiş meydan okuyor (Yüce, 2009, s. 195).

Çanakkale'de şehit düşen kahraman Saim Bey'e söylenmiş ağıt metni de söz konusu sabit tekrarlı yapıya örnektir;

Saim mislin yoktur senin Mert olan harpten yılar mı?
Yaralanmış nazik tenin Dökülen bardak dolar mı?
Vatan için verdin canın Açılmadan gül solar mı?
Uyan beyefendim uyan Uyan beyefendim uyan

Oldunuz takdire şayan Oldunuz takdire şayan (…) (Yüce, 2009, s. 13).

Bu düzendeki ağıtların kafiye düzeni aaa bb-ccc bb-ddd bb-eee bb şeklindedir.

c. Müstakil Dörtlüklerden Kurulu Ağıtlar: İncelemeye aldığımız Kozan yöresine ait 220 ağıt metininin tamamına yakın kısmı (214 ağıt metni) müstakil dörtlüklerden kurulu bir yapı arz etmektedir. Bu şekilde düzenlenen ağıt metinlerine *Gelin Ağıdı* örnek olarak verilebilir;

Eşin bana garezin var gastın var Gadir Mevlam senden bir dileğim var

Yükletmiş yükümü geri çözdürdün Hasireti olan âlem kavuşsun

Şu dünyada hevesine gezerken Muallimler mektebine giderken

Şimdi beni canlarımdan bezdirdim Söylen sevdiğime buradan savuşsun (…) (Yüce, 2009, s. 137).

Bu düzendeki ağıtlarda aaba-ccdc-eefe; abcb-defe; aaba-cdcd-efef; abab-ccdc-eefe, aaab-cccb gibi kafiye şekilleri görülmektedir. Bu biçimler yas törenlerinde söylenen ağıtların ve daha sonra bunlardan türkü formuna dönüşecek olanların karakteristik biçimidir. Örneğin;

Üşüdü Tılan üşüdü (a) Aman aslan oğlum (c)

Oğlum Arifin yaşıdı (a) Adana'ya indi duman (d)

Yağmur yağdı güneş vurdu (b) Kahreyleme aslan oğlum (c)

Şehidin kanı ışıdı (a) Huğuna kodurmam saman (d) (…) (Yüce, 2009, s. 18).

d. Karşılıklı Söylenmiş Ağıtlar: İncelenen ağıt metinleri içerisinde karşılıklı söylenme usulünde düzenlenmiş sadece bir ağıt metni tespit edilmiştir. Bu metin genç yaşta ölen Hüseyin Yıldırım üzerine teyzesi Iraz Hanım ile halası Hamma Hanım tarafından söylenmiştir:

Hamma: Baksana kız bibisi **Iraz:** Otur da yerinden kalkma

Kıyılır mı şu yiğide Gardaşın belini bükme

Üç günden beri ağlıyor Elini öpüyüm gelin

Mustafa gelmez öğüde bebekleri döküm çıkma (…) (Yüce, 2009, s. 177).

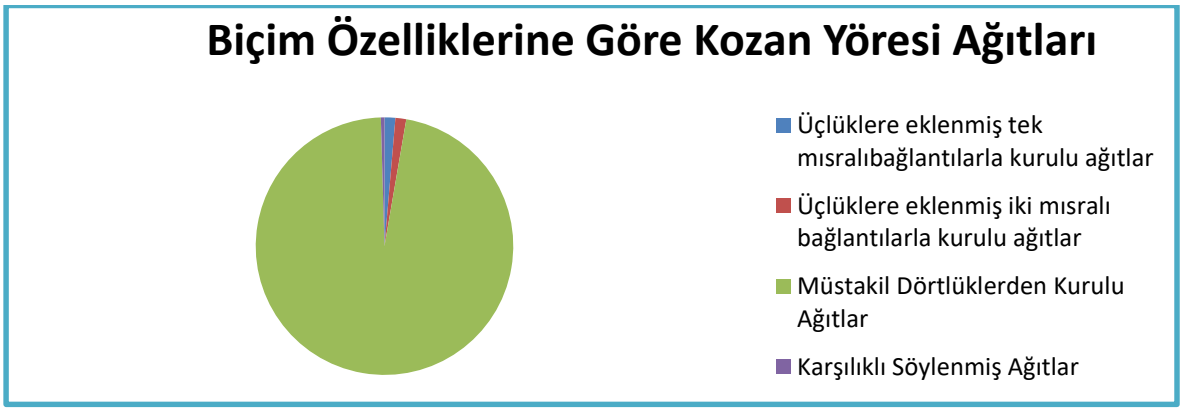

2.1.2. Ölçülerine Göre Kozan Yöresi Ağıtları

a. 8'li Hece Ölçüsüyle Söylenen Ağıtlar: Yöreye ait ağıtların büyük bir kısmı 8'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Bu ağıtlar şunlardır: (s. 13, s. 16, s. 17, s. 18, s. 20, s. 21, s. 22, s. 23, s. 25, s. 26, s. 28, s. 29, s. 30, s. 31, s. 33, s. 34, s. 36, s. 37, s. 38, s. 39, s. 41, s. 42, s. 44, s. 45, s. 46, s. 47, s. 48, s. 49, s.

50, s. 51, s. 53, s. 54, s. 56, s. 57, s. 58, s. 59, s. 60, s. 61, s. 62, s. 63, s. 64, s. 65, s. 66, s. 67, s. 68, s. 70, s. 71, s. 72, s. 73, s. 74, s. 75, s. 76, s. 77, s. 79, s. 80, s. 81, s. 82, s. 124, s. 131, s. 132, s. 133, s. 134, s. 135, s. 136, s. 138, s. 139, s. 140, s. 141, s. 142, s. 143, s. 144, s. 145, s. 147, s. 149, s. 150, s. 151, s. 152, s. 153, s. 155, s. 156, s. 158, s. 160, s. 162, s. 164, s. 167, s. 168, s. 169, s. 170, s. 171, s. 173, s. 174, s. 175, s. 177, s. 178, s. 180, s. 181, s. 182, s. 183, s. 184, s. 185, s. 187, s. 188, s. 189, s. 190, s. 191, s. 192, s. 199, s. 200, s. 201, s. 202, s. 203, s. 204, s. 205, s. 207, s. 208, s. 209, s. 210, s. 211, s. 212, s. 213, s. 214, s. 215, s. 217, s. 218, s. 220, s. 221, s. 222, s. 224, s. 226, s. 227, s. 228, s. 229, s. 230, s. 231, 232, s. 233, s. 234, s. 235, s. 236, s. 237, 239, s. 240, s. 241, s. 242, s. 243, s. 244, s. 245, s. 246, s. 247, s. 248, s. 249, s. 250, s. 251, s. 252, s. 253, s. 254, s. 255, s. 256, s. 257, s.258, s. 259, s. 260).

Bu türden ağıtlara örnek olarak aşağıdaki metin verilebilir;

(…) Çıkar Hokka'yı yoklarım

İner mezarın beklerim

Ben Çöllo'nun anasıyım

Koynumda azık saklarım (…) (Yüce, 2009, s. 202).

b. 11'li Hece Ölçüsüyle Söylenen Ağıtlar: 11'li hece ölçüsüyle söylenen ağıtlar şunlardır: (s. 14, s. 40, s. 55, s. 83, s. 84, s. 86, s. 87, s. 89, s. 91, s. 92, s. 94, s. 96, s. 97, s. 99, s. 101, s. 103, s. 105, s. 107, s. 109, s. 110, s. 112, s. 114, s. 116, s. 118, s. 120, s. 122, s. 125, s. 127, s. 129, s. 137, s. 157, s. 165, s. 176, s. 186, s. 193, s. 194, s. 195, s. 197, s. 219.) Bu düzendeki ağıtlara bir dörtlükle örnek verecek olursak;

(…) Alnıma yazılmış kara yazılar

Babasız kalmış da körpe kuzular

Bu sözü duyanların yürekleri sızılar

Ciğer parelenip yanıyor (…) (Yüce, 2009, s. 166).

c. Ölçüsünde düzensizlik olanlar: Ölçülerine göre değerlendirildiklerinde Kozan yöresi ağıtlarının büyük oranda 8'li ve 11'li hece ölçüleriyle söylendikleri görülmektedir. Bununla birlikte az sayıda da olsa ölçüsünde düzensizlik bulunan ağıt metinleri bulunmaktadır. Bu ağıtların hece sayılarında 8-9-10-7, 8-11-8-7, 11-12-10-12, 8-6-7-8 ya da 14-11-10-12 şeklinde düzensizlikler görülmektedir. (s. 27, s. 69, s. 148, s. 154, s. 161, s. 172, s. 198, s. 200).

Düzensiz ölçüdeki ağıtlara aşağıdaki parça örnek verilebilir:

(…) Şu Çörten'in örenleri

Sıçraşır cerenleri cerenleri

Deste çekmeden geliyor

Hatçamın yarenleri (…) (Yüce, 2009, s. 69).

2.1.3. Hacim Bakımından Kozan Yöresi Ağıtları: Hacim bakımından en az iki dörtlükten (Yüce, 2009, s. 71), en çok 28 dörtlükten (Yüce, 2009, s. 224-225) oluştukları görülmektedir.

2.2. İçerik Özelliklerine Göre Kozan Yöresi Ağıtları

Kozan yöresi ağıt metinleri içeriklerine göre değerlendirilmiş ve şu şekilde tasnif edilmesi uygun görülmüştür:

1. Çeşitli Nedenlerle Ölen Kişiler Üzerine Söylenmiş Ağıtlar: İnsanın ruh dünyasında yaşadıklarına dair derin bilgiler sunan ağıtlar, kişinin yaşadığı üzüntüyü atlatabilmek için birer yardım çığlığıdır. Yaralı yürekler, acısını dindirmek amacıyla sözün sağaltım özelliğinden faydalanır. Acı, üzüntü, özlem gibi duygularımıza eşlik eden ağıtlar, duygu durumunu anlatmanın yanı sıra o duygunun verdiği ağırlıktan kurtulmak için de söylenen psikolojik rahatlama sağlayan sözlerdir.

Bu türden ağıtlar hastalık, ölüm, ayrılık gibi nedenlerle yitirilen kimseler üzerine söylenmiştir. Kozan yöresi ağıtları içerisinde en kalabalık grubu oluşturan bu türden ağıtlar kaza, hastalık, eşkıyalık, idam gibi nedenlerden dolayı ölen ya da öldürülen kişinin yakınları tarafından söylenmiştir. Söz konusu ağıtlar şunlardır: (s. 14, s. 17, s. 30, s. 31, s. 33, s. 40, s. 44, s. 45, s. 46, s. 47, s. 48, s. 49, s. 50, s. 53, s. 54, s. 55, s. 56, s. 57, s. 58, s. 60, s. 61, s. 62, s. 64, s. 65, s. 66, s. 67, s. 71, s. 72, s. 73, s. 74, s. 75, s. 76, s. 77, s. 79, s. 80, s. 81, s. 82, s. 83, s. 84, s. 87, s. 89, s. 92, s. 94, s. 96, s. 97, s. 99, s. 101, s. 103, s. 105, s. 107, s. 109, s. 112, s. 114, s. 116, s. 118, s. 120, s. 122, s. 124, s. 125, s. 127, s. 129, s. 131, s. 133, s. 134, s. 135, s. 136, s. 137, s. 139, s. 141, s. 142, s. 143, s. 144, s. 147, s. 148, s. 150, s. 152, s. 153, s. 154, s. 155, s. 156, s. 157, s. 158, s. 164, s. 167, s. 169, s. 170, s. 172, s. 173, s. 174, s. 175, s. 177, s. 178, s. 180, s. 181, s. 182, s. 183, s. 185, s. 186, s. 187, s. 188, s. 189, s. 190, s. 192, s. S. 193, s. 194, s. 195, s. 197, s. 198, s. 199, s. 200, s. 201, s. 202, 204, s. 207, s. 208, s. 209, s. 210, s. 211, s. 212, s. 213, s. 214, s. 215, s. 217, s. 218, s. 220, s. 221, s. 222, s. 224, s. 226, s. 227, s. 228, s. 229, s. 230, s. 231, s. 232, s. 234, s. 235, s. 236, s. 237, s. 239, s. 241, s. 242, s. 243, s. 244, s. 246, s. 247, s. 248, s. 249, s. 250, s. 251, 252, s. 253, s. 254, s. 255, s. 257, s. 258).

Bir baskın olayına karıştığı için dağa kaçmış ve hakkında vur emri çıkarılmış Ahmet Ağa için kardeşlerinin onun öldüğünü sanması üzerine söyledikleri ağıt da bu gruba dâhil edebilir (s. 245).

Kişilerin ölümü üzerine söylenmiş ağıtlar içerisinde Ermeni mezalimi ve yaşanan ölümler üzerine söylenen ağıtlar dikkat çekicidir. Kars, Ardahan, Iğdır, Van, Muş, Bitlis, Kahramanmaraş gibi çeşitli yörelerde Ermeni mezaliminin yaşattığı acılar üzerine söylenmiş çok sayıda ağıt bulunmaktadır. Bu zulmü yaşayan bölgelerden biri de Çukurova'dır. Kozan yöresi ağıtları içerisinde Ermeni çetelerinin yörede gerçekleştirdiği zulmü, yapılan işkence ve katliamları ifade eden ağıtlar şunlardır: (s. 16, s. 18, s. 20, s. 21, s. 22 s. 23, s. 25, s. 26, s. 27, s. 28, s. 34, s. 37, s. 41, s. 42, s. 51, s. 162, s. 219).

Şehitlik olayı da ağıtlarda sıkça işlenmiştir. Çanakkale, Bağdat ve Yemen Savaşlarında, askerde şehit düşenler üzerine söylenmiş ağıtlar (s. 13, s. 68, s. 70, s. 91, s. 110, s. 132, s. 140, s. 160, s. 165, s. 168, s. 171, s. 184, s. 191, s. 244) buna birer örnektir. Bu türden ağıtlar halkın bizzat yaşadığı acıların

tecrübesi ya da yaşamış olanların tecrübelerinin aktarımı olarak sözlü tarih belgeleri değer taşımaktadır.

2. Ayrılık, Gurbet, Özlem, Yalnızlık Duyguları Üzerine Söylenen Ağıtlar: Bu ağıtlarda göç yolunda yalnız kalakalmış yaşlı bir kadının, oğlunu evlendiren bir annenin, eşini ve çocuklarını özleyen bir adamın ya da sevdiğine kavuşamayan bir âşığın duyguları, hapisteki kocasını göremeyen kadının şikâyeti, oğullarından birini okumaya diğerini askere gönderen bir babanın yalnızlığı gibi konular ifade edilmiştir. (s. 36, s. 59, s. 138, s. 176, s. 203, s. 237, s. 255).

3. Savaş, Sürgün, Felaket ve Hastalık Üzerine Söylenen Ağıtlar: Bu türden ağıtlarda Çanakkale Harbi'ne gidip yaralanan oğul için duyulan üzüntü, Fırkai Islahiye olaylarında yaşananlar, doğa olaylarının yarattığı felaket, eşkıyaların ve onlara yataklık eden ağaların sürgüne gönderilmeleri, babasını yanlış yere suçlayıp bıçaklayan kadının hapse düşmesi, hastalığı sonrasında ameliyat geçiren adamın hali konu edilmiştir (s. 29, s. 38, s. 39, s. 86, s. 145, s. 149, s. 151, s. 161, s. 233, s. 256, s. 259, 260.

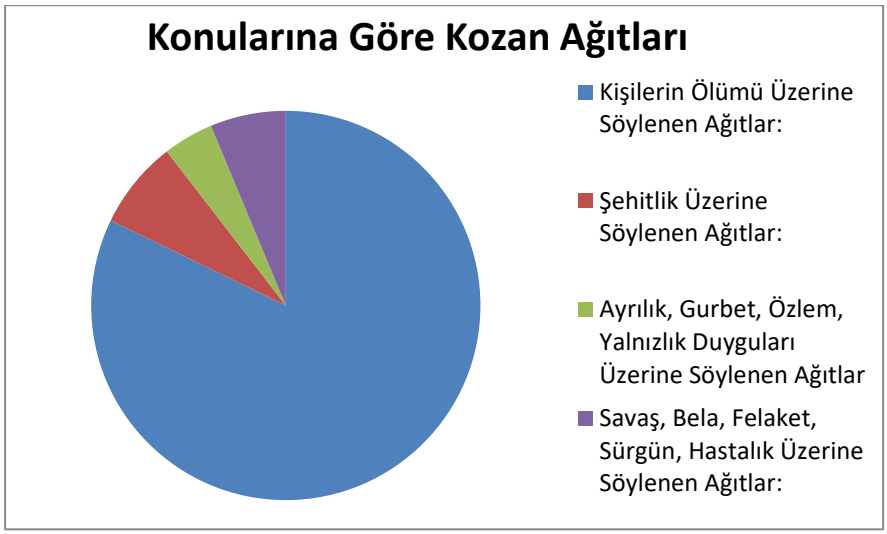

2.3. Dil ve Üslup Özelliklerine Göre Kozan Yöresi Ağıtları

2.3.1. Kozan Yöresi Ağıtlarının Söz Varlığı: Kozan yöresi ağıtlarının söz varlığı değerlendirildiğinde yöre hakkından bilgiler veren kişi adları, lakaplar bitki ve mekân adları ile dini yaşantıyı yansıtan kelimeler içerdiği görülmektedir.

Kişi Adları: Atatürk (s. 14), Arif (s. 18, s. 178), Remzi (s. 19), Süleyman (s. 20, s. 71, s. 77s. 112), Kemal (s. 22, s. 31, s. 55, s. 148), Duran (s. 23), Ömer (s. 25, s. 190, s. 232), Halil (s. 26, s. 28, s. 30, s. 169, s. 184, s. 201, s. 207, s. 233, s. 234), Emine-Emiş (s. 27, s. 70, s. 132, s. 220, s. 245,s. 247), Durdu (s. 27, s. 177), Hacı (s. 28, s. 47, s. 55, s. 88, s. 136, 164, s 173, s. 177, s. 244, s. 245, s. 247), İshak (s. 28, s. 29), Hulus (s. 28), Ethem (s. 30), Şahan (s. 31), Döndü (s. 33, s. 167, s. 203, s. 234), Hayriye (s. 34, s. 216), Ali (s. 34, s. 44, 68, s. 71, s. 73, s. 82, s. 123, s. 134 s. 185, s. 196, s. 203, s. 221, s. 231s. 245, s. 260), Mehmet-Memiş (s. 25, s. 34, s. 42, s. 43, s. 58s. 61, s. 68, s. 76, s. 77, s. 80, s. 91, s. 97, s. 149, s. 155, s. 163, s. 171, s. 172, s. 197, s. 198, s. 203, s. 233, s. 247, s. 255), Feride (s. 35), Dudu (s. 36, s. 61, s. 163, s. 172), Urkiye (s. 38), Sağdettin (s. 38), İbrahim-İbiş (s. 38, s. 65, s. 66, s. 148), Cezmi (s. 38), Şükrü (s. 41), Halil İbrahim (s. 41), Safiye (s. 42), Kamil (s. 42), Remzi (s. 43), Ayşe-Eşe (s. 36, s. 43, s. 235s. 67, s. 76, s. 170, s. 182, s. 190, s. 203, s. 220, s. 224, s. 247, s. 253), Hürü (s. 43, s. 65, s. 234), Mevlit (s. 43), Murtaza (s. 41), Zöhre (s. 47), İdris (s. 49), Ahmet (s. 49, s. 58, s. 64, s. 66, s. 86, s. 109, s. 146, s. 162), Musa (s. 49, s. 87), Selami (s. 49), Selver (s. 38, s. 50, s. 53), Atike (s. 50), Hamid (s. 51), Yusuf (s. 23, s. 52, s. 245), Zeliha-Zalha-Zala (s. 54, s. 176, s. 207,.

222, s.223s s. 233), Sadullah (s. 54), Hüsne (s. 56), Fadıma-Fadime-Fatma (s. 56, s.188, s. 192, s. 220 s. 234, s. 241, s. 252), Mahmut (s. 57, s. 61, s. 79, s. 91, s. 208, s. 239), Kamil (s. 58), Hamza (s. 59), İsmet (s. 59), Fevzi (s. 59), Elif (s. 59, s. 63, s. 136, s. 171, s. 243), Hüseyin (s. 63, s. 114, s. 177, s. 189), Mediha (s. 66), Murat (s. 67, s. 105, s. 212), Safiye (s. 68), Hatça-Hatçe- Hacce-Hatice (s. 45, s. 151, s. 188, s. 209s. 69, s. 226, s. 244, s. 247), Teslime (s. 71), Iraz (s. 73), Selen (s. 75), Hasan (s. 76, s. 134, s. 186, s. 217), Suna (s. 78, s. 91, s. 131, s. 213, s. 236), Rahmi (s. 79, s. 139), Cennet (s. 80, s. 156, s. 234), Mustafa (s. 80, s. 205, s. 207, s. 212, s. 217, s. 218), Mahsar (s. 82), Zühtü (s. 85), Nazmi (s. 86, s. 246), Çağatay (s. 90), Sami (s. 96, s. 103), Almula (s. 97), Tolgahan (s. 99), Şuuri (s. 103), Haşim (s. 106), Kansu (s. 107), Şensu (s. 107), Mavigül (s. 107), Aysel (s. 107), Emin (s. 108), Hacı Sabancı (s. 112), Bekir (s. 113, s. 244), Merdan (s. 113), Meral (s. 116), Nafiz (s. 118), Lokman Hekim (s. 118, s. 225), Mahsuni Şerif (s. 122, s. 253), Barış Manço (s. 124), Lale (s. 124), Aynur (s. 131), Zeynel Abidin (s. 135), Nurettin (s. 135), Münevver (s. 135), Durdu Fatma (s. 135, s. 203, s. 229), Zeki (s. 135), Kadir (s. 136), Turgut (s. 136), Osman (s. 143, s. 146, s.175, s. 254), Haydar (s. 144, s. 148), Kiraz (s. 146), Nazife (s. 146), Salim (s. 147), Mine (s. 148, s. 239), Cahit (s. 151), Süheyla (s. 151), İsmail (s. 155), Sıkıye (s. 155), Cengiz (s. 155), Leyla (s. 156), Mecnun (s. 156), Tahsin (s. 161), Bilal (s. 163), Atfiye (s. 163), Mesut (s. 163), Doğan (s. 163), Hütün (s. 168), Battal Gazi (s. 169, s. 247), Vahittin (s. 175), Nur (s. 177), Derviş (s. 178, s. 260), Hacı Veli (s. 180, s. 251), Coşkun (s. 180), Sinan (s. 191), Meyrem (s. 192, s. 226), Behrem (s. 37), Sultan (s. 38, s. 203, s. 222, s. 253), Döne (s. s. 205), Ziya (s. 207), Hatın (s. 207), Deniz (s. 212), Hacı Ömer (s. 212), Münübe (s. 213), Esma (s. 213), Halit (s. 215, s. 220), Şerife-Şefre (s. 27, s. 218 s. 240, s. 241), Firdevs (s. 218), Gül (s. 219), Tufan (s. 220), Veli (s. 222, s. 237, s. 241, s. 254), Zahit (s. 222), Muhammed (s. 25, s. 224, s. 225), Emre (s. 224), Zeynep (s. 224, 239), Öznur (s. 224), Menderes (s. 229), Selverce (s. 231), Bayram (s. 232), Kenan (s. 233, s. 245), Aziz (s. 234), Habba (s. 234), Ülger (s. 234), Esme (s. 236), Hüsnü (s. 238), Mediha (s. 238), Abdi (s. 241), Sadi (s. 244), Hızır (s. 247), Şerif (s. 247), Davut (s. 252), Belkıs (s. 252), Meliha (s. 252), Elmas (s. 252).

Lakaplar: Batumlu (s. 25), Kara Fakı (s. 26), Tırmıl (s. 28), Kara İsak (s. 29), Topallar (s. 30), Kel Gadı (s. 31), Azizli Mehmet Efendi (s. 35), Kara Hacı (s. 36), Arap Ali (s. 37), Binboğalılar (s.42), İnce Memed (s. 44), İnce Hacı (s. 39, s. 46, s. 47, s. 53, s. 70), Mösyö Tayyar (s. 41), Sarı Mahmut (s. 57), Kara Hüseyin (s. 62), Sarı Osman (s. 66), Kömo Al, (s. 76), Kara Helmi (s. 79, s. 139), Kara Mustafa (s. 86), Akçalı Zeki (s. 93), Ese (s. 95), İspiroğlu (s. 116, s. 127), Çandıklı Ali (s. 125), Dertli Polat (s. 131, s. 133), Kâtip Duran (s. 136), Sırkıntıoğlu Ali (s. 146), Karaoğlu Ahmet (s. 149), Âşık Hüseyin (s. 161), Genco Çavuş (s. 163), Aram Çavuş (s. 163), Koç Bilal (s. 163), Âşık Hacı (s. 185), Molla İbrahim (s. 187), Molla Hüseyin (S. 189), Molla Kerim (s. 191), Kara İbrahim (s. 194), Yörük Mehmet (s. 196), Âşık Ali (s. 198), Çandır Hacı (s. 202), Çöllo (s. 202), Âşık Ömer (s. 207), Çuhadar Mehmet (s. 219), İnce Veli (s. 222), Kurdoğlu (s. 222), Çolak Hacı (s. 226, s. 228), Sarı Osman (s. 238), Kidir Osman (s. 248), Miltan Fakı (s. 248), Zeybek Durmuş (s. 248), Molla Memed (s. 249), Kozanoğlu Yusuf (s. 259).

Mekan Adları: Tılan (s. 18, s. 144, s. 170, s. 174, s. 257), Kozan (s. 21, s. 38, s. 55, s. 65, s. 75, s. 102, s. 105, s. 107, s. 109, s. 155, s. 198, s. 231, s. 235, s. 237, s. 238, s. 259), Tereli Pınar (s. 22), Hacin (s. 23, s. 163), Tapan köyü (s. 23), Kiraz (s. 24), Damlaca (s. 25), Göksun (s. 27), Sis (s. 28), Everek (s. 28, s. 41), Konya (s. 29), Alamanya (s. 29, s. 114, s. 123, s. 180), İstanbul (s. 29, s. 75, s. 78, s. 154, s. 159, s. 241, s. 244), Tırmıl (s. 30, s. 87, s. 117, s. 204), Karadeniz (s. 32), Halep (s. 32), Adana (s. 18, s. 33, s. 38, s. 47, s. 51, s. 67, s. 75, s. 77, s. 78, s. 141, s. 146, s. 155, s. 158, s. 185, s. 191, s. 223, s. 232, s. 237, s. 238, s. 246, s. 252), Ankara (s. 33, s. 86, s. 105, s. 125, s. 134, s. 135, s. 143, s. 150, s. 151, s. 159, s. 193, s. 203, s. 235), hastane (s. 33, s. 99, s. 151, s. 202, s. 225), Ekizli (s. 34), Çukurova (s. 36, s. 40, s. 145, s. 257), Dağılcak (s. 37), Amaca (s. 37), Tuvaras (s. 42), Anavarza (s. 50, s. 248, s. 260), Anavarza Kalesi (s. 96), Gars (s. 42), Ağcadağ (s. 42, s. 245), Çardak (s. 42), Tatarlı (s. 46), Belören (s. 49), Elmalı (s. 49), Hacılar (s. 50), Erzin (s. 52), Nevşehir (s. 54), Kuyuluk köyü (s. 55), Akçalı (s. 57), Köreken (s. 57, s. 129), Kayseri (s. 58, s. 60, s. 124), Mekelkin (s. 61), Çörten (s. 68),

İzmir (s. 71), Karlık (s. 73), Feke (s. 73, s. 102, s. 194, s. 217), Kadirli (s. 76, s. 165, s. 233, s. 234), Kars (s. 80), Horzum (s. 90, s. 129), Bursa (s. 90), Ilıca (s. 90), Çin (s. 92), Ağcaören (s. 93, s. 148,), Urum (s. 146), Kozan Kalesi (s. 96, s. 199), Antep (s. 96), Barak obası (s. 96), Akkaya yaylası (s. 97), Urfa (s. 105), Diyarbakır (s. 105), Balcalı (s. 105, s. 129), Mardin (s. 110), Moda (s. 124), Van (s. 130), Konya (s. 130, s. 158), Gedikli (s. 131, s. 133), Erzurum (s. 140), Elazığ (s. 141), Sirs (s. 146), Mantaş (s. 154), Gargan (s. 155), Hanburun (s. 156) , Pamukkale (s. 158), Bingöl (s. 160), Urumlu (s. 163), Halep (s. 178, s. 222, s. 242), Beyrut (s. 178, s. 242), Nürpet (s. 180), Hacılar (s. 181), Kurdoğlu (s. 182), Pozantı (s. 184), Doğanlı (s. 185), Zerdali köyü (s. 185), Sis (s. 187, s. 220, s. 241), Gürün (s. 187, s. 245), Yenice (s. 191), Başpınar (s. 197), Karaltı (s. 198), Kızılheyik (s. 199), Karsantı (s. 198), Eğner (s. 200), Karasu (s. 200), Acıman (s. 200), Çam Beli (s. 201), Hokka (s. 202), Maraş (s. 203, s. 208, s. 209, s. 212, s. 216, s. 219), Aksu (s. 209), Darende (s, 216), Ahır Dağı (s. 219), Ceyhan (s. 220, s. 257), Savrun (s. 222), Sumbas (s. 222), Buruk mezarlığı (s. 225), Avşar eli (s. 225), Ayas (s. 234), Eskimantaş (s. 237), Böğrüdelik (s. 241), Harboğaz (s. 244), Mısır (s. 247), Kesnesur (s. 250), Heyik (s. 250), Diniker (s. 250), Taşlı höyük (s. 250), Taşköprü (s. 250), Akmaşat (s. 251), Akdam (s. 251), İmamoğlu (s. 255), Gavurdağı (s. s29)

Bitki Adlar: Çam (s. 24, s. 43, s. 73, s. 201, s. 203), mısır (s. 27), pirinç (s. 27), çalı (s. 37, s. 41), tütün (s. 41), ot (s. 41, s. 59, s. 69, s. 81), sümbül (s. 48, s. 78, s. 114, s. 224, s. 254), ağaç (s. 50, s. 83, s. 137, s. 203), meşe (s. 63), erik (s. 64), çalı (s. 72, s. 231), menekşe (s. 76, s. 153), selvi (s. 78, s. 116, s. 127), kavak (s. 79), çiçek (s. 78, s. 131, s. 186, s. 243), gül (s. 52, s. 83, s. 84, s. 103, s. 111, s. 114, s. 116, s. 117, s. 203, s. 214, s. 225, s. 229, s. 242, s. 251, s. 257), vişne (s. 90), dut (s. 92, s. 239), incir (s. 103, s. 139), çay (s. 114), çınar (s. 139), nergis (s. 144, s. 203), nar (s. 174, s. 194), murt (s. 183), zeytin (s. 183), yonca (s. 191), meyve (s. 194), diken (s. 202), çimen (s. 204), kiraz (s. 207), çiriş (s. 208), üzüm (s. 220) şefteli (s. 251), fidan (s. 252)

Hayvan Adları: at (s. 20, s. 27, s. 40, s. 146, s. 149, s. 178, s. 199, s. 242, s. 256, s. 258, s. 259, s. 260), koyun (s. 24, s. 35, s. 72, s. 75, s. 216, s. 255, s. 258), kuzu (s. 35, s. 46, s. 59, s. 80, s. 135, s. 149, s. 158, s. 175, s. 184, s. 187, s. 202, s. 218, s. 219, s. 224, s. 246, s. 255), deve (s. 35), keçi (s. 24), camız (s. 26, s. 144), şahin (s. 28), aslan (s. 14, s. 28, s. 46, s. 54, s. 177, s. 202, s. 246, s. 247), it (s. 28, s. 81, s.190), kaplan (s. 14), yılan (s. 38, s. 44, s. 187, s. 218, s. 248), çıyan (s. 38), geyik (s. 43, s. 146, s. 199), turna (s. 49), inek (s. 69, s. 72, s. 144, s. 249), ceren (s. 76, s. 140), kuzgun (s. 83), bülbül (s. 103, s. 174, s. 233), kuş (s. 106, s. 116, s.183, s. 203), baykuş (s. 128, s. 183), öküz (s. 144), keklik (s. 149, s. 188, s. 216, s. 259), turna (s. 207), ördek (s. 217), sinek (s. 223, s. 258), deve (s. 225), kurt (s. 246), ceren (s. 260)

Din ve inançla ilgili isim ve kavramlar: Hz. Ali (s. 28, s. 30, s. 52, s. 247), cennet (s. 30, s. 126, s. 247, s. 249), Mevla (s. 30, s. 80, s. 85, s. 116, s. 137, s. 256), kader (s. 30, s. 38, s. 106, s. 159, s. 168), evliya (s. 35), müftü (35, s. 52), namaz (s. 39), Allah-Ellah (s. 39, s. 83, s. 89, s. 94, s. 99, s. 101, s. 105, s. 108, s. 111, s. 112, s. 116,s. 126, s. 127, s. 146, s. 191, s. 217, s. 230, s. 233, s. 242, s. 244, s. 246, s. 252), Hakk (s. 40, s. 225, s. 227, s. 228, s. 233), Kuran (s. 51, s. 136, s. 155, s. 180, s. 233), Azrail (s. 90, s. 97, s. 101, s. 105, s. 123, s. 126, s. 129, s. 204), günah (s. 94, s. 244), mahşer (s. 105, s. 125, s. 204), mevlit (s. 196), ahiret (s. 111, s. 225, s. 244), huri kızları (s. 126), şeytan (s. 131), Mervan (s. 131), Elham (s. 153, s. 183, s. 244), Yasin (s. 155), hatim (s. 155), peygamber (s. 188), erenler (s. 188), Fatiha (s. 197), kıyamet (s. 244), tevhit (s. 247).

2.3.2. Kozan Yöresi Ağıtlarında Anlatım Kalıpları

a. Alkış-Kargış: Kozan yöresi ağıt metinlerinde anlatımın gücünü etkileyen toplumun değer yargılarını yansıtan, manevi yapısını izah eden anlatım kalıpları arasında alkış ve kargışlar ağıtların genel dokusuna uygunluğu itibariyle sıklıkla kullanılmıştır. Alkış kullanımına aşağıdaki metinler örnek verilebilir;

Ben yalınız ağlayamam
Hatun beraber ağlasın
Yaşın, dişini yaşamış
Allahım rahmet eylesin (Yüce, 2009, s. 251)

Aman gadanızı alayım
Anam kalsın ben öleyim
Başı belik belik yara
Gardaşa kurban olayım (Yüce, 2009, s. 252

Kargışlara ise şu ağıt metinler örnek verilebilir;

Körler olsun topal gözün
Sürünesin dizim dizim
Hiç ağlama hatın anam
Şehit gitti senin kızın (Yüce, 2009, s. 190).

Hele kekile kekile
Kekilin yüzüne döküle
Mahmudumu öldürenler
Evin başına yıkıla (Yüce, 2009, s. 208).

Oturalım bölük bölük
Ağlıyalım soluk soluk
Ağzımda dilim çürüsün
Diyorlar kardeşin ölük (Yüce, 2009, s. 21).

b. Atasözü ve Deyimler: Kozan yöresi ağıt metinlerinde ölüm olayı ya da ölen kişi üzerine acı, üzüntü, öfke, isyan, sevgi gibi duyguların daha etkili ve daha güçlü ifadesinde sağladığı yarar sebebiyle; ocağını batırmak, derdine ortak olmak, kulak vermek, can ciğer arkadaş, çatalyürekli, baş kaldırmak, tatlı dilli, iftihar etmek, minnet etmek, ayağı düşmek, hatır gönül bilmemek, can evinden vurmak, ayan olmak, beli bükülmek, emekleri boşa gitmek, haber salmak, aklını yitirmek, dertlere kalmak, düdüğü ötmek, yaraya merhem olmak, kalplere taht kurmak, dünyası yıkılmak, boynu bükülmek, tutunacak dal bulamamak, dönüşü olmayan yola girmek, kolu kanadı kırılmak, çile doldurmak vb. birçok deyim kullanılmıştır.

Altın tabak gümüş tabak
Gelin öldü kaldı bebek
Soluğuna dar ulaştım
Ayağım yalın başım kabak (Yüce, 2009, s. 81).

Cenazeniz Balcalı'dan gelince
Boynumuz büküldü bunu görünce
Çoluk çocuk hele sensiz kalınca
Teselli bile kar etmiyor hocam (Yüce, 2009, s. 129).

Deyimler kadar sık kullanılmamakla birlikte atasözlerinin de yaşanan olayla ilgili gözlemleri aktarmak, ders alınmasını sağlamak, geride kalanlara öğüt vermek amacıyla yöreye ait ağıt metinlerinde kullanım bulduğu söylenebilir. Ağıt metinlerinde atasözü kullanımına dair şu parçalar örnek verilebilir:

Yaşa padişahım yaşa
Yazılanlar gelir başa
Biz müftüyü vermek diye
Mahpuslar düşmüş telaşa (Yüce, 2009, s. 35).

İşte bir ömrün sonu bu öykü
Bakmaya kıyılmaz öyle fidan ki
Sultan Süleyman'a kaldı mı sanki
Hayattan aldığın hazı severdin (Yüce, 2009, s. 113).

Dere gelir seliyinen
Ağaç gürler dalıyınan

Kızıma minnetci geldi

Hacıların eliyinen (Yüce, 2009, s. 50).

c. Tekrarlar ve İkilemeler: Ağıt söyleyenler tarafından sıklıkla kelime tekrarları yapılmakta ve bu tekrarlar doğaçlama yapan icracıya ölçülü söz oluşturmada yarar sağlamaktadır. Ağıt sözlerinde geçen tekrar kullanımına aşağıdaki parça örnek verilebilir:

Şu Çörten'in örenleri
Sıçraşır *cerenleri cerenleri*
Deste çekmeden geliyor
Hatçamın yarenleri (Yüce, 2009, s. 69).

Yanıyorum yanıyorum
Gökte bulut dönüyorum
Nereden bir atlı çıksa
İnce Hacım sanıyorum (Yüce, 2009, s. 47).

Ağıt metinlerinde kullanılan anlatımı güçlendiren söz kalıpları arasında ılık ılık, kıyın kıyın, kıvrım kıvrım, tıklım tıklım, soluk soluk, ezik ezik, kekile kekile, bölük bölük, belik belik, delik, delik, döne döne, katar katar, oluk oluk, akın akın, uzun uzun, düzüm düzüm, koyak koyak, alev alev gibi ikileme kullanımları yer almakta, Kozan yöresi ağıt metinlerinde sıklıkla bunlardan yararlanılmaktadır. Kullanımlarına dair aşağıdaki metin örnek gösterilebilir:

Sabahınan ben kalkarım

Melul melul da bakarım

Ben eşimi kayıp ettim

Gelin eline bakarım (Yüce, 2009, s. 156).

2.3.3. Edebi Sanatlar

Söze estetik boyut kazandıran edebi sanatlar Kozan yöresi ağıtlarında da çoklukla kullanılmıştır. Bunların başında tezat sanatı gelmektedir. Tek cümle içerisinde yer alan zıt anlamlı kelimeler, zıtlıkları bağlamında anlama kaynaştırma yaparak karşıt kelimelerin anlama kattığı güçten yararlanarak ağıtlarda yer almış ve dinleyicinin duygularına etki etmiştir. Örnek olarak şu parçalar verilebilir:

Önün lece *ardın* lece
Gül topladık seçe seçe
Ardından düşman geliyor
Kaç ha İnce Hacım kaç ha (Yüce, 2009, s. 46).

Bre yalan dünya ettiğin yeter
Garibin gönlünde *sılası* yatar
Gurbet elde kalmak daha beş beter
Zehir kattın ekmeğine aşına
(Yüce, 2009, s. 122).

İnsan dışındaki camlı cansız varlık ve kavramlara insana ait özelliklerin yüklenmesi ile oluşturulan teşhis sanatı ise ağıt metinlerinde şu şekilde yer almıştır;

Zalim felek vurdun inlettin bizi

Niye yarattın ki bu dertli kızı

Bahar gelmiş geçmiş görmedik yazı

Kader çok ucuza sattı neyleyim (Yüce, 2009, s. 128).

Söz doğuran bindin aşkına

Geç zahirden dal ummana batına

Bak tanrının ta yedinci katına

Yer gök güneş durdu ağladı (Yüce, 2009, s. 15).

Ağıt metinlerinde duyulan üzüntünün büyüklüğünü ifade etmek amacıyla en çok mübalağa sanatından yararlanılmaktadır:

Acı haberi duyuşun

Ağlaya ağlaya öldüm

Ellerin gırılsın savcı

Hayle eşime şaplak vurdun (Yüce, 2009, s. 138).

Hiç kalmadı ömrüm özüm

Ağladım kör oldu gözüm

İstanbul'a geri getmiş

Parmağı yaralı kuzum(Yüce, 2009, s. 29).

Bir sözcüğün benzetmek maksadıyla başka bir söz yerine kullanılmasıyla yapılan istiare sanatı ağıt metinlerinde şu biçimde kullanılmıştır;

Babamızı salmak diye

Kızlar tutmuş eteğinden

Kapınıza biçer geldi

Aslan kalksın yatağından (Yüce, 2009, s. 53).

Sonuç

Ağıtlar genellikle insanların ya da hayvanların ölümü, tabiat olaylarının yarattığı zarar-ziyan ve kayıplar, maddi-manevi kaybedilenlerin yarattığı boşluk ve ayrılık duygusunun verdiği derin üzüntü, yaşanan acıya bağlı olarak isyan duygusu, ayrı düşülen vatana, sılaya özlem, yalnızlık korkusu gibi sebepler ve konular üzerine söylenmiştir. Kozan yöresi ağıtları değerlendirildiklerinde çok çeşitli sebepler üzerine söylendikleri belirlenmiştir. Ölüm, ayrılık, sosyal ve toplumsal olaylar ağıt yakılmasına başlıca sebeptir. Savaş, sürgün, idam, trafik kazaları, hastalık, hortum gibi tabiat olayları, eşkıyalık gibi olaylar üzerine yaşanan kayıplar ağıtlara vesile olmuştur. Konuları bakımından en çok kişilerin ölümü üzerine ağıt söylenmiştir. Bunlar arasında Atatürk, Barış Manço ve Mahsuni Şerif gibi toplumun kalbinde yer edinmiş isimlerin üzerine söylenmiş ağıtlar dikkati çekmektedir. Ölen kişiye olan yakınlık, geride kalanlarca taşıdığı değer, sahip oldukları farklı kişilik özellikleri ağıt yakılmasına neden olmuştur. İncelenen ağıt metinleri içerisinde hayvanlar ve eşyaların üzerine söylenmiş bir ağıt metni ise bulunmamaktadır.

Kozan yöresine ağıtların en çok söyleyeni anneler olmuştur. Ağıt yakıcılarının baba, abla-bacı, hala, teyze, eş-sevgili, büyükanne, kayınvalide, halaoğlu, akraba kadınlar gibi yakın akrabalık bağı bulunan kimseler olabildiği gibi komşu, yöre kadınları ya da komşu köyden biri gibi aralarında akrabalık ilişkisi olmayan kişilerce de söylendikleri belirlenmiştir. Ayrıca sayıları az olmakla birlikte âşıklarca söylenmiş ağıtlar da bulunmaktadır. Ağıt söyleyen âşıklar arasında (Avşar) Âşık Ömer, Âşık İmami, Âşık Hasan Yılmaz, Âşık Hüseyin, Ozan Dertli Polat gibi isimler bulunmaktadır. Bununla birlikte kişinin kendisi için de ağıt söyleyebildiği görülmektedir.

Yapıları bakımından ağıtlarda mani, koşma ve destan nazım şekilleri ile 8'li, 11'li ve düzensiz ölçülerle kurulu oldukları belirlenmiştir. İncelenen 220 metnin 173 metin 8 li, 39'u 11'li, 8'i düzensiz ölçü ile söylenmiştir. Görüldüğü üzere geleneksel nazım düzenimiz Kozan yöresi ağıtlarında da hâkimdir. Eski Türk şiirinin ilk örneklerinden günümüze hâkim olan bu düzen koşma ve mani düzeninde oluşturulan dörtlüklerin ağırlıklı olduğu bir yapıda şekillenmiştir. Biçim bakımından değerlendirildiklerinde türkü-ağıt ilişkisinin de görülebileceği, dönüşümün izlenebileceği bir yapı arz etmektedir.

Sonuç olarak; ağıt söyleme geleneğinin varlığını Türkiye sahasında her bölgede görmek mümkün olmakla birlikte milli kültürümüzün yerel bağlamda bir örneği olarak Kozan yöresi örneğinde olduğu gibi kendine has değerleri taşıdığı görülmektedir.

Kaynakça

Elçin, Şükrü (2005). Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.

Gezer, Seyit (2016). Ağıt Metinlerinin Sözlü Tarih Belgesi Niteliği -Sel Ağıdı, Sosyal Araştırmalar, 9 (42), 658-666.

Görkem, İsmail (1990). Yukarıova (Çukurova) Ağıtları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Görkem, İsmail (1991). Çukurova'da (Yukarıova) Yas Törenleri ve Ağıt Söyleme Geleneği, II. Uluslar arası Karacaoğlan- Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri içinde, ss. 489-496. Adana.

Görkem, İsmail (2001), Türk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları, Akçağ Yayınları, Ankara.

Kaya, Doğan (1995). Emirdağ Yöresi Ağıtları, *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumunda* sunulan bildiri, http://dogankaya.com/fotograf/emirdag_yoresi_agitlari.pdf, (Erişim tarihi: 24. 12. 2019).

Özbolat, Abdullah ve Kartopu, Saffet (2012). İsyan İle Teslimiyet Arasında: Ağıtlarda Kader İnancı, Turkish Studies, 7 (3), 1959-1972.

Şimşek, Esma (2017). Ermeni Mezalimini Konu Alan Çukurova Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 16, 19-40.

Türkmen, Fikret (2014). Ermeni Mezaliminin Anadolu Halk Şiirindeki Akisleri, Yeni Türkiye, 60, 1-9.

Yüce, Emin (2009). Kozan Yöresi Ağıtları, Ekrem Matbaası, Adana.

REŞAT ENİS'İN TOPRAK KOKUSU ROMANINDA FOLKLORİK UNSURLAR

Doç. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR
Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Reşat Enis'in *Toprak Kokusu* (1944) romanı, Türk edebiyatında Adana'da yaşayan tarım ırgatlarının yaşayışlarını ve gündelik hayat pratiklerini anlatan ilk eserlerden biridir. Reşat Enis, gazeteci olarak geldiği Adana'da bizzat zaman geçirdiğini söylediği tarım işçilerini gazeteci kimliğinin etkisiyle adeta veri toplarcasına izlemiştir. Yazarın bu tecrübesi aynı zamanda kendisine 1940'lı yıllarda Adana'da halk kültürüne ve edebiyatına ait pek çok uygulamayı tecrübe etme imkânı sağlamış, romanını kaleme alırken bu tecrübelerinden alabildiğine yararlanmıştır.

Eserde Anonim Halk edebiyatı unsurlarının üsluba yansıyan özellikleri kalıplaşmış ifadeler bağlamında yer alır. Pek çoğu ağızlarda rastlanan kalıplaşmış dil birimleri olarak ifade edilebilecek; atasözleri, deyimler vb. yazarın üslubunun dikkat çekici unsurlarıdır.

Geçiş törenleri özellikle evlenme başlığıyla esere konu olmuştur. Evlilik töreni öncesi, sırası ve sonrası uygulamalar ayrıntılarıyla anlatılır. 2. Dünya Savaşı yıllarının yoksunlukları içinde sıtma, tifo ve tifüs gibi salgın hastalıklarla mücadele halk hekimliği uygulamalarıyla esere yansır. Ayrıca romanda giyim-kuşam özellikleri, halk inanışlarına ait unsurlar betimlemeler ve verilen örneklerle roman boyunca bir fon oluşturmuştur. Reşat Enis, romanın kurgusunu yer yer zayıflatsa da yöreye ait ninni, tekerleme, efsane, halk hikâyesi gibi sözlü kültür unsurlarına yer vermekten çekinmemiştir.

Çukurova folkloruna ait birçok ayrıntının betimlendiği eserde, yazarın bu tutumunu gerçekçilik kaygısının bir uzantısı olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu haliyle *Toprak Kokusu*, halk kültürü ve edebiyatına ilişkin sunduğu zengin malzemeyle 1940'lı yıllarda Çukurova'ya ait kültürel malzemeyi folklorik açıdan ele almaya imkân sağlamaktadır.

Bu bildiride *Toprak Kokusu* romanında yer alan folklorik unsurlar; Anonim Halk edebiyatı ve Âşık edebiyatına ait örnekler, geçiş törenleri alt başlığında yer alan doğum ve evlenme törenleri ile halk hekimliği başlıklarından oluşmuş bir tasnif çerçevesinde örneklerden yola çıkılarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Reşat Enis, Toprak Kokusu, roman, halk kültürü, folklor.

ABSTRACT

Reşat Enis's novel *Toprak Kokusu* (1944) is one of the first works in Turkish literature to explain the lives and daily life practices of agricultural windlass living in Adana. Reşat Enis watched the agricultural workers whom he said to have spent time in Adana as a journalist with the influence of his journalist identity. Reşat Enis took advantage of his experiences while writing his novel *Toprak Kokusu*.

The features of Anonymous folk literature elements reflected in style can be evaluated especially in the context of stereotypes. Proverbs, idioms, etc., which can be expressed as stereotyped language units, many of which are found in dialects. are the remarkable elements of the author's style.

Transition ceremonies take place in the fiction of the novel especially with the title of marriage. Before, during and after the marriage ceremony is explained in detail. In the 2nd World War, deprivation and the fight against epidemics such as malaria, typhoid fever and typhus are noteworthy. In addition, the clothing-clothing features in the novel, elements of folk beliefs, descriptions and examples provided throughout the novel has created a fund. Although

Reşat Enis weakened the fiction of the novel from time to time, he did not hesitate to include examples of lullabies, nursery rhymes, legends and folk stories belonging to the region.

In this paper, folkloric elements in Toprak Kokusu novel; the examples of anonymous folk literature and minstrel literature will be evaluated based on a classification consisting of birth and marriage ceremonies and folk medicine titles under the subheadings of transition ceremonies.

Key Words: Reşat Enis, Toprak Kokusu, novel, folk culture, folklore.

Yaşamını yazarlık ve gazetecilik yaparak sürdürmüş olan Reşat Enis, 1940'lı yılların başında Bugün Gazetesi'nin sahibi Cavit Oral'ın davetiyle gazetenin yazı işleri müdürlüğünü üstlenmek üzere Adana'ya gelmiştir. Demirtaş Ceyhun'un da belirttiği üzere *kısa bir sürede yörenin coğrafyasını ve tarihini çok iyi öğrenmesinin yanı sıra, çok çeşitli budunsal kökenlerden gelen Çukurovalıların etnolojik özelliklerini, törelerini, geleneklerini, yaşam anlayışlarını, toplumsal alışkanlıklarını, yöresel ağızlarını, folklorlarını (filan da) gerçekten çok iyi gözlemlemiş ve saptamıştır* (Ceyhun, 1996: 54).

Reşat Enis Adana'da birkaç yıl kaldıktan sonra 1944 yılında İstanbul'a döner ve aynı yıl *Toprak Kokusu* romanını yayımlar. *Toprak Kokusu*, "Toprak Reformu" tartışmalarının yaşandığı bir dönemde yayımlanır; yayımlanır yayımlanmaz yasaklanır ve toplatılır. Roman yasaklanmasına rağmen edebiyat dünyasının ilgisini çeker. Halide Edip Adıvar, *Toprak Kokusu*'nun "Steinbeck'in Gazap Üzümleri'nden daha güçlü bir yapıt" olduğunu yazar (Enis, 2006: 143). Romanın önemli bir diğer özelliği de Çukurova'yı eserlerinde daha sonra anlatacak olan Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi yazarlar için de bir ilk yapıt olarak değerlendirilmesidir.

Reşat Enis 1940'lı yılların Adana'sında işi gereği farklı kesimlerden insanlarla bir araya gelmiş onların yaşantılarını olduğu kadar bölge insanının söz varlığını da romanına aktarmıştır. Mümtaz Sarıçiçek, Reşat Enis'in romanlarında ele aldığı meslek gruplarına göre söz varlığını şekillendirdiğini *Ekmek Kavgamız* da balıkçılıkla, *Toprak Kokusu*'nda ise çiftçilikle ilgili pek çok terimi kullandığını ve romanlarının sonunda bu terimler ve yöresel sözcüklerle ilgili bir lügatçe verdiğini ifade eder (Sarıçiçek, 2009: 350).

Toprak Kokusu romanının dikkat çeken söz varlığı kalıplaşmış dil birimleri olarak değerlendirilebilecek ifadelerden oluşur (Gökdayı, 2015). Bu kalıplaşmış ifadelerden bir kısmı *gözü karar-* (s.8), *azıcık aşım, kavgasız başım* (s.8), *içi burkul-* (s.9), *canı çık-* (s.9), *atı eşkin kılıcı keskin* (s.14)*aklını oynat-* (s.15), *kulak ver-* (s.15), *taş kesil-* (s.28), *bıyık altından gül-* (s. 35), *akıl ver-* (s.43), *içine kurt düş-* (s.61), *anasını ağlat-* (s.67), *içi sızla-* (s.75), *el mi yaman, bey mi yaman* (s.75),

can çekiş- (s.76), *el eliyle yılan tut yarısı yalan tut!..* (s.93), *yerden göğe* (hakkı) var (s.101) gibi örnekler Güncel Türkçe Sözlük, Tarama, Derleme Sözlükleri, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde yer alır. *Dertlinin söylediğini deli söylemez* (s.106), *insanoğlu on, dokuzu don* (s.101) *hocaların karnı beş olur nereye varsa yeri boş olur* (s.25), *ersiz avrat, yularsız at gibidir!* (s.46), a*ç karın katık, uykusuz baş yastık istemez* (s.143) gibi kimi kalıplaşmış dil birimleri Bölge Ağızları Sözlüklerinde yer almaktadır. *Para kaldır-* (s.7), *küncü göneni*[1] (s.17), *çatala bin-* (s.33), *malaz; verirse muraz vermezse maraz* (s.77), *aklının dümenini düzelt-* (s.99), *kuduza dalan-* (s.100), *su at-* (s.103) *pire itte bit yiğitte* (s.236) gibi kimi dil birimleri de taranan sözlüklerde bulunmamaktadır. Yukarıda verdiğimiz örnekler dışında sınırlı da olsa beddua, kaba söz, argo, küfür mahiyetindeki dil birimlerine de romanda rastlamak mümkündür.

Romanın söz varlığının dışında folklorik unsurlar açısından dikkate değer diğer bir başka başlığı ise halk hekimliğidir. Halk hekimliği, modern tıbbın var olmadığı ya da kişilerin modern tıbbın imkânlarına ulaşamadığı dönemlerde hastalıkların tedavisi için başvurduğu yöntemlerdir. Genel olarak halk hekimliğinde tedavinin şekli itibariyle tıbbi ve büyüsel yöntemler kullanılır. (Karakaş, 2016: 9).

Romanın yazıldığı dönem özellikle salgın hastalıklar ve tedavi imkânları açısından oldukça sıkıntılı yıllardır. O yıllarda Adana'da trahom, sıtma tifo ve tifüs en korkulan ve kırıcı salgın hastalıklardır. Adana'daki tarım işçilerinin anlatıldığı *Toprak Kokusu* romanında da tıbbın imkânlarına ulaşamayan ırgatlar ve köylüler çareyi halk hekimliğinde aramak zorunda kalırlar. Bu uygulamalardan bir kısmı *mıska yazdıracak, sıtma kesecek hoca aramak* (s. 31) gibi büyüsel, bir kısmı da sıtmadan kurtulmak için dalak kestirmek (s.80), yel saldırması için bir bez parçasına zift bölüp kalçaya sarmak (s.237) gibi somut yöntemlerdir. Eserde roman kahramanları sadece kendileri için değil hayvanları için de halk hekimliğine başvururlar. Hayvanların derisine zeytinyağının içine dövülmüş sarımsak, tuz ve turunç karıştırıp sürme uygulaması bitten ve pireden korunmak için uygulanan halk hekimliği örneklerinden biridir (s.39).

Halk kültürünün toplumsal yaşantıdaki en önemli başlıklarından olan doğum, evlilik, ölüm törenlerinin bütünü geçiş törenleri olarak adlandırılır. Bu törenler içinde doğum sırasında ve sonrasında yapılan törenlerde özellikle hediye verme ve kutlamalar dikkati çeker. Doğumdan sonra yapılan uygulamalar;

"Yedinci günü, ebenin eline bir kalıp sabun, on kuruşluk kına ve iki lira sıkıştırdılar, iki gülek undan ekmek yapıldı; bir koyun kesildi. Konukonşu toplanıp yemekler yediler, mevlid okudular"; bebeğe ad koyma ise "*Bir gün, tahta minareli caminin hocası, ezan okuyarak çocuğun adını kulağına fısıldadı"* (s.41) şeklinde anlatılır.

Romanda evlilik törenleri de tıpkı doğum törenlerinde olduğu gibi törenin öncesi ve sonrası bir takım süreçleriyle ayrıntılı bir şekilde verilir. Düğün töreninden önce alışveriş yapmak adettendir ve gelin olacak kıza;

"*İpek gelinlik, duvaklık, kadifeli pazenden sabahlık, kundura, çorap, beyaz tül, bir demet beyaz düğün teli, yapma taşlı tarak, hamam tası, etrafı yapma çiçeklerle bezenmiş gelin çiçeği, bir masa, kenarları yıldızlı bir ayna, yorgan yüzü, döşek yüzü, bir top zarlık bez, bir top kaput bezi […]Bir fişek kızıllık, bir kutu pudra, bir şişe kolonya, iki okka kına"* (s.119) alınır.

[1] Murat Baycanlar, "Küncü Göneni", http://www.altinsehiradana.com/Makale/kuncu-goneni/590/

Toprak Kokusu'nda düğün törenleri toplumsal, geleneksel ve ekonomik bağlamlarıyla çok yönlü anlatılmış, dikkate değer pek çok ayrıntıdan bahsedilmiştir. Düğünden önce çeyiz hazırlama, kız ve erkek tarafının çeyiz konusundaki anlaşmazlıkları ve bu anlaşmazlıkların hatırı sayılır bir kişinin araya girmesiyle tatlıya bağlanışı, yapılan törenler eşliğinde anlatılır.

Ayrıca düğüne köy ahalisini davet etmek için yapılan eğlenceler, davetlilere okuntu dağıtılması, davetlilerin okuntuyu dağıtan gençlerle birlikte dolaşan davulcu ve zurnacıya bahşiş vermesi, düğün günü yemek ziyafetinin yapılması gibi halk kültürüne ait pek çok uygulamanın zengin bir folklorik malzeme eşliğinde anlatılması yazarın gözlem gücünü de göstermektedir.

Düğün günü oynanan oyunlar (sin-sin, halay çekme), güreş tutma, havaya ateş edilmesi düğünün birer parçasıdır. Üç gün süren düğünün, ikinci günü kına merasimi yapılır. Kına merasimi sırasında bir türkü okunur ve kırkım töreni düzenlenir. Kırkım atımı, evlenecek gençlere verilecek hediyelerin bir meclis içinde toplanmasıdır. Düğünün üçüncü ve son günü ise genç kıza gelinlik giydirilir, kuşak bağlanır ve ata bindirilir. Ata binen gelin mezarlığın etrafında dolaştırılır (Atalar Kültü), ardından camiye gidilir ve nikâh kıyılır.

Gelin eve girerken bir eline nar, bir eline balla yoğurulmuş bir topak hamur verilir. Bereketin ve iyi geçinmenin sembolü olan bu nesnelerden hamur, kapının üst duvarına yapıştırılır, nar duvara çarpılır. Bu törenler, oldukça zor koşullarda yaşayan ve sınırlı imkânlara sahip olan yöre halkının bir süreliğine de olsa yaşadıkları sıkıntıları unutup eğlendikleri, bir ve beraber olma duygusunu sergiledikleri kısa zaman dilimleridir.

Romanda inançlar bağlamında ise paçavra bağlamak, okutup üfletmek, okunmuş yiyecek yedirmek (s.44), dilek tutmak, uğursuz saymak (s.62) gibi kimi batıl bir takım uygulamalardan bahsedilmektedir.

Anonim halk edebiyatı örneklerinden olan tekerlemelere, ninnilere, kalıp deyişlere yer veren yazar, Üzümcük üzümcük / Herkes evine düzümcük (s. 12), Kızlarda bir şey bitmiş / Halelli dilelli / Anahtarı bizdedir / Şirilelli rilâm (s. 13); Ak potur, kara potur /git gavur yerinde otur (s.18), Bodi bodi / neden odi / bir kaşıkçık / sudan odi / […](s.110) gibi sözlü kültürünün bir yansıması olan manzum metinleri kimi zaman roman kahramanlarına söylettirir kimi zaman da metin akışını kesip anlatıcı düzlemini değiştirerek anlatır.

Yazar, farklı varyantları olan "Misis, yel; Adana yılan; Tarsus, sel ile batacak!" (s.29) söylemini, "kehanet motifinden" yola çıkarak yörede anlatılan efsanelerle ilişkilendirmiştir. Ayrıca, Fransız işgali sırasında yaşanan eşkıya hikâyelerine romanda yer verilir (s.67).

Bazı roman kahramanlarının Boyalısakal, Yarım Hacı, Dudaklı Feride, Gezikduran (s.70), Deli Emine (s.73) örneklerinde olduğu gibi lakaplarıyla eserde yer almaları folklorik özelliklerden sayılabilir.

Toprak Kokusu toplumcu gerçekçi bir yazarın kaleminden tarım işçilerini ve ağalık düzenini anlatırken Çukurova özelinde Adana'nın 1940'lı yıllara ait kimi bugün hâlâ devam eden folklorik unsurlarını bir belgesel formuyla aktarmıştır. Romanda yer alan kalıplaşmış dil birimleri, doğum, evlenme, kız görme, kırkım, başlık parası, gelin alma, evlenme, ölüm gibi alt başlıklarıyla geçiş törenleri; halk hekimliği, inanışlar, giyim kuşam, halk dansları, meslekler, halk mutfağı anonim halk

edebiyatı ve âşık edebiyatına ait unsurlar, anlatmalar içerisinde efsane, halk hikâyesi gibi unsurlar yer almaktadır.

Yukarıda seçilmiş örneklerle değerlendirmeye çalıştığımız folklorik unsurlar kent belleği ve kültürüne kaynaklık etmesi açısından zengin bir malzeme içermektedir. *Toprak Kokusu* Çukurova'yı anlatan ilk eserlerden biri olmasının yanı sıra Çukurova folkloruna ilişkin pek çok unsuru da yoğun bir şekilde aktarmasıyla dikkati çeker. Halk kültürünün izleri romanın adeta fonu olarak belirmiştir. Bu haliyle *Toprak Kokusu* sadece Türk romanı açısından değil halk kültürü ve folklorik özellikler bakımından da tarihsel bir değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKSOY, Ö.A. (1988), Atasözleri Sözlüğü, Ankara: İnkılâp Yayınları.
AKSOY, Ö.A. (1988), Deyimler Sözlüğü, Ankara: İnkılâp Yayınları.
BAYCANLAR, M. (2013), "Küncü Göneni", http://www.altinsehiradana.com/Makale/kuncu-goneni/590/, Erişim Tarihi: 02.01.2020
Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler (2004), Ankara: TDK Yayınları
CEYHUN, D. (1996). Türk Edebiyatındaki Anadolu, Sis Çanı Yayınları.
ENİS, R. (2002), Toprak Kokusu, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.
GÖKDAYI, H. (2015), Türkçede Kalıp Sözler, Ankara: Kriter Yayınları.
KARAKAŞ, A. (2016), Değişim Sürecinde Osmaniye Halk Hekimliği, Adana: Karahan Kitabevi
SARIÇİÇEK, M. (2009), Romantik Bir Toplumcu Gerçekçi Öncü Reşat Enis Aygen Hayatı ve Eserleri, Ankara: MEB Yayınları.
www.sozluk.gov.tr (www.tdk.gov.tr)

ALGI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME: IRAK SAVAŞI (2003) ÖRNEĞİ ÇERÇEVESİNDE PROPAGANDA[1]

A GENERAL APPRAISAL ON PERCEPTION MANAGEMENT STRATEGIES: PROPAGANDA WITHIN THE FRAMEWORK OF IRAQ WAR (2003)

Öğr. Gör. Ali GÖK

Gaziantep Üniversitesi İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ÖZET

21. yüzyılda devletlerarası mücadeleler sadece cephe muharebeleri şeklinde değil, aynı zamanda yürütülen bir takım sistematik, psikolojik faaliyetlerle de meydana gelmektedir. Devletler bir yandan muharebe alanlarında savaşırken diğer yandan da düşmanlarının asker ve toplumlarına yönelik gerçekleştirdikleri psikolojik faaliyetler ile galip gelmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle devletler, düşmanlarının toplumlarının yaşam tarzlarını, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını hedef alarak, milli güç ve mücadele iradelerini zayıflatmayı veya etkisiz hale getirmeyi amaçlamaktadırlar. Devletler, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için riski az, başarı ihtimali yüksek ve maliyeti düşük olan algı yönetimi stratejilerini ve etkili silahı propagandayı kullanmaktadırlar. Algı yönetimi ve propaganda, kitleleri etkilemek, kontrol altında tutabilmek ve yönlendirebilmek için medyayı kullanmaktadır. Medya, toplumların düşünce ve davranışlarını etkileyerek, kamuoyu oluşturulmasını kolaylaştırdığından, birer algı yönetimi ve propaganda vasıtası olarak görülmektedir. Medya vasıtalarının algı yönetimi ve propaganda amaçlı kullanımında öne çıkan örnek, 2003 yılında başlayan Irak Savaşı'dır. Bu savaş, yakın zamanda meydana gelmesinden ve son derece kapsamlı algı yönetimi ve propaganda tekniklerinin kullanılmasından dolayı büyük önem arz etmektedir. ABD'nin, Irak Savaşı'nda algı yönetimi ve propaganda uygulamalarının iki ayrı amacı olduğu görülmüştür. ABD'nin ilk amacı; kamuoyunu savaşın meşruluğuna inandırabilmek, böylece gerekli yardım ve desteği alabilmek iken, ikinci amacı; Irak toplumunun ve askerlerinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını hedef alarak, milli güç ve mücadele iradelerini zayıflatmak ve etkisiz hale getirebilmek olmuştur.

Çalışmada, ABD'nin bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için geliştirdiği algı yönetimi ve propaganda uygulamaları çeşitli örnekler üzerinden incelenmiş olup, Irak Savaşı'nda algı yönetimi ve propaganda uygulamalarının başarılı olup olmadığı konusunda çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Algı Yönetimi, Irak Savaşı, Propaganda, Psikolojik Operasyonlar.

[1] Bu çalışma 2012 yılında tamamlanan "İkinci Körfez Savaşı örneğinde ABD'nin psikolojik harekat ve propaganda uygulamalarının incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

In the 21st century, struggles between states are not only the battle front, also consist of some systematic psychological activities. While states are fighting on the battlefields, on the other hand they try to defeat their enemies with psychological activities. Therefore, the states intent to reduce their enemy's national power, the will to fight and to defuse them by targeting their emotions, thoughts, behaviors and life style. The states use the strategies of perception management which are low risk, high success rate and low cost and they use its most effective weapon which is propaganda. Perception management and propaganda, use the mass media tools to impress the masses, to keep them under control and to direct. The mass media is seen as a tool of perception management and propaganda. Because the mass media affect thoughts and behavior of communities and facilitate the creation of public. The first example, the use of mass media for propaganda purposes and in perception management, is Iraq War in 2003. This war is extremely important because of occurred recently and due to use of perception management and propaganda techniques. US had two different purposes of perception management and propaganda applications in the Iraq War. The first purpose of US was to persuade of public opinion that the war was legitimate, so to receive the necessary assistance and support from its people. The second purpose was to reduce their enemy's national power, the will to fight and to defuse the people of Iraq and the soldiers by targeting their emotions, thoughts, behaviors and life style.

In this study, perception management and propaganda applications were examined due to various examples, that to execute these purposes of US and were tried to show that these perception management and propaganda applications were successful or unsuccessful.

Key Words: Perception Management, Iraq War, Propaganda, Psychological Operations.

Algı Yönetimi ve Propaganda

Algı Yönetimi (perception management) kavramının önemi, Türkiye'de iç ve dış kamuoyunda yaşanan gelişmelerden sonra anlaşılmaya başlanmıştır. Algı yönetimi son birkaç yıla kadar çoğu kişinin farkında olmadığı bir kavramdı. İnsanların düşünce ve davranışlarının yönlendirilmesinden birden bire ortaya çıktığı sanılan toplumsal olayların yönlendirilmesine kadar geniş bir alanda algı yönetiminin kullanılmakta olduğu fark edilmeye başlanmıştır. Özellikle ABD, Rusya, Çin ve Almanya başta olmak üzere güçlü devletlerin algı yönetimi konusunda çeşitli gizli çalışmalar yaptığı artık bilinmektedir (Karabulut, 2014: 7-8).

Algının sözlük anlamı olarak, "nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma" şeklinde tanımlanmaktadır. İngilizce algı "perception" kelimesi ise, Hint-Avrupa dil grubunun almak anlamındaki "kap" kökünden gelmektedir (Özer, 2012: 148). Türk Dil Kurumu sözlüğünde algı, "bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2014). Bir başka tanıma göre: algı, "nesne ve olaylara karşı organizmanın yaptığı, anlamlı, sistemli ve toptan bir tepkidir." Algılar duyuların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Algılar insanın geçmişteki eski veya günümüzdeki yeni bilgilerine göre şekillenmektedir. Bu sebeple, algı, bir kişilik tepkisi olarak da tanımlanmaktadır (Türk, 2014: 14).

Algı yönetiminin devletler bazında kullanımının anlaşılması için; öncelikli olarak "insanoğlunun algısını belirleyen temel etkenler nelerdir?" sorusunun cevabı bilinmesi gerekmektedir. Kişisel özellikler ve duygular, psikolojik etkenler, katılımsal yapılar, ailevi ve çevrensel nedenler, içinde bulunulan zaman diliminin koşulları, idealler, din, milliyetçilik ve menfaat gibi pek çok faktör insanın algısını belirlemekte ve de gerçekliği görmek istediği haliyle görmesine sebebiyet vermektedir. Devletlerin güvenliği söz konusu olduğunda da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. "Toplumların duygularına hâkim olmuş korkuların, gerçek korkuların önüne geçtiği ve bu kapsamda tehdit algılamalarının da çoğu zaman objektif gerçekliklerden ziyade sübjektif önyargılara dayalı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, algı yönetimi stratejileri marifetiyle inşa edilmiş korku ya da tehditlerin çoğu zaman gerçek korku ve tehditlerin önüne geçtiği kabul edilebilir. Böylesi bir algı yönetimi stratejisi ile amaçlanan; güvenliğin siyasal bir araç haline getirilmesi ve bu araç vasıtasıyla çeşitli siyasal kazanımlar elde edilmeye çalışılmasıdır" (Karabulut, 2014: 118).

Algı yönetimi kavramının ilk kez ABD Savunma Bakanlığı içindeki birimler tarafından kullanıldığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. ABD Savunma Bakanlığı tarafından şöyle bir tanımı yapılmıştır: "Algı yönetimi, yabancıların her seviyedeki istihbarat birimleri ve liderleri de dâhil olmak üzere, bu ülkedeki geniş kitleleri kendi (ABD) hedefleri doğrultusunda tavır almaları ve resmi adımlar atmalarının sağlamak amacıyla, seçilmiş bilgi akışını ve somut belgeleri yönlendirerek ya da reddiyesini oluşturarak, kitlelerin hislerini, güdülenmelerini, düşünce sistemlerini etki altına almaya çalışmak için yürütülen eylemlerin tamamıdır." Algı yönetimi, çeşitli stratejileri kullanarak, gerçekleri yansıtma, operasyon güvenliğini sağlama, gerçeği gizleme ve çarpıtma, psikolojik operasyonları yönetme gibi faaliyetleri içermektedir (Türk, 2014: 16).

21. yüzyılda milli çıkarların amacına ulaşmasında cephe muharebelerinin tek başına bir yöntem olarak kullanılmasının hem zor, hem de maliyetli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca cephe

muharebelerinde eskisi gibi başarı şansı da çok yüksek değildir. Bunun yerine İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde başarıyla uygulanan ve uygulanmaya devam eden algı yönetimi faaliyetleri ile hedef devletler, çok daha kolay kontrol altında tutulabilmekte ve milli çıkarlar gerçekleştirilebilmektedir (Urhal, 2008: 260).

Algı yönetiminin en önemli özelliği; uygulamalarda kullanılan silahların muharebelerdeki gibi öldürücü olmaması, beyinleri ve vicdanları ele geçirmeyi amaçlayan, sözcükler, semboller ve sloganlardan oluşmasıdır (Özdağ, 2009: 247). Algı yönetimi; yazılı, sözlü ve görsel medyada kullanıldığı gibi, sanat dalları (müzik, sinema, tiyatro, resim, heykel gibi), akademi, spor, teknoloji, edebiyat gibi birçok alanda da uygulanabilmektedir (Çevik, 2011: 3).

Algı Yönetimi stratejileri incelendiğinde, oldukça geniş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Çünkü içinde toplum mühendisliği, siyasi mühendislik, propaganda, psikolojik harekât, kamu diplomasisi, algı ve imaj yönetimi gibi pek çok alanda uygulanmak üzere tasarlanmış çeşitli stratejiler mevcuttur (Karabulut, 2014: 11). Ancak öne çıkan strateji etkilerinin fazla, maliyetinin düşük olması sebebiyle propaganda olmuştur.

Devletler, hedef toplumları kendi çıkarları doğrultusunda kandırmak ve onları kendi hedefleri doğrultusunda kullanacakları birer unsur haline getirmek amaçlı algı yönetiminin propaganda stratejilerini kullanmaktadırlar. Propaganda ile hedefin ikna edilmesi veya karşı koyma inancının yok edilmesi algı yönetimini tamamlayan fonksiyonlardır.

Propaganda, insanların düşünce ve davranışları üzerinde kontrol kurmayı ve onları yönlendirmeyi amaçlayan bir iletişim tekniği olarak ifade edilmektedir. Propaganda, Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünde "bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Büyük Türkçe Sözlük, 2014). Domenach ise (2003: 17) propagandayı; toplumun görüş ve davranışını, kişilerin belirli bir görüşü, belirli bir davranışı benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimi olarak tanımlamaktadır.

Propagandanın var oluşu, siyasal rekabetin ortaya çıkışıyla birliktedir. Özellikle siyasal propaganda, iktidarı elinde tutan ya da tutmak isteyenlerin ilgi odağı haline gelen bir unsur olmuştur. M.Ö. 5000 yıllarında Antik Yunan'da otoritelerin görüşlerini inandırıcı bir biçimde sunma ilkesi üzerine kurulu çalışmalarda propagandanın izlerine rastlanmaktadır (Atabek, 2003: 3-4). Antik Yunan'ın askerlerindeki iltizam ve gösterişlik, Mısır'daki piramitler, Kuzey Amerika'daki süslü sütunlar, toplum liderlerinin mistik ve güçlü görünmesini sağlamak için kullanılmış propaganda unsurları olmuştur. Ayrıca bu yapılar üzerinden masallar yaratılarak düşmanların güvenini ve cesaretini kırmak veya düşmana karşı nefret duyguları yaratmak amaçlanmıştır. Her savaş sonrası tarafların zulmünü ve kötülüklerini işleyen masallar yaratılarak propaganda yapılmaya çalışılmıştır (Qalter, 1962: 257).

Kurumsal olarak propagandanın tarihi ise 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1622 yılında Papa XV. Gregory, Protestan Reform Hareketi'ne karşı mücadele edebilmek, kilisenin itibarını arttırmak ve iktidarını halka benimsetmek için Roma Katolik Kilisesi'nin resmi bir organı olan "Sacra Congregatio

de Propaganda Fide'yi" kurmuştur (Domenach, 2003: 8). Bu kurumunun temel görevi, insanlara Roma Kilisesi'nin inancını gönüllü olarak benimsetmek olmuştur. Propaganda unsuru, 17. yüzyıldan beri kullanılıyor olmasına karşın, 1789 Fransız Devrimi'nden sonra siyasal alana aktarılabilmiştir (Atabek, 2003: 4). Propagandanın, siyasal hayatın içinde temel bir görünüm kazanması ve geniş kapsamlı, örgütlü bir şekilde kullanılması için gerekli koşullar ancak 19. yüzyıldaki ulus devletleriyle birlikte oluşmuştur.

Propaganda tekniklerinin gelişmesi ve modern toplumlarda propagandanın bir güç unsuru olarak kullanılması ise Birinci Dünya Savaşı ile olmuştur. Bu savaş, devletlere propaganda denemeleri yapmak için fırsat hazırlamıştır. Savaşın sonunda pek çok devlet, modern propaganda teknikleri konusunda birinci elden deneyim sahibi olmuştur (Qalter, 1962: 257-258). Çünkü bu savaş; gerek askeri, gerek ekonomi alanında zafer kazanmanın, ancak düşmanın maneviyatını kırmak ve kendi tarafının maneviyatını sağlam tutmakla mümkün olacağını göstermiştir. Ayrıca yazılı basının, kamuoyu oluşturan önemli bir etken olmaya başladığı o günün ortamında devletler, bu büyük savaşa neden girdiklerini, savaştan galip çıkılması durumunda ne gibi kazançlar elde edeceklerini ve bu konuda hangi bakımlardan haklı olduklarını kendi toplumlarına anlatma gereği duymuşlardır. Özetle devletler, savaşların meşruluğunu sağlamak adına propagandaya sıklıkla başvurmuşlardır. Ayrıca savaşlarda ölmek veya öldürmek, büyük bir törenin veya dramatik bir oyunun bir sahnesi durumunda somutlaştığında basit gibi algılanmakta, ancak gözünü kırpmadan ölümün karşısına çıkabilmek için şu veya bu şekilde bir inandırma gereklidir. Kişi ne zaman kendisini sahnede rol yapan bir aktör (yani, gerçek olmayan kişi) gibi görürsek ancak o zaman ölüm, korkunçluğunu kaybeder ve bir inandırma hareketi olur. Başarılı bir propaganda stratejisinin en önemli basamağı, taraftarlarında muhteşem bir görev yaptıkları hayalini yaratmak yoluyla, ölmenin ve öldürmenin acı gerçeğini maskelemektir (Hoffer, 1978: 51).

Propaganda ortaya çıktığı ilk zamanlarda yazı, söz ve resim üzerine kuruluyken, ses ve görüntünün yayılmasına olanak sağlayan teknolojik gelişmeler propagandaya sınırsız bir yayılma imkânı sağlamıştır. Domenach'a göre propaganda uygulama şekli açısından ikiye ayrılmaktadır. Birincisi kişisel propaganda olmakla birlikte, bildiri, konuşma, kapı kapı dolaşma gibi birebir yöntem ile uygulanmaktadır. İkincisi ise, kitle ve etki propagandasıdır. Dergi, gazete, afiş, bildiri, radyo, fotoğraf, söz, resim, gösteri, tiyatro, sinema ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla hedef toplumlara çok daha yaygın bir şekilde ulaşma imkânına sahiptir (Domenach, 2003: 53-55).

Yönlendirilecek kamuoyu bir sokakta yaşıyorsa evler tek tek dolaşılarak kişilerle iletişim kurulabilmektedir. Ancak kamuoyu sokaktan mahalleye, kasabaya, ilçeye, şehirlere hatta tüm ülkeye genişlediği zaman ise kitle iletişim araçlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Hedef alınan yer genişledikçe devreye iletişim araçları girmektedir (Can, 2005: 42). Çünkü bu araçlar, herkese ulaşmakta, topluma yön veren bütün unsurları izlemekte, gelişmelerden, olaylardan ve mevcut durumdan haberdar olmaktadırlar. Kitle iletişim araçları; kişileri, konuları ya da olayları belli bir amaca yönelik kendi veya başkasının çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının insanlar üzerinde ilgi çekme, inandırma ve ikna etme gibi özellikleri bulunmaktadır. Bu nedenle de toplum üzerinde dikkate değer bir egemenlik ve benimsenmişlik sağlamaktadırlar (Cereci, 2001: 20-23).

Propagandanın gri, beyaz ve kara olmak üzere 3 farklı türü bulunmaktadır. Gri propagandanın kaynağı belli olmamakla birlikte, söylemlerinin doğruluğu genelde kanıtlanamamaktadır. Ayrıca söylemlerin, yalan veya iftira olduğu da kesin değildir Gerçek ve yalanı birbirine karıştırmak suretiyle yapılmaktadır. Olaylar çarpıtılarak sunulmaktadır. Bu tür propagandanın temeli rivayetlere dayanmaktadır. Gri propagandanın güçlü yönü, hedef toplumda kolayca kabul görmesidir. Propagandacının kimliği belirsiz olduğu için, gri propagandada en heyecanlı konular kullanılmakta, yalanla hedefi küçük ve gülünç duruma düşürmek amaçlanmaktadır. İyi kurgulanan gri propaganda, hedefi çelişkiye düşürerek konuşmak zorunda bırakmakta ve açık verdirmektedir. Bu propagandanın amacı; kusurlu, noksan ve belirsiz bir şeyi, tam ve yeterli göstermek de olabilmektedir. Ayrıca tam yeterli ve açık olan bir şeyi şüpheli göstererek, olayı gölgelendirerek değerden düşürmek amaçlanmaktadır (Tarhan, 2002: 38-39). Beyaz propaganda, açık bir biçimde yapılan propaganda türüdür. Propagandanın kaynağı genelde bellidir ve kendisinin açıkça bilinmesini istemektedir. Beyaz propagandada önemli olan söylemlerin doğruluğudur. Bu propagandada yalan kullanıldığı takdirde, geri tepme ve hedef kitlenin güveninin sarsılma olasılığı yüksektir. Beyaz propagandanın en güçlü yanı, yalanı kullanmadığı için karşı tarafın fikirlerini çürütmesidir. Çünkü doğru, açık ve şeffaf propaganda kitlelerde güven uyandırmaktadır. Genelde devletlerin resmi kuruluşları aracılığıyla yaptığı propaganda türüdür. Örnek olarak turizm ile ilgili tanıtımlar verilebilir (Urhal, 2008: 274). Kara propagandada ise kaynak belirlidir ama başka kaynaklardan çıkıyormuş gibi gösterilmektedir. Bu, en tehlikeli propaganda türüdür. Çünkü Kara propaganda yönteminde hile, yalan, iftira ve sahte delil gibi unsurlar söylem geliştirmede kullanılmaktadır. Bu tür propaganda; gerçekleri değiştirmeyi, düşünceleri sarsmayı amaçlamaktadır. Önceliği, hedef toplumda düşmanlık duygularının artmasını sağlamaktır. Kara propagandada yalan, gerçekmiş gibi inandırıcı bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca bu türde kaynak daima gizli tutulmaktadır. Kaynak ortaya çıktığında propagandacı tarafından reddedilmektedir. Kaynak gizli kaldıkça yalanlar, rivayetler, şayialar ve dedikodular verimli sonuçlar verebilmektedir. Kara propagandanın ana amacı, yerleşmiş bir düşünceyi değiştirmektir. Hedef toplumun ordu ve devlete karşı var olan güvenini sarsmak, sosyal ve ekonomik dayanışmayı yıkmak, insanları şüphe, kaygı ve mutsuzluk içerisinde tutmak arzusundadır (Tarhan, 2002: 41). Kara propagandada halk, bilgiyi kendi kaynağından aldığını zannetmektedir. Ancak bilgiyi düşmanın propaganda araçlarından almaktadır . "Kara propaganda, herhangi bir etik sınır tanımayan ve her türlü konuyu sonuna kadar istismar etmekten çekinmeyen, kan akmasına dahi yol açabilecek bir propaganda türüdür" (Özdağ, 2009: 316).

Irak Savaşı (2003) Örneği

Tarihsel süreç içinde çeşitli algı yönetimi ve propaganda örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle Soğuk Savaş dönemi bu faaliyetleri ABD ve SSCB birbirlerine karşı doğrudan ve başka ülkeler üzerinden uygulamışlardır. Christopher Simpson 1945-1960 yılları arasında gerçekleşen psikolojik operasyonları anlattığı kitabında algı yönetiminin tarihsel gelişimini 1940'ların, 1950'lerin ve 1960'ların politik gelişmelerinin ışığında incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Simpson'a göre (1996: 7); ABD ve SSCB istihbarat örgütleri aracılığıyla kendi ulusal çıkarlarını korumak adına Vietnam'da, Kore'de Guatemala'da ve çeşitli Ortadoğu ülkelerinde propaganda faaliyetlerine sıklıkla başvurmuşlardır. Soğuk savaş sonrası ise oluşan "yeni dünya" düzeninde Balkanlar'da, Ortadoğu'da

ve Kafkasya'da meydana gelen düşük yoğunluklu çatışmalarda propaganda örneklerine rastlamak mümkündür.

Ancak algı yönetimi ve propaganda faaliyetlerine verilebilecek en çarpıcı örneklerden birisi 2003 yılında gerçekleşen Irak Savaşı'dır. Yakın zamanda meydana gelmesinden ve son derece kapsamlı propaganda tekniklerinin bu savaşta kullanılmasından dolayı büyük önem arz etmektedir.

ABD'nin, Irak Savaşı'nda algı yönetimi uygulamalarının çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bu amaçları iki ayrı kategoriye ayırmak mümkündür. Bu faaliyetlerin ilk amacı; ABD'nin, kamuoyunu savaşın meşruluğuna inandırabilmek, böylece gerekli yardım ve desteği alabilmektir. Bu uygulamaların bir diğer amacı ise, Irak toplumunun ve askerlerinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını hedef alarak, milli güç ve mücadele iradelerini zayıflatıp, etkisiz hale getirebilmektir. ABD, bu iki amacı gerçekleştirebilmek adına çeşitli propaganda söylemleri geliştirmiş ve bu söylemlerin kitle iletişim araçları vasıtasıyla kamuoyunda benimsenmesini sağlamaya çalışmıştır.

ABD, Irak Savaşı öncesinde kamuoyunu savaşın meşruluğuna inandırabilmek adına çeşitli propaganda söylemleri geliştirmiştir. Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu, El Kaide terör örgütüyle ilişkisi olduğu, bir diktatör olarak halkını ezdiği ve bu nedenle Irak'ta demokrasi olmadığı gibi söylemler bunlardan birkaç tanesidir (Can, 2005:127).

ABD bir yandan Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve El Kaide terör örgütüne destek verdiğini propaganda söylemlerinde kullanırken, diğer yandan da bir savaş hazırlığı olarak Irak toplumunu Saddam'a karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Bunun için Saddam'ın bir diktatör olduğunu, halkına zulüm ettiğini ve bu nedenle Irak'ta demokrasi olmadığını propaganda söylemlerinde kullanmıştır. ABD, söylemlerinde Irak halkını Saddam'ın zulmünden kurtaracağını, Irak'a demokrasi, özgürlük ve istikrar getireceğini, mezhepsel çatışmaları sona erdireceğini belirtmiştir. Bu nedenle ABD, savaşı "Irak'a Özgürlük Operasyonu" olarak adlandırmıştır (Yılmaz, 2009: 336).

ABD, kamuoyunu ikna etmek adına geliştirdiği bu söylemlerle, propagandada kısmi ölçüde başarılı olmuştur. Özellikle Saddam'ın El Kaide ile ilişkisi olduğuna yönelik geliştirilen söylemler, kamuoyunun büyük bir bölümünde itibar görmüştür. Bu söylemler, terör korkusu olan kamuoyu üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Böylelikle ABD, hem kendi kamuoyunu hem de Batı kamuoyunu savaş öncesi ikna etmede çok da zorlanmamıştır (Kona, 2006:17-18). Çünkü 11 Eylül'de yaşananlar, ABD ve Batı toplumu üzerinde manevi olarak büyük bir yıkım yaratmıştır. Bunun nedeni, ABD toplumunun bugüne kadar böyle bir saldırıyla karşılaşmamış olmasıdır. Savaş sonrası ise kamuoyunda eleştiriler gözlemlenmektedir. Özellikle savaşın maddi boyutu konusunda ciddi eleştiriler yapılmıştır. Eleştirilerin artmasında, Irak'ta kitle imha silahlarına rastlanamamasının da payı bulunmaktadır.

Irak Savaşı'nda Kitle İletişim Araçlarının Propaganda Maksatlı Kullanımı

Irak Savaşı'nda her iki taraf da imkânları çerçevesinde televizyon, radyo, gazete, sinema, fotoğraf ve bildiri gibi kitle iletişim araçlarını propaganda maksatlı kullanmıştır. Bu araçların kullanımı, örnekler üzerinden incelenecek olursa;

Televizyon: Kamuoyu, Birinci Körfez Savaşı'nı tek taraflı olarak bir ABD kanalı olan CNN aracılığıyla takip etmesine karşın 2003 yılındaki Irak Savaşı'nda teknolojinin gelişmesi nedeniyle

birçok kanaldan takip edebilmiştir. Ancak savaşta öne çıkan ABD kanalları CNN ve Fox News olmuştur. Bu televizyon kanallarını Arap kökenli Katar televizyonu El Cezire takip etmiştir. El Cezire'nin ABD kanallarına karşı rakip olması, karşılıklı propaganda hamlelerin yaşanmasına neden olmuş ve kanalların ABD tarafından, kamuoyunu yönlendirme maksatlı kullanımını zora sokmuştur. ABD ve El Cezire kanallarının Irak Savaşı'nda yaşanan olayları kamuoyuna aktarımları o kadar faklı olmuştur ki, uzmanlar kanalların savaşı farklı yorumladığı görüşünde birleşmişlerdir. Örneğin CNN, ABD ve İngiliz askerleri için "Koalisyon Güçleri" ifadesini kullanırken, El Cezire, " İşgalci Amerikalılar" ifadesini tercih etmiştir (Can, 2005: 101). Ayrıca CNN'de konuşan yetkililer, Irak ordusundan bahsederken "teröristler" ifadesini, El Cezire'ye konuşan yetkililer ise, ABD askerleri için "gangsterler" ifadesini kullanmıştır. Bu söylemlerden, her iki kanalın kamuoyu üzerinde istediği yönlendirmeyi yapabilmek için bir yayın politikası belirlediği anlaşılmaktadır. Farklılıklar sadece söylemlerle sınırlı kalmamıştır. El Cezire, Bağdat ve çevresinde bombalarla yerle bir edilen sivil yerleşim bölgelerinde dolaşıp halkla söyleşiler yaptığını programlarında belirtirken, CNN ise, ABD birliklerinin içindeki muhabirleriyle harekât görüntülerini naklen yayınladığını belirtmiştir. Bu görüntüler incelendiğinde; CNN'de yayınlanan görüntülerde, ABD askerleri çok güçlü, kuvvetli, donanımlı, teçhizatlı, güneş gözlüklü ve kendilerinden emin, El Cezire'deki yayınlarda ise, ABD askerleri Iraklılar tarafından esir alınmış, vurulmuş, öldürülmüş şekilde gösterilmiştir

CNN ve Fox News televizyon kanallarında savaşla ilgili aktarılan görüntü ve haberlerin belirli bir süzgeçten geçirilerek, kamuoyuna kurgulanmış şekilde aktarıldığı görülmektedir. Özellikle Irak'ta meydana gelen çatışmalarla ilgili görüntüler aktarılırken, sivil kayıpların gösterilmemesi ve bombalanmış evlerden hiç bahsedilmemesi bunun açık kanıtı niteliğindedir. Burada amaç, algı yönetimi faaliyetlerinin birer evresi olan duyarsızlaştırma ve tepkisizleştirme faaliyetlerinin uygulanmaya çalışılmasıdır.

Radyo: Radyo, ilkel olduğundan televizyon kadar çok kullanışlı olmasa da ulaşılabilirliği kolay olduğu için, Irak Savaşı'nda önemli bir propaganda aracı olmuştur. Savaşın getirdiği olumsuz koşullar nedeniyle bazı yerleşim yerlerinin elektriksiz kalması ve bu yüzden televizyon yayınlarının izlenememesi, radyonun öneminin artmasına neden olmuştur. Iraklılar bu nedenle yaşadıkları ortamda radyonun iletişim alanındaki ciddiyetini korumuş olduğunu düşünmektedirler. Irak Savaşı'nda kargaşa ve şiddetin yoğun olması nedeniyle radyo, kamuoyuna haber verme görevini üstlenmiştir. Iraklılar yaşanan gelişmelerden haberdar olmak için her zaman radyolarını yanlarında bulundurmuşlardır. Bu nedenle de ABD'nin Irak'ta propaganda amaçlı kullandığı Arapça yayın yapan birçok radyo istasyonu bulunduğu iddia edilmektedir. Bu radyolar Irak kamuoyuna, "Sizi zulüm ve baskıdan kurtarmaya geliyoruz" şeklindeki sloganlarla seslenmiştir. Iraklılar, geceleri uyumadan Sawa Radyosu'nu dinlediklerinde, sabah uyandıkları zaman Saddam rejimini çökmüş, her şeyin bitmiş ve iyi yönde değiştiğini göreceklerini, çok mutlu bir hayatla karşılaşacaklarını düşündüklerini belirtmişlerdir (Haşim, 2012 Şubat 03).

Gazete: Savaşta gerek ABD gerekse de Irak, gazete manşetlerini kullanarak propaganda amaçlı karşılıklı hamleler yapmaya çalışmışlardır. Ancak ABD, kamuoyunda savaşın meşruluğunu sağlamak adına gazeteleri başarılı şeklide kullandığı için Irak'tan bir adım önde olmuştur. Gazetelerin algı

yönetimi maksatlı kullanımı, savaş öncesi devlet adamlarının propaganda söylemlerine yer vermeleri ve yazarların Saddam'ı hedef almaları şeklinde olmuştur. ABD'de yayınlanan gazetelerden New York Post, New York Times ve Washington Post gibi gazetelerin, savaş öncesi kamuoyunu hazırlamak adına işledikleri en önemli tema, savaşın kaçınılmazlığı olmuştur.

ABD'nin gazeteler yoluyla propaganda söylemlerini kamuoyuna iletmede kullandığı bir diğer unsur karikatürler olmuştur. Karikatürlerle mizah unsuru adı altında, kamuoyunun düşüncesi farkına varılmadan etkilenmeye çalışılmıştır. Savaş öncesi gazetelerdeki karikatürler incelendiğinde, birçoğunun Saddam'ı hedef aldığı görülmektedir. Bu karikatürler, Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve El Kaide terör örgütüyle ilişkisi iddialarını mizahi bir üslupla işlemişlerdir (Bknz. Cartoonstock, 2007).

ABD, Irak Savaşı'nda kamuoyunun savaşa bakışını etkilemek için uluslararası yayın yapan gazeteleri kullandığı gibi, Irak toplumunun ve askerlerinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkilemek için de Irak'ta yayın yapan gazeteleri kullanmıştır. ABD, Irak'ta yayın yapan gazeteleri kullanarak, Irak toplumunun mücadele iradesini zayıflatmayı ve etkisiz hale getirebilmeyi amaçlamıştır. Irak'ta ABD desteğiyle çıkarılan gazeteler, direnişe katılımı ve ABD askerlerine saldırıları engellemek için kamuoyunu yönlendirmeye çalışmışlardır. ABD'nin savaşın ilk günlerinde direnişi engelleme planı, Saddam ve yakınında olan Tarık Aziz, Kimyasal Ali lakaplı Ali Hasan El Mecid, Muhammed Hamza Zübeydi gibi Irak devlet adamlarının yakalanması üzerine olmuştur. Bu nedenle gazeteler, Iraklı devlet adamlarını kamuoyunun gözünde düşürecek yazılar yayınlamışlardır. Hatta ABD, gazeteler üzerinden Irak kamuoyuna, Saddam'ın başını getirene para ödülü vereceğini duyurmuştur (BBC News, 2010, Ekim 01).

Ayrıca ABD, savaşın ilk günlerinde bazı gazetelere, üzerinde başta Saddam ve oğulları olmak üzere Iraklı devlet adamlarının fotoğrafları olan iskambil kâğıtlarını göndermiştir. İskambil kâğıtları görünümündeki fotoğrafları da gazetelerin yayınladıkları görülmüştür. Burada amaç, Iraklı devlet adamlarının kamuoyunda itibar kaybetmesinin ve para ödülü almak için kamuoyunun onları ihbar etmesinin sağlanması olmuştur (Bknz. BBC News, 2010, Ekim 01). Listede belirtilenlerin birçoğunun gelen ihbarlar sonucunda yakalanması, bir nevi propaganda uygulaması olan bu taktiğin başarılı olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf: Fotoğrafın kamuoyu tarafından kolayca algılanabilir ve ulaşılabilir bir kitle iletişim aracı olması, onun Irak Savaşı'nda propaganda amaçlı kullanılmasını sağlamıştır. Irak Savaşı'nda fotoğraf, daha çok kamuoyunu etkilemek ve gündemi belirlemek için kullanılmıştır. Bu savaşta taraflar, fotoğrafın sunduğu görüntüler aracılığıyla yaşananlar hakkında gerçekçi veya çarpıtılmış bilgileri kamuoyuna aktarmışlardır. Fotoğraf, Irak Savaşı'nda daha çok gazeteler aracılığıyla kullanılmıştır. Fotoğrafların gazete haberlerinin kurgulanmasını kolaylaştırdığı ve böylelikle doğru bilginin saptırıldığı gözlemlenmiştir. ABD'de gazeteler, savaşın meşruluğunu sağlamak adına geliştirilen propaganda söylemlerini kamuoyuna aktarırken, inandırıcılığı arttırmak adına söylemlerini destekleyen fotoğrafları kullanmışlardır.

Savaş öncesi bu gazetelerde yayınlanan fotoğraflar incelendiğinde, öncelikli olarak Saddam ağırlıklı fotoğrafların kullanıldığı görülmüştür. Özellikle Saddam'ın elinde silah ve kılıç olan

fotoğrafları kullanılmıştır (The Associated Press, 2006, Aralık 30). Saddam'ın silahlı ve kılıçlı fotoğrafları kullanılarak, onun bir diktatör olduğu ve şiddeti savunduğu izlenimi yaratılmak istenmiştir. Hatta bu fotoğraflar kimi zaman El Kaide terör örgütüyle ilgili haberlerin yanına iliştirilerek, Saddam'ın terör saldırılarıyla ilişkisi olduğu algısı kamuoyunda yaratılmaya çalışılmıştır. Bu fotoğrafların kullanılması sonucu, kamuoyunda savaşın bir diktatöre karşı yapıldığı hissi uyanmıştır. Bu da ABD'nin, kamuoyu tarafından desteklenmesini sağlamıştır.

Bir diğer örnek ise ABD askeri birliklerinin 9 Nisan 2003'te Bağdat'a girdiklerinde Firdevs Meydanı'nda bulunan Saddam heykelinin Iraklılar tarafından yıkılışını gösteren fotoğrafın kullanılmasıdır (BBC, 2010, Ağustos 30) Gazeteler bu fotoğrafı kullanarak, Iraklıların ABD askerlerini memnuniyetle karşıladıkları, Saddam'dan kurtuldukları için onun sembolü olan heykeli sevinçle devirdikleri, izlenimi yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca bu fotoğrafla, Saddam rejiminin bittiği de ilan edilmeye çalışılmıştır.

Saddam figürü dışında Irak Savaşı'nda propaganda amaçlı kullanılan başka fotoğraf örnekleri de bulunmaktadır. ABD'nin Irak'ta işgalci gibi gözükmemesi ve Irak halkı tarafından istenmediği algısının dünya kamuoyunda yaratılmaması için çatışmada ölen sivillerin ve bombalanmış yerlerin fotoğrafları gazetelerde pek kullanılmamıştır. Gazeteler daha çok ABD askerlerinin Irak halkına yardım ettiği, erzak dağıttığı ve çocuklarla oyun oynadığı fotoğraflara yer vermişlerdir (Bknz. The Associated Press, 2003, Mart 21). ABD askerleri, fotoğraflar vasıtasıyla akıllarda yardım dağıtan askerler olarak kalmak isterken, Irak karşı propaganda unsuru olarak, ABD askerlerinin Ebu Garip Cezaevi'nde Iraklılara işkence yaptığı, sivilleri öldürdüğü ve yerleşim yerlerini bombaladığı fotoğrafları yayınlamıştır.

Sonuç

Devletler savaşlarda, toplumların düşüncelerini ve davranışlarını etkileyebilmek için tarih boyunca birbirlerine yönelik değişik kapsam ve yöntemlerde operasyonlar geliştirmişlerdir. Geliştirilen en önemli yöntem algı yönetimi olmuştur. Günümüzde devletler, savaşlarda galip gelebilmek adına bir yandan muharebe alanlarında silahlı kuvvetler ile mücadele ederken, diğer yandan da algı yönetimi stratejisi olan propaganda faaliyetleriyle toplumların duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu uygulamaların kullanılmasının nedeni, milli çıkarların amacına ulaşmasında cephe muharebelerinin tek başına bir yöntem olarak kullanılmasının hem zor, hem de maliyetli olmasındandır. Algı yönetimi faaliyetleri ile hedef aktörler çok daha kolay kontrol altında tutulabilmekte ve böylelikle çıkarlar gerçekleştirilebilmektedir.

Algı yönetimi stratejisi olan propagandanın özellikleri, kazandığı imkân ve kabiliyetler düşünüldüğünde, bu stratejileri özellikle düşük yoğunluklu çatışmalarda yalnızca devletlerin değil, terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin saldırı ve savunma anlamında kullandıkları görülmektedir. Devlet ve devlet dışı aktörler bu stratejileri, hedef aldıkları birey, grup, organizasyon, devlet ve kurumları yıpratmaya yönelik kullanmaktadırlar. Psikolojik ve fiziki şiddet, misilleme, korkutma, yıldırma, engelleme, yok etme, güdüleme ve faydalanma gibi yöntemler bu amaç doğrultusunda en çok başvurulan tekniklerdendir. Bu faaliyetler, topluma bir düşünce ya da fikri benimsetinceye kadar sürdürülen her türlü eylemi kapsamaktadır. Algı yönetiminin en önemli aracı konumunda olan

propaganda, aktörler için kendini iç ve dış kamuoyuna duyurma adına büyük önem taşımaktadır. Aktörlerin varlıklarının devamı, birtakım insanlar tarafından meşru kabul edilmelerine ve desteklenmelerine bağlıdır. Gerekli desteği olmayan devlet veya devlet dışı bir aktörün varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Ayrıca, bir savaş ya da çatışma durumunda aktörlerin kamuoyunu söz konusu savaşın meşruluğuna ikna etmesi gerekmektedir. Bu nedenle aktörler özellikle savaşlarda propagandayı temel strateji olarak benimsemektedirler.

Tarihsel süreç içinde çeşitli savaşlarda propaganda örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle Soğuk Savaş dönemi, Vietnam'da, Kore'de, Guatemala'da ve çeşitli Ortadoğu ülkelerinde yaşanan savaşlarda ABD ve SSCB birbirlerine karşı doğrudan veya başka ülkeler üzerinden söz konusu stratejileri uygulamışlardır. Ancak, propaganda uygulamalarında öne çıkan örnek 11 Eylül sonrası yaşanan Irak Savaşı olmuştur. Bu savaşı diğer savaşlardan farklı ve önemli kılan, bu savaşta küreselleşmeyle birlikte gelişen teknolojinin yoğun olarak propaganda maksatlı kullanılmasıdır. Söz konusu teknolojik gelişmelerin yarattığı imkân ve kabiliyetler devletlerin cephe muharebelerinden çok propaganda faaliyetlerine yönelmelerine sebep olmuştur.

Özellikle ABD, söz konusu stratejileri Irak Savaşı'nda test etme imkânı bulmuş, bu savaşta tecrübe ettiği bu stratejileri 2010 yılında patlak veren Arap Baharı'nda daha profesyonelce kullanmış ve başarılı olmuştur. ABD'nin algı yönetimi stratejilerinin savaşlarda genelde iki ayrı amacı bulunmaktadır. Bu amaçlardan ilki; kamuoyunu savaşların meşruluğuna inandırabilmek, böylece gerekli yardım ve desteği alabilmektir. İkincisi ise; hedef toplumunun ve askerlerinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını hedef alarak, milli güç ve mücadele iradelerini zayıflatmak ve etkisiz hale getirebilmektir. Irak Savaşı'nda da aynı amaçlar doğrultusunda stratejiler geliştirmiştir. ABD, propaganda stratejilerinin ilk amacı olan kamuoyunu söz konusu savaşın meşruluğuna inandırabilmek adına, kitle iletişim araçlarını başarılı bir şekilde kullanmış ve savaşa dair propaganda söylemlerinin kamuoyunda kabul görmesini sağlamıştır. Ancak ikinci amacı olan Irak toplumunun ve askerlerinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını hedef alarak, milli güç ve mücadele iradelerini zayıflatmak ve etkisiz hale getirebilmek için geliştirilen propaganda uygulamaları, ABD'nin planladığı gibi istenilen düzeyde başarıya ulaşamamıştır. Bunun nedeni, Irak'ın imkânları çerçevesinde ABD'nin propaganda uygulamalarına kitle iletişim araçlarını kullanarak cevap vermesidir. Ayrıca ABD silahlı kuvvetlerinin 21 günde Bağdat'a girerek savaşı sonuçlandırdıklarını beyan etmelerine rağmen, Irak'ta direniş ve çatışmaların sonrasında devam etmesi, ABD'nin propaganda planlarının Irak kamuoyu özelinde başarılı olamadığını göstermektedir.

Kaynakça

Atabek, N. (2003). Propaganda ve Toplumsal Kontrol, *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt:4(2).

BBC. (2010, Ekim 01). *Iraq's Most Wanted, Where Are They Now?*. 18/12/2014 tarihinde BBC: http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11155798 adresinden alındı.

BBC. (2010, Ağustos 30). *Fotoğraflarla Irak Savaşı*. 18/12/2014 tarihinde BBC Türkçe: http://www.bbc.co.uk/turkce/multimedya/2010/08/100830_gallery_iraq_war_1.shtml adresinden alındı.

Can, F. (2005). *Bilgi Çağının Güdümlü Silahı Medya*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Cartoonstock. (2003). *Saddam Hüseyin Karikatürleri*. 20/10/2018 tarihinde https://www.cartoonstock.com/sitesearch.asp?categories=All+Categories&artists=All+Artists&mainArchive=mainArchive&newsCartoon=newsCartoon&vintage=vintage&ANDkeyword=saddam&searchBoxButton=SEARCH&cp=1 adresinden alındı.

Cereci, S. (2001). Gündem Oluşturmada Medyanın Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3(3).

Çevik Ersaydı, S. (2011). *Psikolojik Operasyon, Algı Yönetimi ve Propaganda*. 19/10/2011 tarihinde 21. Yüzyıl Enstitüsü: http://www.21yyte.org/tr/yazi6344-Psikolojik_Operasyon_Algi_Yonetimi_ve_Propaganda.html adresinden alındı

Domenach, J. M. (2003). *Politika ve Propaganda*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Haşim, M. (2012, Şubat 03). *Şiddet ve Kaos Ortamında Radyonun Etkisi*. 26/12/2014 tarihinde http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.asp?page=article&id=23932&updatefrom=0&from=0 adresinden alındı.

Hoffer, E.(1978). *Kesin İnançlılar*. İstanbul: Tur Yayınları.

Karabulut, B. (2014). *Algı Yönetimi*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Kona, G. G. (2006). ABD'nin Müdahale Mantığı ve Irak Özelinde Yarattığı Güvenlik Sorunsalı. *Stratejik Öngörü Hakemli Dergisi*, Sayı: 7.

Özdağ, Ü. (2009). *İstihbarat Teorisi*. Ankara: Kripto Kitaplar.

Özer, M.A. (2012). Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:33.

Simpson, C. (1996). *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960*, Oxford University Press.

Tarhan, N. (2002). *Psikolojik Savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları.

The Associated Press. (2006, Aralık 30). Saddam. 20/12/2014 tarihinde The Associated Press: http://www.apimages.com/OneUp.aspx?st=k&kw=saddam%20h%C3%BCssein&showact=results&sort=creationdatelower%3Aalphabetical&intv=None&sh=10&kwstyle=or&adte=1330179348&pagez=60&cfasstyle=AND&rids=c1fa4915af4a4edfb4f61b14ab0f2ec8&dbm=PY2000&page=1&xslt=1&mediatype=Photo adresinden alındı.

The Associated Press. (2003, Mart 21). Iraq Us Military War. 20/02/2012 tarihinde http://www.apimages.com adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu. (2012). 10/12/2014 tarihinde TDK Çevrimiçi Güncel Büyük Türkçe Sözlük: www.tdk.gov.tr adresinden alındı.

Türk, M. S. (2014) Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var Mı?. *Algı Yönetimi*, Ed. Bilal Karabulut, İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Urhal, Ö. (2008) *Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat Ve Örgütlü Suçlar*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Qualter, T. (1962). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi (Çev. Ünsal Oskay), dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/445/5010.pdf adresinden alınmıştır.

Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Platin Yayınevi.

PROPAGANDA: GÜÇ, LİDERLİK VE İHTİŞAM

PROPAGANDA: POWER, LEADERSHIP AND MAGNIFICENCE

Doç. Dr. Ceren YEGEN
Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi

Ali Can YEGEN
Çağ Üniversitesi SBE Psikoloji Anabilim Dalı

ÖZET

Propaganda tarih içerisinde siyasi aktörlerin büyük önem atfettiği olgulardan birisi olmuş, sıklıkla manipülasyon tartışmalarının temelinde yer almıştır. Ortaya çıkış amacının ötesine geçerek, siyasi bir anlamı devralan propaganda, siyasi propaganda boyutu ile siyasi aktör ve liderlerin kitleleri etkileme eylemleri bağlamında da özellikle seçim dönemlerinin en yoğun tartışılan konularından olmuştur. Propagandanın tarihi oldukça eskidir ve tarih sahnesinde, birçok önemli hükümdar tarafından kitlesel etki, ikna ve inandırıcılık sağlamak için propagandaya başvurulmuştur. Öyle ki Makedonya Kral'ı Büyük İskender'in retorik ve propagandaya büyük önem verdiğini, kitlelere yönelik güçlü söylem ve eylemlerde bulunduğunu biliyoruz. Eski Mısır hükümdarı II. Ramses'in propaganda anlayışı ise daha çok güç ve ihtişamı somutlaştırma gayesi ile ortaya çıkıyor. Çünkü Eski Mısır'ın en önemli hükümdarlarından olan II. Ramses, yaptırdığı ihtişamlı yapılar ile propaganda mekanizmalarını akıllara getiriyor ve kabartmalara siyasi/askeri başarılarını (bu iddia tartışılmaktadır) resmettirerek, görsel inandırıcılık ve etki hedefliyordu. Bu yüzden bu çalışmada, Büyük İskender ve II. Ramses'in propaganda anlayışları ele alınacak, propaganda kitlesel anlatı açısından incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Propaganda, Liderlik, Güç, Kitle, Siyaset

ABSTRACT

Propaganda has been one of the events that political actors attach great importance to throughout history and has often been at the basis of discussions of manipulation. The propaganda, which has gone beyond the purpose of its emergence and gain a political meaning, especially has been one of the most debated issues of the electoral period in the context of the political propaganda dimension and the actions of political actors and leaders to influence the masses. The history of the propaganda is quite old and propaganda has been used in the history scene by many important rulers to provide mass influence, persuasion and cogency. We know that the King of Macedonia, Alexander the Great, attaches great importance to rhetoric and propaganda, and makes strong discourses and actions against the masses. The ruler of ancient Egypt II. Ramses' understanding of propaganda is more likely to embody power and grandeur. Because one of the most important rulers of ancient Egypt II. Ramses, brought to mind propaganda mechanisms via the glorious structures that he had built and he aimed at visual credibility and influence by depicting political/military achievements (this argument is being discussed) in reliefs. Therefore, in this study, Alexander the Great and II. Ramses' understanding of propaganda will be discussed and the propaganda will be examined in terms of mass narrative.

Keywords: Propaganda, Leadership, Power, Mass, Politics

GİRİŞ

Etkileri ve türleri sıkça tartışılan propaganda, tarihsel süreci içerisinde dinsel ve siyasal bağlamda tartışmalı bir kavramı nitelemiştir. Kitleleri etkilemek, inandırmak ve duygu ile düşünceleri gibi davranışlarının yönüne de etki etmek adına gerçekleştirilen propagandanın kullandığı araçların, moral ve pragmatik bağlamda tartışılmasının tarihi oldukça eskidir. Öyle ki dini bir amaç ile ortaya çıktığını bildiğimiz propagandanın politik bağlama bürünmesi, kavramın epistemolojik olarak sorgulanmasına da neden olmuş, bu sorgu propagandanın olumlu olmayan bir kavram şeklinde algılanmasında etkili olmuştur (Fedayi, 2014; Yegen, 2018). Tarihte önemli hükümdarların da propagandaya büyük önem atfettikleri bilinmektedir. Özellikle Büyük İskender ve II. Ramses propaganda çalışmaları ile de anılan kimselerdir. Bu yüzden bu çalışmada, her ikisinin de propaganda çalışmaları ve bunları niteleyen eserler (basit rastlantısal örneklem ile seçilen mozaik ve kabartmalar) yorumlayıcı yaklaşım (hermeneutik) ışığında ele alınacaktır. Yorumlayıcı yaklaşım, araştırma olgusuna derinlemesine yaklaşmayı sağlar (Paterson ve Higgs, 2005: 321-342). İncil metinlerini yorumlamaya yönelik bir yaklaşım olarak 17. yüzyılda ortaya çıkan ve 19. yüzyılda da entelektüel ilgiye haiz olan hermeneutik için Dilthey, insanları anlamanın "doğayla ilgili deneysel bilgi edinmekten çok metinleri yorumlamak gibi" olduğunu belirtmiştir (Gergen, Hepburn ve Fisher, 1986 ve Olson, 1986: 160'dan akt. Patterson ve Williams, 2002: 11).

PROPAGANDA VE TEKNİKLERİ

Propagandanın oldukça eski olan tarihi, çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Net bir biçimde etkili inandırma çalışmaları olarak tanımlanabilecek olan propaganda, kararlı ve ikna edici eylemleri niteler ve çoğunlukla siyasi alana mal edilir. Siyasi propagandacılığa mal edilen ise sıklıkla din ve milliyetçiliktir (Yegen, 2018). Çağlar boyunca dinin ergonomik bir propaganda aracı olarak görüldüğünü ve kullanıldığını düşünen başka yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre, Tanrı ya da Tanrılardan onay alan yöneticiler, halkları tarafından kolayca kabul görmüş veya pozisyonunu sağlamlaştırmıştır. Yaklaşım, dinsel duyguların bazı araçlar ile propaganda malzemesi yapılabileceğini öne sürmekte ve bu anlamda uzun zaman "rüyalar" ile Tanrı ya da olağanüstü güçler arasında bağlantı kurulduğuna dikkat çekmektedir. Rüya Tanrı'dan bir mesaj olarak kodlanarak, rüyayı görene ayrıcalıklı bir his ve görev yüklenmektedir. Rüyayı yorulmayan propagandacı, kurgusal bir gerçeklik yaratabilir, kitleleri onlardan birine işaret ederek yönlendirebilir (Kayapınar, 2015: 65; 71). Kayapınar'ın (2015: 71) dikkat çektiği aşağıdaki örnek, oldukça açıklayıcıdır:

> … Caesar, Hispania Ulterior'a *quaestor* olarak atanıp Gades'e geldiğinde Herakles Tapınağında Büyük İskender'in heykelini görünce içini çeker. Onun gibi olamadığı için üzülür ve görevini bırakmak ister. Çünkü Roma'da daha büyük işler yapmayı planlamaktadır. Ertesi gece rüyasında öz annesiyle yattığını görür. Rüya yorumcuları bunu şöyle yorumlarlar: "*Annesini kendi altında yatar durumda görmesi, anne, herkesin anası*

> *sayılan topraktan başka bir şey olamayacağına göre, ona yeryüzünde sınırsız güç elde edeceğinin önceden bildirilmesidir.*[1]" İlginçtir ki Caesar'ın Roma'da büyük işler yapmayı planladığının ertesi gecesi tanrılar ona bir belirti olarak bu rüyayı göstermişlerdir. Caesar'ın daha *quaestor* iken Roma'da tek yönetici olma niyetini açığa vuran bu rüya ve yorumu, belirtilen zamanda, yani Caesar'ın *quaestor*luğunda yayılmış olacağı gibi daha sonradan, örneğin Caesar, Pompeius'u yenip de Roma'yı tek başına yönettiği zamanda da yayılmış olabilir. Eğer belirtilen zaman diliminde yayıldıysa bu, Caesar'ın kafasında tasarladığı işlere hedef kitlesinin güvenini sağlamak amacı gütmüştür diye düşünebiliriz. Öteki türlü olduysa, yani belirtilen zamandan daha sonra yayıldıysa, içinde bulunulan dönemdeki konumu sağlamlaştırmak amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz. Bu aktarılan örneğin hedef kitlesi, öteki örneklerde de olacağı gibi, büyük olasılıkla halktır, ama bir ölçüde de Caesar'ın rakipleri olabilir. Şöyle ki, hedef kitlesi halktır, çünkü Caesar'ın desteğine gereksinim duyduğu topluluk halktır. Hedef kitlesi rakipleridir, çünkü tanrılardan aldığı onayla rakiplerinin gözünü korkutup morallerini bozmak istemiş olabilir (Suetonius'un aktardıkları ışığında akt. Kayapınar, 2015: 65; 71).

Propaganda her zaman manipülatiftir. Başkalarının düşüncelerinizi ve eylemlerinizi kontrol edebilmelerine odaklanan propaganda, ikna edici işlevi ile büyük hedef kitleleri belirli bir gündeme yönlendirir ve duygusal olduğu gibi eylemsel tavır değişiklikleri de amaçlanır. Bu noktada şunu da belirtelim ki, sıklıkla olumsuz bir anlam taşıdığı düşünülen propaganda her zaman zararlı değildir. Bazı durumlarda propaganda olumlu olabilir. Örneğin beyaz propaganda yalan ya da sahte done'ler kullanmaz ve olumlu bir propaganda türü olarak tanımlanır (Shabo, 2008; Yegen, 2018). İddia, ileri sürme basitçe tartışmalı bir fikri gerçek olarak belirtmekten ibarettir ve insanların ne olduğuna inanmayı sevdikleri gerçeğine dayanmaktadır. "Kadınlar kötü sürücülerdir" ve "Erkekler asla yön sormaktan vazgeçmiyorlar" gibi iddialar ayrıca reklamcılık alanında da yaygındır ve bazen bir talebi desteklemek için gerçekler üretilmektedir (Shabo, 2008).

Her modern savaş, yeni propaganda teknikleri üretir. Yeni propaganda teknikleri yeni ve geniş kitlelere ulaşmak için gereklidir (Hodson, 1948: 151). Öyle ki, bazı yönleri ile dikkat çeken Rus propagandasında Sovyet Soğuk Savaş dönemi teknikleri dikkat çeker. Çünkü tamamen yeni ve çağdaş bilgi ortamının özelliklerini kullanan Rusya, teknoloji ve mevcut medyayı iyi faydalanacak şekilde kullanmıştır. Şimdilerde ise internet, sosyal medya, profesyonel ve amatör gazetecilik ile medya kuruluşları propagandacılığın kıskacında. Çağdaş Rus modelini propaganda için iki farklılığı nedeniyle "yanlışlığın ateş kubbesi" olarak nitelendiren yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlara göre model, kısmi gerçekleri çok sayıda kanal ve mesaj ile yaymada isteklidir ve hızlı, sürekli ve tekrarlayan tutarlılık taahhüdünden yoksundur (Paul ve Matthews, 2016).

Propagandada olumlu sonuçlar alınmak isteniyorsa, amaç net bir şekilde belirlenmeli ve hedef kitle iyice analiz edilmelidir. Propaganda organize şekilde yapılmalı ve doğru teknikler uygulanmalıdır. Örneğin kurumsal reklamcılıkta doğru hedef kitleye yönelmek, büyük başarı getirebilir (Pearlin ve Rosenberg, 1952: 6).

[1] Suetonius, On İki Caesar'ın Yaşamı. Çev. Fafo Telatar-Gül Özaktürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, Tanrısal Iulius Caesar, VII (akt. Kayapınar, 2015: 71).

Rhoads (2004) propaganda ve eğitimin benzer bir amacı olduğunu iddia etmektedir: doğru olarak gördüğümüzü, inandığımızı değiştirmek. Buna karşın, "propagandanın yalana yönelik, özgür düşünce karşıtı, biçimlendirici bir denetim düzeneği olduğu" fikrine yakın duran yaklaşımlar da dikkati çekmektedir (Kayapınar, 2015: 67).

Propaganda konusunda "medya manipülasyonu" da önemlidir. Medya manipülasyonu bir dizi uygulamayı kapsar. İnsanlar ya da politikacılar kitlelerini artırmak, dünya görüşlerini meşrulaştırmak için genellikle ana akım medyayı kullanarak için içerik dağıtıyorlar (Buna "propaganda" da diyebiliriz.) Bununla birlikte, para kazanmak için stratejik olarak "sahte haberler" üreten insanlar, eğlence için kaos yaratan troller, belirli şeyleri meşrulaştırmaya çalışan siyasi aktörler ve medyayı kamuoyunu etkilemek amacıyla kullanan gruplar da medya manipülasyonu ile aslında çeşitli amaç ve şekillerde propaganda yapıyorlar. Dezenformasyon, propaganda ve/veya sahte haberler yaratan ve yayan kimseler genellikle bu kategorilerden birinin veya daha fazlasının bir araya gelmesiyle ideoloji, para ve/veya statü ve dikkat motive olurlar (Marwick ve Lewis, 2017: 26).

LİDERLİK VE GÜÇ PROPAGANDASI: BÜYÜK İSKENDER VE II. RAMSES

Hanedan kimliğini ve ideolojiyi güçlendirmek, Helenistik hanedan stratejisinin bilinen bir özelliğidir. Bununla birlikte, konvansiyonel "çekişme" terimiyle ifade etmek istediğimiz kesin ilişkiyi çoğu zaman tespit etmeden bırakır (Skuse, 2017). Bilim adamları uzun zamandır Mısır Ptolemaik monarşisinin MÖ 323-30 arasında bir dönüşüm geçirdiğini biliyorlardı. Hanedanın kraliçeleri, kralların astları olarak başlamış, fakat üstleri olarak sona ermiştir. Bu değişimin tam olarak ne zaman ve nasıl gerçekleştiği modern bilim adamları için problemli olmuştur. Bazıları, bu değişikliğin Ptolemy II tarafından harekete geçirildiğini savunuyor (Hazzard, 2000). Ptolemaioslar'ın ilk hükümdarı İskender'in generallerinden olan ve İskender'in ölümünün ardından Ptolemaios Krallığı ve Ptolemaios hanedanını kuran Makedonya doğumlu I. Ptolemaios Soter, son hükümdarı ise VII. Kleopatra'dır. Ptolemaios hükümdarlarının dikkat çeken özellikleri, Erken dönem Mısır hükümdarları gibi kendilerini firavunların mirasçıları olarak görmeleridir. Bunu politikalarına da yansıtan Ptolemaios hükümdarları firavun-kral/kraliçe, tanrı-kral veya tanrıça-kraliçe anlayışının devam etmesinde rol oynamış, hükümdara tapma temelli din siyasetinden benimsenmiştir. Hanedanlık döneminde Mısır ve Yunan yerel öğeleri kaynaşmış, Helen İmparatorluğu esintileri gözlenmiştir (Güzel, 2017; Özhazar ve Elbinsoy, 2017; Stanwick, 2002).

Helen İmparatorluğu'na adeta altın çağını yaşatan Büyük İskender (Alexander the Great), Makedonya kralı II. Philip'in (Philippos II) oğlu olarak dünyaya gelmiş ve yalnızca 11 yıllık bir periyodda, dünyanın gördüğü en geniş imparatorluğu bir araya getirmiş, tarihteki en başarılı imparatorlardan biri olmuştur. Büyük İskender'in (M.Ö. 334) Çanakkale Boğazı'nı geçerek başladığı Asya seferinde ilk

büyük savaşı Granikos Irmağı kıyısında olmuş, Mayıs ayı sonunda öğle vakitlerinde başlayan savaş, aynı günün gecesi Makedonya ordusunun zaferiyle neticelenmiştir. Bu savaş, İskender'e Anadolu'nun kapılarını tamamıyla açmıştır (Körpe, 2011: 95-96).

Büyük İskender, kitlesel propaganda anlayışı ile de oldukça önemli bir siyasi figürdür. İskender'in propagandaya büyük önem verdiği ve Aristoteles gibi başarılı bir retorikçiden, Leonidas ve Lysimakhos'dan eğitim aldığı, hatta Diyojen hayranlığı da biliniyor. Dolayısı ile propaganda büyük bir imparator için gerekli ve etkili bir eylem oluyor. İskender'in propaganda anlayışının çeşitli mesajları var. Örneğin, Büyük İskender, Anadolu'ya geçtiği ilk vakit Troia'da, Yunan kahramanı Akhilleus'un (Aşil) mezarı olduğu iddia edilen yere gitmiş ve kurban kesip, dua etmiştir. Büyük İskender'in Akhilleus'u ve Troia'yı ziyaret etmesi propaganda bakımından önem taşımakta idi. Çünkü Büyük İskender, Troia Muharebesi'ndeki tarafların Yunan olduğunu öne sürmekteydi ve Helenizm anlayışına Anadolu'yu da dâhil etmekteydi. Muharebelerde ordudan ziyade, kumandana saldırmanın Doğu toplumlarında doğrudan rakip ordunun psikolojisini bozmada etkili olacağı düşünüldüğünde, İskender'in kolektif öğreti ve değerleri, aslında psikolojiyi bir propaganda aracı olarak kullanmış olduğu iddiasına yaklaşırız (Bosch, 1942, s. 25 ve Tekin, 2016, s. 128'den akt. Oral, 2019; Retief ve Cilliers, 2006).

Büyük İskender'in Persler ile yapacağı ikinci savaş, Suriye sınırına yakın olan İssos'ta olmuştur. Babasının bir suikast sonucu ölmesinin ardından, MÖ 336 yılında Makedonya tahtına çıkan İskender, Argead hanedanının devamlılığı ile Philippos II'nin dış politika anlayışının istikrarını da sürdürmüştür (Körpe, 2011: 95-96). İssos Savaşı'nı betimleyen aşağıdaki mozaikte Büyük İskender'in tasviri oldukça kendinden emin iken, karşı komutan Darius panik halinde gösterilmektedir. Mozaiğe Darius'un askerinin yüzündeki panik ve korku da yansımış; Persler'in karşı atağı, atılmaya çalışılan oklar ile resmedilmiştir. Yerdeki Pers askerleri ve atlar ise savaşın Pers'ler aleyhinde olan seyrine işaret etmektedir (Alanyalı, 2001: 16-18). Bu çalışma İskender lehinde bir propaganda eseri niteliğindedir.

Resim 1. Atı Bucephalus'un Üzerinde Büyük İskender'i ve İssos Savaşı'nı tasvir ettiği düşünülen ve Pompei'de bulunan bir mozaik (http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/iskender-mozaigi)[2]

Alanyalı'ya göre (2001: 29), Makedonya Krallığı'nın sonuna dek Büyük İskender'in yaptığı işler ya da portreleri sürekli resmedilmiştir. Ona göre, Romalılar'ın Makedonya'yı almasının ardından Philoxnos'a ait olan yukarıdaki mozaiğin orijinali İtalya'ya götürülmüş olmalı.

Resim 2. Muhtemelen İssos Savaşı'nı (MÖ 333) betimleyen büyük bir kabartmanın bir parçası olan orijinal, Selanik, Yunanistan Arkeoloji Müzesi'nde sergileniyor (https://www.hellenic-art.com/alexander-the-great-en-5.html)

Pers İmparatorluğu'nun fatihi olan ve ordusunu mükemmelce bir arada tutan Makedonya kralı İskender, Babil'de 10 Haziran'da, 323'te henüz 33 yaşında dâhi değilken ölmüştür. Birçoğuna göre, yaşasaydı daha fazla ve büyük işler yapabilirdi kuşkusuz. "Büyük" unvanını tamamen hak eden İskender, babası II. Philip tarafından savaşta eğitilmiş, 22 yaşında Asya'yı işgal etmiş ve 3 yıl içinde

[2] Dünyanın Çoğunu Fetheden Büyük İskender Kimdi?. Yazar: Perrin Margaryan on 25 Temmuz 2019, URL: https://arkeofili.com/dunyanin-cogunu-fetheden-buyuk-iskender-kimdi/.

Darius III'ü mağlup etmiştir; Makedonya'ya asla geri dönmese de Persler'in ve diğer fethedilen ulusların en iyi unsurlarını birleştirirken Helenistik kültüre dayanan bir Asya imparatorluğu kurulmasına aracı olmuştur. İskender ani ölümü ile büyük ve heterojen imparatorluğu önceden belirlenmiş bir halefi olmadan terk etmiştir. Bu durum, generalleri arasında uzun süreli mücadelelere neden olmuştur. Dahası, ölümü kısa sürede tartışmalı hale geldi, zehirlenme söylentileri neredeyse hemen ortaya çıktı ve kimilerine göre bazıları tarafından kendi amaçları için kullanıldı (Tarn, 1948: 135-141; Retief ve Cilliers, 2006: 14-15). Arrian aracılığıyla bildiğimiz Ptolemy'nin ifadesine göre, Büyük İskender'in Malyalılar'a karşı kampanyası sırasında bir pnömotoraks yaşadığı varsayılmıştır. Genel olarak, bu varsayım tıp literatüründe tarihsel bir gerçek olarak yorumlanmıştır. Aynı kaynaklara başvuran bir araştırma, İskender'in ok yarasının bir pnömotoraks'a sebep olmasının olası olmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, klasik kaynakların tarihsel dışı içeriği de vurgulanmıştır (Delgado-García vd., 2016).

Resim 3. Malyalılar'a karşı İskender (Delgado-García vd., 2016: 755)

Bazıları tarafından Makedonya Kralı Büyük İskender, ilk "liderlik propagandası"nı yapan kimse kabul edilmektedir. Öyle ki, iddiaya göre "Helenistik Dönemin mimarı" olarak da ifade edilen Büyük İskender propaganda çalışmaları ile halkını etkilemiş, imparatorluğunu sağlamlaştırmıştır. Büyük İskender'in propaganda anlayışı Roma İmparatorluğu'nu da etkilemiş, Büyük İskender'in İskenderiye

ile kendini yüceltmesi, krallarını (Sezar) ve Roma'yı yüceltmeleri noktasında Roma İmparatorluğu'na fikir vermiştir (Erkış ve Summak, 2011: 296).

Tarihteki önemli bir başka figür olan II. Ramses de Eski Mısır'da diplomasi ve devasa bir inşaat programı ile çeşitli propaganda faaliyetleri yürütmüştür (https://www.pbs.org, Erişim: 07.08.2019). Firavun Ramses II'nin en sevilen Kraliyet Konsortu, Kraliçe Nefertari idi (Habicht vd., 2016). Herkes tahta çıktığında Asya'yı ele geçireceğinden ürkerken, Ramses hükümdarlığının ilk dört yılı süresince Luksor Tapınağı'nı büyütmekle uğraşmış, Delta'da Mısır'ın yeni başkenti olan Pi Ramses'i kurmuştur (Jacq, 2008: 7-8).

Bir kralı güçlü yapan nedir? Bu soruya II. Ramses üzerinden yanıt vermeye çalışalım. Ramses II, diplomasinin ve kapsamlı bir halkla ilişkiler kampanyasının askeri eksiklikleri azaltabileceğini fark etti. II. Ramses'in Karnak ve Ebu Simbel'dekiler de dâhil olmak üzere bilinen ünlü bina başarısı, aslında büyük bir ulusun ve kendisinin "yöneticilerin hükümdarı" olma vizyonunu yansıtıyordu. Ramses II diğer firavunlardan daha fazla anıt ve heykel dikti, Mısırlılar tarafından "Büyük Ramses" olarak kabul edildi ve 66 yıllık saltanatı, Eski Mısır'ın gücünün ve ihtişamının büyüklüğü olarak kabul edildi.[3] Bazılarına göre, Eski Mısır'ın uzun tarihi boyunca, muhteşem ölçek ve güzelliğe sahip anıtlar inşa eden birçok büyük firavun vardı, ancak en azından anıtların söylediği kadarıyla hiçbir firavun Ramses kadar büyük olduğunu iddia edemezdi. Büyük Ramses, diğerlerinden daha fazla görkemli yapı inşa etti. Ancak Hititler ona adeta hızlı bir şekilde cevap verdi ve Kadeş'te (Kadesh) savaşmak zorunda kalındı. Ağır kayıplar verilirken, buradan mucizevi bir şekilde çıkmayı başaran Ramses, bunu "bir zafer" olarak kabul etti ve meşrulaştırdı. Abydos, Karnak, Luksor ve Ebu Simbel'de "zafer" olarak nitelendirdiği şeyleri andı. Luxor'da da düşmanı tek elle kesen firavunun kabartmaları gösterilmiştir. Bu aslında Ramses'in işaret ettiği gücünü, dünyanın görmesi için iyi bir şekilde yerleştirilen bir propaganda kanıtı idi. Savaş bir çıkmaz olsa ve Kadeş çevresindeki bölge fethedilmediyse de, kabartmalarda başka türlü gösterildiği ve savaşın sanki zafermiş gibi resmedildiği düşünülüyor.[4]

[3]Who was Ramses II?. BY KRISTIN BAIRD RATTINI, PUBLISHED MAY 13, 2019, URL: https://www.nationalgeographic.com/culture/people/reference/ramses-ii/

[4]ECHOES OF ANTIQUITY by Jeremy Fazzalaro, PROPAGANDA AND DECEIT (OR WHY IT IS IMPORTANT TO REMEMBER THE PAST). April 18, 2013, Author: Jeremy Hallatt, URL: https://jayjayaurelio.wordpress.com/2013/04/18/propaganda-and-deceit-or-why-it-is-important-to-remember-the-past/, Erişim Tarihi: 08.08.2019.

Resim 4. Kadeş Savaşı'nda bir savaş arabasında Ramses'in kabartması (https://jayjayaurelio.wordpress.com/2013/04/18/propaganda-and-deceit-or-why-it-is-important-to-remember-the-past/)

Birçok bilginin Ramses'in savaş arabaları kullanımı ile de dikkat çeken Kadeş Savaşı ile güç yitirdiğine inanmasına rağmen, tapınaklardaki şiir, bülten ve kabartmalar Ramses II'nin Kadeş'te muzaffer olduğunu gösteriyor, ancak bu hesapların birkaçının modern tarihi raporlama standartlarına uyduğu iddia ediliyor.[5] Buna karşın, Kadeş'te Firavun'un özverili bir şekilde askerler ile iç içe olduğu, bunun da askerlere güven verdiği ve büyük coşku yarattığı söylenmektedir (Jacq, 2008: 34). Ramses'in meşruiyet propagandasının, Hititlere karşı yürüttüğü kampanyanın savaş raporlarıyla devam ettiği söylenebilir. Bilim adamları, kısmen Hititlerden alternatif bir belgesel kaynağına sahip oldukları için, Mısır kralı tarafından sağlanan detayları titizlikle ele alıyorlar (Feinman, 1998). Arkeolojik bulgular, bazılarınca ölümsüz olarak nitelenen Mısır'ın (Champdor, 2006) ünlü firavunu Ramses'in ikonografik savaş zaferi hikâyelerinin, propagandasını yaptığı kadar başarılı olmayabileceğini gösteriyor[6] (Fernández-Toribio, 2013).

[5]Ramesses II: Anatomy of a Pharaoh: The Military Leader. URL: http://www.touregypt.net/featurestories/ramessesiimilitary.htm, Erişim Tarihi: 08.08.2019.
[6]Ramses Yalan Propaganda Yapmış Olabilir. Yazar: Erman Ertuğrul on 31 Ocak 2018 https://arkeofili.com/ramses-yalan-propaganda-yapmis-olabilir/

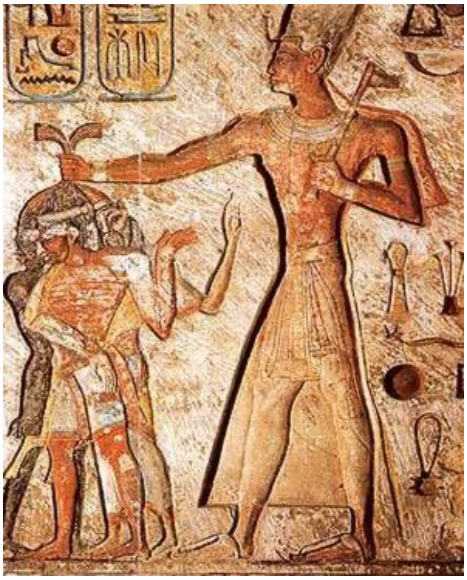

Resim 5. II. Ramses'i düşmanlarını tek eliyle tutarken gösteren kireç taşı kabartma[7] (https://www.nationalgeographic.com/culture/people/reference/ramses-ii/, Photograph Courtesy Egyptian National Museum, Cairo, Egypt/Bridgeman Images)

II. Ramses'in giriştiği meşruiyet propagandasının geleneksel Mısır propagandasını yansıttığı söylenebilir. Bu noktada ikonografinin de önemli bir propaganda aracı olduğu eklenmeli (Erkış ve Summak 2011). Bazı ideolojileri tasvirler üzerinden veren bu türü tarihsel olarak işe yaramaz olarak reddetmek çok kolaydır, ancak güç ve liderlik kültlerinin öne çıktığı bu propagandanın hükümdara tapma ile orantılı olduğu açıktır (Janzen, 2013). Hiyeroglifler kullanan Mısırlılar'ın (Kayaoğlu ve Çetinoğlu, 2013) tasvirlerinde muhtemelen yabancı tutsaklara karşı çıkarmayı uygun gördükleri eylem türleri temsil ediliyor, yani olası eylemlerden bahsediliyor olabilir. Çünkü bu ve "aşağılanma ikonografisinin" doğru bir tür Mısır propagandası olarak anlaşılması ve geleneksel Mısır ideolojisini yansıtması gerçeği, bu sahnelerde betimlenen duruşlar, bilim adamlarının dikkatlerini başka bir yere odakladıkları zaman göz ardı edilmiştir. Tasvirlerde yabancı tutsakların baskınlığı, genellikle acımasız ve küçük düşürücü görüntüler ve ikonografi kullanılarak çeşitli bağlamlarda gösterilmiştir. Bu aşağılanma ikonografisi bir tür Mısır propagandasıdır ve Ortodoks Mısır ideolojisi içerir, ancak tarihsel olarak değerlidir (Janzen, 2013).

1974 yılında yani, Firavun'un II. Ramses'in ölümünden yaklaşık üç bin yıl sonra, mumyası için geçerli bir Mısır pasaportu çıkarılmış ve bu şekilde mumya Paris'e götürülebilmiştir. 100'den fazla oğlu ve 60

[7]II. Ramses'in elinde gücü ve şiddeti simgelediği düşünülebilecek olan bir balta ve başında mavi bir taç vardır. Renklerin tarihler boyu kültürel anlamlar taşıdığı göz önüne alındığında mavi tacın kararlılık, inanç ve ciddiyete işaret ettiği düşünülebilir. Öyle ki, siyasi aktörler ya da ana haber bülteni sunucularının sıklıkla mavi ve lacivert tonları kullanmalarının bu sebepten olduğu iddia edilir (Ayhan ve Birol, 2016: 253; Mazlum, 2011: 132). Mavi rengin inancı artıran bir renk olduğu da iddia edilir. Bu iddia, cami ve kiliselerin vitraylarında da mavi kullanılmış olduğuna dikkat çeker (Halse, 1978: 27-34'den akt. Mazlum, 2011: 132). Mavinin Yahudiler için kutsal renk olduğu da eklenmelidir (Mazlum, 2011: 132).

kızı olduğu ve bununla övündüğü söylenen II. Ramses'in 1.72'lik boyuyla, yaşamış en uzun boylu firavun olduğu iddia edilmektedir.[8]

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kitleleri etkileme noktasında en sık başvurulanlardan olan ve tarihi oldukça eski olan propaganda, hükümdarların yönetim stratejileri bağlamında da değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere özellikle siyasi amaçlara ulaşmada kullanılan siyasi propaganda, önemli siyasi ve tarihi figürlerce Helenistik dönemde de Firavunluk döneminde de kullanılmıştır. Erkış ve Summak (2011: 296), siyasi olarak propagandayı ilk kullananların Firavunlar olduğunu belirtmektedir. Firavunlar halklarını kendilerine "Yaşayan Tanrı" iddiası ile bağlamak istemişlerdir. Büyük İskender ise ilk liderlik propagandasını yapan kimsedir. Padişaha tanınan geniş yetkiler ve başkent İstanbul'da inşa edilen mimari yapılar ve ihtişam da benzer propaganda faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda da söz konusu olduğunun işareti olarak yorumlanabilir. Çünkü büyük bir yönetici, başarılı mimari ve ihtişam, Osmanlı halkı gibi yabancı ülkelerden gelen elçileri de etkilemiş, kendine hayran bıraktırmıştır (Erkış ve Summak, 2011: 296).

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, II. Ramses ve Büyük İskender arasında bazı benzerlikler olduğu düşünülebilir. İlki, ikisinin de kitlesel propagandaya önem vermesidir. Ramses II geleneksel Mısır ikonografisi dolayımı ile propaganda faaliyetlerini yürütmüş, propaganda aracı olarak ihtişamlı yapıları seçmiştir. Bu noktada Mısır'daki piramitler ve Roma lejyonlarındaki düzen ile gösterişi etkileyici "propaganda düzenekleri" olarak ele alan yaklaşımlar olduğuna da dikkat çekilmelidir (Qualter, 1980: 257). Büyük İskender ise genellikle bunu kolektif anlatı ve değerler üzerinden yapmıştır. Her iki hükümdar da hem yönetim hem de askeri liderlik bakımından önemli ve başarılı isimlerdir.

Tahtının ilk yıllarında II. Ramses de babasının dış politika anlayışını izlemiş, özellikle Hititler ile imzalanan pakta sadık kalmaya çalışmıştır (Jacq, 2008: 7-8). Büyük İskender'in de babası Philippos II'in dış politika anlayışını benimsediğini biliyoruz (Körpe, 2011: 96). Sonuç olarak gerek Helenistik dönemde, gerek ise Firavunluk döneminde (Eski Mısır) propaganda faaliyetlerine siyasi başarı bağlamında büyük önem verildiği söylenebilir. Özellikle ihtişamlı yapılar üzerinden yürütülen propagandalar, etkileyici oldukları gibi kalıcıdırlar ve güncel olarak büyük tarihsel öneme haizdirler. Bu noktada II. Ramses'in hakkı teslim edilmeli ve geleneksel Mısır ikonografisinin Ramses II anlatıları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü Ramses'in ihtişamlı yapılar dolayımlı propagandasının

[8] 1974 Yılında Adına Pasaport Çıkartılan Firavun Ramses. Yazar: Erman Ertuğrul on 29 Eylül 2018, https://arkeofili.com/1974-yilinda-adina-pasaport-cikartilan-firavun-ramses/.

somut aktarıcısı, tarihsel ikonografik çalışmalardır. Büyük İskender'in propaganda çalışmalarını ise genellikle onları resmeden mozaik ve kabartmalardan ya da tarihsel anlatılardan anlamak mümkün.

KAYNAKLAR

Alanyalı, H. S. (2001). PHILOXENOS VE İSKENDER MOZAİGİ. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1335, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 10, Cilt 1, Sayı 3, ss. 13-30.

Ayhan, A. & Birol, M. (2016). Düşüncelerin Dışavurumu Olarak Moda Dünyası: İletişimsel Kodlara Yansıyan Örnekler Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Intermedia International e-Journal*, 3 (1), 242-261.

Champdor, A. (2006). *Mısır'ın Ölüler Kitabı*. Çev. Suat Tahsuğ, Ruh ve Madde Yayyınevi.

Delgado-García, G., Villarreal-Alarcón, M. A. & Estañol-Vidal, B. (2016). On Alexander's pneumothorax: A critical appraisal. *Gac Med Mex*. 2016; 152: 754-60.

Dünyanın Çoğunu Fetheden Büyük İskender Kimdi?. Yazar: Perrin Margaryan on 25 Temmuz 2019, URL: https://arkeofili.com/dunyanin-cogunu-fetheden-buyuk-iskender-kimdi/.

Echoes of Antiquity by Jeremy Fazzalaro, Propaganda and Deceit (or Why It Is Important to Remember the Past). April 18, 2013, Author: Jeremy Hallatt, URL: https://jayjayaurelio.wordpress.com/2013/04/18/propaganda-and-deceit-or-why-it-is-important-to-remember-the-past/, Erişim Tarihi: 08.08.2019.

Erkış, İ. U. & Summak, M. E. (2011). PROPAGANDA VE DIŞ POLİTİKA. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 14 (1-2), 293-310.

Fedayi, C. (2014). *Siyaset Bilimi* (4. Baskı). Kadim Yayınları, Ankara.

Feinman, P. (1998). Ramses And Rebellion: Showdown of False and True Horus. SBL 11/22/98.

Fernández-Toribio, S. Z. (2013). Rescue Archaeology and Spanish Journalism: The Abu Simbel Operation. *AP: Online Journal in Public Archaeology* Volume 3, p. 46-73.

Güzel, E. (2017). Eski Mısır Tarihindeki Dinsel Yönetim Stratejisinin Ptolemaios Hanedanı'ndaki Yansımaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, No 2, pp. 27-35.

Habicht M.E., Bianucci R, Buckley S.A., Fletcher J., Bouwman A.S., O¨hrstro¨m L.M., et al. (2016). Queen Nefertari, the Royal Spouse of Pharaoh Ramses II: A Multidisciplinary Investigation of the Mummified Remains Found in Her Tomb (QV66).

Hazzard, R. (2000). *Imagination of a Monarchy: Studies in Ptolemaic Propaganda*. University of Toronto Press.

Hodson, J. (1948). Propaganda Techniques Employed in the Women's Army Corps. *Journalism Bulletin*, 25 (2), 151-156.

Jacq, C. (2008). *RAMSES Kadeş Savaşı*. (12. Baskı), Çev. A. Rıza Yalt, Remzi Kitabevi.

Janzen, M. D. (2013). THE ICONOGRAPHY OF HUMILIATION: THE DEPICTION AND TREATMENT OF BOUND FOREIGNERS IN NEW KINGDOM EGYPT. A Dissertation Sumitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Major: History, The University of Memphis, May 2013.

Kayaoğlu, M. N. & Çetinoğlu, A. (2013). Mısır Hiyerogliflerini Çözüme Götüren Dilbilim Anahtarları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (17), 39-52.

Kayapınar, R. (2015). Propaganda ve İnanç: De Vita Duodecim Caesarum. *TAD*, C. 34/ S. 57, s.65-88.

Körpe, R. (2011). Büyük İskender'in Troas'ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 10-11'nci Sayısı (ss. 95-108).

Marwick, A. & Lewis, R. (2017). Media Manipulation and Disinformation Online. Data & Society, URL: https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf.

Mazlum, Ö. (2011). Rengin Kültürel Çağrışımları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 31, ss. 125-138.

Oral, N. Ü. (2019). "Asya Kralı, Mısır Firavunu, Pers İmparatoru: Büyük İskender'in Muharebeleri". 12.02.2019, URL: http://www.tarihikadim.com/buyuk-iskenderin-muharebeleri/.

Özhazar, İ. & Elbinsoy, İ. (2017). *Modern Dönem İslam Ülkeleri (1.Cilt) Afrika*. Tire Kitap.

Paterson, M. & Higgs, J. (2005). Using Hermeneutics as a Qualitative Research Approach in Professional Practice. *The Qualitative Report*, 10 (2), 339-357.

Patterson, M. E. & Williams, D. R. (2002). *Collecting and Analyzing Qualitative Data: Hermeneutics Principles, Methods, and Case Examples*. Sagamore Publishing.

Paul, C. & Matthews, M. (2016). The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model Why It Might Work and Options to Counter It. Perspective, Expert insights on a timely policy issue.

Pearlin, I. L. & Rosenberg, M. (1952). Propaganda Techniques in Institutional Advertising. *Public Opinion Quarterly*, Volume 16, Issue 1, pp. 5-26.

Public Broadcasting Service (Pbs.org). (2019). "Ramesses II". URL: https://www.pbs.org/empires/egypt/newkingdom/ramesses.html, Erişim Tarihi: 07.08.2019.

Qualter, H. T. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi. (Çev. Ünsal Oskay), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 255-307.

Ramesses II: Anatomy of a Pharaoh: The Military Leader. URL: http://www.touregypt.net/featurestories/ramessesiimilitary.htm, Erişim Tarihi: 08.08.2019.

Ramses Yalan Propaganda Yapmış Olabilir. Yazar: Erman Ertuğrul on 31 Ocak 2018 https://arkeofili.com/ramses-yalan-propaganda-yapmis-olabilir/

Retief F. P & Cilliers L. (2006). The death of Alexander the Great. *Acta Theol*. 26:14-28.

Rhoads, K. (2004). Propaganda Tactics and Fahrenheit 9/11. URL: http://www.uwosh.edu/filmandhistory/controversial_films/films/docs/Propaganda_And_Fahrenheit.pdf.

Shabo, E. M. (2008). Techniques of Propaganda & Persuasion. © 2008, Prestwick House, Inc.: Clayton, DE.

Skuse, M. L. (2017). Coregency in the Reign of Ptolemy II: Findings from the Mendes Stela. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 103 (1), 89-101.

Stanwick, P. E. (2002). *Portraits of the Ptolemies: Greek Kings as Egyptian Pharaohs*. University of Texas Press.

Tarn, W. W. (1948). *ALEXANDER THE GREAT I Narrative*. Published by the Syndics of the Cambridge University Press.

Yegen, C. (2018). *Siyasal İletişim, Propaganda ve Ulusal Kimlik*. 1. Basım, Kriter Yayınevi: İstanbul.

Who was Ramses II?. BY KRISTIN BAIRD RATTINI, PUBLISHED MAY 13, 2019, URL: https://www.nationalgeographic.com/culture/people/reference/ramses-ii/.

1974 Yılında Adına Pasaport Çıkartılan Firavun Ramses. Yazar: Erman Ertuğrul on 29 Eylül 2018, https://arkeofili.com/1974-yilinda-adina-pasaport-cikartilan-firavun-ramses/.

SEÇİLMİŞ GÖSTERGELER İLE TÜRKİYE'NİN G-20 İÇERİSİNDEKİ YERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF TURKEY'S POSITION IN THE G-20 WITH SELECTED INDICATORS

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Hayrettin TIRAŞ
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

ÖZET

G-20, Dünyadaki büyük ekonomilerin ve bölgesel güç olma niteliği olan ülkelerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş, temsil niteliği yüksek ve çok sesli bir platformdur. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 19 ülke ve Avrupa Birliği Konseyi'nden oluşan G-20 platformunda, başta küresel mali dengesizliklerin giderilmesi olmak üzere dünya gündeminde önemli yer tutan konular öncelikle tartışılmakta ve çözüm önerileri geliştirilmektedir. G-20, özellikle küresel finansal kriz sonrası küresel ekonominin ve finansal sistemin en etkili aktörü haline gelmiştir. Bu çalışmada seçilmiş bazı göstergeler ile Türkiye'nin G-20 içerisindeki yeri ve 2023 hedefleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu 2018 yılı verileri ile yapılan değerlendirmeye göre Türkiye G-20 içerisinde, GSYİH büyüklüğü bakımından 17., Kişi başı GSYİH bakımından 15., Dış ticaret hacmi bakımından 17., Enflasyon oranı bakımından 18., İşsizlik oranı bakımından 15., AR-GE harcamaları bakımından 14. ve Nüfus büyüklüğü bakımından ise 11. sırada bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmeler ile Türkiye'nin 2023 hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, üretim ve ihracatını artırması, üretimde dışa bağımlılığı azaltması ve bölgesinde istikrarın sağlanarak ekonomik etkinliğinin artırılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: G-20, Küresel Sorunlar, Zirveler, Türkiye

ABSTRACT

The G-20 is a highly representative and polyphonic platform created by bringing together the world's major economies and countries that are regional powers. The G-20 platform, consisting of 19 countries and the Council of the European Union, including Turkey, discusses the issues that are important on the world agenda, especially the elimination of global financial imbalances, and proposals for solutions developed. The G-20 has become the most influential actor in the global economy and financial system, especially after the global financial crisis. In this study, some selected indicators and Turkey's place in the G-20 and the 2023 targets were evaluated. According to the 2018 data of the World Bank and The International Monetary Fund, Turkey is 17th in terms of GDP, 15th in terms of GDP per capita, 17th in terms of foreign trade volume, 18th in terms of inflation rate, 15th in terms of unemployment rate, 14th in Terms of R&D expenditures, and 11th in terms of population size. In order to perform the assessments made by Turkey in 2023, to increase its production and exports, reduce dependence on foreign production and ensuring stability in the region has concluded that there is need to increase the economic activity.

Key words: G-20 Countries, Global Problems, Summits, Turkey

Giriş

Uluslararası ekonomik işbirliği kapsamında temel platform olarak kabul edilen G-20, küreselleşmenin artmasıyla birlikte artan sorunların çözülmesi ihtiyacından doğmuştur. Kuruluşundan itibaren 20 yılı

geride bırakan G-20, üye ülkelerin dünya ekonomisi, finansı ve ticaretindeki önemi, temsil ettiği nüfusun büyüklüğü, bütün kıtaları temsil eden üyelerden oluşan yapısı, işleyişinde yönetişime ve diyaloga verdiği değer, bünyesinde ele aldığı konular ve tartışmalar bakımından önemli roller üstlenmektedir.

G-20'nin kuruluşunun temel amacı; gelişmiş ve gelişmekte olan önemli ekonomiler arasında ekonomik ve finansal politikalarla ilgili iletişimi sağlamak, tüm ülkelere fayda sağlayacak istikrarlı ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen iş birliklerini teşvik etmektir. Farklı dil, din, ırk, kültür, düşünce ve devlet yapılarını da temsil niteliği olan G-20, kurulduğu 1999 yılından 2008 yılına kadar Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları düzeyinde toplantılar yapmıştır (Yıldız, 2017; 9). 2008 yılından itibaren ise liderler düzeyinde toplanmaya başlamıştır. Toplantıların en önemli özelliği dünyanın önde gelen ülkelerinin liderlerini en az yılda bir kez bir araya getirmesi ve tüm dünya ülkelerini ilgilendiren küresel sorunların görüşülmesini ve tartışılmasını sağlamaya zemin hazırlamasıdır. Küresel krize tepki olarak düzenlenen ilk liderler zirvesinde, ekonomik kırılganlığın ortadan kaldırılması ve finansal yapının gözden geçirilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır.

Büyük Buhran'dan sonraki en yıkıcı kriz olarak kabul edilen 2008 krizi sonrasında, yaygın olarak alınan çok çeşitli tedbirlere rağmen küresel ekonomide topyekûn bir toparlanma hala gerçekleşememiştir. Ancak, G-20 ülkeleri kriz sonrası eksilere düşen büyüme oranlarını, birlikte hareket ederek ortalama bir düzeye kavuşturmuşlardır (Al ve Kılıç, 2018: 35-36). Küresel ekonomik ve finansal sistem açısından büyük önem taşıyan G-20 ülkeleri, günümüzde küresel GSYİH'nın yaklaşık %86'sını, dünya ticaretinin %75'inden fazlasını, ihracatın %75'ni, ithalatın %70'ni ve dünya nüfusunun %63'nü temsil eder duruma gelmiştir.

Küresel kriz sonrasında ekonomik aktiviteyi desteklemeye çalışan bazı gelişmiş ülkeler, parasal normalleşme sürecine girmiştir. AB ile yakın ekonomik ve ticari ilişkileri olan ve Asya-Avrupa arasında transit ülke konumunda olan Türkiye ise finansal krizden, alınan tedbirler ve sahip olduğu sağlam temeller sayesinde nispeten daha az etkilenmiş ve 2010 yılından itibaren toparlanma sürecine girmiştir. Sonraki dönemde jeopolitik gerginlikler, 2016 yılındaki menfur darbe girişimi başta olmak üzere iç siyasi gelişmeler ve 2018 yılı itibarıyla artan küresel ticaret savaşları gibi yaşanan olumsuzlukların neden olduğu turizm gelirlerindeki düşüş ve ticaret gelirlerindeki yavaşlamanın ekonomiye olumsuz yansımaları olmuştur.

Bu çalışmanın amacı gelişmiş ve gelişmekte olan dünyanın en büyük 20 ekonomisinin oluşturduğu G-20 içerisinde Türkiye'nin yerinin seçilmiş göstergeler bakımından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda girişi izleyen bölümde G-20'in oluşumu ve yapılanması hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiş, ikinci bölümde G-20'yi oluşturan ülkeler ve dünyadaki temsil durumu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde IMF ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiş olan 19 göstergeye ait en güncel veriler tablolaştırılarak kendi içerisinde değerlendirilmiş ve Türkiye'nin bu göstergeler bakımından G-20 içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. İzleyen bölümde ise Türkiye'nin 11. Kalkınma Planında belirlemiş olduğu 2023 ekonomik hedeflerinden öne çıkanlar ele alınarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme ile öneriler sunulmuştur.

1. G-20'nin Oluşumu ve Yapılanması

Uluslararası ekonomik işbirliği kapsamında temel platform olarak kabul edilen G-20 küreselleşmenin artmasıyla birlikte artan sorunların çözülmesi ihtiyacından doğmuştur. 1970'lerin başında yaşanan para krizi ve petrol krizleri sonrasında dünyanın önde gelen sanayileşmiş ülkeleri bir araya gelmek zorunda kalmışlardır. 1975 yılında Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin katımıyla önce G-6 ve bir yıl sonra Kanada'nın katılımı ile G-7 oluşturulmuştur (Yıldız, 2015: 66).

1994 Meksika Peso krizi, 1997 Asya krizi ve 1998'deki Rusya krizi sonrası, uluslararası sistemde önemi ve ağırlığı gittikçe artan "yükselmekte olan piyasa ekonomileri"nin (emerging market economies) küresel ekonomik yönetişimde daha fazla temsil edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (TCTB, 2019). 25 Eylül 1999 tarihinde Washington'da gerçekleştirilen G-7 Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları toplantısında küresel ekonomik ve mali istikrarın sağlanması ve teşvik edilmesi için gayri resmi bir tartışma ve görüş alış verişi ortamı sağlanması amacıyla G-20'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. 1999 yılında Almanya'nın Köln şehrinde Maliye Bakanları tarafından yapılan bir açıklamayla G-20 resmen kurulmuştur (Erim, 2017: 3-4). G-20 platformu günümüzde dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerini bir araya getiren önemli bir yapıya sahiptir.

G20'nin kuruluşunun temel amacı; gelişmiş ve gelişmekte olan önemli ekonomiler arasında ekonomik ve finansal politikalarla ilgili iletişimi sağlamak, tüm ülkelere fayda sağlayacak istikrarlı ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen iş birliklerini teşvik etmektir (Soba ve Altıntaş, 2018: 34). Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin de temsil edilebildiği böyle bir forum oluşturulması, önemli kararlar alınırken bu ülkelerin görüşlerinin alınmadığı yönündeki eleştirilerin önüne geçilmesi bakımından da önemlidir.

2007 yılı Temmuz ayında ABD'de ortaya çıkan ve daha sonra bir çok ülkeyi etkisi altına alan finansal krizin küresel ekonomiyi tehdit eder boyuta ulaşması ile konunun, 2008 yılında G-20 Liderleri düzeyinde ele alınması kararlaştırılmıştır (TCTB, 2019). 2008 yılına kadar Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları düzeyinde yılda bir kez toplanan G-20, 2008 yılından itibaren liderler düzeyinde toplanmaya başlamıştır. Küresel krize tepki olarak düzenlenen bu toplantıda ekonomik kırılganlığın ortadan kaldırılması ve finansal yapının gözden geçirilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır (Kızıldere, 2016: 161). Bu da hızla küreselleşen dünyada ekonomik sorunların çözümü için etkin çalışan uluslar arası bir yapıya ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

G-20 platformunda, başta küresel mali dengesizliklerin giderilmesi olmak üzere dünya gündeminde önemli yer tutan konular öncelikle tartışılmakta ve çözüm önerileri geliştirilmektedir. Mali politikaların yanı sıra ticaretin finansmanı, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Doha Kalkınma Gündeminin sonuçlandırılması ve ticarette korumacılığa karşı ortak politikalar geliştirilmesi de G-20'nin ticaretle ilgili öncelikli konularını oluşturmaktadır (TCTB, 2019). Ancak, son yıllardaki liderler zirvelerinde küresel siyasete ilişkin konuların giderek ağırlık kazanması ülkeler arasında var olan fikir ve çıkar farklılıklarını daha da derinleştirerek G-20'nin etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır (Gür ve Dilek, 2018).

Üye ülkelerin bir araya geldiği uluslararası bir forum veya platform niteliğinde olan G-20'de, Avrupa Birliği (AB), OECD veya Avrupa Konseyi gibi kuruluşlardakine benzeyen bir yapı yoktur. Üye ülkeler bölgelere göre dört gruba ayrılmakta ve her yıl farklı gruptan bir üye ülke G-20'nin ev sahipliğini ve dönem başkanlığını üstlenmektedir. Daimi bir sekretaryası da bulunmayan G-20'de, dönem başkanlığı ve genel sekretaryanın kurulması görevleri her yıl grup içerisindeki farklı bir bölgeden üye olan farklı bir ülke tarafından yürütülecek şekilde düzenlenmiştir. Bu çerçevede başkanlık, içinde bulunulan yılın, bir önceki yılın ve bir sonraki yılın dönem başkanlarından oluşan bir "troyka" tarafından yürütülmektedir. Zirvenin teması ve gündem konuları sekreteryayı yürüten ev sahibi ülke tarafından belirlenmekte diğer üye ülkelere de duyurulmaktadır.

2. G-20 ülkeleri ve Dünyadaki Temsil durumu

Yılda en az bir kez toplanan G-20 içerisinde; 9 gelişmiş ülke, 10 yükselen piyasa ekonomisi ve AB Konseyi (AB üyesi 24 ülke) bulunmaktadır. G-20 her ne kadar en büyük 20 ekonomi gibi algılansa da ekonomik büyüklüğün yanında uluslararası alanda etkinlik ve bölgesel güç olma gibi diğer faktörlerde dikkate alınarak oluşturulmuştur. En büyük 20 ekonomi içerisinde yer alan İspanya ve Hollanda G-20 içerisinde yer almazken Güney Afrika Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan'ın gruba dahil edilmesi bunun açık göstergesidir. G-20 dünyadaki büyük ekonomilerin ve bölgesel ölçekte etkili ekonomilere sahip devletlerin bir araya gelmesiyle temsil niteliği daha yüksek ve çok sesli bir platform halini almıştır (Kurnaz vd, 2016: 348; Ayaz, 2014: 9). Türkiye'nin kuruluşundan beri üyesi olduğu G-20 platformu, ABD, Almanya, Arjantin, Avrupa Birliği Konseyi, Avustralya, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan ve Türkiye'den oluşmaktadır.

Görüldüğü gibi G-20'nin yapılanması farklı özellik ve farklı coğrafi konumlara sahip, ancak bölgesinde ve dünyada söz sahibi olan Avrupa Kıtası'ndan 4, Afrika ve Okyanusya Kıta'larından 1'er, Asya Kıtası'ndan 8 ve Amerika Kıtası'ndan 5 ülkeyi kapsamaktadır (Ayan, 2014: 32). G-20 içerisinde yer alan 19 ülkeden 9'u gelişmiş ülkelerden oluşurken, 10'u yükselen piyasa ekonomisi olarak adlandırılan ülkelerden oluşmaktadır. Bu 10 yükselen piyasa ekonomisi; 3 Asya ülkesi (Çin, Güney Kore ve Hindistan), 3 Müslüman çoğunluklu ülke (Endonezya, Suudi Arabistan ve Türkiye), 3 Latin Amerika ülkesi (Arjantin, Brezilya ve Meksika) ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır. AB Konseyi ise G-20 üyesi olmayan diğer AB ülkelerini (AB üyesi 24 ülke) temsilen G-20 içerisinde yer almaktadır. Avrupa Konseyi, dönem başkanı olan ülke ve Avrupa Merkez Bankasınca temsil edilmektedir. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC), Ekonomik İşbirliği, Kalkınma Teşkilatı (OECD), OECD Sendikal Danışma Komitesi (TUAC), Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) ve Finansal İstikrar Kurulu (FSB) da toplantılara üst düzeyde temsil edilerek katılmaktadır (Yıldız, 2015; 67). Ayrıca dönem başkanlığını yürüten ülke o yılki toplantıya üye olmayan birkaç ülkeyi gözlemci olarak davet edebilmektedir. Bunun yanında üye ülkelerden Rusya, Çin, ABD, Fransa ve İngiltere aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesidir. Böylece G-20, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri aynı ortamda bir araya getirerek daha yüksek temsil oranı ve

çeşitliliğe sahip bir platform olarak küresel ekonomi ve finansal sistemde etkili bir aktör haline gelmiştir.

2008 küresel finansal krizi sonrasında alınan çok çeşitli önlemlere rağmen küresel ekonomide topyekûn bir toparlanma hala gerçekleşememiş, gelir dağılımı ciddi oranda olumsuz etkilenmiştir. Dünyada nüfus artış hızı yavaşlarken ortalama ömür ve yaşlanma oranı yükselme eğilimi göstermektedir. Buna rağmen Çin ve Hindistan gibi Asya-Pasifik ekonomilerinin son yıllarda göstermiş olduğu yüksek büyüme oranları ülkeler arası gelir eşitsizliğine olumlu yansımıştır. Bu ve benzeri gelişmeler sonucunda çeşitli göstergelere ait değerlerde de değişiklikler olmuştur. Küresel ekonomik ve finansal sistem açısından büyük önem taşıyan G-20 ülkeleri, günümüzde küresel GSYİH'nın yaklaşık %86'sını, dünya ticaretinin %75'inden fazlasını, ihracatın %75'ni, ithalatın %70'ni ve dünya nüfusunun %63'nü temsil eder duruma gelmiştir.

Dünyanın farklı bölgelerinden ülkelerin katılımı ile farklı dil, din, ırk, kültür, düşünce ve devlet yapılarını da temsil niteliği olan G-20, kurulduğu 1999 yılından 2008 yılına kadar Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları düzeyinde toplantılar yapmıştır. 2008 yılından itibaren ise liderler düzeyinde toplanmaya başlamıştır. Toplantılarda alınan kararların bağlayıcılığı olmamakla birlikte taahhütte bulunan ülkeleri bağlamakta ve tavsiye (temenni) niteliği taşımaktadır. Toplantıların en önemli özelliği dünyanın önde gelen ülkelerinin liderlerini en az yılda bir kez bir araya getirmesi ve tüm dünya ülkelerini ilgilendiren küresel sorunların görüşülmesini ve tartışılmasını sağlamaya zemin hazırlamasıdır. Ayrıca bu toplantılar sayesinde ülkeler, liderler ve heyetler bazında ikili görüşmeler yapma fırsatı da bulmaktadırlar. Bu zamana kadar yapılan liderler zirvelerinin tarih ve yerleri şöyledir;

İlki 2008 yılı Kasım ayında Washington'da düzenlenen G-20 Liderler Zirvesi, 2009 yılında Londra'da, 2009 yılında Pittsburgh'da (ABD), 2010 yılında Toronto'da (Kanada), 2010 yılında Seul'de, 2011 yılında Cannes'da, 2012 yılında Meksika'nın Los Cabos şehrinde, 2013 yılında St. Petersburg'da, 2014 yılında Brisbane'da (Avustralya), 2015 yılında Antalya'da, 2016 yılında Hangzhou'da (Çin), 2017 yılında Hamburg'da (Almanya), 2018 yılında Buenos Aires'de (Arjantin), 2019 yılında Osaka'da (Japonya) liderler düzeyinde toplantılar gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı toplantısı ise Riyad'da (Suudi Arabistan) düzenlenecektir (TCTB, 2019; Gür ve Dilek, 2018: 8).

3. G-20 Ülkelerine Ait Seçilmiş Göstergelerin İncelenmesi

Bu bölümde G-20 ülkelerinin seçilmiş 19 gösterge için 2018 yılı değerleri bulunmaktadır. IMF ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiş olan 19 göstergeye ait en güncel veriler tablolaştırılarak kendi içerisinde değerlendirilmiş ve Türkiye'nin bu göstergeler bakımından G-20 içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. (AB-24, ülkeler grubu olmasından dolayı yapılan sıralamalara dahil edilmeyecektir).

Tablo 1: Nüfus, GSYİH, GSYİH Yıllık Büyüme Oranı ve Kişi Başı GSYİH (2018)

Ülkeler	Toplam Nüfus (Kişi)	GSYİH (Milyon $)	GSYİH Yıllık Büyüme (%)	Kişi Başı GSYİH ($)*
Almanya	82.927.922	3.996.759	1,4	47.665
ABD	327.167.434	20.494.100	2,9	62.869
Arjantin	44.494.502	518.475	-2,5	11.658

Avustralya	24.992.369	1.432.195	2,8	56.420
Brezilya	209.469.333	1.868.626	1,1	8.959
Çin	1.392.730.000	13.608.152	6,6	9.580
Endonezya	267.663.435	1.042.173	5,2	3.871
Fransa	66.987.244	2.777.535	1,7	42.953
Güney Afrika Cumhuriyeti	57.779.622	368.288	0,8	6.354
Güney Kore	51.635.256	1.619.424	2,7	33.320
Hindistan	1.352.617.328	2.726.323	7,0	2.038
İngiltere	66.488.991	2.825.208	1,4	42.580
İtalya	60.431.283	2.073.902	0,9	34.321
Japonya	126.529.100	4.970.916	0,8	39.304
Kanada	37.058.856	1.712.510	1,9	46.290
Meksika	126.190.788	1.223.809	2,0	9.797
Rusya	144.478.050	1.657.554	2,3	11.289
Suudi Arabistan	33.699.947	782.483	2,2	23.539
AB-24	236.377.923	7.082.696	3,3	34.905
Türkiye	82.319.724	766.509	2,6	9.405

Kaynak: World Bank**,** WDI, https://data.worldbank.org, 2019
* IMF, World Economic Outlook Database, (https://www.imf.org), 2019

Tablo 1'de ilk göstergemiz G-20'yi oluşturan ülkelerin toplam nüfusudur. G-20 ülkelerinin toplam nüfusu dünya nüfusunun %63,1'ni oluşturmaktadır. Başka bir deyişle dünya nüfusunun yaklaşık 2/3'ü G-20 ülkelerinde yaşamaktadır. Nüfusu en yüksek iki ülke Çin ve Hindistan iken, Avustralya, Suudi Arabistan ve Kanada en az nüfusa sahip ülkeler olarak görülmektedir. Türkiye ise yaklaşık 82,3 Milyonluk nüfusu ile G-20 çerisinde nüfus büyüklüğü bakımından 11. sırada bulunmaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde dünyanın en büyük ekonomilerinin G-20 içerisinde olduğu görülmektedir. G-20'yi oluşturan ülkeler dünya toplam GSYİH'nın yaklaşık %85,7'sini oluşturmaktadır. En büyük ekonomiler olarak ABD, Çin ve Japonya ilk sıraları alırken, Türkiye 17. büyük ekonomi olarak yer almaktadır.

Gelişmekte olan ekonomiler grup içerisinde yıllık ekonomik büyüme oranı bakımından en yüksek oranlara sahip olan ülkelerdir. Hindistan (%7,0) ve Çin (6,6) iken, en düşük orana sahip ülkeler Arjantin (-%2,5), Güney Afrika Cumhuriyeti (%0,8) ve Japonya (%0,8) olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise yıllık %2,6'lık büyüme oranı ile altıncı sıradadır.

Kişi başı GSYİH bakımından ilk sıralarda gelişmiş ülkeler yer almaktadır. ABD, Avustralya ve Almanya ilk üç sırayı alırken, diğer gelişmiş ülkeler bunların ardından sıralanmaktadır. Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti en düşük kişi başı GSYİH'ya sahip ülkelerdir. Türkiye ise kişi başı GSYİH bakımından 15. sırada bulunmaktadır.

Tablo 2: İşsizlik Oranı ve Enflasyon Oranı (2018)

Ülkeler	İşsizlik Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
Almanya	3,4	1,8
ABD	3,9	2,0
Arjantin	9,2	47,7
Avustralya	5,3	1,8
Brezilya	12,3	3,8

Çin	3,8	1,9
Endonezya	5,3	3,1
Fransa	9,1	2,0
Güney Afrika Cumhuriyeti	27,1	4,9
Güney Kore	3,8	1,3
Hindistan	-	2,7
İngiltere	4,1	2,3
İtalya	10,6	1,2
Japonya	2,4	0,8
Kanada	5,8	2,1
Meksika	3,3	4,8
Rusya	4,8	4,3
Suudi Arabistan	-	2,5
AB-24	6,6	2,0
Türkiye	11,0	20,3

Kaynak: World Bank**,** WDI, https://data.worldbank.org, 2019

Tablo 2'den ülkeler için önemli göstergelerden biri olan işsizlik oranlarına bakıldığında en yüksek işsizlik oranına sahip ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti, Brezilya, Türkiye, İtalya ve Arjantin olarak sıralandığı görülmektedir. Türkiye G-20 içerisinde %11,0 işsizlik oranı ile en yüksek işsizlik oranına sahip üçünü ülke konumundayken, dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'de işsizlik oranı %3,8'dir. Son yıllarda Hindistan ve Suudi Arabistan'a ait işsizlik oranı verileri bulunmazken, en düşük işsizlik oranına sahip ülkeler Japonya, Meksika ve Almanya olarak sıralanmaktadır.

Ülkeler için en önemli makroekonomik göstergelerden biri olan enflasyon oranları incelendiğinde G-20 içerisinde en yüksek enflasyon %47,7 ile Arjantin'de ve %20,3 ile Türkiye'de bulunmaktadır. Diğer bütün ülkelerde enflasyon oranı %5,0'ın altındadır. Enflasyon açısından Türkiye diğer G-20 ülkelerine göre kötü bir performansa sahiptir.

Tablo 3: Mal ve Hizmetler İhracatı ve İthalatı (2018)

Ülkeler	Dış Ticaret Hacmi (Milyon $)	İhracat (Milyon $)	İthalat (Milyon $)	İhracat / GSYİH (%)	İthalat / GSYİH (%)	İhracat / İthalat (%)
Almanya	3.483.498	1.877.006	1.606.492	47,0	40,2	116,8
ABD*	5.278.771	2.350.175	2.928.596	12,1	15,0	80,2
Arjantin	159.514	74.668	84.847	14,4	16,4	88,0
Avustralya	615.876	310.570	305.307	21,7	21,3	101,7
Brezilya	543.435	276.657	266.778	14,8	14,3	103,7
Çin	5.204.595	2.655.609	2.548.986	19,5	18,7	104,2
Endonezya	448.360	218.499	229.861	21,0	22,1	95,1
Fransa	1.762.303	870.409	891.893	31,3	32,1	97,6
Güney Afrika Cumhuriyeti	219.022	110.144	108.878	29,9	29,6	101,2
Güney Kore	1.344.185	712.711	631.474	44,0	39,0	112,9
Hindistan	1.175.747	536.965	638.782	19,7	23,4	84,1
İngiltere	1.733.091	845.888	887.209	29,9	31,4	95,3
İtalya	1.265.298	658.594	606.704	31,8	29,3	108,6
Japonya*	1.682.202	863.819	818.383	17,8	16,8	105,6
Kanada	1.125.979	544.862	581.117	31,8	33,9	93,8

Meksika	982.996	480.016	502.981	39,2	41,1	95,4
Rusya	853.814	509.551	344.263	30,7	20,8	148,0
Suudi Arabistan	520.364	310.384	209.980	39,7	26,8	147,8
AB-24	7.361.023	4.437.848	2.923.175	65,7	41,3	151,8
Türkiye	462.992	226.982	236.011	29,6	30,8	96,2
G-20 Toplam	36.223.065	18.871.355	17.351.717			102,1
Dünya	49.797.508	25.137.299	24.660.208	29,4	28,5	101,9

*2017 yılı verileridir.
Kaynak: World Bank**,** WDI, https://data.worldbank.org, 2019

Tablo 3'ten Dünya mal ve hizmetler ticaretinin yaklaşık %72,7'sini G-20 ülkelerinin gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Dünya mal ve hizmetler ihracatının %75,1'i ve ithalatının %70,4'ü yine G-20 ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. En yüksek dış ticaret hacmine sahip ülkeler ABD, Çin ve Almanya olarak sıralanmaktadır. En yüksek ihracatı Çin, ABD ve Almanya gerçekleştirirken, en yüksek ithalatta yine bu ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye ise G-20 ülkeleri içerisinde mal ve hizmetler ticareti ve ihracat bakımından 16. ithalat bakımından ise 15. sırada bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi bakımından G-20 ülkeleri içerisinde oldukça gerilerdedir.

İhracatın GSYİH içerisindeki oranı en yüksek olan ülke %47,0 ile Almanya olurken en düşük olan ülke %12,1 ile ABD'dir. Diğer yandan ithalatın GSYİH içerisindeki oranı en yüksek olan ülke %41,1 ile Meksika olurken en düşük ülkeler %14,3 ile Brezilya ve %15,0 ile ABD'dir. Türkiye ise ihracatın GSYİH'ya oranı bakımından 11. sırada iken ithalatın GSYİH içerisindeki oranı bakımından 8. sıradadır.

Tablo 3'teki son gösterge mal ve hizmetler ihracatı/ithalatı oranıdır. Bu aynı zamanda ihracatın ithalatı karşılama oranı olarak ta kabul edilmektedir. Bu oranın en yüksek olduğu ülkeler Rusya, Suudi Arabistan ve Almanya olarak sıralanırken, en düşük olduğu ülkeler ABD, Hindistan ve Arjantin olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise %96,2 oranı ile 13. sıradadır.

Tablo 4: Cari Hesap Dengesi, Cari Hesap Dengesi / GSYİH (%) ve Genel Devlet Brüt Borçları / GSYİH (%) (2018)

Ülkeler	Cari Hesap Dengesi (Milyar $)	Cari Hesap Dengesi / GSYİH (%)	Genel Devlet Brüt Borçları / GSYİH (%)
Almanya	294.300	7,36	61,7
ABD	-468.775	-2,29	104,3
Arjantin	-27.740	-5,35	86,1
Avustralya	-30.437	-2,15	41,4
Brezilya	-14.511	-0,78	87,9
Çin	49.200	0,37	50,6
Endonezya	-31.060	-3,04	30,1
Fransa	-19.584	-0,71	98,4
Güney Afrika Cumhuriyeti	-12.363	-3,36	56,7
Güney Kore	76.409	4,72	37,9
Hindistan	-68.453	-2,52	68,1
İngiltere	-109.052	-3,86	86,8
İtalya	53.487	2,58	132,2
Japonya	174.103	3,50	237,1
Kanada	-45.287	-2,65	89,9

Meksika	-22.186	-1,81	53,6
Rusya	114.900	7,05	14,6
Suudi Arabistan	65.163	8,33	19,0
AB-24 (Ortalama)	7.099	1,75	61,5
Türkiye	-27.813	-3,63	30,2

Kaynak: World Bank**,** WDI, https://data.worldbank.org, 2019

Tablo 4'te G-20 ülkelerinin cari hesap dengesi, cari hesap dengesinin GSYİH içerisindeki oranı ve genel devlet brüt borçlarının GSYİH içerisindeki oranı bulunmaktadır. G-20 içerisinde on iki ülkede cari işlemler açığı bulunurken, sekiz ülkede cari işlemler fazla vermiştir. En fazla cari işlemler fazlası veren ilk üç ülke sırasıyla Almanya, Japonya ve Rusya'dır. En fazla cari işlemler açığı veren ilk üç ülke ise ABD, İngiltere ve Hindistan olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise cari işlemler açığı olan ülkeler içerisinde 27.813 Milyar Dolar ile 7. sırada bulunmaktadır.

Cari hesap dengesindeki açık veya fazlalıkların GSYİH içerisindeki oranı bakımından yapılan incelemede, cari hesap fazlası olan ülkelerden Suudi Arabistan, Almanya, Güney Kore ve Japonya Cari hesap dengesinin GSYİH oranı en yüksek ülkeler olarak görülmektedir. Cari hesap açığı olan Arjantin, İngiltere ve Türkiye, cari hesap dengesi/GSYİH oranı en yüksek ülkeler olarak sıralanmaktadır. Türkiye cari hesap açığı vermekte ve bu açık GSYİH büyüklüğü bakımından diğer ülkelere göre oldukça yüksektir.

Tablo 4'te bulunan üçüncü gösterge genel devlet brüt borçlarının GSYİH içerisindeki oranıdır. Tablo incelendiğinde bu oranda gelişmiş ülkelerin çoğunluğunun %60'ın üzerinde değere sahip olduğu görülmektedir. G-20 içerisinde genel devlet brüt borçları / GSYİH oranı en yüksek olan ülkeler Japonya, İtalya ve ABD olarak sıralanmaktadır. En düşük orana sahip ülkeler ise Rusya, Suudi Arabistan, Endonezya ve Türkiye'dir. Türkiye %30,2'lik oranla G-20 içerisinde 17. sırada bulunmaktadır. Buna göre Türkiye GSYİH'ya göre en az genel devlet brüt borcu olan ülkelerden birisidir.

Tablo 5: Tasarruflar ve Yatırımlar (2018)

Ülkeler	Gayri Safi Milli Tasarruf / GSYİH (%)	Toplam Yatırımlar/ GSYİH (%)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Net Girişler) / GSYİH (%)*
Almanya	29,1	21,8	1,92
ABD	18,4	21,0	1,70
Arjantin	15,8	21,0	2,63
Avustralya	21,8	24,2	1,26
Brezilya	14,6	15,4	2,29
Çin	45,2	44,9	4,73
Endonezya	31,4	34,5	1,48
Fransa	22,9	23,5	1,50
Güney Afrika	14,4	17,9	3,01
Güney Kore	35,8	31,3	2,08
Hindistan	29,2	31,3	2,15
İngiltere	13,3	17,2	0,54
İtalya	20,5	18,0	0,89
Japonya	28,0	24,4	1,54
Kanada	20,4	23,0	4,26

Meksika	21,2	23,0	1,49
Rusya	29,6	22,7	0,52
Suudi Arabistan	33,4	24,2	2,65
AB-24	23,8	22,2	0,33
Türkiye	27,1	29,6	0,53

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, (https://www.imf.org), 2019
* World Bank**,** WDI, **(**https://data.worldbank.org), 2019

G-20 ülkelerinde gayri safi milli tasarruflar / GSYİH oranı en yüksek olan ülkelerin Çin, Güney Kore, Suudi Arabistan ve Endonezya gibi gelişmekte olan ülkeler olduğu görülmektedir. En düşük orana sahip ülkeler ise İngiltere, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Arjantin olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise %27,1 ile dokuzuncu sırayı almaktadır.

Toplam yatırımlar /GSYİH oranı bakımından ise en yüksek değerlerin tasarruflarda olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde olduğu görülmektedir. En yüksek oranlara sahip beş ülke Çin, Endonezya, Güney Kore, Hindistan ve Türkiye olarak sıralanmaktadır. Brezilya, İngiltere ve Güney Afrika Cumhuriyeti ise en düşük oranlara sahip ülkelerdir. Türkiye bu konuda %29,6 oranı ile beşinci sırada bulunmaktadır.

Tablo 5'teki diğer gösterge olan doğudan yabancı yatırımların GSYİH'ya oranı bakımından; Çin, Kanada ve Güney Afrika Cumhuriyeti ilk üç sırayı almaktadır. En düşük orana sahip ülkeler ise Rusya, Türkiye ve İngiltere olarak sıralanmaktadır. Türkiye doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ya oranı bakımından G-20 ülkeleri içerisinde 18. sırada yer almakta ve çok düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 6: AR-GE Harcamaları / GSYİH (%)

Ülkeler	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Almanya	2,39	2,42	2,71	2,92	2,93	3,04
ABD	2,62	2,51	2,74	2,73	2,77	2,80
Arjantin	0,44	0,42	0,56	0,61	0,53	-
Avustralya	1,58	2,19	2,38	1,92	-	-
Brezilya	1,00	1,00	1,16	1,34	1,27	-
Çin	0,89	1,31	1,71	2,06	2,11	2,13
Endonezya	0,07	-	0,08	0,24	0,24	0,24
Fransa	2,09	2,05	2,18	2,27	2,25	2,19
Güney Afrika Cumhuriyeti	0,72	0,86	0,74	0,80	0,82	-
Güney Kore	2,18	2,63	3,47	4,22	4,23	4,55
Hindistan	0,77	0,84	0,82	0,62	-	-
İngiltere	1,63	1,56	1,67	1,67	1,69	1,67
İtalya	1,01	1,05	1,22	1,34	1,38	1,36
Japonya	2,91	3,18	3,14	3,28	3,14	3,20
Kanada	1,86	1,98	1,83	1,69	1,69	1,59
Meksika	0,31	0,40	0,53	0,52	0,49	-
Rusya	1,05	1,07	1,13	1,10	1,10	1,11
Suudi Arabistan	-	0,04	0,88	-	-	-
AB-24 Ortalaması	1,07	1,23	1,44	1,54	1,47	1,49
Türkiye	0,47	0,57	0,80	0,88	0,94	0,96

Kaynak: World Bank**,** WDI, https://data.worldbank.org, 2019

Tablo 6'ya göre G-20 ülkelerinde GSYİH içerisinde AR-GE harcamalarının oranı yıllar itibariyle artış göstermektedir. GSYİH'ya göre en fazla AR-GE harcaması yapan ülkelerin başında %4,55 oranı ile Güney Kore gelirken, Japonya %3,20 ile ikinci, Almanya %3,04 ile üçüncü ve ABD %2,80 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bazı ülkelerin son yıllara ait verileri bulunmamaktadır. Türkiye ise GSYİH içerisinde AR-GE harcamaların oranı bakımından %0,96 oranı ile yirmi üyeli G-20 içerisinde 14. sırada bulunmaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerin oranının oldukça gerisinde kalmaktadır.

4. Türkiye'nin 2023 Hedefleri

Türkiye ekonomisi, 2008 yılından itibaren küresel düzeyde etkili olan finansal krizden, alınan tedbirler sayesinde nispeten daha az etkilenmiş ve izleyen yıllarda hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Sonraki dönemde oluşan jeopolitik gerginlikler, 2018 yılı itibarıyla artan küresel ticaret savaşları, yakın bölgemizdeki siyasi gelişmeler, AB ekonomisinin dalgalı bir seyir izlemesi, 2016 yılındaki menfur darbe girişimi başta olmak üzere yurt içindeki siyasi gelişmeler ekonomik aktiviteyi olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla 10. Kalkınma Planında belirlenmiş olan 2023 hedefleri yaşanan olumsuz gelişmeler dolayısıyla revize edilmiş ve 11. Kalkınma Planında yeni hedefler belirlemiştir. 11. Kalkınma Planında belirlenen ve ekonomik olarak öne çıkan hedeflerden bazıları ve bu hedeflerin 2018 yılı değerleri aşağıda Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Seçilmiş Bazı Göstergeler İle 11. Kalkınma Planı Hedefleri

Göstergeler	2018 Değeri	2023 Hedefi
GSYİH (Milyar $)	784	1.080
Kişi Başı GSYİH ($)	9.632	12.484
Nüfus (Milyon Kişi)	81,4	86,5
İstihdam Oranı (%)	47,4	50,8
İşsizlik Oranı (%)	11,0	9,9
Enflasyon Oranı (%)	20,3	5,0
İhracat (Milyar $)	167,9	226,6
İthalat (Milyar $)	223,0	293,5
Mal ve Hizmet İhracatı / GSYİH (%)	29,6	30,8
Mal ve Hizmet İthalatı / GSYİH (%)	30,8	30,5
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	75,3	77,2
Cari İşlemler Dengesi (Milyar $)	-27,1	-9,9
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH (%)	-3,5	-0,9
Turizm Geliri (Milyar $)	29,5	65,0
Toplam Yurt İçi Tasarruflar / GSYİH (%)	26,5	30,3
Toplam Yatırım / GSYİH (%)	29,2	31,2
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (Milyar $)	13,0	23,8
Ar-Ge Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	0,96	1,8

Kaynak: 11. Kalkınma Planı, 2019

Tablo 7'ye göre 11. Kalkınma planında GSYİH'nın 1.080 Milyar $ olması hedeflenirken kişibaşı GSYİH'nın 12.484 $ olması beklenmektedir. Ülke nüfusunun 2023'e kadar %6,3 oranında artarak 86,5

milyona yükselmesi, istihdam oranının %47,4'ten %50,8'e çıkması ve işsizlik oranının da düşürülerek %9,9 olması beklenmektedir. Enflasyon oranının %5'lere çekilmesi, ihracatın yaklaşık %35 oranında artırılması ve ithalatında azaltılarak ithalat/ihracat dengesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Turizm gelirleri ve yurtiçi tasarrufların artırılması ile cari işlemler dengesinin sağlanması ve toplam yatırım değerinin yükseltilmesi hedefler arasındadır. Ayrıca ülkedeki yatırım ortamının iyileştirilerek uluslar arası sermayenin ülkeye girişi sağlanmak istenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre çok düşük seviyede kalan Ar-Ge harcamalarına planda yer verilmiş ve 2023 yılına kadar iki katına çıkarılması hedefler arasına alınmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Ekonomik krizlerden alınan önemli derslerle birlikte kriz çözücü işleve sahip G-20 yapılanması, küresel ekonomik yönetişimin önemli bir aracı olarak kabul görmüştür. Kuruluşundan itibaren 20 yılı geride bırakan G-20 platformu, farklı coğrafi ve ekonomik güç merkezlerini içinde barındırmakta ve küresel olarak entegre olmuş bir ekonomi yönetimine imkan sağlamaktadır. Küresel ekonomik ve finansal sistem açısından büyük önem taşıyan G-20 ülkeleri, günümüzde küresel GSYİH'nın yaklaşık %86'sını, dünya ticaretinin %75'inden fazlasını, ihracatın %75'ni, ithalatın %70'ni ve dünya nüfusunun %63'nü temsil eder duruma gelmiştir.

AB ile yakın ekonomik ve ticari ilişkileri olan ve Asya-Avrupa arasında transit ülke konumunda olan Türkiye, ekonomik açıdan 2010 yılından itibaren toparlanma sürecine girmiştir. Sonraki dönemde jeopolitik gerginlikler, 2016 yılındaki menfur darbe girişimi, iç siyasi gelişmeler ve 2018 yılı itibarıyla artan küresel ticaret savaşları gibi yaşanan olumsuzlukların neden olduğu turizm gelirlerindeki düşüş ve ticaret gelirlerindeki yavaşlamanın ekonomiye olumsuz yansımaları olmuştur. Bu durum Türkiye'nin G-20 içerisindeki yerini ve 2023 hedeflerini olumsuz etkilemiştir.

Bu çalışmada IMF ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilen 19 göstergeye ait 2018 yılı verileri ile Türkiye'nin G-20 içerisindeki yeri incelenmiş ve 2023 hedefleri değerlendirilmiştir. Buna göre Türkiye G-20 içerisinde, nüfus büyüklüğü bakımından 11. sırada, GSYİH büyüklüğü bakımından 17., Kişi başı GSYİH bakımından 15., ihracat bakımından 16., ithalat bakımından 15., dış ticaret hacmi bakımından 16., enflasyon oranı bakımından 18., işsizlik oranı bakımından 15. ve AR-GE harcamaları bakımından 14. sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin G-20 içerisinde diğer ekonomilere göre ele alınan göstergeler bakımında çok gerilerde olduğu görülmüştür. Buna göre; Türkiye'nin dünyada ve bölgesinde önemli bir oyuncu olması ve 2023 hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, üretim ve ihracatını artırması, üretimde dışa bağımlılığı azaltması, teknoloji ve AR-GE harcamalarına önem vermesi ve bölgesinde istikrarın sağlanarak ekonomik etkinliğinin artırılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

AL, A. ve KILIÇ, B., (2018), Çok Taraflılık ilkesinin imtihanı: G20 ve Ticaret Savaşları, Standard, TSE Standard Ekonomi ve Teknik Dergi, Yıl: 57, Sayı: 669, Ağustos,ss 32-39.

AYAN, S., (2014), G-20 Süreci ve Aktif İstihdam Politikaları, Türkiye ve G-20 Ülkelerindeki Uygulamaların Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Nisan.

AYAZ, S., (2014), Küresel Ekonomik Yönetişimde G-20 ve Türkiye, Bilge Strateji, Cilt: 6, Sayı: 11, Güz, ss.7-13.

ERİM, G., (2017), Seçilmiş Ekonomik Göstergelerle G-20 Ülkeleri, Araştırma Raporu, Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Eylül, Konya.

GÜR, N. ve DİLEK, Ş., (2018), On Yılın Muhasebesi Başarıları ve Hayal Kırıklıklarıyla G20, Analiz, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 262, Kasım.

IMF (Internatinal Monetary Fund), (2019), World Economic Outlook Database, October 2019, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/weoselgr.aspx E. Tarihi: 02.11.2019

KURNAZ, N., ÖZBEK, A. ve ALTUNAL, I., (2016), Avro-Avrasya Bölgelerindeki ülkelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Seviyelerinin Değerlendirilmesi: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Avro-Avrasya Özel sayısı, Aralık, ss 347-360.

KIZILDERE, C., (2016), G-20: Eleştirel Bir Bakış ve Türkiye Zirvesi Değerlendirmesi, Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 31, Ekim, ss 160-170.

SOBA, M. ve ALTINTAŞ, F., (2019), Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, ss 33-52.

TCTB (T.C. Ticaret Bakanlığı), (2019), G-20, https://ticaret,gov,tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/g20 E. Tarihi: 20.10.2019

ONBİRİNCİ KALKINMA PLANI, (2019), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Temmuz

WB (World Bank), (2019), World Development Indicators (WDI), Databank, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators E. Tarihi: 02.11.2019

YILDIZ, N., (2015), G-20, Küresel Sorunları Çözecek Bir Aktör müdür, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 9, ss 64-91.

YILDIZ, N., (2017), G-20 Gelişimi, Yapısı, Politikaları, Sosyal Boyutu ve L20, HAK-İŞ Konfederasyonu Yayını No: 59, Berr Ajans Ltd. Şti., Ankara, Nisan.

DİN ÖĞRETİMİNDE MOBİL TEKNOLOJİ UYGULAMALARI

Dr. Öğretim Üyesi Rıdvan DEMİR
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

İnternetin yaygınlaştığı, akıllı telefon ve tablet gibi mobil cihaz teknolojilerinin çok hızlı geliştiği günümüzde bilimin ve teknolojik yeniliklerin her alanda kendini göstermesi, eğitimde de teknolojinin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede mobil teknolojiye dayalı çok boyutlu sanal ortamlar, öğrencinin aktif olduğu, görme, duyma gibi duyularını aynı anda harekete geçirebilen bir öğretim uygulaması olup günümüz eğitim ortamlarında dikkat çekmeye başlamıştır. Başta Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olmak üzere din eğitimi ile alakalı dersler; çok boyutlu, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojiye dayalı araç gereçlerin kullanıldığı etkinlikler vasıtasıyla öğretildiğinde, öğrencilerin bu derslere yönelik olarak olumlu tutum geliştirileceği ve derslerde daha aktif olacakları düşünülmektedir. Zira ibadet, din ve kültür, Hz. Muhammedin hayatı ve dini mekânlar gibi birçok konunun öğretiminde mobil teknoloji uygulamalarından istifade edilebilir. Bu bağlamda; "Din öğretiminde hangi mobil teknoloji uygulamalarından yararlanılabilir" sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışmada din öğretiminde Android ve IOS uyumlu mobil teknolojiye dayalı eğitim uygulamalarının tanıtılması amaçlamıştır. Bu amaçla Google Play ve Apple Store gibi mobil uygulama veri tabanları taranmış ve din öğretiminde kullanılabilecek üç boyutlu (3D), sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamaları tespit edilmiştir. Tespit edilen uygulamaların ücretsiz olmasına, üyelik gerektirmemesine ve farklı sitelerin reklam aracı bulunan uygulamalar olmamasına dikkat edilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemini esas alan, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Araştırma sonucuna göre din öğretiminde ücretsiz olarak kullanılabilecek Türkçe dil destekli mobil teknoloji uygulamalarının çok sınırlı olduğu buna karşın diğer dillerde daha fazla mobil uygulamaların bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Teknoloji, Din Öğretimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi.

GİRİŞ

İnternetin yaygınlaştığı, akıllı telefon ve tablet gibi mobil cihaz teknolojilerinin çok hızlı geliştiği günümüzde bilimin ve teknolojik yeniliklerin her alanda kendini göstermesi, eğitimde de

teknolojinin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçeve son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) "Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH)" projesi ile bilgi iletişim teknolojilerini eğitim sistemlerine entegre etmek ve eğitimde dijital devrimin gerisinde kalmamaya gayret etmektedir (Parlak, 2017: 1758). Bu proje kapsamında teknolojinin sınıf içerisinde öğretmen ve öğrenciler tarafından etkin olarak kullanılabilmesi amacıyla öğrenci ve öğretmenlere tabletler dağıtılmış okullardaki eğitim ortamları akıllı/etkileşimli tahta ile donatılmıştır. Bu çerçevede mobil teknolojiye dayalı çok boyutlu sanal ortamlar, öğrencinin aktif olduğu, görme, duyma gibi duyularını aynı anda harekete geçirebilen bir öğretim uygulaması olup günümüz eğitim ortamlarında dikkat çekmeye başlamıştır. Başta Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi olmak üzere din eğitimi ile alakalı dersler; çok boyutlu, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojiye dayalı araç gereçlerin kullanıldığı etkinlikler vasıtasıyla öğretildiğinde, öğrencilerin bu derslere yönelik olarak olumlu tutum geliştirileceği ve derslerde daha aktif olacakları düşünülmektedir (Demir, 2019; Gül ve Şahin, 2017: 360). Zira ibadet, din ve kültür, Hz. Muhammedin hayatı ve dini mekânlar gibi birçok konunun öğretiminde mobil teknoloji uygulamalarından istifade edilebilir. Bu bağlamda "Din öğretiminde hangi mobil teknoloji uygulamalarından yararlanılabilir" sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışmada din öğretiminde Android ve IOS uyumlu mobil teknolojiye dayalı eğitim uygulamalarının tanıtılması amaçlamıştır.

Mobil teknolojiye bağlı uygulamalar ile yapılan öğrenme etkinlikleri "Mobil Öğrenme" kavramı ile ifade edilmektedir. Mobil öğrenme, "giyilebilir bilgisayarlar (akıllı saat vb.), tablet bilgisayarlar, dizüstü bilgisayarlar ve özellikle akıllı cep telefonları gibi elektronik aletler vasıtasıyla yapılan öğretme ve öğrenme aktiviteleri olarak tanımlanabilir" (Wyne, 2015). Mobil öğrenme ortamları ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında bu alanda din eğitimi ile ilgili Kirman ve Schreglmann'ın (2019) yaptıkları araştırma dışında başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. İlahiyat fakültesi öğrencileri ile yaptıkları bu çalışmada Kirman ve Schreglmann (2019: 299) Mobil teknolojiye dayalı işlenen derslerin "kalitesinin arttığını, öğrencilerin her istediğinde güncel bilgiye ve ders materyallerine ulaşabildiğini, öğrenmelerinin kolaylaştığını, derse ilişkin motivasyon ve sosyal etkileşim arttığını, mobil cihazlar aracılığıyla öğrencilerin ödevlerini daha kolay yaptıkları" sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir ifade ile bu çalışmada mobil öğrenme ortamlarının öğrencilerin ilgilerini çektiği ve zenginleştirilmiş ders içeriklerinin öğrencilerin derse olan ilgilerini artırdığı ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili din eğitimi alanı dışında da benzer çalışmaların yapıldığı (Poyraz, 2014; Elçiçek ve Bahçeci, 2017; Alyas ve Uçar, 2017) görülmektedir. Bu çalışmalarda sonucunda öğrencilerin mobil teknolojiye dayalı (tablet, akıllı telefon vb.) olarak işlenen derslerde akademik performanslarında artış olduğu ve öğrencilerin derse yönelik ilgisinin olumlu yönde arttığı bulgusuna ulaşıldığı söylenebilir (Poyraz, 2014; Alyas ve Uçar, 2017). Literatürde yer alan bu araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde mobil öğrenme

ortamlarının eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanımının faydaları olduğu görülmektedir. Ancak din öğretimi ile ilgili bu konuda yapılan çalışmalara pek fazla rastlanmadığını söylemek yanlış olmaz. Başka bir deyişle din öğretiminde sanal, artırılmış ve çok boyutlu mobil teknoloji uygulamalarının mevcut olup olmadığı, mevcut ise bunların neler olduğu ile ilgili bir özgün bir araştırma bulunamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın alanda yapılan ilk çalışmalardan biri olması hasebiyle alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada din öğretiminde Android ve IOS uyumlu mobil teknolojiye dayalı eğitim uygulamalarının neler olduğunun belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Google Play ve Apple Store gibi mobil uygulama veri tabanları taranmış ve din öğretiminde kullanılabilecek üç boyutlu (3D), sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamaları tespit edilmiştir. Tespit edilen uygulamaların ücretsiz olmasına, üyelik gerektirmemesine ve farklı sitelerin reklam aracı bulunan uygulamalar olmamasına dikkat edilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemini esas alan, tarama modelinde betimsel bir araştırma olup 2019 yılı ve yukarıda belirtilen mobil uygulamalar ile sınırlı tutulmuştur.

BULGULAR

1. Sanal Gerçeklik Teknolojisine Dayalı 3D (Üç Boyutlu) Mobil Uygulamalar

3D (Üç Boyutlu)**,** herhangi bir resim veya görüntünün aynı anda hem derinlik hem genişlik hem de yüksekliğinin olması halidir (https://wmaraci.com/nedir/3d). Bu özellikler aslında gerçek hayatın boyutlarıdır. Üç boyutlu materyaller etkileşimli (interaktif) olarak herhangi bir eksen etrafında 360° dönerek, mekâna kolaylıkla bakabilme ve mekânın hareketli görüntülerini elde edebilme imkânı sunar böylece kişiye, mekânın gerçeğini görüyor ve onu deneyimliyor hissi vererek öğrenmeyi bilişsel ve duyuşsal olarak daha kalıcı hale getirir (Güneş, 2017: 309). Sanal gerçeklik (VR) uygulamaları ise "kullanıcıların vücutlarına giydiği veya farklı cihazların içerisine girdiği görüntüleme donanımlarıyla, bilgisayar tarafından yaratılan yapay bir dünyada gerçek hayata yakın deneyimler yaşayabilme amacıyla diğer nesnelerle etkileşim içerisinde bulunduğu ve kullanıcılarda o ortamda bulunma hissi yaratan üç boyutlu bir benzetim ortamı" olarak ifade edilebilir (Tepe vd., 2016). Sanal gerçeklik teknolojisi kullanılarak işlenen DKAB dersinin öğrencilerin bu derse yönelik tutumlarını olumlu olarak etkilediği, aynı zamanda motivasyonu da arttırdığı ve dersi daha verimli hale getirdiği yapılan bir çalışmada tespit edilmiştir (Demir, 2019: 859). Dolayısıyla bu tür eğitimsel uygulamaların din öğretiminde kullanılmasının oldukça faydalı olacağı söylenebilir. Aşağıda din öğretiminde kullanabilecek bazı 3D ve sanal gerçeklik uygulamalarına yer verilmiştir.

1.1. 3D Mekânlar

Kaynak: (Web, 2019a)

Bu uygulama ile tarihî ve kültürel mekânları sanki oradaymışçasına gezebilme imkânı bulunmaktadır. Bu mobil uygulama sanal gerçeklik (VR) gözlüğü veya gözlüksüz bir biçimde kullanılmaktadır. Masaüstü/ diz üstü bilgisayarlar ile de kullanım imkânı sunan uygulama vasıtasıyla 360° panoramik fotoğraflarla hazırlanan sanal turlara ülke, şehir veya kategori seçerek istenilen mekânları görebilmek mümkündür.

Din eğitimi açısından başta hac ibadetiyle ilgili kutsal mekânlar (Kâbe, Arafat, Müzdelife, Mina vb.) olmak üzere, Mescidi Nebi, Hıra Mağarası, Sevr Mağarası Bedir, Uhud gibi Hz. Muhammedin hayatının geçtiği diğer önemli yerler bulunmaktadır. Bu uygulama ile DKAB ve Temel Dini Bilgiler (TDB) gibi derslerde sınıf dışına çıkma imkânının bulunmadığı veya zor olduğu durumlarda Türkiye'nin hemen hemen bütün illerindeki camileri sanal ortamda gezmek mümkündür. Ayrıca bu uygulama Batı

Resim 1. 3D Mekânlar Uygulamasından Sanal Gerçeklik Gözlüğü Elde Edilen Bir Görüntü

Duvarı (Hz. Süleyman Mabedi), Zeytin Dağı, Hz. İsa'nın hayatıyla ilgili çeşitli dini mekânları içerisinde barındırması yönüyle Yahudilik, Hristiyanlık vb. diğer dinlerin öğretiminde de yararlanabilecek bir mobil teknoloji uygulamasıdır. Uygulama bilgisayar işletim sistemleri ile de uyumlu olup akıllı tahtada çalışacağı gibi projeksiyon vasıtasıyla sınıf ortamında kullanılması mümkündür.

1.2. Experience Quran VR

Kaynak: (Web, 2019b)

Fil olayının kısa tarihi özetini anlatarak başlayan bu uygulama Fil Suresinin okunuşu eşliğinde fil olayını üç boyutlu olarak sanal gerçeklik teknolojisiyle göstermektedir. 6. Sınıf DKAB dersinin 2. Ünitesinde "Bir Sure Tanıyorum: Fil Suresi ve Anlamı" konusu işlenirken bu uygulamadan istifade edilebilir. Arapça, Fransızca ve İngilizce dil seçeneğinin bulunduğu uygulamada Türkçe dil desteğinin olmaması dikkat çekmektedir.

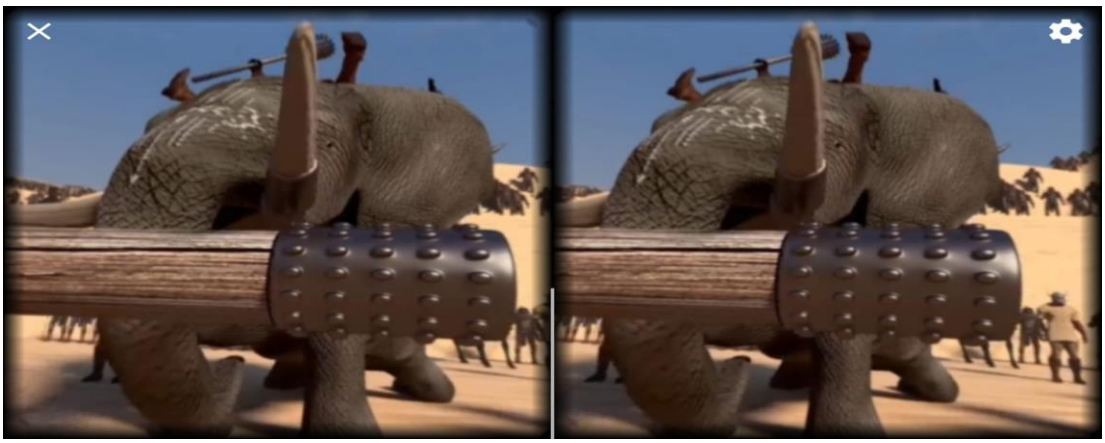

Resim1. Uygulamaya Ait Bir Görüntü

1.1.

1.3. Muhammad.VR

Kaynak: (Web, 2019c)

Hz. Muhammedin yaşadığı dönemde Kâbe ve çevresinin, Mescidi Nebi'nin ve "ashâb-ı suffe" olarak bilinen sahabelerin ilim tahsil ettiği yer olan "suffe"nin üç boyutlu simülasyonunu içeren bir mobil uygulamadır. Bunların dışında Hz. Muhammed'in aynı zamanda mühür olarak kullandığı yüzüğü de üç boyutlu olarak uygulama içerisinde mevcuttur. Sanal gerçeklik gözlüğü ile kullanım imkânı olan uygulama gözlüksüz de kullanılabilmektedir. Bu uygulama tarihi kayıtlara göre Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde Mekke ve Medine'de yer alan bina ve mekânların nasıl olduğuna dair görüntüler içermektedir. DKAB 4. Sınıf Hz. Muhammed'i Tanıyalım ve 6. sınıf Hz. Muhammed Hayatı vb. ünitelerin işlenişinde ve konuların öğrencilerin zihinlerinde somutlaştırılmasında bu uygulamalardan istifade edilebilir. Uygulama kullanımı dil tercihi gerektirmemekle birlikte tarihi arka plan ve mekânların tanıtımında yer alan açıklamalar İngilizcedir.

Yukarıdaki mobil uygulamalara ek olarak "Muslim 3D", "Mecca 3D - A Journey To Islam", "Manasik VR", "Makka VR", "Mescidi Nebevi VR" uygulamaları da sanal gerçeklik ve üç boyutlu (3D) ortamlar olup hac ibadeti ve Hz. Muhammed'in hayatı konularıyla ilgili olarak DKAB derslerinde kullanılabilir.

2. Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları

Artırılmış gerçeklik (Augmented Reality), dijital materyalleri gerçek dünya nesnelerine yansıtan teknolojileri ifade eder. Artırılmış gerçeklik (AG), bilgisayar tarafında üretilen ses, görüntü, animasyon, hologram gibi dijital elemanları akıllı telefon, tablet ve sanal gerçeklik gözlükleri sayesinde bulunduğumuz ortamın üzerine gerçek zamanlı olarak yerleştirerek yeni bir algı ortamı oluşturan

teknolojik uygulamalardır (Bingöl, 2018: 46). Zenginleştirilmiş bu yeni ortam sayesinde gerçek hayata fiziksel olarak yerleştirilmesi mümkün olmayan nesne ve olgular, artırılmış gerçeklikte sanal olarak algılanabilir hale gelmektedir. Artırılmış Gerçeklik uygulamalarını canlandırılmış QR kodları olarak tanımlanabilir. Akıllı telefonlar üzerinden görüntülenen şeklin ya da herhangi bir cismin bilgiye, içeriğe, ankete ya da fotoğraf, resim gibi görsellere çevrilerek ekran üzerinde kullanıcıya artırılmış gerçek olarak yansımasıdır. Yani elimizdeki cihazın ekranı aracılığı ile gerçek hayatta olmayan bir anı oluyor gözü ile karşımızda görülmesidir (Çakal ve Eymirli, 2012: 4). Artırılmış gerçeklik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında bu uygulamaların öğrencilere "gerçek hayatta görme veya deneyimleme imkânları olmayan ortam ve uygulamaları tecrübe etme şansı verdiği" (Bingöl, 2018: 53) derslere karşı tutumu ve akademik başarılarını genel olarak olumlu yönde etkilediği (Durak ve Karaoğlan, 2019: 476), öğrencinin aktif olduğu başka bir deyişle yaparak-yaşayarak öğrenmeyi sağladığı tespit edilmiştir (Singhal, Bagga, Goyal, ve Saxena, 2012: 4). Bu konuda din öğretimi ile ilgili özgün bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte aşağıda tespit edilen AG/AR uygulamalarının derslerde kullanılabileceği ve öğrencilerin derse olan ilgilerini artıracağı ifade edilebilir. Bu uygulamalar şunlardır:

2.1. Ka'bah AR

Kaynak: (Web, 2019ç)

Ka'bah AR; Kâbe'nin ve çevresinin artırılmış gerçeklik teknolojisi ile incelenmesini ve izlenmesine olanak sağlayan bu uygulama ile öğrenciler Kâbe ile ilgili bilgileri üzerindeki yeşil noktalara tıklayıp öğrenme olanağına sahip olurken aynı zamanda Kâbe'nin içini de gezme imkânına kavuşmaktadırlar. DKAB 7. Sınıf "Hac ve Kurban" ünitesinde bu uygulamadan istifade edilebilir. Diğer taraftan uygulamanın dili ve bilgi edinme butonları İngilizce olup Türkçe dil seçeneği mevcut değildir.

2.2. AR Bilim Kartları

2.3.

Kaynak: (Web, 2019d)

Akıllı Bilim Kartları AR uygulaması bazı dersler için ücretsiz kart uygulamalarını barındırmakla birlikte bazı dersler için kartların temini için ücret talep etmektedir. DKAB dersi açısından Ayasofya, Sultanahmet, Bursa Ulucami gibi meşhur camileri ücretsiz ve Türkçe sesli bilgilendirme özelliği ile tanıtmaktadır. DKAB 5. sınıf "Çevremizde Dinin İzleri" ünitesinde mimarimizde yer alan dinî motifler konusu ile bu uygulama kullanılabilir. Uygulamanın ücretsiz kartlarına "https://atfstore.com/" adresinden ulaşmak mümkündür.

Resim 3. AR Bilim Kartları Uygulamasına Örnek: Sultan Ahmet Cami

2.3. Umrah AR

Kaynak: (Web, 2019e)

Umrah AR uygulamasında "umre" ibadetinin yapılışı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte hac ve umre ibadetinin yapılışında önemli olan hususlar hakkında kısa ve öz bilgiler verilmektedir. Bunlara örnek olarak Mekke'ye gidenlerin veya hac ve umre yapacakların ihrama girecekleri noktaları belirten mikat sınırları, ihram, sa'y, tavaf, Kâbe ile ilgili bilgiler, telbiye ve okunacak diğer dualar vb. birçok bilgiler mevcuttur. Uygulama üç boyutlu (3D) modeller kullanılarak artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanma imkânı vermektedir. DKAB 9.sınıf "İslam ve İbadet Ünitesinde" ve 7. Sınıf "Hac ve Kurban" ünitesindeki konuların işlenişinde bu uygulamalardan yararlanılabilir. Uygulama Arapça, İngilizce ve Urduca olmak üzere çeşitli dil seçeneklerine sahip olmakla birlikte Türkçe dil seçeneği mevcut değildir.

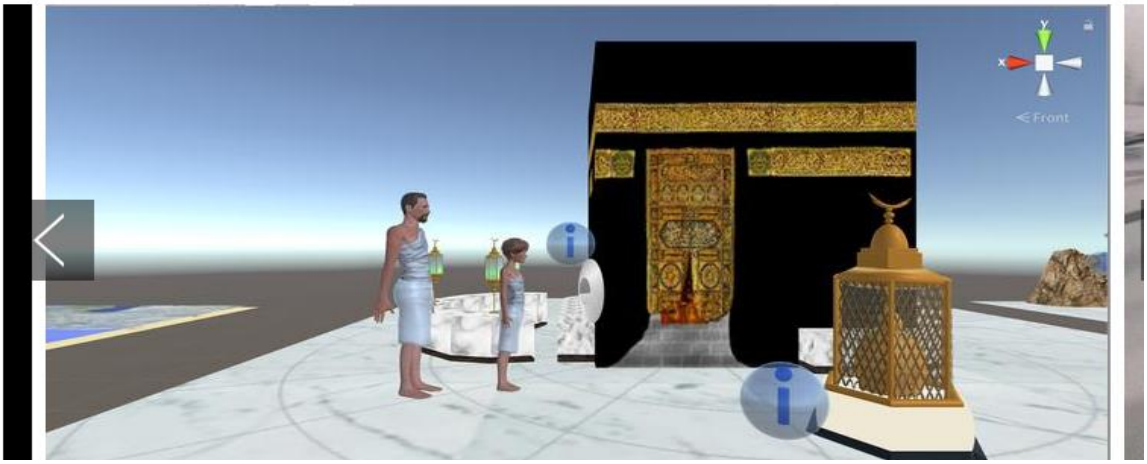

Resim 4. Umrah Ar Uygulamasına Ait Bir Görüntü

2.4. AR Rukun ISLAM

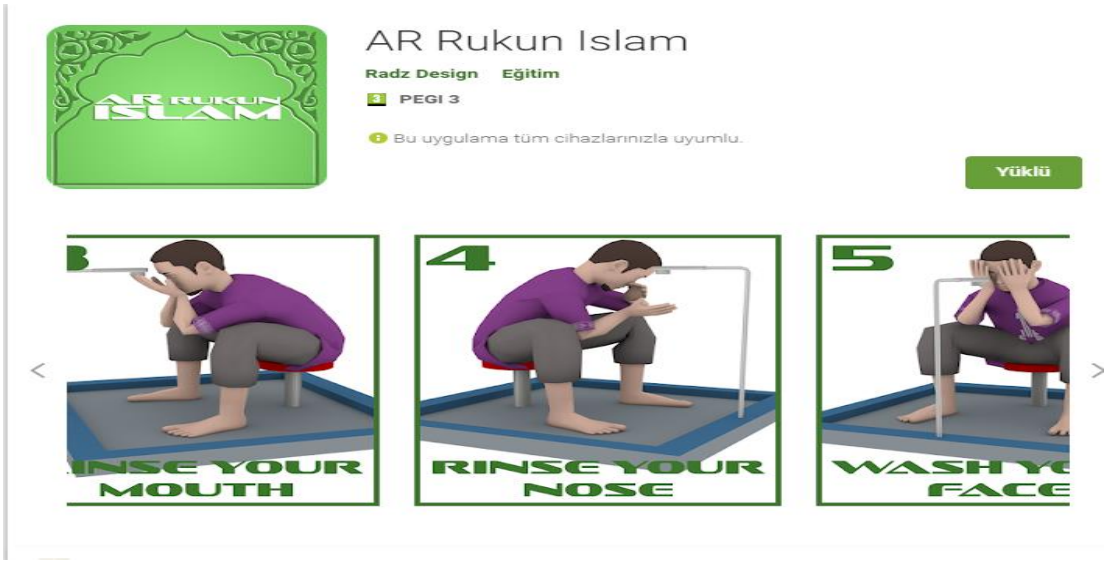

Kaynak: (Web, 2019f)

Bu artırılmış gerçeklik uygulaması ile abdestin alınışı gösterilmektedir. Sırasıyla abdest almaya niyet, abdestin alınışı ve abdest duası hakkında uygulamalı bilgiler verilmektedir. DKAB 4.sınıf "Din ve Temizlik" ünitesinde abdestin alınışı konusunda bu uygulamadan istifade etmek mümkündür. Uygulama dili İngilizcedir.

2.5. Shalat 3D

Kaynak: (Web, 2019g)

Shalat 3D uygulaması ile namazın kılınışı artırılmış gerçeklik uygulamasıyla sesli ve uygulamalı olarak gösterilmektedir. Programın ücretsiz kısmında namazın kılınışı, teyemmüm abdestinin alınışı ve namaz tesbihatı bulunmaktadır. Uygulama kartlarına ise "https://www.masagistudio.com/imagetracker" adresinden ulaşılabilmektedir. Uygulamanın kullanım

dili İngilizce olup Türkçe desteği dil bulunmamaktadır. DKAB 6.sınıf Namaz ünitesinde kullanabilir olup bu sınıf düzeyindeki öğrencilerin ilgisini çekeceği söylenebilir.

SONUÇ

Günümüz dünyasında yaşanan teknolojik ilerleme ve gelişmeler eğitim ortamlarına da etki etmekte ve eğitim sürecine gittikçe teknolojiye dayalı araç gereçler dâhil olmaktadır. Fatih projesi ile akıllı/etkileşimli tahta ile donatılan sınıflar ve bu tahtalar ile birlikte uyumlu öğrenci ve öğretmenlerin hizmetine sunulan tabletler teknolojinin sınıf içerisinde öğretmen ve öğrenciler tarafından etkin olarak kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca günlük hayatta kullanılan akıllı telefonlarda buna eklendiğinde mobil teknolojiye dayalı pek çok uygulama sınıf ortamına taşınma imkânına kavuşmuştur. Yapılan çalışmalarda öğrencilerin üç boyutlu (3D), sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi mobil teknolojiye dayalı uygulamalar ile işlenen derslerde daha aktif olduğu, bu uygulamalar ile işlenen derslerden daha keyif aldığı ve olumlu tutum gösterdikleri ifade edilebilir.

Bu çalışmada din öğretiminde kullanılabilecek mobil teknoloji uygulamaların neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Google Play ve Apple Store gibi mobil uygulama veri tabanları tarandığında Hz. Muhammedin hayatı, İbadetler (namaz, hac, abdest), dini mekânlar vb. konuların işlenişinde kullanılabilecek birçok uygulamanın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamalar DKAB dersi başta olmak üzere Temel Dini Bilgiler, Siyer, İslam Tarihi, Dinler Tarihi gibi derslerin ilgili konularının öğretiminde kullanım imkânı sağlamaktadır.

Çalışma bulgularına göre din öğretimi ile ilgili tespit edilen uygulamaların büyük çoğunluğunun Türkçe dil desteğinin olmaması dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle var olan uygulamaların birçoğu Türkiye dışındaki organizasyon veya yazılımcılar tarafından geliştirilmiştir. Yapılan bir çalışmaya göre bu durumun Türkiye'de alanında yeterli uzman mobil yazılımcı bulunmamasından kaynaklandığı söylenebilir (Aslan ve Aslan, 2013: 86). Dolayısıyla din öğretiminde Türkçe dil desteğine sahip mobil teknoloji uygulama ve yazılımlarının hazırlanması bu konuda var olan boşluğun doldurulmasını sağlayabilir. Diğer taraftan mevcut uygulamaların din eğitimi açısından ne derece uygun olup olmadığı konusu üzerinde çalışılması gereken bir alan olarak din eğitimcilerini beklemektedir.

KAYNAKÇA

Alyaz, Y. ve Uçar, T. (2019). Taşınabilir Cihazlar Aracılığıyla Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenimi Uygulamalarının Belirlenmesi, Sınıflandırılması ve Öğrenci Kazanımlarına İlişkin Öğrenci Değerlendirmeleri. Journal of International Social Research. 12. 767-779. DOI: 10.17719/jisr.2019.3274

Aslan, B. ve Aslan, F. Y. (2013). Mobil Programlamanın Önemi ve Bir Müfredat Önerisi. Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi , 1 (2) , 81-88 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejoir/issue/5375/72948

Bingöl, B. (2018). Yeni Bir Yaşam Biçimi: Artırılmış Gerçeklik (AG). Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim , (1) , 44–55. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/usuifade/issue/45033/561892

Çakal, M. A ve Bilgen. E. (2012). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi, Kudaka Yay. https://www.kudaka.org.tr/ekler/fa254-artirilmis_gerceklik_teknolojisi.pdf

Demir, R. (2019). Sanal Gerçeklik Gözlüğüne Dayalı Din Öğretimine Yönelik Öğretmen Adaylarının Tutumu, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (Ek Sayı 1), 847–861. https://doi.org/10.33206/mjss.498303.

Durak, A., ve Karaoğlan-Yilmaz, F., G. (2019). Artırılmış gerçekliğin eğitsel uygulamaları üzerine ortaokul öğrencilerinin görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19* (2), 468–481.

Elçiçek, M. ve Bahçeci, F. (2017). Mobil Öğrenme Yönetim Sisteminin Öğrenenlerin Akademik Başarısı ve Tutumları Üzerindeki Etkilerinin incelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 25,Sayı 5,s.1695–1714.

Gül, K. ve Şahin, S. (2017). Bilgisayar Donanım Öğretimi için Artırılmış Gerçeklik Materyalinin Geliştirilmesi ve Etkililiğinin İncelenmesi. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 10 (4), 353-362. https://doi.org/10.17671/gazibtd.347604.

Kirman, M. A. ve Schreglmann, S. (2019). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Öğrenmeye Yönelik Tutumları (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği), (Ed.) D. Ali Arslan 2. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu- *23-25 Mayıs 2019,* Mersin: Mer Ak Yayınları 294-300.

Martin, F. & Ertzberger, J. (2013). Here and now mobile learning: An experimental study on the use of mobile technology. *Computers & Education*, 68, 76–85. http://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.04.021

Parlak, B. (2017). Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, s.1741–1759.

Poyraz, M. Y., (2014). *Mobil Cihazların (Tablet Pc) Eğitim/Öğretime Etkisinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Afyon.95s.

Singhal, S., Bagga, S., Goyal, P., ve Saxena, V. (2012). Augmented chemistry: Interactive education system. *International Journal of Computer Applications*, 49(15), 1–5.

Tepe, T, Kaleci, D. ve Tüzün, H. (2016). Eğitim Teknolojilerinde Yeni Eğilimler: Sanal Gerçeklik Uygulamaları. 10th International Computer and Instructional Technologies Symposium (ICITS). 16-18 May 2016, Rize, Türkiye.

Web, 2019a. Google Play, 3D Mekânlar, Erişim Tarihi: 10.10.2019. https://play.google.com/store/apps/details?id=air.com.ercangigi.sitesin3d

Web, 2019b. Google Play, Experience Quran VR, Erişim Tarihi: 11.09.2019. https://play.google.com/store/apps/details?id=com.Vhorus.ExperienceQuranVR

Web, 2019c. Google Play, Muhammad.VR, Erişim Tarihi: 12.09.2019. https://play.google.com/store/apps/details?id=com.mqsd112

Web, 2019ç. Google Play, Ka'bah AR, Erişim Tarihi: 07.08.2019. https://play.google.com/store/apps/details?id=kabah.ar.islamicgps.com

Web, 2019d. Google Play, AR Bilim Kartları, Erişim Tarihi: 20.08.2019. https://play.google.com/store/apps/details?id=com.derszamani.arbilgikartlari

Web, 2019e. Apple Store, Umrah Ar, Erişim Tarihi: 20.10.2019. https://apps.apple.com/tr/app/umrah-ar/id1274120648?l=tr#?platform=ipad

Web, 2019f. Google Play, AR Rukun ISLAM, Erişim Tarihi: 15.11.2019 https://play.google.com/store/apps/details?id=com.radzdesign.arrukunislam

Web, 2019g. Google Play, Shalat 3D, Erişim Tarihi: 10.12.2019 https://play.google.com/store/apps/details?id=com.masagistudio.kartuajaib3dv2

Wyne, M. F. (2015). *Merging Mobile Learning into Traditional Education*, 2013-2016. The International Conference on E-Learning in The Workplace.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YEREL MEDYANIN ARTAN ÖNEMİ

Öğr. Gör. Dr. Ebru OKUTAN AKALIN

Harran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü

ÖZET

Dünyanın giderek birbiriyle bağlantısının arttığı bir bütünleşme süreci olarak küreselleşme bir çok alanı olduğu gibi yerellik kavramını da tartışmalı hale getirmiştir. Özellikle 1980 sonrasında dünya genelinde giderek yaygınlaşan uydu ve internet teknolojisinin gelişimi dünya üzerindeki sınırları ortadan kaldırmış yerelin anlamını değiştirmiştir. Küreselleşme çağında sözlük anlamı "sınırlı bir yerle ilgili ya da lokal" olan yerel, coğrafi olarak yere bağlı olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla yerel medya da farklı bir anlama kavuşmuştur. Artık yerel medya başta uydu ve internet olmak üzere iletişim teknolojisinin sunduğu yeni olanakları kullanarak yerele ait bilgiyi, haberi kendine özgü bir üslup ile çok daha geniş bir kesime duyurma imkanına sahiptir. Teknolojik gelişmeler yerel medyayı dünya genelinde tek tip bilginin yayılmasına aracılık eden tekelleşmiş küresel medya şirketlerinin yayın organları karşısında farklı sesleri duyurması bağlamında bir potansiyel güç haline getirmiştir. Bu çalışma bu yaklaşımdan yola çıkarak küreselleşme sürecinde yerel medyanın artan öneminin nedenlerini araştırmayı amaçlamıştır.

Araştırmada veri elde etmek üzere yapılan literatür taramasında küreselleşme sürecinde yerel medyayı önemli bir konuma taşıyan teknolojik gelişmeler, olaylar ve görüşlere dair elde edilen veriler aktarılmıştır. Çalışma yerel medyanın artan önemini göstermesi ve yerel medyayı güçlendirmeye yönelik yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Yerel Medya

Bu çalışma Prof. Dr. Nilüfer Timisi Nalçaoğlu danışmanlığında 2019 yılında tamamlanan "Küreselleşme Bağlamında Yerel Televizyonlarda Yerel Kültürün Temsili: Şanlıurfa" isimli doktora tezimden esinlenerek hazırlanmıştır.

ABSTRACT

As an integration process in which the world is increasingly connected, globalization has made the concept of locality controversial as in many other areas. Especially after 1980, the development of satellite and internet technology which has become widespread all over the world has changed the meaning of the local which has eliminated the borders on the world.

In the age of globalization, the lexicon has ceased to be local, geographically linked to a local or limited locality. Now the local media has been able to use the new opportunities offered by communication technology, especially satellite and internet, to make the local information available to the broader segment in a unique style. These developments have made the local media a potential force in the context of the monopolized global media companies, which mediate the dissemination of uniform information throughout the world, in the context of different voices against the media. Based on this approach, this study aimed to investigate the reasons of the increasing importance of local media in the globalization process and its potential in terms of representing different localities.

In the literature search made to obtain data in the research, the data obtained on technological developments, events and opinions which have brought local media to an important position in the process of globalization were transferred. As a result, it is possible to say that local media has a potential in the context of globalization process in terms of being the voice of differences in the face of global media. The study is important in that it shows the increasing importance of the local media and provides resources for new efforts to strengthen the local media.

Key words: Globalization, local media

GİRİŞ

1980'lerden sonra günümüz toplumsal yapısının analiz edildiği çalışmalarda oldukça sık başvurulan küreselleşme kavramı adeta geçmiş ve gelecek tüm sırların kapılarını aralayacak sihirli bir anahtar sözcük haline dönüşmüştür. Küreselleşme çoğu zaman, mevcut durumu açıklayan bir olgu, eğilimleri yansıtan bir süreç ya da idealleştirilmiş bir hedef olarak sunulurken Baumun'a göre sonuçlarından ister mutlu olalım ister olmayalım küreselleşme üzerine herkesin birleştiği en önemli nokta hem geri dönüşü olmayan hem de hepimizi aynı şekilde etkileyen bir bütünleşme süreci olmasıdır (Bauman, 2014:25-97). Benzer bir şekilde Modelski de küreselleşmeyi toplumların global bir sistem içerisinde bir araya getirilmesi süreci olarak tanımlamış tıpkı Bauman gibi bütünleşmeyi ön plana çıkaran bir yaklaşımı benimsemiştir (Modelski, 2006: 113).

Küreselleşmenin tarihsel gelişim sürecinde etkili olan faktörlere bakıldığında ekonomi ve siyasetin yanı sıra teknolojik gelişmelerin ön plana çıktığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde telekomünikasyon altyapısındaki bir dizi gelişmeyi 1960'larda uyduların yayılması izlemiş, 1972 yılında internetin de bu sisteme entegre oluşu ile gezegenin farklı yerlerindeki toplumlar giderek birbirine yakın hale gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren internet ve cep telefonlarının yaygın kullanımı, küreselleşme süreçlerini derinleştirmiş ve hızlandırmıştır. Telekomünikasyon altyapısı, dünyanın her yerinde aynı ölçüde gelişmiş olmasa bile uluslararası iletişime sahip ülkelerin sayısı gittikçe artmış ve daha çok bağlantılı hale gelmiştir (Giddens, 2008: 84-85).

Thomas Friedman'a göre 1989'da Berlin duvarının yıkılmasıyla başlayan bugünün küreselleşme çağı gücünü mikroçiplerden, uydu antenlerden, fiber-optik ve internetten almıştır. Bu yeni teknolojiler, dünyayı daha sıkı bir biçimde birbirine kenetlemiş şirketlere de üretim, araştırma ve pazarlama faaliyetlerini çeşitli ülkelere yayabilme imkanı sunmuştur. Bilgisayarlar ve ucuz telekomünikasyon, önceden alınıp satılması mümkün olmayan hizmetlerin küresel düzeyde alınıp satılmasını mümkün kılmıştır. Friedman'a göre sadece şirketler değil bireyler de teknolojinin sunduğu olanaklardan yararlanabilmiş kilometrelerce uzakta birisiyle tanışma, konuşma, bilgi ve belge paylaşma şansına sahip olmuştur (Friedman, 1999: 16-17).

Coğrafi ve toplumsal sınırları ortadan kaldıran, insanları, fikirleri ve malları, mekan ve zaman içinde daha önce hiç olmadığı kadar hızlı ve güvenli taşıyan, ulaşım teknolojisi, bilgisayar, uydu yayıncılığı ve diğer teknolojik keşifler yerel, ulusal ve uluslararası toplulukları çok büyük bir hızla birbirine bağlamıştır (Rosenau, 1990:17). Küreselleşme sürecinin en önemli lokomotifi olan teknolojik gelişmelerin sonucunda coğrafi sınırlar ortadan kalkmış ve medyanın küreselleşmesinin önünü açmıştır.

Medyanın Küreselleşmesi

Dünyada yaşanan teknolojik, ekonomik ve siyasal gelişmeler 1990'lı yıllarda ulusal medya pazarının yerini küresel medya pazarına bırakmasına, medya alanında köklü değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Reagen ve Thatcher'ın uygulamaya koydukları serbest ticaret politikaları (deregülasyon), medya sahipliğindeki sınırlamaların kaldırılması, karlı Asya ve Avrupa pazarlarında televizyonun özelleştirilmesi ve yeni iletişim teknolojileri, medya devlerinin hem ülke içinde hem de ülkeler arasında güçlü dağıtım ve üretim şebekeleri kurmalarını mümkün kılmıştır. Avrupa'da yaşanan deregülasyon süreci ve uluslararası pazarlarda rekabet etme ihtiyacı medya üretimine dair ulusal kamu

hizmeti modellerini çökertmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir ortamda medya holdinglerinin bir araya gelmesi ve yeni enformasyon teknolojilerinin gelişmesi, devletin değil ticari düzenlemenin hakim olduğu bir iletişim alanı ortaya çıkarmıştır (Mosco, 1996:76).

Neoliberal serbest piyasa politikaları, kablo ve dijital uydu televizyon sistemlerinin olduğu kadar televizyon kanallarının mülkiyetini de özel ve ulus-ötesi çıkarların kullanımına açmıştır. Bu durum Amerika'da kablo mülkiyetini hakimiyeti altına almış çok uluslu medya şirketleri tarafından işletilen bir çok yeni kanalın türemesine neden olmuştur. Buna karşılık kanallar da çok uluslular için yeni kazanç kaynakları doğurmuştur. Kısa süre içerisinde küresel medya pazarı ABD medyasına sahip olan General Electric, AT&T/Liberty Media, Disney, Time Warner, Sony, News Corporation, Viacom ve Seagram ve Almanya merkezli holding Bertelsmann sekiz ulus-ötesi şirketin hakimiyeti altına girmiştir. Hollywood stüdyolarının, televizyonların film arşivlerini kullanma haklarından elde ettiği gelir 1998'den 2002 yılına kadar küresel boyutta 7 milyar dolardan 11 milyar dolara yükselmiştir. Amerikan medya holdinglerinin dünya çapında pazarlardaki hakimiyetlerini kolaylaştıran neoliberal politikalar yerel medya ve kültür sanayileri için bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Amerikan kültürünün gitgide yayılmasını bir tehdit olarak gören Brezilya, Meksika, İsveç'in içinde bulunduğu 20 ülkenin kültür bakanı, Ottowa'da kendi kültürel miraslarını, Hollywood putperestliğinden koruyacak bazı temel kuralları nasıl tespit edeceklerini tartışmak için bir araya gelmiştir. 1998'de Stocholm'de düzenlenen ve Birleşmiş Devletler tarafından desteklenen benzeri bir toplantıda, kültüre küresel ticaret anlaşmalarında özel ayrıcalık tanınması önerilmiştir (McChesney, 2014:311-312). Ancak atılan hiçbir adım küresel medya şirketlerinin orantısız gelişimini durdurmaya yetmemiştir.

Küresel iletişim şebekelerinin oluşmasının bir diğer önemli aktörü uluslararası haber ajansları olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz Reuters, Amerikan Associated Press (AP), yine Amerikan United Press ve Fransız Ajans France-Presse (AFP) gibi ajanslar bilginin dağıtılması ve toplanmasında hakim konumdaydılar. Bu büyük haber ajansları bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden de faydalanarak küresel pazarın merkezi aktörleri konumuna gelmişlerdi. Zamanla genişleyen ve faaliyetlerini çeşitlendiren büyük haber ajansları uluslararası haber ve bilgi akışındaki tahakkümü, eşitsizlik düşüncesini doğurmuş ve küresel bilgi düzeninin yeniden düzenlenmesine yönelik taleplerin gelişmesine neden olmuştur. 1970 ve 1980'lerin başında yapılan ve UNESCO tarafından desteklenen "Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni" konusu etrafında tartışmalar yaşanmıştır. Bilginin akışı ve içeriğinin daha tarafsız ve adaletli bir denge ve aynı zamanda iletişim alanında, az gelişmiş ülkelerin teknolojik altyapılarını ve üretim kapasitelerini güçlendirmek gerektiği düşüncesi doğmuştur (Thompson, 2014:300). Bu sebeple yapılan farkındalık çalışmalarına rağmen birleşmeler, devralmalar ve diğer farklılaşma biçimleri sayesinde büyük iletişim holdingleri daha da büyümeye ve

medya alanında büyük roller üstlenmeye devam etmiştir. 2000'li yıllarda Time Warner, Bertelsmann Grup, Rupert Murdoch'ın News Corporation, Silvio Berlusconi'nin Fininvest gibi dev iletişim holdingleri medya endüstrilerinde anahtar oyuncular haline gelmişlerdir. Bu devasa ekonomik ve sembolik iktidar tekelleri, enformasyon ve sembolik içerik üretimi ve bunun küresel çaptaki dağıtımı için kurumsal temel temin etmişlerdir (Thompson, 2008:125).

Küresel medya şirketleri bir taraftan büyürken diğer taraftan bir gelişim stratejisi olarak yerelin içine nüfuz etmek için yerel işbirlikçiler aramaya başlamışlardır. Türkiye'den; Amerikan CNN International televizyon kanalının 1999'da CNN Türk adıyla yayına başlaması ve Time Warner Şirketinin 1990'ların başında Türkiye'de şubeler açmaya başlaması gibi birçok örneğin gösterilebileceği küre-yerel medya yapılanması olumlu ve olumsuz birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir (Kırca, 2002:185-187).

1. Küreselleşme Sürecinde Yerel Medyanın Artan Önemi

20. yüzyılın sonlarına doğru ivmesi git gide artan teknolojik, ekonomik ve siyasal dinamikler sadece medyanın küreselleşmesini değil yerel medyanın da küreselleşmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum yerel medyaya bilgiyi tekelden üreten ve dağıtan küresel medya şirketlerinin yayın organlarına karşı alternatif enformasyon yayma şansı vermiştir. Artık yerel medya küresel medya şirketlerinin yayın organlarının ilgisini çekmeyen veya duyulmasını istemedikleri politik hareketleri duyurabilmekte farklı yerelliklerin sesi olabilmektedir. Dünya üzerinde bir çok hareket seslerini duyurabilmek adına bu gücü kullanmış hareketi kitle iletişim araçlarını kullanarak duyurmuştur. Meksika'da yaşayan köylü hareketi olarak bilinen Zapatistalar'ın manifestoları ve bültenlerini duyurmak için bilgisayar ağlarını, korsan radyoları ve diğer medyayı kullanmaları farklı bağlantı kanallarının önemini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Cezayir devriminde radyonun, İran Devriminde kasetlerin, Çin'deki Tianneman Meydanında doruk noktasına varan demokrasi hareketinin, eski Doğu Bloku ülkelerinde büyük çözülme sırasında çeşitli muhalif grupların, mücadelelerini yaygınlaştırmak üzere bilgisayar ağlarını ve muhalif medyayı kullanmaları gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür (Kejanlıoğlu, 2003: 86).

Dünyanın dört bir yanında aynı televizyon kanalının izlenebildiği ve internet gibi bir teknolojinin var olduğu küresel iletişim ortamında yerel medyanın sadece kendi coğrafi sınırlarının ötesine ulaşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla yerelliğin anlamı değişmiş bugün artık herhangi bir yerin sorunları sadece oraya ait olmaktan çıkmıştır. Örneğin İstanbul'da yaşanan bir çevre sorunu küresel çapta bir çevre eylemine dönüşebilmektedir. Böyle geniş çaplı bir küresel iletişim ortamı yerel medyanın önemini arttırmıştır (Kejanlıoğlu, 2005:91).

SONUÇ

Küresel ya da ulusal medya şirketleri devletle, hükümetlerle, daha özelde siyasilerle yakın ilişkiler içerisindedir. Onlara doğrudan ya da dolaylı maddi destek alma, haber kaynağı olarak sürekli referansına başvurma gibi konularda bağımlıdır. Bu nedenle ulusal ya da küresel medya şirketlerinin yayın organlarında yer alan konular, ifadeler, görüşler bu bağımlılığın izlerini taşır. Bir de buna ticarileşme ve kar güdüsü ile davranan ticari televizyonun, haber ve tartışma yerine eğlence ve magazin formlarına ağırlık veren haberlerin içini boşaltarak magazinleştirmesi eklenince bu tablo daha vahim hale gelmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı ulusal ya da küresel medya yayıncılığına karşı başka ifadelerle merkezden haber verme şansına sahip yerel medyanın varlığı önem kazanmıştır (Bek, 2005:133-135).

Yerel medyanın alternatif söylem içerisinde olması eğer yerel kültürleri görmezden gelmiyorsa yerelliği marjinalleştiren, ötekileştiren evcilleştiren ya da kar kaygısı gütmeden gösterime sokarak metalaştıran küresel televizyon yayınlarının hegamonik söylemini yapı-bozumuna uğratacak bir dil ile sunmasını sağlar. Dolayısıyla yerel temsilcisi oldukları kesimleri kendi kendini anlatma imkanına kavuşturarak yeni söylem ve içerikler geliştirebilir.

Mekanın ve zamanın belirsizleştiği küresel iletişim çağında yerel medyaya mekan-yer bilincini canlandırması bakımından her zamankinden fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Burada bahsedilen yer bir sabitlik değil küresel bir yer duygusunun temsilciliğidir. Yerel medya ülkesinden ya da kasabasından kilometrelerce uzağa yerleşmiş birisi için yitirilmiş yer yurt ev duygusundan uzaklaşmasına, kendini evine yakın hissetmesine neden olur. Bir benzetme yapılacak olunursa yersiz yurtsuzlaşma karşısında bir yer göstericidir yerel medya. Bu yer sadece coğrafyaya duyulan özlemle ilişkili değildir. Kültürel politik, dinsel, etnik manevi duyguların yaşadığı yerdir. Bu duygulara hitap eden yerel medya küresel olanın hiçbir zaman dolduramayacağı bir boşluğu doldurmaktadır (Alankuş, 2005: 113-116). Bu anlamda yerel medya her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bu nedenle çalışma ile ülke sınırları içerisinde yerel medyaya yönelik çalışmaların arttırılmasına ve var olan potansiyelinin güçlendirilmesinin önemine dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

ALANKUŞ, S.: 2005 Demokratik Bir Medya Ortamı İçinyerel/sivil medya ve imkanlar, Medya Ve Toplum, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.S:81-91

BAUMAN, Z.: 2014 Küreselleşme, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FRİEDMAN, J.:1999 Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernliğin Parametreleri, Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm, Ed. A. Topçuoğlu, Y. Aktay, Ankara: Vadi Yayınları, s.82-115

GENCEL BEK, M.: 2005 Yerel Politika ve Yerel Medya, Medya ve Toplum, IPS İletişim Vakfı Yayınları: İstanbul s: 99-133

GİDDENS, A.: 2008 Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

KEJANLIOĞLU, B.,: 2003 Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyasası, Radyo ve Radyoculuk İstanbul: İmge Kitabevi, s.13-145

KEJANLIOĞLU, B., :2005 Küreselleşme ve Medyaya Sunduğu Olanaklar Medya Ve Toplum, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları s. 65-81

MCCHESNEY, R. W: 2014 Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması, Yeni Küresel Medya, Ankara: Phoenix Yayınları, s.311-320

MODELSKİ, G.: 2006 Küreselleşme Okumaları Ekonomi ve Siyaset Ed: Kudret Bülbül Ankara: Kadim Yayınları, Küreselleşme s. 193-203,

ROSENAU, J. : 2014 Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması, Yeni Bir Küresel Dönemde Yönetişim, Ankara: Phoenix Yayınları, s:269-283

THOMPSON, J. B.: 2008 Medya ve Modernite, İstanbul: Kırmızı Yayınları

THOMPSON, J.B.: 2014 Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması, İletişimin Küreselleşmesi, Ankara: Phoenix Yayınları, s. 295-311

İŞLETMENİN, İŞYERİNİN VEYA İŞİN GEREKLERİNDEN KAYNAKLANAN GEÇERLİ NEDENLE FESİH

Arş. Gör. Dr. Seda ARSLAN DURMUŞ

Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ÖZET

4857 sayılı İş Kanunu'nun kabulüyle Türk Hukuk Sistemi'ne, 'iş güvencesi' sistemi getirilmiş, iş güvencesi kapsamına giren hukuki ilişkiler açısından feshin geçerli bir sebebe dayanması gerektiği, geçerli sebep var olmadığında ise işçinin işe iadesini veya iş güvencesi tazminatı ve boşta geçen sürelere ilişkin olarak işçinin en çok dört aya kadar ücretinin ödenmesi gerektiği düzenlenmiştir. İş Kanunu m. 18'de düzenlenen bu hükme göre, otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır. İşçinin sürekli olarak işini kaybetme korkusuyla baskı altında çalışmasının önüne geçilerek; huzurlu ve verimli çalışması, geleceğine güven duyması amaçlanmıştır. Geçerli nedenler, maddenin gerekçesinde belirtildiği üzere, haklı fesih nedenleri kadar ağır olmamakla birlikte, işin ve işyerinin normal yürüyüşünü olumsuz etkileyen hallerdir. Bu nedenle, geçerli fesih için söz konusu olabilecek sebepler, işçinin iş görme borcunu kendisinden kaynaklanan veya işyerinden kaynaklanan sebeplerle ciddi bir biçimde olumsuz etkileyen ve iş görme borcunu gerektiği şekilde yerine getirmesine olanak vermeyen sebepler olabilecektir. Kanun'da işletme, işyeri ve işin gereklerinin ne olduğu açıklanmamış, gerekçesinde birtakım nedenler sayılarak uygulanması yargı kararlarına bırakılmıştır. İşletme, işyeri ve işin gereklerine ilişkin geçerli nedenle fesih, işçinin kişiliği ile ilgili olmayan, teknolojik değişimlere, ekonomik nedenlere, verimlilik ve rekabet gereklerine dayalı olarak, işyerinde işçinin işinin ortadan kalkması veya nitelik değiştirmesi nedeniyle çalışma imkânının ortadan kalkması sonucunu doğuran, işyerindeki işçi sayısının işgücü ihtiyacına uyarlanmasıdır. Çalışmamızda öncelikle işletme, işyeri ve işin gerekleri kavramları açıklanacak, işletmesel kararın yargı denetimine kural olarak tabi olmadığı açıklanacaktır. İşletmenin işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli fesih nedenlerinin neler olduğu belirtilecektir. Son olarak işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan nedenlerin geçerli neden olarak kabul edilme koşulları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Geçerli Neden, Fesih, İş Hukuku, İşletme Gerekleri, İş Güvencesi.

I. İşletme, İşyeri ve İşin Gerekleri Kavramları ve İşletmesel Karar

A. İşletmenin Gerekleri

İşletme, her şeyden önce ekonomik, işyerinden daha geniş ve işyerini kapsayan, iş hukukundan ziyade ticaret hukukunda karşımıza çıkan bir kavram olup, işyeri gibi çeşitli mal ve üretim faktörlerinin

bir arada bulunduğu bir organizasyonu ifade eder[1]. İşletme gerekleri kavramı, her ülkenin genel ekonomik ve sosyal siyasetiyle şekillenen hukuk politikasını yansıttığı için uygulamada farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır[2]. İş K. m. 18'de işverenin geçerli feshe gidebilmesi için işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan bir sebebe dayanması gerektiği ifade edilmiş olup, işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinin neler olduğu düzenlenmemiştir. Fransız hukukunda, feshin 'geçerli ve ciddi' nedene dayanması gerektiği belirtilmiş ve 'ekonomik nedenli fesihler' ayrı bir bölümde düzenlenmiştir. Ekonomik nedenli fesihler, ekonomik güçlükler ve teknolojik değişimlere bağlı olarak çalışma olanağının ortadan kalkması veya işin nitelik değiştirmesi ya da iş sözleşmesinde esaslı değişiklik sonucu yapılan fesih olarak tanımlanmıştır. Alman hukukunda ise işletme gerekleri, 'kaçınılmaz işyeri gerekleri' olarak belirtilmiş; özellikle ekonomik güçlükler veya teknolojik değişimler sonucu, işçinin şahsına bağlı olmayan ancak işin, istihdam olanağının ortadan kalkması veya nitelik değiştirmesi ya da iş sözleşmesinde esaslı değişiklik yapılması, olarak belirtilmiştir[3]. İşletme gerekleri ile fesihte, fesih nedeni işçiden kaynaklanmamakta, işveren kararı feshi objektif olarak gerekli ve kaçınılmaz kılmaktadır[4]. Geçerli bir işletme, işyeri ve iş gereği, ancak işverenin işletmesel kararının objektif olarak işçinin çalışma olanağını ortadan kaldırdığı takdirde kabul edilmeli, işletme gerekleri ile fesihte, işyerini ve işletmeyi etkileyen objektif nedenler istihdam fazlası yaratmalı ve işçilerin istihdamını, bütünüyle ve sürekli olarak engellemelidir[5].

B. İşyerinin Gerekleri

İş hukukunun yer itibari ile uygulama alanını işyeri oluşturur[6]. İşyeri kavramı İş K. m. 2'de tanımlanmış olup, şu şekildedir: *"İşveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla maddi olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birime işyeri denir."* Maddi ve manevi unsurların sürekli bir organizasyon içinde örgütlenmesi ile işyeri oluşur ve bu örgütlenmede işgücünün de organizasyon içinde yer alması gerekir. İşyeri unsurlarından birinde veya sınırlarını teşkil eden bağlı yerler, eklentiler ve araçlar gibi işyerinden sayılan yerlerde, işyerini etkileyen objektif nedenlerden dolayı yapılan değişiklikler sonucu işçilerin çalışmasını engelleyen bir olgu ortaya çıktığında işyeri gereklerinden söz edilir[7].

Güzel'e göre, Türk İş Hukukunda 'işyeri-işletme' kavramlarının aralarındaki nitelik farkları açık bir biçimde ortaya konulmuş olmadığından geçerli fesih nedenlerinin işyeri kavramı ile bağlantısı dikkate alınarak düzenlenmesi, terminoloji birliğinin sağlanması açısından da daha isabetli olurdu[8].

---

[1] **Kar,** Bektaş, İş Güvencesi ve Uygulaması, Ankara, Yetkin, 2009, s. 387.
[2] **Engin,** Murat, İş Sözleşmesinin İşletme Gerekleri İle Feshi, İstanbul, Beta, 2003, s. 2.
[3] **Engin,** s. 35; **Güzel,** Ali, 'İş Güvencesine İlişkin Yasal Esasların Değerlendirilmesi', İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri 2004 Yılı Toplantısı, İstanbul Barosu Yayınları, 2004, s. 61.
[4] **Kar,** s. 388.
[5] **Engin,** s. 35-36; **Kar,** s. 388.
[6] **Süzek,** Sarper, İş Hukuku, 16. Bs., İstanbul, Beta, 2018, s. 193; **Kar,** s. 388.
[7] **Kar,** s. 390.
[8] **Güzel,** s. 61.

C. İşin Gerekleri

İş K. m. 18'de sayılan işverenin dayanabileceği geçerli nedenler arasında, işin gereklerinden kaynaklanan geçerli nedenler de sayılmıştır. İş kavramı, ekonomik açıdan mal ve hizmet üretmek; çalışan açısından ise, bir ücret karşılığı olarak emeğin sunulması, iş görme ediminin yerine getirilmesi için yapılan çeşitli faaliyetler olarak tanımlanabilir[9]. İşin gerekleri nedeni ile iş sözleşmesinin feshinin geçerli neden kabul edilmesi için işverenin iş analizi ve iş tanımlarını yapmış olması gerekir. İş analizi, yapılacak işin en önemli yönlerini ortaya çıkarma, o işi çözümleme sürecini ifade ederken; iş tanımı ise iş analizi tamamlandıktan sonra toplanan verilerin sistematik hale getirilmesi sonucu, her işin kapsamına giren eylem ve işlemler, sorumluluk ve ödevler ile çalışma koşullarının özet bir şekilde belgelenmesidir[10]. Yargıtay'a göre, yabancı dil bilmediği bilinerek işe alınan işçinin, yabancı dil bilene ihtiyaç olduğu gerekçesiyle işten çıkarılması geçerli fesih nedeni değildir[11].

D. İşletmesel Karar

1. Genel Olarak

İş sözleşmesinin iş, işyeri veya işletme gereklerinden kaynaklanan feshi, işletmesel kararın sonucu olarak gerçekleşmektedir ve işletmenin, işyerinin ve işin gereklerinden kaynaklanan fesihte, yargısal denetim yapılabilmesi için, mutlaka bir işletmesel karar gerekmektedir[12]. Yargıtay, işletmesel kararın ne olduğunu tanımlamakta, şu şekilde açıklamaktadır: '*4857 sayılı İş Kanunu'nun 18. maddesinde işletmenin, işyerinin veya işin gerekleri kavramına yer verildiği halde, işletmesel karar kavramından söz edilmemiştir. İşveren amaç ve içeriğini belirlemekte serbest olduğu kararları, yönetim hakkı kapsamında alabilir. Geniş anlamda, işletme, işyeri ile ilgili ve işin düzenlenmesi konusunda, bu kapsamda işçinin iş sözleşmesinin feshi dahil olmak üzere işverenin aldığı her türlü kararlar, işletmesel karardır.*'[13] İşveren, kendisi tarafından verilen işletmesel kararın rizikosunu taşımakta, işletmenin başarısı ve geleceği için, en uygun gördüğü kararı verme yetkisine sahip olmalıdır[14]. Bu kararlar, işletme ve işyeri içinden kaynaklanan nedenlerden dolayı alınabileceği gibi, işyeri dışından kaynaklanan nedenlerden dolayı da alınabilir[15]. İşletmesel kararın ölçüsünü ve amacını, işletme yararı belirlemekte; işletmesel karar, sadece kar amaçlı olmayıp, işletmenin ve işyerinin tüm

---

[9] **Kar,** s. 391.
[10] **Kar,** s. 392.
[11] Y. 9. HD., 21.4.2005 T., 2005/10825 E., 2005/14175 K., **Çelik,** Nuri/**Caniklioğlu,** Nurşen/**Canbolat,** Talat, İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 32. Bası, İstanbul, Beta, 2019, 532, dn. 1602.
[12] **Kılıçoğlu,** Mustafa, 'Çalışma Hakkı Kapsamında İş Güvencesi', Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, C. II, İstanbul, Beta, 2011, s. 1216.
1.1.1.1 [13] *Y. 9. HD., 20.7.2009 T., 2008/39124 E., 2009/21823 K., (Çevrimiçi), www.kazanci.com.*
[14] **Süzek,** s. 586; **Güzel,** Ali, İşletmesel Kararların Keyfilik Denetimine Tabi Olması ve Geçerli Nedenle Fesihte Son Çare (Ultima Ratio) İlkesinin Gözetilmesi, ÇT, 4, 2005, s. 166; **Akyiğit,** Ercan, Türk İş Hukukunda İş Güvencesi (İşe İade), Ankara, Seçkin, 2007, s. 269-270.
[15] **Kılıçoğlu,** s. 1216.

unsurlarını koruyan meşru bir karar olmalıdır[16]. Yargıtay alt işverenlik uygulamasının da işletmesel bir karar olduğunu ve bu kararın ölçülülük ve tutarlılık denetiminin yapılması gerektiğini belirtmiştir[17].

2. Yargı Denetimi

İşçinin işyerindeki işi bir fazlalık oluşturmakta, gereksiz hale gelmekte ise, işçinin işi ortadan kaldırılmış olmakta, işverenin işletmenin gereksinimleri kapsamında personel sayısında değişiklik yapma kararı, ekonomik nedenlerle işten çıkarmanın olmazsa olmaz koşulu haline gelmekte ve işverenin işten çıkarmalardan ziyade, yeni personel ihtiyacına göre işçiyi nasıl istihdam edeceği veya işten çıkaracağı işçileri ayarlaması üzerinde durulmaktadır. Bu durumda kural olarak işverenin bu kararı yargıç denetimine tabi olmamakta; ancak işten çıkarma söz konusu olduğunda feshin gerekçeli, keyfi ve makul olup olmama yönleri bakımından yargıç denetimine tabi olduğunu söylemek mümkün olmaktadır[18]. İşletmesel karar dolayısıyla işten çıkarmanın gerçekten başvurulacak son çare olup olmadığı araştırılacaktır[19].

Anayasamız ile güvence altına alınan 'çalışma ve sözleşme özgürlüğü' işletmesel karar alma özgürlüğünün anayasal temelini oluşturur. İşveren organizasyonunu istediği gibi yapabilir, yargı organı işvereni daha isabetli karar almaya zorlayamaz, kararın yararlı ya da amaca uygun olup olmadığı yönünde bir inceleme yapamaz, işverenin neden böyle bir yola başvurduğunu yargılayamaz. Bu sebeple mahkeme, işverenin aldığı işletmesel kararın yerindeliğinin denetimini yapamaz[20]. Ancak işletmesel kararlar, bir fesih nedeni yapıldığı takdirde o zaman yargı denetimine tabi olacak; işverenin işletmesel karar alabilme özgürlüğü ise, iş güvencesi hükümleriyle, geçerli bir neden gösterme yükümlülüğü ile sınırlanacaktır[21]. Feshin geçerli bir nedene dayanıp dayanmadığının tespiti için, işveren, bir ifayı kabul engelinin ortaya çıktığını ve gerçekleşen işletme riskinin geçici değil, sürekli bir engel yarattığını ispatlamalıdır[22]. Mahkeme bu kararın gerçek anlamda bir işletmesel karar olup olmadığını denetler. Bunu yaparken örneğin, yönetim kurulunca alınmış bir karar olup olmadığına bakar, önceki şema ile sonraki şemayı karşılaştırır ve bağlantı olup olmadığını inceler. İşveren, işletmesel kararı uygulamak için, aldığı tedbirin yani işletmesel kararın, feshi objektif olarak zorunlu kıldığını ve fesih için gerekli olduğunu ispatlamalıdır[23].

---

[16] **Kar,** s. 394.
[17] Y. 9. HD., 23.6.2008 T., 2007/40979 E., 2008/17103 K., **Çankaya,** Osman Güven/ **Çil,** Şahin, İş Hukukunda Üçlü İlişkiler, 2. Bs., Ankara, Yetkin, 2009, s. 82-83.
[18] **Güzel,** s. 65; **Ulucan,** Devrim, 'Feshin Geçerlilik Denetiminde Ekonomik ve Teknolojik Nedenler,' İş Güvencesi ve İşe İade Davaları, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi İstanbul Barosu Seminer 29 Mayıs 2010, İstanbul, 2010, s. 19; **Akyiğit,** s. 270.
[19] **Akyiğit,** s. 270.
[20] **Süzek,** 8. Baskı, s. 603.
[21] **Süzek,** 8. Baskı, s. 603.
[22] **Engin,** s. 72.
[23] **Süzek,** 8. Baskı, s. 603; **Akyiğit,** s. 270.

II. İşletmenin, İşyerinin veya İşin Gereklerinden Kaynaklanan Geçerli Fesih Nedenleri

İş K. m. 18/I hükmü, 158 sayılı ILO Sözleşmesi'nin (Hizmet İlişkisine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında Sözleşme)[24] konuya ilişkin 4'üncü maddesi esas alınarak düzenlenmiştir. Geçerli bir feshin söz konusu olabilmesi için, işletmenin, işyerinin veya işin gerekleriyle, işverence yapılan fesih arasında bir illiyet bağı bulunmalı, fesih başka nedenlerle değil de söz konusu nedenlerle yapılmış olmalıdır[25]. İşletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli nedeni işyerindeki bazı işçilere duyulan ihtiyacın ortadan kalkmasına yol açabilir[26]. İş K. m. 18 ile feshin geçerli bir sebebe dayandırılması, ekonominin ve teknolojinin gerekleriyle işçinin feshe karşı korunması adalete uygun bir biçimde dengelenmeye çalışılmaktadır. İş hukuku, bir yandan ekonominin gereklerine ve teknolojik dönüşümlere uyum sağlamaya; diğer yandan da işçiyi korumaya yönelik bazı hak ve güvenceleri düzenlemeye ve mevcut olanları da korumaya çaba göstermektedir[27]. İşçinin işyerindeki işi ve genel olarak istihdamının tümüyle ekonomik özelliklere sahip olduğu dikkate alındığında, istihdam kavramı bir yönüyle sosyal, diğer yönüyle de ekonomik bir anlamı barındırmakta; istihdamın sosyal boyutu da işletmeyle ve onun faaliyetleriyle olan bağlılığı yansıtmakta ve böylece istihdamın korunması ve iş ilişkilerinde sürekliliğin sağlanmasını, iş güvencesi olgularını da ortaya çıkarmaktadır[28]. İş sözleşmesinde esaslı olmayan bir değişikliğin işçi tarafından kabul edilmemesi halinde ise ekonomik nedene değil, kişisel nedene dayanan bir fesih söz konusu olacaktır[29].

A. İşletme ve İşyeri Dışından Kaynaklanan Nedenler

İşletme ve işyeri dışından kaynaklanan nedenler, işverenin bir etki ve isteği olmaksızın ortaya çıkan ve işyerindeki üretime etki eden nedenler olup, işletme dışı nedenleri piyasa olayları belirlemekte ve işletme gereklerine dayanan fesih için, bu nedenler işyerinde işgücü fazlasına sebep olmuşsa önem arz etmektedir[30]. Maddenin gerekçesinde işyeri dışından kaynaklanan sebepler; 'sürüm ve satış olanaklarının azalması, talep ve sipariş azalması, enerji sıkıntısı, ülkede yaşanan ekonomik kriz, piyasada genel durgunluk, dış pazar kaybı, hammadde sıkıntısı gibi sebeplerle işyerinde işin sürdürülmesinin olanaksız hale gelmesi' olarak belirtilmiştir.

1. Ekonomik Güçlükler

Bazı durumlarda işletmeler, ekonomik güçlüklerle karşı karşıya kalabilir ve bu sebeplerle yapılan fesihler de geçerli neden olarak değerlendirilebilir. Bunlar; işletmenin faaliyetlerinde önemli ve devamlı düşüş, ciroda ve siparişlerde sürekli azalma, finansman ve bütçe veya üretim açığı, müşteri

[24] Resmi Gazete Yayım Tarihi ve Sayısı: 12 Ekim 1994 / 22079.
[25] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 504; **Süzek,** s. 588.
[26] **Sümer,** s. 106.
[27] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 486; **Güzel,** s. 59.
[28] **Güzel,** s. 59.
[29] **Engin,** s. 98; **Güzel,** s. 63.

[30] **Kar,** s. 393, 396; **Kılıçoğlu,** Mustafa,/**Şenocak,** Kemal, İş Güvencesi Hukuku, İstanbul, Legal, 2007, s. 236.

çevresi kaybı, ücret ödeme sıkıntısının ortaya çıkması, işyerinin durumunu olumsuz etkileyen ekonomik kriz vb. ekonomik güçlüklerdir. Bu nedenlerin ortaya çıkmasıyla işverenin işyerinde faaliyeti eskisi gibi sürdürme olanağı kalmamalı, işyerinin bir bölümünün kapatılması nedeniyle bir işgücü fazlası ortaya çıkmış, işçinin işi ortadan kalkmış olmalıdır[31].

Geçerli bir feshin söz konusu olabilmesi için, ekonomik güçlük 'gerçek' olmalı, işverenin keyfi kararına dayanmamalıdır[32]. Feshe gidilmeden önce tüm yollar tüketilmiş olmalı, feshe en son çare olarak başvurulmalıdır. Örneğin, ham madde sıkıntısı aşılabilecek durumda iken, işverenin bu doğrultuda çaba göstermemesi ve bunu fesih nedeni olarak ileri sürmesi geçerli neden olarak kabul edilemeyecektir[33]. İşveren ayrıca geçerli nedenin varlığı ile birlikte, bu nedenin feshi zorunlu kıldığını da ispatlamalıdır.

2. Talep ve Sipariş Azalması

İşletme faaliyetlerinde önemli ve sürekli bir daralma, finansman güçlüklerinin süreklilik kazanmış olması, işletmenin faaliyetini ciddi biçimde olumsuz etkileyecek müşteri kaybı, cirodaki sürekli azalış geçerli fesih nedeni olarak kabul edilebilir. Belirli bir sektörde veya bir bölgede pazar daralması, siparişlerde sürekli bir azalmaya neden olmuş ise, işveren işçi sayısını azaltmak zorunda kalabilir ve bu nedenle yapılan fesih de ekonomik nedene dayalı geçerli bir fesih olacaktır[34]. Ancak, işletmenin satışlarında, cirosunda veya karında geçici bir düşüş, işyerinin faaliyetindeki hafif bir azalma gibi geçici ekonomik güçlükler geçerli fesih nedeni sayılmayacaktır[35]. Yargıtay'a göre, kuş gribi sonrası bilirkişi raporu ile belirlenen tavuk satışlarındaki azalma, iş sözleşmesinin feshinde geçerli sebeptir[36].

3. Ekonomik Kriz

İşyeri dışından kaynaklanan ekonomik kriz sebebiyle geçerli feshe gidebilmek için, ekonomik kriz iddiasının işverenin faaliyet alanına ve bu krizden etkilenip etkilenmemesine göre değerlendirilmesi gerekir[37]. Ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz, her zaman geçerli bir fesih nedeninin oluşması için yeterli olmamakta; ekonomik kriz, işletmeyi doğrudan olumsuz yönde etkilemeli, satışlarda, siparişlerde ve karda azalmaya yol açmalı, üretimin eskisi gibi sürdürülmesi olanağı ortadan kalkmalıdır[38]. Yargıtay, '..*Genel veya sektörel kriz tek başına fesih için geçerli neden olmaz. Bunun için yukarıda belirtilen makroekonomik ve sektörel faktörlerin işletmeyi de olumsuz etkilemiş olması*

[31] **Süzek,** s. 587.
[32] **Güzel,** s. 167; **Süzek,** s. 587-588.
[33] **Süzek,** s. 588.

[34] **Güzel,** s. 64.
[35] **Süzek,** s. 588.
[36] Y. 9. HD., 16.4.2007 T., 2007/7965 E., 2007/10625 K., **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 532, dn. 1598.
[37] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 532, dn. 1599.
[38] **Engin,** s. 73; **Süzek,** s. 588.

ve buna bağlı olarak istihdam fazlalığının doğmuş olması gerekir..' şeklinde ifade ederek salt ekonomik krizin geçerli neden oluşturmayacağını belirtmiştir[39].

B. İşletme ve İşyeri İçinden Kaynaklanan Nedenler

İşletme ve işyeri içinden kaynaklanan nedenler, doğrudan işverenin aldığı işletmesel karar sonucu, işyerindeki her türlü yapısal ve teknolojik değişimlerdir[40]. Maddenin gerekçesinde, 'yeni çalışma yöntemlerinin uygulanması, işyerinin daraltılması, yeni teknolojinin uygulanması, işyerlerinin bazı bölümlerinin iptal edilmesi, bazı iş türlerinin kaldırılması' gibi sebeplerin işyeri içi sebepler olabileceği örnek olarak sayılmış ve işverenin bu sebeplerden birine dayanarak iş sözleşmesini geçerli nedenle feshedebileceği belirtilmiştir.

Yargıtay, işverenin ekonomik sıkıntı içinde olmasını ve personel giderlerinin bütçenin %30'unu aşması sebebiyle işçilerin işten çıkarılmalarının geçerli nedene dayandığını belirtmiştir[41].

1. Yeniden Yapılanma (Reorganizasyon)

İşveren işletmesini en verimli, rekabet edebilir ve etkin üretim tarzını sağlayacak şekilde organize etmek isteyebilir ve bu yetkiye de sahiptir[42]. İşletmede yeni bir organizasyona gidilmesi, genellikle ortadan kalkan işlerin yerine yeni işlerin konulması sonucunu doğurmaktadır. İstihdam olanağının ortadan kalkmış veya değişime uğramış olmasının geçerli nedenle feshe yol açabilmesi için, bu olguların özellikle ekonomik güçlükler veya teknolojik dönüşümler sonucu olması da aranmaktadır[43]. İşverenin ekonomik güçlükler olmadan da bir işi ortadan kaldırması veya nitelik değişikliğine uğratması, işletmenin rekabet gücünü daha da iyileştirmek amacını taşıyorsa, yine geçerli neden sayılacaktır[44].

Yeniden yapılanmaya karar verilmesi, tek başına fesih için yeterli sayılmaz; bu karar uygulanmaya konmuş olmalı ve bu yönde girişimlerde bulunulmalı, reorganizasyon ciddi ve gerçekten yapılmış olmalıdır[45]. İşverenin yeniden yapılanma gereği olmaksızın sadece belirli bir kısım işçilerin iş sözleşmelerini feshedebilmek için işyerinin bölümlerini veya birimlerini kaldırması veya birleştirmesi geçerli bir feshe dayanak oluşturmaz[46].

---

[39] Y. 9. HD., 10.12.2010 T., 2009/41815 E., 2010/37214 K., (Çevrimiçi) http://www.calismatoplum.org.
[40] **Kar,** s. 393.
[41] Y. 9. HD., 29.12.2003 T., 2291/22947, **Dönmez,** Kazım Yücel, İş Hukukunda Tazminatlar, 2. Bs., Ankara, Yetkin, 2008, s. 240-241.
[42] **Süzek,** s. 589.
[43] **Güzel,** s. 63; **Kar,** s. 398; **Çankaya,** Osman Güven/ **Günay,** Cevdet İlhan/ **Göktaş,** Seracettin, İşe İade Davaları, Ankara, 2005, s. 89.
[44] **Süzek,** s. 589; **Güzel,** s. 63-64.
[45] **Süzek,** s. 589.
[46] **Süzek,** s. 590.

2. Teknolojik Nedenler

Yeni teknolojilerin işletmelerde uygulanması fesih için geçerli sebep teşkil edecektir. Ekonomik güçlükler veya teknolojik değişimler sonucu işin değişime uğraması veya nitelik değiştirmesi sonucu işten çıkarılan bir işçinin işi, halen varlığını sürdürüyor ve başka bir işçi tarafından bu iş yapılıyorsa, ekonomik nedene dayalı bir fesihten söz edilemeyecektir. Buna karşılık işten çıkarılan işçinin yapmakta olduğu iş, diğer işçiler arasında paylaştırılmış ise ekonomik nedenle fesih söz konusu olacaktır[47]. Ekonomik güçlükler veya teknolojik değişimler sonucu istihdam olanağının ortadan kalkmış olması, işten çıkarmanın ekonomik nedene dayalı olması için gerekli ise de, işletme ya da işyerindeki iş sayısının azalmış olması zorunlu bulunmamaktadır[48].

Müşterilerin beklentilerine uygun olarak ürün çeşitlerinde değişiklik yapma, pazarda yeni bir strateji izleme, üretim teknolojilerini yenileme ve farklı teknolojiler kullanma nedeniyle işçi sayısında azalmaya gidilmesi veya iş sözleşmelerinde esaslı değişikliğe işçilerin onay vermemesi halinde teknolojik değişim nedenine bağlı bir fesih söz konusudur[49]. Yeni teknoloji kullanımı sonucu nitelikli teknisyene ihtiyaç duyan işverenin, ilkokul mezunu olan yardımcı teknik ve hizmet elemanı olarak çalışan işçiyi işten çıkarması geçerli sebeple fesih olacaktır[50].

Yargıtay, ekonomik nedenler yanında, sektörde oluşan yoğun rekabet, yönetsel ve yapısal değişiklikler, teknolojik gelişmeler ve nitelikli, ileri teknoloji kullanan personele gereksinimi nedeniyle gerek teknolojik yenilenme ve gerekse de özelleştirmeyi ileri süren işverenin iş sözleşmesini geçerli nedenle feshetmesini hukuka uygun bulmuştur[51].

3. İşyerinin Bazı Bölümlerinin Kapatılması

Bir hakkın kötüye kullanılması söz konusu değilse, gerçek ve samimi olarak işyerinin kapatılması, geçerli bir fesih nedenini oluşturur. İşverenin birden fazla işyeri varsa, son çare ilkesine uygun olarak işçinin başka bir işyerinde değerlendirilme olanağının bulunup bulunmadığı öncelikle araştırılmalıdır[52]. *Güzel*'e göre, işverenin yaşı, sağlık durumu veya işyerinin sel felaketi gibi işverenin bir kusuru veya kötü yönetiminden kaynaklanmadığı her durumda işletmesini kapatması geçerli fesih nedenini oluşturur[53]. Yargıtay, fesihten dört ay sonra işyerini kapatmış olan bir işverenin artık bu sebebe dayanamayacağını ve feshi geçerli hale getirmeyeceğini belirtmiştir[54]. Fesih tarihinden sonra işyerinin kapatılması geçerli fesih nedeni oluşturmayacaktır. İşveren, işyerinin bir bölümünü kapatmış,

---

[47] **Güzel,** s. 63.
[48] **Güzel,** s. 63.
[49] **Engin,** s. 52-53; **Süzek,** s. 591; **Güzel,** s. 64.
[50] **Akyiğit,** s. 271.
[51] Y. 9. HD., 27.03.2006 T., 6129/7500, **Dönmez,** s. 241.
[52] **Süzek,** s. 593.
[53] **Güzel,** s. 64.
[54] Y. 9. HD., 25.12.2006 T., 2006/27396 E., 2006/34577 K., (Çevrimiçi) http://www.calismatoplum.org.

ancak aynı faaliyeti başka bir bölümde veya diğer bir işyerinde sürdürmeye başlamışsa, aynı nitelik ve sayıda işçi ihtiyacı devam ettiği takdirde geçerli fesih nedeni olmayacaktır[55].

İşyerinin kapatılması durumunda, işçinin işe daveti mümkün olmamakta, işyerinin kapatılması ile işçinin çalışma olanağının fiilen ortadan kalkmasının sorumluluğu işçiye yükletilemeyeceğinden, işveren işe iadenin hukuki sonuçlarıyla sorumlu olacaktır[56].

4. Alt İşveren Uygulaması

Alt işveren uygulaması, bir yeniden yapılanma tedbiri olup, kanuna uygun olarak kurulan asıl işveren alt işveren ilişkisi işyeri içi sebeplerden kaynaklanan geçerli bir fesih nedenidir[57]. İşyerindeki yardımcı işlerin alt işverene devrinin, yeniden yapılanma kapsamında işletme gereği olduğunu söylemek mümkündür. Yargıtay, *'...İşveren, temizlik işlerini, taşerona devretme kararı almış, bu karar gereği de bu işlerde çalışan davacı işçi ve aynı statüdeki işçilerin iş sözleşmelerini fesheden temizlik işini usulüne uygun olarak yapılan ihale ile taşerona devretmiştir. Taşerona devir işleminin usulsüz olduğu da iddia edilmemiştir. İşyerinin bir bölümünü alt işverene devri yeniden yapılanma tedbiri olarak kabul edilmelidir. Yasanın tanıdığı olanaktan yararlanan işverenin yardımcı işleri alt işveren devri hukuki olduğu gibi, işletmenin ve işyerinin gereklerine uygundur..'* şeklinde ifade ederek bu işlerde çalışan işçilerin iş sözleşmelerinin feshinin geçerli olduğunu belirtmiştir[58]. Alt işveren uygulaması, fesih için geçerli neden kabul edilmekle birlikte, işçinin diğer birimlerde değerlendirme olanağının bulunup bulunmadığının öncelikle araştırılması gerekmektedir; ancak bu durum, işçinin çalışma koşullarında işçi aleyhine esaslı değişikliği gerektirmeyecek şekilde olmalı, aksi halde feshin son çare ilkesine uyulmamış sayılacağından yapılacak fesih de geçersiz olacaktır[59]. Yargıtay da, *'..İşin alt işverene verilmesi kural olarak fesih için geçerli neden ise de, feshin son çare olması ilkesi ve Toplu İş Sözleşmesinin anılan hükmü kapsamında işçinin başka işyeri veya bölümlerde değerlendirilme imkanının olup olmadığı araştırılmalıdır. İşçinin başka bir işyeri veya bölümde değerlendirme imkanı yoksa feshin geçerli nedene dayandığı kabul edilmelidir.'* şeklinde ifade ederek işçinin başka işyeri veya bölümlerde değerlendirilme imkanının olup olmadığının araştırılması gerektiğini belirtmiştir[60].

Alt işverenin değişmesinde ise, kural olarak alt işverenin işyerini başka bir alt işverene devri, fesih için geçerli neden oluşturmaz. İş K. m. 6/5'e göre, *'Devreden veya devralan işveren iş sözleşmesini sırf işyerinin veya işyerinin bir bölümünün devrinden devrinden dolayı feshedemez.'* Ancak işyerini devralan alt işverenin yeniden yapılanmayla ilgili bazı kararlar alması, teknolojik yenilemeye gitmesi, norm kadroyu asıl işverenle birlikte belirlemesi gibi nedenlerle istihdam fazlalığını belirlediği durumlarda feshin son çare ilkesine uygun olması ilkesi de göz önünde

---

[55] **Süzek,** s. 592.
[56] **Canbolat,** Talat, 'İşe İade Kararının Uygulanmasında Dürüstlük Kuralı', İş Güvencesi ve İşe İade Davaları, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi İstanbul Barosu Seminer 29 Mayıs 2010, İstanbul, 2010, s. 125.
[57] **Süzek,** s. 590; **Çankaya/Çil,** s. 82.
[58] Y. 9. HD., 13.1.2005 T., 2004/29394 E., 2005/901 K., (Çevrimiçi), www.kazancı.com.
[59] **Çankaya/Çil,** s. 56; **Akyiğit,** s. 271.
[60] Y. 22. HD., 14.11.2011 T., 2011/11668 E., 2011/3974 K., (Çevrimiçi), www.kazancı.com.

bulundurularak geçerli fesih nedeni söz konusu olabilir[61]. Geçerli bir alt işveren-asıl işveren ilişkisi varsa, alt işveren işçisi, işe iade başvurusunu alt işverene yapacak, çalıştırılmayan süre ile iş güvencesi tazminatından her iki işveren de müştereken sorumlu tutulacaktır[62].

III. İşletmenin, İşyerinin veya İşin Gereklerinden Kaynaklanan Nedenlerin Geçerli Neden Olarak Kabul Edilme Koşulları

İşveren geçerli nedenle feshe gitmeden önce, belirtilen nedenler tek başına fesih için yeterli olmamalı ve sürekli olarak fesihten kaçınma olanağının olup olmadığını araştırmalıdır. Geçerli sebeple fesih için, işletmenin, işyerinin ve işin gereklerinden kaynaklanan işyeri dışı veya işyeri içi nedenlerin, işçinin işyerinde çalıştırılmaya devam ettirilmesi gereksinimini gerçekten ortadan kaldırıcı nitelikte de olması aranmalıdır[63]. İşverenden beklenen fazla çalışmaları kaldırması, işçinin rızası ile çalışma süresinin kısaltılması ve bunun için mümkün olduğu ölçüde esnek çalışma şekillerinin getirilmesi, başka işlerde çalıştırma yollarını araması ve işçiyi eğiterek sorunu çözmesi yoluna gitmesi ve feshe en son çare olarak bakmasıdır[64].

A. Sosyal Ölçüt

Türk hukukunda herhangi bir yasal dayanak bulunmamakla birlikte, Alman Hukuku'nda Feshe Karşı Koruma Kanunu'na göre, işverenin işçileri işten çıkarırken, feshin işletme, işyeri ve işin gereklerine uygun olarak yapılıp yapılmadığının yanında işten çıkarılan işçilerin seçiminde sosyal ölçütlere uyulup uyulmadığının da aranması gerekmektedir[65]. Ancak öğretide savunulan baskın görüşe göre, sosyal seçim ölçütünün yasal dayanağının bulunmaması, içeriği ve koşullarının belirsiz olması, hukuki güven ve açıklık esasları ile bağdaşmaması, kriterler arasında önceliğin belirlenememesi gibi gerekçelerle iş sözleşmelerinin feshinde göz önünde tutulmaması gerektiği ifade edilmektedir[66].

B. İşçinin Çalıştırılması İhtiyacının Ortadan Kalkması

İşverenin geçerli sebeple feshe gidebilmesi için, işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan işyeri dışı veya işyeri içi sebeplerin, işçinin işini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyerek onun çalıştırılmaya devam ettirilmesi ihtiyacını gerçekten ortadan kaldırıcı nitelikte olması gerekir. Bu da ancak işyerindeki mevcut işgücü sayısının ihtiyaç duyulandan fazla olmasıyla doğmuş olur ve işin daha az işçi ile yapılabilecek hale gelmiş olmasının varlığı aranır[67]. Yapısal ya da teknolojik değişim sonucunda işçinin işyerinde çalışma olanağı kalmamış, istihdamı mümkün olmayan bir işgücü fazlası ortaya çıkmış ve yeni işçi alınması da söz konusu değil ise, işveren geçerli feshe dayanabilecektir[68].

---

[61] **Çankaya/Çil,** s. 82.
[62] **Canbolat,** s. 120.
[63] **Güzel,** s. 62.
[64] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 532.
[65] **Güzel,** s. 64; **Eyrenci,** Öner/**Taşkent,** Savaş/**Ulucan,** Devrim, Bireysel İş Hukuku, 9. Baskı, İstanbul, 2019, s. 215.
[66] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 539-540; **Süzek,** s. 597; **Engin,** s.112.
[67] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 537; **Süzek,** s. 592; **Akyiğit,** s. 269.
[68] **Süzek,** s. 612.

Yargıtay, işçi sayısının azaltılması ihtiyacına uygun olarak işverence alınan işletmesel kararla ilgili olarak, işverenin işletmesel karar almada serbest olduğu, ancak feshe ilişkin keyfi kararının yargı denetimine tabi olacağı, bu nedenle işletmesel kararla varılmak istenen sonuca fesihten başka bir yolla ulaşılabilecek ise feshin geçerli sayılamayacağı şeklinde karar vermiştir[69].

İşverenin işçi ihtiyacı aynı kaldığı halde feshe gitmesi, sözleşmesi feshedilen işçinin yerine yeni işçi alınması durumunda, işin özdeşliğinin ve niteliğinin değişmesi nedeniyle farklı özelliklere sahip bir başka işçiye ihtiyaç duyulduğu takdirde yapılan fesih geçerli olmakla birlikte, işin niteliğinde ve sürekliliğinde herhangi bir değişiklik olmadığı halde bir başka işçinin işe alınması amacıyla yapılan fesih geçersiz olacaktır[70]. İşletme zarar ediyor olsa da, işveren aynı nitelik ve oranda üretime devam ediyor ve işgücü ihtiyacı aynı kalıyorsa işletme gereği ortaya çıkmaz ve fesih geçerli neden kabul edilemez[71].

C. Feshin Son Çare Olması İlkesi (Ultima Ratio)

İş Kanunu'nda açıkça yer almamasına rağmen, yargı kararlarında karşımıza çıkan ve iş güvencesine hâkim olan kurallardan birisi de feshin son çare olması ilkesidir. İş güvencesine ilişkin yasal düzenlemenin temelinde, iş ilişkisinin varlığının korunması ve feshe ancak son çare olarak başvurulması yatar. Buna göre, işveren, tüm yolları tüketecek ve iş sözleşmesinin feshinde alternatif olarak alınması mümkün makul bir önlem olup olmadığına bakacaktır. Geçerli sebep kavramına uygun yorum yapılırken, sürekli olarak fesihten kaçınma ve sözleşmenin devamını sağlayacak başka seçeneklerin olup olmadığı araştırılmalıdır[72]. Çalışma koşullarında değişiklik, ücretsiz izin, kısa çalışma, fazla çalışmalara son verilmesi, işçiye mesleki eğitim verilmesi, işçinin işinin veya işyerinin değiştirilmesi gibi yollar denenerek iş sözleşmesinin feshinin önüne geçilmeye çalışılmalıdır. Yine aynı şekilde teknolojik gelişmeler de yakından takip edilmelidir. Almanya'da da ölçülülük esasının unsuru olan ve dürüstlük kuralına dayanan son çare ilkesi, Feshe Karşı Koruma Kanunu'nda belirtilmediği halde, Federal İş Mahkemesi kararlarıyla oluşturulmuştur[73].

Son olarak fesihte son çare ilkesinin uygulanıp uygulanmadığının araştırılması ancak fesih için geçerli bir nedenin varlığı halinde söz konusu olacak; fesih için geçerli bir neden yoksa son çarenin uygulanıp uygulanmadığının araştırılmasına gerek olmayacaktır[74].

SONUÇ

4857 sayılı İş Kanunu ile birlikte iş güvencesi, Türk hukuk sisteminde yerini almış ve böylece işverenin, iş sözleşmesini feshederken geçerli bir sebebe dayanması gerektiği ifade edilmiştir. Geçerli

---

[69] Y. 9. HD., 16.12.2004 T., 2004/27003 E., 2004/27998 K., **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 538, dn. 1630.
[70] **Engin,** s. 78, **Süzek,** s. 592.
[71] **Süzek,** s. 592.
[72] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 535-536; **Süzek,** s. 593; **Sümer,** Haluk Hadi, İş Hukuku, 24. Bs., Konya, 2019, s. 106; **Demircioğlu,** Murat/ **Centel,** Tankut/**Kaplan,** Hasan Ali, İş Hukuku, 20. Bs., İstanbul, Beta, 2019, s. 176; **Akyiğit,** s. 269.
[73] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** s. 535-536.
[74] **Süzek,** s. 595; **Eyrenci/Taşkent/Ulucan,** s. 215.

sebepler, İş K. m. 18'de işçiden kaynaklanan ve işletmeden kaynaklanan sebepler olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. İşverenin işletmeden, işyerinden veya işin gereklerinden kaynaklanan bir sebebe dayanması gerektiği ifade edilmiş olup, açıkça maddede bu kavramların içi doldurulmamış; bu sebepler Kanun'un gerekçesinde işyeri içinden kaynaklanan sebepler ve işyeri dışından kaynaklanan sebepler olarak ayrılmış ve örneklerle ifade edilmiştir.

İşletme gerekleriyle fesih, işverenin kendi alanından kaynaklanan bir sebebe dayanarak gerçekleştirilen fesihtir. Ekonomik kriz, yeniden yapılanma, işyerinin bir bölümünün veya tamamının devri, talep ve sipariş azalması, hammadde azlığı gibi sebepler işletme gerekleriyle fesihte geçerli neden sayılabilecektir. İşletme gerekleriyle fesih, bir işletmesel karar ile başlamakta ve bu karar istihdam fazlalığını oluşturmaktadır. İşletme gerekleriyle feshin geçerli sayılabilmesi için, feshe son çare olarak bakılmalı, tüm yollar tüketilmeli ve sonra feshe gidilmelidir. İşverenin aldığı işletmesel karar, kural olarak yargı denetimi dışında tutulmakta, bu karar geçerli feshe dayanak oluşturduğunda, fesih için geçerli nedenlerin oluşup oluşmadığı incelenmektedir. İşveren, işletmesel kararı uygulamak için, aldığı işletmesel kararının, feshi objektif olarak zorunlu kıldığını ve fesih için gerekli olduğunu ispatlamak zorundadır.

KAYNAKÇA

AKYİĞİT, Ercan: Türk İş Hukukunda İş Güvencesi (İşe İade), Ankara, Seçkin, 2007.

CANBOLAT, Talat: 'İşe İade Kararının Uygulanmasında Dürüstlük Kuralı', İş Güvencesi ve İşe İade Davaları, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi İstanbul Barosu Seminer 29 Mayıs 2010, İstanbul, 2010, s. 81-134.

ÇANKAYA, Osman Güven/ **ÇİL,** Şahin: İş Hukukunda Üçlü İlişkiler, 2. Bs., Ankara, Yetkin, 2009.

ÇANKAYA, Osman Güven/ **GÜNAY,** Cevdet İlhan/**GÖKTAŞ,** Seracettin: İşe İade Davaları, Ankara, Yetkin, 2005.

ÇELİK, Nuri/**CANİKLİOĞLU,** Nurşen/**CANBOLAT,** Talat: İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 32. Bs., İstanbul, Beta, 2019.

DEMİRCİOĞLU, Murat/ **CENTEL,** Tankut/ **KAPLAN,** Hasan Ali,: İş Hukuku, 20. Bs., İstanbul, Beta, 2019.

DÖNMEZ, Kazım Yücel: İş Hukukunda Tazminatlar, 2. Bs., Ankara, Yetkin, 2008.

ENGİN, Murat: İş Sözleşmesinin İşletme Gerekleri İle Feshi, İstanbul, Beta, 2003.

EYRENCİ, Öner/**TAŞKENT,** Savaş/**ULUCAN,** Devrim, Bireysel İş Hukuku, 9. Baskı, İstanbul, 2019.

GÜZEL, Ali: 'İş Güvencesine İlişkin Yasal Esasların Değerlendirilmesi', İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri 2004 Yılı Toplantısı, İstanbul Barosu Yayınları, 2004, s. 15-147.

GÜZEL, Ali: İşletmesel Kararların Keyfilik Denetimine Tabi Olması ve Geçerli Nedenle Fesihte Son Çare (Ultima Ratio) İlkesinin Gözetilmesi, ÇT, 4, 2005, s. 159-182. (Keyfilik Denetimi)

KAR, Bektaş: İş Güvencesi ve Uygulaması, Ankara, Yetkin, 2009.

KILIÇOĞLU, Mustafa: 'Çalışma Hakkı Kapsamında İş Güvencesi', Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, C. II, İstanbul, Beta, 2011, s. 1207-1231.

KILIÇOĞLU, Mustafa/**ŞENOCAK,** Kemal: İş Güvencesi Hukuku, İstanbul, Legal, 2007.

SÜMER, Haluk Hadi: İş Hukuku, 24. Bs., Konya, Seçkin, 2019.

SÜZEK, Sarper: İş Hukuku, 16. Bs., İstanbul, Beta, 2018.

SÜZEK, Sarper: İş Hukuku, 8. Bs., İstanbul, Beta, 2012.

ULUCAN, Devrim: 'Feshin Geçerlilik Denetiminde Ekonomik ve Teknolojik Nedenler,' İş Güvencesi ve İşe İade Davaları, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi İstanbul Barosu Seminer 29 Mayıs 2010, İstanbul, 2010, s. 5-31.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR: http://www.calismatoplum.org; www.kazanci.com

BİREYSEL SENDİKA ÖZGÜRLÜĞÜ VE KORUNMASI

Arş. Gör. Dr. Seda ARSLAN DURMUŞ

Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ÖZET

Çalışma hayatı, çalışma barışı, işin verimi, işçi ile işveren arasındaki ilişkinin ve çalışanların durumunun iyileştirilmesi ve geliştirilmesi açısından sendika özgürlüğü büyük bir öneme sahiptir. T.C. Anayasası m. 51'de düzenlenen sendika özgürlüğüne göre, çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. 6356 sayılı Kanun'da da sendika özgürlüğü ile ilgili olarak sendika üyeliği ve üyeliğin kazanılması, sendikaya üye olmanın serbest olduğu ve hiç kimsenin sendikaya üye olmaya veya olmamaya zorlanamayacağı belirtilmiş; sendika üyeliğinin sona ermesi ve askıya alınması, işçi veya işverenin, sendikada üye kalmaya veya üyelikten ayrılmaya zorlanamayacağı ifade edilmiş; sendika özgürlüğünün güvencesi, işçilerin işe alınmalarının belli bir sendikaya üye olma şartına bağlı tutulamayacağı ve işverenin sendikaya üye olan işçilerle, sendika üyesi olmayan işçiler arasından ayrım yapamayacağı düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin de taraf olduğu 1948 tarihli 'Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı ILO Sözleşmesi[1]'ne göre sendika özgürlüğü, sosyal adalet amacına varmayı sürekli kılacak vazgeçilmez bir koşuldur. Türk Ceza Kanunu bağlamında da sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi suç sayılarak m. 118'de yaptırımı hapis cezası olarak düzenlenmiştir. Çalışmamızda sendika özgürlüğü kavramı genel olarak tanımlanarak, niteliği, sosyal ve ekonomik bir hak olduğu, insan haklarından sayılacağı ifade edilecek; sendika özgürlüğünün konusu pozitif ve negatif sendika özgürlüğü olarak ikiye ayrılarak incelenecektir. Sendikadan yararlananların çalışanlar ve işverenler olduğu belirtilecek, kamu görevlileri ile memurların da sendika haklarının olduğu vurgulanacaktır. Son olarak bireysel sendika özgürlüğünün korunması kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Sendika Özgürlüğü, İşveren, İş İlişkisi, Toplu İş Hukuku

I. Genel Olarak Bireysel Sendika Özgürlüğü

1. Sendika Özgürlüğü Kavramı

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu m. 2/1-ğ'ye göre işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara sendika denir. Hem işçi hem de işveren kuruluşları

[1] 87 Sayılı ILO Sözleşmesi'ni 31 Aralık 1988 tarihi itibarıyla 99 ülke imzalamıştır. Türkiye ise söz konusu sözleşmeyi 1993 tarihinde onaylamıştır.

'sendika' terimi ile adlandırılmaktadır. STİSK'na göre, sendikalar söz konusu Kanun'daki kuruluş usul ve esaslarına uymak koşuluyla önceden izin almaksızın kurulurlar ve kuruldukları işkolunda faaliyette bulunurlar. T.C. Anayasası'nın 51'inci maddesinde de, çalışanlar ve işverenlerin, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahip oldukları açıkça ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere hiç kimse bir sendikaya üye olmaya zorlanamayacağı gibi, üyelikten çekilmeye de zorlanamaz.

Sendika özgürlüğü kavramı ise 'bireysel sendika özgürlüğü' ve 'kolektif sendika özgürlüğü' olarak ikiye ayrılan, çifte temel hak niteliğindedir[2]. Bireysel sendika özgürlüğü, her şeyden önce, özgürce bir sendikaya üye olmayı ifade ederken; kolektif sendika özgürlüğü, işçi ve işverenlere tanınan bireysel sendika üyeliği ve sendika kurma özgürlüğü gibi, öncelikle işçi ve işveren sendikalarının 'konfederasyon üyeliği' ve 'konfederasyon kurma' özgürlüğünü, yani sendikaların da serbestçe örgütlenmesini ifade eder[3]. Sendika özgürlüğü, bireysel temel hak olarak herkesin çalışma koşullarıyla iktisadi koşullarını korumak için birlikler oluşturma ve sendikal hayat içerisinde çalışma veya sendikal hayattan uzak kalma hakkını güvence altına aldığı gibi, kolektif temel hak olarak, sendikaların varlıklarını ve faaliyetlerini güvence altına alır[4].

İşçiler sendikalar aracılığıyla devlet ve özellikle işverenler karşısında daha güçlü ve bu yolla haklarını koruma ve geliştirme olanağına sahip olacakları için sendika özgürlüğü, demokratik düzenin bir parçası ve olmazsa olmaz koşullarından biri haline gelmiştir. İşçiler uzun mücadeleler sonucu sendikal özgürlüklerini kazanmış ve bu kapsamda sendika kurma, sendikaya üye olma, sendikal faaliyette bulunma ve sendikal faaliyetlerden yararlanma hakları (pozitif sendika özgürlüğü) ile sendika kurmama, sendikaya üye olmama, sendikal faaliyetlere katılmama, sendikal faaliyetlerden yararlanmama, sendika üyeliğinden ayrılma ve sendikayı kapatma haklarına (negatif sendika özgürlüğü) sahip olmuşlardır[5].

Sanayileşme ile birlikte işçi sınıfı doğmuş ve beraberinde işçiler bir araya gelerek ortak menfaatlerini birleştirmek amacıyla 'sendika' adı verilen birlikler kurmaya başlamışlardır. Dünyada gerçek anlamda sendikacılığın Sanayi Devrimi ile birlikte 18'inci yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı söylenebilir[6]. Osmanlı İmparatorluğu ve devamında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayileşme çok geç olmuş ve bu yüzden de sendika kavramının oluşması ve sendikaların ortaya çıkması dünyadaki

---

[2] **ÇELİK,** Nuri/**CANİKLİOĞLU,** Nurşen/**CANBOLAT,** Talat, İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 32. Bası, İstanbul, Beta Basım, 2019, s. 802; **ŞAHLANAN,** Fevzi, Sendikalar Hukuku, İstanbul, 1995, s. 14; **BAŞBAYRAKTAR TAŞKIN,** Mine, Türk Anayasal Düzeninde Sendika Kurma Hakkı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2006, s. 47; **ÇOBAN,** Nazlı, İş Hukukunda İşçi Sendikası Üyeliğinin Korunması, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 35; **TERZİOĞLU,** Ahmet, "Bireysel Sendika Özgürlüğü Kavramı ve Toplu İş İlişkileri Yasa Tasarısının Bu Yönde Getirdiği Hükümler", e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 128, Ekim 2012, s. 2, http://www.e-akademi.org/.

[3] **DEMİR,** Fevzi, Sorularla Toplu İş Hukuku, 2. Cilt, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 59-62.

[4] **TERZİOĞLU,** s. 2.

[5] **OKUR,** Zeki, Türk Hukukunda İşçinin Bireysel Sendika Özgürlüğü ve Korunması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Özel Hukuk Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 1.

[6] **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 794-795; **BAŞBAYRAKTAR TAŞKIN,** s. 57.

örgütlenmenin gerisinde kalmıştır[7]. Uygulamada mavi yakalı işçiler için sendikal örgütlenme düzeyinin daha çok olduğu söylenebilir ise de beyaz yakalı işgücünün büyümesi, sendikalar için büyük bir öneme sahip olmuştur[8].

2. Sendika Özgürlüğünün Niteliği

Her ne kadar Anayasa m. 51'de 'sendika kurma hakkı' başlığı kullanılmış olup 'sendika özgürlüğü' ifadesine yer verilmemiş olsa da, söz konusu hakkın aynı zamanda bir özgürlük olarak kabulünde kuşku yoktur. Sendika özgürlüğü, işçilerin mücadelesi sonucu ortaya çıkmış bir hak olup, aynı özgürlük diğer bağımlı çalışan grubuna ve işverenlere de tanınmıştır. Bu nedenle sendika özgürlüğü, bir *insan hakkı* olarak kabul edilmekte, herkese ve her mesleğe tanınmaktadır[9]. Günümüzde de sendika özgürlüğü, bir insan hakkı olarak tüm uluslararası belgelerde ve birçok anayasada örgütlenme, sendika hakkı ya da sendika özgürlüğü adı altında ifadesini bulmuştur.

Sendika özgürlüğü, T.C. Anayasası'nda temel haklar ve özgürlükler bahsinin düzenlendiği ikinci kısımda, 'Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler' başlığını taşıyan üçüncü bölümde düzenlenmiştir. Sendika özgürlüğünün Anayasadaki düzenlenme yerine bakıldığında, *sosyal ve ekonomik bir hak* olduğunu söylemek de mümkündür. Temel hak ve özgürlüklerden sosyal haklar, sosyal eşitlik amacına yönelen haklardır ve sendika özgürlüğü, işçilerin işveren karşısına örgütlenerek güçlü bir şekilde çıkmalarını sağlamak için, devlet ve işverenlere karşı uzun süren mücadeleleri sonucu kazandıkları bir haktır. Bu bağlamda sendika özgürlüğünün işçiler açısından bir sosyal hak, işverenler için ise ekonomik bir hak olduğu söylenebilecektir[10].

Sendika özgürlüğü, kullanım şekli bakımından ise hak sahipleri için, bireysel nitelik taşımakta; ancak sendikal eylem, birden çok kişinin birleşmesiyle söz konusu olabileceği gibi, aynı zamanda da kolektif özellik taşımaktadır[11]. Sendika özgürlüğünün sonucu olarak kuruluşların özerkliği de tanınmış olmaktadır. Sendika özgürlüğü, sadece çalışanların ve işverenlerin bireysel sendika özgürlüklerini

---

[7] Osmanlı İmparatorluğu döneminde sendikacılık hareketinin 1871'de kurulmuş olan *Ameleperver Cemiyeti* ile başladığı görüşü yaygın olup, buna karşın bazı belgelerde söz konusu cemiyetin bir işçi derneği olmayıp, işçilere yardım amacı güden bir hayır kurumu olduğu ve sendika niteliğindeki derneklerin daha sonraki yıllarda aranması gerektiği sonucuna varılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar cemiyetlerle ilgili bir kanuna rastlanmamış olup, sendika özgürlüğü ile ilgili olarak da herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 1908 yılında, 1876 Anayasası'nda yapılan değişiklik ile dernek özgürlüğü düzenlenmiş, doktrinde dernek kavramının sendikaları da kapsadığı savunulmuştur. Daha sonra amaçları çalışma koşullarının ve ücretlerinin iyileştirilmesi ve çalışma sürelerinin kısaltılması olan yeni işçi dernekleri kurulmuştur, o dönemdeki kötü çalışma koşullarına karşı grevler artmıştır ve 1909'da birbirini izleyen grevler üzerine çıkarılan *Ta'til-i Eşgal Kanunu*'nda 'umumi hizmet' gören müesseselerde sendika kurulmasını yasaklayan ve cezalandıran hükümler konulmuş ve aynı yıl çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile esas itibariyle cemiyet kurmada serbestlik getirilmiştir, **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 794-795; **OKUR,** s. 21; **ÜNSAL,** Engin, Sendika Özgürlüğü ve Uluslararası Çalışma Örgütü İle T.C. Hükümetleri İlişkileri, İstanbul, Beta Basım, 2003, s. 97.

[8] **JACKSON,** Micheal P., Sendikalar, (Çev. Eriç Bilginoğlu), Ankara, Öteki Yayınevi,1996, s. 67.

[9] **TUNCAY,** A. Can, Toplu İş Hukuku, İstanbul, Alfa Basım, 1999, s. 19; **OKUR,** s. 6-7; **ÜNSAL,** s. 16; **BAŞBAYRAKTAR TAŞKIN,** s. 47; **ÇOBAN,** s. 30.

[10] **TERZİOĞLU,** s. 3; **TUNCAY,** s. 20; Ancak günümüzde işçi sendikalarının gelişip, işveren karşısına pazarlık gücüne sahip, güçlü bir şekilde çıkmaları nedeniyle, işverenlerin de işçi sendikaları karşısında korunma ihtiyaçları olacaktır. İşte bu nedenle sendika özgürlüğünün işveren açısından da ekonomik nedenler yanında sosyal nedenlere dayandığı söylenebilir, **OKUR,** s. 7-8.

[11] **OKUR,** s. 9.

sağlamakla kalmayıp, bunun yanında, çalışanların ve işverenlerin kurdukları sendikaların ve konfederasyonların varlığını ve faaliyetlerini koruyan, güvence altına alan kolektif sendika özgürlüğünü de kapsar niteliktedir[12]. Bu nedenle sendika özgürlüğü, bireysel ve kolektif nitelikli serbestilerden oluşan *'çifte görünüşlü temel bir hak'* niteliğindedir[13].

II. Bireysel Sendika Özgürlüğünün Konusu

Bireysel sendika özgürlüğü, özgürce bir sendikaya üye olmayı ve özgürce bir sendikadan ayrılmayı ifade eder. Pozitif (olumlu) sendika özgürlüğü ve negatif (olumsuz) sendika özgürlüğü olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Pozitif sendika özgürlüğü, serbestçe sendika kurabilme, kurulmuş sendikalara üye olabilme, sendikalar için faaliyette bulunabilme, dilediği sendikayı seçebilme özgürlüğünü ifade ederken; negatif sendika özgürlüğü ise, sendikalara üye olmama, üye olunan sendikadan serbestçe ayrılabilme haklarını belirtmektedir.

1. Pozitif (Olumlu) Sendika Özgürlüğü

Bireylerin özgürce sendikalar kurma ve kurulmuş sendikalara üye olma hakkı, daha önce de belirtildiği gibi açıkça AY m. 51'de düzenlenmektedir. Buna göre çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın sendikalarını ve üst kuruluşlarını kurabilecekleri gibi, bunlara serbestçe üye olabilecekler ve üyelikte kalabileceklerdir. Bu özgürlük, sadece bir sendikayı kurma veya bir sendikaya üye olma değil, aynı zamanda birden çok sendikadan dilediğini seçebilme anlamını da taşımaktadır[14].

1. 1.1. Sendika Kurma Özgürlüğü

Pozitif sendika özgürlüğü, öncelikle bireyin sendika kurma özgürlüğünü ifade eder. Ancak bireyler bu özgürlüklerini tek başına kullanamamakta bir araya gelerek kullanmaktadırlar. STİSK'na göre, sendika kurabilmek için, en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar oluşturmaları gerekmektedir. Sendika kurma özgürlüğüne hâkim olan serbestlik ilkesi, ihtiyarilik ilkesi ve sendika çokluğu ilkesi olmak üzere üç temel ilke vardır:

Serbestlik İlkesi: İlk olarak sendika kurmada serbestlik ilkesi geçerlidir. Bu ilke, önceden izin almaksızın ve herhangi bir onaya bağlı olmaksızın sendika kurma hakkını kapsar[15]. Ancak serbestlik ilkesi, hiçbir usule tabi olmaksızın sendikaların kurulacağı anlamına gelmemelidir[16]. Zira sendikaların belirli bir usule uymaları ve gerekli belgeleri bir araya getirmeleri zorunludur. 6356 sayılı Kanun ile birlikte sendikaların kuruluş usulü kolaylaştırılmıştır. Kurucuların kurucu olabilme koşullarına sahip

[12] **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 802.
[13] **TUNCAY,** s. 21-22; **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 802; **TERZİOĞLU,** s. 2; **OKUR,** s. 9.
[14] **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 803.
[15] **ÇELİK,** Nuri, İş Hukuku II, Kollektif İş Hukuku 1 Sendikalar, 2. Bs., İstanbul, Sermet Matbaası, 1979, s. 91; **EYRENCİ,** Öner, Sendikalar Hukuku, İstanbul, Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası Yayınları No. 3, 1984, s. 21; **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 804; **TUNCAY,** s. 14; **TERZİOĞLU,** s. 6; **OKUR,** s. 90; **ÇOBAN,** s. 41.
[16] **EKMEKÇİ,** Ömer, Toplu İş Hukuku Dersleri, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 29.

olduklarını ifade eden yazılı beyanları ve kuruluş ilanının Bakanlık tarafından internet ortamında yapılması yeterli görülmüştür[17].

İhtiyarilik İlkesi: Sendika kurma hakkı ile ilgili olarak ikinci ilke ise, sendika kurmanın isteğe bağlı oluşu, ihtiyariliğidir[18]. O halde sendikalar, kurucularının özgür iradeleriyle kurulacak, herhangi bir şahsın veya devletin baskısı ile kurulmayacaktır.

Sendika Çokluğu İlkesi: Sendika kurmadaki serbestlik ve ihtiyarilik esasının sonucu olarak, aynı işkolunda faaliyette bulunmak üzere birden fazla sendika kurulabilir. Buna 'sendika çokluğu ilkesi' denir[19]. Buna göre, bir işkolunda çalışan işçiler, kurulu bulunan sendikalara girme zorunluluğunda olmayıp, kendi görüşlerine uygun yeni bir sendika kurabileceklerdir[20]. Bu anlamda değişik düşünce ve inançlara sahip olan işçilerin tek bir çatı altında toplanmalarının sağlanmasına yol açan sendika tekliğinin Kanunlarca düzenlenmesi, pozitif sendika özgürlüğü ile bağdaşmayacaktır[21].

2. 1.2. Sendikaya Üye Olma ve Üye Olarak Kalma Özgürlüğü

Pozitif sendika özgürlüğünün diğer bir yönü de kurulu bulunan bir sendikaya üye olabilme özgürlüğüdür. Anayasa'da açıkça temel hak ve ödevler kısmında yer alan sendikaya üye olma özgürlüğü, kişiliğe bağlı, dokunulmaz, devredilemez ve vazgeçilmez olan temel hak ve özgürlükler arasındadır. Yine STİSK m. 17'de de sendikaya üye olmanın serbest olduğu ifade edildikten sonra, hiç kimsenin sendikaya üye olmaya veya olmamaya zorlanamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Böylece kişilerin sendikada üye olarak kalma özgürlükleri de düzenlenmiştir ve kişi kural olarak istediği kadar sendikaya üye olarak kalmaya devam edecektir. Ancak bireyin sendikada üye olarak kalma hakkı, üye olan kişinin hiçbir şekilde sendika üyeliğinden çıkarılamayacağı anlamına da gelmeyecek; sendika

---

[17] STİSK m. 7, Kuruluş usulü: (1) Kuruluşlar, kurucularının kuruluşun merkezinin bulunacağı ilin valiliğine dilekçelerine ekli olarak kuruluş tüzüğünü vermeleriyle tüzel kişilik kazanır. Sendikalar için kurucuların kurucu olabilme şartlarına sahip olduklarını ifade eden yazılı beyanları; üst kuruluşlar için ilgili kuruluşların genel kurul kararları dilekçeye eklenir. (2) Vali, tüzük ve kurucuların listesini on beş gün içerisinde Bakanlığa gönderir. Bakanlık; kuruluşun adını, merkezini ve tüzüğünü on beş gün içinde resmi internet sitesinde ilan eder. (3) Tüzüğün veya bu maddede sayılan belgelerin içerdikleri bilgilerin kanuna aykırılığının tespit edilmesi ya da bu Kanunda öngörülen kuruluş şartlarının sağlanmadığının anlaşılması hâlinde ilgili valilik kanuna aykırılık veya eksikliklerin bir ay içinde giderilmesini ister. Bu süre içinde kanuna aykırılığın veya eksikliğin giderilmemesi hâlinde, Bakanlığın veya ilgili valiliğin başvurusu üzerine mahkeme, gerekli gördüğü takdirde kurucuları da dinleyerek üç işgünü içinde kuruluşun faaliyetinin durdurulmasına karar verebilir. Mahkeme kanuna aykırılığın veya eksikliğin giderilmesi için altmış günü aşmayan bir süre verir. (4) Tüzük ve belgelerin kanuna uygun hâle getirilmesi üzerine mahkeme durdurma kararını kaldırır. Verilen süre sonunda tüzük ve belgelerin kanuna uygun hâle getirilmemesi hâlinde ise mahkeme kuruluşun kapatılmasına karar verir. (5) Tüzük değişiklikleri ikinci fıkra hükmüne göre ilan edilir. Tüzük değişikliği ve kanuna aykırılık veya eksikliğin bulunduğu diğer işlemlerde de yukarıdaki hükümler uygulanır.

[18] **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 804; **ÇELİK,** Sendikalar, s. 90; **EYRENCİ,** s. 21; **TUNCAY,** s. 14; **OKUR,** s. 90; **TERZİOĞLU,** s. 6.

[19] Bu ilke üst kuruluş (sendika konfederasyonu) çokluğunu da yaratır, **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** 805; **BAŞBUĞ,** Aydın, Toplu İş İlişkileri ve Hukuk, Ankara, Türkiye Şeker Sanayi İşçileri Sendikası, 2012, s. 71; **TERZİOĞLU,** s. 6; **OKUR,** s. 90; **BAŞBAYRAKTAR TAŞKIN,** s. 48; **ÇOBAN,** s. 41.

[20] **TERZİOĞLU,** s. 6.

[21] **OKUR,** s. 90, 128.

üyesi olan bir kişi, sendika üyeliğinden çıkarılmasına ilişkin olarak haklı nedenlerin varlığı halinde, sendika üyeliğinden çıkarılabilecektir[22].

3. 1.3. Sendika Seçme Özgürlüğü

Sendika seçme özgürlüğü, kurulu bulunan herhangi bir sendikaya üye olma özgürlüğünü içerdiği gibi, üye olduğu sendikadaki üyeliğini bir başka sendikaya taşımasını, seçtiği yeni sendikada üye olarak kalması özgürlüğünü de içerir.

Ancak işçi veya işverenler aynı işkolunda ve aynı zamanda birden çok sendikaya üye olamayacaklardır. Bu hüküm 2010 yılında yapılan değişiklik ile Anayasa'dan çıkarılmakla birlikte, 6356 sayılı yeni STİSK'na aynen aktarılmıştır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nda yer almayan 6356 sayılı Kanun'la birlikte yeni gelen düzenlemeye göre ise, aynı işkolunda ve aynı zamanda farklı işverenlere ait işyerlerinde çalışan işçiler birden çok sendikaya üye olabileceklerdir. İşçi ve işverenlerin söz konusu hükme aykırı şekilde davranarak birden çok sendikaya üye olmaları hâlinde ise, sonraki üyelikler geçersiz sayılacaktır.

4. 1.4. Sendikal Faaliyetlerde Bulunma ve Sendikal Faaliyetlere Katılma Özgürlüğü

Sendika üyeliğinin doğal sonucu olarak kişi, sendikal faaliyetlerde bulunma ve sendikal faaliyetlere katılma özgürlüğüne sahiptir. Bu faaliyetler sendika içinde olabileceği gibi, sendikanın işyeri içinde ve dışındaki faaliyetlerine katılma şeklinde de olabilir. Örneğin, sendikanın organlarında görev almak, karar oluşumlarına katılmak, seçmek, oylamak, grev organize etmek, sendikanın düzenlediği toplantılara katılmak, işyeri sendika temsilciliği yapmak şeklinde karşımıza çıkabilir[23]. İşçinin sendikal faaliyette bulunma ve sendikal faaliyetlere katılma özgürlüğü, işverenler karşısında söz konusu olduğu gibi, sendika üyesi olanlar açısından da üye oldukları sendikaya karşı da söz konusudur[24].

Ayrıca sendikal faaliyetlerde bulunmak için sendika üyesi olmak şart olmayıp, sendika üyesi olmayan işçilerin de sendikal faaliyetlere katılması mümkün olacaktır[25]. Bu bağlamda sendika üyesi olmayan kişilerin, yeni bir sendika kurmak için yapacakları faaliyetler, sendikal faaliyet kapsamında sayılacaktır[26].

Sendikal faaliyetlere katılma, işyerinde çalışmamayı haklı göstermez. Bireysel sendikal faaliyetlerde bulunma ve sendikal faaliyetlere katılma özgürlüğünün de bir sınırı vardır. Bu sınır, genel hukuk düzenine uyma zorunluluğu ve dolayısıyla işçinin iş sözleşmesine uyma zorunluluğunu da içerir[27]. Bu sebeple sendikal faaliyetlerde bulunmak ve bu faaliyetlere katılmak isteyen bir işçi, bunu çalışma saatleri dışında ya da toplu iş sözleşmesi ile öngörülen süre ve koşullarda gerçekleştirmek

[22] **OKUR,** s. 92.
[23] **OKUR,** s. 93; **TERZİOĞLU,** s. 7.
[24] **OKUR,** s. 92.
[25] **TERZİOĞLU,** s. 7; **OKUR,** s. 93.
[26] **OKUR,** s. 93.
[27] **OKUR,** s. 93.

zorundadır. İşçi, çalışma saatleri içinde sendikal faaliyette bulunmak istiyorsa, işverenden izin almak zorundadır. Nitekim hem İş K. m. 18/3-a, hem de STİSK m. 25/3'te işçilerin ancak çalışma saatleri dışında sendikal faaliyette bulunma ve sendikal faaliyete katılma haklarının bulunduğu; çalışma saatlerinde ise, ancak işverenin izni ile söz konusu faaliyetlerde bulunabilecekleri düzenlenmiştir[28]. Bununla birlikte işyerinde gerçekleştirilen faaliyeti aksatmamak şartıyla, sendikal propaganda yapmak ve çalışanları üye olmaya teşvik edici konuşmalar yapmak, broşür dağıtmak ve gerektiğinde işyerinde çalışmayan sendika temsilcilerini davet etmek, hukuka aykırı kabul edilmemelidir[29].

5. 1.5. Sendikal Faaliyetlerden Yararlanma Özgürlüğü

Bireysel sendika özgürlüğünün bir diğer görünümü de, bireylerin sendikal faaliyetlerden yararlanma hakkı ve özgürlüğüdür[30]. Sendikal faaliyetlerden yararlanma özgürlüğü, kural olarak sendikal faaliyette bulunan sendikanın üyelerine aittir. Sendika üyesi olmayan kişilerin, sendikal faaliyetlerden yararlanmaları ise, STİSK m. 26/4'e göre, sendikanın yazılı onayına bağlıdır[31]. Ayrıca sendikal faaliyetlerden yararlanmada, sendikanın üyeleri arasında eşitlik ilkesi geçerlidir. STİSK m. 26/3'e göre, *"Kuruluşlar, faaliyetlerinden yararlanmada üyeleri arasında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasaklarına uymakla yükümlüdür. Kuruluşlar, faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetir."*

2. Negatif (Olumsuz) Sendika Özgürlüğü

Negatif sendika özgürlüğü, bireylerin sendikadan uzak kalabilme özgürlüğünü ifade eder. Negatif sendika özgürlüğü, pozitif sendika özgürlüğünden sonra ortaya çıkmıştır. İlk önceleri devlet ve işverenlerin baskı ve yasaklarından uzak bir şekilde sendika kurma ve sendikalara üye olma söz konusu iken; daha sonraları sendikaların zaman içinde güçlenmeleri karşısında, sendikaya girmek istemeyen işçileri, sendikaya ve sendikaların etkisiyle işverenlere karşı koruma gerekliliği ortaya çıkmıştır[32]. Kısaca olumlu sendika özgürlüğü, devlete ve işverenlere karşı bir koruma teşkil ederken; olumsuz sendika özgürlüğü daha çok sendikalara karşı bir koruma sağlamaktadır[33]. AY. m. 51 ile STİSK m. 19'da açıkça hiç kimsenin bir sendikaya üye olmaya ya da bir sendikada üye kalmaya zorlanamayacağı ifade edilmiştir.

Negatif sendika özgürlüğü ayrıca, sendika kurmama özgürlüğü, sendikaya üye olmama özgürlüğü, sendikal faaliyetlere katılmama ve sendikal faaliyetlerden yararlanmama özgürlüğü,

---

[28] **İş K. m. 18/3-a'ya göre,** sendika üyeliği veya çalışma saatleri dışında veya işverenin rızası ile çalışma saatleri içinde sendikal faaliyetlere katılmak, fesih için geçerli bir sebep oluşturmaz. **STİSK m. 25/3'e göre,** işçiler, sendikaya üye olmaları veya olmamaları, iş saatleri dışında veya işverenin izni ile iş saatleri içinde işçi kuruluşlarının faaliyetlerine katılmaları veya sendikal faaliyette bulunmalarından dolayı işten çıkarılamaz veya farklı işleme tâbi tutulamaz.

[29] **BAŞBUĞ,** s. 73.

[30] **OKUR,** s. 94.

[31] **STİSK m. 26/4:** Kuruluşların kendi faaliyetleri ile üyelerine sağladıkları hak ve çıkarların üyesi olmayanlara uygulanması, bu Kanunun yedinci ila on ikinci bölümlerinde yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla, yazılı onaylarına bağlıdır.

[32] **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 13-14.

[33] **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 14; Olumsuz sendika özgürlüğü, tamamen kişinin karar verme özgürlüğü ile ilgili iken; olumlu sendika özgürlüğü ise daha çok sendika kurma veya kurulmuş olan sendikaya girme konusunda alınan kararın uygulanmasıyla ilgilidir, **TERZİOĞLU,** s. 9; **BAŞBAYRAKTAR TAŞKIN,** s. 48.

sendika üyeliğinden ayrılma özgürlüğü ve sendikayı kapatma özgürlüğünü de kapsar. Hiç kimse, devlet baskısı veya sosyal bir baskı sonucu bir sendikadaki üyeliğini korumaya veya sendikaya üye olmaya zorlanamaz; ancak bu durum, sendikaların üye toplamalarına ve bunun için sendikaya katılmanın olumlu yanlarına dikkat çekmek ya da başka bir biçimde üyelerine mümkün olduğunca fazla olanaklar sağlamak hususunda girişimde bulunmasına engel oluşturmaz[34].

6. 2.1. Sendika Kurmama Özgürlüğü

Negatif sendika özgürlüğü, ilk olarak bireylerin sendika kurmama özgürlüğünü ifade eder. Hiç kimse sendika kurmaya zorlanamayacaktır. Bu bağlamda bireylerin herhangi bir kişiden ya da devletten sendika kurma konusunda emir almaları ya da bu yönde bir baskıyla karşılaşmaları, negatif sendika özgürlüğüne aykırılık teşkil edecektir. Ancak kurulması ve üye olunması zorunlu olan ticaret ve sanayi odaları veya barolar gibi kamu kuruluşları bu yönleri ile sendikalardan ayrılacaktır[35]. İşveren, işyerinde kendi denetiminde olan bir sendika kurdurtmak amacıyla bireyleri sendika kurmaya zorlayabilir. Çünkü işverenin kendi denetiminde olan bir sendika kurdurtup, söz konusu sendikanın toplu iş sözleşmesi yetkisi almasını sağlayarak bu sendika ile uygun şartlarda toplu iş sözleşmesi imzalama yoluna gitmesi söz konusu olabilir[36]. Ayrıca bireyler çeşitli sebeplerle sendika kurmak istemeyebilirler. Örneğin, kişinin sendikalaşmayı önemsememesi, sendikalaşmadan korkması, dayanışma eksikliği, sendikalaşma olmaksızın da kazanımları elde edebileceğine inanması nedeniyle sendikalara karşı olma gibi nedenler olabilir ve bireyler bu nedenlerle sendika kurmak istemeyebilirler. Sebebi ne olursa olsun kimse sendika kurmaya zorlanamayacaktır.

7. 2.2. Sendikaya Üye Olmama Özgürlüğü

Negatif sendika özgürlüğünün diğer görünümlerinden biri de, bireylerin sendikaya üye olmama özgürlüğüne sahip olmasıdır. Herhangi bir işyerinde çalışma, işçi sendikasına üye olma şartına tabi tutulamaz. Sendikaların zamanla güçlenmeleri dolayısıyla sendikaya girmek istemeyen veya işverenin istediği sendikaya üye olmayı reddeden işçileri sendikalara ve işverenlere karşı korumak gerekliliği doğmuş ve sendikaya üye olmama özgürlüğü, sendikaların zamanla güçlenmesi ve bunun sendika üyesi olmayan işçilerin aleyhine gelişmesi üzerine ortaya çıkmıştır[37].

8. 2.3. Sendikal Faaliyetlere Katılmama ve Sendikal Faaliyetlerden Yararlanmama Özgürlüğü

Negatif sendika özgürlüğünün bir diğer görünümü olarak hiç kimse sendikal faaliyetlere katılmaya zorlanamayacaktır. Sendika üyesi olmayan bir kişi, üyesi olmadığı bir sendikanın faaliyetlerine katılmaya zorlanamayacağı gibi; sendikaya üye olan bir kişinin de sendikal faaliyetlere katılmama özgürlüğü vardır. Şöyle ki, sendika üyesi olan bir kişi, sendika içinde görev almaya, yönetici

[34] **TERZİOĞLU,** s. 8.
[35] **OKUR,** s. 96.
[36] **OKUR,** s. 96.
[37] **TERZİOĞLU,** s. 9.

olmaya zorlanamayacaktır; ancak sendikanın hukuka uygun olan sendikal faaliyetlerine katılmama nedeniyle sendikanın disiplin cezalarına maruz kalabilecektir[38].

Sendikal faaliyetlerden yararlanma özgürlüğü bakımından da benzer şekilde kimse, sendikanın faaliyetlerinden yararlanmaya zorlanamayacaktır. Kural olarak sendikal faaliyetlerden yararlanma hakkı, sendikanın üyelerine aittir. Negatif sendika özgürlüğü çerçevesinde bireyler, üyesi olmadıkları bir sendikanın faaliyetlerinden yararlanmalarına ilişkin yapılan istemleri, reddetme hakkına sahiptirler. Çünkü bir sendikaya üye olmayan kişi, kendisinin yapılmasına katılmadığı ve üyesi olmadığı bir sendikanın yaptığı toplu iş sözleşmesinin kapsamına girmemesi gerekir[39].

9. 2.4. Sendika Üyeliğinden Ayrılma Özgürlüğü

Sendika üyesi bir kişi serbestçe sendikadan ayrılabilir. STİSK m. 17/3 hükmü hiç kimsenin sendikaya üye olmaya veya olmamaya zorlanamayacağını açıkça ifade etmektedir. Sendikadan ayrılma özgürlüğü, sendikaya üye olma veya olmama özgürlüğünün bir sonucudur ve sendikaya üye olma hakkı, zorunlu olarak işçinin istediği zaman sendikadan ayrılma hakkını da kapsar[40]. Sendika üyeliğinden ayrılmanın bu özgürlüğün kullanılmasını güçleştirecek biçimde şarta bağlı tutulması, ayrılmanın geçerliliğinin sendikanın kabulüne bağlı tutulması, sendikadan ayrılan kişinin bir ceza veya tazminat ödemeye mahkûm edileceğinin öngörülmesi, işçinin sendikadan ayrılmayacağını taahhüt etmesi gibi hükümler sendika üyeliğinden ayrılma özgürlüğüne aykırılık teşkil edecektir[41].

10.2.5. Sendikayı Kapatma Özgürlüğü

Bireylerin sendika kapatma özgürlükleri, sendika kurmada isteğe bağlılık ve serbestlik ilkelerinin bir sonucudur ve sendikayı kurma hakkına sahip olan bireyler, sendikayı kapatma hakkına da sahip olacaktır[42]. Sendikayı kapatma özgürlüğü ise bir baskı sonucu olmamalı; üye kendi isteği ile sendikayı kapatmalıdır[43].

III. Bireysel Sendika Özgürlüğünden Yararlananlar

AY. m. 51'e göre, sendika özgürlüğünden yararlananlar çalışanlar ile işverenlerdir. Çalışanlar denilince aklımıza ilk gelen işçiler olmakla birlikte, memurlar da bu kavrama dâhildir. Hukukumuzda memurların ve kamu görevlilerinin de sendika hakkının olduğu düzenlenmiştir[44]. STİSK'da işçi ve işveren tanımlarının İş K.'nda tanımlandığı gibi söz konusu olduğu belirtilmektedir. Buna göre işçi, bir iş sözleşmesine göre çalışan gerçek kişiyi, işveren ise işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişiyi yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşları ifade eder. İş sözleşmesi ise bir tarafın (işçi) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren) da ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir. STİSK m. 2/4'e

[38] **OKUR,** s. 97.
[39] **OKUR,** s. 97.
[40] **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 192; **TERZİOĞLU,** s. 9.
[41] **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 193.
[42] **OKUR,** s. 99.
[43] **EYRENCİ**, s. 123; **OKUR,** s. 99.
[44] R.G. 12 Temmuz 2001 – S. 24460, 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu.

göre iş sözleşmesi dışında bazı sözleşmelere göre çalışanlar da işçi sayılmıştır. Buna göre, iş sözleşmesi dışında ücret karşılığı iş görmeyi taşıma, eser, vekâlet, yayın, komisyon ve adi şirket sözleşmesine göre bağımsız olarak mesleki faaliyet olarak yürüten gerçek kişiler de söz konusu Kanunun ikinci ila altıncı bölümleri bakımından işçi sayılır. O halde Türk Borçlar Kanunu, Deniz İş Kanunu, Basın İş Kanunu kapsamında çalışan bütün işçiler de Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu kapsamında işçi sayılacaklardır[45]. İşçinin kısmi süreli olarak çalışması ya da mevsimlik işçi olması ise, sendika özgürlüğünden yararlanmasına engel teşkil etmeyeceği gibi[46]; İş K.'nda sayılan ve söz konusu Kanun'un uygulanmayacağı belirtilen istisnai işlerde çalışanlar da STİSK kapsamında işçi sayılacak ve sendika özgürlüğünden yararlanacaktır[47]. Yargıtay, 1998 yılında verdiği bir kararında işçinin Bağ-kur'a kayıtlı olup olmamasının, işçi olarak çalışmasına engel teşkil etmeyeceğini ve söz konusu kişinin işçi sayılması gerektiği ifade etmiştir[48] ve dolayısıyla sendika özgürlüğünden yararlanacaktır.

Anayasa m. 51'e göre çalışanların yanında işverenler de sendika hakkına sahiptir ve sendika özgürlüğünden yararlanır. İşveren adına işletmenin bütününü yöneten işveren vekilleri de STİSK'nun uygulaması bakımından işveren sayılır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre bir adi şirkette fiziki veya fikri emek arzı suretiyle ortak olanların dışındaki ortaklar da söz konusu Kanun bakımından işveren sayılmaktaydı. 6356 sayılı STİSK'nda ise bu ifade yer almamış ve böylece işveren tanımı daraltılmıştır.

Ayrıca STİSK'na göre m. 17/1'e göre on beş yaşını doldurmayanlar sendika üyesi olamazlar. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nda on altı olan yaş sınırı yeni Kanun ile birlikte aşağıya çekilmiştir.

IV. Bireysel Sendika Özgürlüğünün Korunması

Bir sendikaya üye olurken ya da sendikal faaliyetlerde bulunurken, işçilerin kendilerini yeterince güvence altında görmemeleri dolayısıyla gerçek anlamda toplu iş sözleşmesi yapması ve grev hakkından söz edilebilmesi mümkün değildir. Bu sebeple her şeyden önce sendikal güvenceler güçlü bir biçimde sağlanarak diğer düzenlemelerle birlikte bir anlam ifade etmelidir[49].

11. Devlete Karşı Korunması

Sendika özgürlüğünün devlete karşı korunması, devlet iktidarına karşı koruma yani yasama, yürütme ve yargı organlarına karşı korumadır. Sendika özgürlüğü ile ilgili olarak devlet, bir yanda sendikal faaliyetlere katlanmakla; diğer yanda sendika özgürlüğünün etkili kullanımı için gerekli yapıyı oluşturup, bu yapıyı güvence altına almakla yükümlüdür. Ayrıca işçinin sendikal faaliyetlerine karşı işverenin alacağı önlemlerin devletçe düzenlenmesi, devletin sendika özgürlüğünü koruma

[45] **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 803-804; **EYRENCİ,** s. 99-100; **TUNCAY,** s. 59; **OKUR,** s. 102; **ÇOBAN,** s. 46.
[46] **OKUR,** s. 102.
[47] **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 148.
[48] Yarg. 9. HD., 27.1.1998 T., 1997/19640 E., 1998/850 K., www.kazanci.com.
[49] **SAYIN,** Ali Kemal, "Toplu İş İlişkileri Kanunu Tasarısı'nın Getirdikleri", Sicil İş Hukuku Dergisi, İstanbul, S. 26, Haziran 2012, s. 72.

yükümlülüğü kapsamındadır. Ancak devlet yükümlülüklerini yerine getirirken, işçinin sendika özgürlüğü ile işverenin sözleşme özgürlüğü arasında bir menfaat dengesi sağlamakla yükümlüdür[50].

T.C. Anayasası temel haklar ve ödevler kısmında sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde m. 51'de açıkça sendika kurma hakkı düzenlenerek hiç kimsenin bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamayacağı belirtilmiştir. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olduğuna göre (AY m. 11/1), sendika özgürlüğü de bir hak olarak diğer Anayasal haklar gibi özel korumadan yararlanacaktır. O halde sendika özgürlüğüne aykırı yasalar kabul edilmeyecek, yürütme organı da sendika özgürlüğüne aykırı şekilde hareket etmeyecektir.

12. İşverene Karşı Korunması

Uygulamada işçinin sendikaya üye olma ya da olmama özgürlüğüne en büyük saldırı, işverenlerden gelmekte olup, bu saldırı daha çok işçinin işe alınması, işte çalışırken ya da iş ilişkisine son verilmesi sırasında yaşanmakta ve işveren böylece sendikalı işçi-sendikasız işçi ayrımı yapmaktadır[51].

13.2.1. İş İlişkisinin Kurulmasında

İş ilişkisinin kurulmasında, işveren sendikaya üye olan ya da olmayan bir işçiye sırf üye olması veya olmaması sebebiyle bir ayrım yapamayacaktır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, STİSK m. 25/1'e göre, işçilerin işe alınmaları belli bir sendikaya girmeleri veya girmemeleri, belli bir sendikadaki üyeliği sürdürmeleri veya üyelikten çekilmeleri veya herhangi bir sendikaya üye olmaları veya olmamaları şartına bağlı tutulamaz. AY m. 49'a göre, çalışma hakkı vatandaş yabancı ayrımı yapılmaksızın herkese tanınmış bir haktır. Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Çalışma hakkına sahip olmak, sözleşme özgürlüğünü de beraberinde getirmektedir ve taraflara iş sözleşmesinin tarafını seçme özgürlüğü de getirilmiştir. Ancak bu özgürlük sınırsız olmayıp eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmemelidir. İşçilerin işe alınmalarının, hiçbir sendikaya girmemeleri ya da sendikadan ayrılmaları, belli bir sendikaya girmeleri ya da girmemeleri koşuluna bağlı tutulmayacağı açıktır. Ayrıca bu şekilde, işverenlerin kendilerine yakın sendikalar kurdurtarak, iş sözleşmelerine konulacak hükümlerle, işçilerin bu sendikalarda örgütlenmeye zorlanmaları da önlenmek istenmiştir[52]. İş ilişkisinin kurulmasında sendikal ayrımcılık yasağının sonucu olarak da, taraf sendikaya üye olmayanların işe alınmayacağı ya da sendikasız işçilerin çalıştırılmayacağı şeklindeki toplu iş sözleşmesi hükümleri geçersiz olacaktır. Zira STİSK m. 25/8'de açıkça sendika özgürlüğünün

[50] **OKUR,** s. 121-122; **EKMEKÇİ,** s. 26.
[51] **ÇELİK/CANİKLİOĞLU/CANBOLAT,** s. 809; **EYRENCİ,** s. 131; **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 176; **TUNCAY,** s. 68; **BAŞBUĞ,** s. 73; **OKUR,** s. 137.
[52] **EYRENCİ,** s. 131.

güvencesi ile ilgili olarak Kanun'da düzenlenen hükümlere aykırı olan toplu iş sözleşmesi ve iş sözleşmesi hükümlerinin geçersiz olacağı belirtilmiştir[53].

14.2.2. İş İlişkisinin Devamında

İş ilişkisinin devamı süresince, işverenin sendikaya üye olan bir işçiyle üye olmayan bir işçi arasında ayrım yapması sendika özgürlüğüne aykırılık teşkil edecektir. İş ilişkisinin devamı sırasında çalışma koşulları yönünden işverenin herhangi bir ayrım yapmayacağı STİSK m. 25/2'de düzenlenmiştir. Buna göre işveren, bir sendikaya üye olan işçilerle sendika üyesi olmayan işçiler veya ayrı sendikalara üye olan işçiler arasında, çalışma şartları veya çalıştırmaya son verilmesi bakımından herhangi bir ayrım yapamaz. Söz konusu düzenlemeye göre, işverenin yönetim hakkı, Anayasal eşitlik ilkesine uygun olarak, sendika özgürlüğü bakımından sınırlandırılmıştır[54]. Bu ayrım yasağının tek istisnası ise ücretle ilgili hükümlerdir. STİSK m. 25/2'de işverenin sendikalı işçi-sendikasız işçi ayrımı yapamayacağı düzenlendikten sonra, aynı fıkranın son cümlesine 'ücret, ikramiye, prim ve paraya ilişkin sosyal yardım konularında toplu iş sözleşmesi hükümlerinin saklı olacağı' ifade edilmiştir. Buna göre, toplu iş sözleşmesi ile sendika üyesi işçilerin ücretinin, üye olmayan ve dayanışma aidatı ödemek istemeyen işçilerin ücretinden yüksek olması sendika özgürlüğüne aykırılık teşkil etmeyecektir. Ancak işverenin sendikasızlığı teşvik etmek amacıyla, sendika üyesi olmayan işçilere sendika üyesi olan işçilerden daha yüksek bir ücret ödemesi sendika özgürlüğüne aykırılık teşkil edecektir[55].

15.2.3. İş İlişkisinin Sona Ermesinde

İş ilişkisinin sona ermesinde de işveren sendikal nedenlere dayanmayacaktır. İşçinin bireysel sendika özgürlüğünün işverene karşı korunması en çok iş ilişkisinin sona erdirilmesinde önem kazanmaktadır. Çünkü işçinin bireysel sendika özgürlüğü, sendikal nedenlerle feshe karşı korunması ile mümkün olmaktadır; aksi halde fesih tehdidi altında sürekli olarak çalışan bir işçi, sendika özgürlüğünü kullanamayacaktır[56]. STİSK m. 25/3'e göre, işçiler, sendikaya üye olmaları veya olmamaları, iş saatleri dışında veya işverenin izni ile iş saatleri içinde işçi kuruluşlarının faaliyetlerine katılmaları veya sendikal faaliyette bulunmalarından dolayı işten çıkarılamaz veya farklı işleme tâbi tutulamaz. O halde sendikaya üye olma ya da sendikal faaliyetlere katılma hiçbir zaman iş ilişkisinin sona erme sebebi olmayacaktır.

İşverenin söz konusu düzenlemelere aykırı hareket etmesi halinde, yani işe giriş, çalışma ve işe son verme hallerinde sendikal özgürlüğe aykırı davranması durumunda işçi, ***sendikal tazminata*** hak kazanır. Sendikal tazminat işçinin bir yıllık ücret tutarından az olamaz. (STİSK m. 25/4). 2821 sayılı Sendikalar Kanunu döneminde ise iş ilişkisinin kurulması sırasında sendika özgürlüğüne aykırı hareket

[53] Canbolat'a göre, toplu iş sözleşmeleriyle işçilerin yasal düzenlemenin ötesinde daha güvenceli hükümler getirilmesinin önünün kapatıldığı gerekçesiyle, söz konusu düzenleme toplu sözleşme özerkliğine gereksiz bir müdahale teşkil eder, **CANBOLAT,** Talat, Çalışma Mevzuatı Semineri, Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam Sanayii İşverenleri Sendikası, Antalya, 26-30 Eylül 2012, s. 210.
[54] **OKUR,** s. 142.
[55] **BAŞBUĞ,** s. 73.
[56] **OKUR,** s. 145.

edilmesi halinde sendikal tazminatın ödeneceği öngörülmemişti. 6356 sayılı Kanun ile birlikte artık sendikal tazminat, işe girişte de sendikal ayrım yasağının ihlali halinde ödenecektir. Bu düzenlemenin olumlu olduğuna şüphe yoktur. Sendikal özgürlüğe müdahale teşkil edecek davranışın varlığı halinde yaptırım olarak işçinin bir yıllık ücretinden az belirlenemeyecek tazminat miktarı, henüz işe girmemiş bir işçide, emsal ücretin belirlenerek tespit edilmesi yerinde olur[57]. 6356 sayılı STİSK ile getirilen yeniliklerden biri, sendikal tazminata hükmedilmesi durumunda, bu tazminatın işverenin işçiyi işe başlatması veya başlatmaması şartına bağlı olmaksızın her halükarda ödenecek olmasıdır[58]. Ayrıca STİSK m. 25/5'e göre, *'Sendikal bir nedenle iş sözleşmesinin feshi halinde işçi, 4857 sayılı Kanunun 18, 20 ve 21'inci madde hükümlerine göre dava açma hakkına sahiptir.'* Ancak iş güvencesi hükümlerinden yararlanmayan, yani otuzdan az işçi çalışan bir işyerinde veya altı aydan az çalışan bir işçinin iş sözleşmesi sendikal nedenlerle feshedilirse, işçinin sendikal tazminat alıp almayacağı hususu belirgin değildir. Kanaatimizce iş güvencesi hükümlerinden yararlanmayan bir işçinin sendikal nedenle sözleşmesinin feshi halinde, tıpkı sendikal nedenle işe almamada olduğu gibi sendikal tazminata hükmetmek yerinde olacaktır[59].

STİSK m. 25/6'ya göre, iş sözleşmesinin sendikal nedenle feshedildiği iddiası ile açılacak davada, feshin nedenini ispat yükümlülüğü işverene aittir. Feshin işverenin ileri sürdüğü nedene dayanmadığını iddia eden işçi, feshin sendikal nedene dayandığını ispatla yükümlüdür.

Ayrıca *işyeri sendika temsilciliğinin güvencesi* ile işçi kuruluşu ve şube yöneticiliği güvencesi için Kanun'la ek güvenceler getirilme ihtiyacı doğmuştur. İşyeri sendika temsilcileri görevleri nedeniyle, iş güvencesi bakımından öncelikle korunmak istenmiştir. Buna göre işveren, işyeri sendika temsilcilerinin iş sözleşmelerini haklı bir neden olmadıkça ve nedenini yazılı olarak açık ve kesin şekilde belirtmedikçe feshedemeyecektir. O halde işveren, ancak işyeri sendika temsilcisinin iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilecek ve feshin haklılığı kesinleşirse işyeri sendika temsilcisi güvenceden yararlanamayacaktır. Ayrıca gerçekten objektif olarak iş ilişkisinin sürdürülmesinin işverenden beklenemeyeceği bir durum söz konusu olduğu halde örneğin işyerinin tümüyle kapatılması durumunda olduğu gibi, işverenin sözleşmeyi derhal feshi yerine, bildirimli fesih yoluna gittiği durumlarda da işyeri sendika temsilcisinin işe iade talebi reddedilmelidir[60].

İşçi kuruluşunda yönetici olduğu için çalıştığı işyerinden ayrılan işçinin ise iş sözleşmesi askıda kalacak, yönetici dilerse işten ayrıldığı tarihte iş sözleşmesini bildirim süresine uymaksızın veya sözleşme süresinin bitimini beklemeksizin feshedecek ve kıdem tazminatına hak kazanacaktır.

---

[57] **ULUCAN,** Devrim/ **NAZLI,** Seçkin, "Sendikalar Kanunu Taslağının Değerlendirilmesi", Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, C. II, İstanbul, Beta Basım, 2011, 1680-1681.

[58] Söz konusu düzenleme ile sendikal tazminatı her durumda ödemek zorunda olan işveren, kolaylıkla işçiyi işe başlatmayacaktır. Bu yüzden söz konusu düzenlemenin teorik açıdan işçi lehine olduğunu söylemek mümkün ise de, uygulanması işçi aleyhine olabilir, **BAŞBUĞ,** s. 75.

[59] **BAŞBUĞ,** s. 74-75.

[60] **ŞAHLANAN,** Fevzi, "İşyeri Sendika Temsilcisinin Güvencesi", İstanbul, Sicil İş Hukuku Dergisi, S. 29, Mart 2013, s. 147.

16. Üçüncü Kişilere Karşı Korunması

İşçinin üçüncü kişilerle yaptığı ve sendika özgürlüğüne aykırılık teşkil eden sözleşmeler, sendika özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle AY. m. 11[61] bağlamında geçersiz sayılacaktır. Ayrıca üçüncü kişilerin işçiye sendika kurması ya da kurmaması, sendikaya üye olması ya da olmamasına ilişkin olarak yapacakları baskılar, işçinin bireysel sendika özgürlüğüne ve kişilik haklarına aykırılık teşkil ederek bu davranışlar haksız fiil sayılacak ve Türk Medeni Kanunu kişiliğin korunması (m. 23, 24, 25) hükümlerine göre koruma talep edilebilecektir[62]. İşçinin bireysel sendika özgürlüğüne üçüncü kişilerden yapılacak müdahaleye örnek olarak geçmiş yıllarda uygulamasına rastladığımız 'kara liste' düzenlemesi verilebilir. Ülkemizde özellikle sendikalaşma hareketlerinin başladığı yıllarda işverenler, sendika üyelerinin özellikle işçi liderlerinin isimlerinin listelerini yayınlayarak veya gizlice yayarak, bu kişilerin işe alınmalarını önlemek yoluna gitmişlerdir[63]. 'Kara liste' olarak anılan bu uygulama, işçinin olumlu sendika özgürlüğüne ve dolayısıyla kişilik haklarına da bir tecavüz teşkil edip, hukuka aykırıdır.

Sonuç

Çalışma hayatı, çalışma barışı ve verimli bir iş hayatı için bireysel sendika özgürlüğünün önemi yadsınamaz. Bu bağlamda bireysel sendika özgürlüğü ile ilgili olarak 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile birlikte 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'ndan daha kapsamlı olarak koruma mekanizmalarının yürürlüğe girdiğini görmekteyiz. Türk hukukunda bireysel sendika özgürlüğü, anayasal bir haktır ve gerek özel kanunlarda gerekse de ceza kanununda düzenlenmektedir. Pozitif sendika özgürlüğünün yanında negatif sendika özgürlüğü de koruma altına alınmıştır. Bireysel sendika özgürlüğünün kapsamına işçiler yanında, iş sözleşmesi dışında ücret karşılığı iş görmeyi taşıma, eser, vekâlet, yayın, komisyon ve adi şirket sözleşmesine göre bağımsız bir şekilde mesleki faaliyet olarak yürüten gerçek kişiler de işçi sayılmış ve sendika özgürlüğünün kapsamına alınmışlardır. İşçinin bireysel sendika özgürlüğü devlete karşı, işverene karşı ve üçüncü kişilere karşı korunmaktadır. Sendika özgürlüğünün işverene karşı korunması, iş ilişkisinin kurulması aşamasında, iş ilişkisinin devamında ve iş ilişkisinin sona ermesinde de söz konusudur. İş sözleşmesinin sendikal nedenle feshi halinde işçiye bir yıllık ücreti tutarından az olmamak üzere sendikal tazminat verilecektir. Sonuç olarak, bireysel sendika özgürlüğü, işçilerin baskı altında olmadan toplu iş sözleşmesi yapması ve grev hakkından bahsedilebilmesi başta olmak üzere çalışma hayatı ve çalışma barışı açısından oldukça önemli olup, 6356 sayılı Kanun ile birlikte güvenceler güçlendirilmiştir.

---

[61] AY. m. 11: "Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz."
[62] **OKUR,** s. 224.
[63] **EYRENCİ,** s. 132; **ŞAHLANAN,** Sendikalar Hukuku, s. 177.

KAYNAKÇA

BAŞBAYRAKTAR TAŞKIN, Mine : Türk Anayasal Düzeninde Sendika Kurma Hakkı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2006.

BAŞBUĞ, Aydın : Toplu İş İlişkileri ve Hukuk, Ankara, Türkiye Şeker Sanayi İşçileri Sendikası, 2012.

CANBOLAT, Talat : Çalışma Mevzuatı Semineri, Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam Sanayii İşverenleri Sendikası, Antalya, 26-30 Eylül 2012, s. 189-220.

ÇELİK, Nuri **CANİKLİOĞLU,** Nurşen **CANBOLAT,** Talat : İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 32. Bası, İstanbul, Beta Basım, 2019.

ÇELİK, Nuri : İş Hukuku II, Kollektif İş Hukuku 1 Sendikalar, 2. Bs., İstanbul, Sermet Matbaası, 1979. (Sendikalar).

ÇOBAN, Nazlı : İş Hukukunda İşçi Sendikası Üyeliğinin Korunması, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019.

DEMİR, Fevzi : Sorularla Toplu İş Hukuku, 2. Cilt, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.

EKMEKÇİ, Ömer : Toplu İş Hukuku Dersleri, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.

EYRENCİ, Öner : Sendikalar Hukuku, İstanbul, Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası Yayınları No. 3, 1984.

JACKSON, Micheal P. : Sendikalar, (Çev. Eriç Bilginoğlu), Ankara, Öteki Yayınevi,1996.

OKUR, Zeki : Türk Hukukunda İşçinin Bireysel Sendika Özgürlüğü ve Korunması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı,

Özel Hukuk Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

SAYIN, Ali Kemal **:** "Toplu İş İlişkileri Kanunu Tasarısı'nın Getirdikleri", Sicil İş Hukuku Dergisi, İstanbul, S. 26, Haziran 2012, s. 67-77.

ŞAHLANAN, Fevzi **:** Sendikalar Hukuku, İstanbul, 1995.

ŞAHLANAN, Fevzi **:** "İşyeri Sendika Temsilcisinin Güvencesi", İstanbul, Sicil İş Hukuku Dergisi, S. 29, Mart 2013, s. 145-149.

TERZİOĞLU, Ahmet **: "**Bireysel Sendika Özgürlüğü Kavramı ve Toplu İş İlişkileri Yasa Tasarısının Bu Yönde Getirdiği Hükümler", e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 128, Ekim 2012, http://www.e-akademi.org/.

TUNCAY, A. Can **:** Toplu İş Hukuku, İstanbul, Alfa Basım, 1999.

ULUCAN, Devrim/ **NAZLI,** Seçkin **:** "Sendikalar Kanunu Taslağının Değerlendirilmesi", Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, C. II, İstanbul, Beta Basım, 2011, 1665-1720.

ÜNSAL, Engin **:** Sendika Özgürlüğü ve Uluslararası Çalışma Örgütü İle T.C. Hükümetleri İlişkileri, İstanbul, Beta Basım, 2003.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR **:** http://www.kazanci.com

TURİZM FAALİYETLERİNİN YEREL HALK TARAFINDAN NASIL ALGILANDIĞININ ANALİZİ: ADANA ÖRNEĞİ[1]

Kaan ÇEVİKER

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Turizm sektörü bünyesinde barındırdığı birçok avantaj nedeniyle; fazlasıyla önem arz etmekte ve hızlı bir şekilde gelişen sektörlerin de başında gelmektedir. Turizm sektörünün; ulusal ve bölgesel ekonomilere sağladığı katkılar da yadsınamayacak derecede önemli bir yer tutmaktadır. Ülkeler, geçmişten günümüze, gelişen ve gelişmeye devam etmekte olan turizm pazarında, kendilerine daha çok yer edinebilmek için sektörel yatırımlara daha fazla ağırlık vermektedirler. Bu kapsamda, sektörel anlamda verimliliği ve sürekliliği sağlayabilmek; temel hedefler arasında yer almaktadır. Turizm yatırımlarından verim alınabilmesi, çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu hedefler doğrultusunda yerel yönetimler, sektör çalışanlarına görevler düştüğü gibi, yerel halka da birtakım görevler düşmektedir. Fakat yerel halkın teoride ve pratikte; yerel yönetimler ve sektör çalışanlarına nazaran daha az bilgi ve tecrübeye sahip olması sebebiyle, öncelikle turizm algılarının ve sektörle ilgili donanımlarının belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği destinasyonlar üzerinde ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel olmak üzere çeşitli etkilerden de söz etmek gerekmektedir. Bu etkilerin, yerel halk tarafından nasıl algılandığının bilinmesi; ülke ve bölge turizminin geleceği açısından büyük bir öneme sahiptir. Çalışmanın amacı; yerel halkın gözünden Adana'da meydana gelen turizm faaliyetlerinin ve turizmin bölgede yarattığı ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerin tespit edilmesidir. Bu kapsamda; 239 kadın ve 261 erkek olmak üzere toplam 500 kişinin görüşü değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler istatistik paket programı yardımı ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda; çalışma altı alt boyutta ele alınmıştır. Genel olarak Adana'da ikamet eden yerel halkın, turizmin kaynaklı meydana gelen ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilere karşı olumlu bir bakış açısına sahip oldukları ve bölgede turizmin gelişimini destekledikleri belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Adana, Yerel Halk, Turizm Algısı.

[1] Bu bildiri, "Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk Tarafından Nasıl Algılandığının Analizi: Adana Örneği" isimli yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

ABSTRACT

Due to its many advantages in the tourism sector; It is very important and is one of the fastest developing sectors. Tourism sector; Turkey's contribution to national and regional economies is undeniably important. Countries are giving more weight to sectoral investments in order to gain more place in the tourism market which has been developing and continuing to develop from past to present. In this context, to ensure the efficiency and continuity of the sectoral sense; are among the main objectives. The efficiency of tourism investments depends on various factors. In line with these objectives, local governments have duties to the sector employees as well as to the local people. But the local people in theory and practice; tourism perceptions and equipment related to the sector should be determined firstly, since they have less knowledge and experience than local governments and sector employees. In addition, it is necessary to mention the various economic, socio-cultural and environmental impacts on destinations where tourism activities take place. To know how these impacts are perceived by local people; it has a great importance for the future of country and region tourism. The aim of the study; to determine the economic, socio-cultural and environmental impacts of tourism activities and tourism in Adana from the eyes of local people. In this context; The opinions of a total of 500 people, 239 females and 261 males, were evaluated. The data obtained were analyzed with the help of statistical package program. As a result of the analysis; The study is discussed in six sub-dimensions. In general, it was determined that the local people living in Adana have a positive view towards the economic, socio-cultural and environmental impacts arising from tourism and support the development of tourism in the region.
Key words: Adana, Local People, Tourism Perception.

1. GİRİŞ

Geçmişe nazaran artık ülkelerin ekonomik açıdan kalkınmaları birçok sektörü de direkt olarak etkilemektedir. Ülkelerin gelişen ekonomik yapıları ve beraberinde sağladığı kişilerin refah düzeylerindeki artış; insanların sosyalleşmeye olan ilgilerinde de artışa neden olmuştur. Bireyler sosyalleşme kapsamındaki boş zamanlarını turizm faaliyetlerine katılarak da değerlendirmektedirler. Bireylerin gelir düzeylerindeki artış, gelişmiş teknoloji, kişilerin kendilerine ayırdıkları vakitteki artış, karayolu, havayolu ve denizyolu gibi ulaşım kanallarındaki imkânların artması vb. etkenler gelişen turizm sektörünün en büyük destek sağlayıcılarındandır. Bu sayede günümüzde artık turizm faaliyetlerine katılmak basit bir hâl almakla birlikte kişilerde gezme, yeni yerleri görme ve yeni kültürleri tanıma isteklerini arttırmıştır. Turizm faaliyetlerine genel pencereden bakıldığında; öncelik olarak turizm olayının amacı deniz, kum, güneş üçlüsü ve turistik mekanlara gitme maksadıyla gerçekleşse de bölgedeki yerel halkla ve kültürleriyle tanışmakta bölgeyi ziyaret eden turistler için önem arz etmektedir. Dolaylı yollardan da gerçekleşse bile bu açıdan bakıldığında bölgeyi ziyarete gelen turistler ve yaşamlarını bu bölgede yaşamlarını sürdüren yerel halk arasındaki etkileşimden söz etmek gerekir.

Bu çalışmanın amacı; yerel halkın gözünden, Adana ilindeki, turizm faaliyetleri ve turizmden kaynaklı oluşan etkilerin değerlendirilmesi ve genel olarak turizme bakış açılarının tespit edilmesidir.

2. TURİZM ÇEŞİTLERİ

Turizm faaliyetlerindeki hareketliliğin yılın her bölümüne yayılması ve bunun yanında döviz gelirleri ve turizmden sağlanan gelirlerdeki artış, turizme olan yatırımlardan daha fazla verim alınması gibi çeşitli pozitif etkiler sayesinde alternatif turizm çeşitlerini gündeme getirmektedir (Çak vd., 2007: 136). Bireylerin yaşama biçimleri, zevk aldıkları şeyler, eğlenmeye yönelik tercihleri, gelirleri ve turizm faaliyetlerine ayırdıkları bütçe birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle her bir bireyinde turizm algısı ve turizm için tercihi farklılık göstermektedir (Susan, 2016: 5).

Şekil 1. Turizm çeşitleri

3. TURİZMİN ETKİLERİ

Turizm, faaliyet gösterdiği ülke ve bölge mekânlarını etkilemesinin yanı sıra, o bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı üzerinde de çeşitli etkileri vardır. Turizm değerlendirilirken, turizm olayının gerçekleştiği mekânın ekonomik, çevresel, siyasi ve toplumsal yapısından bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Turist beraberinde para, fikir ve yenilik getirir ve beklentileri de beslenmek, barındırılmak ve eğlenmek üzerine dayalıdır. Şayet bir bölge veya ülkedeki kaynakların büyük çoğunluğu turistler ve onların taleplerini karşılamak için kullanılırsa, öte yandan yerel halkın taleplerini karşılamakta güçlükler meydana gelecektir. Ayrıca sağladığı istihdam olanaklarıyla turizmin; ülke ve bölge için olumlu etkileri olmakla beraber, gelen hizmetlerin bölge yapısı ve çevrede değişime sebebiyet vermesi

gibi de olumsuz etkileri olmaktadır. Turizm sektörünün bölgeler ve ülkeler üzerinde etkileri; ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel olmak üzere üç ana grup altında toplanabilir (Özgüç, 2003: 173)

Şekil 2. Turizmin etkileri

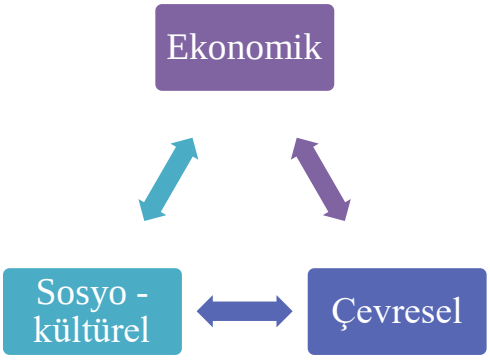

4. YÖNTEM

Araştırmanın amacı; yerel halkın gözünden, Adana ilindeki, turizm faaliyetleri ve turizmden kaynaklı oluşan etkilerin değerlendirilmesi ve genel olarak turizme bakış açılarının tespit edilmesidir.

Araştırmanın evreni; Adana ilinde ikamet eden yerel halk olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise; kolayda örneklem yoluyla Adana il merkezinde ikamet eden yerel halk arasından seçilen kişilerden oluşturmaktadır (Peker, 2017: 77)

Bu kapsamda Adana il merkezindeki yerel halkın görüşlerini almak için 650 adet anket formu hazırlanmıştır. Bu anketlerin bir bölümü, Adana'da yaşayan yerel halkla (merkez ilçeleri Çukurova, Seyhan, Yüreğir) yüz yüze görüşülerek, geri kalan bölümü ise bölge halkına dağıtılıp tekrar toplanmak suretiyle uygulanmıştır. Araştırma sonucunda toplanan anketlerden 500 adet anket formu değerlendirmeye alınmış ve ilgili paket programa girişleri yapılmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Hazırlanan anket formları iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların; cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve ikamet süresi vs. demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümdeki sorular için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamında görüşlerine başvurulan kişilere ait demografik özellikler; Tablo 5.1 de yer verilmiştir.

Tablo 5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	**n**	**%**	**Medeni hal**	**n**	**%**	**Gelir**	**n**	**%**
Kadın	239	47,8	Evli	202	40,4	1-1000	125	25
						1001-2000	206	41,2
Erkek	261	52,8	Bekar	298	59,6	2001-3000	122	24,2
						3001 ve üzeri	47	9,4
Toplam	500	100	Toplam	500	100	Toplam	500	100
Yaş	**n**	**%**	**Eğitim**	**n**	**%**	**Yaşam**	**n**	**%**
15-24	86	17,2	ilkokul	47	9,4	Doğduğumdan beri	148	29,6
25-34	172	34,4	ortaokul	121	24,2	1 yıldan az	12	2,4
35-44	111	22,2	lise	194	38,8	1-5 yıl	45	9
45-54	81	16,2	üniversite	131	26,2	6-10 yıl	42	8,4
55 ve üzeri	50	10	lisansüstü ve üzeri	7	1,4	11-15 yıl	77	15,4
						16-20 yıl	67	13,4
Toplam	500	100	Toplam	500	100	21 yıl ve üzeri	109	21,8
						Toplam	500	100

Araştırmaya katılanların %47,8'i kadın, %52,8'i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %40,4'ü evli, %59,6'sı bekardır. Yaş frekanslarına bakıldığında ise, katılımcıların %17,2'si 15-24 yaş grubu, %34,4'ü 25-34 yaş grubu, %22,2'si 35-44 yaş grubu, %16, 2'si 45-54 ve %10'u 55 yaş ve üzeri gruptan

oluşmaktadır. Eğitim durumu ise, %9,4'ü ilkokul, %24,2'si ortaokul, %38,8'i lise, %26,2'si üniversite ve %1,4'ü lisans üstü ve üzeri gruptan oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik algı ve tutumlarını belirlemeye yönelik ifadelere verdiği cevaplar Tablo 5.2.'de yer almaktadır.

Tablo 5.2. Katılımcıların Turizm Algı ve Tutumlarına Göre Dağılımları

ADANA İLİ	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Turizm, yerel ürünlerin üretiminin artmasını sağlamaktadır.	18	3,6	39	7,8	36	7,2	**265**	**53,0**	142	28,4	3,94	,995
Turizm, yerel halka daha fazla ekonomik kazanç sağlamaktadır.	7	1,4	35	7,0	35	7,0	**269**	**53,8**	154	30,8	4,05	,884
Turizm, yerel ekonominin canlanmasını sağlamaktadır.	7	1,4	37	7,4	31	6,2	**270**	**54,0**	155	31,0	4,05	,890
Turizm, yerel halk için yeni iş olanakları ortaya çıkarmaktadır.	15	3,0	55	11,0	34	6,8	**258**	**51,6**	138	27,6	3,89	1,02
Turizm, bölgede hayat pahalılığına neden olmaktadır.	55	11,0	**176**	**35,2**	121	24,2	106	21,2	42	8,4	2,80	1,14
Turizmin gelişmesi bölgeye daha fazla yatırım yapılmasını sağlamaktadır.	9	1,8	42	8,4	62	12,4	**285**	**57,0**	102	20,4	3,85	,898
Turizm, bölgedeki mal ve hizmetlerin fiyatını arttırmaktadır.	43	8,6	205	41,0	97	19,4	123	24,6	32	6,4	2,79	1,10
Turizm, yerel halk arasında kazanç eşitsizliği yaratmaktadır.	48	9,6	**183**	**36,6**	163	32,6	85	17,0	21	4,2	2,69	,998
Turizm, kültürel faaliyetlerin gelişimini sağlamaktadır.	5	1,0	22	4,4	29	5,8	**336**	**67,2**	108	21,6	4,04	,734
Turizm, yerel halkın farklı kültürlerle tanışmasını sağlamaktadır.	8	1,6	10	2,0	36	7,2	**321**	**64,2**	125	25,0	4,09	,734
Turizm, yerel halkın yaşam seviyesini yükseltmektedir.	27	5,4	59	11,8	61	12,2	**268**	**53,6**	85	17,0	3,65	1,06
Yerel halkın boş zaman değerlendirme imkânlarını çeşitlendirmektedir.	13	2,6	88	17,6	167	33,4	**197**	**39,4**	35	7,0	3,30	,928
Turizm, Adana'nın dışa açılımını sağlamaktadır.	12	2,4	34	6,8	63	12,6	**266**	**53,2**	125	25,0	3,91	,926
Turizm, yerel halkın davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.	86	17,2	**295**	**59,0**	55	11,0	54	10,8	10	2,0	2,21	,921
Turizm, kültürel değerlerin yok olmasına neden olmaktadır.	119	23,8	**290**	**58,0**	38	7,6	44	8,8	9	1,8	2,06	,908
Turizm, yerel halkın şehirdeki turistik çekiciliklere ulaşımını zorlaştırmaktadır.	111	22,2	**282**	**56,4**	60	12,0	39	7,8	8	1,6	2,10	,888
Turizm, doğal çevrenin korunmasını ve gelişimini desteklemektedir.	11	2,2	32	6,4	39	7,8	**363**	**72,6**	55	11,0	3,83	,785
Turizm, gelecek nesiller için çevre kalitesini iyileştirmektedir.	10	2,0	28	5,6	56	11,2	**342**	**68,4**	64	12,8	3,84	,787
Turizm, çevre bilincini arttırmaktadır.	9	1,8	35	7,0	45	9,0	**318**	**63,6**	93	18,6	3,90	,842
Turizm, tarihi bina ve yapıların korunmasını teşvik etmektedir.	8	1,6	35	7,0	43	8,6	**334**	**66,8**	80	16,0	3,88	,811
Turizm, çevre kirliliğine (toprak, hava, su vb.) neden olmaktadır.	101	20,2	**306**	**61,2**	29	5,8	52	10,4	12	2,4	2,13	,935
Doğayı (bitkiler, hayvanlar, ekosistem vb.) olumsuz etkilemektedir.	119	23,8	**287**	**57,4**	24	4,8	57	11,4	13	2,6	2,11	,982
Turizm kalabalıklaşma, gürültü kirliliği vb. problemler oluşturmaktadır.	98	19,6	**271**	**54,2**	41	8,2	74	14,8	16	3,2	2,27	1,04
Turizm sektörünün gelişmesini destekliyorum.	10	2,0	14	2,8	17	3,4	**266**	**53,2**	193	38,6	4,23	,810
Turizm yatırımları artarak devam etmelidir.	8	1,6	19	3,8	25	5,0	**262**	**52,4**	186	37,2	4,19	,824
Turizm sektörünün gelişimi için daha fazla çaba sarf edilmelidir.	11	2,2	12	2,4	20	4,0	**244**	**48,8**	213	42,6	4,27	,829

Çalışmanın faktör analizi yapıldığında ise; ölçeğin "Olumlu ekonomik etkiler", "Olumsuz çevresel ve kültürel etkiler", "Olumlu çevresel ve kültürel etkiler", "Turizme verilen destek", "Olumsuz ekonomik etkiler", "Olumlu sosyal etkiler" olmak üzere toplam "6 boyutta" toplandığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Araştırma kapsamında elde edilen verilere hangi testlerin uygulanacağını belirleyebilmek için, normallik dağılım testi (Kolmogorov-Smirnov) testi uygulanmıştır. Bu verilere göre parametrik testler için gerekli şartlar sağlanamamış ve yapılacak olan analizlerde; parametrik olmayan testlerin kullanılması uygun görülmüştür.

Bu bağlamda araştırmanın amaçlarına ulaşılabilmesi için; bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında kullanılan Mann-Whitney U Testi ve birbirinden bağımsız ikiden fazla grubun karşılaştırılmasını sağlayan Kruskal-Wallis H Testi kullanılmıştır (Şahin, 2017: 89).

Mann-Whitney U testine ilişkin bulgulara bakıldığında;

- Cinsiyet değişkenine göre "Olumlu Ekonomik Etkiler, Olumsuz Çevresel ve Kültürel Etkiler ve Olumlu Sosyal Etkiler" boyutları ile ilgili görüşler arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Kruskal Wallis testine ilişkin sonuçlara bakıldığında ise;

- Yaş grupları değişkenine göre yapılan karşılaştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde; "Olumsuz Ekonomik Etkiler" boyutu ile ilgili görüşlerde anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiş ve en yoğun katılımın 55 ve üzeri yaş grubundaki kişilere ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Katılımcıların gelir durumu değişkenine göre de "Olumlu Ekonomik Etkiler ve Olumsuz Ekonomik Etkiler" boyutlarının katılımcıların gelir durumlarına göre istatiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. 3001 ve üzeri gelir grubunda yer alan katılımcıların "Olumlu Ekonomik Etkiler ve Olumsuz Ekonomik Etkiler" boyutuna ilişkin görüşlerinin diğer gelir durumu gruplarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Adana'da ikamet eden katılımcıların turizmin gelişimine yönelik algı ve destekleri pozitif yöndedir. Yapılan araştırma neticesinde, söz konusu olumlu algı ve desteklerin artarak devam etmesi ve Adana turizminin daha iyi yerlere gelmesi için, ilgili taraflara birtakım öneriler getirilebilir. Bu öneriler:

- Bir bölgenin turizm bölgesi olarak anılması ve turist ağırlaması için en başta halledilmesi gereken sorunların başında bölgenin alt ve üst yapı sorunları gelir. Bu sebeple Adana'da alt yapı ve üst yapı sorunlarının halledilmesinde daha kalıcı ve radikal çözümler getirilmelidir.
- Turizm sektörünün en temel sorunlarının başında gelen tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği Adana turizmi içinde önemli bir eksikliktir. Doğru planlama ve projelerle Adana turizmi daha geniş kitle hitap edebilir.
- Turizmin gelişiminin hedeflendiği bir bölgede, işletmelerde çalışan ve istihdam edilecek nitelikli personel sayısının artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ÇAK, Murat ve Oktayer Nagihan ve Susam Nazan (2007). **Türkiye'de Turizm Ekonomisi,** İstanbul: İnfomag Yayıncılık.

ÖZGÜÇ, Nazmiye (2003). Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler, 4. Baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi.

PEKER, Mustafa Rıdvan (2017). **"Sosyal Medyanın Pazarlama İletişiminde Kullanımı-Twitter Mecrasında Örnek Marka Uygulaması"**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

SUSAN, Fatih (2016), **"Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü ve Balıkesir Örneği",** Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ŞAHİN, Gizem (2017). **"Artvin'de Yaşayan Yerel Halkın Turizme Yönelik Algı Ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma"**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

CİNSİYET PARİTESİ ENDEKSİ VE SANAYİLEŞME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON GENDER PARITY INDEX AND INDUSTRIALIZATION RELATIONSHIP

Ceren BÖRÜBAN
Çukurova Üniversitesi Ekonometri Anabilim Dalı (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Bir ülkenin gelişmişlik göstergeleri tüm sosyal bilimcileri ilgilendirmektedir. Gelişmişlik, milli gelir artışı kadar cinsiyet eşitliği, eğitime erişimde eşitlik, demokratik özgürlükler gibi ilerlemelerle de ölçülmektedir. Bir ülkenin basın, sivil ve politik haklar özgürlüğü o ülkenin demokratiklik ve gelişmişlik seviyesi ile özdeşlemektedir. Bir ülkedeki özgürlükler ve demokratik haklar üzerindeki baskıların artması uluslararası kamuoyunca siyasi iktidarın otoriterleşmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum, ülkenin gelişmişlik seviyesi ile ilgili olumsuz bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Politik haklar ve sivil özgürlüklerin bir göstergesi, Özgürlük Evi tarafından yayınlanan politik haklar ve sivil özgürlükler endeksidir. En geniş politik haklar ve sivil özgürlüklere sahip ülke 1 endeks değerini alırken, özgürlüklerin en çok kısıtlandığı ülke 7 endeks değerini almaktadır. Özgürlük evi endeksine göre, ülkeler, özgür değil, kısmi özgür ve özgür olarak kategorize edilebilmektedir. Okullaşma ve okuryazarlık istatistikleri bir ülkenin gelişmişlik göstergeleri arasında kabul edilmektedir. Okuryazar kız çocuk sayısının okuryazar erkek çocuk sayısına oranı (cinsiyet paritesi endeksi) bir cinsiyet eşitliği ve gelişmişlik göstergesidir. Gelişme çoğu kez sanayileşme ile özdeş kabul edilir. Sanayi üretiminin ağırlığı bir ekonomik gelişmişlik göstergesi olarak literatürde kabul görmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, kentleşme, eğitim seviyesinde artış, yaşam beklentisinde artış, bebek ölüm hızında düşüş vb. birçok gelişmişlik göstergesi aslında tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin bir sonucudur. Dolayısıyla, iktisadi kompozisyon içinde sanayinin payının yüksekliği bir gelişmişlik işaretidir. Hem cinsiyet paritesi endeksi hem sanayi üretim yüzdesi gelişmişlik göstergesi olduğundan bu iki değişken arasında bir ilişki olmasını beklemek doğaldır. Bu çalışmada 2018 yılı itibariyle, çeşitli ülkeler için, özgür değil, kısmi özgür ve özgür kategorilerine göre, bu iki değişken arasındaki korelasyonun farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitliği, Politik Özgürlük, Gelişme, Endüstri

ABSTRACT

Development indicators of a country appeal all social scientists. Development is measured by gender equality, equality in access to education and democratic liberties as much as national income increase. Press, civil and political rights of a country are synonymous with its democratic and development level. An increase in pressure on freedom and democratic rights is interpreted as political government's being authoritarian by international public opinion. This situation is accepted as a negative indicator of the country's development level. An indicator of political rights and civil liberties is political rights and civil liberties index which is disseminated by Freedom House. Country which has the broadest political

rights and civil liberties take 1 index value whereas the country in which political rights and civil liberties most restricted take 7 index value. According to freedom house index, countries can be categorized as not free, partly free and free. Schooling and literacy statistics are accepted as a country's development indicators. The ratio of literate girls to literate boys (gender parity index) is an indicator of gender equality and development. Development is oftenly accepted as identical with industrialization. The dominancy of industry production is accepted as an economic development indicator in literature. To express more clearly, development indicators like urbanization, increase in education level, increase in life expectancy, decrease in infant death etc. are infact a consequence of transition from agriculture community to industry community. As both gender parity index and industry production share are development indicators, it is normal to expect a relationship between these two variables. Therefore, industry share in economic composition is an indicator of development. In this study, for various countries, it is aimed to research if this correlation differentiate according to not free, partly free and free categories as of year 2018.
Keywords: Gender Equality, Political Liberty, Development, Industry

1.GİRİŞ

Eğitim, bireyleri toplumda başarılı olacak kapasite ile donatma süreci olarak düşünülebilir. Bir ülkede eğitim süresi ve kalitesi, beşeri sermaye oluşumunda anahtar rol oynamaktadır. Temel bir hak olan eğitim söz konusu olduğunda, bireyler ne yazık ki, ekonomik olanaksızlıklar, coğrafi koşullar, kız çocukları aleyhine ayrımcılık gibi nedenlerle bu temel haktan eşit derecede yaralanamamaktadır.

Günümüzde bilgi üretebilen ve bilgiyi toplumun refahı için kullanabilen insan kaynağı nitelikli insan kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Tarım sektörünün makineleşmesi, tarımdaki işgücünün önem kazanmakta olan hizmet sektörüne kaymasına neden olmaktadır. Hizmet sektörü derinlemesine bilgi gerektirdiğinden eğitim günümüzde daha da önem kazanmıştır.

Toplumların gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli göstergelerden biri, nüfusun okuryazarlık oranıdır. Okuryazar olmak bilgi çağında bulunduğumuz bugün dünya üzerinde yaşayan tüm bireyler için vazgeçilmez ve zorunlu bir nitelik taşımaktadır. Öte yandan her ne kadar vazgeçilmez olsa da daha az olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde ve az gelişmiş ülkelerde okuryazar olmayan nüfus, toplam nüfus içinde görece önemli bir paya sahiptir. Okuryazarlığın düşük olduğu toplumlarda kadın okuryazarlığı da erkek okuryazarlığına oranla düşük kalmaktadır. Oysa okuryazarlık oranının çok yüksek olduğu ülkelerde kadın ve erkek okuryazarlık oranlarının ikisi de oldukça yüksek düzeylerde seyretmektedir (Arslan Cansever ve Önder Erol, 2016, s.387). Diğer bir deyişle, ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça okuryazarlıkta cinsiyet eşitliği de artmaktadır.

Şekil 1'de Unicef'den alıntılanan okuryazar olmayan 5-24 arası dünya nüfusunun genel trendi 1985-2018 dönemi için görülmektedir.

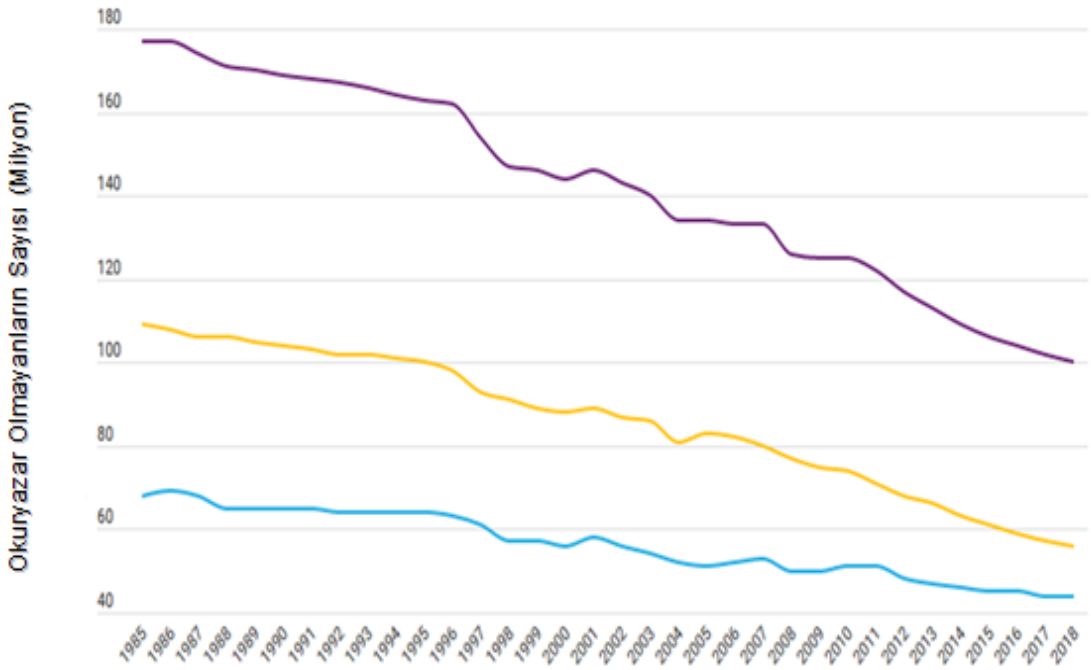

Şekil 1. Okuryazar Olmayan Nüfus Trendi
Kaynak: https://data.unicef.org/topic/education/literacy

Düşey eksende milyon cinsinden okuryazar olmayanların sayısı, yatay ekseninde ise yıllar yer almaktadır. Mor renkle gösterilen okuryazar olmayanların toplam sayısı, sarı ile gösterilen okuryazar olmayan kadın sayısı, mavi renk ile gösterilen ise okuryazar olmayan erkek sayısıdır. Hem toplamda ve hem cinsiyet bazında okuryazar olmayanların sayısı düşme eğilimindedir. Bu olumlu trende rağmen, kadınlarda okuryazar olmayanların sayısı erkeklerden daha yüksektir.

Eğitim sistemi biraz da geleceğin insan kaynağını seçme amacı taşımaktadır. Kimi bireylerin sosyal sınıf, cinsiyet, etnisite vb. gibi nedenlerle sistemden soyutlanması eğitimin seçme amacını yeterince yerine getirememesine neden olmaktadır. Bu durum, ekonomik kalkınmada önemli olan nitelikli insan kaynağından yararlanma derecesini azaltmaktadır çünkü eğitim sisteminden soyutlanan genç bireyler, yetişkinlikte ekonomik sistemin dışında kalmakta veya potansiyeli ölçüsünde mesleki başarı sergileyememektedir.

Toplumların gelişmişlik düzeylerini belirleyen göstergelerden bir diğeri de sanayileşmedir. Gelişme çoğu kez sanayileşme ile özdeş kabul edilir. Sanayi üretiminin ağırlığı bir ekonomik gelişmişlik göstergesi olarak literatürde kabul görmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, kentleşme, eğitim seviyesinde artış, yaşam beklentisinde artış, bebek ölüm hızında düşüş vb. birçok gelişmişlik göstergesi aslında tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin bir sonucudur. Dolayısıyla, iktisadi kompozisyon içinde sanayinin payının yüksekliği bir gelişmişlik işaretidir. Hem cinsiyet paritesi endeksi hem sanayi üretim yüzdesi gelişmişlik göstergesi olduğundan bu iki değişken arasında bir ilişki beklemek doğaldır.

Gelişmişlik konusunda bir diğer önemli kavram "özgürlük" kavramıdır. Bir ülkedeki özgürlükler ve demokratik haklar üzerindeki baskıların artması uluslararası kamuoyunca siyasi iktidarın otoriterleşmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum, ülkenin gelişmişlik seviyesi ile ilgili olumsuz

bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Özgürlük Evi, dünya genelinde özgürlük ve demokrasinin yaygınlaşması için çalışan bağımsız bir organizasyondur. Ülkeleri, demokratik özgürlükler açısından 1'den 7'ye bir skalada puanlamakta ve "kısmi özgür, özgür ve özgür değil" olarak sınıflandırmaktadır.

Bu çalışmada 2018 yılı itibariyle, çeşitli ülkeler için, özgür değil, kısmi özgür ve özgür kategorilerine göre, cinsiyet paritesi ve endüstriyel üretim arasındaki korelasyonun farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

Eğitimde cinsiyet eşitliği ile ilgili diğer değişkenlerde çok fazla eksik gözlem olması ve okuryazarlığın günümüzde hala bir eğitim problemi olmaya devam etmesi nedeniyle okuryazarlık oranı eğitimde cinsiyet eşitliği değişkeni olarak seçilmiştir.

Konu ile ilgili geçmiş çalışmalardan bazı örneklere aşağıda yer verilmiştir;

Subrahmanian (2005), eğitimde cinsiyet adaleti konusunda parite ve eşitlik kavramlarına değinmiştir. Cinsiyet adaletinin nitel ve nicel olarak nasıl ölçüleceğini açıklamıştır.

Huggins vd. (2007) çalışmasında Rwanda deneyimi üzerinden kadın hakları konusundaki gelişmelere rağmen kız çocuklarının eğitimindeki bariyerlere değinmiştir.

Unterhalter ve North (2011), Kenya ve Güney Afrika'da farklı amaçlarla uygulanan eğitim programlarının cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir.

Özaydınlık (2015), Türkiye'de toplumsal cinsiyet açısından eşitliği, eğitim, siyaset ve iktisadi açından değerlendirmiş ve çözüm önerilerine yer vermiştir.

Arslan Cansever ve Önder Erol (2016) çalışmasında, eğitimde cinsiyet eşitliğinin dikey hareketliliğe ve ekonomik kalkınmaya katkısını açıklamıştır.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın veri setini 2018 yılına ait 152 ülke oluşturmaktadır. Endüstriyel üretim ve cinsiyet paritesi değişkenleri Dünya Banka'sına ait https://data.worldbank.org/ adresinden, sivil haklar ve politik özgürlükler değişkeni ise Özgürlük Evi'ne ait https://freedomhouse.org/ adresinden temin edilmiştir. Değişkenler tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1: Değişkenler

Kısaltma	Değişkenler
EÜ	Endüstriyel Üretim (Milli Gelir İçindeki Payı Cinsinden)
CPE	Cinsiyet Paritesi Endeksi (15-24 Yaş Arası Okuryazar Kadınların Okuryazar Erkeklere Oranı)

Politik haklar ve sivil özgürlükler için iki ayrı skor belirlenmekte ve bu iki skorun ortalaması özgürlük reytingi olarak raporlamaktadır. Özgürlük reytinglerinin kategorilerine tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Özgürlük Reytingleri

Reyting	Kategori
1-2,5	özgür
3-5	kısmi özgür
5,5-7	özgür değil

Veri setini oluşturan özgür, kısmi özgür ve özgür olmayan ülkeler için ayrı ayrı EÜ ve CPE ilişkisi araştırılmıştır. İlişkinin araştırılmasında korelasyon analizi kullanılmıştır. Değişkenler normal dağılmadığı için parametrik olmayan korelasyon katsayıları Spearman ve Kendall'in Tau'su kullanılmıştır.

3.BULGULAR

63 ülkeden oluşan özgür ülke grubu için korelasyon katsayılarına tablo 3'de yer verilmiştir.

Tablo 3: Özgür Ülke Grubu İçin Korelasyon

			EÜ	CPE
Kendall'in Tau'su	EÜ	Korelasyon Katsayısı	1,000	-0,055
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)		0,552
		N	63	63
	CPE	Korelasyon Katsayısı	-0,055	1,000
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)	0,552	
		N	63	63
Spearman	EÜ	Korelasyon Katsayısı	1,000	-0,068
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)		0,594
		N	63	63
	CPE	Korelasyon Katsayısı	-0,068	1,000
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)	0,594	
		N	63	63

Kendall'in Tau'su için anlamlılık 0,552, Spearman Korelasyon için anlamlılık 0,594 olarak hesaplanmış olup anlamlılık düzeyi 0,05'den büyüktür.

0,05 anlamlılık düzeyinde iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı anlamsızdır. 50 ülkeden oluşan kısmi özgür ülke grubu için korelasyon katsayılarına tablo 4'de yer verilmiştir.

Tablo 4: Kısmi Özgür Ülke Grubu İçin Korelasyon

			EÜ	CPE
Kendall'ın Tau'su	EÜ	Korelasyon Katsayısı	1,000	0,176
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)		0,085
		N	50	50
	CPE	Korelasyon Katsayısı	0,176	1,000
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)	0,085	
		N	50	50
Spearman	EÜ	Korelasyon Katsayısı	1,000	0,240
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)		0,093
		N	50	50
	CPE	Korelasyon Katsayısı	0,240	1,000
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)	0,093	
		N	50	50

Kendall'in Tau'su için anlamlılık 0,085, Spearman Korelasyon için anlamlılık 0,093 olarak hesaplanmış olup anlamlılık düzeyi 0,05'den büyüktür.

0,05 anlamlılık düzeyinde iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı anlamsızdır.

39 ülkeden oluşan özgür olmayan ülke grubu için korelasyon katsayılarına tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5: Özgür Olmayan Ülke Grubu İçin Korelasyon

			EÜ	CPE
Kendall'in Tau'su	EÜ	Korelasyon Katsayısı	1,000	-0,043
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)		0,712
		N	39	39
	CPE	Korelasyon Katsayısı	-0,043	1,000
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)	0,712	
		N	39	39
Spearman	EÜ	Korelasyon Katsayısı	1,000	-0,072
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)		0,664
		N	39	39
	CPE	Korelasyon Katsayısı	-0,072	1,000
		Anlamlılık (2 Kuyruklu)	0,664	
		N	39	39

Kendall'in Tau'su için anlamlılık 0,712, Spearman Korelasyon için anlamlılık 0,664 olarak hesaplanmış olup anlamlılık düzeyi 0,05'den büyüktür.

0,05 anlamlılık düzeyinde iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı anlamsızdır.

Teorik beklenti, endüstrileşme ile cinsiyet paritesinin birlikte değişim göstermesi yönünde olmasına rağmen farklı özgürlük kategorileri için EÜ ve CPE arasında doğrusal ilişki bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Teorik beklentiye aykırı olarak çalışmaya konu iki değişkenin ilişkisiz çıkmasının nedenlerine aşağıda maddeler halinde değinilmiştir:

- Düşük gelir seviyesindeki ülkelerde son yıllarda görülen milli gelir artışından kaynaklı olarak kız çocuklarının eğitimine ayrılan bütçe de artmıştır. Detaylandırmak gerekirse, kişi başı milli gelirin düşük olduğu kimi ülkelerde son yıllarda sağlanan milli gelir artışının kız çocuklarının eğitimine daha fazla kaynak ayrılmasına neden olduğu bilinmektedir. Bu duruma örnek vermek gerekirse: Dünya bankası verilerine göre, gelişmiş ülke statüsünde olmayan Afganistan,

Kazakistan, Guatemala ve Sri Lanka'nın milli gelirleri içinde eğitime ayırdıkları payın son yıllarda arttığı görülmektedir.

- Ekonomik yapıları değişen kimi ülkelerde kadınların işgücü piyasasında eskiye oranla daha fazla tercih edilmeleri, ailelerin kız çocuklarının eğitimine önem vermesi yönünde teşvik edici olmuştur.

- Az gelişmiş ülkelerde kız çocuklarının eğitimi için eğitim şartlı nakit transfer desteği yine kız çocuklarının okullaşma oranını arttırıcı etki yapmıştır.

- Birçok ülkede sivil toplum kuruluşları kız çocuklarının eğitimini teşvik edici yönde çalışmakta ve erkek çocukların eğitimine daha çok önem veren ataerkil yapıya nüfuz etmeye çalışmaktadır.

- Sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerde erkek çocuklar ailenin geçimini üstlenmek zorunda kalmakta ve bu durum bazen erkek çocuklarının eğitim sistemi dışında kalmasına neden olmaktadır, bu durum cinsiyet paritesi üzerinde erkekler aleyhine etki yaratmaktadır.

Cinsiyet paritesinin 1'e yakın olması kantitatif bir bulgu olup eğitimde nitelik eşitliği konusunda fikir vermemektedir. Eğitimde cinsiyet eşitliği, nitelik bakımından da kızların da erkekler kadar eğitimden yararlanmasını gerektirir. Sahra altı Afrika ülkeleri ve diğer gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerde Birleşmiş Milletler rehberliğinde uygulanan milenyum kalkınma planları kız çocuklarının okullaşma oranını arttırmıştır. Bununla birlikte, kız çocuklarının fen, teknoloji ve yönetim gibi alanlara yeterince cesaretlendirilmediği bilinmektedir. Kız çocuklarının eğitiminin ev ekonomisi, hijyen bilgisi vb. geleneksel alanlarla kısıtlanmaması cinsiyet eşitliği açısından önemlidir.

Bu çalışmada çıkan sonuç, bir gelişmişlik göstergesi olan endüstrileşme ile eğitimde (okuryazarlıkta) cinsiyet paritesinin ilişkisiz olduğudur. Bu durum, okuryazarlık düzeyinde gelişmişlik farklarına rağmen ülkeler arasında geçmiş yıllardaki kadar adaletsizlik olmaması, görece az gelişmiş ülkelerin en azından okuryazarlık konusunda gelişmiş ülkelere yaklaşmış olması ile açıklanabilir.

Bu çalışmada cinsiyet eşitliği, okuryazarlık üzerinden değerlendirilmiştir. Cinsiyet eşitliğinin farklı boyutları olan iş yaşamına katılım, girişimcilik, üst yönetimde yer alma gibi başka unsurlar üzerinden ve endüstriyel üretim dışında başka gelişmişlik göstergeleri ile cinsiyet eşitliği-gelişmişlik ilişkisinin araştırılması okuyuculara getirilecek öneriler arasındadır.

KAYNAKLAR

Arslan Cansever, B., Önder Erol,P. (2016). Bir toplumsal hareketlilik aracı olarak kız çocuklarının eğitimi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Dergisi, 1*, 379-400

Huggings, A., Randell, S.K. (2007, January). Gender Equality In Education in Rwanda : What Is Happening To Our Girls?,Paper Presented in South African Association of Women Graduates, Retrieved September 2, 2019, from

https://www.researchgate.net/publication/242224226_Gender_Equality_in_Education_in_Rwanda_What_is_happening_to_our_Girls_Paper_presented_at_the_South_African_Association_of_Women_Graduates_Conference_on_Drop-outs_from_School_and_Tertiary_Studies_What_

Subrahmanian, R. (2005). Gender equality in education: definitions and measurements, *International Jounal of Educational development, 25*(4), 395-407

Unterhalter, E., North, A. (2011). Responding to gender and education millennium development goals in South africa and Kenya: Reflections on education rights, gender equality, capabilities and global justice, *Compare: A journal of Comparative and International Education, 41*(4), 495-511

Özaydınlık, K.(2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiyede kadın ve eğitim, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 14*(33), 93-112

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN MÜKEMMELİYETÇİLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF PERFECTIONISM LEVELS OF SPORTS SCIENCES FACULTY STUDENTS

Dr. Öğretim Üyesi Mihriay MUSA

Uşak Üniversitesi

Öğr. Gör. İbrahim DALBUDAK

Isparta Üniversitesi

Gülsüm YILMAZ

Mersin Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Bu araştırmada spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Uşak Üniversitesi Spor Bilimler Fakültesi'inde okuyan öğrencilerin 211'i erkek, 99'u kadındır. Veri toplama aracı olarak, Frost ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilen, Özbay, Mısırlı ve Taşdemir tarafından (2003) Türkçe'ye uyarlanan "Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde; frekans, aritmetik ortalama, standart sapma; t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testleri kullanılmıştır. Araştırmada Spor Bilimler Fakültesinde okuyan Öğrencilerin Mükemmeliyetçilik düzeylerinin cinsiyet, yaş, bölüm, genel not, ekonomik durum, üniversiteye giriş puanı ve yetiştirme tarzı değişkenine göre değerlendirildiğinde hiçbir boyutta anlamlı fark görülmemiştir. Spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin mükemmeliyetçilik ile ilgili alt boyutlardan elde edilen ortalama ve standart sapma değerlerine göre öğrencilerin kendine yönelen mükemmeliyetçilik düzeylerinin orta seviyenin üzerinde olduğu, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeyinin ise orta seviyede olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mükemmeliyetçilik, Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencileri, Spor

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the perfectionism levels of the students studying in the faculty of sports sciences. The descriptive survey model was used in the study. The population of the study was consisted of 211 male and 99 female students who were studying at Uşak University Faculty of Sport Sciences. As a data collection tool, "Multidimensional Perfectionism Scale" developed by Frost et al. (1990) and adapted to Turkish by Özbay, Mısırlı and Taşdemir (2003) was used. In the analysis of the data gained in the research; frequency, arithmetic average, standard deviation; t-test and one-way (ANOVA) tests were used. In this research, when the perfectionism levels of the students studying in the Faculty of Sport Sciences were evaluated according to the gender, age, department, general grade, economic status, university entrance score and education style variances, there was no meaningful difference observed in any dimension. According to the average and standard deviation

values obtained from the sub-dimensions related to perfectionism, the students' self-directed perfectionism levels were over the average level, and the perfectionism and imposed perfectionism level towards other people were found as moderate level.

Key Words: Perfectionism, Sports Sciences Faculty Students, Sports

GİRİŞ

Mükemmeliyetçilik bir kişilik özelliği olarak, kişinin hayatında olumlu ya da olumsuz bir gücün karakterize edilmiş bir niteliği olarak kabul edilmiştir (Hewitt ve Flett, 1991). Kişinin ne istediğini bilmesi ve hedefine ulaşmak için yapılması gerekeni yaptığı bir duygu durumudur (Biçer, 2006). Mükemmeliyetçi kişiler başkaları tarafından değerlendirilmeyi çok önemserler bununla beraber başkalarını hayal kırıklığına uğratmayı ve onaylanmamayı önlemek için yüksek standartlarda performans gösterirken yoğun bir baskı hissederler (Hewitt ve Flett, 1991).

Mükemmeliyetçilikle ilgili birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, literatürde tek bir tanım için fikir birliğine varılamamıştır (Hewitt, Flett, Besser, Sherry ve Mcgee, 2003). Mükemmeliyetçiliğin kavramsallaştırılması ile ilgili ilk çalışmalar psikanalist Hollander tarafından yapılmıştır. Hollander, mükemmeliyetçiliği çocukluk döneminde öğrenilmiş, olumsuz bir kişilik özelliği olarak ele almıştır. Daha sonraki çalışmalara temel olan mükemmeliyetçilik kavramını "bireyin kendisi ve başkaları için durumun gerektirdiğinden daha yüksek standartta bir performans beklemesi" olarak tanımlamıştır (Akt: Ashby ve Rice, 2002: 197). Mükemmeliyetçilik konusunda yapılan çalışmaları iki noktada toplamak mümkündür (Kanlı, 2011). Bunlar tek boyutlu ve çok boyutlu mükemmeliyetçiliktir. Tek boyutlu bakış açısı kişinin kendine yönelik bilişlerine odaklanmıştır. Örneğin; Burns kişinin tutum ya da inançlarına yönelik çalışmalar yaparak mükemmeliyetçiliği kendi odaklı mükemmeliyetçilik olarak ele almıştır (Akt: Kıral, 2012: 29). Çok boyutlu olarak ele alınmasıyla ile ilgili araştırmaların en yaygın ve en bilinen modeli Hewitt ve Flett'in (1991) mükemmeliyetçilik modelidir. Hewit ve Flett (1991), yaptıkları çalışmalar sonuncunda mükemmeliyetçiliği, "kendine yönelik", "başkasına yönelik" ve "sosyal düzene yönelik " olarak üç boyutlu olarak tanımlamıştırlar. Bunlar;

Kendine yönelik mükemmeliyetçi bireyler, herhangi bir başarısızlık durumunda kendilerine yükleme yaparlar, başarısızlığın nedeninin kendilerinde ararlar, Kendi belirledikleri amaçlara ulaşmaya çalışırlar.

Diğerlerine yönelik mükemmeliyetçi bireyler, başkaları adına kendi belirledikleri amaçlara başkalarının ulaşmalarını isterler, herhangi bir başarısızlık durumunda, yüklemlerini dışsal olarak yaparlar. Bir başka deyişle başarısızlığın nedenlerini başkalarında ararlar.

Sosyal olarak mükemmeliyetçi bireyler, olumsuz sosyal değerlendirme korkusu, dış denetim inancı ve başkalarının onayına ihtiyaçta dahil olmak üzere çok sayıda sosyal etkileşim değişkenleri ile ilgilidir (Flett, Davis ve Hewitt, 2003).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı; Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin Mükemmeliyetçilik düzeylerinin İncelenmesidir. Evreni; Uşak Üniversitesi Spor Bilimler Fakültesi'inde okuyan öğrencilerin 211'i erkek, 99'u kadındır.

Veri Toplama Aracı

Frost ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilen, Özbay, Mısırlı ve Taşdemir tarafından (2003) Türkçe' ye uyarlanan Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği ile elde edilmiştir. Ayrıca kişisel bilgi formunda yer alan (yaş, cinsiyet, üniversiteye giriş puanları, eğitim gördükleri bölümler, ailelerinin ekonomik durumları, genel not ortalamaları ve ailelerinin kendilerini yetiştirme tarzları) sorulardan oluşmaktadır.

BULGULAR

Araştırmada kullanılan anket formuna ve ölçeğe ilişkin verilerin analizi için SPSS 22 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin yaş grupları, üniversiteye giriş puanları, eğitim gördükleri bölümler, ailelerinin ekonomik durumları, genel not ortalamaları ve ailelerinin kendilerini yetiştirme tarzlarına göre ölçek alt boyut puanlarının karşılaştırılmasında One Way Anova analizi kullanılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre ölçek alt boyut puanlarının karşılaştırılmasında ise Independent t test kullanılmıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Alt değişken	f	%
Yaş grubu	18-19 yaş	40	12,9
	20-21 yaş	143	46,1
	22-23 yaş	95	30,6
	23+ yaş	32	10,3
Cinsiyet	Kadın	99	31,9
	Erkek	211	68,1
Üniversiteye giriş puanı	160-209	30	9,7
	210-259	157	50,6
	260-309	109	35,2
	310+	14	4,5
Eğitim görülen bölüm	Beden Eğitimi Öğretmenliği	53	17,1
	Spor Yöneticiliği	31	10,0

	Antrenörlük Eğitimi	226	72,9
Ailenin ekonomik durumu	Düşük	42	13,5
	Orta	250	80,6
	Yüksek	18	5,8
Genel not ortalaması	1,5-1,99	21	6,8
	2,0-2,49	104	33,5
	2,50-2,99	131	42,3
	2,99+	54	17,4
Ailenin kendilerini yetiştirme tarzı	Otoriter	87	28,1
	Serbest	84	27,1
	İlgisiz ve kaygısız	5	1,6
	Dengesiz ve kararsız	9	2,9
	Aşırı Koruyucu	10	3,2
	Reddedici	7	2,3
	Mükemmeliyetçi	7	2,3
	Güven verici	25	8,1
	Destekleyici	76	24,5

Öğrencilerin %12,9'u 18-19 yaş grubunda, %46,1'i 20-21 yaş grubunda, %30,6'sı 22-23 yaş grubunda, %10,3'ü 23+ yaş grubunda, %31,9'u kadınlardan %68,1'i erkeklerden oluşmaktadır. Öğrencilerin %9,7'sinin üniversiteye giriş puanı 160-209 puan, %50,6'sının 210-259 puan, %35,2'sinin 260-309 puan, %4,5'inin 310+ puandır ve öğrencilerin %17,1'i beden eğitimi öğretmenliği bölümünde, %10'u spor yöneticiliği bölümünde, %72,9'u antrenörlük eğitimi bölümünde eğitim görmektedir. Öğrencilerin %13,5'inin ailesinin ekonomik durumu düşük, %80,6'sının orta, %5,8'inin yüksektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %6,8'inin genel not ortalaması 1,5-1,99 arasında, %33,5'inin 2,0-2,49 arasında, %42,3'ünün 2,50-2,99 arasında, %17,4'ünün 2,99+ düzeyindedir. Öğrencilerin %28,1'i ailesinin yetiştirme tarzının otoriter olduğunu ifade ederken, %27,1'i serbest olduğunu, %1,6'sı ilgisiz ve kaygısız olduğunu, %2,9'u dengesiz ve kararsız olduğunu, %3,2'si aşırı koruyucu olduğunu, %2,3'ü reddedici olduğunu, %2,3'ü mükemmeliyetçi olduğunu, &8,1'i güven verici olduğunu, %24,5'i destekleyici olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Alt boyut	N	X	Ss
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	310	86,03	15,411
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	310	39,19	8,770
Dayatılan mükemmeliyetçilik	310	62,80	12,890

Kendine yönelen mükemmeliyetçilik alt boyutundan alınabilecek puanların 19-133 arasında olabileceği, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik alt boyutundan alınabilecek puanlarının 10-70 arasında olabileceği, dayatılan mükemmeliyetçilik alt boyutundan alınabilecek puanların 15-105 arasında olabileceği dikkate alındığında, öğrencilerin kendine yönelen mükemmeliyetçilik

düzeylerinin orta seviyenin üzerinde olduğu, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik düzeyinin orta seviyede olduğu, dayatılan mükemmeliyetçilik düzeyinin orta seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Yaş grubu	N	X	Ss	F	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	18-19 yaş	40	85,05	14,363	,511	,675
	20-21 yaş	143	86,29	16,349		
	22-23 yaş	95	85,14	13,752		
	23+ yaş	32	88,78	17,272		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	18-19 yaş	40	39,30	7,491	,823	,482
	20-21 yaş	143	38,84	9,080		
	22-23 yaş	95	40,20	8,638		
	23+ yaş	32	37,66	9,276		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	18-19 yaş	40	59,75	13,724	,909	,437
	20-21 yaş	143	62,95	13,611		
	22-23 yaş	95	63,56	11,519		
	23+ yaş	32	63,66	12,388		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş gruplarına göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	Kadın	99	84,51	16,549	-1,196	,233
	Erkek	211	86,75	14,834		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	Kadın	99	39,57	8,856	,511	,610
	Erkek	211	39,02	8,745		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	Kadın	99	61,49	13,470	-1,219	,224
	Erkek	211	63,41	12,595		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumlarına göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 5. Öğrencilerin Üniversiteye Giriş Puanlarına Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Giriş puanı	N	X	Ss	F	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	160-209	30	82,97	17,315	,610	,609
	210-259	157	86,49	14,839		
	260-309	109	85,84	15,475		
	310+	14	88,93	17,639		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	160-209	30	41,27	9,002	,717	,543
	210-259	157	38,75	8,968		
	260-309	109	39,33	8,402		
	310+	14	38,64	9,120		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	160-209	30	64,90	13,463	,653	,582
	210-259	157	63,27	12,977		
	260-309	109	61,73	12,707		
	310+	14	61,21	12,540		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin üniversiteye giriş sınav puanlarına göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 6. Öğrencilerin Eğitim Gördükleri Bölümlere Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Bölüm	N	X	Ss	F	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	Bed. Eğt.	53	83,55	13,473	1,721	,181
	Spor. Yön.	31	83,10	18,794		
	Ant. Eğt.	226	87,02	15,281		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	Bed. Eğt.	53	40,17	7,348	,396	,673
	Spor. Yön.	31	38,90	10,406		
	Ant. Eğt.	226	39,00	8,857		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	Bed. Eğt.	53	61,17	11,334	,844	,431
	Spor. Yön.	31	61,35	14,235		
	Ant. Eğt.	226	63,38	13,047		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim gördükleri bölümlere göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 7. Öğrencilerin Ailelerinin Ekonomik Durumlarına Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Ekonomik durum	N	X	Ss	F	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	Düşük	42	87,07	15,458	,139	,870
	Orta	250	85,81	15,006		
	Yüksek	18	86,72	20,950		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	Düşük	42	39,14	8,753	2,158	,117
	Orta	250	38,90	8,547		
	Yüksek	18	43,33	11,125		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	Düşük	42	64,81	9,392	1,162	,314
	Orta	250	62,26	13,202		
	Yüksek	18	65,61	15,220		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin gelir durumuna göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 8. Öğrencilerin Genel Not Ortalamalarına Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Genel not ortalaması	N	X	Ss	F	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	1,5-1,99	21	86,62	17,034	1,193	,313
	2,0-2,49	104	83,74	14,929		
	2,50-2,99	131	87,46	15,074		
	2,99+	54	86,76	16,395		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	1,5-1,99	21	40,71	8,205	,282	,838
	2,0-2,49	104	38,94	8,670		
	2,50-2,99	131	39,31	8,967		
	2,99+	54	38,80	8,860		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	1,5-1,99	21	68,71	11,141	1,606	,188
	2,0-2,49	104	62,31	11,160		
	2,50-2,99	131	62,52	14,171		
	2,99+	54	62,11	13,122		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin genel not ortalamalarına göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 9. Öğrencilerin Ailelerinin Kendilerini Yetiştirme Tarzına Göre Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Alt boyut	Yetiştirme tarzı	N	X	Ss	F	p
Kendine yönelen mükemmeliyetçilik	Otoriter	87	87,49	12,781	1,785	,079
	Serbest	84	84,75	17,745		
	İlgisiz ve kaygısız	5	68,60	19,895		
	Dengesiz ve kararsız	9	81,00	14,756		
	Aşırı Koruyucu	10	81,80	12,994		
	Reddedici	7	89,14	11,291		
	Mükemmeliyetçi	7	97,71	23,592		
	Güven verici	25	87,40	13,373		
	Destekleyici	76	86,26	14,896		
Diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik	Otoriter	87	38,99	9,037	,889	,526
	Serbest	84	38,25	8,168		
	İlgisiz ve kaygısız	5	39,00	13,153		
	Dengesiz ve kararsız	9	40,56	9,863		
	Aşırı Koruyucu	10	41,50	5,701		
	Reddedici	7	45,71	10,531		
	Mükemmeliyetçi	7	42,86	13,146		
	Güven verici	25	39,60	7,211		
	Destekleyici	76	38,95	8,902		
Dayatılan mükemmeliyetçilik	Otoriter	87	64,32	11,314	1,427	,184
	Serbest	84	61,19	13,338		
	İlgisiz ve kaygısız	5	48,60	16,380		
	Dengesiz ve kararsız	9	59,33	14,908		
	Aşırı Koruyucu	10	63,80	9,053		
	Reddedici	7	69,14	11,216		
	Mükemmeliyetçi	7	65,14	18,497		
	Güven verici	25	63,12	11,956		
	Destekleyici	76	63,13	13,593		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin kendilerini yetiştirme tarzlarına göre kendine yönelen mükemmeliyetçilik, diğer insanlara yönelen mükemmeliyetçilik ve dayatılan mükemmeliyetçilik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

TARTIŞMA

Araştırma bulgularının gösterdiği üzere spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeyleri istatiksel anlamda bir farklılık göstermemektedir.

Benk (2006) tarafından üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçi kişilik özelliğinin psikolojik belirtilerle ilişkisi üzerinde yapılan bir araştırmada, yaş, eğitim gördükleri bölüm ile mükemmeliyetçilik arasında anlamlı bir fark bulunmazken cinsiyet, gelir düzeyi ile mükemmeliyetçilik arasında anlamlı bir fark olduğunu saptamıştır.

Sosyal odaklı mükemmeliyetçilikte birey sosyal çevresinin kendisine yönelik yüksek standartları olduğu inancındadır ve ona göre davranır. Günümüzde ve toplumumuzda erkelerin kızlara göre beklentileri daha yüksektir. Örneğin erkekler iyi bir eğitime ve işe sahip olup evini geçindirmesi beklenirken, kadınlardan beklenti hem akademik hem iş edinmeleri konusunda daha düşüktür. Bu yapının erkekleri daha çok sosyal odaklı mükemmeliyetçi yapabileceği düşünülmektedir (Benk, 2006). Bu durum sosyo-ekonomik düzey arttıkça kişiler daha rahat temel ihtiyaçlarını karşılamış ve dolayısıyla kendini gerçekleştirmeye daha müsait bir ortamda yaşamaktadırlar. Bu da kişileri kendi odaklı mükemmeliyetçi yapabilir (Frost & Marten, 1990).

KAYNAKLAR

1. Baser, S. C. (2007). Batıkent ilköğretim okulu sekizinci sınıf öğrencilerinde mükemmeliyetçiliğin akademik başarıya etkisi. Unpublished Master's Thesis. Ankara University.
2. Biçer T. Şampiyonluğun Psikolojisi. 1. Basım, Beyaz Yayınları, İstanbul, 2006.
3. Cırcır, B. (2006). Öğretmen adaylarının denetim odakları ve mükemmelliyetçilik tutumlarının bazı özlük niteliklerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
4. Kanlı, E. (2011). Üstün Zekâlı ve Normal Ergenlerin Mükemmeliyetçilik, Depresyon ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Investigating the Relationships between Perfectionism, Depression and Anxiety in Gifted and Normal Adolescents. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 33(33), 103-121.
5. Hewitt PL, Flett, GL. Perfectionism in the self and social contexts: conceptualization, assessment, and association with psychopathology. Journal of Personality and Social Psychology, 1991; 60(3), 456–470.
6. Hewitt PL, Flett GL, Besser A, Sherry SB, McGee B. Perfectionism is multidimensional: A reply to Shafran, Cooper and Fairburn (2002). Behaviour Research and Therapy, 2003; 41(10), 1221–1236.
7. Frost RO, Marten P, Lahart C, Rosenblate R. The dimensions of perfectionism. Cognitive Therapy and Research, 1990; 14 (5), 449-468.

TEKERLEKLİ SANDALYE BASKETBOL SPORCULARININ SPORTİF SORUNLARLA BAŞA ÇIKMA BECERİLERİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF DEALING WITH SPORTIVE ISSUES SKILLS OF WHEELCHAIR BASKETBALL PLAYERS

Gülsüm YILMAZ

Mersin Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

Neşe GENÇ

Mersin Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Bu araştırmada Tekerlekli Sandalye Basketbol Sporcularının Sportif Sorunlarla Başa Çıkma Becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Mersin ili Gençlik ve Spor Kulübünde bulunan Tekerlekli Sandalye Basketbol Sporcularının 5'i kadın, 18'i erkektir. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Smith ve diğerleri (1995) tarafından geliştirilen, Bedir ve diğerleri (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan "Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde; frekans, aritmetik ortalama, standart sapma; t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testleri kullanılmıştır. Araştırmada, Tekerlekli Sandalye Basketbol Sporcuların sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin cinsiyet ve yaş değişkenine göre değerlendirildiğinde hiçbir boyutta anlamlı fark görülmemiştir. Sporcuların sportif sorunlarla başa çıkma becerileriyle ilgili alt boyutlardan elde edilen ortalama ve standart sapma değerlerine göre araştırmaya katılan sporcuların kendilerini en çok güven ve başarı motivasyonu boyutunda yeterli gördükleri saptanmış ve kendilerini en zayıf gördükleri boyut ise endişelerden kurtulma boyutu olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sportif Sorunlarla Başa Çıkma, Tekerlekli Sandalye Basketbolu, Spor

ABSTRACT

In this research, it was aimed to examine the ability of wheelchair basketball athletes to deal with sporting issues according to various variables. In this context, descriptive scanning model, one of the quantitative research methods, was used. The population of the study consisted of 5 female and 18 male wheelchair basketball players in Mersin Youth and Sports Club. In the study, personal information form was used as data collection tool, "Athletes' Psychological Skills Assessment Scale" which was developed by Smith et al. (1995) and adapted to Turkish by Bedir et al. (2015). In the analysis of the data acquired in the research; frequency, arithmetic average, standard deviation; t-test and one-way ANOVA tests were used. In the study, when wheelchair basketball athletes' ability to cope with problems was evaluated according to gender and age, no significant difference was observed in any dimension. According to the average and standard deviation values obtained from the sub-dimensions of the dealing skills of the athletes, it was determined that the athletes who participated in the study found themselves sufficient in the dimension of trust and success motivation, and the dimension they found themselves the weakest was determined as escaping from anxiety dimension.

Key words: Sportive Issues Skills, Wheelchair Basketball, Sports

GİRİŞ

Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık ya da kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yetilerini farklı derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gerekliliklerini tam olarak karşılayamayan bireyler engelli olarak tanımlanmaktadır (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2004). Engelli bireyler toplumda bakıma muhtaç ve tüketici olarak görüldüklerinden toplumdan uzaklaşıp özgüvenlerini yitirmektedirler. Bu konuda toplum bilinçlendirilerek, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi engelli bireylerin sosyal ilişkilerinin pekiştirilmesi ve yaşam kalitelerinin arttırılmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır (Bekçi, 2012). Engellilerin topluma adaptasyonlarının sağlanması amacı ile yapılan düzenlemelerin başında spor gelmektedir (Açak ve Kaya, 2015).

Sporun her insanın hayatında az ya da çok bir yeri bulunmaktadır, ancak söz konusu engelli insanlar olduğunda bu daha fazla önem teşkil etmektedir. Sporun engelli bireylerin yaşamında rehabilite/rahatlatan yanının olmasının sebebi, sadece vücutta gösterdiği etki değil aynı zamanda kişiyi topluma kazandırması ve duygusal gelişiminde önemli bir fırsat teşkil etmesidir (Yetim, 2014). Ayrıca engelli sporcuların spor yarışmalarında karşılaştığı bazı engeller ve bu engeller karşısındaki sorunlarla başa çıkma becerileri, yüksek performansa ulaşmak adına motive olma, kendine güvenme, kontrol ve benzeri psikolojik yeteneklerin öğrenilmesi ve geliştirilmesini sağlayan, sistemli ve programlı bir süreç olan zihinsel yetenekler ve beceriler sporcular için önem taşımaktadır (Neff, 2006). Sporcular hem antrenmanda hem de yarışmada birçok iç ve dış uyaranın etkisi altında kalmaktadır. Bu uyaranlar çeşitli zihinsel filtrelerden geçerek sporcuyu olumlu ya da olumsuz olarak etkiler. Eğer sporcu bu etkileri kontrol altına almayı başaramazsa antrenmandaki ve yarışmadaki performansı olumsuz etkilenebilir (Williams 2006, Burton and Raedeke 2008). Sporcuların antrenman ve yarışma öncesi konsantrasyon seviyelerinin yüksek olması, onların dikkat seviyelerinin de yüksek olduğunu gösterir (Weinberg 2003, Williams 2006, Vernon 2009). Dikkat seviyesinin yüksek olması antrenmanda ve yarışmada yapılacak olan hatalı hareketlerin payını azaltır. Konsantrasyon seviyesinin üst seviyede tutulması zihinsel ve fiziksel antrenmanın verimini yükseltmektedir (Beauchamp, Bray and Albinson 2002, Acevedo, Kkekakis 2006, Cox 2007, Beşiktaş 2012).

Bedir ve ark.'na (2015) göre psikolojik beceriler motivasyonu arttıran, yeteneklerin ortaya çıkmasını tetikleyen ve sporcunun başarısını yükselten önemli bir unsurdur. Dolayısıyla spor aktivitelerinde veya mücadelelerinde başarının yükseltilebilmesi psikolojik becerilerin ön plana çıkması ile mümkün olabilmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, tekerlekli sandalye basketbol sporcularının sportif sorunlarla başa çıkma becerilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çeşitli değişkenlerin alt boyutlara göre farklılaşmakta mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmanın evren ve örneklemi, Mersin İl Gençlik ve Spor Kulübünde bulunan Tekerlekli Sandalye Basketbolcuları oluşturmaktadır.

Örneklem grubunun demografik bilgilerinin verildiği Tablo 1'e göre araştırmaya katılanların %21,7'si kadın, %78,3'ü erkektir. Sporcuların %13,0'ü 18-22 yaş, %26,1'i28-32 yaş, %26,1'i 33-37 yaş ve %34,8'i 38-45 yaş aralığındadır.

Tablo 1. Örneklem grubuna ait demografik bilgiler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	5	21,7
	Erkek	18	78,3
Yaş	18-22	3	13,0
	28-32	6	26,1
	33-37	6	26,1
	38-45	8	34,8

Veri Toplama Araçları

Araştırma betimsel bir araştırma olup, Mersin il Gençlik ve Spor Kulübünde bulunan Tekerlekli Sandalye Basketbol sporcularına anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgiler Formu" ve Smith ve ark. (1995) tarafından geliştirilen Türkçe'ye Bedir ve ark. tarafından uyarlanan (2015), 'Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeği' kullanılarak toplanmıştır. Psikolojik becerileri değerlendirme ölçeği 28 maddeden ve 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: zorluklarla baş edebilme yeteneği, öğrenmeye açık olabilme, konsantrasyon, güven ve başarı motivasyonu, hedef belirleme ve mental hazırlık, baskı altında iyi performans gösterebilme ve endişelerden kurtulmak şeklinde sıralanmaktadır.

Güvenirlik Analizi

Bu araştırmada kullanılan 28 maddeden oluşan Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Cronbach α iç tutarlılık değeri 0,756 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeği için bu çalışmada elde edilen Cronbach α iç tutarlılık değerleri

Cronbach's Alpha	N of Items
0,756	28

BULGULAR VE YORUMLAR

1. Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinden Elde Edilen Ortalama Puanların Değerlendirmesi

Araştırmaya katılan sporcuların sportif sorunlarla başa çıkma becerilerini belirlemek için kullanılan ölçekte 4'lü likert tipi ölçek kullanılmış olup elde edilen ortalama değerlerin yorumlanmasında kullanılacak ölçek aralıkları aşağıdaki Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo3. Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeği için 4 lü Likert Ölçek Aralıkları

Ağırlık	Seçenek	Sınırlar
1	Hemen hemen hiç	1,00 – 1,75
2	Bazen	1,76 – 2,50
3	Sık sık	2,51 – 3,25
4	Hemen hemen her zaman	3,26 – 4,00

Sporcuların sportif sorunlarla başa çıkma becerileriyle ilgili alt boyutlardan elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir. Zorluklarla baş edebilme yeteneği boyutunda x=3,22±0,65 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **sık sık** aralığına denk gelmektedir. Öğrenmeye açık olabilme boyutunda x=2,58±0,60 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **sık sık** aralığına denk gelmektedir. Konsantrasyon boyutunda x=3,01±0,66 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **sık sık** aralığına denk gelmektedir. Güven ve başarı motivasyonu boyutunda x=3,40±0,52 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **hemen hemen her zaman** aralığına denk gelmektedir. Hedef belirleme ve mental hazırlık boyutunda x=3,11±0,58 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **sık sık** aralığına denk gelmektedir. Baskı altında iyi performans gösterebilme boyutunda x=2,83±0,51 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **sık sık** aralığına denk gelmektedir. Endişelerden kurtulma boyutunda ise x=2,05±0,57 ortalama değeri elde edilmiş olup 4'lü likert ölçeğinde **bazen** aralığına denk gelmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara bakıldığında araştırmaya katılan sporcuların kendilerini en çok güven ve başarı motivasyonu boyutunda yeterli gördükleri söylenebilir. Kendilerini en zayıf gördükleri boyut ise endişelerden kurtulma boyutu olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutlarından elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri

	N	ORT	SS
Zorluklarla Baş Edebilme Yeteneği	23	3,22	0,65
Öğrenmeye Açık Olabilme	23	2,58	0,60
Konsantrasyon	23	3,01	0,66
Güven ve Başarı Motivasyonu	23	3,40	0,52
Hedef Belirleme ve Mental Hazırlık	23	3,11	0,58
Baskı Altında İyi Performans Gösterebilme	23	2,83	0,51

Endişelerden Kurtulma	23	2,05	0,57

2. Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinden Elde Edilen Sonuçların Demografik Bilgilere Göre Karşılaştırması

a) Cinsiyet değişkenine göre elde edilen sonuçlar

Sporcuların sportif sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiği T testi analiz sonuçlarına göre hiçbir boyutta kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı fark görülmemiştir.

Tablo 5. Sporcuların sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiği T testi sonuçları

	Cinsiyet	**N**	**ORT**	**SS**	**t**	**P**
Zorluklarla Baş Edebilme Yeteneği	Kadın	5	3,50	0,31	1,097	0,285
	Erkek	18	3,14	0,71		
Öğrenmeye Açık Olabilme	Kadın	5	2,95	0,51	1,647	0,114
	Erkek	18	2,47	0,59		
Konsantrasyon	Kadın	5	3,10	0,78	0,333	0,743
	Erkek	18	2,99	0,65		
Güven ve Başarı Motivasyonu	Kadın	5	3,75	0,25	1,768	0,092
	Erkek	18	3,31	0,54		
Hedef Belirleme ve Mental Hazırlık	Kadın	5	3,30	0,11	0,830	0,416
	Erkek	18	3,06	0,64		
Baskı Altında İyi Performans Gösterebilme	Kadın	5	2,84	0,74	0,067	0,947
	Erkek	18	2,82	0,46		
Endişelerden Kurtulma	Kadın	5	2,05	0,65	-0,019	0,985
	Erkek	18	2,06	0,57		

b) Yaş değişkenine göre elde edilen sonuçlar

Sporcuların sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin yaş değişkenine göre değerlendirildiği Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre hiçbir boyutta yaş grupları arasında anlamlı fark görülmemiştir.

Tablo 6. Sporcuların sportif sorunlarla başa çıkabilme becerilerinin yaş değişkenine göre değerlendirildiği Tek Yönlü Anova testi sonuçları

	Yaş	**N**	**ORT**	**SS**	**F**	**P**
Zorluklarla Baş Edebilme Yeteneği	18-22	3	3,17	0,76	0,314	0,815
	28-32	6	3,33	0,66		
	33-37	6	3,00	0,88		
	38-45	8	3,31	0,50		
	18-22	3	2,33	0,52	0,492	0,692

Öğrenmeye Açık Olabilme	28-32	6	2,42	0,56		
	33-37	6	2,75	0,72		
	38-45	8	2,66	0,60		
Konsantrasyon	18-22	3	3,50	0,50	0,750	0,536
	28-32	6	3,08	0,75		
	33-37	6	2,92	0,77		
	38-45	8	2,84	0,58		
Güven ve Başarı Motivasyonu	18-22	3	3,50	0,43	0,154	0,926
	28-32	6	3,50	0,52		
	33-37	6	3,33	0,66		
	38-45	8	3,34	0,52		
Hedef Belirleme ve Mental Hazırlık	18-22	3	3,33	0,63	0,503	0,685
	28-32	6	3,21	0,58		
	33-37	6	2,88	0,72		
	38-45	8	3,13	0,50		
Baskı Altında İyi Performans Gösterebilme	18-22	3	2,67	0,64	0,773	0,523
	28-32	6	2,60	0,55		
	33-37	6	2,93	0,56		
	38-45	8	2,98	0,42		
Endişelerden Kurtulma	18-22	3	1,83	0,14	0,255	0,857
	28-32	6	2,17	0,82		
	33-37	6	2,13	0,65		
	38-45	8	2,00	0,44		

TARTIŞMA

Tekerlekli sandalye basketbol sporcuların sportif sorunlarla başa çıkma becerilerinin, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre değerlendirildiği analiz sonuçlarının hiçbir boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sporcuların sportif sorunlarla başa çıkma becerilerinin alt boyutlarından elde edilen ortalama ve standart sapma değerlerine göre sporcuların kendilerini en çok güven ve başarı motivasyonu boyutunda yeterli gördükleri söylenebilir. Kendilerini en zayıf gördükleri boyut ise endişelerden kurtulma boyutu olarak belirlenmiştir.

Sporcuların psikolojik becerileri üzerine yapılan çalışmalardan birinde Konter (2015), profesyonel futbolcuların psikolojik beceri düzeyleri üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda; imgeleme, baskı altında doruk performans ortaya koyma, bağlılık gösterme, stresle başa çıkma ve karşılaşma kaygısını yönetme alt boyutlarına göre anlamlı farklılıklar olduğunu saptamıştır. Bir diğer araştırmada Kee ve Wang (2007), üniversitenin farklı spor branşlarında sporcular üzerine yapmış olduğu araştırma sonucunda bireysel spor branşları (tekvando, bowling, okçuluk) ile takım sporu branşlarındaki (futbol, rugby, kürek) sporcuların zihinsel beceri edinme, optimal performans ve farkındalıkları arasında

anlamlı ilişki olduğunu saptamıştır. Psikolojik beceriler sporcunun kendisiyle daha uyumlu olması, kendi içindeki gücü keşfetmesi, o güce inanması, spor hayatı boyunca gerçekten istediklerini tanımlaması ve belirlenen hedefe ulaşmak için daha yaratıcı olmasına yardımcı olmaktadır (Aktepe, 1999).

Tüm bu bilgiler sonucunda spor aktivitelerinde veya mücadelelerinde başarının yükseltilebilmesi, psikolojik becerilerin ön plana çıkması ile mümkün olabilmektedir.

KAYNAKLAR

1) Açak, M. ve Kaya, O. (2015). İşitme Engelli ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2(2), 1-11.
2) Aktepe, K. (1999). Zihinsel Antrenman. Ankara: Aydoğdu Ofset.
3) Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2004). Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı Matbaası. Eğitim Durumu, Türkiye Özürlüler Araştırması, Ankara; s.10.
4) Bedir, D. Güler M.Ş., Agduman, F. (2015). Sporcuların Psikolojik Becerilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçe Geçerlilik Güvenirlik Çalışması. t: https://www.researchgate.net/publication/292141609 s.s 62-63.
5) Bekci, B. (2012). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açıdan İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 14(21), 26-36.
6) Beşiktaş Y. (2012). Sporda Zihinde Canlandırmak. 1. Baskı, İstanbul: Beyaz Yayınları.
7) Burton D, Raedeke T. (2008). Sport Psychology For Coaches. (1st. Edition), USA Human Kinetics.
8) Kee, Y. H. ve Wang, C. J. (2008). "Relationships between mindfulness, flow dispositions and mental skills adoption: A cluster analytic approach". Psychology of Sport and Exercise, 9(4): 393-411.
9) Konter, E. (2005). Profesyonel Futbolcuların Yaş Gruplarına Göre Psikolojik Becerilerinin Araştırılması. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. İzmir. Ss. 20-23.
10) Neff, R. (2010). Mental Training For Athletes and Other Performers 2006, Www.Mentaltraininginc.Com
11) Smith, R. E., Schutz, R. W., Smoll, F. L. ve Ptacek, J. T.(1995). Development and validation of a multidimensional measure of sport-specific psychological skills: The athletic coping skills inventory – 28. Journal of Sport and Exercise Psychology, 17: 379-398.
12) Weinberg R, Gould D. (2003). Foundations of Sport And Exercise Psychology. 3rd. Edition USA. Human Kinetics.
13) Williams J. (Ed), (2006). Applied Sport Psychology Personal Growth To Peak Performance. 5th. Ed, New York: Mcgraw-Hill.
14) Yetim, A. (2014). Engelliler Sporuna Sosyolojik Yaklaşım. II. Uluslararası. Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Kongresi Bildiri Özetleri kitabı, Batman.

GENÇLER KATEGORİSİNDE YARIŞAN VOLEYBOLCULARDA SPORUN YAŞAM BECERİSİNE ETKİSİ

EFFECT OF SPORTS ON LIFE SKILL OF VOLLEYBALL PLAYERS THAT COMPETE IN YOUTH CATEGORY

Neşe GENÇ
Mersin Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)
Doktora Öğrencisi Gülsüm YILMAZ
Mersin Üniversitesi (Doktora Öğrencisi)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Gençler kategorisinde yarışan voleybolcularda sporun yaşam becerisine etkisinin; cinsiyet ve spor yaşı gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubunu 2019-2020 sezonunda Adana ilinde gençler voleybol kategorisinde kulüpler arası yarışmalara katılan 108'i kadın 106'sı erkek toplam 214 sporcu oluşturmuştur. Çalışmada Cronin ve Allen (2017) tarafından geliştirilen, Açak ve Düz (2018) tarafından Türkçeye çevrilerek geçerlik ve güvenirliği yapılan "Sporun Yaşam Becerilerine Etkisi Ölçeği (SYBEÖ)" kullanılmış ve voleybolcularda sporun yaşam becerilerine katkısı belirlenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizinde t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre; cinsiyet değişkeni ile "zaman yönetimi", "iletişim", "sosyal beceri" ve "duygusal beceri" alt boyutları arasında kadınlar lehine anlamlı farklılıklar bulunurken, spor yaşı değişkeni ile "zaman yönetimi" ve "amaç belirleme" alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Voleybol, Spor, Yaşam becerisi

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the effect of sport on life skills of volleyball players competing in youth category in terms of several variances such as; gender and sports age. The sample group of the study consisted of totally 214 athletes (108 female and 106 male) who participated in the inter-club competitions in the youth volleyball category in Adana in 2019-2020 season. In this research, "The Effect of Sport on Life Skills Scale (ESLSS)", developed by Cronin and Allen (2017) and translated into Turkish by Açak and Düz (2018), was used and the contribution of sports to the life skills of volleyball players was determined. T-test and one-way analysis of variance were used for data analysis. According to the results of the analysis; while there were significant differences found between gender variance and "time management", "communication", "social skills" and "emotional skills" sub-dimensions for the good of females, there were significant differences between sports age and "time management" and "set an objective" sub-dimensions.

Key Words: Volleyball, Sports, Life skill

GİRİŞ

Yaşam becerileri kavramı son yıllarda üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Bu kavramla ilgili önemli tanımlardan birisi WHO (1997, s. 1) tarafından "bireylerin gündelik ihtiyaçlar ve zorluklarla başa çıkabilmelerini sağlayan uyarlanabilir ve olumlu davranışsal yetenekler" biçiminde yapılmıştır (Sreekumar, 2016, s. 10188; Pujar ve Patil, 2016, s. 468). Ancak bazı araştırmacılar yaşam becerilerinin hayatın diğer alanlarına transfer edilememesi veya kullanılamaması halinde beceri olarak kabul etmemektedirler (Danish vd., 2004: s. 40; Papacharisis, Goudas, Danish & Theodorakis, 2005).

Gençlerin çağın getirdiği rekabetçi ve sürekli değişen yaşam koşullarına hızlı bir şekilde uyum sağlayıp başarılı olabilmeleri için çok çeşitli yaşam becerilerine sahip olmaları kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir (Gould & Carson, 2010). Amerikan Halk Sağlığı Örgütü (PAHO) ile WHO, UNESCO, UNICEF yaşam becerileri sınıflandırması aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

PAHO Sınıflandırması	WHO -UNESCO – UNICEF Sınıflandırması
Kararlı olma	Yaratıcı düşünebilme
İşbirliği yapabilme	Duyguları yönetme
Empati kurma	Empati kurma
Problem çözebilme	Problem çözebilme
Eleştirel düşünme	Eleştirel düşünme
Stresi yönetebilme	Stresi yönetebilme
Karar verebilme	Karar verebilme
Kendi kendini izleme	Farkındalık sahibi olma
Öz değerlendirme yapma	İletişim kurma
Tahmin etme	Kişilerarası ilişkiler kurma

(Kılıç, 2015: 11)

İçinde bulunulan dönemin rekabetçi ve dinamik yapısı, yaşam koşullarının sürekli değişmesini beraberinde getirdiği için yaşam becerilerine sahip olmayı bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu becerilerin kazanılması için spor başlıca araçlardan birisi olarak kabul edilmektedir (Açak ve Düz, 2018: 76). Çünkü yapılan araştırmalar gençlerin yaşam becerilerini müzik, drama ve spor gibi ders dışı aktiviteler yoluyla daha kolay geliştirebileceğini (Larson, 2000), göstermektedir.

Araştırmanın amacı

Gençler kategorisinde yarışan voleybolcularda sporun yaşam becerisine etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışma verileri Adana ilinde, gençler kategorisinde kulüpler arası yarışmalara katılan sporculardan elde edilmiştir. Araştırmada 106'sı erkek, 108'i kadın olmak üzere 214 sporcu örneklem olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçlar

Araştırma verileri araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu", Cronin ve J. Allen tarafından (2017) tarafından geliştirilen "Sporun Yaşam Becerilerine Etkisi Ölçeği" ile toplanmıştır (Cronin ve Allen, 2017).

Sporun Yaşam Becerilerine Etkisi

Testin Türk toplumu için geçerlilik ve güvenirlilik çalışmaları Açak ve Düz (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek 31 soru, 7 alt boyuttan (Zaman yönetimi, İletişim, Liderlik, Takım çalışması, Amaç belirleme, Sosyal beceriler, Duygusal beceriler) oluşmaktadır. Ölçeğin tamamına güvenirliği hesap etmek için kullanılan Cronbach's alfa güvenirlik katsayısı. 93, bizim çalışmamızda ise .92 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Analizler öncesinde verinin normal dağılıp dağılmadığı kontrol edilmiş ve Kolmogorow Smirnov normallik testi sonucunda verinin normallik varsayımını karşıladığı belirlenmiştir ($p>0,05$). İkili karşılaştırmaların tespiti için T Testi, ikiden fazla bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki farkın tespiti için ANOVA testi kullanılmıştır. İkiden fazla bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin POSTHOC testlerinden TUKEY testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Sporun Yaşam Becerisine Etkisinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Analizi

	Gruplar	N	X	Sd	t	p
Zaman Yönetimi	Kadın	108	16.07	2.87	2.65	**.00***
	Erkek	106	15.00	3.04		
İletişim	Kadın	108	16.25	3.47	2.51	**.01***
	Erkek	106	15.11	3.19		
Liderlik	Kadın	108	20.03	4.07	1.76	.07
	Erkek	106	19.13	3.38		
Takım Çalışması	Kadın	108	25.46	3.81	.85	.39
	Erkek	106	25.01	3.75		

Amaç Belirleme	Kadın	108	16.94	3.17	1.53	.12
	Erkek	106	16.30	2.93		
Sosyal Beceriler	Kadın	108	16.62	2.73	3.05	**.00***
	Erkek	106	15.52	2.54		
Duygusal Beceriler	Kadın	108	16.07	3.60	2.13	**.03***
	Erkek	106	15.09	3.09		
Toplam	Kadın	108	127.48	18.43	2.67	**.00***
	Erkek	106	121.18	15.96		

*p<0.05

Tablo 1'de katılımcıların cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları incelendiğinde zaman yönetimi, iletişim, sosyal beceriler, duygusal beceriler alt boyutları ile spor etkinliklerine yönelim ölçeği toplam puanında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir (p<0,05). Bu farkların kadın sporcular lehinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Sporun Yaşam Becerisine Etkisinin Spor Yılı Değişkenine Göre Farklılık Analizi

	Gruplar	N	Ortalama	Sd	F	p	Fark(Tukey)
Zaman Yönetimi	0-2 Yıl	88	14.75	3.09	6.25	**.00***	1-2
	3-5 Yıl	56	16.46	2.56			
	6 Yıl ve üstü	70	15.80	2.99			
İletişim	0-2 Yıl	88	15.25	3.44	1.33	.26	
	3-5 Yıl	56	15.89	2.98			-
	6 Yıl ve üstü	70	16.08	3.57			
Liderlik	0-2 Yıl	88	19.56	3.53	.07	.93	-
	3-5 Yıl	56	19.46	4.10			
	6 Yıl ve üstü	70	19.71	3.82			
Takım Çalışması	0-2 Yıl	88	25.36	3.80	1.29	.27	-
	3-5 Yıl	56	24.57	3.77			
	6 Yıl ve üstü	70	25.62	3.76			
Amaç Belirleme	0-2 Yıl	88	16.00	3.20	4.76	**.00***	1-3
	3-5 Yıl	56	16.53	2.75			
	6 Yıl ve üstü	70	17.48	2.97			
Sosyal Beceriler	0-2 Yıl	88	15.56	2.64	2.96	.05	-
	3-5 Yıl	56	16.28	2.42			
	6 Yıl ve üstü	70	16.57	2.88			
Duygusal Beceriler	0-2 Yıl	88	15.09	3.12	1.64	.19	-
	3-5 Yıl	56	16.00	2.77			
	6 Yıl ve üstü	70	15.88	4.05			
Toplam	0-2 Yıl	88	121.59	16.92	2.09	.12	-
	3-5 Yıl	56	125.21	16.95			
	6 Yıl ve üstü	70	127.17	18.35			

*p<0.05

Tablo 2 incelendiğinde, voleybolcuların sporun yaşam becerisine etkisi ölçeğinin "zaman yönetimi" ve "amaç belirleme" alt boyutundan elde ettikleri aritmetik ortalamalar arasında spor yaşı değişkenine göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan anlamlı farkın kaynaklandığı bölümleri belirlemek için uygulanan Tukey testinden sonra zaman yönetimi boyutunda 0-2 spor yılına sahip olan sporcularla, 3-5 spor yılına sahip sporcular arasında ortaya çıkan farkın 3-5 spor yılına sahip sporcular lehine geliştiği bulunmuştur. Ayrıca amaç belirleme alt boyutunda da 0-2 spor yılına sahip olan sporcularla, 6 yıl ve üstü spor yılına sahip sporcular arasında ortaya çıkan farkın 6 ve üstü spor yılına sahip sporcular lehine geliştiği bulunmuştur.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada; sporun yaşam becerisine etkisinin ölçeği ve alt boyutlarından zaman yönetimi, iletişim, sosyal beceriler ve duygusal beceriler puanlarının cinsiyet değişkenine göre kadınlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterdiği tespit edilmiştir. Macan (1990) ile Alay ve Koçak (2003)'ın zaman yönetimi davranışlarını ve diğer değişkenler ile olan ilişkisini inceledikleri farklı çalışmalarının sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek zaman yönetimi becerilerine sahip olduklarını saptanmıştır. Sugötüren vd. (2011) göre kadınların zaman yönetimlerinin erkeklere göre daha iyi olmasının sebebi olarak kadınların toplumsal yapı gereği (aile içi görevler, okul hayatı, iş hayatı vb.) daha planlı ve düzenli yaşamaları gerektiğindendir.

Korkut (1993) yapmış olduğu çalışmada kızların iletişim becerilerinin erkeklere göre daha fazla çıkmasını sosyalleşme sürecine bağlanmıştır. Çetinkaya (2011)'nın yaptığı çalışmanın cinsiyet değişkeninde kadın ve erkekler arasında anlamlı fark tespit edilmesi mevcut çalışmanın cinsiyet değişkeni sonucu ile örtüşmektedir. Cinsiyet değişkeni açısından, bu farklılığın yapılan spor faaliyetinde karşılaştıkları olaylar, arkadaşlık ilişkisi, seyirci, takım oyunları gibi etkenler sebebiyle olduğu düşünülmektedir.

Çıkan bu sonuçlara bakıldığında genel itibarla kadınların sosyal beceri alt boyutunda ve toplamda erkelerden daha üstün sosyal beceri düzeyine sahip olduğunu görülmektedir. Bunun sebebi ise kadınların yetiştiriliş tarzında, konuşma, duygularını ifade etme, olaylar karşısında kendini kontrol etme gibi özelliklerin önemsenmesi ve teşvik edilmesi olduğu düşünülebilir. Ayrıca kızların duygusal ve iletişimsel becerilere yatkın yapısal özellikleri ve buluğ çağına erkeklere göre daha erken girmeleriyle daha çabuk olgunlaşma davranışlarını edinmelerinin de çıkan bu sonucu etkilemiş olabilir. Literatür taramasında da farklı alanlarda ve konularda sosyal beceriyle ilgili yapılan çalışmalarda bu çalışmanın sonuçlarını destekleyen bulgulara ulaşılmıştır (Kalafat, 2006; Çilingir, 2006).

Araştırmada; sporun yaşam becerisine etkisinin ölçeği alt boyutlarından zaman yönetimi ve amaç belirleme puanlarının spor yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterdiği tespit edilmiştir. Sıra ortalamaları dikkate alındığında 3-5 spor yılına sahip sporcuların zaman yönetimi alt boyutunun 0-2 spor yılına sahip sporculardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler sonucunda genel bir değerlendirme yapacak olursak sporculuk geçmişi daha uzun olan sporcularda,

sporun zaman yönetimi daha olumlu katkıda bulunduğu söylenebilir. Alan yazında araştırmamızla benzer yönlü bulgular mevcuttur. Erdul (2005) ve Karaoğlu (2015) yaptıkları çalışmada spor yapma yılı artıkça zamanı planlamada daha etkin kullandıklarını belirtmişlerdir. Fişekçioğlu ve Özsarı (2017) yaptıkları araştırmada, boş zaman tutumu ve programlama alt boyutlarında spor yılı faktörüne bağlı olarak anlamlı bir değişim gözlenmemekle birlikte en yüksek değerlerin 6 yıl ve üzeri sporculuk geçmişine sahip bireylere ait olduğunu tespit etmişlerdir.

Yapılan araştırmalarda sporun yaşam becerileri üzerinde pozitif etkisinin olduğu açıkça görülmektedir (Açak ve Düz, 2018). Sporun toplum genelinde yaygınlaştırılması için ailelerin bilinçlendirilmesi, okulların ders içi ve ders dışı beden eğitimi uygulamalarının yaşam boyu sağlık için egzersiz bilincine dayalı olarak yapılması, sivil toplum kuruluşlarının desteğinin alınması önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Açak, M., Düz, S. (2018). Sporun yaşam becerilerine etkisi ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2018; 5 (9): 1-13.
2. Alay, S., Koçak, S. (2003). Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki. *Eğitim Yönetimi Dergisi,* 35, 326-335.
3. Çetinkaya, Z. (2011). "Türkçe öğretmen adaylarının iletişim becerilerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.19, S.2, s. 567-576.
4. Çilingir, A. (2006). Fen lisesi ile genel lise öğrencilerinin sosyal beceri ve problem çözme becerilerinin karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
5. Danish, S.J., Forneris, T., Hodge, K., & Heke, I. (2004). Enhancing youth development through sport. *World Leisure*, 46(3), 38-49.
6. Erdul, G. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri ile Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 8-44.
7. Fişekçioğlu, İ.B., Özsarı, A. (2017). Leisure Time Management and the Attitudes of Disabled Athletes. *International Journal of Science Culture and Sport*, 5(4),302-318.
8. Gould, D., Carson, S. (2010). The relationship between perceived coaching behaviours and developmental benefits of high school sports participation. *Hellenic Journal of Psychology*, 7, 298-314.
9. Kalafat, T. (2006). Üniversite öğrencilerinin beden memnuniyet düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
10. Karaoğlu, B.(2015). Erciyes Üniversitesi Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Davranışlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi Kayseri.
11. Kılıç, Z. (2015). Hayat bilgisi dersinde öğrencilerin yaşam becerilerinin geliştirilmesinde etkin öğrenme uygulamaları. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
12. Korkut, F. (1996). İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.* Cilt:2(7), 18-23.
13. Larson, R.W. (2000). Toward a psychology of positive youth development. *American Psychologist*, 55(1), 170-183.

14. Macan, T. M., Shahani C., Dipboye R.L., Phillips, A.P. (1990). College students time management: correlations with academic performance and stress. *Journal of Educational Psychology*, 82, 760-768.
15. Papacharisis, V., Goudas, M., Danish, S., & Theodorakis, Y. (2005). The effectiveness of teaching a life skills program in a sport context. *Journal of Applied Sport Psychology*, 17(3), 247-254.
16. Pujar, L.L., Patil, S.S. (2016). Life skill development: educational empowerment of adolescent girls. *RA Journal of Applied Research*, 2(5), 468- 472.
17. Sreekumar, VN. (2016). Life skill education among adoloscents. *International Journal of Development Research* 6 (11), 10188-10191.
18. Sugötüren M. Ballı., ÖM. Gökçe H. (2011). Spor Bilimleri Ve Teknolojisi Yüksekokulunda Öğrenim Gören Öğrencilerin Zaman Yönetimi Davranışları, *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, IX (3), 91-96
19. Cronin, L.D., Allen, J. (2017). Development and initial validation of the Life Skills Scale for Sport. *Psychology of Sport and Exercise*, (28), 105-119

ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM VE BİLGİ AKIŞININ ÇALIŞANLARIN ADALET ALGISINA ETKİSİ

Salih AYGÜN

Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZ

Milli Savunma Üniversitesi

ÖZET

Adalet kavramı toplum içinde ve kişiler arası ilişkilerde olduğu gibi örgütsel ilişkilerde de önemli bir yer tutmaktadır. Adil bir hareket olarak algılanan örgüt içi davranışların işgörenler üzerinde önemli etkileri olduğu ve motivasyonu arttırdığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu nedenle son yıllarda örgütsel adalet ve örgütsel adaletin boyutlarını içeren çalışmaların sayısı artmıştır. Örgütsel adalet kavramı gibi örgütler için hayati önem taşıyan diğer bir kavram da örgüt içi iletişimdir. Etkin bir örgütsel iletişim, organizasyona sayısız katkı sağlamaktadır**.** Elde edilen katkıların başında örgütün bilgi alışverişini ölçen iletişim doyumu kavramı gelmektedir. Karşılıklı iletişimi yüksek olan çalışanların örgütlerine olumlu yönde katkı yaptıkları yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur.

Bu çalışmada, işgörenlerin iletişim doyum düzeyleri ile örgütsel adalet algılarının, işgörenlerin çeşitli özelliklerine göre belirlenmesi, iletişim doyumu ile örgütsel adalet algısı ve örgütsel adalet algısının alt boyutları arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, çeşitli kamu kurumu ve özel sektörde çalışan 51 kişinin katılımıyla elde edilen veriler doğrultusunda analizler yapılmıştır. Analiz bulguları sonucunda, katılımcıların iletişim doyum düzeyleri ile örgütsel adalet algısı ve örgütsel adalet algısının alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmada ulaşabileceğimiz sonuç olarak; yöneticilerin organizasyonlarda odak noktası kabul edilen çalışanların davranışları üzerinde yadsınamaz etkileri olan örgütsel adalet ve örgütsel iletişim kavramlarına gereken önemi vermeleridir. Kurumda yönetim kademesinde bulunanların açık kapı politikası izleyerek, çalışanların problem ve tekliflerine daima çözüm odaklı tavır almaları gereklidir. Problem ve tekliflere zamanında çözüm bulmak ancak çalışanlar ile devamlı iletişim halinde mümkün olabilir. Aksi halde, zamanında çözüme kavuşturulmayan problemler, çalışanlarda adaletsizlik algısı oluşmasına neden olabilir. Ayrıca, özellikle alt düzey yöneticilere, iletişim becerilerinin arttırılmasına yönelik eğitimler verilmesi ve teşvik edilmesi, kurum içindeki örgütsel adalet algısını arttırmak için karar aşamalarının ayrıntılı şekilde çalışanlara iletilmesi çok önemlidir. İnsan ilişkilerinde ön yargıdan uzak herkesin birbiriyle eşit mesafede ve hoşgörüyle birbirine yaklaşması adalet algılaması için çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Örgütsel Adalet, Örgütsel Adalet Boyutları, Örgütsel İletişim

ABSTRACT

The case of justice plays an important role in organizational relationships, as well as in social and interpersonal relationships. The researches revealed that the organizational behavior which is perceived as fair has a significant impact on employees. Therefore, in recent years, studies on the organizational justice have increased. Such like the organizational justice, communication is also a vital concept for organizations. An effective organizational communication makes a contribution to organizations. Thus, the concept of communication that measures the exchange of information in the organizations becomes critically important. The researches revealed that employees with high communication make positive contributions to their organizations.

In this study, it is aimed to determine the relationship between communication satisfaction and organizational justice perception and sub-dimensions of organizational justice perception. In this context, analyzes were conducted in line with the data obtained with the participation of 51 people working in various public institutions and private sector. As a result of the analysis findings, it was found that there was a significant and positive relationship between the communication satisfaction levels of the participants and the perception of organizational justice and sub-dimensions of organizational justice perception. As a result of this study, the focus of the managers is to give the necessary importance to the concepts of organizational justice and organizational communication which have undeniable effects on the behaviors of the employees who are considered as the focal point in the organizations. Those who are in the management level in the organization should follow an open door policy and always take a solution-oriented attitude to the problems and proposals of the employees. Finding timely solutions to problems and proposals can only be possible through constant communication with employees. Otherwise, problems that are not solved in a timely manner can lead to perception of injustice in employees. In addition, it is very important that the decision-making process is conveyed to the employees in detail in order to increase the perception of organizational justice within the institution and to provide training and encouragement especially for the lower level managers to increase their communication skills. In human relations, it is very important for the perception of justice that everyone away from prejudice approaches each other with equal distance and tolerance.

Key Words: Justice, Organizational Justice, Organizational Justice Dimensions, Organizational Communication

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağda teknolojik gelişme ve değişmelerin son derecede hızlı yaşanması, organizasyonların rekabet üstünlüğü çabalarını da beraberinde getirmektedir. Varlıklarını sürdürme amacında olan ve sürekli gelişen ve değişen dünya düzenine ayak uydurabilmek amacında olan organizasyonlar, sosyal çevrenin bilincine vararak "insan" unsurunu odak noktası haline getirmeye başlamışlardır.

Organizasyonların faaliyet gösterdikleri ekonomik ve sosyal çevredeki değişimler, çalışan-yönetici ilişkilerinde de bazı temel değişimlere sebep olmaktadır [1]. Organizasyon açısından bakılacak olursa örgüt başarısına negatif yönde etkide bulunabilecek önemli problemlerden bir tanesi de adaletsizlik algısıdır. İşgörenlerin hatta sosyal bir varlık olan insanların çoğunda eşitsizlik hissedildiği anda tutum ve davranışlar değişiklik göstermekte, adaletsizlik nedeniyle negatif bir bakış açısına sahip olmaktadırlar. Çalışma hayatında örgütsel adalet olarak adlandırılan bu olguya göre, kendisine adil davranılmadığını düşünen çalışanların motivasyonu düşmekte, sahip olduğu başarma isteği azalmakta ve hatta işi bırakma noktasına gelebilmektedirler [2]. İnsan, yaptığı iş ne kadar zor olursa olsun kendini motivasyonunu düşürmeyen ve adil bir çalışma ortamında görmek ister.

İletişim, "Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır" [3]. İletişimin meydana gelebilmesi için kişilerarası bir ilişkinin kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir deyişle iletişim bireyleri birbirine bağlayan ve onları sosyal bir grup haline getiren bu sayede de onların birlikte çalışmalarına olanak veren bir yapıdadır. Bu ilişki iki kişiyi bazen yakınlaştırıcı etki yaparken bazen de uzaklaştırıcı etki oynamaktadır [4]. İletişim tanım itibariyle bilgi ve düşüncelerin aktarılması olsa da aslında karşı tarafın anladığı var olan iletişim olayıdır. Yani iletişimde algı çok önemlidir.

Organizasyonlarda vazgeçilmez derecede mühim olan insan unsurundan beklenen verim ve performansın alınabilmesi için, örgüt içindeki diğer işgörenler ve yöneticiler ile olan münasebetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinin lüzumu yadsınamaz bir gerçektir. Etkin bir iletişim sistemi sayesinde, işgörenlerin içinde bulundukları organizasyon hakkındaki negatif düşünceleri olumluya dönüştürülerek, adil ve eşit algılayışlarının artmasına sebep olacağı düşünülmektedir.

Çalışanların tutum ve davranışlarını etkileyen örgütsel bağlılık, iş tatmini, motivasyon gibi unsurlardan biri de "adalet algısı" kavramıdır. Kavram üzerine çalışmaların artarak devam edeceği öngörülmektedir.

Kamu ve özel sektörde çalışan elli bir katılımcı ile gerçekleştirilen bu araştırmada örgütsel adalet algısı ile örgütsel iletişim arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma ile katılımcıların iletişim doyum düzeyleri ile örgütsel adalet algılarının, demografik özelliklerine göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi, iletişim doyumu ile örgütsel adalet algısı ve örgütsel adalet algısının boyutları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Örgütsel Adalet Kavramı

[1] Ans De Vos ve René Schalk, "Making Sense of a New Employment Relationship: Psychological Contract-Related Information Seeking and the Role of Work Values and Locus of Control", *International Journal Of Selection And Assessment*, 13.1 (2005), 41–52.

[2] Esin Günay, "İşgörenlerin Adalet Algılamaları Ve Örgüt İçi İletişimin Rolü; Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma" (Ege Üniversitesi, 2014) <https://doi.org/10.1360/zd-2013-43-6-1064>.

[3] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988).

[4] Erol Eren, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 6. baskı (İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş., 2000).

Adalet kavramı bir bireye veya insan topluluğuna adil ya da adaletsiz, dürüst ya da dürüst olmayan bir şekilde davranılabileceğini ortaya koyar. Adaletin içeriği hakları vermekten ibarettir. Bu kapsamda, kişiler ya da insan grupları belli haklara sahiptir. En belirli olan haklar, çıkarlar yani paradır. Ancak haklar bunlarla sınırlı değildir. Saygı, sadakat, itibar gibi sosyal varlık olmanın gereği olan içerikli olgular da bu haklar arasında sayılmaktadır. İnsanı etkileyen hakların hak sahibine verilmesi, insan etkileşiminin hemen her boyutuna etki etmektedir [5].

Adalet kavramı ile ilgili olarak felsefeciler ve sosyal bilimciler arasında anlamlandırma farklılıkları olduğu görülmektedir. Etik konusunda çalışan felsefe bilimciler adaletle ilgili tanımlarında kurallar ve normatif anlamlar geliştirilmeye, etik kararlar alınırken temel ilkeler ve normlar oluşturmaya çalışmışlardır. Sosyal bilimciler ve örgüt bilimcilere göre bir davranışın adil ve eşit olması, bireyin o davranışı adil ve eşit bulması ile ilgilidir. Bu, sübjektif bir tanımlamadır ve ait olduğu sosyal çevreyle etkileşimi bireyin adalet algısını etkiler [6].

Örgütsel adalet kavramı ilk kez 80'li yılların sonuna doğru Greenberg tarafından örgüt içinde adaletin dikkate alınması ve doğruluğun algılanması anlamında kullanılmıştır. Özellikle son 30 yıl içerisinde, endüstri-örgüt psikolojisi, insan kaynakları yönetimi ve örgütsel davranış alanlarında yapılan bilimsel çalışmalar örgütsel adaletin en sık araştırılan ve tartışılan konular arasında yer almasını sağlamıştır. Bu sayılan organizasyonel bilimler, örgütsel adaleti sosyal bir yapı olarak ele almışlardır [7]. Örgütsel adalet, adil ve ahlaki uygulamaların ve işlemlerin örgüt içerisinde egemen kılınmasını ve teşvik edilmesini içermektedir. Adaletli bir örgütte, çalışanlar yöneticilerin davranışını adil, ahlaki ve rasyonel olarak değerlendirmektedir [8]. Çalışanlar örgüt içerisinde kuralların herkese adil ve eşit uygulanmasını, eşit işe eşit ücret ödenmesini ve izin, özlük ve sosyal haklardan eşit bir şekilde yararlanmayı beklemektedirler. Ancak, işgörenlerin adalet algılarının odağında sadece elde ettikleri ve bu edinimlerin karşılaştırılması değil, örgütteki kurallar, bu kuralların uygulanış biçimi ve kişiler arasındaki etkileşim de yer almaktadır [9]. En genel anlamında örgütsel adalet, çalışanların adilliğe ilişkin algılamalarını ifade etmektedir [10].

Örgütsel Adaletin Boyutları

Örgütsel adalet, ikinci dünya savaşından sonra 1950'li yıllarda ilk olarak dağıtım adaleti kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte araştırılmaya başlanmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısından sonra ise prosedür adaleti örgütsel adalet literatüründe yerini almıştır. Prosedür adaletinin araştırılmaya başlanmasından kısa bir süre sonra örgütsel adaletin bir başka boyutu olan etkileşim adaleti kavramı literatüre dâhil edilmiştir. İlerleyen dönemlerde etkileşim adaletinin yapılan çalışmalar sonucunda; kişilerarası adalet ve bilgisel adalet olmak üzere iki alt boyuta ayrıldığı görülmektedir [11].

---

[5] Tamer Karademir ve Tamer Çoban, "Sporun Yönetsel Yapısında Örgütsel Adalet Kuramına BakıĢ", *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4.1 (2010), 57.

[6] Robert Folger ve Russel Cropanzano, *Organizational Justice and Human Resource Management* (USA: Sage Publications Inc., 1998).

[7] Jason A. Colquitt vd., "Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research", *Journal of Applied Psychology*, 86.3 (2001), 425–45 <https://doi.org/10.1037//0021-9010.86.3.425>.

[8] Ömer Faruk İşcan ve Atılhan Naktiyok, "Çalışanların Örgütsel Bağdaşımlarının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Adalet Algıları", *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59.1 (2004), 187.

[9] Julian Barling ve Michelle Phillips, "Interactional, Formal, and Distributive Justice in The Workplace: An Exploratory Study", *The Journal of Psychology*, 127.6 (1993), 649–56.

[10] Constant D. Beugre, "Understanding Organizational Justice and Its Impact on Managing Employees: An African Perspective", *Journal of Human Resource Management*, 13.7 (2002), 1093.

[11] Jason A. Colquitt, "On The Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of A Measure", *Journal of Applied Psychology*, 86.3 (2001), 386–400.

Dağıtım adaleti: Organizasyonlarda adaletin başlangıç noktası olarak kabul edilen dağıtım adaleti, cezalar/ödüller, ücretler, hizmetler, statüler, roller, fırsatlar ve terfiler gibi sonuçların insanlar arasındaki paylaşımını ve işgörenlerin bu sonuçların adilliğine ve eşitliğine ilişkin algılamalarını belirtmektedir [12]. Dağıtım adaleti, çalışanların örgütsel edinimlerin uygun, ahlaki ve doğru olup olmadığına dair algılamalarına yöneliktir. Bu algılamalar daha çok örgütsel kaynakların, ücretlerin ve ödüllerin dağıtımıyla ilgilidir [13]. Dağıtım adaleti literatürde kısaca, örgütsel kazanımların işgörenler tarafından algılanan adilliği olarak tanımlanır [14].

Prosedürel (işlemsel) adalet: Örgütsel adaletin ikinci alt başlığı işlemsel adalettir. İşlemsel adalet örgütteki süreç ve işlemlerin adaleti üzerindeki algılamaları içermektedir.

Prosedür adaleti, örgütteki işgörenlerin örgütte uygulanmakta olan kurallar hakkındaki adalet algıları anlamına gelmektedir [15]. Buna göre prosedür adaleti kavramı ile çalışanların organizasyonel kararların adaletini tayin ederken, sadece bu kararların ne olduğu ile ilgilenmedikleri aynı zamanda bu kararları belirleyen kural ve politikalarla da ilgilendikleri savunulmaktadır. Çalışanlara ödenen ücret gibi çıktılar ne ve hangi şekilde olursa olsun işlemsel adalet algısında ana belirleyici bu kararların nasıl alındığıdır. Çalışanlar bu kararı verirken; grup içerisinde resmi kurallar ve politikaları değerlendirirler, kural ve karar süreçlerinin grup içerisindeki üyelere nasıl uygulandığını değerlendirirler. Bu değerlendirmelerine göre işlemsel adalet algısı oluşur [16]. Hatta günümüzde bazı işletmeler, çalışanlarla yaptığı iş sözleşmelerinde ücret kısmını gizli tutulması konusunu gündeme getirmekte aksi olduğu durumlarda sözleşme feshi dahi olabilmektedir.

Etkileşim adaleti: Etkileşim adaleti kavramı, "Yöneticilerin, dağıtım kararlarının alınmasına ilişkin süreçleri, çalışanlara karşı saygılı ve dürüst bir şekilde bildirmeleri" olarak ifade edilmektedir [17]. Etkileşim adaleti, örgütsel kuralların uygulanması esnasında, işgörenlerin, bireyler arası davranışların kalitesini algılamaları üzerine yoğunlaşmaktadır [18]. Başka bir deyişle adaletin bu boyutu, organizasyon içerisinde yöneticiler yani adaletin kaynağı olanlar ile işgörenler yani adaletin alıcıları arasındaki iletişim sürecine odaklanır [19].

Etkileşimsel adaletin 4 önemli kriteri şu şekilde sıralanmaktadır: Saygı, uygunluk, dürüstlük ve mantıklı gerekçedir [20] [21].

1980'lerden itibaren dikkat çeken etkileşimsel adalet kavramı, günümüze kadar süren gelişme süreci içerisinde bireyler/kişiler arası adalet ve bilgisel adalet algısı olarak iki alt

[12] Jerald Greenberg, "Organizational Justice: Yesterday, Today and Tomorrow", *Journal of MAnagement*, 16.2 (1990), 399–432.
[13] Nigar Demircan Çakar ve Sibel Yıldız, "Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: 'Algılanan Örgütsel Destek' Bir Ara Değişken Mi?", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8.28 (2009), 68–90.
[14] Robert Folger ve Mary A. Konovsky, "Effects of Procedural and Distributive Justice On Reactions To Pay Raise Decisions", *Academy of MAnagement Journal*, 32.1 (1989), 115–30.
[15] Hulusi Doğan, "A Research Study For Procedural Justice As A Factor in Employee Retention", *Yönetim ve Ekonomi*, 15.2 (2008), 61–71.
[16] Steven L. Blader ve Tom R. Tyler, "A Four-Component Model of Procedural Justice: Defining the Meaning of a '"Fair"' Process", *Personalıty And Socıal Psychology Bulletın*, 29.6 (2003), 747–58.
[17] Leyla İçerli, "Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5.1 (2010), 67–92.
[18] I.M. Jawahar, "A Model of Organizational Justice and Workplace Aggression", *Journal of Management*, 28.6 (2002), 813.
[19] Rana Özen Kutanis ve Emine Çetinel, "Adaletsizlik Algısı Sinisizmi Tetikler mi?: Bir Örnek Olay", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2010).
[20] Mustafa Çolak ve Hayat Ebru Erdost, "Organizational Justice: A Review of The Literature and Some Suggestions For Future Research", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22.2 (2004), 51–84.
[21] İçerli.

başlıkta ele alınmaya başlanmıştır. Günümüzdeki son gelişmeler etkileşimsel adalet konusunda kafa karışıklığı yaratmıştır. Bu karışıkları önlemek için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. İlk ayrım, Greenberg"in kişiler arası adalet ve bilgisel adalet algısı üzerine yaptığı ve her iki boyutun da birbirlerinden değişik davranışları içerdiğini gösterdiği araştırması ile başlamıştır [22]. Daha sonraları Colquitt yaptığı araştırmada her iki boyutun da kesin sınırlarla birbirinden ayrıldığını göstermiş, Greenberg"in ortaya sürdüğü dört boyutlu adalet modelini (dağıtım adaleti, prosedür adaleti, kişiler arası ve bilgisel adalet) de desteklemiştir. Bunun yanında, yaptığı bilimsel çalışmalarda, örgütlerde kişiler arası davranış ve tutumların önemli olduğu kadar, doğru zamanda ve doğru şekilde verilen geribildirimlerin, alınan kararların açıklanmasının oldukça mühim ve gerekli olduğu üzerinde durmuştur. Bu sebeple, etkileşimsel adaleti oluşturan dört alt başlığı kendi içerisinde gruplamıştır; "saygı" ve "uygunluk" boyutlarının kişiler arası adalet Algısını, "dürüstlük" ve "gerekçelendirme" boyutlarının ise bilgisel adalet algısını meydana getirmektedir. Literatürde bu iki boyut bir arada etkileşim adaleti algısını oluşturmaktadır [23].

Kişiler Arası Adalet: Kazanımların belirlenmesi ve işlemlerin yürütülmesine katılan yetkililerin (yöneticiler) işgörenlere ne derece nezaket, kıymet ve saygı gösterdiğidir. Kısaca bireylerin birbirine nasıl davrandıkları ile ilgilidir. Bilgisel adalet ise işlemlerin yapılışı ve kazanımların dağıtımı hakkında bilgi verilmesi, kişilere açıklama yapılmasıdır [24]. Kişiler arası etkileşim adaleti, işgörenlerle yöneticiler (kaynak/adalet dağıtıcılar) arasındaki iletişimdeki adalet algılaması ile ilgilidir.

Bilgisel Adalet: Bilgisel adalet; prosedürlerin uygulanışı veya edinimlerin dağıtımıyla ilgili süreçler hakkında işgörenlere bilgi verilmesi ve açıklama yapılmasıdır [25]. Bir başka deyişle, kararlar alınırken uygulanan prosedürlerin niçin belli bir şekilde kullanıldığı veya çıktıların niçin belirli bir tarzda paylaştırıldığına ilişkin bulguları açığa çıkaracak açıklamaların ve bilgilendirmelerin çalışanlara verilmesi ile ilgilidir.

Örgüt İçi İletişim

İletişim (*communication*) kelimesinin kökenini incelendiğinde, Latince "*communis*" kavramından geldiği görülmektedir. *Communis* kavramının kökeninde "*common*" yani "ortak" kelimesi vardır [26]. İnsanlar tüm duygu ve düşüncelerini iletişim ve haberleşme yoluyla aktarırlar, bilgi alışverişinde bulunurlar. Yine iletişimle birbirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini düzenlerler, problemlerine çözüm bulurlar ve içsel tatmin yaşayabilirler. Ön yargılarımız, kavramamız, tutum ve davranışlarımız da iletişimin nasıl gerçekleştiğine göre şekillenmektedir. Sosyal hayatta vazgeçilmez derecede önemli olan iletişim, kuşkusuz ki odak noktası insan olan ve bir anlamda; varoluşunu, gelişimini ve geleceğini çalışanlarına borçlu olan organizasyonlar için de hayati derecede önem taşıyan bir kavramdır.

Etkin bir iletişimden söz edilebilmesi için bilgi, fikir ve duyguların karşı tarafa yani alıcıya aktarılmasının yanı sıra, alıcının iletilen mesajları doğru kavraması da çok önemlidir. Bazı durumlarda alıcı, kendisine gönderilen mesajları kendi kültür, etik ve değer yargılarına göre şekillendirebilmektedir. Alıcının kendi yorumunu ve kavramasını kattığı durumlarda etkin bir

[22] Sylvia G. Roch ve Linda R. Shanock, "Organizational Justice in an Exchange Framework: Clarifying Organizational Justice Distinctions", *Journal of Management*, 32.2 (2006), 299–322.
[23] Colquitt.
[24] Colquitt.
[25] Colquitt vd.
[26] Gökçe Özkılıççı, "Örgütsel Adalet Algısı ile Örgütsel İletişim Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" (Marmara Üniversitesi, 2011).

iletişimden bahsedilmesi güçleşmektedir. Literatürde bahsedildiği gibi iletişimin yakınlaştırıcı ya da uzaklaştırıcı etkisi büyük oranda etkin iletişime, anlatılmak istenilen mesajın alıcı tarafından olabildiğince doğru kavranmasına bağlıdır [27].

Örgütlerde İletişim Türleri

Organizasyonlar gerek kendi içinde, gerekse dış çevreleriyle iletişim kurarken, çeşitli metotlar kullanırlar. Bu usuller; iletişimin yapısal özelliği ve mesajın yönü bakımından iki temel başlık altında ele alınabilir [28].

Literatürde, yapısal iletişim çeşitlerinden biçimsel iletişimin verimlilik, iş tatmini ve organizasyonel güven üzerinde pozitif etkiler yarattığı, örgüt içi çatışmaların ve dedikoduların olumsuz etkilerinin azaldığı belirtilmiştir [29].

Biçimsel olmayan iletişim yolları, örgüt üyeleri arasındaki şekilsel düzenlemelere bağlı olmayan iletişim ilişkilerini içermektedir. Örgüt çalışanları arasındaki samimi ilişkiler sonucunda ortaya çıkmakta ve biçimsel kanalların haricinde gelişmektedir. Biçimsel olmayan iletişim sistemi biçimsel iletişim sistemini tamamlamaktadır.

Mesaj akım yönü olarak ele aldığımızda dikey iletişim, örgütün hiyerarşi düzeninde, üst kademelerle alt kademeler arasında emir ve bilgi akışını sağlayan iletişimdir. Bir başka deyişle, yöneticiler ile astlar arasında kurulan iletişimdir. Organizasyonlarda dikey iletişim, hem yukarıdan aşağıya doğru, hem de aşağıdan yukarıya doğru olabilir.

Yatay iletişim, aynı organizasyondaki kişi ve bölümler arasında mesaj alışverişidir. En önemli özelliği, çeşitli örgütsel birimler ya da bölümler arasında ve içinde faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamaktadır. Örgüt içinde aşırı uzmanlaşmaya gitme ve bölümler arasındaki rekabet bu tür iletişimin etkinliğinin azalmasına neden olur [30].

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın ilk bölümünde makalenin ana fikrine yönelik bir ön giriş yapılmış, ikinci bölümünde adalet kavramının tanımı ve adalet algısı konuları üzerinde, üçüncü bölümde iletişim tanımı ve türleri üzerinde durulmuştur. "Örgüt İçi İletişim ve Bilgi akışının Çalışanların Adalet Algısına Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma" isimli dördüncü ve son bölümde araştırmanın amacı, kapsamı, yöntemi, araştırmanın analizi, elde edilen bulgular ve bunların yorumları üzerinde durulacaktır.

Araştırmanın evreninde devletin çeşitli kademelerinde görev yapan memurlar ile çeşitli özel sektör kuruluşlarında çalışan kişiler yer almaktadır. Çalışanların örgütsel adalet algıları ve iletişim düzeylerindeki farklılığın incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma için 73 kişiye anket soruları elektronik ortamda gönderilmiş ve 51 adet geri dönüş olmuştur.

---

[27] Günay.

[28] Heather Laidlaw ve Judy Gray, "Part-Time Employment and Communication Satisfaction In An Australian Retail Organization", *Employee Relations*, 24.2 (2002), 211–27.

[29] Nader Sheykh Al Eslami Kandlousi, Anees Janee Ali, ve Anahita Abdollahi, "Organizational Citizenship Behavior in Concern of Communication Satisfaction The Role of the Formal and Informal Communication", *International Journal of Business and Management*, 5.10 (2010), 51–61.

[30] ekodialog.com, "İşletmelerde Çalışanlar arası İletişim ve Önemi" <http://www.ekodialog.com/Konular/isletmelerde-iletisim.html> [erişim 3 Ocak 2019].

Veri toplama aracı olarak kullanılan anket 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışanların demografik özelliklerine yönelik yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, toplam çalışma süresi ve gelir durumuna ilişkin 7 soru bulunmaktadır.

Anketin ikinci bölümünde ise, Downs ve Hazen (1977) tarafından geliştirilen 35 soruluk "İletişim Doyumu Ölçeği" kullanılmıştır.

Katılımcıların örgütsel adalet algılarının belirlenmesine yönelik 20 adet sorunun yer aldığı üçüncü bölümde, Colquitt (2001)'in geliştirdiği "Örgütsel Adalet Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Katılımcıların yanıt verdikleri toplam soru sayısı 62 adettir.

Araştırmanın Hipotezleri

Yapılan literatür taraması ışığında araştırmanın temel sorusu "örgütsel iletişim doyumu, işgörenlerin örgütsel adalet algılarında değişiklik yaratmakta mıdır?" olarak belirlenmiştir.

Araştırmada, katılımcıların iletişim doyum düzeyi ile örgütsel adalet algılarının, demografik özelliklerine göre değişiklik gösterip göstermediğinin belirlenmesi, iletişim doyumu ile örgütsel adalet algısı arasındaki ilişkinin ortaya konulması bakımından aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H0: Katılımcıların, örgütsel adalet algıları ile iletişim doyum düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki yoktur.

H1: Katılımcıların, örgütsel adalet algıları ile iletişim doyum düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Analiz ve Bulgular

Araştırma kamu ve özel sektörde çalışan 51 katılımcı ile yapılan anketin bulguları ve yorumları bu bölümde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgilere daha sonra örgütsel adalet algısı ve iletişim doyum ölçeklerinden elde edilen verilerin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Araştırmada ankete cevap veren katılımcıların %66,7si (34) erkek, %33,3'ü (17) erkektir. Bu katılımcıların %74,5'i (38) evli, %25,5'i (12) bekârdır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %25,5'in (13) lisansüstü eğitime sahipken geriye kalan %74,5'i (38) lisan ve daha alt seviyedeki okullardan mezun olmuştur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu %82,4 (42) devlet kurumunda çalışmaktadır. Gelir durumları incelendiğinde %56,9'unun (29) gelir seviyesi 5.001,00 TL üzeri iken geri kalan %43,1'lik kesimin (22) gelir seviyesinin 5.000,00 TL ve aşağısında olduğu görülmektedir. Katılanların yaklaşık %52,9'u (27) 32-37 yaş grubu arasında iken kalan %47,1'i (24) diğer yaş gruplarına mensuptur. Katılımcıların %82,4'ü (42) 15 yıl ve daha az süreli tecrübe sahibi iken kalan %17,6'sı (9) 16 ve daha fazla süre mesleki tecrübeye sahiptir. Demografik yapıya ilişkin veriler ayrıntılı olarak Tablo-1'de sunulmuştur.

Tablo-1 Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Özellikler	Yüzde	Özellikler	Yüzde
Cinsiyet		Gelir Durumu	
Erkek :34	(66,7)	0-1500 :2	(3,9)
Kadın:17	(33,3)	2001-3000 :1	(2)
		3001-4000 :12	(23,5)
Medeni Durum		4001-5000 :7	(13,7)
Evli :38	(74,5)	5001+ :29	(56,9)
Bekâr:12	(25,5)		

Eğitim Durumu Lise :2 (3,9) Ön lisans :3 (5,9) Lisans :33 (64,7) Lisansüstü:13 (25,5)	Yaş 22-26 :4 (7,8) 27-31 :12 (23,5) 32-37 :27 (52,9) 38-42 :2 (3,9) 43+ :6 (11,8)
İşletmenin Türü Devlet Kurumu:42 (82,4) Özel Sektör :9 (17,6)	Mesleki Tecrübe 5 yıldan az :15 (29,4) 6-10 yıl :14 (27,5) 11-15 yıl :13 (25,5) 16-20 yıl :5 (9,8) 21+ yıl :4 (7,8)

Faktör analizi: Örgütsel adalet ölçeği ile İletişim Doyum Ölçeği ’ne ilişkin faktör analizi yapılmış olup elde edilen sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Tablo-2 KMO and Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,799
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1663,822
	df	561
	Sig.	,000

İletişim Doyum Ölçeğinde Yapılan KMO ve Barlett Testi sonucunda elde edilen KMO değeri 0,799 ve p (sigma) değeri 0,000 bulunmuştur. Bu sonuçlarla verilerimizin faktör analizine uygunluğunun çok iyi seviyede olduğu söylenebilir. İletişim Doyum Ölçeğinin faktör analizi incelendiğinde faktör yük değerlerinin 0,426 ile 0,836 arasında değiştiği ortaya konulmuştur. İletişim doyum ölçeği içerisinde yer alan sorulardan gayri remi ilişki ile ilgili olan 34 numaralı soru olumsuz cevap yönlendirme sebebiyle hesaplamalara dâhil edilmemiştir.

İletişim Doyum Ölçeğinin KMO Katsayısı = 0,799 ve p (sigma) = 0,000 olarak bulunmuş olup, toplam varyans ise %77,226 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, iletişim doyumu ile ilgili sorularla anlamlı bir faktör modeli kurulabileceğini göstermektedir. Tablo 3’te faktör analizi ile açıklanan toplam varyans sonuçları görülmektedir.

Örgütsel adalet algısı ölçeğindeki soruların faktör yük değerlerinin ise, 0.322 ile 0.867 arasında değiştiği belirlenmiştir Örgütsel adalet algısı ölçeği içerisinde yer alan sorulardan haksız yorum ve eleştirilerle ilgili olan 15 numaralı soru olumsuz cevap yönlendirme sebebiyle hesaplamalara dâhil edilmemiştir.

Örgütsel Adalet Algısı ölçeğinin KMO Katsayısı = 0,842 ve p (sigma) = 0,000 olarak bulunmuş olup, toplam varyans ise %74,464 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, örgütsel adalet algısına yönelik sorularla anlamlı bir faktör modeli kurulabileceğini göstermektedir.

Tablo-3 Faktör Analizi ile Açıklanan Toplam Varyans

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	17,059	50,174	50,174	17,059	50,174	50,174
2	2,787	8,196	58,371	2,787	8,196	58,371
3	1,598	4,699	63,069	1,598	4,699	63,069
4	1,347	3,963	67,032	1,347	3,963	67,032
5	1,198	3,523	70,555	1,198	3,523	70,555
6	1,149	3,381	73,935	1,149	3,381	73,935
7	1,119	3,291	77,226	1,119	3,291	77,226
8	,946	2,783	80,009			
9	,917	2,697	82,706			
10	,751	2,207	84,914			
11	,700	2,058	86,972			
12	,644	1,895	88,867			
13	,436	1,282	90,148			
14	,426	1,254	91,402			
15	,363	1,068	92,470			
16	,352	1,036	93,506			
17	,315	,926	94,433			
18	,301	,885	95,318			
19	,230	,676	95,994			
20	,225	,662	96,656			
21	,170	,499	97,154			
22	,164	,482	97,636			
23	,156	,459	98,095			
24	,119	,351	98,447			
25	,101	,296	98,742			
26	,082	,242	98,984			
27	,075	,221	99,205			
28	,072	,211	99,416			
29	,053	,156	99,572			
30	,045	,134	99,706			
31	,036	,107	99,813			
32	,028	,082	99,894			
33	,026	,076	99,970			
34	,010	,030	100,000			

Anova testi: Katılımcıların demografik özelliklerinin iletişim doyumu ile adalet algısı ölçeği arasındaki farkı belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda, bütün demografik özellikler ile her iki ölçeğin puanları ortalaması arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı bulunmuş ve verilerin homojen olarak dağıldığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizleri sonuçları: Güvenilirlik, bireylerin sorulara verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak tanımlanabilmektedir [31]. Çalışma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach α değeri ile test edilmiştir.

Cronbach Alfa katsayısı ile ölçülen, 35 ifadenin bulunduğu İletişim Doyum Ölçeğinin α değeri 0,961 olarak hesaplanmış olup bu da bize İletişim Doyum Ölçeğinin yeterli ve geçerli güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Örgütsel Adalet Algısı Ölçeğinde 20 soru yer almakta olup, soruların

[31] Şener Büyüköztürk, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32.Güz (2002), 470–83.

tamamı bir arada kullanıldığında Cronbach Alfa değeri 0,943 olarak bulunmuş olup bu ölçeğimizin de yeterli güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-4 İletişim Doyum Ölçeği Cronbach Alfa Değeri

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,961	,962	35

Tablo-5 Örgütsel Adalet Algısı Ölçeği Cronbach Alfa Değeri

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,943	,944	20

Çalışmanın sonraki bölümünde örgütsel adalet algısı ve iletişim doyum düzeyine yönelik oluşturulan hipotezlere ilişkin bulgular değerlendirilmektedir. Bu hipotezler katılımcıların örgütsel adalet algısı ile iletişim doyum düzeylerinin kendi içinde ve demografik farklılıklar arasında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını araştırmaya yönelik ortaya konulmuştur.

Korelasyon analizi: Ankete katılanların iletişim doyum düzeyleri ile örgütsel adalet algılamaları arasındaki ilişkinin yönü ve derecesine ilişkin elde edilen bulgular tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo-5'te korelasyon katsayısının (r) 0,870 olduğu görülmekte olup bu da bize değişkenler arasında kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. % 1 önem düzeyinde (p=0,01) anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmış ve katılımcıların örgütsel adalet algısı ile iletişim doyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Bu durumda, "H1: Katılımcıların, örgütsel adalet algıları ile iletişim doyum düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır." hipotezi kabul edilir.

Tablo-5 Katılımcıların Örgütsel Adalet Algıları ile İletişim Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişki

		İletişim Doyumu	Örgütsel Adalet
İletişim Doyumu	Pearson Correlation	1	,870**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	51	51
Örgütsel Adalet	Pearson Correlation	,870**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	51	51

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

SONUÇ

Organizasyonların sahip oldukları en büyük güç insan kaynağıdır. Teknolojinin çok hızlı bir biçimde geliştiği günümüz dünyasında bu gelişme ne kadar hızlı olursa olsun, organizasyonların insana ve onun yaratıcı zekâsına ihtiyaç duyacağı gerçeği hiçbir zaman değişmeyecektir. Başarı insan zekâsını belirlenen amaçlar doğrultusunda faaliyete geçirmek ve etkin bir şekilde kullanmakla mümkündür.

Yapılan çalışmada ulaşabileceğimiz sonuç olarak; yöneticilerin organizasyonlarda odak noktası kabul edilen çalışanların davranışları üzerinde yadsınamaz etkileri olan örgütsel adalet ve örgütsel iletişim kavramlarına gereken önemi vermeleridir. Kurumda yönetim kademesinde bulunanların açık kapı politikası izleyerek, çalışanların problem ve tekliflerine daima çözüm odaklı tavır almaları gereklidir. Problem ve tekliflere zamanında çözüm bulmak ancak çalışanlar ile devamlı iletişim halinde mümkün olabilir. Aksi halde, zamanında çözüme kavuşturulmayan problemler, çalışanlarda adaletsizlik algısı oluşmasına neden olabilir. Ayrıca, özellikle alt düzey yöneticilere, iletişim becerilerinin arttırılmasına yönelik eğitimler verilmesi ve teşvik edilmesi, kurum içindeki örgütsel adalet algısını arttırmak için karar aşamalarının ayrıntılı şekilde çalışanlara iletilmesi çok önemlidir. İnsan ilişkilerinde ön yargıdan uzak herkesin birbiriyle eşit mesafede ve hoşgörüyle birbirine yaklaşması adalet algılaması için çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Barling, Julian, ve Michelle Phillips, "Interactional, Formal, and Distributive Justice in The Workplace: An Exploratory Study", *The Journal of Psychology*, 127 (1993), 649–56

Beugre, Constant D., "Understanding Organizational Justice and Its Impact on Managing Employees: An African Perspective", *Journal of Human Resource Management*, 13 (2002), 1093

Blader, Steven L., ve Tom R. Tyler, "A Four-Component Model of Procedural Justice: Defining the Meaning of a '"Fair"' Process", *Personalıty And Socıal Psychology Bulletın*, 29 (2003), 747–58

Büyüköztürk, Şener, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32 (2002), 470–83

Çakar, Nigar Demircan, ve Sibel Yıldız, "Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: 'Algılanan Örgütsel Destek' Bir Ara Değişken Mi?", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2009), 68–90

Çolak, Mustafa, ve Hayat Ebru Erdost, "Organizational Justice: A Review of The Literature and Some Suggestions For Future Research", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2004), 51–84

Colquitt, Jason A., "On The Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of A Measure", *Journal of Applied Psychology*, 86 (2001), 386–400

Colquitt, Jason A., Donald E. Conlon, K. Yee Ng, Michael J. Wesson, ve Cristopher O.L.H. Porter, "Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research", *Journal of Applied Psychology*, 86 (2001), 425–45 <https://doi.org/10.1037//0021-9010.86.3.425>

Doğan, Hulusi, "A Research Study For Procedural Justice As A Factor in Employee Retention", *Yönetim ve Ekonomi*, 15 (2008), 61–71

ekodialog.com, "İşletmelerde Çalışanlar arası İletişim ve Önemi" <http://www.ekodialog.com/Konular/isletmelerde-iletisim.html> [erişim 3 Ocak 2019]

Eren, Erol, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 6. baskı (İstanbul: Beta Basım Dağıtım A.Ş., 2000)

Folger, Robert, ve Russel Cropanzano, *Organizational Justice and Human Resource Management* (USA: Sage Publications Inc., 1998)

Folger, Robert, ve Mary A. Konovsky, "Effects of Procedural and Distributive Justice On Reactions To Pay Raise Decisions", *Academy of MAnagement Journal*, 32 (1989), 115–30

Greenberg, Jerald, "Organizational Justice: Yesterday, Today and Tomorrow", *Journal of MAnagement*, 16 (1990), 399–432

Günay, Esin, "İşgörenlerin Adalet Algılamaları Ve Örgüt İçi İletişimin Rolü; Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma" (Ege Üniversitesi, 2014) <https://doi.org/10.1360/zd-2013-43-6-1064>

İçerli, Leyla, "Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5 (2010), 67–92

İşcan, Ömer Faruk, ve Atılhan Naktiyok, "Çalışanların Örgütsel Bağdaşımlarının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Adalet Algıları", *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi*

Dergisi, 59 (2004), 187

Jawahar, I.M., "A Model of Organizational Justice and Workplace Aggression", *Journal of Management*, 28 (2002), 813

Kandlousi, Nader Sheykh Al Eslami, Anees Janee Ali, ve Anahita Abdollahi, "Organizational Citizenship Behavior in Concern of Communication Satisfaction The Role of the Formal and Informal Communication", *International Journal of Business and Management*, 5 (2010), 51–61

Karademir, Tamer, ve Tamer Çoban, "Sporun Yönetsel Yapısında Örgütsel Adalet Kuramına BakıĢ", *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (2010), 57

Kutanis, Rana Özen, ve Emine Çetinel, "Adaletsizlik Algısı Sinisizmi Tetikler mi?: Bir Örnek Olay", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2010)

Laidlaw, Heather, ve Judy Gray, "Part-Time Employment and Communication Satisfaction In An Australian Retail Organization", *Employee Relations*, 24 (2002), 211–27

Özkılıççı, Gökçe, "Örgütsel Adalet Algısı ile Örgütsel İletişim Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" (Marmara Üniversitesi, 2011)

Roch, Sylvia G., ve Linda R. Shanock, "Organizational Justice in an Exchange Framework: Clarifying Organizational Justice Distinctions", *Journal of Management*, 32 (2006), 299–322

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988)

Vos, Ans De, ve René Schalk, "Making Sense of a New Employment Relationship: Psychological Contract-Related Information Seeking and the Role of Work Values and Locus of Control", *Internatıonal Journal Of Selectıon And Assessment*, 13 (2005), 41–52

FIKIH USULÜNDE BEYÂN ve ÇEŞİTLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Arif ATALAY

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Beyân Kur'ân-ı Kerîm 'in ve sünnetin ilgi alanına giren müşterek konulardan biridir. Beyân terimini, Şâfiî'nin er-Risalesinden günümüze kadar birçok eserde önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Ancak beyân'ı çeşitleriyle birlikte değerlendirdiğimizde müstakil bir çalışmaya konu olacak kadar bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu makalede beyân teriminin; tanımı, çeşitleri ve önemli bir illetlendirme yöntemi olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir şeyi beyândan kastedilen, o şeyden maksat ne ise o olduğunu açıklamaktır. Maksadı açıklamada fiil sözden önce gelir. Fiili delaletin akılla ilgisi vardır, değişme ve ihtimal söz konusu değildir. Sözle delalet konum itibariyle değişir veya ihtimal içermez. Bu sebeple; *"haber görme gibi değildir"* [1], denilmiştir. Beyân; fiilen, sözle, hatta sukutla da olsa muradı açıklayan şeydir. Beyânın maksadı izahtır. Bazı âlimler beyânı delil olarak kabul ederken bazıları da delilden hâsıl olan ilim olarak tanımlarlar. Kimileri de *beyân; şeyi kapalılık konumundan açıklık konumuna çıkartmaktır, tanımaya ihtiyaç duyulan konularda, kendisiyle tanımanın meydana geldiği şeydir*, şeklinde ifade etmektedirler. Bu durumlar dışında *Beyân İlmi* Fıkıh Usulü kitaplarında genel itibariyle; "*Beyân-ı Takrir, Beyân-ı Tefsir, Beyân-ı Tağyir, Beyân-ı Zaruret ve Beyân-ı Tebdil yani nesih*" olmak üzere beş ana başlık altında ele alınmaktadır. Makale; özet, giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından meydana gelmektedir. Sonuç bölümünde konu hakandaki kanaatimiz ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beyân, Fıkıh Usulü, illet, zaruret, tebdil, tağyir.

[1] bk. Ebü'l-fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud Mevsılî,, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, İstanbul 1951, II, 92.

ABSTRACT

The Beyân is one of the common topics that are of interest to the Qur'an and Sunnah. We can see that the terminology of the word has an important place in many works as far as the day-to-day from Shafi'i er-Risale. But we considered together with the beyân of the varieties will be subject to an independent study reveals that it has significance far. The term beyân in this article It has tried to put forward that description, varieties and prove method. What is meant by something is to explain what it is that is what it is. In the simplest case, the verb comes before the verb. The actual manifestation is intriguing, change and possibility is not the issue. The word or phrase varies by location or is unlikely. Therefore it is said like; “it is not like seeing news”. The Beyan; actually, verbal, even if it is sukuta explain the purpose. Beyan's aim is to explain. Some scholars accept the denomination as evidence, while others define it as the science that is derived from the mad. Some scholars says; removing the thing from the closed position to the open position and in matters that need to be defined, the thing that is known by itself. Apart from these cases It is handled like “Beyân-ı Takrir, Beyân-ı Tefsir, Beyân-ı Tağyir, Beyân-ı Zaruret and Beyân-ı Tebdil so naskhi” under five headings in fiqh boks. Summary consist introduction, three chapters, and the results section. In the conclusion section, we have expressed our opinion on the subject.

Keywords: Beyân, fiqh procedure, averment, necessity, changing, tağyir.

GİRİŞ

Bir konuyu anlamak için her şeyden önce o konunun ait olduğu dilin özelliklerini anlamanın gerekliliği açıkça bilinen bir husustur. Ancak dili anlamanın ne olduğu sorusu son derece karmaşık ve birbirleriyle zıt kutuplardaki teorilerin oluşumuna yol açmaktadır. Bunun en temel nedeni dilin, kendisini anlamak isteyen düşünce için bir hareket noktası oluşturmasıdır.[2] İşte bu hareket noktasında bize yardımcı olacak olan metotların başında da beyân ilmi gelmektedir.

Bu hareket noktasının başlangıç yerleri de insanların dini inançları, ibadetleri ve uygulamaları olan toplumsal tezahürlerdir. Buna bağlı olarak her toplumun kendi inanç sistemini düzenleyen birtakım kaynakları bulunmaktadır. Müslümanların da inanç, ibadet ve ahlaki ilkelerini aldıkları iki önemli ana kaynakları vardır. Bu kaynaklar *Kur'ân-ı Kerîm* ve *sünnettir*. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i [3]هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ; *o, insanlar için bir açıklamadır,* buyurarak insanların anlaması için göndermiştir. Buna bağlı olarak insanların kulluk görevini yerine getirebilmesi için Kur'ân-ı Kerîmi ve Kur'an'ın mücmellerini açıklayan beyânı olan Resülullah'ın sünnetini iyi anlamaları gerekir. Bu da tefsir ve fıkıh kaynaklarının doğru anlaşılması ve açıklanmasına bağlıdır. Çünkü gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde; "hakikat, mecaz, kinaye, âmm, hâs, müşterek, hafî, müşkil, mücmel, müteşabih" gibi lafızlar bulunmakta, tevile müsait ifadeler içermektedir.

Bu ifadelerin sağlıklı olarak anlaşılması için, bunları düzenleyen bir araç ve metoda ihtiyaç vardır. Aksi takdirde Müslümanlar arasında ciddi anlayış ve uygulama farklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Günümüzde meydana gelen birçok istismar ve yanlış yönlendirilmenin kaynağını da beyân ilminin yeterince gündemde olmamasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı fakihlerimiz, bu alanda gayret göstermişler ve birçok usul eseri yazmışlardır.

1. BEYÂN İLMİNİN TARİHÇESİ

Arap hukukçular; beyân lafzı ile Kur'an ve hadiste mevcut olmakla birlikte mana itibariyle açıklanmaya ihtiyaç hissettiren metinlerin açıklanıp ortaya konulması için müracaat olunan her şeyi kastetmektirler.[4]

Beyân kelimesini belagat bakımından ilk olarak Câhiz'dir (v. 255/869) ele almıştır. Câhiz'in, belagatın çeşitlerini zengin örneklerle anlattığı eserine "*el-Beyân ve't-tebyîn*" adını vermiştir. Beyân ve tebyin arasında ince bir fark vardır. Beyân lafız ile ilgili olan hususlar için, tebyin de mana ile ilgili

[2] Burhanettin Tatar, *Güncel Dini Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı,* Ayrımların Eşiğinde Anlama, Ankara 2004.
[3] Âl-i İmrân 3/138.
[4] Râzî, Fahrettin Muhammed b. Ömer, *Nihâyetü'l-i'câz,* Beyrut 1985, s. 87.

olan hususlar için kullanılır. Câhiz, meânî ve bedî‘ ilimleri kapsamındaki konuları da adı geçen kitabında işlemiştir.[5]

İbn Haldun (v. 808/1406) ilimlerin aslı ve anasının dört kitaptan ibaret bulunduğunu, bunların başında da *el-Beyân ve't-tebyîn'in* olduğunu belirtmektedir. Belâgat İlmi alanında ilk eserin *el-Beyân ve't-tebyîn* olduğunu söylersek bu zincirin son halkalarından birinin de Kazvinî'nin (v. 739/1338) "*Telhisü'l-Miftâh"*ı olduğunun kabul edilmesinin gerekliliğini vurgulamştır.[6]

Câhiz ile başlayıp, Kazvinî ile son şeklini alan bu ilim, bundan sonraki nesillere çok zengin eserler bırakmıştır. Büyük bir belâgat nazariyatçısı olan Cürcânî de (v. 471/1078-79) Câhiz'den etkilenmiş eserlerinde ondan nakiller yapmıştır. Cürcânî, beyân ağırlıklı konuları *Esrârü'l-belâğa* adlı kitabında ortaya koymaya çalışmıştır. Cürcânî'nin bu eserini ve meânî ile ilgili iki eserini *Nihâyetü'l-i'câz fî Dirâyeti'l-i'câz* adıyla toplayan Fahrettin Râzî, (v. 606/1209) eserinin hemen baş tarafında beyân konularına yer vermiş ve işleyip geliştirdiği bu konularla Sekkâkî'yi (v. 626/1229) etkilemiştir.[7]

2. BEYÂN İLMİNİN TANIMI

Bir şeyi beyândan kastedilen, o şeyden maksat ne ise o olduğunu açıklamaktır. Maksadı açıklamada fiil sözden önce gelir. Fiili delaletin akılla ilgisi vardır, değişme ve ihtimal söz konusu değildir. Sözle delalet konum itibariyle değişir veya ihtimal içermez. Bu sebeple; لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ[8] *"haber görme gibi değildir",* denilmiştir. Resülullah'ın Hudeybiye senesinde kendisi tıraş olmadan önce sahabeye tıraş olmalarını emretmesine rağmen sahabenin tıraş olmayışları, daha sonra Rasulullah, tıraş olunca da sahabenin de derhal tıraş olmaları fiili beyânın kavli beyândan önce olması konusunda önemli bir örnektir.

Beyân'ın sözlük anlamı ve terim anlamı arasında ciddi bir fark olmamakla birlikte kullanıldıkları alanlar bakımından önem kazanmaktadırlar. Bu durumun aşağıdaki tanımlamalarda da anlamını bulduğunu görmek mümkündür.

2. 1. Sözlük Anlamı

Bir kelimeyi bir tek anlamla sınırlandırmak mümkün değildir. Aynı kelimeye zamanın ve örfün hatta kültürel düzeyin değişip tekâmül etmesine göre bir birine yakın birkaç anlam yüklenebilir. Bu durum "beyân" için de geçerlidir.

---

[5] Râzî, *a.g.e*, s. 87.
[6] Râzî, *a.g.e*, s. 87.
[7] Râzî, *a.g.e*, s. 88.
[8] bk. Mevsılî, Ebü'l-fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, İstanbul 1951, II, 92.

Beyân; *kendisiyle delaletin tam olduğu şey* olarak tanımlanmıştır. *Açık oldu* manasını ifade eden بَانَ fiilinden gelmektedir. *Tebyîn* sözünde hem izah hem de vuzuh, *tebeyyün* sözünde ise açıklık ve zahir olma anlamları bulunmaktadır. Şu halde beyân açıklık ve zahir olma anlamlarındadır.[9] Beyânın maksadı ifsah ve izhâr etmektir. Beyân, Şârih'in açıklamasına göre *vuzuh* ve *zuhur* manasında isim olarak kullanılır.[10]

Beyân sözlükte; "ortaya çıkmak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek" anlamlarına gelir.[11] Kitap ve sünnet arasındaki müşterek konulardan olan; İzhar etmek, açık-seçik olmak anlamlarına gelen beyân zuhur etmek anlamında da kullanılmaktadır.[12]

Bu anlamlar karşılığını gerek Kur'ân-ı Kerîmde ve gerekse Rasulullah (s.a.v)'in sünnetinde birçok yerde karşılığını bulmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm insanlara anlaşılması için[13], Rasulullah (s.a.v) de tebliğ[14] ve tebyîn[15] edici olarak gönderilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ; *Sonra şüphesiz onu açıklamak da bize aittir*[16], buyurulmak suretiyle her şeyin başlangıcının beyânla olduğu vurgulanmaktadır.

2. 2. Terim Anlamı

Beyân; fiilen, sözle, hatta sukutla da olsa muradı açıklayan şeydir. Beyânın maksadı izahtır. Bazı âlimler beyânı delil olarak kabul ederken bazıları da delilden hâsıl olan ilim olarak tanımlarlar.[17] Kimileri de *beyân; şeyi kapalılık konumundan açıklık konumuna çıkartmaktır, tanımaya ihtiyaç duyulan konularda, kendisiyle tanımanın meydana geldiği şeydir*,[18] şeklinde ifade etmektedirler. Bu durumda beyân'ın tanımını yaparken sadece sözleri değil aynı zamanda davranış ve tutumları da dikkate almak gerekir. Yerine göre bir gülümseme, bir kaş göz işareti[19] de beyân olabilmektedir. Farklı toplumların farklı kültürleri bulunmaktadır; beyânın terim anlamını ortaya koyarken bunları da dikkate almak gerekir.

---

[9] Bilgegil, M. Kaya *Edebiyat Bilgi ve Terimleri*, Ankara 1980, s. 125.
[10] Mütercim Asım, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1305, IV, 567.
[11] Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî, Beyân Maddesi, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Mısır 1306; Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr,* Kahire 1307, III, 107; Mustafa b. Karahisârî Ahterî, Beyân Maddesi, *Ahteri Kebîr,* İstanbul 1311.
[12] Muhammed b. Feramuz b. Ali Mollah Hüsrev, *Mir'atü'l-usul fî Şerhi Mirkâti'l-vusul,* İstanbul 850, s. 152; Ali Haydar Efendi, *Usulü'l-fıkıh Dersleri*, İstanbul 1326, s. 153.
[13] Âl-i İmrân 3/138; Yusuf 12/2; en-Nahl, 16/89.
[14] el-Mâide 5/99; er-Ra'd 13/40; en-Nûr 24/54.
[15] en-Nahl 16/44, 64.
[16] el-Kıyâme 75/19.
[17] Molla Hüsrev, s. 153.
[18] Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmet et-Tûsî Gazzâlî, *el-Müstesfa min İlmi'l-usûl,* (trc. H. Yunus Apaydın, Kayseri 1994, II, 26.
[19] Hümeze, 104/1.

Beyân, asılları bakımından aynı, fiiller bakımından farklı olan manaları içine alan bir isimdir.[20] Beyân, fiilen olsun sözle olsun muradı açıklayan şeydir.[21] Manadaki kapalılığı giderip ona muhatabın anlayacağı biçimde açıklık kazandırmaktır.[22] Beyân'ın tanımı yapılırken *maksadın açıklanması, araştırılan sonuca doğru bir biçimde ulaştıran delil ve delilden elde edilen bilgi veya sonuç* gibi üç esas etrafında tarifler yapılmıştır. Hanefi usulcülerin çoğu ve İmam Şâfiî *maksadın açıklanmasını* esas almışlardır.[23]

Beyân bir sözden veya fiilden maksat neyse o söze, o fiile bağlı bir söz veya fiil ile izhar ve ilâm etmekten ibarettir.[24] Buna göre beyân; söz, fiil ve sukuttan her biri ile olur.[25] Sözün beyân olduğunda ittifak vardır. Fiilin beyân olması da aklen ve naklen sabittir. Resülullah'ın **خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ** hadisinde olduğu gibi emir buyurmalarıylarında da[26] bu durumu görmemiz mümkündür. Bir tanımlama yapılırken kullanılan ifadeler söz ile yapılan beyânı, Peygamber Efendimizin saçlarını kesmek suretiyle sahabeye örnek olması fiil ile yapılan beyânı ifade eder. Resülullah'ın kendisine sorulan sorulara veya ashabından gördüğü hareketlere karşı susarak mukabelede bulunması zımni bir muvafakattir ki bu da sukutla yapılan beyânı tanımlamaktadır.[27]

Bu tanımlamaya göre beyânı aşağıdaki şekliyle kısımlara ayırıp ele almak daha anlaşılır ve uygun olmaktadır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şartlara ve kendisini çevreleyen durumlara göre beyân değişiklik göstermektedir.

3. Beyân İlminin Çeşitleri

Beyân bazen Allah tarafından doğrudan doğruya açık olarak ifade edilen, mücmel olmayan sarih emirlerdir. Bu tür beyân, açıklamaya ihtiyaç duyup duymama bakımından kendi içerisinde ikiye ayrılır:

a) Çok açık bir şekilde anlaşılan ve ek bir açıklamaya gerek duymayan beyânlar ilk gruptandır. Mesela; "…*Umre ile haccı birlikte yapan kimse kolayına gelen bir kurban kessin… Bulamayan ise, hacc günlerinde üç gün, memleketine döndüğünde de yedi gün oruç tutsun. Bu tam on gündür*…"[28] ayetinde, üç ile yedinin toplamının on edeceği belirtilmek suretiyle, ifadeye daha fazla açıklık

[20] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî', *eRisâle,* trc. Abdulkadir Şener/İbrahim Çalışkan, Ankara 1996, s. 14.
[21] Mollah Hüsrev, s. 153.
[22] İbrahim Kâfi Dönmez, Beyân, *DİA,* İstanbul 1992, VI, 23.
[23] Mollah Hüsrev, s. 153; Dönmez, VI, 24.
[24] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmusu*, İstanbul 1986, I, 95.
[25] Mollah Hüsrev, s. 153.
[26] Mollah Hüsrev, s. 153.
[27] Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt,* trc. Baha Arıkan, Ankara 1956, II, 150.
[28] el-Bakara 2/196.

kazandırılmıştır. Bu gruba giren beyânlar, ayrıntıya girmeksizin bazen tek başlarına, bazen de birindeki kapalılığın ötekindekiyle giderilmesi suretiyle, hiçbir ek açıklamaya gerek duymayacak mahiyettedir.

b) "*Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve topuklara kadar da ayaklarınızı…*"[29] ayetine göre zikredilen uzuvları en az bir defa yıkamak farzdır. Hz. Peygamber (s.a.v) bu uzuvları üçer defa yıkayarak, üçer defa yıkanabileceğini göstermiş ve "*ateşte yanacak topuklara ne yazık!*" diyerek de abdest alırken çıplak ayakların meshedilemiyeceğini, yıkanmasının gerektiğini açıklamıştır. Nisa suresinin 11. ve 12. ayetlerinde mirasın ancak borç ve vasiyet yerine getirildikten sonra taksim edilebileceği belirtilmiş, Hz. Peygamber (s.a.v) de vasiyetin, malın üçte birini geçemeyeceğini açıklamıştır. Bu gruba giren beyân esas itibariyle açık olup başka bir açıklamaya gerek duymamakla birlikte, bazen bunlara bir detay açıklaması eklenebilir.[30]

Bu durumlar dışında *Beyân İlmi* Fıkıh Usulü kitaplarında genel itibariyle; "*Beyân-ı Takrir, Beyân-ı Tefsir, Beyân-ı Tağyir, Beyân-ı Zaruret ve Beyân-ı Tebdil yani nesih*" olmak üzere beş ana başlık altında ele alınmaktadır.[31]

3. 1. Beyân-ı Takrir

Mecaz veya husus ihtimallerine açık olan sözlerden bu ihtimalleri ortadan kaldırarak anlamı güçlendiren açıklamalardır.[32] Böylece sözün *mecaza olan ihtimali* başka bir şey ile ortadan kaldırılarak o sözün bir hakikat olduğu ortaya çıkar. Şöyle ki; **طائر**ayetinde geçen [33]**و لا طائر يطير بجناحيه** isminin hakiki anlamında kullanıldığını, mecaza ihtimali olmadığını yine aynı ayette geçen **بِجَنَاحَيْهِ** ifadesi beyân etmektedir ve bu bir beyân-ı takrirdir.[34] **فُلَانٌ يَطِيرُ بِهِمَّتِهِ** *filan gayretinden uçuyor,* cümlesinde de mecaz anlamı ortadan kaldırmak için **بجناحيه** kelimesiyle tekit edilmiştir.[35]

Bu tür beyân aynı zamanda sözdeki *hususa olan ihtimali* ortadan kaldırarak sözün "âmm" bir ifade olduğunu ortaya çıkartır. Kur'ân-ı Kerîmde geçen;**المَلَائِكَةِ**ayetindeki [36]**فسجد الملائكة كلهم اجمعون** "âmm" bir lafızdır. **كُلُّهُمْ** ifadesiyle tahsis ihtimali kalkarak bu isimdeki âmmlık devam etmektedir,

[29] el-Maide 5/6.
[30] H. Yunus Apaydın, *Marife*, Nasları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu, Mayıs Konya 2002, s. 15, 16.
[31] Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut 1973, II, 27; Mollah Hüsrev, s. 155; Bilmen, I, 95.
[32] Mollah Hüsrev, s. 155; Ali Haydar Efendi, s. 277.
[33] el-En'am 6/38.
[34] Pezdevî, III, 106; Serahsî, II, 28; Mollah Hüsrev, s. 156; Bilmen, I, 95.
[35] Mollah Hüsrev, s. 156.
[36] el-Hicr 15/30.

اَجْمَعُونَ ifadesi de tefsir mahiyetindedir. Böylece ihtimalleri ortadan kaldıracak bir şey ile maksadı ortaya koymak *Beyân Takrirdir*.[37]

3. 2. Beyân-ı Tağyir

Sözün başlangıcındaki maksadın**,** sözün başlangıcının gereğinin ne olduğunu söze bitişik başka bir söz ile *tağyir* etmek, değiştirmektir. Böylece ilk sözden asıl maksadın ne olduğu açıklanmış olur. Yani sözün sonundaki ifadeyle sözün başlangıcındaki ifadenin neyi gerektirdiğinin ortaya konulup anlamın değiştirilmesiyle *Beyân-ı tağyir* gerçekleşmiş olur.[38]

Beyân-ı Tağyir, daima tağyir ettiği söze muttasıl/bitişik olur, ondan ayrılmaz ve hitap vaktinden sonraya bırakılmaz, yani farklı sözlerde zikredilmez. Çünkü beyân-ı tağyir ile tağyir edilen söz bir tek kelamdır, birbirine muttasıl olmalıdır.[39] "Tahsis, istisna, şart, sıfat, gaye ve bedel" *beyân-ı tağyir* çeşitlerindendir.[40]

a. Tahsis

Tahsis, âmm bir lafızdakilerden bazılarını azlık bildiren bir söz ile kasretmektir. Bu da hakikaten ya da hükmen olur.[41] Hanefîler tahsis delilini *beyân-ı tağyir* kabul ederken Şâfiîler tahsis delilini *beyân-ı tefsir* olarak kabul ederler.[42]

وَأَحَلَّ اللهُ البَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا[43] ayetindeki sözün başındaki وَأَحَلَّ اللهُ البَيْعَ *alışverişi helal kıldı* umum ifadesi; sözün sonundaki وَحَرَّمَ الرِّبَا *faizi haram kıldı* ifadesiyle içine faiz giren alış verişlerin hepsini haram kılmıştır. Helallik haram kılmayla tağyir edilmiş, değiştirilmiştir.[44]

Sünnet ile tahsisin caiz olması için sünnetin mütevatir veya meşhur olması gerekir, böyle bir durumda *haber-i vahid'e* itibar edilmez. Resülullahın *savm-ı visalden* nehyedip sonra kendilerinin savm-ı visal yapmaları bu türdendir.[45]

Hanefîler tahsisin âmm ile birlikte olması halinde beyân-ı tağyir olarak, âmmdan sonra gelmesi ve tarih itibariyle de âmmdan sonra olması halinde ise kısmi nesih olarak değerlendirirler.[46]

---

[37] Pezdevî, III, 106; Serahsî, II, 28; Mollah Hüsrev, s. 156; Bilmen, I, 95.
[38] Ali Haydar Efendi, s. 278; Mahmûd Esad b. Emin, *Telhis Usûlü'l-fıkıh*, İzmir 1313, s. 278.
[39] Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü,* İstanbul 1988, s. 242.
[40] Ali Haydar Efendi, s. 278; Mahmûd Esad b. Emin, s. 278.
[41] Mollah Hüsrev, s. 159.
[42] Serahsî, II, 29; Molla Hüsrev, s. 345.
[43] el-Bakara 2/275.
[44] Ali Haydar Efendi, s. 278; Mahmûd Esad b. Emin, s. 278.
[45] Mollah Hüsrev, s. 160.
[46] Serahsî, II, 29.

b. İstisna

İstisna, إلا gibi bir edatla ilk cümlenin hükmünden bazı fertlerinin dışarıda bırakılmasına denir. Hükmün dışarıda bırakılan fertlerine *müstesna*, hükme dâhil olan fertlerine *müstesna minh* denilir. *Mecnun ve çocuklar hariç her insan mükelleftir*; cümlesindeki *her insan mükelleftir* sözü müstesna minhtir, *mecnun ve çocuklar hariç* sözü ise müstesnadır. Burada âmm bir lafız olan *her insan* sözü takyid edilerek *beyân-ı tağyir* olmuştur.[47]

Müstesna ve müstesna minh cins bakımından aynı olurlarsa buna; *istisna-i muttasıl* denilir. *Kasırların hibesi hariç her hibe caizdir*, cümlesi buna bir örnektir. Müstesna ve müstesna minh farklı cinslerden olduğu zaman *istisna-i munkatı* olur. *Her hibe caizdir, gasp müstesna,* cümlesinde *her hibe* müstesna minhtir, *gasp* ise müstesnadır ve her ikisi de farklı cinslerdendir.[48]

c. Şart

Bir işin meydana gelmesini, diğer bir işin meydana gelmesine bağlamaya şart denilir.[49]

Talakın meydana gelmesi için *boş ol* sözü bir sebep ve illettir. Fakat bir kimsenin eşine; *filan yere gidersen benden boş ol* derse bu sözü bir şart cümlesidir. Şart gerçekleşmedikçe talak da meydana gelmeyecektir. Bu cümlede *benden boş ol* mutlak sözü *filan yere gidersen* sözüyle takyit edilerek *beyân-ı tağyir* yapılmıştır.[50]

d. Sıfat

Âmm bir lafız belirli bir vasıf zikredilerek takyit ve tağyir edilebilir. Bir kimsenin; *bu akarın gallesini fukahadan olan fakirlere vakfettim*; sözünde *fukahadan* sıfatı bir *beyân-ı tağyirdir*. "Bu akarın gallesini fakirlere vakfettim," sözününü takyid ve tağyir ederek vakfın fukahadan olma vasfını haiz fakirlere ait olduğunu bildirmiştir.[51]

اكرم بني تميم الطول, *Beni Temimin uzunlarına ikram et;* denildiğinde kısalar bunun dışında tutulur. Hâlbuki kısalarda "Beni Temimin" içinde bulunur.[52]

[47] Mollah Hüsrev, s. 160; Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280; Atar, s. 242.
[48] Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280; Atar, s. 242.
[49] Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280.
[50] Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280; Atar, s. 242.
[51] Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280; Atar, s. 242.
[52] Mollah Hüsrev, s. 156.

اكرمهم الى أنْ يدخلوا, *oraya girene kadar yardım et* sözünde bir gaye mukabilinde tağyir vardır.[53] *Şu fakirlere bu ayın sonuna kadar yardım et*; denildiğinde *bu ayın sonuna kadar* sözü bir gaye olarak şu fakirlere yardım et sözünü takyit etmiş olur. Bu da bir *beyân-ı tağyirdir*.[54]

e. Bedel

Kelamın başındaki ifadenin kelamın sonundaki ifadeyle tağyir edilmesine *bedel* denir. **وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ** ayetinde baş tarafta **وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً**[55] kavli her insana haccın farziyetini ifade eder. **مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً** ifadesi ise bir *bedel-i ba'zdır* ve kelamın başındaki ifadeyi tağyir etmiştir. Hac yapma kudretine sahip olanlara haccın farz olduğunu ifade ederek âmm bir ifade olan insanlara haccetmenin farziyetini tağyir etmiştir.[56]

4. Beyân-ı Tefsir

Beyân-ı Tefsir, kendisinden önceki kısmın gizli kalan tarafını açıklamak,[57] kendisinde kapalılık bulunan bir hususu açıklığa kavuşturmaktır. *Mücmel, müşterek, müşkil, hafâ* gibi lafızlar manası açık olmayan lafızlardır. İşte bu lafızlardan ne kastedildiğini bir söz veya fiille açıklamaya *beyân-ı tefsir* denilir.[58] **انت بائن** diyen bir kimse, **عنيت به الطلاق** *bununla talakı kastettim*, demesiyle *beyân-ı tefsir* yapmış olur.[59]

Beyân-ı tefsirin dikkate alınması gereken özelliklerinden birisi de kelama bitişik veya ayrı olabilmesidir. Beyânın maksadını açıkladığı kelamdan ayrı olması, tarih itibariyle ondan sonra gelmesi, onu beyân olmaktan çıkarmaz. Mütekelliminden bazı fakihlere göre; müşterek, mücmel gibi manaları kapalı lafızdan sonra beyân gelmez. Hanefîler bu iddialara şöyle cevap verirler: " İnsan, mücmel gibi bir lafız gelince ona inanacak ve onun açıklamasını bekleyecek, açıklandıktan sonra da onunla amel edecektir. Nitekim namaz, oruç, zekât ile ilgili hitaplarda böyle olmuştur. Onları Peygamber Efendimiz açıklamıştır."[60]

---

[53] Mollah Hüsrev, s. 156.
[54] Bilmen, I, 97.
[55] Âl-i İmrân 3 /97.
[56] Bilmen, I, 97, 98; Mahmûd Esad b. Emin, s. 279, 280; Atar, s. 242.
[57] Mollah Hüsrev, s. 156.
[58] Mollah Hüsrev, s. 156; Atar, s. 240.
[59] Mollah Hüsrev, s. 156.
[60] Atar, s. 241.

4. 1. Mücmel

Mücmel, iki anlamdan biri için uygun olan ve anlamı, ne dilin vaz‘ı sebebiyle ne de kullanım örfü sebebiyle belirginleşmeyen lafızdır.[61]

الصلاة ayetinde [62]وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ lafzı *mücmeldir*. Peygamber Efendimiz bunu kendi fiilleriyle izhar ederek, *ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılınız,* buyurmuştur. Yine aynı şekilde [63]وَآتُواْ الزَّكَاةَ ayetinde zekât mücmeldir, bu mücmellik; هاتوا ربع اموالكم; *mallarınızın kırkta birini zekât veriniz,* hadisiyle açıklanmıştır. Burada peygamber Efendimizin fiil ve sözleri *beyân-ı tefsirdir*.[64]

4. 2. Müşterek

Müşterek, tek lafzın iki farklı anlama gelebilecek özellikte olmasıdır. وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ قُرُوَءٍayetinde [65]ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ lafzı *müşterek* bir lafızdır. Eş sesli olan bu kelime “ hayız” ve “tuhûr” manalarını ifade etmektedir. Ancak دع الصلاة ايام اعقرائك hadisiyle “hayız” olarak açıklanmıştır.[66]

4. 3. Müşkil

هَلُوعًاayetinde [67]إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا *müşkil* bir lafızdır. Müşkil olan bu lafız aynı ayetin akabinde [68]إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ayetiyle açıklanmıştır.[69]

4. 4. Hafî

Lafızdaki kapalılığın başka bir ifadeyle açıklanmasıdır. [70]وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُواْ أَيْدِيَهُمَا ayetinde hangi miktarda mal çalanın elinin kesileceği belirtilmemiştir. Bu ayetteki miktar konusundaki kapalılık لا قطع في اقل من عشرة درهم, *on dirhemden az olan miktarda el kesme yoktur*[71], hadisiyle açıklanmıştır.[72]

Yapısı itibariyle kapalı olmadığı halde, uygulamada kapsamının belirtilmesi dış unsurlardan faydalanmayı gerektiren hafi lafızların açıklanması da *beyân-ı tefsirdir. Sârik* kelimesi *nebbâş* ve *tarrarı* içine alıp almadığının açıklanması bu türe örnektir.[73]

---

[61] Gazzâli, *Musesfâ*, II, 15.
[62] en-Nisa 4/77.
[63] en-Nisa 4/77.
[64] Mollah Hüsrev, s. 156; Atar, s. 240.
[65] el-Bakara 2/228.
[66] Atar, s. 240.
[67] el-Meâ‘ric 70/19.
[68] el-Meâ‘ric 70/20.
[69] Atar, s. 240.
[70] el-Mâide 5/38.
[71] Nesâî, Sârik, 10; Zeylâî, *Nasbu’r-râye,* Mısır 1938, III, 359.
[72] Mollah Hüsrev, s. 156; Atar, s. 240.
[73] Dönmez, VI, 25.

5. Beyân-ı Zaruret

Beyân-ı Zarûret, açıklamaya konusu olmayan yani ifadede bulunmayan bir şey ile bir lafzı açıklamaktır. Lafız olmayan delalet zaruret (anlamın gereğiyle) sebebiyle beyândır. İzaha muhtaç olan bir şeyi, lisan bakımından esasen izaha mevzu olmayan, ifadede yer almayan başka bir şey ile yani söz yerine genellikle sukut veya fiil ile bir çeşit açıklama demektir.[74] Bu tür beyâna *takrir ile beyân da* denilir.[75] Sözlü ifadeye dayanmayan bu beyân çeşidi üç farklı şekilde gerçekleşmektedir:

1. Meskutün anh'ın mantuk hükmünde olmasıdır. [76]فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ ayetinde çocuğu olmayan bir ölünün terekesine yalnız anası ile babası varis olsa, anasına terekenin 1/3'i verilir buyurulmuştur. Babasının hissesi *meskutün anhtır*. Fakat meskutün anh, mantuk hükmündedir. Çünkü başka varis yoktur, anasının payı 1/3 olduğunda 2/3'sinin babaya ait olduğu zaruretle anlaşılmış olur. Nitekim iki ortaktan biri diğerine: *şu kazandığımız malın yarısı senin olsun*, dese diğer yarısı da benim olsun demiş gibi olur.[77]

2. Sözü özetlemek zaruretle sabit olan beyân da *beyân-ı zarurettir*.

3. İhtiyaç zamanında sukut *beyân-ı zarurettir*. Böyle bir durumda susana söz isnat edebilmek için onun hal ve tavrı önemlidir. Kişinin hal ve hareketlerinden susmasının ne anlama geldiği anlaşılır. Resülullah (s.a.v)'in bir şeyi görüp de sukut etmesi, o şeyin meşru olduğunu ifade eder. Reşid bir kızın nikâh akdi esnasında susması da nikâha razı olduğunu ifade eder. İşte böyle söze ihtiyaç duyulan bir sırada sukut bir çeşit izahtır[78] ve meşruluğu ifade eder. Yine aynı şekilde yeminden çekinen kimsenin ve şuf'a talebinde bulunan kimsenin sukutu da beyân olarak kabul edilir.[79]

6. Beyân-ı Tebdil

Bu tür beyân bir nevi nesihtir. Nesih; şerî bir hükmün hilafına ondan sonra gelen bir şerî delilin delalet etmesidir. Sonradan gelen bu delile *nâsih,* kaldırılan hükme de *mensuh* denilir.[80] Burada hiçbir zaman Allah (c.c)'ye göre "caymak ve bilmemek" anlamı yoktur. Ancak ebedilikle kayıtlanmış hükümlerde nesih meydana gelmez. Nesih sadece nehiy bildiren, inşâî bir manayı içine alan hükümlerde ve olaylara bağlı bir ihbar ve i'lam olmayan, sırf bir iradeyi gösteren ve sonu tahsis edilmemiş olan hükümlerde meydana gelir. İmani ve itikadi hakikatlerde nesih yoktur. Şarap içme,

---

[74] Pezdevî, III, 147; Tehânevî, s. 155; Mollah Hüsrev, s. 160; Ali Haydar Efendi, s. 281; Bilmen, I, 97; Atar, s. 244.
[75] Bedrettin Muhammed ez-Zerkeşî, (v. 794/1392), *Bahru'l-muhît fî Usûli'l-fıkıh,* Kahire 1992, III, 488.
[76] en-Nisâ 4/11.
[77] Bilmen, I, 97; Atar, s. 244.
[78] السكوت في معرض الحاجة بيان
[79] Ali Haydar Efendi, s. 285; Bilmen, I, 98; Atar, s. 245.
[80] Ali Haydar Efendi, s. 280; Mahmûd Esad Emin, s. 279; Bilmen, I, 98.

zina etme, nikâh yapma gibi *inşaî* olan şerî ifadeler açıkça ebedilikle kayıtlanmadıkça neshedilebilirler. Bunlar bir an için meşru diğer bir an için gayrı meşru olabilirler, ebedi olmaları zarurî değildir.[81]

Yahudilerin, *Allah nesih yapamaz ve buna göre size böyle bir vahiy indiremez,* demeleri yalandır, Allah (c.c) nesih yapabilir. Yapmasında hiçbir eksiklik olmaz, nesih yapmasında da hayırlı hikmetler vardır. [82]مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا *biz azametimizle her hangi bir ayeti kısmen veya tamamen, manasındaki bir hükmünü veya lafzın hükmü olan tilavetini veya her ikisi bizzat kitabımızla neshedersek ondan daha hayırlısını veya onun bir benzerini ve dengini getiririz.*[83] Fıkıh usulü kitaplarında bu tür beyân *nesih* olarak isimlendirilmektedir.[84] Nesih de "tebdil, tahvil ve izale" manalarına gelir. Kur'ân-ı Kerîmde [85]وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ buyurulmuştur.[86]

Allah (c.c), sonu olmayan devletin devamına uygun kâmil bir kitap ve ekmel bir din ihsan edilmiş olması için her zamanın, her mekânın, her muhitin durumuna karşı tatbik edilecek deliller ve maslahatlarıyla devam edecek; nâsihli, mensuhlu, takdimli, tehirli, hem edebi hem değişebilen, uygun hükümler koymak elbette ki mümkündür.[87] يَفْعَلُ الله عَمَّا يَشَاءُ وَيُحَقِّقُ مَا يُرِيدُ وَ لَا يَسْئَلُ عما يَفْعَلُ; *Allah dilediğini yapar, istediğini gerçekleştirir, yaptığından sorguya çekilmez.* Kulun maslahatını gerektirdiği için bu böyledir.[88]

Resülullah (s.a.v)'in sahabeyi kabir ziyaretinden menetmesinden sonra;

كنت نهيتكم عن زيارت القبور إلا فزورها, *ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım artık ziyaret ediniz;* neshetmiştir.[89]

Resülullah (s.a.v)'in namaz için Kâbeye yönelmeyi buyurduktan sonra Medine'den beyti makdise yönelenler olmuştur, Allah (c.c)'ın [90]فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ; ayetiyle beyti makdise yönelme neshedilmiştir ve Kâbeye yönelinmiştir.[91]

---

[81] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1968, I, 460.
[82] el-Bakara 2, 106.
[83] Yazır, I, 462.
[84] Pezdevî, III, 154; Ali Haydar Efendi, s. 281.
[85] en-Nahl 16/101.
[86] Ali Haydar Efendi, s. 291.
[87] Mollah Hüsrev, s. 162; Yazır, I, 463.
[88] Mollah Hüsrev, s. 162.
[89] Mollah Hüsrev, s. 170.
[90] el-Bakara 2/144.
[91] Mollah Hüsrev, s. 170.

Hz. Aişe'nin Resülullah (s.a.v)'den; **إن الله اباح له من النساء من يشاء** rivayetini Allah (c.c)'ın [92] **و لا تحل النساء من بعد** ayetiyle mensuhtur.[93]

Neshin üç yerde cari olduğunu görmekteyiz:

1. Hem tilaveti hem hükmü, ikisi birlikte mensuh olanlardır. Geçmişte indirilen suhuflar bu türdendir. Eski suhuflar Allah tarafından peygamberlere nazil olmuş ve onların zamanında okunup amel edilmiştir.

2. Sadece hükmü ya da sadece tilaveti mensuh olanlar vardır. Tilaveti mensuh olan hüküm **الشيْخُ و الشيْخَةُ إنْ زَنَيا فَرْجُمُوهَا نَكَالًا مِن الله** kıraatında olduğu gibidir. Bu söz Resülullah'ın kavmine nazil olmuştu, bu sebeple Hz. Ömer: *insanların Ömer, Kur'anda ziyade yaptı diye zannetmelerinden korkmasaydım, şeyh-şeyha ayetini mushafa ilhak ederdim,* demiştir. Şeyh ve şeyha ile örfen muhsan ve muhsana olma kastedilmektedir, bu da nikâh ve duhulü gerektirmektedir.

3. Sadece hükmü mensuh olanlardır. Kuranı Kerimde anne ve babaya vasiyette bulunma ayeti buna örnektir.; [94]**كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ** ayetine göre ebeveyn için vasiyette bulunmak gerekiyordu, fakat daha sonraki ayeti gereğince uygulamalarla ebeveyn mirastan pay sahibi olarak vasiyet ayetinin hükmü mensuh olmuştur.[95]

[92] Ahzâb 33/52.
[93] Mollah Hüsrev, s. 171.
[94] el-Bakara 2/180.
[95] Molla Hüsrev, s. 173.

SONUÇ

Beyân bir sözden veya fiilden maksat neyse o söze, o fiile bağlı bir söz veya fiil ile izhar ve ilâm etmekten ibarettir. Buna göre beyân; söz, fiil ve sukuttan her biri ile olması sebebiyle İslam Hukuku için gerekli olan; sosyal, ekonomik, teknolojik, itikadi, ahlaki ve cezai müeyyideleri içeren nasla ilgilenmektedir. Zira elçi, risale, elektronik posta, günümüz ve gelecekte ortaya çıkacak olan modern iletişim araçlarıyla yapılacak olan açıklamalar ve anlatımlar da beyân olarak kabul edilir.

Beyân ilmine baktığımızda da bütün çabaların bir sözden ya da fiilden maksadın ne olduğunu, o söze, o fiile bağlı bir söz veya fiille açıklamak ve izhar etmek olduğunu[96] görmekteyiz. Burada söz ve fiil derken kastedilen; Allah'ın emir ve yasakları ile Hz. Muhammed'in söz ve fiillerinden meydana gelen nasstır. Yani kutsal olan ve kutsalla ilgili olandır, otorite sahibi iradedir. Bunlardaki kapalılığı giderip açıklamak, insanların anlayacağı bir hale getirmektir.

Beyân için önemli olan yorum; nassın zahirinden çıkıp nassın derinliklerine nüfuz etmektir. Nasların üzerinde düşünerek onları köklerinin bulunduğu bağlama yerleştirmek suretiyle onların neye, niçin delalet ettiğini saptamaktır. Bu anlamda yorumlama etkinliği ifadenin kendisine değil daima ifadede kastedilene yönelir.[97] Beyân Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin açıklanmasında gerekli olduğu kadar bu ayetlerden maksadın ne olduğunun anlaşılması için özellikle fıkıh alanında çok ihtiyaç duyulan bir metottur. Çünkü nassdan anlaşılan maksat her alanda hüküm vermede istidlal için gereklidir. Hükümlerde etkili olan müessir vasfın varlığını takdir etmek de ayetlerin doğru anlaşılıp yorumlanmasıyla ilgilidir.

Hatta şer'i hükümlerin hikmet ve maslahatla illetlendirilmesi, tenkıhu'l menat, tahkiku'l-menat, takdiru'l-menat gibi illeti bulma uygulamaları yine *beyân ilminin* sınırları dâhilinde mümkün olmaktadır. Aynı şekilde Allah (cc.)'ın kemal, celal, hikmet, adalet, rahmet, kudret, ihsan sahibi olması ve yüce isimlerinin hakikatlerinin açıklanması beyân ilminden vareste değildir.

[96] Bilmen, s. 95.
[97] Ertan, s. 50.

KAYNAKÇA

Ahterî, Mustafa b. Karahisârî (v. 968/1560). *Ahteri Kebîr,* İstanbul 1311.

Ali Haydar Efendi (v. 1321/1903)**.** *Usulü'l-fıkıh Dersleri*, İstanbul 1326.

Akarsu, Bedia, *Felsefi Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1984.

Apaydın, H. Yunus. *Marife*, Nasları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu, yıl: 2, sayı: 1, Mayıs Konya 2002.

Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü,* İstanbul 1988.

Bilgegil, M. Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Terimleri*, Ankara 1980.

Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1391/1971). *Hukuku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kâmusu*, İstanbul 1986.

Dönmez, İbrahim Kâfi. Beyân, *DİA,* İstanbul 1992.

Ertan, Mevlüt, *Nas Yorum İlişkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1988.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (v. 505). *el-Müstesfa min İlmi'l-usûl,* trc. Apaydın, Yunus, Kayseri 1994.

Göka, Erol/ Topçuoğlu, Abdullah/ Aktay, Yasin, *Önce Söz Vardı*, Ankara 1996.

Mevsılî, Ebü'l-fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (v. 683/1284). *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, İstanbul 1951.

Firuzabadi, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed (v. 817/1415). *Kâmus Tercümesi*, trc. Mütercim Asım Efendi, İstanbul 1305.

Mahmud Esad, İbnü'l-Emin (v. 1336/1918), *Telhis-u usul-i fıkıh,* İzmir 1313/1896.

Mollah Hüsrev, Muhammed b. Feramuz b. Ali (v. 885). *Mir'atü'l-usul fî Şerhi Mirkâti'l-vusul,* İstanbul 850.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai, (v. 303/915). *Sünenü'n-Nesai*, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1988.

Pezdevî, Fahru'l-İslam Ali b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr,* Kahire 1307.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî (v. 606/1209). *Nihayetü'l-icaz fî dirayeti'l-i'caz,* Beyrut 1985.

Sava Paşa (v. 1310/1892)**.** *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt,* trc. Arıkan, Baha, Ankara 1956.

Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (v. 483/1090). *Usûlü's-Serahsî,* Beyrut 1973.

Şâfiî, Muhammed b. İdris (v. 150). *er-Risâle,* trc. Şener, Abdulkadir/Çalışkan, İbrahim, Ankara 1996.

Tatar, Burhanettin, *Güncel Dini Meseleler Birini İhtisas Toplantısı,* Ayrımların Eşiğinde Anlama, Ankara 2004.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi (v. 1942).

Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1968.

_____*Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meali*, İstanbul 2010.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1791). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Mısır 1306.

Zerkeşî, Bedrettin Muhammed (v. 794/1392). *Bahru'l-muhît fî Usûli'l-Fıkıh,* Kahire 1992.

Zeylâî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed Zeylai (v. 762/1360). *Nasbü'r-raye li-ehâdîsi'l-Hidaye,* Mısır 1938.

ОҚЫТУШЫНЫҢ АРНАЙЫ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ ӘСЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТАЛДАУ

THEORETICAL AND EXPERIMENTAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF PEDAGOGICAL TOLERANCE ON THE DEVELOPMENT OF SPECIAL ABILITIES OF THE TEACHER

G. BOTABAYEV
SILK WAY Халықаралық университеті, Шымкент, Қазақстан
PROF. DR. N. TOKSANBAYEVA
Казақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
DR. H.NAUBAYEVA
Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған, Қазақстан
N. ZHUBANAZAROVA
4әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің философия және саясаттану факультеті жалпы және қолданбалы
психология кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан.
S. USENOVA
Тараз мемлекеттік университеті

АҢДАТПА
Мақалада оқытушының арнайы қабілетін дамытудағы педагогикалық толеранттықты қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Мақалада осы тұжырымдаманы әртүрлі ғылымдар негізінде түсіндіру барысында сәйкес келмейтіндігін, сондай-ақ қазіргі қоғамдағы оған деген көзқарастың түсініксіз екендігін көрсетеді. Сонымен қатар оқытушының арнайы қабілетін дамытудағы әлеуметтік-мәдени айырмашылықтары үшін толеранттылықтың салдарын түсіндіреді. Оқытушылар арасында толеранттықты қалыптастыру деңгейін зерттеу нәтижелерін, оның көріністерін әртүрлі санаттағы тұлғаларға деңгейінде бөліп көрсетеді, сондай-ақ осы оқытушылар арасындағы толеранттылықты қалыптастыру тәжірибесін сипаттайды.

Кілт сөздері: оқытушы, қабілет, дамыту, қалыптастыру толеранттылық; толерантты қоғам; толеранттылықты қалыптастыру; толеранттылықты қалыптастыру деңгейлері, әлеуметтік-мәдени ортасы, толеранттылық аспектілерін сапалы талдау, толеранттылық жеке қасиет ретінде.

ABSTRACT
The article deals with the issue of tolerance formation in the development of special abilities of the teacher. The article describes the inconsistencies in this concept when interpreted on the basis of different Sciences, as well as the ambiguity of the attitude to it in ccontemporary society. Also explains the consequences of tolerance for socio-cultural differences in the development of special abilities of the teacher. The level of tolerance formation among teachers reflects the results of the study, its manifestations at the level of different categories of persons, and also characterizes the experience of tolerance formation among these teachers.
Keywords: teacher, abilities, development, tolerance formation; tolerant society; tolerance formation; levels of tolerance formation, social and cultural environment, qualitative analysis of tolerance aspects, tolerance as personal qualities.

Оқытушының арнайы қабілеті – адамның өз бейімділігі арқылы, творчестволықпен іс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Педагогикалық қабілетті адам творчестволықпен іс атқармаса, тіпті талантты деген кісінің өзі қабілетінен айырылады. Адам қандай жұмыспенен айналыспасын, күнбе-күнгі істі тыңғылықты тындыру арқылы, өз қабілетін дамытып, қалыптастырып отырады. Қабілеттердің дамуының табиғи негізін құрайтын нышандардың жинағы дарындылық деп аталады. Адамның дарындылығы оның жоғары жүйке саласының туа біткен қасиетімен тығыз байланысты. Белгілі бір қабілеттіліктің дамуына арнаулы педагогикалық шара қолдануды тілемей-ақ өз бетімен ерте көзге түсуі. Кей баланың оқуға түспей тұрып, сурет, музыкаға қабілетті екендігі байқалатыны әркімге мәлім.

Индивид пен қоғамның мәдениетінің даму деңгейінің сипаттамасы ретінде, адамның өзімен және өзгелерімен үйлесімді қатынаста өмір сүруін сипаттайтын мәселе – толеранттылық болып табылады. Қоғамның еркін дамуы мен жалпы өмір сүруіне деген күреске қажетті принциптер мен құндылықтарды алға қою бүгінгі таңда толеранттылыққа тәрбиелеу мәселелерімен тікелей байланысты [1].

Астанада өткен Қазақстан халқының Ассамблеясының 15-ші сессиясында Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев қоғамда білім беру жүйесі мен тәрбие арқылы азаматтық сәйкестендіру, толеранттылықты дамыту қажеттілігі жайында сөз айтып республикамыздың мектептеріне толеранттылық негіздері атты курстар енгізуді ұсынды.

Б.Г. Ананьевтің тұжырымдауынша адам даму көптеген факторлардың өзара әрекетімен шартталады: тұқымқуалаушылық, қоршаған орта (әлеуметтік, табиғи), тәрбие және оның өзінің іс-әрекеті[2].

Кеңестік психологтар мен ғалымдар Лейтес Н.С.[3], Дружинин В.Н.[4], А.Г.Ананьев[2], А.Н.Леонтьев[5], В.И.Панов[6], В.И.Карикаш [7], В.А.Крутецкий [8], Б.М.Тепловтың [9] өз республикамыздағы көрнекті ғалымдар Т.Тәжібаев [10], М.М.Жанпейісова [11], Қ.Б.Жарықбаев[12], С.М.Жақыпов[13], Н.Қ.Тоқсанбаеваның [14], еңбектерін жеке тұлғаны дамыту мәселелесінің теориясы және тәжірибесінің алтын қоры деп білеміз.

Кеңестік психологияда қабілеттер жайлы ілім біркелкі дамып отырған жоқ. Мысалы, 1930-40 жылдардың арасында тұлғаға деген тұрпайы- кеңестік көзқарас қалыптасқан кезде қабілеттер жайлы мәліметтер психологиядан да, педагогикалық практикадан да алынып тасталған болатын. Тек, 1950 жылдардың ортасынан бастап, бұл мәселе қайта көтеріле бастады. Бұдан кейін нақты қабілеттер жайлы іргелі зерттеулер жасалды. Олар: музыкалық қабілеттер (Б.М.Теплов), бейнелеу өнеріне деген қабілеттер (В.И.Киреенко), әдеби қабілеттер (В.П.Ягункова), математикалық қабілеттер (В.А.Крутецкий), педагогикалық қабілеттер (Н.В.Кузьмина) сияқты зерттеулер. Оқыта отырып баланың қабілеттерін дамыту мәселесі көрнекті педагогтар Ш.А.Амонашвили, И.В.Волков, О.С.Газман еңбектерінде қарастырылады.

Оның ішінде тәрбие – басты фактор болып саналатыны педагогика ғылымындағы аксиома. Сондықтан, қазіргі жаһандану жағдайында өзінің ерекшеліктерін сезіне отырып, басқалармен тең дәрежеде, сыйластықта өмір сүре алатын тұлға тәрбиелеу өзекті мәселелердің бірі. Бұл істе жетістікке жету үшін ең алдымен педагогикалық процестің жетекші субъектісі – педагог-тәрбиеші даярлауға жаңа көзқараспен қарау, оның толеранттылығын қалыптастыру қажет.

Жалпы толеранттылықтың мәні неде? Оның шекаралары қандай және шегі бар ма? Міне, осы сұрақтарға философия, педагогика, психология, әлеуметтану, т.б. гуманитарлық ғылымдар өкілдері жауап іздеп келеді.

«Толеранттылық» (лат. «tolerantia» - шыдам, төзім) терминіне шет тілдері сөздігінде екі мағынада түсініктеме беріледі: 1) бір нәрсеге, біреуге төзімділік, төзу, шыдау; 2) биологиялық, медициналық тұрғыда – иммундық реакцияның жартылай немесе толықтай болмауы, яғни ағзаның ауруға қарсы тұратын антиденелер шығару қабілетінің төмендеуі. Ал педагогикалық

сөздіктерде бұл ұғымға «қайсыбір жағымсыз факторға жауап әрекеттің болмауы не бәсеңсуі; оның әсеріне сезгіштіктің төмендеуінің нәтижесі» деген анықтама беріледі.

Жалпы алғанда, толеранттылықтың негізі - өзінің «басқаға, бөтенге» қатынасын бақылау болып табылады. Бұл күнделікті кездесетін, тұрмыстық деңгейден бастап кәсіби қарым-қатынас жасауға дейінгі аралықты қамтитын мәселе болып саналады. «Толеранттылық» терминін саралау барысында ғалымдар арасында елеулі қайшылықтар туындайды. Біраз жағдайда оны тікелей «төзімділік» сөзімен байланыстырады. Қазақ тілінде «төзім» сөзі «шыдам», «сабыр», «тағат» мағынасында да қолданылады. Яғни, «төзімді болу» - басқаға, оның ісіне, құбылыстарға шексіз төзу, шыдауды білдіреді.

Толеранттылық ұғымына педагогика ғылымы тұрғысынан түсініктеме беруге әсіресе соңғы онжылдықта Г.Д. Дмитриев, А.В. Логинов, А.С. Меньшиков, В.В. Самсонов, М.Б. Хомяков, Дж. Грей, Б. Берри, М. Мараверс, М. Уолцер, т.б. тарапынан үлкен қадамдар жасалды. Дегенмен, философиялық, психологиялық жағынан бұл құбылысты зерттеудің ертеректе басталғанын атап өтпей болмайды. Оның үстіне бұл термин қазіргі мағынасында батыста ертерек қолданыла бастады, оның себебін демократиялық үрдістердің онда бұрын жүргенінен көруге болады. Мәселен, толеранттылықтың шығу тегі жөнінде қалыптасқан дәстүрлі теория оның алғаш пайдаланылуын Дж.Локктың «Діни төзімділік туралы жолдау», Дж. Ст. Миллдің «Бостандық туралы» трактаттары арқылы Дж. Ролстың «Әділдік теориясы», «Саяси либерализм» еңбектеріне [15] телінеді.

Толеранттылық түсінігінің бостандық, сәйкестік, теңдік феномендерімен тығыз байланысы өткен ғасырдың 70-жылдарының өзінде-ақ осы салада зерттеу жүргізген шетелдік ғалымдардың еңбектерінде оны үнемі назарда ұстауға мәжбүрледі. Дегенмен, алғашқы кезде оның діни аспектісіне ғана көңіл бөлінді. Тек кейінгі уақытта ғана оның саяси, гендерлік, жастық, этникалық аспектілері жан-жақты қарастырыла бастады.

Мысалы, М. Уолцер «О терпимости» еңбегінде толеранттылықтың бес құрамдас мағынасын көрсетеді [16]:

Біріншісі – «бейбітшілікті сақтау үшін айырмашылықтарға шеттетілген-мойынсұну қатынас»;

Екіншісі – «айырмашылықтарға бейжай қарау, пассивтілік позиция»;

Үшіншісі – «өзіндік моральдық стоицизм, «басқалардың» да құқықтары бар екендігін принципті түрде мойындау»;

Төртіншісі – «басқаларға ашық көңіл, қызығушылық, тіпті құрметтеу, басқаны тыңдау және одан үйрену»;

Бесіншісі – «айырмашылықтарды барынша құптау». Философиялық тұрғыда Уолцердің көзқарасын қабылдауға болатын болса, ол педагогикалық құбылыс ретінде толеранттылықтың мәні үшін тым ауқымды, кең болуы мүмкін. Негізінен алғанда бұл бес анықтаманы толеранттылықтың даму деңгейлеріне сәйкестендірген жөн.

Сондықтан педагогикалық толеранттылыққа тәрбиелеу әрбір отбасында өз бастауын алуы бүгінде басты мәселеге айналуы тиіс.

Педагогикалық толеранттылықты зерттеуге көп көңіл бөлген ғалымдар Л.В.Байбородова, О.С.Ковалева, М.И.Рожков, М.А.Ковальчук, Т.А.Куликова, М.А.Коренева және т.б.

Толеранттылықтың жекелеген аспектілері қазақстандық ғалымдардың зерттеулеріне де арқау болды: Г.К.Искакова, М.А.Кучерова, П.И.Мамедова, Б.А.Тұрғынбаева, Ж.Наурызбай, К.Сүюнова, Қ.Қожахметова, Қ.Бөлеев т.б. толеранттылықты қалыптастырудың жалпы мәселелерін қарастырса, Г.А.Уманов ұлтаралық қатынастар педагогикасының теориялық негіздерін қарастырды.

Толеранттылыққа тәрбиелеу ең бірінші отбасынан басталады. Отбасы жас ұрпақтарды жеке тұлға ретінде қалыптастырудың қайнар бастауы. Бала үшін отбасы бір жағынан - тіршілік қоршауы болса, екінші жағынан - тәрбиелік орта.

Отбасында толеранттылыққа тәрбиелеу жолдарына келетін болсақ, М.И.Рожков пен М.А Ковальчук толеранттылыққа тәрбиелеуде оқушылармен ата-аналардың өзара қарым-қатынасының сәтті шешу үшін педагог-психологқа субъектілік, тепе-теңдік, жекелеу, рефлексивтік көзқарас, толерантты орта жасау принциптерін ұсынды. Отбасындағы қарым-қатынастың дұрыс болып қалыптаспауы мұғалімдерді де, ата-аналарды да ойландыратын ортақ мәселелер.

Зерттеуші Э.Г.Эйдемилердің пікірі бойынша бірінші орынға отбасындағы нашар қарым-қатынастар алынады. Отбасындағы қарым-қатынастың дұрыс болып қалыптаспауы және оның ұзақтылығы баланың психикасына ауыр әсер жасауын өмір сүру барысы дәлелдеп отыр. Қазіргі ғалымдар отбасындағы қарым-қатынасты ерлі зайыптылар арасындағы қарым-қатынас, орта буын мен аға буын арасындағы қарым-қатынас, әке-шеше мен бала арасындағы қарым-қатынас деп қарастырады.

Бұл жағдайда төзімділік басқа адамдармен адам қарым-қатынасында ғана емес, билікпен, қоғаммен, табиғатпен және т.б. қарым-қатынастарымен күрделі жүйелерде пайда болады. Мұнда төзімділік азаматтық қоғамның қалыпты жұмыс істеуі үшін және тіпті адамзаттың тіршілік ету шарты ретінде әрекет етеді. Дәл осы тұрғыда жасөспірім ұрпаққа төзімділікке, күрделі, қайшы келетін әлемде бағдарлаудың әмбебап әдістері болуына жол беру қажеттілігі туындайды. Жеке тұлғаны тәрбиелеудің психологиялық және әлеуметтік міндеті педагогикалық жоспарға ауысады және толеранттылық санасын өсіруде маңызды болып табылады. Шын мәнінде, бұл қоғам мен білім берушілердің шешуі тиіс әлемдік көзқарас.

Оқу процесі бір жағынан символдық, мәтіндік, символикалық мемлекетте адам өмірінің «кристалдану» мағынасы ғана емес, олардың өмірлік, нақты, ақыл-ой көріністерінде «бір-бірімен» «кристалданудан» қалған негізгі құндылықтардың жиынтығы ретінде бірегей мәдениет моделі болып табылады.

Оқу үдерісі оқушының пәндік тәжірибесі мен объективті мәдени құндылықтардың байланыстарын үздіксіз «жабу» және «ашу» сияқты семантикалық шындық ретінде әрекет етеді, сана-сезімнің жеке-семантикалық құрылымдарын беретін көзі ретінде. Оқу мен білім беру барысында алынған сезімдер оқушылардың өмірлік бағдарларының матрицасын қалыптастыратын сананың «ұяшықтары» болып табылады.

Эксперименттік бөлім және әдістемелер.

Әрине толеранттылық адамның тұлғалық қасиеті мен қоғамдық тұрмыстың феномені ретінде мәдениеттің, жоғарғы, ең басты құндылықтарының бірі болып табылады. Өмірдің мағыналық бөлшектерінің бір бөлігі болып табылады және маңыздылығы жағынан бұл процестің қатысушыларының толеранттық қатынастарының пәндік тәжірибесіне негізделген толерантты мәдениеттің өмірлік практикасына негізделетін тәрбие процесінің модельдерін жасауды белгілейді. Мұғалімнің өнері оқушылардың сана-сезімінің мағыналық құрылымын өзектендіру болып табылады , олардың мазмұны "басқа ойлайтын" ұстанымдарын қабылдауға болмайтын болса, кем дегенде олардың мағынасын түсіну ниетіне негізделеді.

Кесте1. Педагогикалық толеранттылықтың өзіндік ерекшеліктері:

Педагоггикалық толеранттылық критерийлері		Нақты мазмұн ерекшеліктері
Негізгі	Просоциалдық- асоциалдық	Педагогикалық тыныштықты әлеуметтік құндылық ретінде, оқушылармен бейбітшілік мәдениетінің немесе зорлық-зомбылық әлемінің бөлігі ретінде көрсету

	Конструктивтік-деструктивтік	Педагогикалық толеранттылықтың жеке және субъективті құндылығы «осы және қазіргі» кездегі жағдай, болашақта оқушылармен өзара әрекеттесу субъектілері арасындағы қатынастардың динамикасы, жағдайлық және перспективалық тиімділік, мәселені немесе жанжалды жағдайды шешудің тәсілі.
	Активті- пассивті	Педагог пен оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынас пен диалогтық қатынастарды құруға қатысуды қамтамасыз ететін ішкі және сыртқы әрекеттерде көрінетін белсенділік деңгейі.
	Тұрақтылық- өзгерушілік	Педагог жүйелерді сақтау немесе өзгерту тенденциялары: жеке, тұлғааралық, әлеуметтік-мәдени, даму, тоқырау немесе деградация векторын белгілеу.
Қосымша	Диалогтық- монологтық	Педагог пен оқушы арасындағы тұлғааралық толеранттылық жүзеге асырылатын байланыс түрі және әсер ету нысаны.
	Децентрация- эго- центрация	Педагогтың басым назары: оқушы мен сұхбаттасушыға немесе өзіне.

Жеке - мағыналық негізде толерантты сананы тәрбиелеу полимәдениетті білім беру кеңістігінің моделінде тиімді жүзеге асырылуы мүмкін.Полимәдениетті білім беру кеңістігінің мұндай нұсқасы диалог, таңдаудың вазимдік бейімделу механизмдері және оқушылардың толерантты санасын дамыту міндеттері арқылы технологиялық түрде іске асырылады.Сонымен қатар, басқа білім беру үлгілерімен салыстырғанда полимәдениеттік білім беру кеңістігі осы міндеттерді шешу үшін үлкен әлеуетке ие деп санауға негіз бар.

Толеранттылық мәселесін елбасымыз Н.Ә.Назарбаев халыққа жолдауында ерекше атап өтті: «Біз әркімнің ар-ұжданы, абыройы мен беделі қадірленетін, мәртебелі мораль, этикалық негіздер мен рухани құндылықтар ірге тепкен қоғам құруымыз»,-деді. Және осы бағытта Қазақстан халықтарының ассамблеясыда біршама игі істер атқару үстінде. Бұл істердің негізінде елбасымыздың ұлтаралық мәселелер жөніндегі ішкі және сыртқы саяси бағдарламалары негіз болып отыр. Бұл бағдарламалар біздің болашақ ғылыми зерттеулерімізде негізгі ұстанымы болмақ.

Нәтижелері мен талқылануы. Педагогикалық толеранттық кәсіби деңгейде болғандықтан біз мұғалімнің жұмысының тиімділігін, ең алдымен мұғалімнің оқу-тәрбие жұмысын талдауды қажет деп таптық. Педагогикалық қызметтің тиімділігін бағалау үшін Н.Б.Авалуеваның «Білім беру қызметінің тиімділігі коэффициенті» әдістемесі пайдаланылды. Бұл әдіс мұғалімнің білім беру қызметін бағалауға ғана емес, сондай-ақ оқытуға да қолданылады, өйткені сыныпта оқитын оқушының қызметі сыныптан тыс іс-әрекеттер сияқты бірдей критерийлерге сәйкес бағалануы мүмкін: қызметке деген жеке үлесі, бастамасы, белсенділік. Нұсқаулық: «Сабақ кезінде әр оқушының іс-әрекеттіне әдеттегі қатысу дәрежесін бағалаңыз. 0 – өзін-өзі айтарлықтай емес көрсетуі, 1 – өзін-өзі толық көрсете алмайды, 2 – өзін толық көрсетеді».

Толерантты және интолерантность қарым-қатынас баланстың, ашушаңдықтың, эмоциялық төзімділіктің, экстраверсияның, алаңдаушылықтың және тағы да басқа сипаттамалармен байланысты болуы мүмкін. Осы қасиеттерді анықтауға және оларды толеранттық пен теңестіруге мүмкіндік беретін әдісті пайдалану маңызды. Осы мақсатта біз 16PF Кэттелла сауалнамасын қолдануға мүмкіндік алдық. Бұл зерттеуде 187 сұрағы бар сауалнама пайдаланылды. Тақырып бойынша нұсқаулық: «Бұл зерттеуде сіз әр сұраққа бір-бірлеп және үш ықтимал жауаптар ұсынасыз. Сізге былай жауап беру керек: алдымен сұрақты және оның нұсқаларын оқып шығыңыз, содан кейін қалған екеуіне қарағанда пікіріңізді білдіретін үш ұсынылған жауап нұсқаларының біреуін таңдап, оны хаттамаға белгілейсіз.

Жиі «сенімді емес», «орташа» сияқты жауапқа бармауға тырысыңыз. Оны басқаша жауап бере алмаған кезде ғана таңдаңыз. Әр сұраққа жауап беріңіз».

Оқытушының оқушылардың жеке қасиеттерін бағалау үшін әріптестер Ю.Н. Кулюткина мен Г.С. Сухобская ұсынған тұлғалық жұптардың қарсы сипаттамалары қолданды. Оқу процедурасы Р.Осгуда симантикалық дифференциалдық әдісіне сәйкес келеді. Зерттеу барысында мұғалімдердің бағалауы: идеал оқушыны бағалау, нақты және анти идеал, сондықтан субъектіге сауалнаманың қарсы жұптары бар 3 сауалнама ұсынылды. Әрбір жауап парағында жұмыс істеу технологиясы бірдей, ол нұсқаулықтың мазмұны бойынша ғана ерекшеленеді.

1-параққа арналған нұсқаулық: «Өзіңізге ұнайтын және қарама-қарсы эмоциялық-бағалайтын сипаттамаларды пайдаланып, оқушымен сабаққа дайындалатын жерді дайындап және оған деген көзқарасыңызды крест арқылы белгілеп, бағалаңыз. Егер бұл адамға деген көзқарасыңыз оң болса, онда жұлдызша ортаңғы, нөлдік сызықтың оң жағына орналасады; егер оған деген көзқарасыңыз теріс болса, онда сол жаққа орналасады. Кез-келген жағдайда қарым-қатынастың күші, тиісінше, 0-ден 3-ге дейін қажетті оң немесе теріс жауаптытаңдау арқылы көрсетіледі.

2-параққа арналған нұсқаулар: «Сізбен жұмыс жұмыс жасайтын оқушыны келесі бірнеше қарсы жұптарды пайдалану арқылы бағалаңыз».

3-параққа арналған нұсқаулар: «Келесі бірнеше қарсы жұптардың көмегімен жұмыс істегіңіз келмейтін оқушыны бағалаңыз ...».

Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобская барлық сапа жұптарын бес бағаға топтастыруды ұсынады:

1. Адамның жалпы айырмашылығы.
2. Адамның моральдық қасиеттерінің сипаттамасы.
3. Адамның интеллектуалдық қасиеттерінің сипаттамасы.
4. Адамның ерікті қасиеттерінің сипаттамасы.
5. Жеке дара ерекшеліктердің сипаттамасы.

Қоғамдық қашықтық Богарду әдісі. Респонденттерге төмендегі нұсқаулар ұсынылды: «Төменде ұсынылған жеті критерийдің біреуінде олардың қолайлылығы дәрежесін ғана көрсете отырып, төмендегі мәлімдемелерді бағалаңыз. Бұл қағидаға жауап беріңіз: мен жеке өзім қарым-қатынас жасайтын адамдар, соның ішінде жақын араласатын адамдар болуы мүмкін».

Нақты әлеуметтік қашықтық мына формула бойынша есептеледі:

мұнда Σ - оң нәтиже беретін баллдардың арифметикалық сомасы,

Σ - теріс нүктелердің арифметикалық сомасы.

Осылайша, жоғарыда келтірілген әдістер мен әдістердің негізінде біз зерттелген мәселе бойынша сандық және сапалық ақпаратты таңдадық. Енді эксперименталды зерттеулердің нәтижелерін тікелей талдау жасаймыз.

Білім беру қызметінің тиімділігін бағалау

Оқытушының кәсіби қызметінің негізгі түрі ретінде оқу-тәрбиелік іс-шаралар, әдістемелік, ұйымдастырушылық және басқарушылық тәрбие жұмыстарының басқа түрлерін де қамтиды.

Егер педагогикалық толеранттық кәсіби деңгейде болса, онда ол оқыту мен білім беру қызметінің тиімділігіне әсер етуі керек.

Педагогикалық қызметтің тиімділігін бағалау әдістемесінің тиімділігін 0-ден 100% -ға дейін өлшеуге мүмкіндік береді. Оқу және тәрбиелеу іс-әрекетінің тиімділігінің орташа мәндері бірдей, бұл олардың тең дәрежеде дамитынын білдіреді. Деректердің шашырауы білім беру қызметінің тиімділігінің 42% -дан 48% -ға дейінгі мәнін береді. Оқытушының орташа кәсіби тәжірибе стажы - 12 жыл, ең төменгі тәжірибе - 1 жыл, максимум - 40.

2-кесте. Оқытушылық қызметтің тиімділігі мен мұғалімнің тәжірибесі

	min	мах	орташа	стандарттыауытқу	вариация коэффициенті
Жұмыс тәжірибесі	1	40	12,03	9,98	±0,82
Оқужұмысыныңтиімділігі	12	78	45,15	15,84	±0,35
Білім беру қызметініңтиімділігі	14	84	45,56	15,35	±0,33
Оқытутиімділігі	13	81	45,22	15,30	±0,33

Пайыз әдісібойыншатәжірибе өтілімі мәндері келесі рет бойынша анықталады: 1-ден 3 жылғадейін, 4-тен 7 жылға дейін, 8-ден 12 жылғадейін, 13-тен 20 жылғадейін, 21-ден 40-қа дейін. Әрбіреңбек өтілібойыншашамаменбірдей субъект саны бар: 66 адам, 53 адам - 55 адам - 55 адам - 57 адам - Жииліктікбөлукестесінесәйкес, бұл үлгідегі мұғалімдердің көпшілігі 15 жылғадейінжұмыстәжірибесі бар екенін, ал ең жоғарғысы - бес жылдық жұмыстәжірибесі бар екенін көреміз.

Бірнеше оқытушының кәсіби тәжірибесі 30 жылданасады. Алынған деректерге сүйенсек, мектепте жұмыс істеп жүрген көптеген жас мамандар бес жылдай ғана жұмыс істейді, соның нәтижесінде бүкіл педагогикалық қызметкерлердің жұмыс тиімділігі төмендейді, себебі мектепте көбінесе үлкен өтілі бар адамдар жұмыс істейді. Тәжірибесі жоқ мамандар істеген кезде, жұмыс тиімділігі төмендемейді, оған педагогикалық толеранттылық жетіспейді. 3-кестеге сүйене отырып, оқытудың және білім беру қызметінің тиімділігінің орташа көрсеткіші орташа және ортадан төмен интервал бойынша байқалады. Педагогикалық қызметтің тиімділігі орташа деңгейінен төмен интервалда, педагогикалық іс-әрекетте байқалады, бұл жағдайда мұғалімдер сабақтан тыс іс-шараларға қарағанда сыныптағы оқушылардың жұмысына көбірек көңіл бөледі. Бұл деректер, егер мұғалім балаларды тәрбиелеуге жеткілікті көңіл бөлмесе, білім беру сапасы төмендейтінін көрсетеді. Бұл оқытушылар оқушының өзара қарым-қатынасына емес, тек нәтижеге назар аударады. Педагогикалық қызмет тиімділігі орташа деңгейден жоғары интервалда көрсетілгендей, керісінше білім беру қызметі бірінші орынды иеленеді, бұл мұғалімдер сыныптан тыс іс-шараларда оқушылармен бірлескен іс-әрекеттерді ұйымдастыруға қабілетті. Мұндай оқытушылар оқушының жеке басына назар аударады, диалог процесі және білім беру процесінің субъектілерімен ынтымақтастық маңызды және қызықты. Демек, білім беру қызметінің тиімділігі көбінесе мұғалімнің жұмысына әсер етеді.

3-кесте. Білім беру қызметінің тиімділігінің кестесі

Педагогикалық қызметтің деңгейі	$M_{ЭОД}$	$M_{ЭВД}$	$M_{ЭПД}$
Төменгі деңгей	26,6	26,9	26,6
Орташадан төмен деңгей	38,1	36,1	35,5
Орташа деңгей	45,5	44,1	43,8
Орташаданжоғары	54,3	54,2	54,1
Жоғары деңгей	65,9	68,3	67,1

Қорытынды: Педагогикалық қызметтің тиімділігін бағалау әдістемесіне сәйкес ең жоғарғы балл 100, мұғалімдердің осы үлгісінде алынған ең жоғары балл – 81, орта балл 45,22. Сондықтан жалпы педагогикалық қызметтің тиімділігі орташа деңгейге сәйкес келеді. Мұғалімдер оқушылармен бірлескен іс-шараларды ұйымдастыруға жеткілікті көңіл бөлмейді, мұғалімдер оқыту және тәрбиелеу барысында оқушы мен сыныптың тұлғалық сипаттамаларын ескермейді, олар тек жеке басына, мүмкіндіктері мен тілектеріне ғана назар аударады. Сыныптағы оқушыларының көпшілігі қызметке қатысудың ең төменгі деңгейін көрсетеді, тек

бірнеше адам ең ең жоғарғы деңгейді көрсете алады. Осындай іс-шараларды өткізу барысында қатысушылар өздерінің потенциалын көрсете алмайды, бірақ кейбір студенттер басқаларға қарағанда көп тер төгуі мүмкін. Педагогикалық қызметтің тиімділігі кәсіптік қызметтегі еңбек өтіліне байланысты өзгеріп отырады деп есептедік. Бұл динамиканы 3-суреттен көре аламыз. Оқу және білім беру іс-әрекеттерінің тиімділігі педагогикалық қызметтің 4-7 жыл аралығындағы, 20 жылдан 40 жылға дейінгі ең төменгі деңгейде байқалады. 8 жылдан 12 жылға дейінгі кәсіби қызмет кезеңінде тәрбие беру тиімділігі білім беру тиімділігіне қарағанда төмен. 4-7 және 13-20 жыл аралығында тәрбие беру және білім беру тиімділігі бірдей. Ең үлкен сәйкессіздіктер кәсіби қызметтің 8-12 және 20-40 жыл аралығында байқалады. Тұтастай алғанда, педагогикалық қызметтің тиімділігінің төменділігі еңбек өтіліне байланысты.

4-7 жыл аралығындағы кәсіби тәжірибе кезеңінде және 21-40 жыл аралығындағы білім беру қызметінің тиімділігінің нәтижелері бойынша, айтарлықтай статистикалық айырмашылықтар байқалады. Яғни педагогикалық қызметтің тиімділігі мен нәтижесі арасындағы максималды және минималды айырмашылық білім беру үшін де, тәрбие беру үшін де маңызды. Педагогикалық қызмет нәтижесінің біршама өсуі 13-20 жыл аралығындағы еңбек өтілі кезінде байқалады, 4-7 жыл ішінде педагогикалық қызметтің тиімділігі 13-20 жыл ішінде тиімділігіне қарағанда айтарлықтай ерекшеленеді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде педагогикалық қызметтің білім беру тиімділігі тәрбие беру тиімділігіне байланысты болады. Тәрбие беру кезінде студенттің жеке тұлға ретінде қалыптасады, тұлғааралық қарым-қатынаста социализация, дағдылар, мораль қалыптасады, оның ішінде басқа адамға толерантты қарау да қалыптасады.

Сурет 4. Оқытушының жұмыс өтіліне байланысты білім беру қызметінің тиімділік динамикасы
—— оқу ісінің тиімділігі
–------білім беру тиімділігі
……педагогикалық тиімділік

Сонымен қатар, басқа білім беру үлгілерімен салыстырғанда полимәдениеттік білім беру кеңістігі осы міндеттерді шешу үшін үлкен әлеуетке ие деп санауға негіз бар.

Толеранттылық мәселесін елбасымыз Н.Ә.Назарбаев халыққа жолдауында ерекше атап өтті: «Біз әркімнің ар-ұжданы, абыройы мен беделі қадірленетін, мәртебелі мораль, этикалық негіздер мен рухани құндылықтар ірге тепкен қоғам құруымыз»,-деді. Және осы бағытта Қазақстан халықтарының ассамблеясыда біршама игі істер атқару үстінде. Бұл істердің негізінде елбасымыздың ұлтаралық мәселелер жөніндегі ішкі және сыртқы саяси бағдарламалары негіз болып отыр. Бұл бағдарламалар біздің болашақ ғылыми зерттеулерімізде негізгі ұстанымы болмақ.

Әдебиеттер:

1. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценнотно-целевых приоритетов образования // Педагогика. – 2002. – №7. – С.3-10.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Изд-во «Наука», 1977. – 380 с.
3. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: избранные труды. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; - Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 464 с.
4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Издательство «Питер», 1999. - 368.: (серия «Мастера психология»)
5.Леонтьев. А.А. Психология общения. - 2-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл, 1997. – 365 с. ,
6. Панов В.И. Проблема одаренности и одаренные дети как проблема // Дарын. – Алматы. - 2006. - № 5-6. – С. 103-104.
7.Карикаш В.И. Индивидуально-психологические особенности общения учителя со старшеклассниками: автореф. дис. на канд. психол. наук: 19.00.07. – Киев., - 1986. – 18 -19 с.

8.В.А.Крутецкий. Коммуникативная способность и ее совершенствование: автореф. дис. на канд. психол. наук: 19.00.05. - Л., 1981- 19 с.,
9.Теплов М.Б. Избранные труды, в 2-х т., т.1. - М.: Прос., 1971.
10.Медведев Н.П. Толерантность и образование: грани соприкосновения // Качество образования как социальная проблема: Материалы научной конференции. – Ставрополь, 2002. – С.307.
11.Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2002. - 180 б.
12. Жарықбаев Қ.Б. Әдеп және жантану. Хрестоматия. Орта мектеп оқушыларына арналған оқу құралы. – Алматы: Атамұра, 1996. – 224 б.10
13.Джакупов С.М. Развитие одаренности в онтогенезе // ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы. - 2007. - № 1 (20). - С. 7-8.
14. Н.Қ.Тоқсанбаева. Қарым-қатынастың адам өміріндегі маңыздылығы және этнопсихологиялық сипаты // Қазақстан жоғары мектебі. - 2008. - №4. - 134-135 бб.
15.Абылғазина Р. Толеранттылық психологиялық зерттеу нысаны ретінде // Жантану мәселелері 2011ж №3 3б.
16. Қартбаева Ж.Ж. Толеранттылық мәселесінің зерттелуі// Қазақстан орта мектебі 2009ж №9 16б.
17. Анаш Д. Қазақстандағы толеранттылық қай деңгейде? // Алматы ақшамы №112 (4514) 2011ж 6б.

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӘРТҮРЛІ КӘСІБИЛЕНУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

THE FEATURES OF EMOTIONAL STABILITY OF TEACHERS AT VARIOUS STAGES OF PROFESSIONALIZATION

Baltabayev N.K.
SILK WAY Халықаралық университеті, Шымкент, Қазақстан
Prof. Dr. Toksanbayeva N.K.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
Prof. Dr. Madaliva Z.B.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
ToksanbayevA N.B.
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің философия және саясаттану факультеті жалпы және қолданбалы психология кафедрасының оқытушысы, Алматы, Қазақстан
Ayazbayeva B.B.
әл-Фараби атындағы ҚазҰУнің философия және саясаттану факультеті жалпы және қолданбалы психология кафедрасының оқытушысы, Алматы, Қазақстан

АҢДАТПА

Бұл мақалада мұғалімдердің әртүрлі кәсібилену кезеңдеріндегі эмоциялық тұрақтылықтың ерекшеліктері эмоциялық тұрақтылық тұлғаның қалыптасуының маңызды аспектілерінің бірі және оның жетілуінің көрсеткіші болып табылады. Адам психикасы адам қызметінің контекстінде бір-біріне өзара әсер ететін рационалды және иррационалды бастаулардан тұрады. Эмоциялар адамның әрекеті мен мінез-құлқын бағыттайды және реттейді. Егер екі полюсті континуумның "тұрақтылық-тұрақсыздық" негізінде эмоциялық тұрақтылықты қарастырсақ, тұрақсыздық теріс мінез-құлыққа және уайымдарға, соның ішінде агрессивті және аутоагрессивті реакцияларға, шындықты дұрыс қабылдамауға әкеп соқтыратын теріс мінез-құлыққа байланысты екенін мойындауға тура келеді. Мұндай мұғалімдердің әртүрлі кәсібилену кезеңдеріндегі эмоциялық тұрақтылықтың ерекшеліктері қызметінің түрлі салаларына теріс әсер етеді, көбінесе жеке және кәсіби өсуді деформациялайды. Эмоциялық реттеуге қабілеттіліктің дамуымен, эмоциялық орнықтылықтың артуымен адам қарым-қатынаста төзімді, кәсіби қызметте табысты болады, табысты мансапты жасауға жоғары мүмкіндік алады, дағдарыстық жағдайлар мен белгісіздік жағдайларына оңайырақ бейімделеді.

Кілт сөздері: мұғалім, эмоция, тұрақтылық, тұрақсыздық, ғылыми, зерттеу, әдіснамалық, эксперимент, кәсіби, дәріс, семинар, оқу іс-әрекеті.

ABSTRACT

In this article, the features of emotional stability of teachers at different stages of professionalization are one of the important aspects of the formation of personality and an indicator of its improvement. The human psyche consists of rational and irrational principles interacting with each other in the context of human activity. Emotions direct and regulate the behavior and actions of humans. If we consider emotional stability on the basis of the bipolar continuum "stability-instability", it should be recognized that the negative behavior is interconnected unstable negative behavior and experiences,

including aggressive and autoaggressive reactions, incorrect perception of reality. Features of emotional stability of such teachers at various stages of professionalization negatively affect various spheres of activity, often deform personal and professional growth. With the development of the ability to emotional settlement, increasing emotional stability, a person is successful in professional activities, gets a high opportunity to make a successful career, it is easier to adapt to crisis conditions and conditions of uncertainty.

Keywords: teacher, emotion, stability, instability, scientific, research, methodological, experiment, professional, lecture, seminar, educational activity.

Кіріспе. Эмоциялық тұрақтылық тұлғаның қалыптасуының маңызды аспектілерінің бірі және оның жетілуінің көрсеткіші болып табылады. Адам психикасы адам қызметінің контекстінде бір-біріне өзара әсер ететін рационалды және иррационалды бастаулардан тұрады. Эмоциялар адамның әрекеті мен мінез-құлқын бағыттайды және реттейді. Егер екі полюсті континуумның "тұрақтылық-тұрақсыздық" негізінде эмоциялық тұрақтылықты қарастырсақ, тұрақсыздық теріс мінез-құлыққа және уайымдарға, соның ішінде агрессивті және аутоагрессивті реакцияларға, шындықты дұрыс қабылдамауға әкеп соқтыратын теріс мінез-құлыққа байланысты екенін мойындауға тура келеді. Мұндай көріністер адам қызметінің түрлі салаларына теріс әсер етеді, көбінесе жеке және кәсіби өсуді деформациялайды. Эмоциялық реттеуге қабілеттіліктің дамуымен, эмоциялық орнықтылықтың артуымен адам қарым-қатынаста төзімді, кәсіби қызметте табысты болады, табысты мансапты жасауға жоғары мүмкіндік алады, дағдарыстық жағдайлар мен белгісіздік жағдайларына оңайырақ бейімделеді.

Эмоция адам мінез-құлқының драйвері болып саналады, бірақ ол бейсаналық. Алғаш рет психоанализатордың негізін қалаушы З. Фрейд осы тақырып бойынша маңызды ой айтты. Ол эмоционалдық үдерістердің қуатты ынталандыратын әсері болған жағдайларда да бейсаналық болуы мүмкін деп санайды [1,13 б].

Мотивациялық эмоциялардың авторлық теориясының негізгі қағидалары осы жұмыста эксперименталды расталды:

- эмоция, әдісіне қарамастан, өзінің психикалық мазмұнынан туындайтын ынталандыру әлеуетіне ие
- бұл толқу мен шиеленіс;
- эмоционалдық тұрғыдан эмоциялық жағынан эмоция «субъектке» қосылып, адамның осы тақырыппен байланыс жағдайының көрінісі ретінде пайда болады. Атап айтқанда, қуанышты сезім күшті байланыстардың болуын және қайғы-қасіреттің сезімін көрсетеді
- Бұл адамның адаммен байланысы субъектінің бұзылуының көрінісі - әрбір эмоцияның тәжірибесі коммуникация субъектісіне қарсы бейсаналық (болжанбаған) әрекеттермен бірге жүреді;
- субъектіге бейсаналық емес күтпеген әрекеттер тәжірибелі эмоциялардың әдістеріне сәйкес келеді және осыған байланысты байланыстарды нығайтады (қуаныш сезімі) немесе байланыс үзілісін қалпына келтіру (ашудың эмоциясы), немесе «қайғы»[2,50 б].

Осылайша, ашудың, қайғы мен қуаның сезімін бастан кешіру адамның мінез-құлқын тақырыпқа (құбылысқа) бағытталған әрекетке әкелетін кернеуді тудырады. Эмоциялар, әдетте, ұзақ эмпирикалық қарым-қатынасқа ие болатын пәнге күтпеген (бейсаналық) әрекеттерді ашады. Мысалы, студенттердің эмоциялардың қатысуымен ынталандыру схемасы бойынша білім беру қызметі төменде келтірілген. Ашудың, қайғырудың немесе оқу ісіне деген қуанышты сезіну студенттің бұл іспен байланысты нығайтуға немесе бұзуға әкелетін бейсаналық қалаусыз әрекеттер жасауға себеп болатын кернеуді тудырады.

Қажетсіз әрекеттерді мотивациялық және демотивациялық деп бөлуге болады. Атап айтқанда, мотивациялық әрекеттер қуаныш, рахат, қызығушылықтың оң эмоцияларынан туындайды. Бұл эмоциялар мұғалімдермен тығыз байланыстарды нығайту үшін оқу іс-

әрекеттеріне бағыттайды. Өз кезегінде, демотивациялық іс-қимылдар теріс эмоциялардан - қайғыдан, мұңайудан және көңіл-күйден шығады және студенттердің оқу әрекеттерімен байланысты үзілістерге алып келеді. Алайда әсердің сипатына қарамастан, шиеленісті және мінез-құлық белсенділігін субъектке (қызметке) әкелетін барлық эмоциялар мотивациялық деп санауға тиіс.

Ғылыми зерттеудің әдіснамалық негізі принциптері бірлігі аффект және интеллект (Л. С. Выготский), детерминизм (С. Л. Рубинштейн), сана бірлігі және іс-әрекет болып табылады[3,85 б]. Бұл мақаланың негізі эмоциялық құбылыстар психологиясының теориялық жағдайы болды (Л. М. Аболин, В. К. Вилюнас,Б. Х. Варданян, Т. Б. Зильберман, К. Е. Изард, А. Е. Ольшанникова, А. М. Прихожан, Я. Рейковский). Маңызды әдіснамалық бағдарлары негіз болды: субъектілік-акмеологиялық тұрғыдан зерттеу оның психикалық және кәсіби дамуы (К. А. Абульханова-Славская, Б. Г. Ананьев, М. Р. Битянова, И. В. Вачков, А. А. Деркач, Ю. М. Забродин, Э. Ф. Зеер, Е. А. Климов, А. К. Маркова, Е. А. Милерян, Л. М. Митина, В. Д. Шадриков, Л. Б. Шнейдер), оның тұтастығындағы эмоциялық тұрақтылық феноменін зерттеуге мүмкіндік беретін жүйелі тәсіл Ю.И.Кравченко[4], А.Н.Леонтьев [5], Р.У. Липер[6], Л.И.Петражицкий[7], Е.А. Пырьев[8], Р.Дэвидсон, Ш.Бегли[9], П.Экман[10] жеке тұлғаның эмоциялық, интеллектуалдық, мотивациялық және ерік ерекшеліктерінің өзара байланысы мен қарым-қатынасын ашатын жеке көзқарас (Л. И. Анцыферова, К. К. Платонов, А. А. Реан).

П. Б. Зильберман мен Л. М. Аболин эмоциялық тұрақтылығын анықтау көрсетілген өзара байланысты ескере отырып, бұл ұғымды жан-жақты түсіндіреді. Осы авторлардың эмоциялық тұрақтылығы адамның психологиялық қызметінің эмоциялық, ерік, зияткерлік, мотивациялық компоненттерінің өзара әрекеттесуімен сипатталатын тұлғаның интегративті қасиеті болып табылады, ол қызмет мақсатына оңтайлы табысты қол жеткізуді және күрделі эмотивтік жағдайда неғұрлым тиімді әлеуметтік-рөлдік мінез-құлықты қамтамасыз етеді (Аболин Л. М., 1989; Зильберман П. Б., 1974).

Эмоциялардың тұрақтылық функциясы университеттің оқушыларының оқу іс-әрекеттерін шешу үшін күтпеген әрекеттерін жүзеге асыру мысалында сыналды. Бұл үшін мұғалімдердің оқу сабақтарында жасырын бақылауы бірнеше топтарда ұйымдастырылды. Байқау дәрістер, семинарлар, тесттер, емтихандар, сондай-ақ сабақтар арасындағы үзілістер кезінде ұйымдастырылды. Байқаудың мақсаты - университеттегі мұғалімдердің күтпеген әрекеттерін анықтау[4,145 б].

Зерттеудің эксперименттік бөлімінде білім беру жүйесі мұғалімдердің эмоциялық тұрақтылығын дамыту үшін эмоциялық тұрақтылық пен кәсіби психологиялық өтілдің тәуелділігіне тән. 1 жылға дейінгі және 5 жылдан 10 жылға дейінгі кезеңде білім беру жүйесінің мұғалімдеріне эмоциялық орнықтылықтың даму дағдарысы тән. Эмоциялық тұрақтылық деңгейіне қатысты ең қолайлы болып 1 жылдан 3 жылға дейінгі және 10 жылдан 15 жылға дейінгі психологиялық кәсіби тәжірибесі бар мамандар табылады. Білім беру жүйесі мұғалімдердің эмоциялық тұрақтылығының жас ерекшеліктері 20-дан 30 жасқа дейінгі кезеңде жасына сәйкес өсуімен сипатталады, ал 41 жастан кейін сыналушылардың жасы ұлғаюына қарай эмоционалдық тұрақтылықтың төмендеуінен тұратын үрдіс байқалады.

2. Эмоциялық тұрақтылықтың екі функциясы бар: гомеостатикалық және адаптациялық. Эмоциялық тұрақтылықтың гомеостатикалық функциясы реттеуші-тұрақтандырғыш рөлді орындайды және эмоциялық шиеленістің өсуіне жол бермей, эмоциялық тепе-теңдікті қолдауға мүмкіндік береді. Эмоциялық тұрақтылықтың адаптациялық функциясы жеке тұлға мен кәсіби қызмет үшін жағымсыз салдарсыз жаңа немесе өзгерген сыртқы жағдайларға немесе ішкі жағдайға икемді және барабар бейімделуге мүмкіндік береді. Эмоциялық тұрақтылық функциялары бір-бірімен перманентті өзара әрекеттеседі және тұлғаның эмоциялық саласының рефлексиясымен біріктіріледі. Мұндай рефлексияның үш түрі бар: өзінің эмоциялық жағдайын бағалаудың рефлексивті қабілеті; эмоциялық өзін-өзі реттеу табыстылығын рефлексивті бағалау.

Эмоциялық тұрақтылықтың айқын деңгейі білім беру жүйесі мұғалімдердің кәсіби жану синдромының туындауына кедергі келтіреді.

Кәсіпқойлықтың әр түрлі кезеңдеріндегі психологтардың эмоционалдық тұрақтылығының тұлғалық детерминанттары: интернальность; ойлау және мінез-құлық икемділігі; рефлексиялық қабілеттер (жалпы рефлексивтілік); эмоциялық жағдайды рефлексивті бағалау; эмоциялық жағдайда әрекет ету тәсілдері туралы шешім қабылдаудың рефлексиясы; эмоциялық жағдайдың табыстылығын рефлексивті бағалау.
Өзін-өзі реттеу; өзін-өзі бағалау; коммуникативтік төзімділік; эмоциялық өзін-өзі бақылау. Мұғалімдерде салыстырғанда алты жеке детерминантының басымдылығы байқалады, олар: интерналдық көрсеткіштері; жалпы рефлексивтілік көрсеткіштері; эмоциялық жағдайды рефлексивті бағалау көрсеткіштері; өзін-өзі бағалау көрсеткіштері; коммуникативтік төзімділік көрсеткіштері; эмоциялық өзін-өзі бақылау көрсеткіштері.

Тәжірибенің сипаттамасы. Экспериментке SILK WAY Халықаралық университетінің түрлі факультеттерінің мұғалімдері қатысты. Жалпы алғанда, эксперимент университеттің бірінші кәсібилену кезеңі мен және екінші кәсібилену кезеңіндегі 7 мұғалімдер топтарын қамтыды. Үлгісі - 167 адам. Тағы да байқау жасырын өткізілгенін атап өтеміз. Эксперименттің тазалығы үшін бұл шарт қатаң сақталады. Мұғалімдердің бейсаналық түрде жасаған іс-әрекеттерін, яғни эмоцияны сезінудің әсерінен, оқу іс-әрекетінің әртүрлі аспектілерін шешу үшін маңызды болды. Мұғалімдердің іс-әрекеттерін қадағалауға арналған тапсырмалар топ жетекшісінен дайындалған тұлғаларға жіберілді. Байқау бір семестрге арналған бағдарламаға сәйкес жүргізілді.

Эксперимент «негізгі» деп бағаланатын сегіз эмоцияның мотивациялық функцияларын қарастырды. Бұл эмоциялар: рахат, қызығушылық, ашулану, қуаныш, лайықсыздық, көңіл көтеру, қорқыныш, қайғы. 1-кестеде келтірілген.

1-кесте Мұғалімдердің дәрістер мен семинарларда күтпеген әрекеттерін бақылау бағдарламасы

Реттік саны	Мұғалімдердің эксперимент университеттің бірінші кәсібилену кезеңіндег эмоциялық әрекеттері
1.	Дәріс кезіндегі эмоциясын ұстауы; -Жазып отырады. - басқа мәселелер туралы әңгімені көп айтады - ұйқысы келіп тұрады
2.	Ауырып қала береді (қалған күндері)
3.	Дәріс немесе семинар сабақтарында шығып кете беруі (ауырып тұрмын деген себептермен)
4.	«үзіліске» күні бойы неше рет шығады
5.	Бірінші сабаққа кешігіп келуі
6.	Сабақ біткенен кейін тез кетіп қалады (бир минутта тоқтамайды)
7.	Мобильді телефонмен ойындар ойнауы; -планшет -наушники
8.	Дәріс кезінде басқа дәріске дайындалып отырады
9.	Телефонмен сөйлесіп шығып кетеді
10.	Үзілістен әртүрлі себептермен кешігіп келеді
11.	Сабақтан түскі ас ішуге шығып кетеді

12	Қаламсабын үнемі ұмытып кетеді,
13.	Студенттерді түгендейтін дәптері үнемі бола бермейді
14.	Сабаққа кітап алып келмейді
15.	Студенттер мен үнемі сөзге келіп қала береді

2-кесте Мұғалімдердің дәрістер мен семинарларда еріксіз түрде жасаған теріс эмоцияларының тізімі

№	Мұғалімдердің дәрістер мен семинарларда еріксіз түрде жасаған теріс эмоцияларының тізімі	1	э 2	м 3	о 4	ц 5	и 6	я 7	8
1	Экспериментте қатысқан мұғалімдердің саны	17	14	16	14	33	26	19	28
2	Әдейі емес теріс мінез көрсеткендердің саны	132	40	150	68	287	947	207	434
3	Ортақ арифметикалық; теріс мінез көрсеткендердің саны	7,7	2,8	9,3	4,8	8,7	36,4	10,8	15,5

2-кестеде университетте лекциялар мен семинарлар туралы белгілі бір эмоцияларды сезінген мұғалімдердің іс-әрекеттерінің қорытынды хаттамалары келтірілген.

«Эмоциялар» бөліміндегі сандар келесі аттарға ие: 1. Қуаныш; 2. Пайыздар; 3. Ашулану; 4. Қуаныш; 5. Бейтараптық; 6. Өкінішке орай; 7. Қорқыныш; 8. Қайғы-қасірет. 2-кестеде көрсетілген сандық көрсеткіш қатысушылар санының, лекциялар мен семинарларда сезілетін эмоциялардың және қабылданған шаралар санын біледі. Айқындық кестесі іс-әрекеттерді бір апта (бес күн) үшін ғана көрсетеді.

Ескерту: Теріс әрекеттерді таңдау эксперименттік жағдайды барынша толық көрсетеді. Осылайша, теріс әрекеттер санының өсуі оң сандар санының азаюын білдіреді; керісінше, теріс сандардың азаюы оң көрсеткіштердің өсуін көрсетеді. Бұл ереже 2-кестенің 1, 2, 3-тармақтарында көрсетілген.

Талқылауға ыңғайлы болу үшін, «қуаныш, қызығушылық, қайғы сезінетін топ ...» деген терминдің орнына біз «қызығушылық» эмоциясы тобы,« қуаныш» эмоция тобын » және т.б. қолданамыз.

Нәтиже және талқылау. Сонымен, дәріс және семинар сабақтарына қатысқан эмоцияларды сезінген респонденттердің бірінші тобында «бейқызығулышылқ» (бесінші тармақ) эмоциялар тобы - 33 қатысушы (20%); екінші орын - «қайғы» (сегізінші) эмоциялар тобы - 28; үшінші орынға - «үмітсіздік» (6 тармақ) эмоциясы - 26 респондент; төртінші орында 19 респондент, эмоциялар тобы «қорқыныш» (жеті-тармақ); бесінші орында «көңілді» эмоция тобы - 17 респондент; алтыншы орында эмоциялар тобы «ашулану» (үшінші абзац) - 16; Жетінші орын эмоцияның екі тобына бөлінген - «қызығушылық» және «қуаныш» (екі және төртінші) - әрқайсысының 14-сі жауап берді.

Дәрістер мен семинарларға қатысты эмоцияны сезінудің жалпы көрінісі қызғылт емес. Оқытушылардың 44% -ы лекциялар мен семинарлар сияқты білім берудің осындай түрлеріне бағытталған жағымсыз эмоцияларды бастан кешуде. Бұл көрсеткіш эмоциялардан «үмітсіздік», «қорқыныш» және «қайғылы» тұрады. Өз кезегінде, респонденттердің 27% -ы лекция мен семинарлық сабақтарға жіберілетін оң (оң) эмоцияларды сезінеді (эмоциялар «рахат», «қуаныш», «қызығушылық»). Респонденттердің тағы 20% «бей-жайсыздық» сезімін сезінеді; «ашулану» эмоциясының респонденттердің 9% -ы тәжірибе алады.

«Қайғы» эмоциясы тобы теріс табиғаттың барлық күткен әрекеттерінен артық алды. 26 респондент үшін 947 акция бар. Бір респондентке орташа арифметикалық көрсеткіш - 36,4 теріс

әрекет. Сондай-ақ, осы топтағы сыналушылардың саны ең көп «аурулар тізімін» көрсетті - бес оқу күніне 218 сағат. Бұл эмоциялардың басқа топтары үшін бірдей.

«Қайғы» эмоциялар тобында басқа адамдарға кедергі жасаудың максималды саны: «басқа әріптестерімен әңгіме», «аудиторияда ұялы телефонмен отыру». Бұл топтың респонденттері көбінесе «сабақ кезінде дәрет алуға», «сабақтардан түскі ас ішуге баруға», «қаламды ұмытады» және «кітаптарды сабаққа әкелмейді».

Әрекет ету нұсқаларының саны бойынша, эмоциялар тобы «көңіл-күйдің» бірінші орынды алады. Теріс әрекеттердің он бес нұсқасынан он төрт (14) «айналысады». Салыстыру үшін, топқа сәйкес, «қызығушылық» эмоциясы - теріс әрекеттердің төрт нұсқасы; топтық эмоцияны «ләззат» - 10 опция; эмоциялар тобы «бей-жайсыздық» - 13 опция және т.б.

Тренинг тақырыбынан ауытқу жиілігі, сондай-ақ «ұялы телефондағы отыру» және әртүрлі кешкі ойлар «студенттерді» зерттеуге қатысқандардың тілектерін білдірмейді. «Қайғы-қасіреттің», сондай-ақ «үмітсіздіктердің» теріс сезімі студентті іс-әрекетке қамқорлық жасауға талпындырады. Осы эмоциялардың тәжірибесі білімнің сіңірілуіне жол бермейтін көптеген әрекеттерге әкеледі. «Өкінішке орай» және «қайғылы» эмоцияларды сезінген оқушылар оқу уақытын оқытуға қатысы жоқ көптеген іс-шаралармен алады. Бұл әрекеттер, бір жағынан, студенттің құмарлығын мазмұндағы толтырады, ал екінші жағынан, мұғалімді мектептен алшақтатады. Эмоциялардың «қайғылы» және «көңіл-күйден айырылу» функциясы болып табылатын «кету» әрекеттері, бір жағынан, осы эмоциялардан туындайтын ынталандырушы күштердің өнімі болып табылады, ал екінші жағынан тәжірибені күшейтеді. Сондай-ақ «қамқорлық» әрекеттері осы эмоцияларды азайтады, олардың бар болуын және дамуын қамтамасыз етеді деп айтуға болады.

2-кестенің үшінші бөлігінде эмоциялар тобы «ашулану» ұсынылған. Респонденттердің жалпы санынан бұл топ «қызығушылық» және «қуаныш» топтарында ғана (әрбір 7%) ғана 9% құрайды. «Ашулану» тобының он тоғызына бір респондентке қатысты 150-ке жуық теріс әрекет немесе респондентке тоғыз әрекет бар. Топта теріс әрекеттерге арналған он бес нұсқаның тоғызы тіркелді. Бұл «қайғылар», «бей-жайсыздық» және «көңіл-күйлер» топтарынан аз, бірақ «қызығушылық» және «қуаныш» топтарынан әлдеқайда көп.«Ашулану» тобының теріс әрекеттері жоғары қайталануымен ерекшеленбейді - бір, адамға екі әрекет. Бұл «ашуланудың» эмоциясы адамның зерттеуден аулақ болу үшін іс-әрекеттер жасауға түрткі бермейді дегенді білдіреді. Керісінше, осы топтың әрекеттері қолданыстағы кедергілерді жеңуге бағытталған. Мұндай кедергілер ретінде студенттер белгілі бір тақырып бойынша лекциялар мен семинарларды түсінбеуі мүмкін, бұл топты материалды меңгеру бойынша күш-жігерді жандандыруға мәжбүр етеді.

Тәжірибе қорытындысы. Қайғы-қасіреттің, қорқыныш пен көңіл-күйдің эмоциялары демотивациялық деп аталуы керек, себебі олар көптеген теріс әрекеттерге қол жеткізді. Бұл студенттердің оқумен күресуге бағытталған іс-әрекеттері. Мұғалімнің демотивациялық эмоциялардың әсерімен университет студенттері оқыту іс-әрекеттерін бұзуға бағытталған мінез-құлық реакцияларының массасын бейсаналық түрде орындайды. Мұндай іс-шаралар: ауруханаными үлкен саны; лекциялар мен семинарлардан жиі болмауы; кеш келу; аудиторияда басқа әріптестерімен сөйлесу; ұялы телефонға көңіл аудару, әлеуметтік желідегі хат-хабарлар және тағы басқалар.

Өз кезегінде, қуаныш, рахат пен қызығушылық сезімін мотивациялық деп атауға болады, өйткені олар оқушыларды оқуымен байланысты нығайтуға шақырады. Осы эмоциялармен туындаған теріс әрекеттердің саны аз. Екінші жағынан, қарым-қатынасты нығайтуға бағытталған көптеген оң шаралар бар. Мотивациялық эмоцияларды оқитын респонденттер кешікпей, сабақты босатпайды, семинарларға дайындалады, дәрістерде мұқият болады.

Осылайша, эмоциялар мотивациялық құбылыс. Олар пәнді білуі мүмкін немесе білмеуі мүмкін; қозғау және кернеу сипатталады; адамның адаммен қарым-қатынасының сипатын көрсету; адамның осы мәселеге қатысты талап етілмейтін әрекеттерін басқаруға; күтпеген әрекеттердің сипаты тәжірибеге деген эмоцияға жауап береді, сондықтан кейбір әрекеттер тақырыппен байланыстарды нығайтуға, басқалары байланыстыруды тоқтатуға, ал кейбірі әрекеттерді қалпына келтіруге және т.б.бағытталады.

Әдебиеттер

1. Фрейд З. Психология бессознательного. – М.: Просвещение, 2017. – 424 с.
2.Пырьев Е.А. Эмоциональные и интеллектуальные аспекты мотивации человека // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия: Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. – 2015. – № 3. – С. 48–51.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М.: Просвещение, 2018. – 702 с.
4. Кравченко Ю.И. Психология эмоций. Классические и современные теории и исследования. – М.: Форум, 2015. – 544 с.
5. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии. – М.: Смысл, 2001. – 511 с.
6. Липер Р.У. Мотивационная теория эмоций // Психология эмоций. – СПб.: Питер, 2017. – С. 210– 224.
7. Петражицкий Л.И. Введение в изучение права и нравственности: Эмоциональная психология. 2-е издание. – М.: Либроком, 2011. – 328 с.
8. Пырьев Е.А. Экспериментальные исследования эмоциональной мотивации // Вестник Бурятского государственного университета, выпуск Психология. Социальная работа. – 2015. – № 5. – С. 8–14.
9. Дэвидсон Р., Бегли Ш. Как эмоции управляют мозгом. – СПб.: Питер, 2012. – 256 с. 3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 783 с.
10. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь. – 2-е издание. – СПб.: Питер, 2012. – 334 с.
11.Психологический словарь/ https://www.google.kz/search /186/Дистресс
12.Румянцева П.В. Микляева А.В. ББК 88.8 М59 Школьная тревожность: дианостика, профилактика, коррекция. – СПб..: 2001.С 115.
13.The development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan // BULLETIN DEUROTALENT-FIDJIP Editions du JIPTO) (Romilly sur SeineISSN: 2101-5317. - 2014. - №4. - С. 8-11.Импакт - факторпоРИНЦ = 0,69.
14Ханин Ю. Л. Исследование тревоги в спорте / Ю. Л. Ханин //. Вопросыпсихологии. – 1978. – № 6. – С. 94-106.
15Alexander F., Flagg G.W. Experimental studies of emotional stress //Psychosom. Med., 1961.- №23.-P. 104-114.
16. Arthur Ribs Big explanatory psychological dictionary. Volume 2: P-I: in 2 volumes Publisher: Veche, Publisher AST, 2001
17. Campbell E, Jones G. Psychological well-being in wheelchair sport and nonparticipants // Adapt PhysActiv Quart. 1994. - N11(4). -404-415.
18. Horney K./ Our internal conflicts // Collected Works: in 3 volumes / K. Horney. - Moscow: Meaning, 1997. - Volume 3: Our internal conflicts; Neurosis and personality development / K. Horney. - Moscow: Meaning, 1997. - p. 5-234.
19. Wolfe M., A. A. Spector. The main psychological theories in psychoanalysis / transl. - M .: AST, 2006. - p.120 - ISBN 5-17-036472-5.
20.Burns R.B. Self-concept development and education. 1986. (in English)

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ӨЗГЕРТУГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТТЫҢ ЫҚПАЛЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

EXPERIMENTAL STUDY OF THE INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING ON THE CHANGE OF EDUCATIONAL MOTIVATION OF STUDENTS

K.T.Bimenov
Педагогика және психология» мамандығының докторанты, SILKWAY Халықаралық университеті,
Шымкент, Қазақстан
Prof. Dr. N.K. Toksanbayeva
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, жалпы және қолданбалы психология кафедрасының профессоры, психология ғылымдарының докторы
S.K. Alimbayeva
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
N.M. Sadykova
әл-Фараби атындағы ҚазҰУнің философия және саясаттану факультеті жалпы және қолданбалы
психология кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан
U.B. Toleshova
әл-Фараби атындағы ҚазҰУнің философия және саясаттану факультеті жалпы және қолданбалы
психология кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан

АҢДАТПА

Бұл мақалада мотивация психология ғылымындағы өте бір күрделі ұғым болып талданады. Оқу мотивтерінің даму мәселесі үнемі психолог-ғалымдарды қатты толғандырып келген жайт. Оқыту мотивациясы ағарту ісінде: ұйымдастырушы, дамытушы, ынталандырушы, бағыттаушы қызмет атқарады. Оқыту мотивациясының негізгі құрылымдарының бірі - міндеттің шешілуіне бағытталған тәсіл ретіндегі оқу-танымдық мотивтер болып табылады. Студенттердің оқу-танымдық мотивтерінің қалыптасуы олардың оқу әрекеттерінің сипатымен анықталады

Кілттік сөз: студент, мотив,әлеуметтену, оқу мотивациясы, психология, теория.

ABSTRACT

In this article the motivation is analyzed as a very complex concept in psychological science. The problem of the development of educational motives always worries scientists-psychologists. Motivation of training in educational activity: organizational, developing, stimulating, directing. One of the main structures of learning motivation are educational and cognitive motives as a way to solve the problem. The formation of educational and cognitive motives of students is determined by the nature of their educational activities.

Keywords: student, motive, sociology, educational motivation, psychology, theory.

Мотивация – психология ғылымындағы өте бір күрделі ұғым болып табылады. С.Л.Рубинштейн өзінің “Жалпы психология негіздері” атты еңбегін іс-әрекеттің міндеттері, мотивтеріне, арнады. Оның айтуынша іс-әрекеттің өзінде бағытталуына орай мақсаты нақты көрінеді және әрекет орындалуына қарай мотивтері белгілі болып отырады. Әрекет мотивтері өте күрделі, олар түрлі қажеттіліктер мен қызығушылықтар негізінде өрбіп дамиды. Сондай-ақ мотивтер адамның қоғамдық өмірінде де қалыптасады. Адамзатқа мотивтер арқылы қоғамның

әсері көп жағдайларда бағалау әрекеті көмегімен беріліп, жүзеге асып отырады[1,303 б.].

Оқу мотивтерінің даму мәселесі үнемі психолог-ғалымдарды қатты толғандырып келген жайт. А.Н.Леонтьев, М.И.Божович, Н.Г.Морозова, Л.С.Славиналар өз еңбектерінде оқу мотивтерінің дамуы туралы зерттеді.

Студенттер үшін мотив жәй ғана оқу, студенттер үшін бағаның рөлі жоғарылайды. Олар үшін басты мотив – болашаққа дайындық болады.

Мотивтердің дамуы жайлы қарастырар болсақ, төмендегідей кезеңдерге бөліп қарауымыз керек.

Бірініші кезең- оқу әрекеті кезінде таныс болған мотивтер, яғни студенттің әрекетінің алғаш бағаланған және қоғам арқылы пайдалы, құнды деп табылған кезеңдегі мотивтер жүйесі.

ІІ-кезең ЖОО өміріндетоп ұжымында болатын өзара қарым-қатынастар негізінде туындайтын мотивтер.

ІІІ-кезең-қоршаған өмірде алдағы мамандықпен, өмірлік мақсат-міндеттермен тығыз байланысты болатын мотивтер жүйесінің кезеңі.[2,85 б.]

Оқыту мотивациясы ағарту ісінде: ұйымдастырушы, дамытушы, ынталандырушы, бағыттаушы қызмет атқарады.

М.Лорф, Г.Розенфельд /ГДР/ мына пікірді ұсынады: яғни білімді игеру тек қана қабілетті ғана дамытып қоймай, сонымен бірге мотивацияның да өсуіне әкеліп соғады. Мұндағы ескертетін жайт: студент меңгеретін оқу материалы олар үшін маңызды, қажетті, ұғынымды деп табылуы керек[3,128 б.]. Оқу-танымдық мотивтері оқу әрекеті үшін мейлінше дұрыс болады (А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдов).

Ендігі біздің мотивация туралы зерттеу ісіміз оның іс-әрекет арқылы ұйымдасқан түрде эксперименттің ауысып, өзгеруіне байланысты бағытта қаралатын болады (П.Я.Гальперин, П.Голу, В.Ф.Моргух, Г.С.Абрамова, В.В.Давыдов, В.В.Репкин, А.К.Дусавицкий, Н.Ф.Талызина).

Біздің зерттеуімізде студенттердің әлеуметтенуіне оқу мотивациясының әсерін психологиялық тұрғыда **ор**ындайтын 3 қызметі талданады, оның негізгісі–дамытушылық қызметі, функциясы.

Дамытушы қызметі оқытуда қажетті психологиялық жағдайдың бірі болып табылады. Біздер оны басқа 2 қызметтен айрықша бөліп аламыз: диагностикалық қызмет– процесс немесе әрекеттің бастапқы, түпкі деңгейін анықтайды. Ал, қорытынды түрі - әрекеттің соңғы деңгейін анықтайды. Дамытушы қызметтің оқу процесі кезінде ауыспалы жағдайларды басқарып отырудан, мақсатқа жету әрекетін қамтамасыз етуден, бұл әрекетке бақылау жасаудан және қажет кезінде оқу процесін өзгертуден тұрады.

Сол себепті, осы айрықша мәселелерді тірек ете отырып, біз келесі қорытындыға келеміз: оқу-танымдық мотивтерін оқу әрекеті барысында, негізінен оның жеке құрылымының бірі, бағалау арқылы дамытамыз.

Білім берудің жалпы міндеті – оқу-танымдық мотивтерін түрлі бағалау түрлері арқылы дамыту мүмкіндігін айрықша ғылыми негіздеу. Бұл үшін, келесі жеке міндеттерді шешуге болады.

1. Жоғары оқу орнында бағалау тәжірибесіне бақылау және талдау жүргізілу керек, одан шыққан мәліметтер әдебиеттердегі теориялық және бағалау әдістерінің түрлерімен салыстырылуы міндетті.
2. Бағдарламада қалыптастырушы эксперимент ұйымдастыра отыру, ол үшін соған лайықты, қажетті оқу бағдарламаларын, оқу мотивациясы дейгейін анықтайтын әдіс-тәсілдерді қолдану.
3. Тәжірибелік жағдайларды немесе кезеңдерді ойластырып, онда мотивтердің жемістілігін, қажеттілігін анықтайтын түрлі бағалау түрлері көрініс табатындай болуы тиіс.
4. Соңғы мәселе: осы зерттеу негізінде практикалық нұсқаулар, жоғары, оқу орындарының мұғалімдері үшін оқу-танымдық мотвитерін қалыптастыру туралы әдіснамалық

нұсқаулар дайындауымыз қажет.

А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдовтар зерттеген оқу-танымдық мотивтері студенттердің өз оқу әрекеттеріндегі нәтижесіне бағдарлануды ғана емес, сонымен бірге осы нәтижеге жетудің әдіс-тәсілдерін меңгеруді де қарастырады. Оқу мотивтерін осылай түсінген жағдайда ғана, бұл мотивтердің іс-әрекетпен тығыз байланысты екенін, іс-әрекеттің заттық-операциялық сипатымен байланыстылығын ұғынуға мүмкіндік береді. Біздің мотивацияны зерттеу ісіміз – мотивацияның логикада эксперименттік ауысуын тек іс-әрекетті ұйымдастыру арқылы ғана жүзеге асады. (П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, В.В.Репкин, А.К.Дусавицкий, П.Голу, Н.Ф.Талызина, В.Ф.Маргух, А.К.Маркова, Л.К.Золотых, Г.С.Абрамова т.б.). Біздер оқу әрекеті мотивациясын дамытушы бағалау типтерінің өзгеру көмегі арқылы генезисін зерттейміз.

Жалпы зерттеуімізде студенттердің әлеуметтенуіне оқу мотивациясының әсерін психологиялық тұрғыда дегенде, бүкіл мотивацияның түрлерін, яғни оқу процесінде практикалық, іске асатын бағалау деп түсінеміз. Олар: сөз арқылы бейнеленген мұғалім бағасы, мұғалім бағасының балл арқылы бейнеленуі – баға арқылы, студенттің өз жұмысына өзін-өзі бақылау, өзіне-өзі баға беру арқылы бағалауы т.б. Қазіргі кезде қалыптасқан дамыту бағалауын шешу мәселесіндегі басты идеяның мазмұны мынадай: білімді игерудің бірінші кезеңінде сипатталатын мұғалім бағасын қолдану тиімді және сол уақытта белгілі бір шамада мұғалім басқаруымен студенттердің өзін-өзі бақылауын, өзіне-өзі баға беруін қосу керек. (Ш.А.Амонашвили, Л.В.Занков, В.В.Шаталов, Ф.Ленард).

Нарықтық қатынас заманында еліміздің рухани баюының бас себепкері–оқу-ағарту саласында да көп алаңдаушы мәселелердің көбеюі жұртшылықты таң қалдырмас деп есептейміз.

Себебі өздері екі ойлы жастарымызды білім ордаларында ұстап, білім алуға жетелеп итермелейтін бір-ақ ынталандырушы процесс – бағалау ғана қалады.

Міне, бағалаудың өзектілігі бүгінгі таңда бізді де педагогтарды да қатты ойландырып, зерттеуге тура келеді.

1. Психология, яғни бұл ғылым бағалауды оқытудың негізін құрайтын және негізгі оқыту шарты деп қарайды.

2.Педагогикада яғни,жоғары оқу орнындабағасына тәрбиелік, ынталандырушы рөлге, сипатқа ие болу жағын көздейді.

3.Кибернетика, яғни әрбір жүйеде кері байланыс механизмінің мақсатқа бағытталған іс-әрекетінің болатындығын растайтын ғылым. Мақсатты әрекетке жағдай болып ауыспалы қалыптың тіркелуі және соның негізінде алынған мәліметтер арқылы процесті басқару болып табылады.

Оқытудың мақсаты – баға алу, ұпай жинау емес. Баға қою-сыртқы мотивацияны, сонымен бірге “өзін-өзі бақылау”, “өзін-өзі бағалауға” негізделген ұпайлар саны соның ішінде негізгі ұпай–мақтауды не сыйлықты білдірмей, оқыту шарасы, тексеру техникасы, жұмыстың мазмұнын сипаттайтын ішкі мотивация болады.

Ішкі мотивтер - бүкіл әрекетке, оқытуда да сыртқыға қарағанда тиімдірек болады.

Оқыту технологиясының тұрғысынан өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалаудың маңыздылығын жоғарыда айтылған жайлардан білуге болады.

Мұғалімнің бағалау әрекеті өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі бақылауды ауыстыра алмайды. Білімгер өз әрекетінің нәтижесін көре білуі тиіс. Оқыту процесінде қателіктер табу, жұмысқа толықтыру енгізу, дұрыс, қате жақтарын көре білу өте маңызды. Студент нәтижелі орындайтын тапсырма арқылы оның мотивациялық аумағы үлкен әсер алады (білім мен шеберлігін тиімді қолдануда қуануы).

“Адам өзі не жасай алатын болса, соны жасауды ұнатады”-, дейді психолог С.В.Олпорт.

С.М. Жақыпов өзінің зерттеулерінде былай дейді: ”біздің зерттеулеріміз көрсеткендей-ақ оқыту барысында танымдық процестердің өнімді бірлігін ұйымдастырудың қажетті шарты –

оқыту үрдісіне қатынасушылардың, яғни оқытушы мен білім алушының танымдық әркеттерінің қалыптасуы және дамуы болады [5,55 б.]. Ұйымдасқан оқыту жағдайларында алдын-ала жоспарланған білім алушының танымдық әрекеті оқыту үрдісіндегі өзара әрекеттесуші индивидтердің субьект-субьектілі кеңістігінде өрби отырып, оқып-білім алушылардың танымдық әрекеттерін дамытып, қалыптастыру үшін алғашқы жағдайларды жасайды оқыту үрдісінде танымдық әрекет ерекше психологиялық феномен бола отырып, оқыту жағдайларында танымдық процестер негізінде (әсіресе қабылдау, ес пен ойлау) қалыптасқан, танымдық әрекеттің тұтас жүйесін құрайды, онда ойлау жүйе құраушы фактор рөлін орындайды.

Оқыту үрдісінде танымдық әрекеттердің психологиялық негізі-білім беруші мен білім алушылар әрекеттерінің бірлігі шарасында қалыптасатын біріккен-диалогты танымдық әркет болып табылады. Оқып-білім алушылардың танымдық әрекеті интериоризацияланған біріккен-диалогты танымдық әрекет сияқты болады.

Таным тәсілі ретіндегі теориялық ойлау сипаттамаларын қарастыру және жоғарыдағы ғалымдар еңбектерін терең талдай келе бірқатар жобаларды негіздеуімізге тура келді.

Анатолий Залманович Зак өз жұмысында ойлауды логикалық және психологиялық жағынан тұтас нәрсе деп зерттеді. Балалардың міндеттерді шешуіне орай (теориялық, эмпирикалық тәсілдер арқылы жүзеге асуына байланысты) таным теориясын зерттеген мамандар жасаған ойлау түрлерінің сипаттамаларына бұл автор сүйенген (танымды зерттегендер:Э.В.Ильенков,Л.К.Науменко, П.В.Копнин, М.К.Мамардашвили, С.Л.Рубинштейн, В.С.Швырев, В.А.Штафф және т.б.).

Біріншіден, теориялық ойлау танылатын обьект жөнінде яғни, оның мәнді, ішкі, қажетті байланыстары жайлы түсінік, ұғымның қалыптасуына бағытталған.

Ал, эмпирикалық ойлау керісінше, танылатын обьектілердің дайын анықтамаларына сүйене, олардың сезімдік қабылданатын сыртқы қасиеттері мен байланыстарын бейнелейді.

Психологиялық тұрғыдан, теориялық ойлау мәселесі психикалық құбылыстарды әрекеттік қатынаста оқып-меңгеру бағытында зерттелді.

Теориялық ойлау-заттардың мәнін бейнелеуге қажетті обьективті шындықты адамның тану тәсілі. В.В.Давыдовтың жалпы теориясына сәйкес, бұл кезең эмпирикалық тәсілден теориялық бағытталу тәсілдеріне көшуімен сипатталады. Студенттердің ойлауының дамуын анықтау, даму кезеңдерін және деңгейлерін айқындау – оқыту сапасын арттыруға мотивация жасаудың мәнді формасы болады.

Студенттердің интеллектуалды дамуын зерттеген үлгілер көрсеткендей-ақ, оқыту тек қана оқу материалын меңгеруге қажетті психикалық қабілеттердің қалыптасу деңгейіне сәйкес келгенде ғана жүзеге асуы мүмкін. Мұндай негізгі, түпкілікті қабілеттің бірі ретінде – жүйелілікті алуға болады.

"Оқытудағы белсенді әдістер" термині 1960 жылдардың соңында пайда болды. "Жаңа дегеннің өзі-жақсы ұмытылған ескі" дегендей-ақ, белсенді оқыту әдістерін тіпті ерте грек оқымыстылары Сократ) б.э.д. 399-469) басқарылатын диалог ретінде қолданған екен. Онда тыңдаушылар пікірталасқа тартылып, тек қана мәселесіншешіп қоймай, оған қажетті білімді игеруге тырысқан екен.

Зерттеу жұмысына таңдалған әдістемелер.

Студенттердің мотивациялық ерекшеліктерін зерттеу үшін — Ю.М.Орлов, Б.А. Сосновскийдің мотивациялы-мағына құруды өлшейтін тест сауалнамасы. Е.С.Романова және С.Ф.Потемкинамен бейімделген Р.Бернстің «Өз суретін салу» әдістемесі.«Профиль» әдістемесі («Қызығулар картасының» модификациясы). Л.Йовайшидің кәсіби бейімділік сауалнамасы.

Мотивті өлшеу және оқып білу психодиагностиканың күрделі міндеттерінің бірі. Себебі мотивация үнемі өзгермелі және латентті психикалық феномент. Оған мотивті

дифференциациялауда кездесетін белгілі қиыншылықтар да әсерін тигізеді. Мотивті диагностикалаудағы айтылған қиыншылықтар қолданылатын әдістемесінің сенімділігімен беріктілігін анықтауға кері әсер етеді. Мотивтің мәнін түсінудегі бірдей қабылданған ұғымның жоқтығы жағдайды онан ары қиындатады.

Зерттеудің бірінші кезеңінде педагогика-психология факультеті және жаратылыстану факултетінде жүргізілді. Студенттерінің оқытуға дейінгі мотивациялы-мағыналы компоненттерінің ерекшеліктері талданды.

Аналогиялық жұмыстар екінші кезеңде өткізілді. Студенттермен арнаулы оқыту үрісін ұйымдастырғаннан кейін ғана, алынған қорытындылар талқыланды. Бұл екі кезеңнің өзіндік ерекшеліктерінің бірі зерттеуге бір ғана студенттер қатысты. Сонымен қатар, студенттердің мотивациялы аймағының қалыптасуы жалпы тенденциялары және курсқа тәуелділігінің заңдылықтарын анықтауға байланысты зерттеу қатар жүргізілді. Бұл үшін мотивацияның дамуының курстық динамикасын сипаттайтын семинар бойынша кесінділер өткізілді.

Зерттеудің бірінші және екінші кезеңінде алынған эмпирикалық материалдардың қортындысының жалпы жүйесі мыналарды қамтиды:

1) мотивациялы – мағыналы аймақ, оқуға қатынас, экстроверсия-интроверсия және нейротизм көрсектіштерінің корреляциялық талдауы;

2) мотивациялы аймағының оқуға қатынасы, экстроверсия-интроверсия және нейротизм көрсеткіштерімен байланысына факторлық талдау.

Ал, қазіргі күндегі белсенді оқыту әдістерінің негізінде топтық пікірталас орын алады.

Шынайы нәтижелерге қол жеткізу үшін тұлғаның этникалық толеранттылығының әрбір құбыласы әдістер кешенін қолдану арқылы бірнеше рет тексерілді. Әңгімелесу, бақылау, байқау, сауалнама, тестілеу, іс-әрекет өнімдерін зерттеу әдістері кеңінен қолданылды.

Әр құбыланың даму деңгейі төрт балдық шкала бойынша анықталып, әр білім алушының оқу мотивациясының даму деңгейін көрсететін орта балл шығарылды.

Жоғарыда аталған мамандықтар студенттерінің айқындаушы эксперимент барысында көрсеткен нәтижелері төмендегідей (1-кесте). Біз эксперимент барысында әр мамандық бойынша жеке-жеке бақылау кесінділерін өткізіп, нәтижелерін жеке шығарып, содан кейін ортақ мәнді алдық.

Кесте 3 – Мамандықтар кесіндісінде студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу деңгейінің орта көрсеткіштері (айқындаушы эксперимент) (% есебімен)

	Мамандықтар	Төмен деңгей	Орта деңгей	Жоғары деңгей
1	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбие	45,56	36,29	18,15
2	Бастауышты оқыту педагогикасы мен әдістемесі	43,28	37,39	19,33
3	Педагогика және психология	43,11	32,47	24,42
4	Бастауыш әскери даярлық	39,56	43,95	16,49

5	Дене мәдениеті және спорт	41,74	41,29	16,96
6	Шет тілі: екі шет тілі	33,18	46,24	20,58
Студенттердің оқу мотивациясының қалыптасу деңгейі бойынша орта мән		41,07	39,61	19,32

Айқындаушы эксперимент барысында экспериментке қатысушы топтар студенттердің оқу мотивациясын өзгертуге психологиялық әл-ауқаттың бойынша көрсеткіштері негізінен төмен деңгейді байқатты. Атап айтқанда, оларда басқа әлеумттенуді құндылықтары туралы гуманистік көзқарас, мәдени құндылықтардың көптүрлілігін сезіну жалпылық деңгейде қалыптасқан. Сонымен қатар, жоғары білім беру ұйымдарының оқу жоспарларын талдау нәтижесі оқу пәндері мазмұнында болашақ мамандардың, оның ішінде педагог мамандардың оқу мотивациясының қалыптастыруға бағытталған материалдардың жеткіліксіз қарастырылғанын көрсетті.

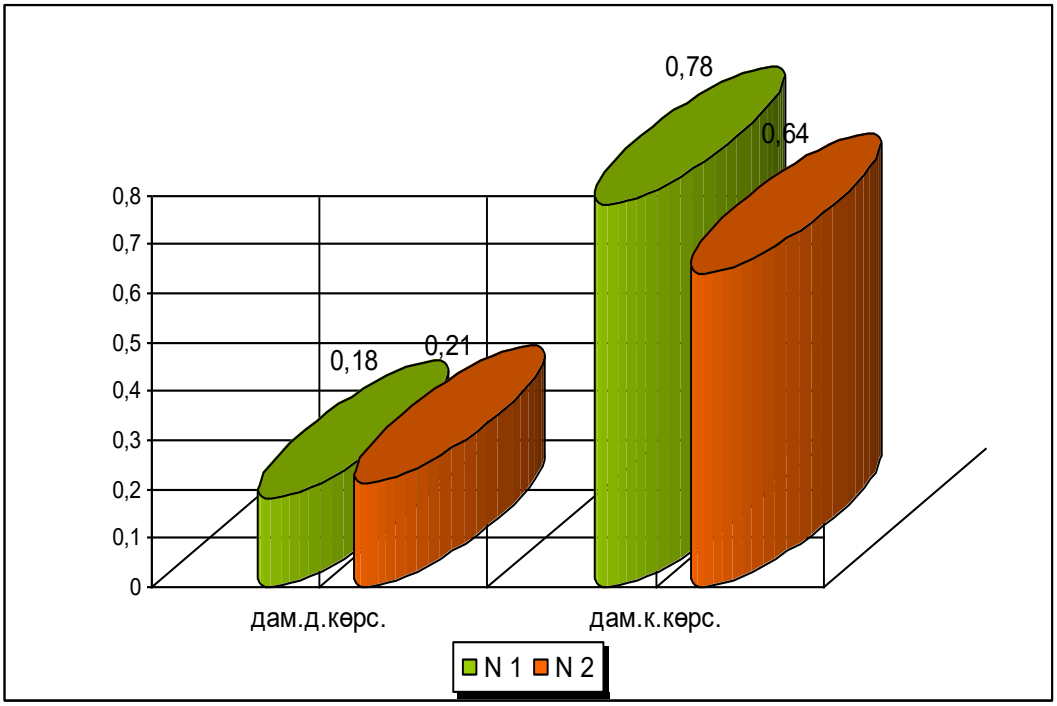

1- Сурет. Студенттердің оқу мотивациясын өзгертуге психологиялық әл-ауқат деңгейінің әсерін анықтау нәтижесі

Студенттердің оқу мотивациясын өзгертуге психологиялық әл-ауқаттың деңгейінің орта көрсеткіштері жұмысты қалайша жүргізу керектігін анықтауға көмектесті. Осы негізде біздің зерттеуіміз шеңберінде болашақ педагогтардың оқу мотивациясының қалыптастыру мақсатында педагогикалық жүйе жобаланып, іске асырылды.

Қорытынды. Студенттердің оқу мотивациясын өзгертуге психологиялық әл-ауқаттың қалыптастырудың педагогикалық жүйесі мақсаттық, мазмұндық, технологиялық және нәтижелік компоненттерден құралған. Әрбір компонент өзінің атқаратын қызметіне қарай иерархиялық ретпен орналастырылған. Теориялық талдау және айқындаушы эксперимент барысында болашақ педагогтардың оқу мотивациясын қалыптастырудың шарттары болып төмендегілер табылатыны анықталды:

Белсенді оқыту әдістерінің философиялық негізі болып біріккен-диалогты танымдық іс-әрекет

табылады, ол өз кезегінде оқыту процесінің мүмкін болатын жоғарғы тиімділігіне қол жеткізу шарты болады. Бұл дегеніміз, біріккен-диалогты танымдық іс-әрекет белсенді оқыту әдістерінің философиялық критериі ретінде болады деген сөз немесе басқаша айтқанда, біріккен-диалогты танымдық іс-әрекетті қалыптастыру мүмкін болғанда белсенді оқыту әдістері жайлы айтуға болады. Бұл әдістердің ең қарапайым түрі: имитациялық жаттығулар. Олар шартты-белгілілік формалар арқылы беріледі.

Ұйымдастырушы – техникалық күрделілігіне қарай белсенді оқыту әдістерінің келесі түрі – нақты жағдайларды талдау.

Студенттердің әлеуметтенуіне оқу мотивациясының әсерін психологиялық тұрғыда көп тараған түрлерінің бірі – топтық пікірталас болып табылады. Топтық пікірталастың модификациясы болып “ми шабуылы” табылады. “Топтық пікірталас” термині батыс европалық философиялық әдебиеттерде, ал “ми шабуылы” термині – ағылшын-американ филсофиялық әдебиеттерінде қалыптасып бекіді.

Оқытумотивациясыныңнегізгіқұрылымдарыныңбірі - міндеттіңшешілуінебағытталғантәсілретіндегіоқу-танымдықмотивтерболыптабылады. Студенттердіңәлеуметтенуіне оқу мотивациясының әсерінен қалыптасуы олардың оқу әрекеттерінің сипатымен анықталады және де ең алдымен олардың теориялық білімді игеруге бағыттылығымен байланысты болады. Бұл білімдердің мазмұны оқылатын материалдық мәнді қатынастары, әрі соған байланысты міндеттерді шешудің жалпыланған тәсілдері.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1.Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М.: Изд-во. АН СССР, 2008. - 147 с.

2.Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: Соч.: В 2-х т. - М.: Педагогика, 2003. – 392 с.

3.Ленард Ф., Андрущак В.М. Научно-педагогические основы повышения качества знаний учащихся средней школы. - Киев, 2010. – 250 с.

4. Менчинская Н.А. Психологические вопросы анализа развивающего эффекта обучения. Вопросы организации и методов исследования знаний, умений и навыков //Материалы научной конференции. – М.: Изд-во НИИ СиМО, 1973. – С. 17-23.

5. Джакупов С.М. Психологическая структура процесса обучения: Автореф. д-ра психол. наук. - М., 1998. – 35 с.

6.Е.Д Божович Практика ориентированная диагностика учения // Педагогика.1997.№2.С- 14-20.

7. Е.Б Гончарова Формирование мотивации учебной деятельности подростков // Вопрос психологии 2000.№6. С. 132-135

8. В.Н Дружинин Психология общих способностей М: ИЗД-ВО МГУ,1991

9. Н.Е Елфимова К проблеме создания мотивационного компонента деятельности у дошкольников // Вопрос психологии 1982. №2.С.60-67

10. Н.Е Ельфимова Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников. М: ИЗД-ВО МГУ.1991

11.Л.К Золотых Особенности формирования учебно – позновательного мотива как одного из новообразовании учебной деятельности. Автореферат канд. Дис М: 1979.

12. Реан А.А Коломинский Я.Л Социальная педагогическая психология СП6: Питер6. 1999.

13. Чаркова М.Н Возростные особенности развития свойств внемания под влиянием мотивационного мотива // МИР психологии 2004. №1.С. 231-241

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ЖАЙЛЫ ОЙЛАРЫНЫҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУҒА ЫҚПАЛДЫҚ ДИАГНОСТИКАСЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫ

THEORETICAL PRINCIPLES OF RESEARCH OF INFLUENCE OF DIAGNOSTICS OF MORAL THOUGHTS OF STUDENT YOUTH ON SELF-ASSESSMENT

Tumyshev B.
SILKWAY International university, Shymkent, Kazakhstan
Baybekova M.
SILKWAY International university, Shymkent, Kazakhstan

АҢДАТПА

Аталмыш мақалада заманауи таңдағы студент жастардың адамгершілік жайлы ой-пікірлерінің олардың өзін-өзі бағалауларына ықпалын диагностикалау мәселесінің теориялық аспектілері, өзін-өзі бағалау феноменінің психологиялық табиғаты тағы да кеңінен талданып, қазіргі таңда адамгершілік мәселесінің жалпы өмір өзектілігінен түспей маңыздылық қыры айрықша айқындала түсіп, көтеріліп отырған мәселені ықылым заманнан бергі маңыздылығын одан сайын арттырары сөзсіз.

Мақала мазмұны қазіргі таңдағы кредиттік оқыту жүйесі жағдайындағы студентке бағытталған оқытумен астаса келіп, дәстүрлі емес жаңаша бағыттағы мазмұнда адамгершілік жайлы идеялардың студенттердің бойында дамуы мен оның өзіндік бағалауларына ықпалы терең талданып, ғалымдар көзқарасы тұрғысынан теориялық талданады.Жалпы, адамгершілік мәселесі, адами фактор –ол кез-келген салада, қоғамның рухани саламатты дамуына мықты негіз болып қалатындығы тағы да расталып, дәлелденіп отыр.

Кілт сөздері: өзіндік бағалау, рухани-адамгершілік тәрбиесі, Мен-тұжырымама, бағалаудың адекваттылығы, адами фактор, рухани әлеует.

ABSTRACT

In this article once again widely analyzed the theoretical aspects of the problem of diagnosis of the influence of thoughts about morality of modern students on their self-esteem, the psychological nature of the phenomenon of self-esteem, and now the problem of morality, including relevant not only from the General relevance of life, but even more relevant problem of morality. The content of the article is accompanied by oriented teaching of the student in the conditions of the credit system of education at the present stage, a deep analysis of the development of students ' ideas of morality and self-esteem in the context of non-traditional content, theoretical analysis from the point of view of scientists. In General, it is once again proved that the question of morality, the human factor is a solid Foundation in any sphere, the spiritual and healthy development of society.

Keywords: self-esteem, spiritual and moral education, Self-concept, adequacy of evaluation, human factor, spiritual potential.

Қазіргі таңда біздер ұлттық сана-сезімді көтеру және нағыз азаматтарды тәрбиелеу дегенді өте жиі естіп жүрміз. Бұған түрткі болатын ең бірінші кезекте рухани-адамгершілігі мол жеке адамды тәрбиелеу міндеті. Осыған орай ҚР-ң 2016-2019 жылдарға арналған патриоттық тәрбие берудің мемлекеттік бағдарламасында былай делінген, яғни берілген бағдарламаның

енуі қоғамның рухани әлеуетін арттыру қажеттілігінен туындап отыр[1].

Халықтық педагогикалық тәжірибені балалардың адамгершілік тәрбиесі барысында қолдану қажеттігі жайлы әлемдік педагогикалық ой-пікірдің классиктері Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой, және кеңестік педагогтарА.С. Макаренко,В.А. Сухомлинский, М.Ф. Шабаеваларда айтып кетті. [2; 3].

Қазақстанның педагог-ағартушылары Ш. Уалиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, С. Торайғыров, А. Байтұрсынов, Х. Досмұхамедов, М. Жұмабаевтар қазақ халықтарыныңөмірінде салт-дәстүрлердің алатын орны, әсіресе болашақ өскелең ұрпақтың адамгершілік тәрбиесі жайлы, халықтық тәрбиенің тәрбиелік білімдік құндылықтары жайлы пікірді ұстанды [4,10б].

Қазақстанда жастардың, оқушылардың адамгершілік тәрбиелерінің әлеуметтік маңыздылықтары туралы мәселелермен Г.А. Уманов, А.П. Сейтешев, Г.Т. Хайруллин, К.Б. Жарықбаев, Э.А. Уринбасарова, Ж.А. Макатовалар айналысса ; ал оқытушылардың кәсіби-адамгершілік дайындығы жайлы Н.Д. Хмель, А.А.Калюжный, Ж.И.Намазбаева, А.А. Сотникова,

М.Н. Сарыбековалар өз еңбектерінде жазды; мектеп оқушыларының әлеуметтік-адамгершілік белсенділігі мәселесімен К.К. Жампеисова, Б.И. Мұканова, З.У. Кенесарина, С. Қалиев, Б. Айтмамбетова, А.А. Бейсенбаева, Л.К. Керимов, В.А. Ким және т.б зерттеп айналысты. [5,9б].

«Рухани-адамгершілік тәрбиесі жеке адамның жан-жақты даму жүйесінің жетекші компоненті болады. Заманауи таңда болашақ жас буынның бойларында жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттің құндылықтарын игеру, гуманизмнің жалпыадами нормаларын сезінуқажеттіліктерін тәрбиелеу қажет.Біздер жастарды ұлттық келісім, өзге ұлттар мен ұлыстардың тілі, діні мен мәдениетін сыйлап, дәріптеуге үйретуіміз қажет» - деді өз сөзінде Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев [6].

Рухани-адамгершілік тәрбиесі жеке тұлғаның қоғам өмірінің нормалары және салтына қарай сәйкес келетін моральдық сапалары мен бағдарларының, этикалық ұстанымдарының қалыптасуына және өзіндік сана-сезімдерінің дамуына барынша жағдайлар жасауды білдіреді. [7,55б].

Руханилық пен адамгершіліктік –мәңгілік құнды бағдарлар.

Жеке адамның адамгершіліктік дамуы, тәрбиесі мен қалыптасуы мәселелері үнемі және қазіргі таңда да қоғамды мазаландырып келген өткір де, өзекті мәселе.

Жоғары білімнің гуманистік даму парадигмасы студенттерде өзін-өзі оқыту мен өзін-өзі тәрбиелеу механизмдерін қалыптастыруға бағытталған. Аталған психологиялық механизмдердің маңызды алғышарты болып студенттердің адекватты өзіндік бағалаулары табылады. Өте жиі жағдайда тәжірибеде студент әлеуметтік өзгерістерге бейімделмеген, бірақ жоғары білімді маманды даярлау материалы болады. Оқып білім алушыға орташа көзқарасқа сай жас адамдардың мен өзіндік бағасы соққыға түседі. Өз кезегінде өзін-өзі дұрыс емес, яғни адекватсыз түрде бағалау келесі аса жағымсыз нәтижелерге әкеліп соғады: аса жоғары невротикалық күйге себепші жоғары мазасызданушылық, ұжымдағы нашар адаптация, төменгі академиялық үлгерім, жеке және отбасылық өмірдегі дисгармония, толыққандылық еместік және т.б.

Өзіндік бағалауға қатысты келесі шетелдік және ресейлік педагогтар мен психологтар кәсіби мансаптың қалыптасуындағы мәселелер, сыртқы әлемге деген агрессия жайлыөз зерттеу жұмыстарын арнады: А.В. Захарова, А.П. Кепалайте, А.И. Липкина, В.С. Магун, JI.M. Митина, С.Е. Рескина, Е.Т. Соколова, JT.C. Солнцева, К.Р. Ставицкий, В.В. Суворова, Е.О. Федотова, М.Б. Хакимова, А. Бандура, М. Розенберг, H.W. Mersh, VaUerand және т.б.[8]

Өзіндік бағалау жас адамның «Мен-тұжырымдамасында» негізгі маңызды орын алады. Неғұрлым өзін-өзі бағалау деңгейі төменгі деңгейде болса, соғұрлым жеке адам сынға жаны жараланғыш, әлсіз болып келіп, соғұрлым өзін-өзі алдауға бейімділігі байқалады, өзін-өзі бекіту мотивациясы үстемдік етеді, түрлі формадағы психологиялық қорғаныстары жоғары дамитын болады. Өзіндік бағалау тұлғаралық қарым-қатынастардың сипатын анықтайды. Неғұрлым

индивид өзін сыйламаса, соғұрлым өзгелерді бағаламайтын және қорқатын болады. Төмен деңгейдегі өзіндік бағалау аз маңызға ие бола отырып, ол адам айналадағылардан өзіне қатысты не агрессивті байқалыстарды немесе мақтауды күтетін болады.

Жоғары оқу орнында оқу жылдары жастық шақтың екінші кезеңіне сәйкес келеді, әрі бұл кезеңде жеке тұлғалық сипаттардың қалыптасуы қиындай түседі. (Б.Г. Ананьев, А.В. Дмитриев, З.Ф. Есарева, И.С. Кон, В.Т. Лисовский және т.б.). Жас адамдардың өз мінез-құлықтарын саналы түрде реттеу 17-19 жаста жеткіліксіз дамыған болады. Өзіндік бағалау «Мен»-қиялдағы мен «Мен» шынайының өзара салыстырылуы көмегімен жүзеге асады, әрі осы кезеңде «Мен» қиялдағы жеке тұлға арқылы талданбаған, ал «Мен»-шынайы бағаланбаған болып келеді. Мұндай қарама-қайшылық жас адамдарда өз күштеріне деген ішкі сенімсіздікті тудырады. Өзіндік бағалау жас адамдарда тек қана мінзе-құлықты реттеп басқарып қана қоймай, талпыныс деңгейімен де тығыз байланысты. Табысқа қол жеткенде ол талпыныс деңгейі артады, ал сәтсіздік кезінде-төмендейді. Өзіндік бағалау жеке тұлғаның бүкіл өмірінің барысында маңызды рөл атқарады, өзіндік сананың маңызды бөлігі бола отырып, айнала өмірдегі сол жас адамның орнын анықтайды, оның ата-аналары, топтағы курстастары, оқытушылармен қарым-қатынасын өзара қарым-қатынас байланыстарының сипатын анықтайды. Келесі философтар мен әлеуметтанушылар: Г.С. Батищев, И.В. Бестужев-Лады, В.С. Библер, М.С. Каган, И.С. Конның; психологтар: К.А. Альбуханова-Славская, А.А. Бодалев, И.В. Дубровина, И.А. Зимняя, В.П. Зинченко, И.Н. Семенов, Д.И. Фельдштейннің; педагогтар: М.Н. Берулав, Ю.П. Ветров, О.А. Зимовина, Н.А. Лазарев, Н.Д. Никандров, В.В. Сериков және т.б. ойларынша, гуманистік бағытталған оқу-тәрбие процесінің негізгі деп санап қарайтыны- даму үстіндегі адамның жеке тұлғасы.[9,44б]

Жоғары оқу орындағы гуманистік бағытталған оқытуды жүргізуші педагогтар мен психологтардың бірінші кезектегі міндеттері адамгершілікті,өз дамуында еркін рухани дамитын, шығармашыл, дербес, өзін дұрыс адекватты бағалайтын жеке адамды тәрбиелеу болып табылады.Сонымен қатар студенттердің өзіндік бағаларының дамуына түрлі оқыту жүйелерінің әсер етуін зерттеу мәселесі жеткіліксіз зерттелген болып отыр.Соңғы онжылдықтарда қоғамның экономикалық прогресс және техникалық даму жолы шектеулі екендігі анығырақ сезіледі. Жаһанданудың рухани дағдарысына тойтарыс беруде, адамзаттың ауқымды мәселелерін шешуде білім саласына үлкен рөл беріле бастады. Жоғары білім беру әлеуметтік-экономикалық прогрессивті дамудың маңызды факторы болды.

Студентті қоғам өміріне шығармашыл тұрғыдан даярлау-жоғары білім берудің негізгі мақсаттарының бірі. Жоғары оқу орнының түлегі әлеуметтік өзгерістерге бейімделе алуы тиіс, болып жатқан жағдайларды талдай алуы тиіс және ары қарай алдағы болатын жаңа өзгерістерді де жоспарлай білуі керек.Осы уақытқа дейін жоғары оқу орындарының дәстүрлі міндеттері болып студенттердің қарапайым фундаментальді білімдері, шеберлік пен дағдыларын қалыптастыру болып келді. Әрі сонымен қатар студенттердің жеке тұлғалық қасиеттерін (жекелеп алғанда өзіндік бағалауларын) дамыту қажеттілігіне мән берілмей келді, әрі сол мағынадағы жоғары оқу орнындағы тәрбиелік процестің рөліне де акцент қойылмай келді.

XXI ғасырда тек қана білімнің сипаты емес, оның алынуы мен қолданылуы маңызды болып және студенттердің дайындығының ақыл-ой, интеллектуалды деңгейі емес, оның жалпымәдени, жеке тұлғалық әлеуеті маңызды болып отыр. М.Н. Берулава, Ю.П. Ветров, М.В. Буланова-Топоркова (1998), А.В. Духовнева, В.И. Загвязинский, В.С. Лаптев, В.С. Леднев және т.б. жоғары оқу орнындағы түрлі ұйымдастырушы оқыту түрлерінің жұмыс жасауын зерттеді. Дәстүрлі оқыту жүйесінде лекция, яғни дәрістерде оқыту түрі тек хабарлама жасау болып келіп, саналылық принципіне негізделді, әрі оның негізін пәндік-тәртіптік негіздеме құрады. Оқытушының авторитарлық стилі студенттің шығармашылық әлеуетін шектеді. Оқу-тәрбиелік сипаттағы мәселелерді шешуде демократиялық көзқарастың болмауы жас адамдардың жеке тұлғалық сипаттамаларына теріс, негативті ықпал ете отырып, оқу мотивациясы деңгейін төмендетіп, соның салдарынан оқып-білім алушылардың өзіндік бағалаулары ақсады. Міне осы

арадан – білімге қол жеткізуге ұмтылыстың жоқ болуы, топтағы кикілжің жағдайлардың орын алуы, ата-аналармен түсінбеушіліктердің пайда болуы, айналаны негативті қабылдау орнауы әбден мүмкін. Өзіндік бағалауы төмен студент ескертпелерге және педагогтың қатты да қатал нұсқауларына үйреніп кетеді, сабақтарға қатыспайды, бұл жағдай оның кәсіби қасиеттерінің деструктивті дамуына алып келеді.[10,65б]

Жоғары оқу орнында рөлдік мінез-құлықты формальды түрде бөлуге ұмтылыс студенттердің ғана емес оқытушылардың да тарапынан психологиялық дискомфорт, психосоматикалық бұзылыстар тудырады. Дәстүрлі жүйеде жұмыс жасайтын педагогтар негізгі мақсат ретінде студенттердің бойында психометрикалық тестілер көмегімен диагностикаланатын жоғары деңгейдегі вербалды-логикалық ойлауды қалыптастыру деп санайды. Оқытушының назарынан жас адамдардың жеке тұлғалық қасиеттері тыс қалады, ал негізінен алғанда үйлесімді дамыған жеке тұлға ғана білімнің маңыздылығы мен құндылығын сезініп әрі қабылдауға қабілетті болады. Сонымен қатар студенттің жеке тұлғалық дамуының маңызды факторлары ретіндегі өзіндік бағалауға, бейнелік, практикалық және әлеуметтік ойлаудың қалыптасып, дамуына қажетті зейін бөлінбейді, ал осы аталғандар заманауи қоғам талаптарына дұрыс бейімделу мен болашақ кәсіптік іс-әрекетте қажетті шығармашылық әлеуеттің жүзеге асуының кепілі болмақ дүниелер.

Жас адамдардың «Мен-тұжырымдама» жүйесінде өзін-өзі бағалау орталық, яғни жетекші орын алады. Өзіндік бағалау мәселесіне келесі педагогтар мен психологтар А.В. Захарова, А.П. Кепалайте, А.И. Липкина, В.С. Магун, Л.М. Митина, С.Е. Рескина, Е.Т. Соколова, Л. Солнцева, К.Р. Ставицкий, В.В. Суворова, М.Б. Хакимова, Е.О. Федотова және т.б. еңбектері арналған.

Өзіндік бағалаудың адекваттылығы ерте балалық шақта тәрбиелеумен анықталады. Егерде ата-аналар баланы жеке меншік ретінде қабылдаған болса, онда оның бойында өзін төмен сезіну сезімі қалыптасады. Авторитарлы отбасында, эмоционалды қайырымдылық жоқ жерде, ата-аналардың ерекше аса қатал шаралар қолдануы жағдайында енді дамып келе жатырған жеке баланың бойында қаңғыбастық; үнемі орын алатын психологиялық дискомфорт жағдайындағы атмосферада түрліше комплекстер байқалатын болады: ұялшақтық, қателесулерден қорқыныш сезімі, спонтандылықтың жоқтығы, жоғары бақылау, өзін ерекше қадағалауы. Өзіндік бағалаулары және өзін-өзі сыйлаушылық сезімдері төмен студенттердің өзінің курстастарымен және оқытушылармен, ата-аналарымен тұлғааралық қарым-қатынастары дұрыс болмайды. Интимдік, яғни жыныстық өмірде олар мазасызданушылық, аса қатты қызғаншақтық, сүйікті адамынан айрылып қалу каупімен ауысатын терең де күшті елігу мен ыстық құмарлықты бастан кешіреді. Кейін ғана бұл сезімдер өзіне деген сенімсіздік, адалдық және оны сыйлауды талап ету сезімдеріне жеткізіп, соның салдарынан жалғыздыққа әкеліп соғуы мүмкін және түрлі психологиялық қорғаныс түрлерін қалыптастыруға әкеледі.

Төмен өзіндік бағалау деңгейінің орнын толтыру тәсілдері түрліше. Талпыныс деңгейін төмендете отырып, индивид өзімен өзі тұйықталады. Ең бір өте тиімді тәсілдердің бірі болып жас адамдардың орын алған ситуацияға, мінез-құлқына, талпыныс деңгейіне деген өзінің жеке көзқарас қатынасын өзгертуі табылмақ. Студенттің жеке тұлғасының психологиялық дамуықарама-қайшылықтардың пайда болуы мен шешілуі,өзін-өзі дамыту және өз жеке тұлғасымен белсенді жұмыс жасау түрінде жүзеге асады.

Педагог оқып-білім алушының адекватты емес өзіндік бағалауы проблемасы туындаса, сол оқып білім алушы жағымды баға алып отыратын және айналадағыларға маңызды адам ретінде болатын рөлдерге қойып, педагогикалық ситуациялар ұйымдастырған жөн. Бұл ситуациялар олардың психоэмоционалды күйлерін жақсартып, өзіндік бағалауларын жоғарылатады.

Әрбір жас кезеңі үшін өзіндік бағалаудың өзіндік ерекшеліктері болады.
Студенттік шақтағы әлеуметтік-психологиялық зерттеулер Б.Г. Ананьев, А.В. Дутов, И.В. Кузьмина, Ю.Н. Кулюткин, А.А. Реан, Е.И. Степанова, В.А. Сластенин, В.А. Якунин және т.б

авторлардың еңбектерінде көрініс тапқан. Студенттердің аса жоғары білім деңгейлі,танымдық мотивациялары дамыған, әлеуметтік белсенділіктері интеллектуалды және әлеуметтік пісіп-жетілулерімен бірлікте болып келетіндігі анықталған. Осы ерекшеліктерді есепке ала отырып, педагог студенттерді кез-келген сәтте іс-әрекет не қарым-қатынаста болсын теңдей құқылы серіктес ретінде көріп солай қатынас жасауы тиіс. [11,89б]

Жасөспірімдік кезеңнің студенттік шақпен сәйкес келіп маңызды болатын сипаттамаларының бірі олардың экономикалық дербестігінің қалыптасуы, өзінің жеке отбасының құрылуы, түрліше өмірлік маңызды аумақтарда белгілі бір биіктерге қол жеткізу болады. Сондықтан да оқытушы оқып-білім алушының оқу-танымдық және кәсіби іс-әрекеттің нысаны, объектісі емес, субъектісі екендігін міндетті түрде ескеруі тиіс. Педагогтың оқыту мен тәрбиенің субъектісі ретіндегі рөліне қарым-қатынасы студенттің өзінің түрліше іс-әрекеттерін жоспарлауға, ұйымдастыруға көмектеседі. Жас адам әлеуметтік пісіп жетілген жеке тұлға рөлінде бой көрсетеді, ол әрі ғылыми дүниетаным жаршысы, таратушысы және өзінің жеке көзқарасын әлемге, дүниедегі өзінің орнына қатысты білдіруші ретінде де танылады. Мұндай дүниетанымның дамуы мен қалыптасуы рефлексияны білдіреді,адекватты өзіндік бағалауға ие әлеуметтік маңызды және әлеуметтік пайдалы басы бос жеке тұлға ретінде қалыптасуын да білдіреді. Жоғары мектеп педагогына студенттер үшін болашақ кәсіби қызметі мен жеке өміріне қажетті өзінің жеке көзқарастары, мақсаты мен өмірлік ұстанымдарын қорғай алатындай болуға қажетті барлық жағдайларды жасауы керек.

Оқып-білім алушының өзіндік бағалауы төмен болатын болса, оның бойында әуел бастан-ақ жалғыздықтың үлкен пайызы орын алады. «Мен» бейнесі-жеке адамның динамикалық құрылуы болады. Оның адекваттылығының дәрежесі жас адамдардың маңызды қыры – жеке басының өзіндік бағалауын зерттегенде ғана анықталатын болады. Өзіндік бағалау мінез-құлықты ғана реттеп қоймай, талпыныс деңгейімен де байланысты болады. Табыстылық кезінде талпыныс деңгейі артады, ал сәтсіздік кезінде төмендеп кемиді. Талпыныс деңгейі жеке адам арқылы өзінің дербес өзіндік бағалауын белгілі бір деңгейде ұстап тұру үшін ауыр және жеңіл міндеттерді орындауда анықталады.

Көптеген зерттеулерде «Мен-тұжырымдаманы» анықтау өзіндік бағалауды бейнелейтін конструктармен (Baumester, 1993; Bedwer & Peterson, 1995) және өзіндік қабылданатын тиімділікпен байланысты болады (Bandura, 1982, 1995; Maddux, 1995; Schwarzer, 1992). Бұл зерттеулерде басты акцент индивидтің өзіндік бағалауының оның іс-әрекетінің тиімділігіне ықпалына жасалады. Өзіндік бағалау «Мен-тұжырымдамасының» бағалаушы компонентін анықтаушы ретінде ұзақ уақыттық және кумулятивті ықпалдан соң, жеке тұлғаның когнитивті аумағының дамуына әсер етуі мүмкін. Өзіндік бағалау сәйкес келетін қабілеттілік пен жағдайы жақсы аhуал жоғары болуы сезімі сияқты психологиялық ауыспалылардың факторлары болуы мүмкін.[12,54б]

Дәстүрлі бағытта өзін-өзі бағалауды зерттеуде екі тұрақты өзіндік бағалаулар болатындығы жайлы болжам жасалынған болатын: теріс және жағымды. 1991жылы Бласнович пен Томан Розенбергтің жасаған «Өзіндік бағалаудың 10 пункттік шкаласын» өзіндік есеп беру шкаласы сияқты деп сынға алған болатын. Көптеген зерттеушілер «Мен-тұжырымдама» мен мінез-құлықтың қатыстылығын иерархиялық көпшамалы конструкт деп қарастырды (Fleming & Courtney, 1984; Marsh, Byrne, Shavelson & Bolus, 1982; Shavelson, Hubner & Stanton, 1976; Ugoroglu & Walberd, 1979). Белгілі бір жағдайларда өзіндік бағалаудың жаhандық және бірдей өлшемі анықталмауы мүмкін немесе қарама-қайшы нәтижелер беруі мүмкін.

Білім беру процесіне қатысты студенттің өзі жайлы жоғары бағасы оның құндылықтар жүйесін қате бейнелей отырып, оқу жетістіктері, интеллектуалды іс-әрекетпен қатысты болмауы мүмкін.

Жүргізілген зерттеулер мынаны көрсетеді (Demo, 1985), өзіндік есепке негізделген «қайғырып бастан кешкен өзіндік бағалау» шамалары өзгелердің есептеріне негізделген «байқалып көрінетін өзіндік бағалаумен» үнемі корреляциялана бермейді. Мұндай нәтижелер

мен қорытындылар зерттеушілерді өзіндік бағалаудың біршамалы тұжырымдамасынан бас тартып, оның ерекше аспектілерін зерттеуге ауысуларына мәжбүр етті. Мысалы, академиялық «Мен-тұжырымдама» мен индивидтің академиялық жетістіктерінің өзара байланысы (Fortier, Vallerand & Guay, 1995; Lyon & Mac Donald, 1990; H.W. Marsh, 1990 a, b).[13,57б]

«Мен-тұжырымдамасы» шкаласын өлшеуде (Student Self Concept Scale [SSCS]- Gresham, Elliott & Evans-Fernandez, 1993) «Мен-тұжырымдамасының» үш басты саласын бағалайтын А.Бандураның (1982, 1986) өзіндік тиімділік теориясын зерттеу маңызды болды, ол салалар: академиялық, әлеуметтік және өзінің бейнесі. Сыналушылар арнайы нәтижелер алу үшін не жасай алады соған сенімділіктерінің дәрежелерін көрсетеді.

Қазіргі таңдағы «Мен-тұжырымдаманың» өлшемін (Personal and Academic Self Concept Inventory [PASCI], Шейвлсон жасап, оғанжалпы бағалау шкаласы, әлеуметтік қабылдау мен жеке тұлғаның әлеумттеік мазасыздану шкалалары қосылған. А. Анастази мен С. Урбина SSCS пен PASCI техникалары барлық стандартталған өзіндік есептерге тән болып келіп, респонденттер жауаптарындағы қателерге әкеліп соғуы мүмкін деп есептейді. К. Муздыбаев (2000) жүргізген зерттеуде 30 жасқа дейінгі жастардың бойында өзіндік эгоизмді акцент жасау ағымы анықталған. Аса жоғары өзіндік бағалауы бар эгоистер өзге адамдар құндылықтарын терістеп, оларға негативті сапа-қасиеттерді жатыстырған. Мұндай эгоцентрикалық бағыттылық көптеген жас адамдардың ең маңызды да қажетті атрибуттарына айналды. Әрі сол мезгілде жоғары оқу орындары болашақ әлемнің құрушысы, дамушы жеке жас тұлғаның адекватты өзіндік бағалауының қалыптасуына тиісті дәрежеде көңіл бөлмейді. [14,77б]

Өзіндік бағалау адамның өзінің жеке өмірінің бейнесін қабылдаудың негізгі құрамдасы болады, әрі ол нақты индивидтің әлем бейнесімен анықталады. Әлем бейнесінің мазмұны адамның өзі жеке басын бейнелеуге қатысты және айнала қоршаған шындық әлемді, өзге адамдарды бейнелеумен байланысты болып келеді. Студенттердің жеке тұлғалық дамуының маңызды факторы ретіндегі студенттердің өзіндік бағалауын талдау жұмысы мынаны көрсетті: өзіндік бағалау- бұл дамушы адамның константты сипаттамасы емес, өзгере алатын және бұзылатын касиет, сапа. Оқытуға қатысты түрлі көзқарас-бағыттар тұрғысынан педагогтардың адекватты өзіндік бағалауға қатысты пікірі-көзқарастарының қалыптасулары түрліше.

Студенттердің жекелеген даралық сипаттамалы ерекшеліктерін ескере отырып, гуманистік жүйенің оқытушысы келесі тәсілдерді қолдана отырып, нақты бір жағдайларда қажетті психологиялық-педагогикалық ықпалдарды жүзеге асырады, ол тәсілдер мыналар:

1) мүмкін болатын сәтсіздік ситуацияларында аса жоғары мазасыздану мен сенімсіздікті азайту үшін қажетті әңгімелесулер;
2) төмен өзіндік бағалауы бар және енжар, үлгерімі нашар студенттерді қолдау, ынталандыру;
3) жоғары өзіндік бағалауы бар студенттермен өздерінің жеке мүмкіндіктерін шынайы бағалауға кедергі болатын және айналадағыларды позитивті қабылдауға байланысты мәселелер бойынша әңгімелесулер;
4) индивидті психологиялық түзету тұрғысынан оқып-білім алушыға кәсіптік анықталуға көмек беру;
5) дербес белсенділікті ынталандыру үшін оқытудың мәселелік әдістерін қолдану;
6) жағымды эмоцияларға сүйену;
7) студентпен бірлескен ғылыми-ізденістік, шығармашылық іс-әрекет;
8) оқып-білім алушының ерекше және еркін жеке тұлға ретіндегі бағасы, өзіндік бағасы.

Әдебиеттер

1. Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2016-2019 годы.
2. Ушинский К. Д. Педагогические соч. в 6-ти т. — Т. 2. — М., 1988. — С. 30
3. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. Т. 2. Отдельные произведения.

4. 4.Узакбаева С.А., Кожахметова К.Ж. Использование материалов казахской этнопедагогики при изучении педагогических дисциплин. – Алматы, 1996.
5. Измайлов А.Э Народная педагогика: Педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. – М., 1991.
6. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева на XX сессии Ассамблеи народа Казахстана «Стратегия «Казахстан- 2050»:один народ-одна страна –одна судьба»
7. Стратегия развития духовно-нравственного воспитания личности в Республике Казахстан в условиях обновления содержания образования. 29.11.2013 г.
8. Берак О., Шибаева Л. Установка на развитие личности студента//Вестник высшей школы. 1990. - № 10.
9. Зимняя И.А. Педагогическая психология.Учебник по педагогической психологии. 2000.-384 с.
10. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования//Педагогика. 1997. -№ 4.
11. Влияние воспитательного процесса на формирование самооценки студента в русле гуманизации образования//Современные проблемы высшего образования: Сборник научных трудов. - Сочи: НОЦ РАО, 2002. - С. 79-87.
12. Берне Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М., 1996.
13. Берулава М.Н. Развитие творческих способностей личности в аспекте гуманизации образования//Гуманизация образования. 1998. -№ 1.
14. Анастази Анна, УрбинаСюзан. Психологическое тестирование. 7-е издание. Серия «Мастера психологии». СПб.: Питер. - 2001.

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

PROBLEMS OF FORMATION OF HUMAN CAPITAL IN THE SYSTEM OF LIFELONG EDUCATION

Spatay A.O.
SILKWAY Халықаралық университеті, Шымкент, Қазақстан
Baybekova M.M.
Психология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы
Baynazarova L.A.
SILKWAY Халықаралық университеті, аға оқытушы
Yessenkulova A.R.
SILKWAY Халықаралық университеті, аға оқытушы

АҢДАТПА

Берілген жұмыстың мақсаты–«адамзаттық капитал» атты жетекші категорияға кіретін білім берудің адами капиталының педагогикалық тұжырымдамасы және осыған байланысты сұрақтарды қарастырып талқылау,ол сұрақтар:білім беру қызметі, білім беру сапасы, мотивация, құзіреттілік, жеке адам, денсаулық, әлеуметтік мәдениет және т.б.

Біздер өз жұмысымызда үздіксіз білім беруді адамзаттық капитал теориясының бірден бір негізгі құрамдас бөлігі ретінде деген пікірді алға ұсынамыз. Адами капитал теориясы–бұл тек қана экономика саласы бойынша жәй ғана теория емес, белгілі бір дүниетаным тұрғысындағы адамзаттық іс-әрекеттің кең спектрін талдауға кешенді көзқарас деген сөз. Үздіксіз білім беру орталық орын алады, ол жоғары оқу орындарының ғана емес, аймақтың, тіпті жалпы алғанда еліміздің ғылыми, экономикалық дамуының қайнар көзі болады. Мақаланың өзектілігі адами капиталдың тек қана экономикалық емес педагогикалық контекстегі рөлін қарастыруға байланысты болып отыр. Бұл аталмыш мақалада біздер адами капитал мен үздіксіз білім беру арасындағы өзара байланысты көрсетеміз.

Кілт сөздері: үздіксіз білім беру, біліктілікті арттыру, оқытушы, ЖОО, адами капитал.

ABSTRACT

The aim of this work is to demonstrate that is the place to be and teaching the concept of human capital is education, which should be included in leading the category of "human capital" and related issues: educational services, quality of education, motivation, competence, personality, health, social culture, etc.

In our work, we propose that life long education is one of the main components of the theory of human capital. The theory of human capital is not just a theory in the field of economics, it is an integrated approach to analyzing a wide range of human activities in the light of a certain worldview. Life long education, in this approach is at the center, and is the source of scientific, economic development not only of the university, but of the region, and of the country as a whole. The relevance of the article is to consider the role of human capital not only in the economic and pedagogical context. In the article, we carry out the relationship between continuing education and human capital.

Keywords: life long education, professional development, teacher, high school, human capital.

Кіріспе. Бүгінгі күні қазақстандық жоғары оқу орындары оқытушылары адамзаттық капиталының үлесі жоғары білім беру жүйесіндегі «жол картасын» жүзеге асыруда табыстылық, нәтижелілік пен сапаны көздей отырып жеткілікті болып отыр.

Қазақстан Республикасының 2020 ж дейінгі әлеуметтік-экономикалық ұзақ мерзімді дамуының Концепциясында «Білім беру» бөлімінде базалық білім берудің инновациялық сипатын қамтамасыз ету және заманауи тұрғыдағы үздіксіз білім беру жүйесін құру,кәсіби мамандарды даярлау мен қайта даярлау мәселелері айтылған. Біздерің мақаланы жазудағы мақсатымыз үздіксіз білім беруге талдау жасау, оның индивидке ықпалы мен маңызы және сның салдары ретіндегі оның бойында адами капиталдың қалыптасуы сөз етіледі.

Мақаланың негізгі материалын баяндау. Жоғары оқу орны оқытушыларының үздіксіз білім алуы мәселесі ғылыми және әдістемелік материалдарда көптеген ақпаратты мәліметтер қарастырылған және оқырмандарға ұсынылған. Ол материалдар әлемнің түрлі аймақтарын және түрліше зерттеу әдістері мен апробацияларды қамтиды. Бұлардың негізінде келесі түсінік жатыр, яғни үздіксіз білім беру бұл жаңа білімдер мен дағдылар түріндегі адами капиталды қалыптастыру болады, әрі тәжірибеде студенттердің құзіретті бағытта өсуіне бағытталады.

Үздіксіз білім беру жоғары білімнің ажырамас бөлігі болады және қоғамның адами капиталы қалыптасатын интеллектуалды өндірістің маңызды салаларының біріне жатады, ол өз алдынша күрделі процессті білдіреді, әрі когнитивті және эмоционалды қатысуды, инновацияларға дайындық пен қабілеттерді қажет етеді.

«Үздіксіз білім беру (lifelonglearning)», халықаралық анықтамаға сай білімдер, дағды мен шеберліктерді жетілдіру мақсатындағы білім беру іс-әрекетінің барлық түрлерін қосып алатын феномен. [1].

Оның элементтері болып формальды, формальды емес және информальды білім беру, қосымша білім мен оқу оқу ісі, адамның өзін-өзі білімін жетілдіру болады.

Үздіксіз білім берудің (жалпы және кәсіби): мәні мынада, яғни жеке адамның білімдік (жалпы және кәсіби) әлеуетінің мемлекеттік және қоғамдық институтардың жеке адам мен қоғамның сұраныстарына сай өмір бойына өсу процесін айтады. Үздіксіз білім берудің қажеттігі ғылым мен техниканың прогресі және инновациялық технологияларды кеңінен қолдануымен шарттаса түсіндіріледі. Үздіксіз білім беру білім беру мен қайта даярлаудың аспектілерінің бірі болып қана қоймай, білім беру жүйесінің негізін қалаушы принципі болады және ол жүйеде адамның үздіксіз процесс барысының өн бойында қатысуын білдіреді. Алдағы жылдарда бұл принцип толығымен жүзеге асырылуы тиіс.

Н.С. Семеновтің пікірінше: «Үздіксіз біліммен қамту негізін 6 принцип құрайды: барлық адамдар үшін базалық білім мен дағдылар, адамзаттық ресурстарға инвестициялардың тартылуының артуы, білім беру мен оқытуда инновациялық әдістемелердің көптеп және кеңінен қолданылуы, алынған білім бағасының жаңа жүйесі, жетекшілік пен кеңес берудің дамуы, ақпараттық технологияларды қолдана отырып білім беру ісінің үйге жақындауы» [2].

Бұл аталған принциптер едәуір ауқымда Еуропалық Одақтың білім беру аумағында ұсынылған (ЕО). ЕО-та «Өмір ұзақтығына қарай оқу» үздіксіз білім беру мәселесіне үлкен мән беріледі, Болондық процесс шеңберіндегі тұтастай білім беру кеңістігі дамуының құқықтық жағына және біртұтас еуропалық білім беру кеңістігі шеңберінде ұлттық тұтастықты сақтауға үлкен ден қойылады.

«Үздіксіз білім беруге қойылатын талаптарды анықтау саясаты мен тәжірибесі аталмыш проблематиканы оны модернизациялаудың қозғаушы күштерінің кең шеңберін анықтау арқылы қарастыруға мүмкіндік береді» [3].

1970-ші жылдардың басынан бастап «үздіксіз білім беру» және «өмір бойына білім алу» ұғымдары халықаралық құжаттарда әсіресе БҰҰАМ (Біріккен Ұлттар ұйымының арнаулы мекемесі) мен ЭБПДМ-ң (Экономикалық бірлестік пен даму мекемесі) құжаттарында орын алып алғаш көріне бастады. «Ресейде стихиялы түрде жүйелі трансформация жағдайындағы қосымша кәсіби білім беру (ҚКББ) бойынша нарықтық институттар пайда бола отырып, сол

немес өзгеше түрде өмір бойына білім беру ісінің үздіксіздігі принципін бірте-бірте жүзеге асырады» [4].

Қазақстандық жоғары оқу орындарында үздіксіз білім берудің негізгі құралдарының бірі біліктілікті арттыру болып табылады. Үздіксіз білім берудің процесі ретіндегі біліктілікті арттырудың жүйесін талдау үшін оның мағыналық терминін міндетті түрде зерттеу керек.

Жоғары оқу орны педагогтарының біліктіліктерін арттыру – жұмыс орындарында өнімділікті арттыру мен сапалы білімді көрсетуде қажетті дағдыларды жетілдіру, теориялық және практикалық білімдерді арттыру мақсатын көздеген арнайы профессор-оқытушылар құрамы үшін жасалынған оқытудың кәсіби бағдарламасы болады.

Біліктілікті арттыру белгілі бір уақыт аралығында жұмыс жасайтын қызметкерлердің дағдылары уақыт өте келе, ескіреді немесе жаңа технологиялардың дамуына орай ескіреді және адамның жалпы ұмытшақтыққа бейімділігі де себепті ескіреді деген болжамға негізделеді. Осылайша біліктілікті арттыру білім беру жүйесінде оқытушылардың заманауи ағымдарды жеткізу мақсатында жүргізіледі.

Біліктілікті арттыру келесі себептерге орай да үлкен маңызға ие болады:

- Білім сапасын жақсарту;
- Оқытушының максималды әлеуетін қолдану;
- Кәсіби білім беруде ең жаңа технологиялар мен әдістемелерді қолдану;
- Жаңа дағдыларға ие болу;

Оқытушылардың біліктіліктерін арттыру қажеттіліктерін анықтауға болатын кейбір сипаттарды қарастырып көрейік:

1. Бұрынғыдай да тиімді оқытуға болатындығына сендіру.
2. Теріс нәтижелер алдындағы қорқыныш сезімдері.
3. Ұжымдағы келіспеушіліктер, кикілжіндер.
4. Инновацияларға деген негативті пікір.
5. Мерзімінде міндеттерді бірнеше рет орындай алмаушылық.
6. Білім беру міндеттеріне немқұрайлылықпен қараушылық.

Біліктілікті арттыру қажеттілігін кейбір оқымыстылар радиоактивті изотоппен салыстырады. Білім де радиоактивті изотоп сияқты, кейде тоқырап қалу сияқты өзінің құлдыраулары болады. Біршама уақыт өте келе, біздің білмдеріміз егер де жиі жағдайда қолданылып отырмаса, деградацияға ұшырайды.

Біліктілікті арттыру үздіксіз білім берудің негізгі құрамдасы сияқты адамда өзіне деген сенімділігін арттырады, оқытушыларды белсенді де тың іс-әрекеттерге бағыттап отырады, адами капиталды толықтырады, әрі өзгелерге де дамуға стимул болады, ақырында жоғары оқу орнының құзіреттілігін жоғарылатады.

Адам өзіндегі бар білімдерін сақтап қалу үшін, әрбір кезеңде оны уақыт өте келе жаңартып және өз дағдыларына балғындық беріп отырулары тиіс. Бұл өз кезегінде тиісті кәсіби деңгейде қалып отыруға қол жеткізеді. Біліктілікті арттырудың маңыздылығын жүргізілген зерттеуге талдау жасау арықлы көз жеткізіп көрейік.

Біздер кафедрада «Жоғары оқу орнының тиімді оқытушысы қалай болуға болады?» тақырыбында бір күндік семинар өткіздік. Семинардың бағдарламасы жоғары оқу орнындағы инновациялық процестердің қатысушылары мен ұйымдастырушыларына (оқытушылар, докторанттар мен магистранттарға) арналды. Бағдарлама келесі шартты түрдегі тақырыпта үш бөлімдерден тұрды : «Қалай тиімді болуға болады», «Қалай инновациялы болуға болады», «Қалай креативті болуға болады». Семинар шеңберінде сабақтарды өткізу түрлері – коммуникативті(жұппен жұмыс, үштікте, топта жұмыс), интерактивті (дискуссия, миға шабуыл, жобалар жасау, іскерлік ойындары, тренингтер өткізу).

Семинарға дейін және кейін оқытушылар (саны 20 адам) педагогтардың инновациялық білім беру іс-әрекетін жүргізуге қатысуға байланысты соңғы біліктілік арттыру мерзімдерін

көрсете отырып, педагогтардың сол іс-әрекетке дайындықтарына байланысты екі анкеталар толтырды.

Алынған нәтижелер талданып, келесі қорытындылар жасалынды. Семинар өткізгенге дейін жасалған анкета нәтижелерін салыстыру 70% респонденттердің инновациялық іс-әрекетке ұмтылыстары артқандықтарын көрсетті. Осылайша, біліктілікті арттыру тек қана адамның дағдыларын арттыру үшін ғана емес, сонымен бірге адамға өзінің білімінің адами капиталына сенімділігі және стимул беру үшін де маңызды екендігін тағы да көрсетті.

Сонымен қатар оқытушылар үшін оперативті ақпараттар, білім мен тәжірибе, инновациялар алмасу түріндегі әрекеттер ретінде түрліше ғылыми, ғылыми-практикалық конгресстер мен конференциялар, съездер мен симпозиумдар көп көмек етеді. Мұндай кездесулерде оқытушылар өздерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін талқылайды, практикалық және әдістемелік жұмыстарының тәжірибелерімен бөліседі, ұйымдастырушылық сұрақтарды шешеді. Бұл аталған іс-шаралардың материалдары жиі жағдайда оларды ұйымдастырушылар арқылы конференцияларға дейін немесе кейін тезистер жинақтарында жарияланады.Жекелеген кейбір мақалалар рецензияланатын журналдарда жарияланады.

«Өткізілетін конференциялардың әртүрлілігі тек қана профессор-оқытушылар құрамының ғана біліктіліктерін арттырып қана қоймай, ғылыми қызметкерлердің де өз біліктіліктерін арттыруларына мүмкіндіктер береді. Аталмыш конференциялар толғағы жеткен мәселелерді анықтауға, жаңа инновацияларды көруге және ПОҚ-ң біліктіліктерін арттырудыңнегізгі бағыттарын жасаудың кең мүмкіндіктерін береді» [6].

«Кітаптарды жариялау, журналдарда мақалалар мен ғылыми еңбектер жинақтарында еңбектер жариялау, конгресстер, съездер, конференциялар мен симпозиумдарға қатысу –бұл әрекеттер ғылыми зерттеулер мен ғылыми қоғамдағы практикалық тәжірибелермен бөлісудің негізгі маңызды шаралары және үздіксіз білім берудің фундаментальды негізін құрайды» [7].

Л.Н.Харченко, М.А.Джахбаровтар біліктілікті жоғарылату жүйесінде қажетті жеке тұлғалық оқыту бағдарламасын жасаудың қажеттігін ерекше айтады. «Берілген бағдарламаны жасауда педагогтар үшін өзекті кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған және педагогикалық іс-әрекеттерінде бар немесе пайда болатын мәселелерді жеңуге үйрететін құзіретті көзқарастар қолданылады» [8].

Біліктілікті арттыруға өте үлкен зейін қою міндетті түрде қажетті болып отыр. Ол үшін ғылыми және практикалық конференциялардан өзге түрлі мазмұндағы оқыту семинарлары, тренингтер мен кәсіби білім берудің кейбір жекелеген өзекті бағыттары бойынша курстар жиі өткізіп, оны дәстүрге айналдырған жөн. Мұндай іс-шараларға оқытушылардың қатысулары өздерінің білімдерін, шеберліктерін арттыру және практикалық тәжірибелерін кеңейту мақсатында қажетті болады.

«Оқытушылар кәсіби қауымдастық пен шығармашылық өсу бағытында жаңа мүмкіндіктерге ие болады, жекелеп алғанда олар ғылыми зерттеулерге бірлесіп қатысып отыру және ұзақ мерзімді кәсіби байланыстар орнату жолдары болмақ. Ал университеттер сапалы да, тартымды білім бағдарламаларына ие болады, сонымен қатар өзге жоғары оқу орындарымен бірлесе отырып, академиялық әлеуетті арттыруға, олардың тәжірибелерін түрлі салаларда қолдануға болады, мұның барлығы репутацияның өсуін және бәсекелестіктің артуының қорытындысы болмақ» [8].

Н.В.Бондаренкобылай дейді: «Шындығында еңбек ресурстарының сапасы жұмыс кезінде оқытуда дағдылар, құзіреттер алуда білім беру капиталы ретінде сипатталады (яғни кәсіби білім алу кезінде алынған білімдермен» [9].

Біліктілікті арттыруда үлкен рөлді мобильділік, яғни ұтқырлық алады. Көптеген оқытушылар үшін үлкен қиындықтар тудыратын мәселе өзге қалаларға барып сапалы білім алу болып отыр. Себебі кішігірім қалалардың барлығында бірдей қажетті мазмұндағы біліктілік арттыру бағдарламалары бола бермейді. Бірақ қазіргі таңдағы ақпараттық технологиялардың дамуы бұл бағытта кез-келген алшақ жерлерден де азғана шығын жұмсау арқылы мүмкіндіктер

тудырып, біліктіліктерін арттыруға жағдайлар жасап отыр. Біліктілікті арттыру бағдарламаларының педагогтардың жұмыс орындарына жақындатылуы олардың ғылыми-ағартушылық іс-әрекеттен қол үзбей адами капиталын тиімді де, кеңірек толықтыруға кең мүмкіндіктер береді» [10].

Біліктілікті арттыру мотивацияларын зерттеу мақсатында кафедраның қызметкерлерінен сауалдарға жауаптар алынды. Салдарынан респонденттер келесі жауаптарды берді:

1. Өздерінің интеллектуалдыжәне ғылыми әлеуеттерін арттыру - 50%.
2. Қайта аттестациядан өту үшін - 30 %;
3. Қажеттілік - 10 % (Педагогикалық қызметкерлер келесі еңбек құқықтары мен әлеуметтік кепілдерге ие: 2) кем дегенде бес жылда бір рет өзінің педагогикалық іс-әрекет саласы бойынша қосымша біліктілікті арттыру құқығы) [11].
4. Мансаптық өсу үшін - 10 %.

Бұл арадан шығаратын қорытынды: біліктілікті арттыруда маңызды мотивация болып интеллектуалды және ғылыми әлеуетін көтеру болып отыр, әрі ПОҚ арасында қызмет орнына конкурстарға ұсынуға қатысу қажеттіліктері болмақ. Осыған орай, адами капиталдың жинақталуына кедергі келтіретін нәрсе теріс мотивациялардың орын алуы болып отыр.

Қосымша жағымды мотивация ретінде стимул беретін үстеме ақылар, мансаптық өсу мен біліктілікті арттыру бойынша көрсетілетін қызметтердің сапасы болар еді.

Қорытынды. Адами капиталдың дамуы үшін қазақстандық жоғары мектептің үздіксіз білім беруді қамтамасыз ету мен біліктілікті арттырудың жаһандық міндеттерін шешу бойынша әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялануы қажет.

«Педагогикалық маман-кадрлардың біліктіліктерін арттырудың тиімді жүйесі автономды және мейлінше үздіксіз кәсіби білім берудің икемді жүйе асты ретінде болуы тиіс, себебі дәл осының шеңберінде оқытушылардың кәсіби құзіреттіліктерінің дағдарыстары тойтарылып, білім беру ісін модернизациялау жағдайына ғылыми-педагогикалық мамандарды даярлаудың мәселелері шешілетін болады» [12].

Әдебиет:

1. Eurostat Statistics in Jocus «Lifelong learning in Europe» 8/2005. http://ec.europa.eu/eurostat/web/products- statistics-in-focus/-/KS-NK-05-008.
2. Семенова Н.С. Правовые основы политики европейского союза в сфере образования. // Право и образование. №6. 2015. С. 27.
3. Заир-бек Е.С. Анализ европейских моделей повышения квалификации учителей как источник развития непрерывного педагогического образования в педагогическом университете // Universum: Вестник Герценовского университета. 2011. №9. С. 36-45.
4. Диденко Д.А. Непрерывное образование и формирование человеческого капитала как факторы российской модернизации // Экономика образования. 2014. №2. С. 61-66.
5. Леонидова Г.В., Устинова К. А. Непрерывное образование как условие формирования человеческого капитала // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2012. №6 (24). С. 124-137.
6. Меха И.В., Цыганова И.В., Новиков С.В. Научно-практические конференции как элемент повышения квалификации педагогических кадров // ОНВ. 2014. №5 (132). С. 183-186.
7. Кембаев Ж. М. Общая внешняя политика и политика безопасности Европейского союза: правовые основы становления и перспективы развития // Журнал российского права. 2007. №6 (126). С. 88-96
8. Джахбаров М.А., Харченко Л.Н. Конструирование персонифицированной программы обучения учителя в системе повышения квалификации. // Успехи современной науки. Том: 2. №: 3. 2017 С. 59-62.
9. Бондаренко Н.В. Непрерывное образование как фактор накопления человеческого

капитала // Научные труды: Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. 2015. №13. С. 276-299.

10. Нестеров А.Г. Европейские концепции непрерывного образования в начале XXI века // Научный диалог. 2012. №5. С. 29-37.

11. Федеральный закон Российской Федерации от 29 декабря 2012 г. N273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации». http://ppt.ru/newstextphtml?id=49980.

12. Копытова Н.Е., Макарова Л. Н. Повышение квалификации преподавателей вуза: состояние и проблемы // Вестник ТГУ. 2012. №. С. 108-117.

KAMU SEKTÖRÜ EĞİTİM HARCAMALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ: TÜRKİYE 2006-2019

Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA
Süleyman Demirel Üniversitesi

ÖZET

Eğitim, bireyin yaşamı boyunca tüm kazanımlarını içeren, yeterlilik ve gelişimini sağlayan sosyal bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Eğitim tüm dünyada bireyin temel hakları arasında yer almaktadır. Bireyden başlayarak tüm topluma yayılan uzun bir süreçtir. Yalnızca bireylerin değil toplumsal gelişmenin de itici kuvvetidir ve beşeri sermaye birikiminin anahtarlarından birisi olarak görülmektedir. Toplumun gelişmişlik düzeyini ölçmek için kullanılan temel indikatörlerden birisidir. Günümüzde tüm dünyada kabul gören sürdürülebilir kalkınma kapsamında nitelikli eğitim hizmeti sunulması hedeflenmektedir. Böylece beşeri sermaye birikimine yatırım yapan ülkeler nitelikli işgücü potansiyeli oluşturmaktadırlar. Nitelikli işgücü, yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesini ve inovatif buluşların gerçekleşmesini hızlandırmaktadır. Böylece mikro ve makro düzeyde dinamizm kazanan ülke ekonomisi büyüme ve kalkınma hamlelerinde diğer ülkelerin önüne geçme fırsatı yakalayacaktır.

Eğitim hizmetleri, yarı kamusal niteliktedir. Topluma gerektiği miktarda arz edilmemesi durumunda negatif dışsallıkların yayılmasına, yeteri miktarda arz edilmesi durumunda pozitif dışsallıkların yayılmasına neden olmaktadır. Özellikle sosyal ve ekonomik açıdan dışsallıkların yarattığı negatif etkileri önlemek ve gidermek, pozitif etkileri ise artırmak ve yaymak amacıyla eğitim alanında kamusal hizmet sunulması şarttır. Ayrıca toplumda fırsat eşitliği sağlanması açısından da önem arz etmektedir. Söz konusu sebepler doğrultusunda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de eğitim alanında kamu kesimi önemli harcamalar yapmaktadır. Türkiye'de toplam eğitim harcamaları içerisinde en büyük harcamalar kamu kesimince yapılmaktadır.

Bu çalışmada; beşeri sermaye birikimini doğrudan ve büyümeyi dolaylı olarak etkileyen eğitim harcamalarının 2006-2019 arası Türkiye'de genel görünümü hakkında bilgi verilmek istenmektedir. Bu çerçevede kamu kesimi eğitim harcamalarının nasıl seyrettiği rakamsal veriler yardımıyla ele alınmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin öncelikle genel ekonomik perspektifini çizebilmek için yıllar içerinde GSYİH ve merkezi yönetim bütçesindeki değişim ele alınmaktadır. Ardından kamu kesimi eğitim harcamaları; Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) harcamaları, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Üniversitelerin harcamaları, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) harcamaları tek tek ele alınmaktadır. Ve merkezi yönetim bütçesi içerisinde MEB bütçesinin payı, YÖK+Üniversiteler bütçesinin payı, GSYİH içerisinden toplam eğitim bütçesinin payı verilmektedir. Ayrıca merkezi yönetim toplam yatırım harcamaları ve MEB yatırım harcamalarına da yer verilmektedir. Böylece her geçen yıl eğitim harcamalarındaki ve yatırımlarındaki değişimler tablolar aracılığıyla verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Eğitim Harcamaları, Türkiye.

GİRİŞ

Devletin rol ve fonksiyonları yıllar içerisinde değişime uğramıştır. Ancak dışsallıkların yoğun olduğu yani toplumsal maliyetlerin çok fazla olduğu alanlarda temel finansör olmaya devam etmektedir. Sosyal refah devleti anlayışı içerisinde devlet sağlık, sosyal koruma, eğitim harcamaları gibi başlıca üç alanda harcama yapmaktadır. Özellikle yarı kamusal nitelikteki eğitim, sağlık gibi alanlarda üretim yapmakta ve hizmet vermektedir. Bu alanların bir ülkenin verimli, katma değeri yüksek üretim kapasitesine ulaşmasında ve sürdürülebilir kalkınma sağlamasında kritik önem taşıması nedeniyle bazı ülkelerde finansman arayışı artmıştır. Bu nedenle kamu politikaları özel sektörün eğitim alanda faaliyet göstermesini ve yatırımda bulunmasını teşvik edecek şekilde düzenlenmektedir.

Eğitim harcamaları en küçük yapı taşı bireyden başlayarak tüm toplumun şekillenmesine neden olduğu için bir ülkenin vazgeçilmez harcama kalemi olarak görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'nin kamu kesimi eğitim harcamalarının genel bir görünümünü değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda 2006 yılı sonrası kamu kesimi eğitim harcaması rakamları verilmektedir. Toplam kamu harcamaları içerisinde toplam eğitim harcamalarının (MEB ödeneği, YÖK+Kalite Kurulu+Üniversiteler, ÖSYM) payı verilmektedir. Ayrıca MEB yatırımlarının MEB bütçesine ve merkezi yönetim toplam yatırımlarına oranı verilerek gelecek için uzun vadede yapılan planlarda gösterilmektedir. Son olarak GSYİH içerisinde eğitim, sağlık, sosyal koruma ve savunma harcamalarının oranı verilerek bir karşılaştırma yapılmaktadır. Böylece toplum için elzem olan söz konusu harcamalardan ne ölçüde faydalanıldığı ortaya konulmak istenmektedir.

1. Eğitimin Tanımı ve İktisadi Açıdan Önemi

Eğitim bireyden başlayarak tüm toplumun kültürel, sosyal ve ekonomik olarak ilerlemesine zemin hazırlamaktadır. Kültürel değerlerin ve ekonominin gelişimi ve gelecek nesillere aktarımını sağlamanın yolu da eğitimden geçmektedir (Karaarslan, 2005: 36). Sürdürülebilir kalkınma sürecinde bireyi esas alarak sunulan eğitim hizmetleri yarı kamusal bir mal olduğu için faydası toplumun tamamına yayılmaktadır.

Türkiye'de anayasal bir hak olarak tanınan "Eğitim ve Öğrenim Hakkı" Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının üçüncü bölümünde "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" kısmında 42. madde de ele alınmaktadır. Buna göre; "*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.*" Böylece devlet güvencesi altına alınan eğitim hakkı fırsat eşitliği sağlanarak tüm halkın yararlanması için kamu kesimi tarafından da sunulmaktadır.

Eğitim hizmetlerinin kamu kesimince sunulmasının en önemli gayelerinden birisi fırsat eşitliği ve sosyal adalet yaratmasıdır. Çünkü alt gelir grubuna dahil nüfusun nitelik ve kabiliyetlerinin artırılması ancak eğitim alması ile mümkün olabilmektedir. Böylece düşük gelir grubunda yer alan ancak eğitim almış bireylerin işgücüne katılma oranı artırılmış olmaktadır. Dünya genelinde bir alt sosyal sınıftan üst bir sınıfa geçişi sağlayan en önemli faktör eğitim olmaktadır. Bu sayede özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde eğitim alarak bir üst sınıfa geçiş ile adaletsiz gelir dağılımı makasının kapanması da hedeflenmektedir. Bir ülkenin eğitim düzeyindeki artış, gelir dağılımında yaşanan adaletsizliğin azalmakta olduğunu göstermektedir. İstihdamda yer alanların eğitim seviyesinin artması

ile üretim pozitif olarak etkilemektedir. Eğitimli işgücü emek piyasasında katma değeri daha yüksek işlerde çalışmaktadır (Öztürk, 2005: 35-41). Bu da bireysel refah düzeyinde bir atış sağlamakla birlikte toplumsal kalkınmada da bir artışa neden olmaktadır. Bilgi birikimi yüksek eğitimli işgücü, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri hızlandırarak yenilikçi üretim yapılarının oluşumunu desteklemektedir. Böylece katma değeri yüksek ürünler üretilmekte ve üretimde verimlilik artışı sağlanmaktadır. İstihdamda eğitimin artırılması ile birlikte ekonomik büyüme ivme kazanmaktadır. Dolayısıyla eğitim hizmetlerine daha fazla kaynak ayrılması ve kalitenin yükseltilmesi, kalkınma süreci açısından büyük önem taşımaktadır (Türk, 2004: 346). Ayrıca eğitim hizmetleri; gündemi ve sanatı takip etmek, yeni konular hakkında merak oluşturmak, bilgi edinmek, belirli bir yaşam standardını korumaya çalışmak gibi yüksek tüketim faydası yaymaktadır (Erdoğdu, 2001: 3). Söz konusu tüm elzem fonksiyonları nedeniyle sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik açıdan sürdürülebilirliğin anahtarı eğitim olarak görülmektedir. Bu nedenle eğitim alanı her ülke için vazgeçilmez bir hizmet sahası olarak görülmektedir.

2. Eğitim Harcamalarının Niteliği

Yaydığı yüksek dışsallıklar nedeni ile eğitim hizmetleri yarı kamusal nitelik taşımaktadır. Yarı kamusal malların üretimi piyasaya bırakıldığında yeterince üretilmemesi durumunda ortaya çıkacak toplumsal maliyet nedeniyle eğitim hizmetleri devlet tarafından da sunulmaktadır. Ayrıca sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın temeli olduğu için devlet eğitim hizmeti üretmek ya da sunmakla mükelleftir. İnsana yapılan yatırım üretkenliğe yapılacak olan bir yatırımdır (Akdoğan, 2011: 47-48; Ortaç, 2003: 240). Bu nedenle karar mekanizmasını işleten politikacılar ve iktisatçılar söz konusu eğitim olduğunda pozitif dışsallıkları nedeniyle bu alanda devletin müdahalesini tartışmamışlardır (Çokgezen ve Terzi, 2008: 2).

Eğitim hizmetleri birçok ülkede ağırlıklı olarak kamu kesimi tarafından sunulmakla birlikte özel kesimde bu alanda hizmet sunmaktadır. Devlet bu alanda özel sektörü teşvik etmek için piyasa şartlarına göre alternatif maliyet, fayda-maliyet analizi gibi piyasa aleyhine olmayacak çözümlemeler de yapmaktadır. Devletin bu hizmetin sunumu için yaptığı harcamalar eğitim harcamaları olarak tanımlanmaktadır (Temelli, 2003: 21-29). Eğitim hizmetlerinin kamu kesimince sunulması ile siyasal ve kültürel hoşgörünün kazandırılması, toplumu kaynaştırıcı bir unsur olarak hizmet etmesi, ortak kültürel mirasların gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır. Eğitim hizmetlerinin devlet tarafından karşılıksız olarak sunulması eğitim hizmetlerinin toplum için faydalı bir hizmet olarak görülmesine ve bu hizmetlerin devlet tarafından kontrol edilmeyi gerektiren bir nitelik taşımasına dayandırılmaktadır (Musgrave, 2004). Kamu kesimi toplumdan gelecek tüm eğitim hizmetleri talebini karşılayacak seviyede üretim potansiyeline sahip olmalıdır. Çünkü eğitim düzeyinin yükselmesi milli geliri artırıcı etki oluşturmaktadır. Ancak özel kesiminde eğitim hizmeti sunması, eğitim hizmetinin nitelik ve kalitesinin arttırmasını desteklemektedir (Karaarslan, 2005: 42).

3. Türkiye'de Kamu Kesimi Eğitim Harcamaları

Öncelikle Türkiye'de GSYİH ve Merkezi Yönetim Bütçesinin 2006-2019 yılları arasında gelişimini hakkında genel bir durum özeti sunulmalıdır. Çünkü eğitim harcamalarının gelişimini reel olarak algılayabilmek için GSYİH ve Merkezi Yönetim Bütçesine oranlanması fayda sağlamaktadır.

Grafik 1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin GSYİH'sı 2006 yılından 2019 yılına gelindiğinde yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. Merkezi yönetim bütçesi de yaklaşık 5,5 kat artış göstermiştir. GSYİH 2006 yılında 758.390.785.210 TL iken, 2019'da 4.450.000.000.000 TL olarak gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi de 2006 yılında 174.958.100.699 TL iken 2019 yılında 5,5 kat artarak 960.976.000.000 TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1: 2006-2019 Türkiye'de GSYİH ve Merkezi Yönetim Bütçesi (TL)

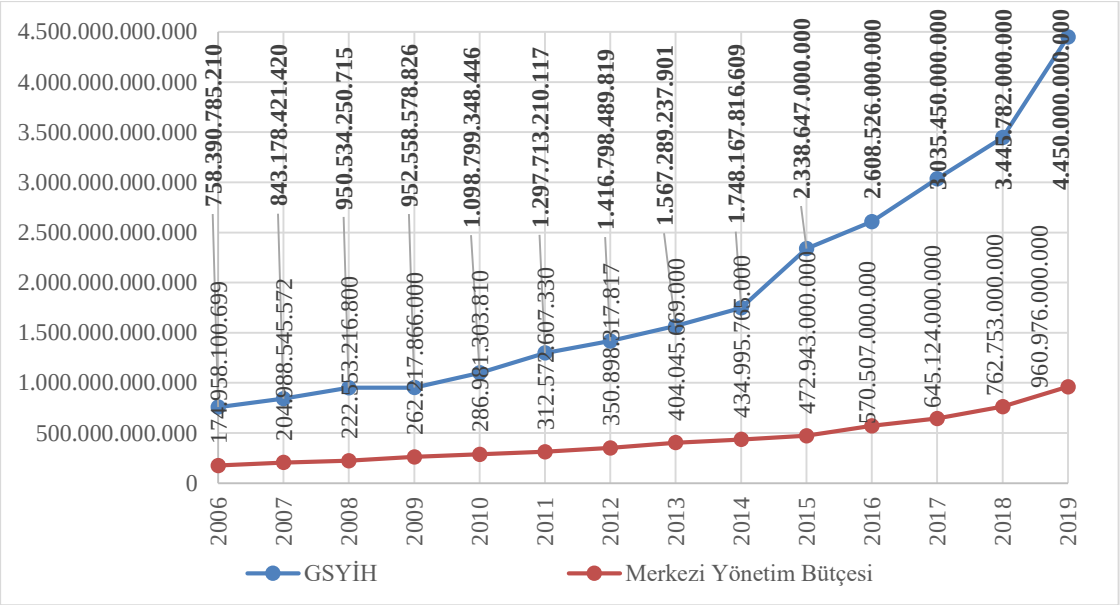

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist'ten derlenerek tarafımca grafik haline getirilmiştir.

Merkezi yönetim harcamalarının GSYİH'ya oranı 2006 yılında %23,1, 2007 yılında %24,3, 2008 yılında %23,4, 2008 küresel krizi sonrası harcamalar yükselerek 2009 yılında %27,5 olmuştur. 2010 yılında %26,1, 2011 yılında %24,1, 2012 yılında, %24,8, 2013 yılında %25,8, 2014 yılında %24,9, 2015 yılında bir düşüş yaşayarak %20,2, 2016 yılında %21,9, 2017 yılında %21,3, 2018 yılında %22,1, 2019 yılında ise %21,6 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2: 2006-2019 Türkiye'de Merkezi Yönetim Bütçesi/GSYİH

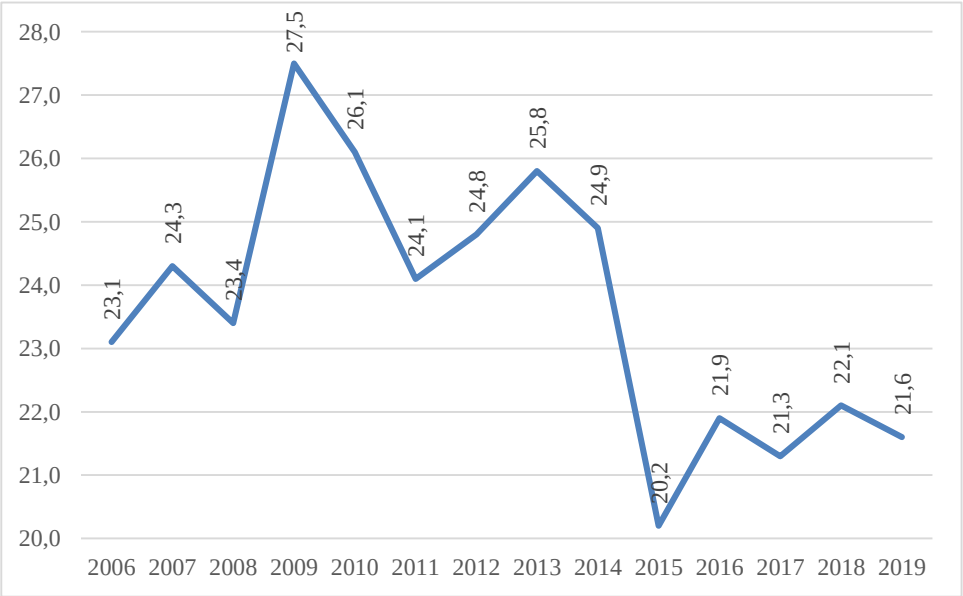

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist'ten derlenerek tarafımca hesaplanıp, grafik haline getirilmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini etkileyen en önemli faktörlerden birisi eğitimdir. Bu nedenle Türkiye'de de hem karar verici konumundaki politikacılar hem de iktisatçılar eğitim alanında yapılan harcamaları tartışmasız desteklemektedirler. Bu kapsamda eğitimin kalitesini ve verimliliğini artırmaya yönelik hedeflere ve politikalara Türkiye'nin Kalkınma Planlarında da ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Çalışmada ele aldığımız yılları kapsayan planlar; Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)'dır. Dokuzuncu Kalkınma Planında; eğitimde kalitenin artırılması temel hedef olarak görülmektedir. Ülkenin işgücü talebine uygun bilgi ve donanıma sahip bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda eğitim bütçesinin artırılması politikalar arasına alınmıştır (TC. Devlet Planlama Teşkilatı, 2007: 39-40). Onuncu Kalkınma Planında ise; eğitimde fırsat eşitliğinin artırılması ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi temel hedefler arasında yer almaktadır. İşgücü piyasası ile eğitim sistemi arasında uyumun sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca iş yaşamında istenilen mesleki ve teknik eğitimi verecek okullaşmanın sağlanması da hedefler dahilindedir. Bu amaca yönelik hizmet sunumunun geliştirilmesi için bütçeden pay ayrılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca eğitim alanında alternatif finansman kaynağı olarak görülen özel sektörün eğitim arz etmesi için teşvik edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır (TC. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 32-33).

Tablo 1'e bakıldığında kamu kesimi toplam eğitim harcamaları içinde en büyük pay milli eğitim bütçesi olarak görülmektedir. Ardından yükseköğretim kurulu, kalite kurulu ve üniversitelere yapılan harcamalar gelmektedir. 2006-2019 arası 14 yıllık süreçte kamu kesimi toplam eğitim harcamalarının ortalama %75,6'sı MEB ödeneği olarak gerçekleşmiştir. 2006'dan 2019'a kadar MEB ödeneğinin ve eğitim harcamalarının sürekli bir artış seyri izlediği görülmektedir. 2006 yılında 16.568.145.500 TL olan MEB ödeneği 2019 yılında yaklaşık 7 kat artış göstererek 113.813.013.000 TL olmuştur. Toplam kamu kesimi eğitim harcamaları ise 2006 yılında 22.586.889.261 TL iken 2019 yılında yaklaşık 6,5 kat artarak 147.385.923.000 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Kamu Kesimi Eğitim Harcaması (TL)

	(1) MEB Ödeneği	(2) YÖK+ Kalite Kurulu+ Üniversite Harcamaları	(3) ÖSYM	(1+2+3) Toplam Eğitim Harcamaları
2006	16.568.145.500	5.846.822.761	171.921.000	22.586.889.261
2007	21.355.634.000	6.586.692.000	191.717.000	28.134.043.000
2008	22.915.565.000	7.318.284.650	152.077.000	30.385.926.650
2009	27.446.778.095	8.772.719.225	150.170.000	36.369.667.320
2010	28.237.412.000	9.355.457.600	150.865.000	37.743.734.600
2011	34.112.163.000	11.503.927.500	160.192.000	45.776.282.500
2012	39.169.379.190	12.743.603.000	232.559.000	52.145.541.190
2013	47.496.378.650	15.227.760.500	291.996.000	63.016.135.150
2014	55.704.817.610	16.939.010.000	359.980.000	73.003.807.610

2015	62.000.248.000	18.493.252.000	364.239.000	80.857.739.000
2016	76.354.306.000	23.590.696.000	445.303.000	100.390.305.000
2017	85.048.584.000	25.620.450.000	408.536.000	111.077.570.000
2018	92.528.652.000	27.761.363.000	537.550.000	120.827.565.000
2019	113.813.013.000	33.023.355.000	549.555.000	147.385.923.000

Kaynak: TC. MEB (2019), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli eğitim İstatistikleri 2018/19' dan derlenerek tarafımca tablo haline getirilmiştir.

Grafik 3'te merkezi yönetim bütçesi içinde toplam kamu eğitim harcamalarının oranı 2006 yılında %12,9, 2007 ve 2008 yılında %13,7, 2009 yılında %13,9, 2010 yılında biraz gerileyerek %13,2, 2011 yılında tekrar yükselerek %14,7, 2012 %14,9, 2013 yılında %15,6, 2014 yılında %16,8, 2015 yılında %17,1, en yüksek 2016 yılında %17,6, 2017 yılında %17,2, 2018 yılında %15,8, 2019 yılında %15,3 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3: Kamu Kesimi Eğitim Harcamaları/Merkezi Yönetim Harcamaları (%)

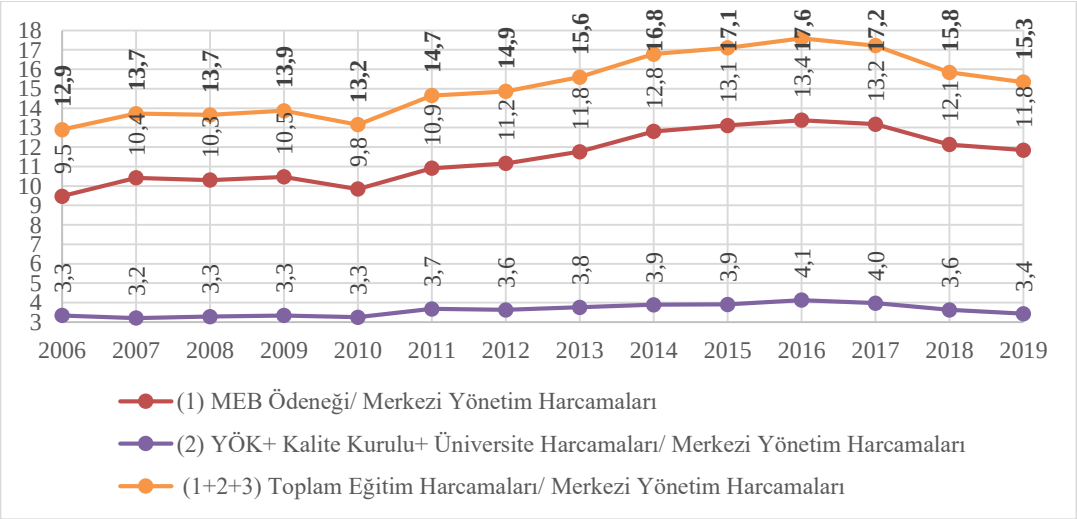

Kaynak: TC. MEB (2019), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli eğitim İstatistikleri 2018/19' dan derlenip hesaplanarak tarafımca grafik haline getirilmiştir.

MEB bütçesinden yatırımlara ayırılan payı incelediğimizde 2006 yılında %7,5 olarak gerçekleşirken 2013 yılına kadar bu oranın altında kalmış 2013 yılında %8,3, 2014 yılında en yüksek seviyede %9,3 olarak gerçekleşmiştir. Ardından izleyen yıllarda %8,4 e kadar düşmüş ancak 2019 yılında %4,9 ile 14 yıllık süreçte en düşük oranda gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçesi içerisinde MEB yatırımlarının payına baktığımızda ise 2006 yılında %12,9, 2007 yılında en yüksek seviye ile %16 olarak gerçekleşmiştir. Ancak izleyen yıllarda düşüşe geçmiş ve 2010, 2011, 2012 yıllarında yaklaşık %9'lar da seyretmiştir. 2014 yılında %14,3 ile tekrar artış gösterirken izleyen yıllarda tekrar düşüşe geçmiş ve 2019 yılında %8,7 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4: MEB Yatırım Harcamalarının MEB Bütçesine ve Merkezi Yönetim Toplam Yatırım Harcamalarına Oranı (%)

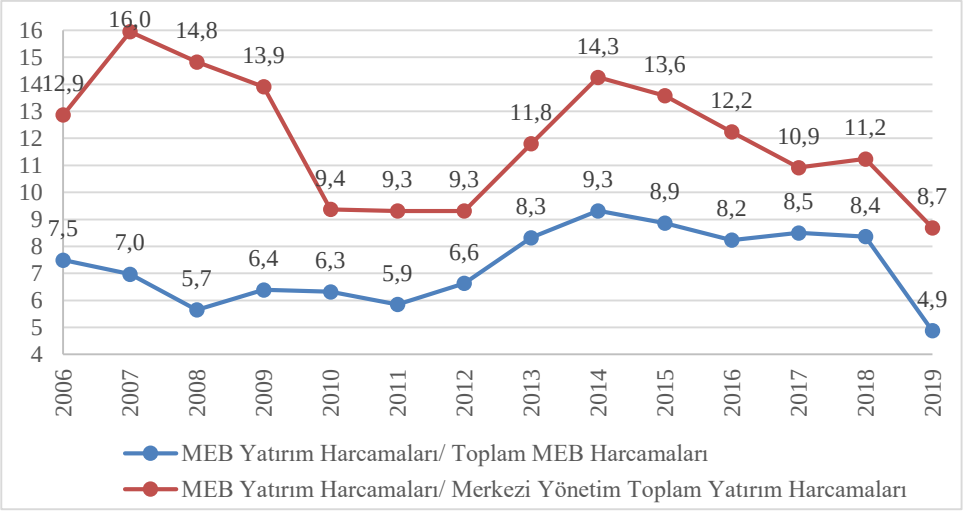

Kaynak: TC. MEB (2019), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli eğitim İstatistikleri 2018/19 ve TC. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019), Kamu Yatırımlarından derlenip hesaplanarak tarafımca grafik haline getirilmiştir.

Toplumun eğitim harcamalarından ne kadar pay aldığı ve bazı harcamalarla karşılaştırma imkanı grafik 4'te gösterilmektedir. Buna göre 2006-2019 arasında en çok sosyal koruma harcamalarına ardından ise sağlık harcamalarına ve eğitim harcamalarına pay ayırırken en az savunma harcamalarına pay ayrıldığı görülmektedir. 14 yıllık periyotta GSYİH içerisinde eğitim harcamalarına ayrılan pay %3,6, sağlık harcamalarına ayrılan pay %4, savunma harcamalarına %2,2, sosyal koruma harcamalarına %8 olarak gerçekleşmiştir. Eğitim harcamalarının oranı 2006-2014 arasında sürekli artış trendi izlemiş ve en yüksek 2014 yılında %4,2 olarak gerçekleşmiştir. 2015-2019 arasında ise düşüş eğilimi göstererek 2019 yılında %3,3 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 4: Eğitim, Sağlık, Sosyal Koruma ve Savunma Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

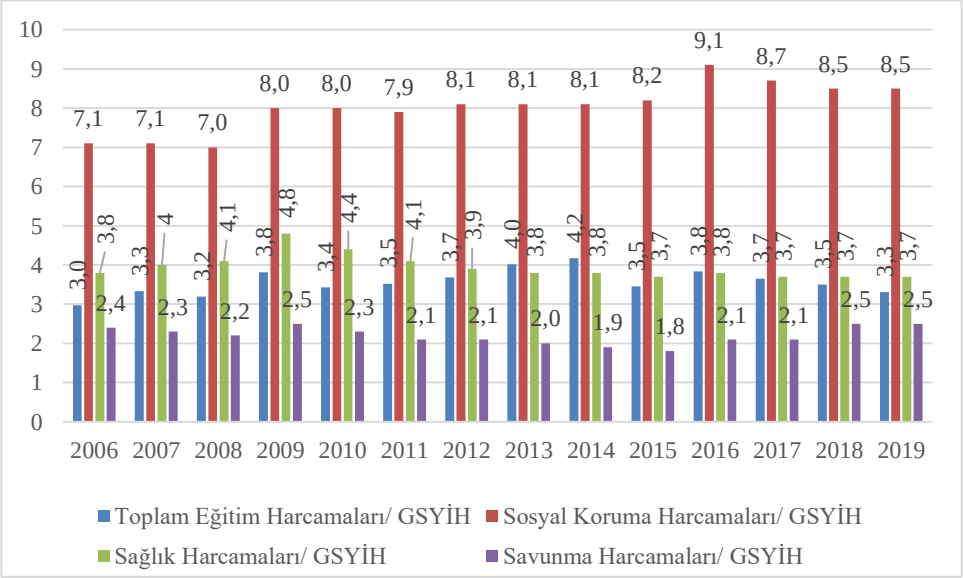

Kaynak: TC. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2019), Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmelerinden derlenerek tarafımca grafik haline getirilmiştir.

Geleceğe yönelik eğitim hedeflerine baktığımızda ise On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) tüm toplumda her anlamda üretken bireyler yetiştirebilmek için nitelikli eğitimin ve hayat boyu öğrenmenin sağlanmasını doğrultusunda politikalar benimsenmiştir. İlk ve en önemli politika ise tüm vatandaşlara

fırsat eşitliği sunarak eğitime erişimin sağlanması olarak görülmektedir. Ayrıca hedefler doğrultusunda eğitime verilen önem seviyesine uygun şekilde kamu eğitim harcamalarının da artırılacağı vurgulanmaktadır (TC. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 126).

SONUÇ

Teknolojinin hızla ilerlediği 21. yüzyıl bilgi çağı olarak ta nitelendirilmektedir. Bilginin ön planda olduğu dünyada ise eğitimli beşeri sermaye (insan sermayesi/insan kaynağı) çok önemi bir yere sahip olmaktadır. Eğitim, bireylerin özel faydasını artırdığı gibi toplumsal faydayı da artırmaktadır. Öz eğitimi ile birey ilerleyen dönemde tüm topluma yayılan önemli etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle devletlerin eğitim politikaları stratejik bir öneme sahip olmaktadır.

Eğitim sayesinde emeğin verimliliği artmaktadır. Bilgi birikimine sahip nitelikli işgücü ile bilimsel ve teknolojik açıdan ilerlemeye katkıda bulunarak sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın temeli oluşturulmaktadır. Bu yüzyılda ülkelerin gelişmişlik saviyeleri sahip oldukları teknoloji ve yenilikçi ürün geliştirme kapasiteleri ile doğru orantılı olarak ilerlemektedir. Ayrıca bir ülkede eğitim seviyesi yükseldikçe gelir grupları arası geçirgenlikte artmaktadır. Düşük gelirli gruplarda olan bireylerin eğitim düzeyleri ile orantılı olarak deneyim ve bilgi birikimleri artmaktadır. Kalifiye bireyler yüksek ücretlerle iş bulabilmektedir. Gelir seviyeleri artan bireyler bir üst gruba geçebilmekte ve böylece sosyal yaşam tarzları, standartları ve hayat beklentileri artmaktadır. Eğitim seviyesi ile gelir adaletsizliği arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir kısmının eğitim seviyesinin düşük olduğu ve gelir dağılımının ise daha yüksek adaletsizliğe sahip olduğu görülmektedir. Gelir adaleti sağlamada kritik önem taşıdığı için, ayrıca ekonomik, kültürel, sosyal alanlarda önemli dışsallıklar yarattığı için eğitim tüm devletlerin özellikle değerlendirmeye çalıştıkları bir harcama alanıdır. Ülkelerin geleceği için eğitim hizmetleri yalnızca özel kesim tasarrufuna bırakılamayacak kadar hassas bir konu olmaktadır.

Bir genelleme yapılacak olursa gelişmiş ülkelerin çoğunda kamu eğitim harcamalarının, toplam kamu harcamalarına oranlarının ortalama %10-15 civarında olduğu görülmektedir. Bazı ülkelerde ise bu oran %20'ler civarına kadar çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerin kamu eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranlarına bakıldığında ise; ortalama %5-6 civarında gerçekleştiği görülmektedir. Yine bazı ülkelerde bu oran %7-8 civarına kadar çıkmaktadır.

Türkiye'de ise 2006-2019 yılları arasında kamu eğitim harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı ortalama %15,2 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yıllar arasında %15,2'lik oran gelişmiş ülkeler düzeyinde eğitim harcaması yaptığımızı göstermektedir. GSYİH içerisinde eğitim harcamalarının payı ise 14 yıllık periyotta ortalama %3,6 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'ya oranına bakıldığında ise varılmak istenen %5'ler düzeyine yaklaşıldığı görülmektedir. Grafik ve tablolar gösteriyor ki, Türkiye'de eğitimin önemi giderek artmakta ve bunun sonucunda bütçeden eğitime ayrılan pay da zaman içerisinde artış göstermektedir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Abdurrahman, (2011), Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Çokgezen, Murat, TERZİ, Nuray, (2008), "Türkiye'de Devletin Eğitime Müdahalesinin Yeterli Gerekçesi Var Mı?", Liberal Düşünce, Y. 13, S. 49, ss. 1-18.

Erdoğdu, Mustafa, (2002), Kamusal Niteliği Bağlamında Türkiye ve Güney Kore'de Eğitimin Finansmanı, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu, 2001/Antalya, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayını, ss. 321-349.

Karaarslan, Erkan, (2005), "Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi", Maliye Dergisi, S.149, Mayıs-Aralık, ss. 36-73.

Musgrave, Richard A., (2004), Kamu Maliyesi Teorisi: Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme, (Çev. O. ŞENER ve Y. METHİBAY), Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Ortaç, Rıfat, (2003), "Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.5, S.2, ss. 239-247.

Öztürk, Nazım, (2005), "İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü", Sosyo Ekonomi Dergisi, Ocak-Haziran-1, 27-44.

TC. Devlet Planlama Teşkilatı, (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Rekabet Kurulu ve Politikaları, ÖİKR: 676, Ankara.

TC. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2019), Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri, https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri, (ET. 02.01.2020).

TC. Kalkınma Bakanlığı, (2013), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.

TC. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019), Kamu Yatırımları, http://www.sbb.gov.tr/kamu-yatirimlari/, (ET. 02.01.2020).

TC. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019), On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023, Ankara.

Temelli, Sezai, (2003),"1990'lardan Günümüze Bütçelerde Eğitim Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, C. 1, S. 1, ss.21-29.

TÜİK, Ulusal Hesaplar, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, (ET. 02.01.2020).

Türk, İsmail, (2004), Maliye Politikası, 16.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi, (E.T. 09.01.2020).